

МАРК ТВЕН
ШИСМА ОТ ЗЕМЯТА
АВТОБИОГРАФИЯ

МАРК ТВЕН
ПИСМА ОТ ЗЕМЯТА.
АВТОБИОГРАФИЯ

Превод: Тодор Вълчев, Невяна Розева

chitanka.info

ТОДОР ВЪЛЧЕВ

НЕУГАСНАЛ ВУЛКАН

Странна е съдбата на тези две произведения на великия сатирик — неговата „Автобиография“ и „Писма от Земята“. Ако не друго, те се появяват на бял свят дълго време след създаването им, и то на късове. Но дали това наистина е съдба, случайност? Дали не е по-скоро съзнателно малко откъсване към един свят, от който Твен си отиде дълбоко огорчен и разочарован, обърнал взор към онези безвъзвратно отлетели детски години, към онези идилични томсойеровски и хъкфиновски дни, в които намираше единствена утеха.

Прозрял толкова много неща, авторът предвижда и определя и участието на тези свои произведения. „Пишейки «Автобиографията» — отбелязва той, — аз не забравям нито за миг, че говоря от гроба, защото ще бъда мъртъв, преди книгата да е видяла бял свят. Но от гроба аз говоря по-охотно, отколкото с езика на живите, и то по следната причина: мога да сторя това свободно.“ А за „Писма от Земята“ доверява в писмо до свой приятел: „Тази книга никога няма да биде издадена... В същност това е невъзможно, защото издаването ѝ би представлявало престъпление.“

Въпреки че повечето творби на Марк Твен изобилстват с биографичен материал, мисълта да напише автобиография никога не го напуска. В 1870 година, когато тази мисъл е още неоформена, може би дори подсъзнателна, той пише първите мемоарни страници („Имотът в Тенеси“). През осемдесетте и деветдесетте години се раждат двадесетина автобиографични очерка, по-голямата част от които засягат детските и юношеските му години. Ала писателят все още няма строго изграден план за своята автобиография, измъчват го съмнения и колебания за формата ѝ. В 1904 година пише, че на четиридесет и две години (1877) решил незабавно да се заеме с автобиографията си.

„И действително я започнах — казва Твен, — но само след седмица въодушевлението ми се изпари и изхвърлих написаните

страници. Оттогава всеки три-четири години започвам отново и отново изхвърлям написаното. Веднъж дори заведох дневник с намерение, когато се събере достатъчно материал, да го разработя в автобиография, но и този експеримент трая само една седмица; губех си всяка вечер да записвам впечатленията от деня, а когато в края на седмицата прочетох дневника, той решително не ми хареса.

През последните осем или десет години правих още няколко опита да пристъпя към автобиографията по един или друг начин, но все с перо, и резултатите не ме задоволиха нито веднъж; излизаше прекалено литературна...“

И по-нататък:

„Когато държиш перо в ръката, игривият поток на повествованието се превръща в канал, който тече бавно, плавно, тържествено, заспало. И в този канал няма никакъв недостатък, освен че целият той е недостатък. Той е прекалено литературен, прекалено пригладен, прекалено натъкмен...“

След това Твен решава да прибегне до друг опит — с изрезки от вестници.

„Ще пръсна между страниците на автобиографията безброй много изрезки от вестници — пише той. — Когато не са преписани в ръкописа, това означава, че още не са включени в автобиографията — поне за първите ѝ издания. Поставям ги в нея, като се ръководя от следната мисъл: ако те не са интересни за първите издания, ще дойде ден, когато ще бъде напълно уместно да се вмъкват, защото изминалите години ще са ги направили интересни, въпреки че в началото това качество може да им е липсвало.“

След още много колебания, опити и съмнения във Флоренция, където живее през 1903–1904 г., Марк Твен решава, че е стигнал до „единствено правилния метод“ за писане на автобиография:

„Не избирай определено време от своя живот, от което да я започнеш; скачай от епизод на епизод, както ти хрумне; разказвай само онова, което ти е интересно в даден момент; избледнее ли интересът ти към него, начаса го остави и мини на новата, по-интересна тема, която междуременно ти е дошла наум.“

И въпреки че още много пъти ще се пита дали това е единствено правилният метод, в 1906 година Твен най-сетне пристъпва към системна работа над автобиографията именно по този метод. В

началото на същата година американският литератор Албърт Пейн посещава писателя в дома му, уведомява го, че е замислил да напише биографията му и го моли за материал, който да му послужи за основа. Твен се съгласява да му помогне и предлага следния начин на работа: в присъствието на Пейн той ще диктува на стенографка биографията си. Пейн ще може да използва записаното като основа на замислената от него биография, но ръкописът ще остане у Твен и фактически ще представлява неговата „Автобиография“.

Така започват „големите диктовки“ и сътрудничеството на Марк Твен с Албърт Пейн, който скоро става негов секретар, а по-късно, съгласно завещанието на Твен, се грижи заедно с дъщеря му Клара за неговото литературно наследство.

Писателят диктува редовно през 1906 и 1907 година, а през следващите две години — с известия прекъсвания, докато смъртта слага край на диктовките. При диктуването той се ръководи от „безсистемната система“, както сам я нарича.

„Ние никога не знаехме какво ще разказва той днес — припомни си тези дни Албърт Пейн. — А и самият той рядко знаеше това предварително. Спомняше си различни периоди от живота си, едни или други случки, отделни епизоди — както става в разговор на маса. Веднъж това ще е нещо забавно, друг път — трагично трети — поучително, но във всички случаи необикновено увлекателно... Аз бях най-щастливият биограф на света...“

Първоначално Марк Твен смятал да не се публикува нищо от автобиографията, преди да е изминало едно столетие след смъртта му. Но после някои откъси излизат в „Норт Америкън Ривю“. Обаче в полетата на отделни части от ръкописа той оставя бележки да се публикуват 50, 75, 100 дори 500 година след смъртта му. Пейн включва отделни фрагменти в подготвяната от него биография, която излиза в 1912 година, а други — в издадените наскоро след смъртта на Твен посмъртни сборници.

Първото голямо издание на мемоарите на белогривия писател излиза в 1924 година — четиринадесет години след неговата смърт. Това е двутомната „Автобиография на Марк Твен“, подредена, редактирана и издадена от Албърт Пейн. Впрочем редакцията на Пейн се свежда по-скоро до подбора, отколкото до работа върху самия текст. Но този подбор се оказва нещо много по-трудно от едно редактиране,

защото ръкописът бил в хаотично състояние, а не бил малък и проблемът в каква последователност да се подреди материалът.

Пейн все пак имал някакъв ключ към този проблем: даденото му от Твен устно указание при издаването на автобиографията отделните части да се подредят съобразно реда на написването им или диктуването им, а не според хронологията на описваните събития. И Пейн решава да се съобрази с авторовото желание. В двата тома той включва редица от спомените за детството, писани през 80-те и 90-те години („Джейн Ламптън Клемънс“, „Чичовата ферма“ и др.), а също значителна част от диктовките през 1906 година, в които влизат спомените за брат му Орайън. Пейн е крайно предпазлив към материалите на политически теми и с едно-две изключения не ги използва.

При редактирането той е сметнал за необходимо да съкращава тук-таме някои пасажки, които му се стрували неуместни. В неговото издание няма подробни обяснения за тези съкращения. Те са отбелязани само с многоточия или по-голямо междуредие. Освен това от изданието на Пейн не става ясно каква част от ръкописа е използвал той и какво е останало.

В 1940 година Бърнард де Вото, който след смъртта на Пейн (1937) поема грижата за литературното наследство на Марк Твен, издава нов том от автобиографичните записки под заглавие „Марк Твен — неугаснал вулкан“. Де Вото вече посочва, че в двата тома Пейн е включил горе-долу половината от ръкописа. А в своя том Де Вото е събрал половината от неиздадената половина — предимно диктовки от 1906–1908 година. Около една трета от съдържанието на тома съставляват остри политически памфлети, които Пейн не е дръзнал да публикува и които внасят подчертана обществено-политическа нотка в този том.

Де Вото не се съобразява с указанието на писателя за подредбата на материала и го групира по тематичен признак. На места той прави някои съкращения, като изхвърля неща, които смята за случайни — изрезки от вестници, писма и пр. От тома на Де Вото са отпаднали, не по негова воля, и три антирелигиозни откъса. Известно е, че на 19, 20, 22, 23 и 25 юни 1906 г. Твен е диктувал материали с антирелигиозен характер, които се намират в архива му. Именно три от тях Де Вото е възнамерявал да включи, но... „Редактиран за включване в «Марк Твен

— неугаснал вулкан», обаче непоместен по настояване на мадам Габрилович“ — е отбелязал той на първата страница на всеки от тези материали. (Мадам Габрилович е дъщерята на Твен, Клара.)

А ето какво казва самият автор за тези страници в едно писмо до Уилям Дийн Хауълс:

„Утре смятам да диктувам една глава, заради която моите наследници и правоприемници ще бъдат живи изгорени, ако посмеят да я публикуват преди 2006 година; но според мен няма да посмеят. Ако живея още три-четири години, ще напиша сума такива глави. Изданието, което ще излезе в 2006 година, ще предизвика истинска суматоха. Заедно с други умрели приятели аз ще се навъртам наоколо да гледам сеир. Чувствай се поканен.“

Доколкото може да се съди от „мострите“ на тези глави, които Пейн е показал на три страници в писаната от него биография на Твен, в тях авторът изразява убеждението си, че бог и религията няма да просъществуват, че няма доказателства за божествения произход на Христос и че религията е една измама с крайно зловредно влияние.

В 1959 година излиза още една „Автобиография на Марк Твен“ под редакторството на Чарлс Найдър. Тя не представлява никакъв нов принос към автобиографията, ако не смятаме няколкото фрагмента, непубликувани дотогава нито от Пейн, нито от Де Вото. Изглежда, за да „компенсира“ този прекалено скромнен принос, Найдър, който използва за основа изданията на Пейн и Де Вото, оперира автобиографията тъкмо от онези глави (някъде и пасаж), в които Твен разобличава американската плутокрация. Той дори стига дотам, че като изрежда в предговора какво не е включил — „бележките за Теодор Рузвелт; А. Карнеги, плутокрацията и т.н.“, — пише: „Мисля, че ще извърша несправедливост спрямо голямото писателско име на Марк Твен, ако публикувам тези раздели.“ Да, точно така пише! И прави още редица уговорки, за да „докаже“, че с неговата хирургическа намеса автобиографията била станала по-хубава.

Друга отлика на неговото издание е подредбата. Найдър намира, че тя трябва да се определя от хронологията на събитията и именно така подрежда материала.

И тъй стигаме до въпроса: коя от трите на български?

От гледище на научната разработка на автобиографията най-редното би било да се вземат двата тома на Пейн и след това — като се

съобразим с препоръката на Твен за подредбата — да се разнесат по тях на съответните места материалите от изданието на Де Вото и няколкото нови неща от изданието на Найдър. Но така би се получило нещо доста, обемисто. Освен това могат да се приведат доводи и против този вид подредба (дано писателят ни прости). Говорейки за „безсистемната система“, която формулира във Флоренция, Марк Твен посочва, че тя е безсистемна само на пръв поглед. Това навежда на мисълта, че в своите скокове той може би е следвал някаква вътрешна логика. И ако приемем това предположение, ще стигнем до извода, че дори да спазваме авторовото указание за реда, тази логика ще бъде нарушена, тъй като една четвърт от материала все още липсва; изобщо не е издавана.

Другият възможен вариант е систематизирането по теми, до което е прибегнал Де Вото, но нашето лично убеждение е, че това до голяма степен намалява сочността и жизнеността на материала.

Така стигнахме до системата на Найдър. Бързаме да добавим: само в начина на подреждането. При тази подредба идеята на Твен — „скачай от епизод на епизод, както ти хрумне“ — не губи много, защото той прави тези разходки не само в автобиографията като цяло, но и в отделните глави. В този смисъл систематизацията съобразно хронологията на събитията е твърде условна.

Колкото до „Писма от Земята“, нейната съдба в САЩ е още по-тежка: повече от половин век след написването ѝ и над двадесет години след като е подготвена за издаване, тя лежи в мрачната сянка на цензурата.

Де Вото измъква от непубликуваните ръкописи това произведение и в 1939 година вече го е подготвил за печат. Но тук отново се намесва Клара Габрилович (по баща Клемънс). Когато прочита ръкописа, тя изпада в ужас от сатиричната страст, с която баща ѝ се нахвърля срещу религията, религиозния морал, лицемерието на църквата и нелепиците на Библията. Дълбоко религиозна жена, Клара заявява, че тази книга представя в изопачен(!) вид възгледите на баща ѝ. Разбира се, това е добре дошло за властите и книгата отново бива погребана, за да се появи на бял свят едва в края на 1962 г., когато и самият Де Вото е вече мъртъв.

Така преди двадесет години Марк Твен, широко известен като критик на нравите и порядките в американското буржоазно общество,

се разкрива в една съвсем нова светлина — като дълбоко убеден атеист.

Наивно би било да се мисли, че Твен по начало е бил богоборец. Напротив, пътят към атеизма очевидно е бил труден, изпълнен с много криволици, с много нанагорница и нанадолница. Още в детството му в душата му се загнездва съмнение в религията, но той дълго ще вярва в ползата от християнския морал. Отначало пътят ще води само до извода, че е необходимо църквата да се освободи от фалшивия блясък и лицемерието и да се нагоди към изискванията на съвременната цивилизация. И много по-късно този път ще го доведе до пълното отричане на религията.

В американското издание „Писма от Земята“ е разделена на две основни части. Първата включва „Писма от Земята“, „Архивите на Адамовото семейство“ и „Писма до Земята“; тя се състои само от антирелигиозни произведения. Втората част съдържа пъстри по тематика материали, отбрани между ръкописите на писателя.

В стремежа си да издадем единна в тематично отношение творба не включихме тук онези материали от втория раздел, които не се отнасят за религията, и ги заменихме с други, които по-добре отговарят на духа на останалата част от изданието. Смятаме, че така българският читател ще получи по-пълна представа за религиозните или по-точно антирелигиозните възгледи на писателя. Още повече, че много от антирелигиозните му произведения стоят непубликувани и досега.

И при автобиографията, и при „Писмата“ сме се водили от желанието читателят да усети Неугасналия вулкан. Да го усети във всичките му състояния.

Неугасналият вулкан... Понякога над него дими само струйка пара, събрала топлината на детските спомени; понякога ще избълва лава, която помита де що срещне по пътя си — издатели и вестникари, милионери и политици, сановници и президенти, долни политически нрави и кухи морални и религиозни норми; трети път ще изригне камъни, които често падат по главите и на близки хора; а после пак ще се поукроти, за да задими с мекия дим на златотърсаческите хижи от Магарешка клисура. Но не угасва!

Тодор Вълчев

ПИСМА ОТ ЗЕМЯТА

Твореца седеше на престола и размишляваше. Зад Него се простираше безграничната небесна твърд, окъпана във величествена светлина и багри; пред Него като стена се издигаше черната нощ на Пространството. Могъщ, подобен на сурова планина, Той се извишаваше до самия зенит, а божествената Му глава сияеше във висинето като далечно слънце. В нозете Му стояха три гигантски фигури, които почти се губеха пред Него — това бяха архангелите, чиито глави стигаха едва до глезените Му.

Творецът престана да размишлява и рече:

— Размислих. Вижте!

Той вдигна десница и от нея рукна ослепителен огнен поток — милиони огромни слънца, които разкъсаха мрака и пронизвайки Пространството, полетяха към неговите крайни предели, все по-надалеч и по-надалеч, все по-малки и по-мъждиви, докато се превърнаха накрая в диамантени гвоздейни главички, проблясващи под необятния свод на вселената.

След един час Големия съвет биде разпуснат.

Потресени и озадачени, архангелите се отдалечиха от престола и намериха едно уединено кътче, където можеха да си поговорят свободно. Но никой от тримата не бързаше да започне, напротив, всеки очакваше друг да стори това. Всеки гореше от нетърпение да си каже думата за великото събитие, но предпочиташе да не взема становище, преди да е чул мнението на другите. И тъй, започна се безцелен, тегав разговор за незначителни неща, който се проточи скучен и отегчителен, докато накрая архангел Сатана събра всичката си смелост — а смелост на него не му липсваше — и направи решителната крачка. Той каза:

— Знаем много добре, господо, за какво сме се събрали да поговорим, тъй че да оставим преструвките и да започнем. Ако Съветът е на същото мнение...

— Именно, именно! — възкликнаха благодарно Гавраил и Михаил.

— Чудесно, тогава да продължим. Ние станахме свидетели на забележително събитие — не може да не се съгласим с това. Що се отнася до неговата практическа стойност — ако изобщо има такава стойност, — трябва да кажем, че този въпрос нас никак не ни засяга. Можем да мислим каквото си искаме, но... толкоз. Право на глас ние

нямаме. Според мен Пространството си беше добро и в досегашния си вид, добро, и при това полезно. Прохладно и тъмно — спокойно място, където от време на време можехме да си отдъхваме от изнежващия климат на небесата и тяхното досадно великолепие. Но това са подробности, които нямат особено значение. Новото, изключителното се състои в... В какво се състои, господа?

— В изнамирането и въвеждането на механичния, самодействащ и саморегулиращ се закон за управление на тези мириарди въртящи се и препускащи слънца и светове.

— Точно така! — каза Сатаната. — Вие схващате каква колосална идея е това. Върховният Разум не е създавал досега подобно нещо. Закон — *механичен* Закон, точен и неизменен Закон, който няма да се нуждае нито от наблюдение, нито от корекции, нито от промени, докато съществува вечността! Той каза, че тези безбройни огромни тела ще витаят из пустинята на Пространството с векове, ще препускат с невъобразима скорост по гигантски орбити и въпреки това никога няма да се сблъскат, периодът на въртенето им няма да се удължи, нито намали дори със стотна част от секундата в течение на две хиляди години! Това е то новото чудо, най-голямото от всички чудеса — *Механичният Закон!* И Той го нарече ЗАКОН НА ПРИРОДАТА и каза, че Природният Закон е БОЖИ ЗАКОН — две различни названия за едно и също явление.

— Да — отбеляза Михаил, — и Той каза още, че ще въведе Природния Закон — Божия Закон — във всички свои владения и този Закон ще бъде върховен и ненарушим.

— Освен това — добави Гавраил, — Той каза, че с течение на времето ще създаде животни, които също ще подчини на действието на този Закон.

— Да — потвърди Сатаната, — и аз чух да казва това, но не Го разбрах. Какво значи „животни“, Гавраиле?

— А, че откъде да знам? Как можем да знаем ние? Това е някаква нова дума.

(Минават три века небесно време, които се равняват на сто милиона години земно време. Влиза Ангел-Вестоносец.)

— Господа, в момента Той създава животните. Ще благоволите ли да дойдете и погледате?

Те отидоха, видяха и се изпълниха с недоумение. Най-дълбоко недоумение — и Твореца забеляза това и рече:

— Питайте и аз ще ви отговоря.

— Божествений — каза Сатаната с дълбок поклон, — а за какво са те?

— За да установим по експериментален път принципите на поведението и морала. Наблюдавайте ги и се поучете.

Те бяха хиляди и при това пълни с енергия. Всички бяха заети, страшно заети — най-вече с взаимното си изстребление. След като ги изследва с един от най-силните микроскопи, Сатаната каза:

— Този голям звяр избива всички по-слаби, о, Божествений.

— Тигърът ли? Да, разбира се. Законът на неговата природа е свирепостта. Законът на неговата природа — това е Божият Закон. Тигърът не може да не му се подчини.

— Значи, като се подчинява на този закон, той не извършва никакво престъпление, о, Божествений?

— Не, той е напълно невинен.

— А ето тази кротка твар тук, о, Божествений, тя приема смъртта без съпротива.

— Заекът ли? Да, разбира се. Нему липсва смелост. Такъв е законът на неговата природа — Божият Закон. И той е длъжен да му се подчини.

— Значи, несправедливо ще бъде да искаме от него да отиде против собствената си природа и да окаже съпротива, о, Божествений?

— Да. Несправедливо би било да искаме от което и да е създание да въстава против собствената си природа — против Божия Закон.

Още дълго време Сатаната задава въпроси, а после каза:

— Паякът убива мухата и я изяжда; птицата убива паяка и го изяжда; дивата котка убива гъската, а... с една дума, всички се избиват взаимно. Накъдето и да се обърнеш, все убийства. Тук са безбройно множество твари и всички те убиват, убиват, убиват, всички те са убийци. И всички те са невинни, о, Божествений?

— Да, те са невинни. Такъв е законът на тяхната природа. А законът на природата е винаги Божи Закон. А сега... гледайте... вижте! Едно ново създание, при това шедьовър — *Човек!*

И се появиха рояци, тълпи, милиони мъже, жени и деца.

— А какво ще правите с тях, о, Божествений?

— Ще вложа във всеки отделен индивид в различни степени и отсенки всички онези разнообразни нравствени качества, които бяха разпределени поединично сред безсловесния животински свят — смелост, страхливост, свирепост, кротост, честност, справедливост, хитрост, вероломство, великодушие, жестокост, злоба, коварство, похот, милосърдие, жалост, безкористност, егоизъм, нежност, чест, обич, омраза, низост, благородство, вярност, двуличие, правдивост, лъжливост, — всеки човек ще получи всички тези качества и те ще представляват неговата природа. У някои възвишените прекрасни черти ще преобладават над лошите и такива хора ще се наричат добри; у други ще вземат връх лошите черти и такива хора ще се наричат лоши. Гледайте... вижте... те изчезват!

— Къде отидоха, о, Божествения?

— На Земята — и те, и всички техни събрата — животните.

— А какво е това Земя?

— Малко кълбо, което аз сътворих преди една-две ери. Вие го видяхте при взрива на световите и слънцата, които рукнаха от моята десница, но не сте му обърнали внимание. Човекът — това е експеримент, а останалите животни — друг експеримент. Времето ще покаже дали си заслужаваха труда. Демонстрацията завърши. Можете да се оттеглите, господа.

Изминаха няколко дни.

Те отговарят на продължителен период от време (ваше), тъй като един небесен ден се равнява на хилядолетие.

Сатаната се възхищаваше гласно от някои бляскави дела на Твореца — възхищение, зад което не бе трудна да се забележи ирония. Той правеше тези изказвания поверително, пред своите верни приятели — другите архангели, но някои от обикновените ангели го подслушаха и го обадиха на Ръководството.

Тогава Сатаната биде изгонен от небесните селения за един ден — един небесен ден. Той отдавна беше свикнал с подобни наказания, които го сполетяваха поради прекалено острия му език. Преди го напъждаха в Пространството, понеже нямаше къде другаде да го пратят, и той хвъркаше унило там сред вечната нощ и арктическият мраз; но сега той реши да намери Земята и да види как върви експериментът с Човешкия Род.

След известно време Сатаната писа — съвсем поверително — на свети Михаил и свети Гавраил какво е видял там.

ПИСМО ОТ САТАНАТА

Това е много странно място, необичайно и крайно интересно. Всички хора са луди, всички останали животни са луди, Земята е луда, а и самата Природа е луда. Човекът е едно малко чудо. В най-добрия си вид той напомня никелиран ангел от най-ниска категория, а в най-лошия си вид е нещо неизразимо, невъобразимо; и винаги, и навсякъде, и във всичко той е пародия. Но въпреки това съвсем невъзмутимо и искрено той нарича себе си „най-благородното Божие творение“. Говоря ви самата истина! И да не мислите, че тази идея му е хрумнала напоследък — той я изповядва векове наред и вярва в нея. Вярва в нея и никой от Човешкия Род не е забелязал досега колко смешна е тя.

Освен това — гледайте да не припаднете! — човекът се смята за любимец на Твореца. Той вярва, че Твореца се гордее с него, той дори вярва, че Твореца го обича, че има слабост към него, че не спи нощем, за да му се възхищава, да, да, и че бди над него и го предпазва от беди. Човекът се моли на Бога и си мисли, че той го слуша. Колко мило, нали? При това молитвите му са пълни с най-груби, нахални, безсрамни ласкателства и той си въобразява, че Твореца мърка от удоволствие, като слуша тези славословия. Всеки ден човекът се моли за помощ, милост и закрила, моли се с надежда и упование, въпреки че всичките му молитви остават без отговор. Но този всекидневен афронт, този всекидневен провал не го обезсърчават и той продължава да се моли най-невъзмутимо. Има нещо почти хубаво в това упорство. Сега пак гледайте да не припаднете: той си мисли, че ще отиде на небето.

Има платени учители, които го убеждават в това. Те го учат също, че има ад, където гори вечен огън, и че той ще отиде там, ако не спазва Заповедите. А какво са Заповедите? Много смешна работа. Ще ви разкажа и за тях по-нататък.

ПИСМО ВТОРО

„Всичко, което ви казвам за човека, е чиста истина.“ Ще ви моля да ме извините, ако понякога повтарям тези думи в моите писма; искам да се отнасяте сериозно към нещата, които ви разказвам, а чувствам, че ако аз бях на ваше място, а вие на мое, би ми било нужно такова напомняне, за да не се разколебае доверието ми. Защото всичко в човека изглежда необикновено в очите на един безсмъртен. Той гледа на всяко нещо по съвсем различен начин от нас, неговата представа за съотношението между явленията никак не прилича на нашата, а неговите понятия за ценностите дотолкова се отличават от нашите, че въпреки огромните ни умствени способности, дори и най-надареният от нас едва ли би могъл да ги проумее напълно.

Ето ви един пример: той е измислил рая, а не е допуснал в него най-висшата от всички наслади, екстаза, който всеки индивид от неговия род (както и от нашия) обича повече от всичко — половия акт.

Все едно да се откажеш от водата, когато загиваш в нажежена пустиня и някой те спаси и ти предложи да изпълни всичките ти желания, като по свой избор се откажеш само от едно от тях.

Измисленият от човека рай прилича на самия него: странен, интересен, поразителен, смешен. Честна дума ви казвам, в този рай не е намерило място нищо от това, което човекът *действително* *цени*. Неговият рай се състои изцяло от такива развлечения, към каквито тук, на Земята, човекът не проявява интерес, но въпреки това той е убеден, че в рая те ще му допаднат. Нима това не е любопитно? Нима не е интересно? И не мислете, че преувеличавам — съвсем не. Ще ви поясня.

Повечето хора не обичат да пеят, повечето хора не могат да пеят, повечето хора не могат да издържат повече от два часа, ако други пеят. Забележете това.

От сто души само двама могат да свирят на някакъв музикален инструмент, а от същите сто едва ли ще се намерят и четирима, които имат желание да се научат. Запомнете и това.

Много хора се молят, но малцина обичат молитвите. Само единици се молят продължително, останалите гледат да претупат молитвата.

Съвсем не всички черкуващи се обичат да ходят на черква.

За деветдесет и девет на сто от хората спазването на Съботния Ден е от скучно по-скучно задължение.

На две трети от богомолците неделната литургия им втръсва още на средата, а на останалите — преди да е завършила.

Най-радостният миг за всички настъпва, когато проповедникът вдигне ръце за благословия. Тогава можете да чуете как из цялата черква се разнася въздишка на облекчение, изпълнена с красноречива благодарност.

Всяка нация гледа отвисоко всички останали нации.

Всяка нация ненавижда всички останали нации.

Всички бели нации презират всички цветнокожи нации, независимо от оттенъка на цвета им и ги потискат, щом им се удаде възможност.

Белите не желаят да имат съприкосновение с „черните гадове“ и не сключват бракове с тях.

Те не ги допускат и в своите училища и черкви.

Целият свят ненавижда евреите и ги търпи само когато са богати.

Моля ви да запомните добре всички тези подробности.

По-нататък. Всички нормални хора не обичат шума.

Всички хора, и нормални, и ненормални, обичат разнообразието в живота. Еднообразието им омръзва бързо.

Всеки човек в зависимост от умствените способности, с които е надарен, постоянно упражнява своя мозък и тези упражнения представляват важна, ценна и съществена част от живота му. И най-неинтелигентният човек, както и най-интелигентният, има някаква способност и изпитва истинско удоволствие да я проверява, да я доказва и усъвършенства. Гаменчето, което превъзхожда другарчето си в игрите, така се въодушевява от своя талант и така старателно го развива, както и скулпторът, живописецът, музикантът, математикът и така нататък. Никой от тях не би се чувствал щастлив, ако не му дават възможност да проявява таланта си.

Сега вече имате всички факти. Разбрахте какво обичат хората и какво не обичат. Както казах, те сами са си измислили рая, без никаква

чужда помощ. Познайте сега на какво прилича този рай! И хиляда вечности да мислите, няма да познаете. И най-острият ум, известен на вас или на мен, не би се досетил, ако ще да мисли петдесет милиона хилядолетия. Но имайте търпение, аз ще ви кажа.

1. Преди всичко искам да ви напомня този удивителен факт, с който започнах, а именно, че човекът, подобно на безсмъртните, естествено поставя половия акт по-високо от всички други удоволствия, но въпреки това не го е допуснал в своя рай! А само мисълта за половото сношение е достатъчна, за да го възбуди. Удаде ли му се възможност да го извърши, той изпада в полуда и в това състояние е готов да рискува живота си, репутацията си, всичко — дори своя странен рай, — само и само да използва тази възможност и да достигне върховния миг. От младини до зряла възраст всички мъже и всички жени ценят съвкуплението повече от всички други удоволствия, взети заедно, и въпреки това, както вече казах, за него няма място в рая, там то е заменено с молитвата.

Да, хората ценят много високо половия акт и все пак, подобно на всички техни „блаженства“, той е жалка работа. Дори най-хубавият и продължителен акт трае невъобразимо кратко — искам да кажа, от наше гледище. А що се отнася до повтарянето му, човек е толкова ограничен, че... не, един безсмъртен не може да възприеме това. Ние, които изпитваме тази наслада и нейния висш екстаз без прекъсване в продължение на векове, не бихме могли нито да разберем, нито да се отнесем с необходимото съчувствие към човека, така беден откъм този чудесен дар, който, ако се владее, както ние го владеем, прави всички удоволствия да бледнеят пред него.

2. В човешкия рай *всички пеят!* Човекът, който на Земята не пее, там пее. Човекът, който на Земята не може да пее, там добива тази способност. И това всеобхватно пеене не е случайно, не е временно, а продължава без отдых; продължава по цял ден, всеки ден по дванадесет часа. *И никой не си отива*, въпреки че на Земята такова място би се опразнило за два часа. И пеят само псалми. Не, в същност пеят само един псалм. А думите му все едни и същи, най-много десетина на брой, и в псалма няма никаква рима, никаква поетичност: „Осанна, осанна, осанна. Господи Боже Саваот, ура, ура, ура, вззз, бум... а-а-а!“

3. Същевременно всички до един свирят на арфи — всички тези милиони и милиони! — въпреки че на Земята не биха се намерили и двадесет души на хиляда, които да свирят на музикален инструмент или да имат желание да се научат.

Представете си този оглушителен ураган от звуци — милиони и милиони гласове реват в хор, милиони и милиони арфи дрънчат едновременно! Кажете ми не е ли това отвратително, не е ли безобразно, не е ли ужасно?

И имайте пред вид, че целта на тези хвалебствени песнопения е да доставят удоволствие, да поласкаят, да изразят обожание. А искате ли да знаете кой е този, който на драго сърце търпи тези странни, тези налудничави възхвали? И не само ги търпи, но ги харесва, наслаждава им се, нуждае се от тях, *настоява* за тях? Не дишайте.

Това е Бог! Искам да кажа, Богът на човешкия род. Седи си Той на своя Престол, заобиколен от двадесет и четирима висши сановници и от други придворни, поглежда милионите и милиони вилнеещи поклонници, усмихва се, мърка и кима доволно на север, на изток, на юг. Бас държа, че в цялата вселена не е измисляна по-наивна и по-глупава картина.

Не е трудно да се разбере, че изобретателят на този рай не го е измислил самостоятелно, а е копирал от дворцовите церемонии на някоя нещастна монархия, забутана някъде из Ориента.

Всички нормални белокожи хора ненавиждат шума; и въпреки това те спокойно са приели този рай — без да се замислят, без да размишляват, без да вникват — и най-искрено желаят да отидат там. Благочестиви беловласи старци прекарват по-голямата част от времето си в мечти за щастливия ден, когато ще оставят всички земни грижи и ще се насладят на радостите на това място. И все пак не е трудно да се види колко нереално е то за тях и колко малко вярват те, че то съществува: никой от тях не се подготвя за голямата промяна, никой не се учи да свири на арфа, никой не пее.

Както вече разбрахте, това безподобно зрелище служи, за да се поднасят хвалебствия: хвалебствия чрез псалми, хвалебствия чрез метани. То заменя и „черквата“. Но тук, на Земята, хората не издържат твърде в черквата — най-много до час и четвърт, и то не по-често от веднъж седмично, сиреч неделя. На седем дни — един; и дори при това положение те не очакват с особено нетърпение този ден. А сега

представете си какво им обещава техният рай: черковна служба, която трае вечно, и Съботен Ден, който няма край! На хората бързо им омръзва дори тукашният кратък Съботен Ден, който се пада веднъж седмично, и въпреки това те жадуват той да продължи вечно; те мечтаят за това, те говорят за това, те си въобразяват, че мислят, че той ще им донесе радост — с трогателно простодушие те си въобразяват, че мислят, че ще бъдат щастливи в този рай.

И всичко това става, защото те въобще не мислят; те само си мислят, че мислят. А в същност не могат да мислят; на десет хиляди души няма и двама, които могат да мислят. А колкото до тяхното въображение... О, погледнете техния рай! Те го приемат, те го одобряват, те се възхищават от него. Това вече ви дава представа за умствените им възможности.

4. Изобретателят на техния рай е изсипал в него безразборно всички нации на Земята. Хем при абсолютно равенство, никой не стои по-високо или по-ниско от друг: те трябва да бъдат сговорни, трябва да живеят дружно, да се молят заедно, да свирят на арфи заедно, да пеят осанна заедно — бели, черни, евреи, всички без разлика. Тук, на Земята, всички нации се ненавиждат взаимно, а всяка ненавижда евреите, но независимо от това всеки благочестив човек обожава този рай и държи да отиде в него. Честна дума. А изпадне ли в свят екстаз, той си въобразява, че мисли, че отиде ли там, ще възлюби всички земни племена и ще ги прегръща, прегръща, прегръща!

Истинско чудо е това човекът! Бих искал само да знам кой го е измислил.

5. На всеки човек на Земята се пада известен дял разум — на кой по-голям, на кой по-малък; голям или малък, човек се гордее с него. И сърцето му прелива от радост, когато чува имената на великите мислители на човешкия род, и той обича да слуша за техните бляскави постижения. Защото той е от една кръв с тях и прославяйки себе си, те са славили и него. „Вижте на какво е способен човешкият ум!“ — възкликва човекът и изрежда имената на мъдреците от всички векове, сочи безсмъртните литературни произведения, които те са дали на света, чудесата на техниката, които те са измислили, и целия блясък, с който са увенчали науката и изкуството; пред тях той свежда глава като пред царе и им отдава най-дълбоката и най-искрената почит, на която е способно възторженото му сърце. Така той въздига ума над всичко

друго в своя свят, облича го в мантията на единствен и върховен властелин под небесния свод. А после измисля рая, в който няма и капчица разум!

Може би ви се вижда странно, необикновено, непонятно? И все пак всичко е точно така, както ви го казвам, колкото и невероятно да звучи. Този искрен поклонник на разума, който щедро отдава заслуженото на неговата велика роля тук, на Земята, е съчинил една религия и един рай, които не славят разума, не го почитат, не го обсипват с щедрости — в същност дори не споменават за съществуването му.

Навярно вече забелязахте, че човешкият рай е бил замислен и построен по напълно определен план и че в този план е било предвидено в рая да има до последната подробност всичко, което отвращава човека, и да няма едно-единствено нещо, което да му е приятно!

Да... и колкото повече се задълбочаваме във въпроса, толкова по-очевиден ще става този удивителен факт.

И тъй, забележете: в човешкия рай няма място за разума, няма никаква храна за него. Там той ще се разплуе за една година — ще се разплуе и ще завони. Ще се разплуе и ще завони и тогава ще се превърне в нещо свято. И слава богу, че е тъй, защото само един светец може да изтърпи радостите на подобен приют за малоумни.

ПИСМО ТРЕТО

Сигурно вече разбрахте, че човекът е странен екземпляр. В миналото той е изповядал (износил и захвърлил) стотици и стотици религии; в днешно време той също разполага със стотици и стотици религии и всяка година пуска в обръщение най-малко три нови.

Една от неговите основни религии се нарича Християнство. Ще ви я опиша в едри щрихи, смятам, че няма да ви е безинтересно. Тази религия е изложена подробно в една книга, която има два милиона думи и се нарича „Старият и Новият завет“. Но тя има и друго название — „Слово Божие“. Защото християните смятат, че всяко слово в тази книга е продиктувано от Бога — този, за когото вече ви говорих.

Това е много интересна книга. В нея има великолепна поезия; и няколко глупави басни; и няколко кървави исторически събития; и няколко полезни нравоучения; и много мръсотии; и купища лъжи.

Тази Библия е съставена предимно от откъси от други, по-стари библии, отживели времето си и превърнали се в прах. Ето защо тя, естествено, е лишена от всякаква оригиналност. Три-четири от най-внушителните и забележителни събития, описани в нея, са описани и в предишните библии; всички най-хубави предписания и норми на поведение също са заимствани от тях; в нея има само две нови неща: първо, адът и, второ, този неподобен рай, за който вече ви разказах.

Какво да правим? Ако повярваме, както вярват хората, че техният бог е измислил тези чудовищни неща, ще го обидим незаслужено; ако решим, че хората сами са ги измислили, ще обидим незаслужено тях. Неприятна дилема и в двата случая, защото нито той, нито те са ни сторили нещо лошо.

Но за да свършим с това, нека вземем страна. Нека приемем становището на хората и стоварим върху техния бог цялото това неприятно бреме — и рая, и ада, и Библията, и пр. Това може да изглежда несправедливо, може да изглежда нечестно, но ако си спомним техния рай, ако си спомним как той е претъпкан с неща, от

които човекът се отвращава, невъзможно е да повярваме, че той е измислен от хората. А когато ви разкажа за ада, съвсем ще се сбъркате и сигурно ще възкликнете: „Не, човекът не може да е измислил такова място нито за себе си, нито за който и да било друг; това е просто невъзможно!“

В тази наивна Библия се разказва за Сътворението. На какво — на вселената? Да, на вселената! И то за шест дни!

Това е направил Бог. Той не е употребил понятието вселена — то е по-съвременно. Цялото си внимание той съсредоточил върху Земята. Създал я за пет дни, а после? А после само за един ден направил двадесет милиона слънца и осемдесет милиона планети!

А за какво са му били те? За да снабди със светлина този свят-играчка. Това било единствената му цел, друга нямал. Едно от двадесетте милиона слънца (най-малкото) трябвало да осветява Земята денем, а останалите — да помагат на една от безбройните луни на вселената да смекчава мрака на земната нощ.

Очевидно той е вярвал, че милиарди трепкащи звезди ще осеят неговите новички небеса още в мига, в който слънцето за първи път се скрие зад хоризонта, а в същност нито една звезда не е затрепкала на черния свод, преди да изминат три и половина години от тази паметна седмица, изпълнена със забележителни дела^[1]. Едва тогава се е появила първата звездица и замигала сам-саменичка. След още три години се е появила втора. Двете мигали повече от четири години, преди към тях да се присъедини трета. В края на първото столетие в безкрайните простори на тези мрачни небеса са трепкали не повече от двадесет и пет звезди. В края на хилядолетието техният брой се е увеличил, но не толкова, че да представляват кой знае каква гледка. След един милион години само половината от сегашната небесна украса е изпращала своята небесна светлина до пределите, до които достига телескопът, а са били потребни още един милион години, за да може втората половина да последва примера на първата, както се казва на шаблонен език. Но тъй като по онова време не е имало телескопи, появата на тези светила е останала незабелязана.

Има вече триста години, откак астрономите християни знаят, че тяхното божество не е могло да създаде звездите в тези невероятни шест дни; но астрономите християни предпочитат да си мълчат по този въпрос. Също като свещениците.

В своята книга Бог не се скъпи в похвалите към великите си дела и им дава най-пищните определения, каквито може да намери, като по този начин намеква, че и самият той се прекланя — и то с пълно право — пред големите величини. И все пак той е създал милионите гигантски слънца, за да осветяват това мъничко, микроскопично кълбо, вместо да остави на тяхно разположение малкото слънце на това кълбо. В своята книга той споменава Арктур — сигурно го помните, нали ходихме веднаж там. Та Арктур е само една от нощните лампи на Земята! Това гигантско кълбо, петдесет пъти по-голямо от земното слънце, което в сравнение с него е като тиква пред катедрала!

Обаче в неделното училище и досега учат детето, че Арктур бил създаден само за да спомага за осветяването на Земята; детето пораста и продължава да вярва в това дори когато отдавна е открило, че работата не стои точно така.

Според тази книга и нейните служители Земята е само на шест хиляди години. Едва през последното столетие любознателните умове установиха, че нейната възраст е около сто милиона години.

И тъй за тези шест дни Бог сътворил човека и другите животни.

Той създал един мъж и една жена и ги поставил в красива градина заедно с други твари. Те си живеели там в мир и съгласие, радвайки се на вечна младост. Но ето че се случила беда. Бог бил предупредил мъжа и жената, че не бива да ядат плода на някакво дърво. И колкото и да е чудно, добавил, че ако ядат от него, непременно ще умрат. Казвам „колкото и да е чудно“, защото те още не били виждали смърт и сигурно не са могли да разберат какво е искал да каже. И нито той, нито някакъв друг бог би могъл да разтълкува на тези невежи деца за какво става реч, без да им приведе нагледен пример. Сама по себе си тази дума им е била непозната, както е непозната и на новороденото.

Не след дълго някаква змия ги потърсила за частен разговор и се появила пред тях, ходейки изправена, защото така ходели змиите по онова време. Змията им казала, че забраненият плод ще запълни празните им глави със знания. Тогава те изяли плода — нещо напълно естествено, понеже човекът е създаден любознателен, въпреки че свещеникът, подобно на Бог, комуто той подражава и чийто наместник е на Земята, си е поставил по начало за задача да пречи на човека да научи нещо полезно.

Адам и Ева изяли забранения плод и тозчас мътните им мозъци били озарени от ярка светлина. Те придобили знание. Какво знание, ще кажете, полезно ли? Не — просто узнали, че има нещо, което се нарича добро. И има нещо, което се нарича зло. И освен това се научили как се прави зло. Преди те не можели да правят зло. Затова всички техни постъпки до този миг били чисти, невинни и безгрешни. Но сега се научили да правят зло и да страдат от него. Сега придобили това, което Църквата нарича безценно съкровище — придобили Нравствено чувство. Това чувство, което отличава човека от звяра и го поставя по-високо от звяра. Но не по-ниско, както би могло да се предположи, защото в помислите си човекът е винаги мръсен и грешен, а звярът — чист и непорочен. Все едно да ценим повече неточния часовник от точния.

Църквата и досега счита Нравственото чувство за най-благородната придобивка на човека, макар да знае много добре, че Бог е имал крайно лошо мнение за това чувство и с присъщата си нескопосаност се е опитал да попречи на своите щастливи деца от градината да придобият това чувство.

И тъй Адам и Ева вече знаели какво е зло и как се прави то. Те се научили как се вършат всевъзможни лоши неща, между които и най-главното — това, което и Бог имал пред вид на първо място. Става дума за изкуството и тайната на половото сношение. За тях то било великолепно откритие и те престанали да се шляят безцелно из градината и с жар се отдали на това ново занимание — горките, нали били така млади и възторжени!

Тъкмо по средата на едно такова занимание те чули Бог да се разхожда между храстите — той имал такъв навик след обяд — и примрели от страх. Защо? Защото били голи. Преди те не съзнавали, че са голи. Било им все едно, както и на Бог.

В този паметен миг се родила безнравствеността, която някои хора оттогава ценят повече от всичко, въпреки че доста ще се затруднят, ако ги попитате защо.

Адам и Ева се появили на света голи, непознаващи срама — голи и с чисти души; и така са идвали и идват на света всички техни потомци. Идват голи, непознаващи срама, с неопетнени души. Идват нравствени. Безнравствеността и покварената мисъл те трябва да възприемат отвън — няма друг начин. Първият дълг на майката

християнка е да поквари мисълта на своето дете и тя никога не забравя този дълг. Нейното синче пораста, става мисионер и отива при простодушните диваци или при цивилизованите японци, за да покварява мисълта им. И тогава те стават безнравствени, започват да крият телата си под дрехи, престават да се къпят заедно.

Условността, наричана неправилно нравственост, няма единна мярка и не може да има, защото тя противоречи на природата и разума, следователно е изкуствено създадена и подчинена на всякакви капризи и всякакви нездрави приумици. Така например в Индия благовъзпитаната дама покрива лицето и гърдите си, а краката остават голи до самите бедра, докато благовъзпитаната европейска дама покрива краката си, а открива лицето и гърдите. В страни, населени е простодушия диваци, благовъзпитаната европейска дама свиква бързо с пълната голота на туземците и тя престава да ѝ се струва срамна. През осемнадесети век някакви френски граф и графиня — хора, високо културни и несвързани с родство — се озовали след корабкрушение на необитаем остров само по нощници, но скоро останали и без тях. И се срамували от голотата си цяла седмица. Но след това тя престанала да ги смущава и те не ѝ обръщали внимание.

Вие не сте виждали облечен човек, нали? Е, не сте загубили много. Но да се върнем към Библията. Вие, естествено, ще предположите, че Бог не е изпълнил заканата си и че невинните Адам и Ева са останали ненаказани, защото не те са създали себе си, не те са създали своя характер, пориви и слабости и следователно от тях не бива да се иска невъзможното, те не са длъжни да отговарят за своите постъпки. Но ще останете изумени, като ви кажа, че заплахата все пак е била изпълнена. Адам и Ева били наказани и това злодеяние и до ден-днешен намира горещи защитници. Смъртната присъда била приведена в изпълнение.

Както забелязвате, единственият виновник за постъпката на тази двойка е избягнал наказанието; и не само го избягнал, но станал палач на невинните.

В нашата родина ние, разбира се, можем да се присмеем на такъв морал, но тук това би било нетактично. Мнозина от хората имат способността да разсъждават, но стане ли дума за религията, никой не използва тази способност.

Най-добрите умове ще ви кажат, че щом човек е заченал дете, той е морално задължен да полага нежни грижи за него, да го закриля от бедни, да го предпазва от болести, да го облича, да го храни, да понася търпеливо неговите лудории, да го наказва милостиво и само за негово добро и никога, при никакви обстоятелства да не го подлага на безсмислени мъчения. Ден и нощ Бог се отнася със земните си чада обратно на тези препоръки и въпреки това същите най-добри умове горещо оправдават неговите престъпления, защищават ги, извиняват ги и въобще отказват да ги считат за престъпления, защото ги извършва Той. Нашата родина е интересна, но в нея няма нищо, което да е макар и наполовина интересно в сравнение с човешкия разум.

И тъй Бог прогонил Адам и Ева от райската градина, а след време ги и довършил. И то само защото не се подчинили на една заповед, която той не е имал право да издава. Но както ще се убедите по-нататък, той не се спрял дотук. Той има един морален кодекс за себе си и съвсем друг за своите деца. Той изисква от децата си да се отнасят справедливо и кротко с престъпниците и да им прощават до седемдесет и седем пъти, но сам никога не се отнася нито справедливо, нито кротко, не е простил на тази невежа млада двойка дори първата ѝ простъпка и не е казал: „Е, този път ви прощавам, давам ви възможност да се поправите.“

Тъкмо обратното! Той решава да накаже всички потомци на Адам и Ева от века и до века за една нищо и никаква простъпка, извършена много преди тези потомци да са били родени. И ги наказва до ден-днешен. Милостиво ли? О, не, със зверска жестокост.

Вие, разбира се, не допускате, че такова същество може да бъде обсипано с похвали. Но не се самоуспокоявайте: тук го наричат Всесправедлив, Всеправеден, Всеблаг, Всемиловит, Всеопрощаващ, Всеискрен, Вселюбец, Източник на всички нравствени закони. Тези иронични комплименти се произнасят всекидневно по цял свят. Но хората не схващат тяхната ирония. Не, те ги произнасят съвсем сериозно, без никаква подигравка.

[1] Нужни са три и половина години, за да може светлината на най-близката звезда (61 от Лебеда) да достигне Земята, изминавайки по 186000 мили в секунда. Арктур е сияла 200 години, преди лъчите ѝ

да достигнат Земята. Най-отдалечените звезди стават видими след хиляди и хиляди години. (М. Т.) ↑

ПИСМО ЧЕТВЪРТО

И тъй Първата Двойка напуснала рая, преследвана от проклятие — вечно проклятие. Те били лишени от всички радости, които познавали преди Грехопадението, и все пак се чувствали богати, защото сега имали една радост, която струвала повече от всички други: вече познавали Висшето Изкуство.

Те най-усърдно се занимавали с него и били щастливи. Този път божеството им заповядало тъй. И те се подчинили. Добре, че забраната била махната, защото те и без това щели да се занимават с това изкуство, ако ще сто божества да бяха го забранили.

Резултатите не закъснели. Във вид на Каин и Авел. А те имали сестри. И знаели какво да правят с тях. Това довело до нови резултати. Каин и Авел родили няколко племенници и племеннички. Те на свой ред родили няколко втори братовчеди. Оттук нататък уточняването на родствените връзки става все по-трудно и опитите в тази насока били изоставени.

Приятният труд по заселването на Земята продължавал от век на век, и то при висока производителност, защото в онези щастливи дни представителите на двата пола владеели Висшето Изкуство дори на такава възраст, когато по всички правила би трябвало да са отишли в гроба още преди осемстотин години. Слабият пол, нежният пол, прелестният пол несъмнено е бил тогава в най-добрата си форма, защото привличал погледите дори на боговете. Истински богове. Те слизали от небесата и прекарвали чудни мигове с тия жарки, млади хубавици. Това е описано в Библията.

С помощта на тези чуждестранни гости населението на Земята растяло, растяло, докато достигнало няколко милиона. Ала Бог се разочаровал от хората. Не му харесвал техният морал, който в някои случаи наистина не бил по-добър от неговия. И въобще представлявал доста точно копие на неговия. Много лоши били хората и като не знаел как да ги превъзпита, Бог решил да ги унищожи. Това е единственото наистина просветено и достойно хрумване, което Библията му

приписва, и то би могло да затвърди навеки неговата репутация, ако той би го осъществил. Но Бог винаги е бил несериозен — въпреки рекламата, която си прави — и добрите му намерения се провалили. Той се гордеел с човека; човекът бил най-съвършеното му изобретение, човекът бил най-големият му любимец (ако не се смята мухата) и той не можел да се раздели с него завинаги; ето защо накрая решил да остави нещо за мостра, а останалите да издави.

Типична за него постъпка. Той бил създал всички тези негодници и единствено той носел отговорност за тяхното поведение. Нито един от тях, взет отделно, не заслужавал смърт. Но съвсем правилно било да се унищожат всички, още повече, че тяхното сътворение било само по себе си нечувано престъпление, а да ги остави да се размножават и занапред, би означавало да върши ново престъпление. Но пък би било нечестно и несправедливо да се проявява снизходителност към любимците — трябвало да бъдат издавени или всички, или никой. Ала той не искал това; решил, че непременно трябва да остави половин дузина за разплод. Не бил в състояние да предвиди, че новото човечество отново ще се превърне в измет, защото бил Всевиждащ само в собствените си реклами.

И тъй Бог решил да запази Ной и семейството му и подготвил изстреблението на всички останали хора. Той направил проект за Ковчег, а Ной се заел да го строи. Нито един от двамата не бил строил Ковчег преди това, те изобщо нямали представа от ковчези, тъй че можело да се очаква нещо уникално. И така излязло. Ной бил земеделец и макар да знаел за какво е нужен Ковчегът, съвсем не можел да прецени отговарят ли размерите му на нуждите (а те, естествено, не отговаряли), но предпочел да не търси съвет от никого. Бог и не помислил, че Ковчегът може да се окаже тесен, и продължил проектирането наслуки. В края на краищата се получил съд, който не отговарял на изискванията, и светът и до ден-днешен пати от това.

Ной построил Ковчег. Положил всички усилия да го построи колкото е възможно по-добре, но изпуснал редица съществени неща. Ковчегът нямал нито рул, нито платна, нито компас, нито помпи, нито морски карти, нито лот^[1], нито котви, нито корабен дневник, нито осветление, нито вентилация, а що се отнася до товарните трюмове, които са най-важното — по-добре да не говорим за тях. Ковчегът щял да се носи по морето цели единадесет месеца и следователно му бил

нужен такъв запас от прясна вода, с която да се напълнят два ковчега, но никой не се погрижил за допълнителен ковчег. Морска вода не биха могли да използват, защото тя е солена, а знаем, че такава вода не могат да пият нито хората, нито сухоземните животни.

А трябвало да се запази не само мостра от човека, но и търговски мостри от другите животни. Нека ви кажа, че когато Адам изял ябълката от Градината и се научил как да се плоди и размножава, другите животни, наблюдавайки Адам, също усвоили това изкуство. Много хитро и предвидливо от тяхна страна, защото по този начин те извлекли от ябълката всичко, което било полезно в нея, без да я вкусват, и затова не се заразили от пагубното нравствено чувство — прародител на всяка безнравственост.

[1] Лот — уред за измерване на водна дълбочина. — Б.пр. ↑

ПИСМО ПЕТО

Ной започнал да събира животните. Той трябвало да има по един чифт от всички твари, които ходели, пълзели, плавали или летели в света на живата природа. Колко време му е било необходимо, за да събере тварите, и колко му е струвало това, можем само да гадаем, тъй като няма писмени данни за тези подробности. Когато Симах решил да въведе младия си син в светския живот на императорския Рим, той изпратил свои слуги в Азия, Африка и къде ли не, за да събират диви зверове за цирковите зрелища. Цели три години били нужни на слугите му, за да съберат тези животни и да ги доставят в Рим. Както се досещате, става дума само за четириноги и алигатори — никакви птици, нито змии, нито жаби, нито червеи, нито въшки, нито плъхове, нито бълхи, нито кърлежи, нито гъсеници, нито паяци, нито мухи, нито комари, — нищо, освен най-прости и обикновени четириноги и алигатори, и то само такива четириноги, които стават за битка на арена. И все пак, за да събере само тези животни, били нужни, както вече казах, цели три години, а разходите за покупката на животните и превоза им и за заплатите на слугите възлезли на четири милиона и петстотин хиляди долара.

И колко животни е събрал Симах? Неизвестно. Във всеки случай по-малко от пет хиляди, защото това е най-големият брой животни, събирани някога за римските зрелища, и тази колекция принадлежала на Тит, а не на Симах. Но тия две зверилници представлявали детска играчка в сравнение със зверилницата на Ной. Той трябвало да събере 146 000 вида птици, зверове и сладководни животни и над два милиона екземпляра насекоми.

Хиляди от тези животни се ловели много трудно и ако Ной не бил махнал с ръка и не се отказал овреме от това занимание, сигурно и досега щеше да се поти, както се говори в книгата на Левит. Разбира се, не искам да кажа, че Ной изобщо зарязал работата. Не, съвсем не. Той просто наловил толкова твари, колкото можел да побере Ковчегът, след което престанал да лови.

Ако още от самото начало е имал представа за размаха на предстоящата работа, той би разбрал, че ще му е необходима цяла флота ковчези. Ала Ной не знаел колко вида твари има на Земята. Не знаел това и неговият Шеф. Ето защо той не взел в Ковчеза нито кенгуру, нито опосум, нито птичечовка и останал без много други незаменими дарове, които любещият Творец бил създал за човека, но после ги забравил, понеже те отдавна се били замъкнали в онази част на Земята, която той никога не бил виждал и за която нямал никаква представа.

Така тези твари избягнали на косъм смъртта. Спасила ги проста случайност. Водата не стигнала дотам. Вода имало само колкото да се наводни едно кътче от земното кълбо — останалата част не била известна по него време и се смятало дори, че тя не съществува.

Обаче събитието, което в последна сметка накарало Ной да прекрати окончателно събирането на зверовете — още повече, че имало вече достатъчно за практически цели, а останалите можел да остави да изгинат, — се случило през последните дни: пристигнал един развълнуван странник с най-тревожна вест. Той съобщил, че се бил установил на лагер между някаква планина и долина на разстояние от шестстотин мили и там станал свидетел на поразително зрелище: както си стоял на края на една урва пред широка долина, изведнъж забелязал откъм другия край на долината да се надига тъмно море от странни животни. Не след дълго те минали край него с блъскане, бърхане, вой, прърхане — отвратителна огромна маса от безредна плът! Ленивци като слонове; жаби като крави, мегалотерий — огромно чудовище — със своя харем; гущери, гущери, гущери, група след група, семейство след семейство, вид след вид, по сто фута дълги, по тридесет фута високи и два пъти по-зли; един от тях така плеснал с опашката си напълно безобидния сименталски бик, че той излетял на триста фута във въздуха, а после тупнал в краката на човека и начаса издъхнал. Непознатият казал, че тези исполински зверове били чули за Ковчеза и идвали насам. Идвали да се спасят от потопа. Идвали не на двойки, а на цели стада: те не знаели, обяснил непознатият, че за пасажери се допускат само двойки от всеки вид и въобще нямали намерение да се съобразяват с правилата — или трябвало да ги вземат на Ковчеза, или щели да потърсят сметка от капитана. Човекът казал, че Ковчезът не би могъл да побере и половината от тях; освен това те

идвали гладни и щели да изядат всичко, включително зверилницата, Ной и семейството му.

Библията премълчава всички тези факти. В нея няма да намерите и намек за тях. Цялата работа е потулена. Не се споменават дори имената на тези огромни животни. Това показва, че когато хората се отнасят недоброръчително към някое условие на даден договор, те успяват да премълчат това при всички случаи, дори в Библията.

От тези могъщи животни човек би имал неоценима полза днес, когато транспортът е толкова скъп и недостатъчен, но те са загубени. Безвъзвратно загубени по вина на Ной. Издавили се до едно. Някои още преди осем милиона години.

И тъй, когато непознатият разкрил всичко това, Ной разбрал, че ще е по-добре да офейка, преди да са се появили животните. Той искал да отплува незабавно, но мебелите и бояджиите, които гласели гостната на мухите, имали да довършват последните подробности, та Ной загубил един ден. После загубил още един, докато натовари мухите на борда — те били шестдесет и осем милиарда, но въпреки това Бог се опасявал, че може да се окажат недостатъчни. И още един ден бил загубен за натоварването на четиридесет тона първокачествени нечистотии за храна на мухите.

Едва тогава Ной най-сетне отплувал — и то тъкмо навреме, защото Ковчегът още не бил изчезнал от хоризонта, когато чудовищата се появили на брега и техните вопли се слели с воплите на безброй бащи, майки и уплашени дечица, които под поройния дъжд се били вкопчили за заливаните вече от вълните скали и молели за помощ Всесправедливия, Всеопрощаващия, Всемиловичия Създател, който не бил откликнал нито на една молитва, откакто тези скали били изградени частица по частица от пясък, и няма да откликне, докато вековете отново не ги превърнат в пясък.

ПИСМО ШЕСТО

На третия ден по пладне се разбрало, че една от мухите е забравена на брега. Обратният път се оказал дълъг и труден поради липсата на карта и компас и поради изменението на бреговата линия — непрекъснато надигащите се води залели познатите ниски места, а на високите придавали неузнаваем вид. Но след шестдесет дневно упорито търсене мухата най-после била намерена и качена на борда под звуците на хвалебствен, благодарствен псалм, при което семейството на Ной стояло със свалени шапки в знак на уважение към нейния божествен произход. Мухата била уморена, измъчена и доста измокрена, но иначе състоянието ѝ било задоволително. Хората гинели масово от глад по голите планински чукари, но тя не пострадала от липса на храна, защото могла да яде колкото ѝ душа иска от безбройните гниеци трупове. Така благодарение на Провидението това свещено хвъркато било спасено.

Благодарение на Провидението. Точно тъй. Защото мухата била забравена на брега неслучайно. Не, тук имало пръст Провидението. Случайности въобще няма. Всичко, което става, става с някаква цел. Всяко събитие е предвидено още откак свят светува, всяко събитие е предопределено още откак свят светува. Още в зората на Сътворението Господ бил предвидил, че Ной, обзет от смут и паника при мисълта за приближаващите гигантски изкопаеми, ще отплува преждевременно, лишен от някоя безценна болест. Той щял да разполага с всички останали болести, които после би могъл да разпредели между новите човешки племена при появяването им на бял свят, но щяла да му липсва една от най-хубавите — тифусът, болест, която при особено благоприятни условия може да превърне болния в развалина, без да го убие; болест, при която той може да оцелее и да живее още дълго като сакат, глухоням, слепец и полуидиот. Домашната муха е главният разпространител на тифуса и само тя е далеч по-способна и струва далеч повече от всички станали сеячи на този страшен мор. Тъй по предопределение още открай време тази муха трябвало да остане на

брега, за да намери някой тифозен труп, да се нагълта със зараза, да обере с крачката си повече микроби и да ги пренесе в отново населения свят за по-нататъшна работа. Благодарение на тази муха през изтеклите оттогава векове милиарди хора са се изпотръшкали болни, милиарди осакатени са влачели с мъка остатъка от своя живот, милиарди гробове са се изпълнили с мъртъвци.

Страшно трудно е да се разбере характерът на библейския Бог — толкова много противоречия има в него: вятърничаво непостоянство и желязна твърдост; сладникаво абстрактни поучения и конкретни пъклени дела, мимолетни прояви на доброта, изкупвани с постоянна злоба.

Обаче, след като си поблъскате главите, все пак ще стигнете до ключа към неговия характер и в края на краищата ще добиете известна представа за него. С някаква странна, детинска, поразителна наивност той сам ви дава този ключ. Това е завистта!

Сигурно сте зашеметени. Вече знаете (за това ви писах в едно от предишните писма), че хората решително смятат завистта за нещо лошо — характерен белег на дребните душици, черта, присъща на *всички* дребни душици, от която въпреки това и най-дребните душици се срамуват; и когато ги обвините, че притежават тази черта, те се обиждат и се мъчат лицемерно да опровергаят обвиненията.

Завист! Не забравяйте това, имайте го наум. Това е ключът. С негова помощ по-нататък ще можете поне отчасти да разберете Бога; без този ключ е невъзможно да го разберете. Както вече казах, самият той открито подава на всички този разобличителен за него ключ. Най-наивно, откровено, без никакво смущение той заявява: „Аз съм Господ, Бог твой, Бог ревнител“ — с други думи, завистник.

Съгласете се, че е все едно да кажеш: „Аз съм Господ, Бог твой — дребна душица, дребен Бог, който се дразни от най-дребните неща.“ В гореспоменатите думи се крие предупреждение: за него е непоносима мисълта, че някой друг бог може да получи, макар и част от комплиментите, с които го обсипва в неделя това смешно, нещастно човешко племе. Той не иска да дели с никого тези комплименти. Той ги ценя. За него те са цяло богатство — както са за зулуса тенекиените пари.

Но чакайте, аз съм несправедлив към него; представям ви го в невярна светлина; предубеждението ме кара да говоря неверни неща.

Той не е казал, че иска за себе си всички похвали, той не говори, че изобщо не желае да ги дели с други богове. Той казва само: „Да нямаш други богове *пред* мен.“

Това е съвсем друга работа и трябва да призная, че го поставя в много по-добра светлина. Богове имало в изобилие, както казват, горите гъмжали от тях, а той искал само да го поставят наравно с другите — не по-високо, но не и по-ниско. Той с готовност се съгласил другите богове да оплодяват земните девизи — но при същите условия, каквито би поискал самият той. Държал да го смятат за равен на тях. За това той настоява ясно и недвусмислено: не иска други богове *пред* себе си. Нека те вървят в една редица с него, но никой от тях да не излиза начело — и той самият няма такива претенции.

Но да не мислите, че той се е придържал докрай към това честно и почтено становище? Съвсем не. На лошите си решения той можел да държи вечно, а добрите не спазвал и месец. Не след дълго той се отметнал от думите си и преспокойно се обявил за единствен бог в цялата вселена.

Както вече ви казах, ключът към всичко е неговата завист; тя играе главна роля в цялата негова история. Това е плътта и кръвта на неговия душевен мир, основният камък на характера му. И най-малката дреболия може да го изкара извън кожата и да помрачи разсъдъка му, стига само да засегне неговата ревнива завист! Тя пламва незабавно и при най-малкото подозрение, че някой се готви да влезе в конкуренция с монопола на неговата божественост. Страхът, че Адам и Ева, вкусили вече плода на Дървото на Познанието, ще станат „като богове“, дотолкова разпалил неговата завист, че той загубил здравия разум и не само не могъл да се отнесе честно и милостиво към тези нещастни създания, ами продължил с престъпна жестокост да излива своя гняв и върху тяхното невинно потомство.

И до ден-днешен разсъдъкът му още не се е оправил от това сътресение; оттогава като кошмарен сън го преследва манията за отмъщение и той е изчерпал цялата си природна изобретателност, за да измисля какви ли не страдания, беди, унижения и нещастия, че да трови краткия живот на потомците на Адама. Помислете само колко болести е измислил той за тях! Безчет. Нито един учебник не може да изреди всички. И всяка от тези болести е капан, заложен за някоя невинна жертва.

Човекът е машина. Машина-автомат. Тя се състои от хиляди сложни, деликатни механизми, които изпълняват хармонично и безупречно своите функции съобразно особени закони, над които човек няма нито власт, нито контрол. И за всеки от тези хиляди механизми Твореца е измислил по един враг, чиято задача е да пречи на механизма, да не му дава да работи, да го поврежда, да му причинява болки, докато накрая го унищожи напълно. И твърдят, че той не е пропуснал нито един механизъм.

Тези врагове преследват човека от люлката до гроба; те не знаят отдих ни денем, ни нощем, те са цяла армия, организирана армия; армия, която обсажда; армия, която щурмува; армия бдителна, надъхана, безпощадна; армия, която се бие безспир и не признава примирие.

Тя настъпва на взводове, на роти, на батальони, на полкове, на бригади, на дивизии, на корпуси, а понякога се хвърля върху човечеството с всички свои части наведнъж. Това е „Великата армия“ на Твореца и той е нейният главнокомандуващ. Над нея, предизвиквайки слънцето, се развяват мръсните ѝ знамена с девизи: „Бедствие“, „Болест“ и така нататък.

Болест! Това е главният отряд, който никога не отстъпва и унищожава всичко по пътя си! Той напада младенца още щом се роди; страданията идват едно след друго: коклюш, шарка, заушка, стомашни разстройства, никнене на зъби, скарлатина и други специалитети за деца. Този отряд преследва детето, докато то стане юноша, за който има в запас други специалитети. Той преследва юношата, докато достигне зряла възраст, после старост и накрая го сваля в гроба.

След като имате всички тези факти, помъчете се да отгатнете с какво галено име човекът се обръща най-често към този свиреп главнокомандуващ. Аз ще ви помогна, само няма да се смеете: „Татко наш, който си на небето.“

Странни са пътищата на човешката логика. Християнинът изхожда от следната ясна, определена, неизменна и недвусмислена предпоставка: Бог е *всезнаещ и всемогъщ*.

От това следва, че Бог предварително знае всичко, което има да става, и че нищо не може да стане без негово позволение, нищо не може да стане, ако той реши да го предотврати.

Това е достатъчно ясно, нали? Следователно Твореца носи отговорност за всичко, което става в света.

Християнинът признава това и го пише в курсив. Признава го с вдъхновение, с възторг.

После, след като е стоварил върху Твореца отговорността за всички гореспоменати страдания, болести и нещастия (които Твореца би могъл да предотврати), умникът християнин най-наивно го нарича „Татко наш“!

Всичко е точно тъй, както ви го казвам. Човекът дава на Твореца всички черти, присъщи на демона, а после стига до заключението, че демон и баща е едно и също! Но той веднага би отрекъл, че едни умопобъркан злодей и директорът на неделното училище са по същество едно и също нещо. Е, какво ще кажете за човешкия разум? Ако според вас изобщо съществува човешки разум?

ПИСМО СЕДМО

Ной и семейството му се спасили — друг е въпросът дали са имали някаква полза от това. Правя тази уговорка, защото още не се е намерил разумен шестдесетгодишен човек, който да се съгласи да изживее отново живота си. Или живота на някой друг. Ной и семейството му се спасили наистина, но не се чувствали особено добре, защото били пълни с микроби. Пълни чак до веждите; набъкани с тях; набъбнали от тях; надули се като балони. Това било крайно неприятно, но какво да се прави — трябвало да се спасят достатъчно количество микроби, за да осигурят на бъдещото човечество смъртоносни болести, а на борда имало само осем души, които да служат за убежище на микробите. Микробите били най-ценният товар на Ковчега, Твореца най се тревожел за тях, те най му били на сърцето. Той бил наредил да им се осигури питателна храна и приятна обстановка. Микроби за тифус, микроби за холера, микроби за бяс, микроби за тетанус, микроби за туберкулоза, микроби за черна чума и още стотици подобни аристократи, най-любими създалия на Твореца, златни носители на неговата любов към човека, благословени дарове от нежния баща за неговите деца — всички те трябвало да бъдат обкръжени от разкош и да получават най-изискани ястия. И те били настанени в най-отбраните покои, каквито можело да се намерят във вътрешностите на Ной и семейството му: в белите дробове, в сърцето, в мозъка, в бъбреците, в кръвта, в червата. Особено в червата. Любим техен курорт станало дебелото черво. Там се събирали безчислени, милиарди микроби, работели, пирували, пълзели и пеели хвалебствени и благодарствени псалми; при тихи ноци се чувал лекият отглас от техните песнопения. Дебелото черво било всъщност техният рай. Те така се натъпкали в него, че то станало твърдо като газопровод. И микробите се гордеели с това. В своя главен псалм те с благодарност намекуват за него:

*О, запек, запек, радост,
ти за нас си рай блажен.
Черва, славете до безкрай
Твореца в тоя ден!*

Неудобствата на Ковчега били много и най-различни. Ной и семейството му трябвало да живеят сред какви ли не зверове, да дишат тяхната воня, а ушите им глъхнели от техния неистов рев и вой; да не говорим за допълнителните неудобства за дамите, които, накъдето и да обърнели глави, виждали как хиляди от тези твари се оплождат и размножават. А мухите! Те се носели на облаци навсякъде и не давали мира на Ной и семейството му. Сутрин те се събуждали преди всички други животни, а вечер заспивали последни. Но не бивало да ги убиват, не бивало дори да ги докосват, защото те били свещени, имали божествен произход и били любимци на Бога, най-големите му галеници.

С течение на времето останалите животни щели да бъдат разпръснати по Земята: тигрите — в Индия, лъвовете и слоновете — в безлюдните пустини и глухите гъстащи на джунглите, птиците — из безкрайните въздушни простори, насекомите — в една или друга област в зависимост от техните наклонности и нужди. Но мухата? Тя няма националност; тя се чувства у дома си във всяка страна, цялото земно кълбо е нейно владение, всички живи твари са нейна плячка, за всички тях тя е бич и палач.

А за човека тя е божествен посланик, пълномощен министър, специален представител на Твореца. Тя витае над люлката на младенеца, лази по гуреливите му клепки, бръмчи около него, хапе го и му досажда, лишава го от сън, а уморената му майка — от сетни сили, които тя хаби в дългите бдения, мъчейки се да запази рожбата си от преследванията на тази чума. Мухата тормози болния в дома му, в болницата, дори на смъртния одър. Не дава покой на човека по време на ядене, като преди това е лазила по хора, страдащи от някоя отвратителна, неизлечима болест, завирала се е по техните рани, набирала е с краката си милиони смъртоносни микроби; а после идва на трапезата на здравия човек и ги изтърсва върху масата, посира хляба му с тифозни микроби. Домашната муха носи повече страдания

и унищожава повече хора, отколкото цялата останала сган Божи вестители на печал и смърт.

Сим бил пълен с анкилостоми. Просто удивително е с какво старание и вещина Твореца е изучил великото изкуство да прави човека нещастен. Вече споменах, че той е изобретил специален враг за всяка част на човешкия организъм, без да пропусне нито една, и това е самата истина. Много бедняци са принудени да ходят боси, защото нямат пари за обувки. Твореца и тук е използвал удобния случай. Нека ви кажа между другото, че той никога не забравя бедняците. Деветдесет на сто от изобретените от него болести са предназначени за бедняците и винаги достигат местоназначението си. Богатите получават само остатъците. Не мислете, че говоря наизуст, съвсем не: огромната част от болестите, изобретени от Бога, са създадени специално, за да тровят живота на бедните. Това може да ви подсказе и фактът, че при проповед в черквата свещеникът най-често величае Твореца като „Приятел на бедняка“. Разбира се, в похвалите, отправяни към Твореца в черквата, никога няма и следа от истина. Най-неумолимият и неукротим враг на бедните е техният Небесен Баща. А единственият им истински приятел — това е техният събрат човекът. Той им съчувства, той ги жали и доказва това с дела. Той всякога гледа да облекчи страданията им, а при всички случаи заслугата се приписва на Небесния Баща.

Точно такъв е случаят и с болестите. Щом науката изкорени някоя болест, която вярно е работила за Бога, заслугата се приписва на същия този Бог и от всички черковни амвони гръмва рекламен хор от възторжени похвали — вижте колко добър е Той! О, да, това е *Негово* дело. Може да го е забавил с хиляди години. Но нищо, Църквата уверява, че той непрекъснато е мислил за това. Когато на някой народ му дойде до гуша и смъкне вековната тирания и освободи страната си, Църквата бърза да обяви възторжено, че това е Божие дело, и приканва богомолците да коленичат и да отправят благодарствени молитви. И от амвона се чуват прочувствени думи: „Нека тираните знаят, че Окото, което никога не заспива, ги следи, и нека помнят, че Господ, Бог наш, няма вечно да бъде търпелив, а в уречения ден ще стовари връз тях бурята на своя гняв.“

Църквата забравя само да спомене, че от него няма по-бавен в цялата вселена; че той може да затвори своето незаспиващо Око и

никой няма да забележи разликата, защото на това Око му е нужен цял век, за да види неща, които всяко друго око може да забележи за една седмица; че в цялата история няма случай, когато той *първ* да се е сетил за някое благородно дело — напротив, той винаги се сетя със закъснение, след като някой друг е замислил и осъществил това дело. Едва тогава се явява той и обира дивидентите.

И тъй — това било преди шест хиляди години — Сим бил пълен с анкилостоми. Микроскопични, невидими с просто око. Всички смъртоносни Божи сеячи на болести са невидими. Хитро хрумване. Благодарение на това в течение на хиляди години човек не е бил в състояние да разбере първопричината на болестите и всичките му опити да ги победи отивали напразно. Едва напоследък науката е успяла да разкрие някои от подлите хитрости на Бога.

Една от последните благословени победи на науката е откриването и опознаването на тайния убиец, наречен анкилостома. Негова жертва са най-вече босоногите бедняци. Той се крие и дебне в пясъка на тропическите области и си прогризва път през незащитените крака на бедняка.

Анкилостомата е била открита преди две-три години от един лекар, който дълго и търпеливо изучавал нейните жертви. Болестта, причинявана от този глист, е вършила своето гнусно дело на Земята още от времето, когато Сим слязъл на Арарат, но никой не подозирал изобщо, че това е болест. Заболелите от нея били считани за *лентяи* и затова ги презирали и ги подигравали, вместо да ги съжаляват. Анкилостомата е особено подло и нечестно произведение, вършило безпрепятствено подмолната си работа в течение на векове; но сега този лекар и неговите помощници ще го изкоренят завинаги.

И, естествено, зад този лекар стои Бог. *Той* е разсъждавал по този въпрос цели шест хиляди години, но не е могъл да вземе окончателно решение. И все пак идеята за унищожаването на анкилостомата е негова. Той за малко не я осъществил преди Д-р Чарлс Уордъл Стайлс. Но във всеки случай е успял да си присвои лаврите за това откритие. В такива случаи той винаги успява.

Унищожаването на болестта ще струва един милион долара. Може би Бог тъкмо се е готвел да пожертва тази сума, но както обикновено човекът го е изпреварил. Този човек е мистър Рокфелер. Той е дал милиона, но както обикновено лаврите ще обере друг. В

тазсутрешните вестници са разказани някои неща за дейността на анкилостомите:

Тези паразити често пъти дотолкова понижават жизнеспособността на болния, че задържат неговото физическо в умствено развитие, правят го по-податлив на други болести и намаляват работоспособността му, а в областите, където болестта е особено разпространена, значително се увеличава смъртността от туберкулоза, пневмонии, тифус и малария. Доказано е вече, че намалената работоспособност на хиляди хора, приписвана досега на маларията и климата и сериозно влияеща на икономическото развитие, се дължи в някои области на този паразит. Тая болест съвсем не е характерна само за една класа; тя носи страдание и смърт както на богати и занимаващи се с умствена работа хора, тъй и на техните не дотам щастливи събрата. Най-малко два милиона наши съграждани са засегнати от този паразит. Болестта се среща по-често и в по-тежка форма сред децата на училищна възраст.

Колкото и опасна и широко разпространена да е тази болест, все пак можем с надежда да гледаме на бъдещето. Тя се разпознава лесно, лекува се без труд, човек може да се предпазва от нея е най-прости санитария мерки (и с Божия помощ).

Както виждате, Око, което никога не заспива, е устремено непрекъснато върху сиромашите деца. За тяхно нещастие така е било през всички векове. Те и „Божиите нищи“ — нека се възползваме от този саркастичен израз — нито веднъж не са успели да убегнат от вниманието на това Око.

Да, смирените, невежи бедняци — на тях се падат тези блага. Да вземем например африканската „сънна болест“. Жертва на тази зверска жестокост са невинни, безобидни чернокожи, които Бог е поселил в затъntenите джунгли, за да обръща после към тях своето бащинско Око, което никога не спи, щом се удава случай да напакости някому.

Той се е погрижил за тези хора още преди Потопа. За изпълнител на своята воля е избрал една муха, роднина на мухата цеце. Мухата цеце господства над басейна на река Замбези и носи смърт на рогатия добитък и конете, поради което е невъзможно човек да живее там. А страшната роднина на цеце разнася микробите, причиняващи сънна болест. Хам бил пълен с тези микроби и след като слязъл на сушата, разнесъл ги из цяла Африка. Тогава започнал мор, който не стихнал шест хиляди години, докато най-после науката проникнала и в тази тайна и открила причинителя на болестта. Благочестивите нации сега благодарят на Бога и го славят, защото се бил притекъл на помощ на горките негри. Свещениците твърдят, че именно Той заслужава похвала. Наистина странно същество е Той. Първо замисля ужасно престъпление, върши го без отдых шест хиляди години, а после иска да го хвалят за това, че е предоставил на някой друг да сложи край на туй злодеяние. Наричат го търпелив и Той положително е търпелив, иначе отдавна да е изравнил със земята всички черкви заради невъзможните славословия, отправяни в тях към него.

Ето какво казва науката за сънната болест, наречена още негърска летаргия:

Тя се характеризира със сънливост, която настъпва на интервали. Болестта трае от четири месеца до четири години и винаги завършва със смърт. Отначало болният е отпуснат, немощен, блед, с бавни реакции. Клепките му подпухват, по кожата се явяват обриви. Той заспива по време на разговор, ядене и работа. С развитието на болестта болният престава да яде и постепенно настъпва пълно изтощение. От дългото лежане се появяват рани, а после идват гърчовете и след тях — смъртта. Някои болни полудяват.

Именно този, когото Църквата и хората назовават „Небесен Баща“, е измислил мухата и я е изпратил да сее ужасни страдания, печал и скръб, да погубва тялото и духа на бедните диваци, които не са сторили никакво зло на Великия Престъпник. Няма човек на света, който да не съжалява бедния чернокож страдалец, и няма човек на

света, който не би се радвал да го излекува. За да открием единствения, който няма жал към дивака, трябва да го потърсим на небето; и пак там трябва да търсим, за да открием единствения, който може да го излекува, и въпреки всички молби не желае да направи това. Има само един баща, толкова жесток, че да обрече детето си на такава страшна болест — само един. Втори такъв няма да се намери в цялата вечност. Искате ли да чуете стихове, наситени с лют гняв? Ето ви едни, откъснати от сърцето на роба:

*Човешка безчовечност към човека,
ти носиш скръб на хиляди души.*

Ще ви разкажа една мила и дори леко трогателна история. Някакъв човек се покръстил и попитал свещеника как трябва да живее, за да е достоен за новата вяра. Свещеникът отвърнал: „Подражай на нашия Небесен Отец, старай се да бъдеш като него.“ Човекът изучил Библията прилежно и с разбиране, а после, след като се помолил на Бог да го напътва, се заел да му подражава. Той направил тъй, че жена му паднала от стълбата, счупила си гръбнака и се парализирала за цял живот; предал брат си в ръцете на някакъв мошеник, който го ограбил до шушка и го оставил в сиропиталище; заразил единия си син с анкилостоми, втория със сънна болест, а третия с гонорея; занесъл на едната си дъщеря скарлатина и тя още в крехка възраст останала глуха, няма и сляпа; а после помогнал на един негодник да прельсти втората, след което я изгонил от къщи и тя умряла в приют, проклинайки баща си. Накрая дал отчет пред свещеника, а той му казал, че така не се подражава на Небесния Отец. Когато покръстеният попитал къде е сгрешил, свещеникът променил темата и се заинтересувал как е времето навън.

ПИСМО ОСМО

Човекът несъмнено е най-интересният глупак, който можете да си представите. И най-ексцентричният. Всички негови закони, вписани в Библията или извън нея, имат само една цел, едно предназначение: *да ограничат или отменят* Божия закон.

От всеки очевиден факт човекът непременно прави неверен извод. И той не е виновен за това — така е устроена бъркотията, която той нарича свой разум. Да вземем нещата, които той приема по начало, и неочакваните изводи, които прави от тях.

Например той приема, че Бог е създал човека. Създал го е без съгласието на човека и без да се допита до него.

Оттук като че ли следва безспорно, че Бог и само Бог носи отговорността за постъпките на човека. Но човекът отрича това.

Той приема, че Бог е създал ангелите съвършени, кристалночисти, недостъпни за страданията и смъртта, признава, че ако е искал, Бог е могъл да направи и него такъв, но отрича, че Бог е бил морално задължен да стори това.

Той приема, че никой баща няма морално право да обрича детето си на безсмислени страдания, страшни болести и смърт, но смята, че Бог има неограничено право да се разправя със своите деца, както му скимне.

Библейските и човешките закони забраняват убийството, прелюбодеянието, разврата, лъжата, предателството, кражбата, тиранията и други престъпления, но се смята, че тези закони не се отнасят за Бога и той може да ги нарушава, когато си иска.

Той приема, че Бог определя темперамента, естествените наклонности на всеки човек още с рождението му; той приема, че човек по никакъв начин не може да промени природата си и е принуден винаги да ѝ се подчинява. Въпреки това, ако даден човек има непоносими страсти, а друг е лишен от тях, смята се, че е справедливо и разумно първият да се наказва за престъпленията му, а вторият да се възнагражда за това, че не е извършил тези престъпления.

Нека разгледаме по-подробно тези куриози.

Темперамент (естествени наклонности).

Да вземем два противоположни темперамента — на козата и на костенурката. Тези две същества не са създали сами своя темперамент, а са се родили с него, както и човекът, и както човекът не са в състояние да го променят.

Темпераментът е Божи закон, вписан от Божията десница в сърцето на всяка жива твар, и неговите повели *трябва* да се изпълняват и ще се изпълняват въпреки всички забрани и ограничения, откъдето и да идват те.

Така. Похотливостта е преобладаващата черта в темперамента на козата, Божият закон е вписан в нейното сърце и тя трябва да му се подчинява и ще му се подчинява непрекъснато по време на разгона, без да се сети ни за вода, ни за храна. Ако Библията би заповядала на козата: „Не блудствай, не прелюбодействай“, дори човек — и най-празноглавият човек — би признал цялата нелепост на такава забрана и би се съгласил, че козата не бива да се наказва, защото тя само изпълнява закона на своя Творец. И същият този човек смята за правилно и справедливо да се налага такава забрана на хората. На всички хора. Без изключение.

Това е очевидна глупост, защото по своя темперамент — *истинския* закон на Бога, много мъже приличат на козлите и не могат да не блудстват, щом им се удаде случай; същевременно има немало мъже, чийто темперамент им позволява да опазят своята непорочност и да пропускат такива случаи, ако жената не е особено привлекателна. Но Библията забранява изобщо прелюбодеянието, без да държи сметка дали е по силите на даден човек да се въздържа от него. Тя не прави разлика между козела и костенурката — между пламенния козел, сладострастния козел, който ще залинее и ще умре, ако не извършва всеки ден по някое прелюбодеяние, и костенурката, този студен, невъзмутим пуритан, който си позволява това удоволствие само веднъж на две години и заспива в разгара на удоволствието, за да не се събуди цели два месеца. Никоя коза-дама не е застрахована срещу престъпно деяние, дори в Съботния ден, ако някъде на три мили от нея, откъдето духа вятърът, се намира козел-кавалер и нищо друго не ги дели, освен някоя ограда, висока четиридесет стъпки. От друга страна, нито костенурката-кавалер, нито костенурката-дама изпитват

някога толкова голяма нужда от плътска наслада, че да нарушат Съботния Ден заради нея. А ето че според странната човешка логика козата заслужава наказание, а костенурката — похвала.

„Не прелюбодействай!“ — това е заповед, която не прави никаква разлика между изредените по-долу лица. От всички тях се иска да я спазват:

Новородени.

Пеленачета.

Деца на училищна възраст.

Юноши и девойки.

Млади хора.

По-възрастни от тях.

Мъже и жени на 40 години.

На 50.

На 60.

На 70.

На 80.

На 90.

На 100.

Както и може да се очаква, бремето на тази заповед е разпределено несправедливо.

Тя не е трудно да се спазва от първите три категории — детските.

Но е трудна — все по-трудна и по-трудна — за следващите три, дори мъчително трудна.

Следващите три са облекчени и може да я спазват все по-лесно и по-лесно.

Досега тази заповед е причинила всичките възможни злини и вече трябва да бъде отхвърлена. Но въпреки това тя продължава да действа с идиотска упоритост и налага своята тежка забрана и на останалите четири категория. Но тези грохнали развалини и да искат, не биха могли да я престъпят. И представете си — тях ги хвалят като праведници, защото се въздържат от прелюбодеяния! Това е чиста глупост — та нали самата Библия свидетелства, че ако някой от описаните в нея старци би си възвърнал, макар за час нявгашните сили, той би пратил по дяволите тази заповед и би свалил първата му попаднала жена, дори да не я познава.

Въпросът стои точно така, както го казах: всички библейски и юридически закони представляват опит да се отмени Божият закон — тоест неизменният и нерушим закон на Природата. Богът на тези хора с милион свои постъпки им е дал да разберат, че той не зачита библейските закони. Самият той нарушава всички заповеди — и против прелюбодеянието, и другите.

Божият закон, ясно изразен в устройството на женския организъм, гласи: да не ѝ се налагат никакви ограничения, през която да е част от живота ѝ в отношенията ѝ с другия пол.

Божият закон, ясно изразен в устройството на мъжкия организъм, гласи: през целия си живот ще търпи всякакви забрани и неизменни ограничения в полово отношение.

От седемгодишна възраст до дълбока старост жената винаги е готова и съгласна. Готова, както е готов свещникът да приеме свещта. Съгласна всеки ден, съгласна всяка нощ. И тя иска тази свещ — мечтае за нея, копнее за нея, жадува за нея, защото тъй ѝ диктува заложеният в сърцето ѝ Божи закон.

А мъжа го бива само през кратка част от неговия живот, пък и тогава е доста умерен в полово отношение. Бива го от шестнадесет-седемнадесетгодишна възраст до над тридесет и пет. След петдесет неговите сеанси са вече долнокачествени, с големи промеждутъци, а удовлетворението, което получават и едната, и другата страна, е доста съмнително. В същото време неговата прабаба е още като нова. Нейната машинка е в пълна изправност. Свещникът ѝ е здрав, както и преди, а свещта на мъжа все повече омеква и се огъва под действието на годините и накрая вече не може да се държи и ляга печално във вечен покой с надежда за блажено възкресение, което никога не идва.

Устройството на жената е такова, че нейната машинка излиза от строя по три дни всеки месец и по време на част от бременността. Това са дни на неразположение, а понякога и на болки. Като справедлива и законна компенсация жената е получила висока привилегия да прелюбодейства неограничено през всички останали дни в живота си.

Такъв е Божият закон, който се проявява в нейното устройство. Но какво е останало от тази висока привилегия? Ползва ли се тя свободно от нея? Не. Никъде в света. Навсякъде жената е лишена от нея. И кой я е лишил? Мъжът. Законите, измислени от мъжа (ако Библията е наистина Слово Божие).

Ето ви един образец на човешката „логика“, както се изразяват тук. Мъжът забелязва определени факти. Например, че в живота му няма ден, в който би могъл да удовлетвори напълно дори една жена, а също, че няма ден в живота на жената, в който тя не би могла да измори, изтощи и извади от строя десет мъжки машинки, заложи в леглото ѝ^[1]. Той съпоставя тези удивително ясни и недвусмислени факти и прави от тях следния поразителен извод: Твореца е решил жената да принадлежи само на един мъж.

И тъй, въз основа на този неокачествен извод мъжът създава вечен закон.

И прави това, без да пита жената, въпреки че тя е хиляди пъти по-заинтересована от правилното разрешение на този въпрос. Способността на мъжа за размножение е ограничена до стотина сеанса годишно в продължение на петдесет години, а жената е способна на три хиляди сеанса годишно до края на живота си, колкото и дълго да живее. И тъй, за цял живот мъжът участва с капитал от пет хиляди удоволствия, а жената със сто и петдесет хиляди; въпреки това, вместо да отстъпи честно и почтено и да остави изготвянето на закона на лицето, което участва с тридесет пъти по-голям капитал, тази мръсна свиня, която почти няма какво да загуби, създава сам закона!

От предишните ми писма сигурно вече сте разбрали, че мъжът е глупак; сега виждате, че жената е два пъти по-голям глупак.

Ако вие или някоя друга истински умна личност се заемете да уредите честно и справедливо отношенията между мъжа и жената, положително ще дадете на всеки мъж по два процента жена и на всяка жена по цял харем мъже. Прав ли съм? Безусловно. Но, честна дума ви казвам, този скот с немоцна свещ е уредил всичко точно обратно. Соломон, един от любимците на Твореца, е разполагал със съвкупителен кабинет от 700 законни жени и 300 държанки. Животът му да зависеше от това, той не би могъл да задоволи дори две от тези млади създания, въпреки че са му помагали още петнадесет експерти. Следователно почти всички тези хиляда жени е трябвало да гладуват с години. Представете си колко жестокосърдечен трябва да е човек, за да гледа всекидневно такива страдания и да не се трогне да ги облекчи. Нещо повече — с животинска жестокост Соломон е утежнявал тези мъки: поставял снажни пазачи да вардят харема му, а на горките момичета слюнките им течали, като гледали непрекъснато пред очите

си тези яки мъжаги, които с нищо не биха могли да утешат свещниците им, понеже били евнуси. Евнух е мъж, чиято свещ е угасена по изкуствен начин^[2]. По-нататък от време на време ще разглеждам отделни библейски закони и ще ви покажа, че те винаги нарушават някои от Божиите закони, но въпреки това биват внасяни в кодексите на различни страни, за да легализират тези нарушения. Но всяко нещо по реда си. Няма защо да бързаме.

[1] През 1866 г. на Хавайските острови почина една едрогърдеста принцеса. На погребението ѝ заемаха почетно място тридесет и шест млади туземци с великолепно телосложение. В хвалебствената песен, която прославяше разните добродетели, постижения и заслуги на принцесата, тези тридесет и шест жребци бяха наречени „неин харем“, а освен това в песента се разказваше колко горда била принцесата, че никога не ги оставяла да бездействат — дори неведнъж се случвало тъй, че мнозина от тях биха могли да искат наднормено. (М. Т.) ↑

[2] Смятам да публикувам тези писма тук, на Земята, преди да се върна при вас. В две издания. Първото, нецензурирано, за читатели на Библията и техните деца; другото, цензурирано, за префърцунени хора. (М. Т.) ↑

ПИСМО ДЕВЕТО

Ковчегът продължавал своето плаване, носейки се по водите без компас и без рул, играчка на ветровете и бурните течения. И все дъжд, дъжд, дъжд! Валял, плющял, заливал всичко. Такъв дъжд не бил виждан преди. Случвали се били валежи до шестнадесет инча на ден, но този бил нещо нечувано: сто и двадесет инча на ден — цели десет фута! И този невероятен дъжд се изливал четиридесет дни и четиридесет ноци, тъй че всички хълмове, високи до 400 фута, изчезнали под водата. И тогава небесата и дори ангелите изведнъж пресъхнали, нямало откъде повече да се вземе вода.

Този Световен Потоп не излязъл чак толкова сполучлив, но все пак не бил по-лош от многото други Световни Потопи, за които се говори в Библията.

В края на краищата Ковчегът излетял високо във въздуха и тупнал на върха на планината Арарат, издигащ се на седемнадесет хиляди фута над долината. Неговият жив товар се измъкнал отвътре и се спуснал по склоновете на планината.

Ной посадил лозница, пил от виното ѝ и то го ударило.

Той бил единственият избраник от цялото земно население, защото по-добър екземпляр нямало. Бог трябвало да сложи началото на новото човечество върху нова основа. Това била и новата основа. Изгледите не били добри. Да продължава експеримента, означавало да се изложи на много голяма ненужна опасност. Тъкмо сега бил моментът да постъпи с тези хора така мъдро, както бил постъпил и с останалите — да ги издави. Всеки, освен Твореца би разбрал това. Но той не го разбрал. Тоест може би не го е разбрал.

Твърди се, че открай време той бил предвидил всичко, което ще се случи в света. Ако това е вярно, значи, той е предвиждал, че Адам и Ева ще изядат ябълката; че тяхното потомство ще е нетърпимо и трябва да бъде издадено; че потомството на Ной също ще се окаже нетърпимо и че с течение на времето ще се наложи самият той, Бог, да напусне своя престол на небето, да слезе на Земята и да бъде разпнат,

за да спаси още веднъж това досадно човешко племе. Но цялото ли? Не. Част от него? Да. А каква част? В течение на стотици поколения от всяко поколение изгивали и отивали в забвение по един милиард души — цял милиард, с изключение на десетина хиляди избраници. Тези десетина хиляди трябвало да се подбират измежду нищожната клика на християните, тъй че дори и в тази клика само един от стоте имал изгледи да се спаси. И то само сред онези католици, които имали късмет да повикат в последния си час свещеник, за да шлайфа душите им, и някой и друг презвитерианец. За останалите нямало спасение. Всички останали били прокълнати. С милиони.

Допускате ли, че той е предвиждал всичко това? Църквата поне го допуска. А това значи да допуснем, че в умствено отношение Бог е Първия Нищи във вселената, а в нравствено — стои някъде на равнището на Давид.

ПИСМО ДЕСЕТО

И двата Завета са много интересни — всеки посвоему. Старият Завет ни дава представа какъв е бил Богът на тези хора, преди да приеме истинската вяра, а новият — какъв е станал след това. Старият завет описва предимно кръвопролития и сладострастни сцени. Новият се занимава със спасението на душата. Спасение чрез огън.

Когато Бог за първи път слязъл на Земята, той донесъл живот и смърт; когато дошъл втори път, измислил ада.

За разлика от смъртта животът не бил драгоценен дар. Животът представлявал кошмарно съновидение, състоящо се от радости, вгорчени от скърби, от удоволствия, отровени от болки — кошмар, в който мимолетните и спазматични наслади, възторзи, блаженства и щастливи мигове се преплитали с безкрайни беди, скърби, опасности, ужаси, разочарования, поражения, унижения и отчаяние; животът бил най-страшното проклятие, което успял да измисли божественият гений. Но смъртта била сладка, смъртта била нежна, смъртта била добра; смъртта изцерявала наранената душа и разбитото сърце, дарявала им покой и забвение; смъртта била най-добрият приятел на човека; когато животът ставал непоносим за човек, смъртта идвала и го освобождавала.

Но с течение на времето Божеството разбрало, че смъртта е грешка; грешка, защото в нея нещо не достигало; не достигало, защото, макар и да била чудесен способ за причиняване мъка на живите, мъртвият намирал в гроба благословено убежище, където никакви страдания не можели вече да го достигнат. А това било незадоволително. Трябвало да се намери начин мъртвите и в гроба да бъдат измъчвани.

Четири хиляди години Бог напразно си блъскал главата над този въпрос, но щом слязъл на Земята и приел името Исус Христос, веднага му просветнало и разбрал какво трябва да прави. Той измислил ада и възвестил на цял свят това изобретение.

Чуйте сега една интересна подробност. Всички тук вярват, че докато си е стоял на небето, Бог е бил строг, неотстъпчив, отмъстителен, завистлив и жесток, но щом слязъл на Земята и приел името Исус Христос, станал съвсем друг, сиреч кротък, добър, милостив, всеопрощаващ — злобата изчезнала от неговия характер и на нейно място се появила дълбока и трогателна обич към неговите бедни земни чеда. А всъщност именно като Исус Христос той измислил ада и го възвестил на цял свят.

С други думи, като приел образа на смирения и кротък Спасител, той станал хиляда милиарда пъти по-жесток, отколкото в Стария Завет — о, несравнимо по-свиреп, отколкото в онези древни времена!

Смирен и кротък ли? По-нататък ще разгледаме тези общоприети епитети в светлината на измисления от него ад.

Но макар палмата на първенството по злоба да принадлежи на Исус, изобретателя на ада, той е бил жесток и безсърдечен, както само едно божество може да бъде още преди да стане християнин. Както изглежда, никога не му е минавало през ум, че за лошите постъпки на човека е виновен той, Бог, защото човек постъпва в съгласие с наклонностите, които Бог му е наложил. Но той наказвал човека, вместо да накаже самия себе си. На всичко отгоре наказанието всякога е било по-строго, отколкото се полага. И често пъти то се стоварвало не върху престъпника, а върху някой друг — някой старейшина, например глава на община.

И живееше Израил в Ситим, и започна народът да блудства с дъщерите на Моава...

И рече Господ на Мойсей: Вземи всички началници на народа и ги обеси пред Господа срещу слънцето, та да се отвърне от Израил яростният гняв Господен.

Как ви се струва, справедливо ли е това? По всичко личи, че „началниците на народа“ не са участвали в блудствата и все пак именно те са били обесени, а не „народът“.

Щом това е било честно и справедливо по онова време, то трябва да е честно и справедливо и сега, защото Църквата учи, че Божието правосъдие е вечно и неизменно и че Бог е извор на всички морални

норми и неговите морални норми са вечни и неизменни. Много добре. В такъв случай трябва да смятаме, че ако народът на Ню Йорк започне да блудства с дъщерите на Ню Джърси, ще бъде честно и справедливо да се издигнат бесилки пред общината и на тях да увиснат кметът, шерифът, съдиите и архиепископът, въпреки че те никога не са блудствали. Лично на мен това ми се струва несправедливо.

Но бъдете уверени, че тук такова нещо не може да се случи. Хората не биха го допуснали. Все пак те са по-свестни от своята Библия. Никакво бесене няма да има, най-много — ако скандалът не може да се потули — някой да заведе дело, за да иска обезщетение; дори в Юга не биха бутнали с пръст онези, които не са блудствали; там ще грабнат някое въже и ще търсят съучастниците, пък ако не ги открият, ще обесят някой негър.

Нека Църквата си говори каквото ще, но положението се е подобрило значително в сравнение с времето на Всемогъщия.

Искате ли да се запознаете по-отблизо с нравствените норми на този Бог, с неговия характер и поведение? И не забравяйте, моля ви се, че в неделното училище на децата им втълпяват да обичат Всемогъщия, да го почитат да го славят, да виждат в него образец за подражание и доколкото могат, да следват неговия пример. Сега четете:

1. И рече Господ на Мойсея, думайки:
2. Отмъсти на мадиамци заради синовете израилеви и след това ще се прибереш при народа си.
7. И отидоха на война срещу Мадиама, както заповяда Господ на Мойсея, и избиха всички от мъжки пол.
8. И заедно с убитите от тях убиха и мадиамските царе: Евия, Рекема, Сура, Хура и Рева, петима мадиамски царе; убиха с меч и Валаама, Веоров син.
9. Мадиамските пък жени и децата им синовете израилеви ги взеха в плен, а всичкия техен добитък и всичките им села с огън изгориха.
10. Всичките им градове в техните владения и всичките им стада, и всичкия им имот заграбиха.

11. И взеха всичко заграбено и всичката плячка, от човек до добитък.

12. И заробените, и плячката, и заграбеното представиха пред Мойсея, пред свещеник Елеазара и пред обществото на синовете израилеви, при стана, в равнините моавски, при Йордан, срещу Йерихон.

13. Тогава Мойсей и свещеник Елеазар, и всички князе на обществото излязоха вън от стана да ги посрещнат.

И. И се разгневи Мойсей на военачалниците, хилядниците и стотниците, които се бяха върнали от война,

15. па им рече: защо оставихте живи всички жени?

16. Ето те, по съвета на Валаама, бяха станали причина синовете израилеви да отстъпят от Господа, за да угодят на Фегора, затова и дойде оная поразия върху народа Господен.

17. И тъй, избийте всички деца от мъжки пол, избийте и всички жени, които са познали мъж на мъжко легло;

18. а всички деца от женски пол, които не са познали мъжко легло, оставете живи за себе си.

19. И останете вън от стана седем дни; всички, които сте убили човек и които сте се допрели до убит, очистете се на третия ден и на седмия ден, вие и вашите пленници.

20. Очистете и всички дрехи, всички кожени вещи, всичко, направено от козина, и всички дървени съдове.

21. И рече свещеник Елеазар на войниците, които, бяха ходили на война: ето наредбите на закона, който Господ заповяда на Мойсея...

25. И рече Господ на Мойсея, думайки:

26. Преброй заграбената плячка, от човек до добитък, ти и свещеник Елеазар, и началниците на племената на обществото.

27. И раздели плячката по наполовина между ония, които воюваха, които ходиха на бой, и между цялото общество.

28. А от войниците, които ходиха на война, вземи данък за Господа, по една душа на петстотин, от людете и от едрия добитък, и ослите, и от дребния добитък;

31. и направиха Мойсей и свещеник Елеазар, както заповяда Господ на Мойсея.

32. И плячката, останала от грабежа, що извършиха ония, които бяха ходили на война, беше: дребен добитък шестстотин и седемдесет и пет хиляди;

33. едър добитък седемдесет и две хиляди,

34. осли шестдесет и една хиляди,

35. люде — жени, които не знаеха мъжко легло, всичко бяха трийсет и две хиляди души...

40. люде шестнадесет хиляди и данък от тях за Господа трийсет и двама души.

41. И даде Мойсей данъка, възношението Господне, на свещеник Елеазара, както заповяда Господ на Мойсея.

47. От тая половина, определена за синовете израилеви, Мойсей взе една петдесета част от люде и от добитък и даде това на левитите, които прислужваха при сканията Господня, както заповяда Господ на Мойсея.

10. Кога приближиш до някой град, за да го превземеш, предложи му мир.

13. И когато Господ, Бог твой, го предаде в ръцете ти, погуби с острието на меча всичко мъжко в него.

14. Само жените, децата, добитъка и всичко, що има в града, всичката му плячка вземи за себе си и се ползвай от плячката на враговете си, които Господ, Бог твой, ти е предал.

15. Тъй прави с всички градове, които са от тебе твърде далеч, които не са градове на тия народи.

16. Но в градовете на тия народи, които Господ, Бог твой, ти дава да владееш, не оставяй жива нито една душа.

Библейският закон гласи: „Не убивай!“

Божият закон, заложен в сърцето на човека още от самото му рождение, гласи „Убивай!“

Цитираните по-горе глави ви показват, че библейските заповеди са в същност безсилни. Те не могат да преодолеят много по-мощния закон на природата.

Хората вярват, че сам Бог е казал: „Не убивай!“

В такъв случай става ясно, че дори той не е в състояние да спазва собствените си заповеди.

Той е убил всички тези хора — всички от мъжки пол.

Те са го обидили с нещо. Веднага можем да се досетим каква е била тази обида — тоест нарушението е било нещо незначително, някаква дреболия, на която никой, освен един Бог не би обърнал внимание. Повече от вероятно е, че някой от мадиамците е извършил същото, което и някой си Онан, комуто било заповядано: „Влез при жената на брата си“, и той се подчинил, но вместо да свърши работата както трябва, взел, че го разплискал по земята. И Господ умъртвил Онан, защото Господ не може да понася лоши маниери. Господ умъртвил Онан и до ден-днешен християнският свят недоумява защо се е ограничил само с Онан, а не е унищожил всички жители на триста мили околоръст — защото те са били невинни, а той има навика да унищожават именно невинните. Такава е била отколе неговата представа за справедливост. Ако Бог имаше девиз, този девиз щеше да гласи: „Нека нито един невинен не остане ненаказан!“ Нали помните какво е направил по време на Потопа? Спомнете си безбройните множества дечица, които не му били сторили нищо лошо, и той много добре знаел това; но техните близки го били оскърбили и това му стигало: той гледал как водата се издига към техните пищящи уста, как очите им се изпълват с безумен ужас, видял отчаяната мъка на майките и изписаната на лицата им молба, която би трогнала всяко сърце, но не и неговото, защото той преследвал именно невинните. И той издал всички тези нещастни дечица.

Спомнете си също, че милиардите потомци на Адама са невинни — нито един от тях не е участвал в неговото престъпление, но Бог и до ден-днешен ги смята за виновни. Единственият начин да избегнеш наказанието е да признаеш, че си съучастник на Адам — по-малка лъжа от тази не минава.

Та някой мадиамец трябва да е извършил същото, което и Онан, и с това е навлякъл тази страшна беда на своя народ! Но ако случайно причината е друга, аз лесно мога да се досетя какво е възбудило гнева

на Божеството: някой мадиамец се е изпикал на стената. Убеден съм в това, защото източникът на добрия тон не би простил никому такава неприлична постъпка.

Да си пикал на дърво, да си пикал на собствената си майка, да си пикал в гащите си — все можело да ти се размине, но да пикаеш на стената, било вече прекалено. Не е обяснено каква е причината за това божествено предубеждение спрямо една толкова невинна простъпка, но знайно е, че това предубеждение е било много голямо — толкова голямо, че Бог не се успокоил, докато не изтребил до корен цялото население на областта, където стената била осквернена по един такъв начин.

Да вземем случая с Йеровоам. „Аз ще изтребя у Йеровоама всеки, който пикае на стената.“ Така и станало. И били изтребени не само изпикалият се, но и всички останали.

Същото се случило и с дома на Вааса: унищожени били всички — роднини, приятели и пр., тъй че не останал „нищо един, който пикае на стена“.

Историята с Йеровоам е поразителен пример за навика на Божеството да не наказва само виновните — невинните също пострадали. Този нещастен дом бил пометен, както се помита тор — докрай. Тук влизали жените, девойките, малките момиченца. Все невинни, защото те не биха могли да пикаят на стена. На лица от този пол това изобщо не се удава. Такова забележително постижение е по силите само на противоположния пол.

Странен предразсъдък! И той все още съществува.

Родителите протестанти и сега държат Библията на най-видно място в къщата, за да могат децата да я изучат, и едно от първите неща, което момченцата и момиченцата научават, е, че трябва да бъдат праведни и свети и да не пикаят на стена. Те изучават тези пасажи по-усърдно от всички други — ако не се смятат текстовете, които подтикват към ръкоблудие. А такива места те търсят най-старателно и ги четат скришом. Няма протестантско дете, което да не ръкоблудства. Това изкуство е един от първите дарове, които поднася на момчето неговата религия. И един от първите, които поднася на момичето.

Най-голямото преимущество на Библията пред всички други книги, които учат на изисканост и добри маниери, е това, че тя първа попада у детето. То се запознава с нея на такава възраст, когато е най-

впечатлително и възприемчиво — другите книги по етикеция остават да чакат ред.

Освен оръжието трябва да имаш и лопатка и когато клекнеш извън стана, копни с нея и зарий изпражненията си.

Това правило е било създадено в старо време, понеже „Господ, Бог твой, ходи сред твоя стан“.

Във всеки случай не си струва да се мъчим да установим точно защо са били изтребени мадиамците. Обаче едно е сигурно: тяхното престъпление е било нищожно: в това можем да се убедим от случая с Адама, с Потопа, с осквернителите на стената. Възможно е някой от мадиамците да е забравил лопатката си у дома и от това да е дошла бедата. Но това не е съществено. Важното е самата беда и нравствената поука, която тя предлага на християнина, за да се възвиси той.

Бог написал на скрижалите: „Не убивай!“ А също: „Не прелюбодействай!“

Апостол Павел, подчинявайки се на божественото внушение, препоръчвал *пълно* отказване от половия живот. От времето на епизода с мадиамците Божиите възгледи очевидно са се променили значително.

ПИСМО ЕДИНАДЕСЕТО

Човешката история от всички векове е пропита с кръв, осквернена с омраза и опетнена със зверства. Но след библейските времена в нея се забелязва все пак известна мярка. Дори Църквата, която има заслугата, че откак е установила своето господство, е проляла повече невинна кръв, отколкото всички политически войни, взети заедно, спазва някаква мярка. Донякъде, разбира се. Но забележете: когато Господ Бог, повелителят на небето и земята, тръгвала война, той не признава мярка. Той няма капчица милост — той, когото наричат Извор на милосърдието. Той убива, убива и убива! Всички мъже, всички животни, всички момчета, всички младенци. А също всички жени и всички момичета, с изключение на онези, които не са дефлорирани.

Той не прави разлика между невинни и виновни. Младенците били невинни, животните били невинни, много мъже, много жени, много момчета, много момичета били невинни и въпреки това трябвало да пострадат заедно с виновните. Безумният Баща искал само кръв и мъки, а чии — нямало значение.

Най-тежкото наказание се стоварило върху тези, които в никакъв случай не заслужавали такава жестока участ — върху 32000 девственици. Разголили ги и проверили половите им органи, за да се уверят, че ципата им е все още цяла, а след това унижение ги отвели от родната им страна, за да ги продадат в робство — най-срамното и най-унизително робство, робството на проституцията; те станали държанки, които трябвало да възбуждат похот и да я удовлетворяват с телата си, робини на всеки купувач, бил той порядъчен човек или груб и мръсен негодник.

Именно Небесният Отец подложил на такава чудовищно и незаслужено наказание тези осиротели и беззащитни девиси, чиито родители и близки бил изтребил пред очите им. А в това време те сигурно са му се молели за милост и спасение. Положително.

Тези девиси били „плячка“, военен трофей. Той поискал своя дял и го получил. Но за какво са му били тези девственици? Запознайте се с неговата история по-нататък и ще разберете.

Неговите свещеници също получили дял от девствениците. А за какво са им потрябвали на свещениците тези девственици? Отговора на този въпрос ще намерите в неписаната история на католическата изповед. През всички векове, откакто съществува Църквата, главно развлечение на свещеника-изповедник е било прелъстяването. Отец Хиацинт заявява, че от сто изповядали се пред него свещеници 99 са използвали с успех изповедалнята за прелъстяване на омъжени жени и млади момичета. Един свещеник му признал, че от деветдесетте момичета и жени, изповядали се при него, никоя — освен старите и грозните — не е убягнала от неговите похотливи обятия. Официалният списък от въпроси, които свещеникът е длъжен да задава, непременно ще възбуди всяка жена, стига да не е паралитична.

В цялата история на дивачеството и на цивилизования свят няма по-безжалостна и по-унищожителна война от тази, която Милостивият Баща е водил срещу мадиамците. В официалните сведения за нея не се дават отделни схватки, епизоди или незначителни подробности, борави се само на едро: *всички* девственици, *всички* мъже, *всички* младенци, *всички* „живи души“, *всички* къщи, *всички* градове; тези сведения разгръщат пред вас една огромна картина — додето ви око стига — на пожарища и стихийно опустошение, а вашата фантазия добавя мъчителна безжизненост и ужасяващо безмълвие — безмълвието на смъртта. А несъмнено имало е и отделни епизоди. Но къде ще ги намерим?

В най-новата история, в историята, творена от червенокожия индианец. Той е повторил делото Господне, следвайки точно Божия пример. През 1862 година индианците в Минесота, угнетявани и мамени предателски от правителството на Съединените щати, въстанали против белите заселници и ги изтребили, изтребили всички, които им попаднали в ръцете, без оглед на възраст и пол. Ето ви един епизод:

Дванадесет индианци нахълтали призори в една ферма и изловили цялото семейство — фермера, жена му и четирите им дъщери, най-малката от които била на четиринадесет, а най-голямата на осемнадесет години. Те разпънали родителите, тоест изправили ги

голи-голенички до стената в гостната и заковали ръцете им на стената. След това разсъблекли дъщерите, проснали ги на пода пред родителите и се изредили отгоре им. Накрая разпънали момичетата на срещуположната стена, отрязали им носовете и гърдите и... Не, за това няма да ви разказвам. Всяко нещо си има граница. Съществуват такива ужасни мръсотии, че перото отказва да ги опише. Когато след два дни дошла помощ, един от тези нещастници — бащата, бил все още жив.

Запознах ви само с един епизод от клането в Минесота. А мога да ви приведа петдесет. Те биха отразили всички зверства, каквито е способна да изобрети човешката жестокост.

Тези примери убедително подсказват какво се е случило при кампанията против мадиамците, ръководена лично от Милостивия Отец. Кампанията в Минесота е просто копие на похода срещу мадиамците. Всичко, което е ставало в едната, е ставало и в другата.

Не, в същност не е точно тъй. Индианецът е бил по-милостив от Милостивия Отец; той не е продавал девиците като робини, за да задоволяват до края на тъжните си дни похотливите желания на убийците на своите близки; той само ги изнасилвал, а после благородно прекратявал техните мъки, дарявайки им тъй желаната смърт. Той палел къщи, но не всички. Той отмъквал невинните безсловесни животни, но не ги убивал.

И можете ли да допуснете, че този безсъвестен бог, този морално пропаднал тип ще вземе да проповядва морал, кротост, смирение, праведен живот, чистота? Това изглежда невъзможно, невероятно. Но чуйте какво казва той; това са негови собствени думи:

Блажени бедните духом, защото тяхно е царството небесно.

Блажени плачещите, защото те ще се утешат.

Блажени кротките, защото те ще наследят земята.

Блажени гладните и жадните за правда, защото те ще се наситят.

Блажени милостивите, защото те ще бъдат помилвани.

Блажени чистите по сърце, защото те ще видят Бога.

Блажени миротворците, защото те ще се нарекат синове Божи.

Блажени изгонените заради правда, защото тяхно е царството небесно.

Блажени сте вие, когато ви похулят и изгонят и кажат против вас лъжовно каква и да е лоша дума заради Мене.

Устата, изрекла тези чудовищни насмешки, тези нечувано лицемерни думи, е същата тази уста, която заповядала да бъдат изтребени до крак мадиамските мъже, младенци и добитък; да бъдат подпалени всички градове; да бъдат продадени всички девизи в мръсно, гнусно робство. Това е същият този Бог, който подложил мадиамците на дяволски жестокости, възпроизведени в подробности от индианците в Минесота осемнадесет века по-късно. Епизодът с мадиамците го е изпълнил с радост. Също и минесотският епизод — иначе той не би го допуснал.

Проповедта на планината трябва да се чете от амвона наред с цитираните глави от „Числа“ и „Второзаконие“, тогава богомолците ще могат да получат по-пълна представа за нашия Небесен Отец. Но досега аз не знам случай някой свещеник да ги е чел заедно.

АРХИВИ НА АДАМОВОТО СЕМЕЙСТВО

ОТКЪСИ ОТ ДНЕВНИКА НА АДАМ

Понеделник.

Това ново същество с дълги коси много ми досажда. Непрекъснато се мотае около мен и все ходи по петите ми. Не ми харесва тази работа; не съм свикнал да имам компания. По-добре да си стои при другите животни... Днес е облачно, духа източен вятър; май ще ни навали пак... „Ни?“ Откъде пък измислих тази думичка? А, сетих се — новото същество я употребява.

Вторник.

Изследвах големия водопад. Според мен той е най-хубавото нещо в моите владения. Новото същество го нарича Ниагарски водопад. Защо? Да пукна, ако разбирам. Защото *приличал* на Ниагарския водопад, казва то. Това още не е основание. Що за измишльотини и щуротии? Но самият аз сега нямам възможност да давам наименования на каквото и да било. Новото същество наименува всяко нещо, преди да успее да си отворя устата. И все ми привежда един и същ довод — това ми прилича на еди-какво си. Да вземем например додото^[1]. Новото същество казва, че щом погледнеш тази птица, веднага виждаш, че прилича на додо. И това име несъмнено ще ѝ остане. Просто се пукам от яд, но нищо не мога да направя. Додо! Прилича на додо, колкото приличам и аз.

Сряда.

Направих си колиба, за да не ме вали дъжд, но не можах да си постоя сам в нея нито миг. Новото същество веднага се намъкна вътре. Опитах се да го изгоня, но то взе да пролива вода от вдлъбнатините, които му служат за гледане, а после започна да я бърше с опакото на лапите си и да издава звуци, подобни на тези, които издават някои други животни, когато ги сполети беда. Нека издава такива звуци, само

да не говори; но то говори непрекъснато. Може би думите ми звучат като евтина подигравка спрямо горкото съществуване, но аз съвсем не искам да го обидя.

Просто не съм слушал досега човешки глас и всеки нов и непознат звук, нарушаващ тържествената тишина на тези сънни простори, дразни слуха ми като фалшив тон. А тези нови звуци се разнасят толкова близо до мен; ту зад гърба ми, ту над самото ми ухо, веднъж от едната ми страна, друг път от другата. Пък аз съм свикнал да слушам само звуци, които идват по-отдалеч.

Петък.

Наименуването продължава най-безразборно и аз нищо не мога да направя. Имах си много хубаво име за моите владения, звучно и красиво, Градина на Едема. Когато съм самичък, още си го употребявам, но публично — вече не. Новото съществуване казва, че тук имало много гори, скали и природни красоти и следователно това място не можело да се нарича градина. Казва, че то му *приличало* на парк и само на парк. И без да се посъветва с мен, взе, че прекръсти градината ми на НИАГАРСКИ ПАРК. Струва ми се, че само това вече е доста голямо своеволие. Но ето че се появи и надпис:

НЕ ГАЗИ ТРЕВАТА!

Животът ми вече не е тъй щастлив, както преди.

Събота.

Новото съществуване яде прекалено много плодове. Ако продължава така, няма да ни стигнат за дълго. Пак „ни“ — неговата думичка. Но тя стана вече и моя, нали я слушам непрекъснато. Тази сутрин има гъста мъгла. Аз не излизам в мъгливо време, но новото съществуване излиза. То шляпа нагоре-надолу при всякакво време, а после се промъква при мен с кални крака. И все приказва. Колко спокойно и тихичко ми беше по-рано.

Неделя.

Изкарах някак и тази неделя. Неделните дни ще стават все по-мъчителни за мен. През ноември неделята беше избрана и определена като единствен ден за почивка. А преди това си имах шест такива дни в седмицата. Днес видях как новото същество се мъчи да обрули ябълката от забраненото дърво.

Понеделник.

Новото същество твърди, че се казва Ева. Много добре, аз нямам нищо против. И държи да се обръщам към него с това име, когато искам да го повикам при себе си. Аз казах, че това е вече излишество. Тази дума несъмнено ме издигна в неговите очи; наистина това е доста сложна и хубава дума, ще трябва по-често да я употребявам. Новото същество казва, че то не е То, а Тя. Това ми се вижда малко съмнително; впрочем все ми е едно; нека си бъде тя, само да ме остави на мира и да не бърбори непрекъснато.

Вторник.

Тя е нацвъкала цялата градина с безобразни имена и крайно обидни надписи:

КЪМ ВОДОПАДА
КЪМ КОЗИЯ ОСТРОВ
КЪМ ПЕЩЕРАТА НА ВЕТРОВЕТЕ

Казва, че от този парк можело да стане чудесен летен курорт, но още нямало традиция в това отношение. Летен курорт — още една измислица, само думи, лишени от всякакъв смисъл. Какво ли ще е това летен курорт? Но по-добре да не я питам, тя и без това има манията да обяснява всяко нещо.

Петък.

Сега пък все ме моли да не се спускам по водопада. На кого пречи това? Казва, че тръпки я побивали, като си го представяла. Не мога да разбера защо. Аз винаги съм си плувал по водопада, винаги съм обичал да се гмуркам във водите му за разхлада. И мисля, че водопадът именно за това е създаден. Не виждам за какво друго може да служи, а нали все пак е създаден с някаква цел. Тя казва, че водопадите са създадени просто като част от природата — както носорозите и мастодонтите.

Спуснах се по водопада в каца. Това не я успокои. Спуснах се в корито. И това не я успокои. Преплувах водовъртежа и бързеите по бански костюм от смокинов лист. Костюмът пострада доста. Последва досадно мърморене — много разточителен съм бил. Започва да прекалява с това опекунство. Ще трябва да сменя обстановката.

Събота.

Във вторник през нощта избягах. Вървах цели два дни, после си направих нова колиба на едно затънтено място и заличих колкото бе възможно по-добре следите си, но тя ме откри с помощта на един опитомен от нея звяр, който наричаше вълк, и дойде при мен, издавайки пак онези жални звуци и проливайки вода от отворите, които ѝ служат, за да гледа. Бях принуден да се върна с нея. Но щом ми се удаде възможност, пак ще забягна. Тя се занимава с какви ли не глупости; например проучва въпроса, защо животните, наречени лъвове и тигри, се хранят с трева и цветя, когато според нея те били създадени да се изяждат едни други, ако се съди по зъбите им. Това е глупаво разсъждение, защото да се изяждат едни други, би значело да се убиват, тоест да се въведе тук така наречената „смърт“, а смъртта, доколкото ми е известно, е още непознато понятие в парка. Впрочем в известен смисъл може да се съжالياва за това.

Неделя.

Изкарах някак.

Понеделник.

Струва ми се, че разбирам за какво са създадени делниците: за да може човек да си почине от неделната скука. Не е лошо като идея... Тя пак се беше покатерила на онова дърво. Смъкнах я от него, замеряйки я с буци пръст. Тя каза, че никой нямало да я види. Изглежда, за нея това е достатъчно оправдание, за да се излага на ненужна опасност. Така ѝ казах. Думата „оправдание“ я хвърли във възторг... и, струва ми се, събуди у нея завист. Хубава дума е това.

Вторник.

Тя казва, че била създадена от едно мое ребро. Това е доста съмнително, за да не кажа нещо по-силно. Нито едно от ребрата ми не липсва... Тя се тревожи много за ястреба; казва, че тревата не му понасяла; бои се, че няма да може да го отгледа; смята, че ястребът не бива да се храни с трева, а с мърша. Според мен той трябва да намери начин да поминава с това, което има. Не може да обърнем наопаки цялата наша система, за да угодим на ястреба.

Събота.

Вчера, когато се оглеждаше в езерото, както прави много често, взе, че падна в него. Едва не се задуши и каза, че това било много неприятно усещане. То събуди у нея състрадание към съществата в езерото, които тя нарича риби — тя продължава да прикачва имена на разните твари, но те съвсем не се нуждаят от тях и не отиват при нея, когато тя ги вика с тези имена, обаче това не я наскърбява. Колко е глупавичка! Та вчера вечер извади сума риби, домъкна ги в колибата и ги сложи в леглото ми, за да се стоплели, но като ги попоглеждах днес, не забелязах да се чувстват особено добре, само се бяха укротили съвсем. Довечера ще ги изхвърля навън. Няма да спя вече с тях, защото са студени и лигави и се оказва, че не е много приятно да лежиш сред тях, особено гол.

Неделя.

Изкарах някак и тази неделя.

Вторник.

Сега пък завърза приятелство с една змия. Останалите животни са доволни от това, защото тя все си прави някакви експерименти с тях и им досажда; а аз съм доволен, понеже змията може да говори и това ми дава възможност да си поотдъхна.

Петък.

Тя казва, че змията я посъветвала да опита плодовете на онова дърво, в резултат на което щяла да познае нещо велико, красиво и благородно. Аз ѝ обясних, че това може да даде и друг резултат — да докара смъртта в света. Но сбърках, по-добре да си бях премълчал; а така я наведох на мисълта, че тогава ще може да спаси болния ястреб и да храни с прясно месо унилите лъвове и тигри. Посъветвах я да стои по-далеч от това дърво. Но тя не ще и да чуе. Предусещам нещастие. Ще забягна.

Сряда.

Минах през доста премеждия. Нощес избягах — яхнах един кон и препусках до сутринта, като се надявах, че ще се измъкна от парка и ще намеря убежище в някоя друга страна, преди да е дошло нещастие. Но не би. Около един час след изгрев-слънце минах през една цветуща долина, където хиляди животни пасяха, дремеха или си играеха едно с друго както обикновено, но изведнъж всички те нададоха страхотен, неистов рев и мигом в долината настъпи хаос и животните започнаха да се изстребват. Разбрах какво означаваше това. Ева бе вкусила от забранения плод и в света бе дошла смъртта... Тигрите изядоха коня ми, без да обръщат внимание, че им крещях да престанат, и щяха да изядат и мен, ако се бях позабавил, но аз ударих на бяг. Открих това място извън парка и няколко дни се чувствах доста добре тук, но тя пак ме намери. Намери ме и начаса нарече мястото Тонауанда — казва, че ѝ приличало на Тонауанда. Право да си кажа, не съжалявам, че дойде, защото тук няма почти нищо за ядене, а тя донесе няколко от онези ябълки. Бях толкова гладен, че се видях принуден да ги изям. Постъпих в разрез с принципите си, но се убедих,

че принципите имат значение само когато си сит... Тя пристигна, покрита с клонки и листа и когато я попитах какво означава тази глупост и ги смъкнах и захвърлих, тя се изкиска и изчерви. Никога не бях виждал някой да се киска и изчервява, затова държанието ѝ ми се видя крайно неприлично и идиотско. Тя каза, че скоро всичко ще ми стане ясно. И излезе права. Колкото и да бях гладен, оставих ябълката недоизядена (по-хубава ябълка не бях виждал, а и сезонът им беше вече минал), събрах хвърлените от мен клонки и листа и се накичих с тях, а после ѝ заповядах със строг глас да събере още и да се покрие, за да не се излага. Тя се подчини, след което се промъкнахме до долината, където се бе развихрила битката между зверовете, събрахме няколко кожи и аз я накарах да ушие от тях два костюма, с които да може да се явява пред обществото. Вярно, костюмите са неудобни, но затова пък модни, а това е най-важното за една дреха... Намирам, че с Ева човек си прекарва доста приятно времето. Сега, когато загубих владенията си, разбирам, че без нея бих се чувствал самотен и потиснат. И още нещо: тя казва, че отсега нататък ни е писано да си изкарваме с труд прехраната. Тя може да се окаже полезна в тази насока. А от мен — ръководството.

След десет дни.

Тя ме обвинява, че аз съм причината за сполетялото ни нещастие! Твърди, очевидно съвсем искрено, че змията я уверявала, че забраненият плод съвсем не е ябълката, а джанката. Казах ѝ, че в такъв случай съм напълно невинен, защото никога не съм вкусвал джанка. Но змията, казва тя, ѝ била обяснила, че „джанка“ е условна дума, означаваща нещо, от което може да те хване разстройство — например стари вицове и плоски шеги. При тези думи аз пребледнях, защото неведнъж съм си позволявал да си измислям разни шеги, за да ми минава по-лесно времето, и някои от тях може да са били именно такива, макар да съм вярвал най-искрено, че са напълно оригинални. Тя ме попита дали не съм изрекъл някое остроумие тъкмо преди катастрофата. Не можех да не призная, въпреки че си бях казал шегата само наум. Ето как стоеше работата: бях се сетил за водопада и си помислих: „Каква удивителна гледка представлява тази огромна маса вода, която се хвърля отгоре долу.“ И тозчас в ума ми проблесна една

възхитителна мисъл и аз си позволих да я изразя, макар и не гласно: „Но още по-удивителна би била гледката, ако тази вода се хвърляше отдолу нагоре!“ И така се разсмях, че щях да умра от смях, но в този миг цялата природа сякаш побесня, в долината се възцариха враждата и смъртта и аз трябваше да бягам, за да си спася живота. „Ето, виждаш ли — каза Ева победоносно. — Точно така излиза; змията имаше пред вид именно такива остроумия, известни още от сътворението на света.“

Уви, вината очевидно е моя. По-добре да не бях толкова остроумен, по-добре да не бе ми хрумвала тази бляскава мисъл.

На другата година.

Нарекохме го Каин. Тя го хванала, когато аз бях надалеч — залагах капани по северния бряг на езерото Еъри; хванала го в гората на две мили от нашето жилище или може би на четири, тя самата не е сигурна. До известна степен то прилича на нас и е възможно да е от нашата порода. Така поне мисли тя, но според мен това е заблуда. Разликата в големината вече говори, че то е животно от друг род — може би риба, въпреки че когато го пуснах във водата, за да се уверя, то започна да потъва и тя мигом се хвърли и го измъкна, преди експериментът да бе завършил и да се разбере истината. Аз все още си мисля, че е риба, а на нея ѝ е безразлично какво е, но въпреки това не ми дава възможност да изясня въпроса. Не мога да я разбера. Появата на това същество сякаш я промени из основи и сега тя не ще и да чуе за никакви експерименти. Тя му отделя повече внимание, отколкото на всяко друго животно, но не може да обясни защо. Умът ѝ нещо не е в ред — всичко говори за това. Понякога, когато рибата скимти, искайки очевидно да си отиде във вира, Ева я държи на ръце едва ли не по цяла нощ. В такива мигове от вдлъбнатините, които ѝ служат, за да гледа, потича вода, тя глади рибата по гърба, издава някакви нежни звуци, за да я успокоява, и по хиляди начини проявява загриженост и съчувствие към нея. Никога не съм я виждал да се отнася тъй с други риби и държанието ѝ много ме тревожи. Преди да изгубим владенията си, тя често носеше малките тигърчета на ръце и се забавляваше с тях, но това беше просто игра; никога не се е тревожила така, когато храната не им понасяше.

Неделя.

В неделни дни тя вече не работи, а лежи в пълна отмала и оставя рибата да се търкаля върху ѝ — това очевидно ѝ доставя удоволствие; издава някакви нелепи звуци, за да забавлява рибата, и се прави, че ѝ яде лапичките, което кара рибата да се смее. Не съм виждал досега риба да се смее... Това ме навежда на известни съмнения... Неделята вече ми харесва. Така се чувстваш изтощен, след като цяла седмица си ръководил. Би трябвало да има повече недели. Преди не можех да ги понасям, а сега ми идват толкова добре.

Сряда.

Не, това не е риба. Но не мога да установя точно какво е. Когато е недоволно, издава такива едни странни, дяволски звуци, а когато е доволно, вика „гу-гу“. Не е от нашата порода, понеже не ходи; не е и птица, понеже не хвърчи; не е и змия, понеже не пълзи. Вече съм почти сигурен, че не е риба, въпреки че още не съм имал възможност да проверя дали може да плува, или не. То просто лежи, предимно по гръб с вирнати нагоре крака. Досега не съм виждал друго животно да се държи по такъв начин. Казах, че според мен това е някаква енигма, но тя само изпадна във възторг от тази дума, без да разбере смисъла ѝ. Мисля, че то е или някаква енигма, или някакво насекомо. Ако умре, ще го разкъсам на части, за да разбера как е устроено. За първи път в живота си съм така объркан.

След три месеца.

Обърквам се все повече и повече. Не ме хваща сън. То вече не лежи по гръб, а започна да лази на четири крака. И все пак то се различава от останалите четирикраки животни по това, че предните му крака са необикновено къси, поради което главната част на тялото му стърчи неестествено нагоре и прави доста неприятно впечатление. То е устроено почти като нас, но начинът, по който се придвижва, ме кара да мисля, че не е от нашата порода. Късите предни крака и дългите задни говорят, че то принадлежи към семейството на кенгуровите, но е

някаква особена разновидност, защото за разлика от обикновеното кенгуру то никога не подскача. Общо взето, това е необикновен и много интересен екземпляр, който до ден-днешен не е класифициран. Тъй като именно аз се захех да го изследвам, смятам, че имам право да си припиша заслугата за неговото откриване и да му дам моето име — *Kengurum Adamiensis*... То трябва да е било в съвсем ранна възраст, когато попадна при нас, защото оттогава порасна невероятно. Сега е поне пет пъти по-голямо отпреди, а щом е недоволено от нещо, повтаря от двадесет и два до тридесет и осем пъти ония звуци, които издаваше в началото. Прибягването до сила не само не го усмирява, но дава точно обратен резултат. Ето защо аз се отказах от подобни мерки. Тя го успокоява чрез метода на убеждението или като му дава предмети, които само преди малко е отказвала да му даде. Както вече отбелязах, аз не бях у дома, когато то се намери, и тя ми каза, че го открила в гората. Струва ми се невероятно това да е единствен екземпляр, но изглежда, че е така, защото се пребих да търся друг, за да попълня колекцията си, пък и това да има с кого да си играе — тогава положително ще се укроти и ще може да го опитомим по-лесно — но нищо не намерих. Няма и помен от подобно животно и което е най-необяснимо — не открих никакви следи. То несъмнено живее на сушата, как тогава се изхитрява да не оставя следи! Заложих повече от десет капана, но напразно. Хванаха се всякакви животинчета, само не и това. Струва ми се, че тези животинчета се намъкват в капаните просто от любопитство — да видят защо е поставено мляко там. Те не го и докосват.

След три месеца.

Кенгуруто продължава да расте, което много ме учудва и смущава. Досега не съм виждал жива твар, която да расте толкова дълго. Главата му е покрита вече с козина, която не прилича на кенгуровата, а досущ наподобява нашите коси, само че е много по-тънка и мека и не е черна, а червеникава. Сигурно ще се побъркам от капризите и смайващите прояви на този неизследван биологически урод. Да мога да хвана още едно... но няма надежда. Ясно е само, че това е някаква нова разновидност, и то един-единствен екземпляр. Обаче аз хванах едно обикновено кенгуру и го домъкнах в жилището

ни, смятайки, че нашето ще се радва да си има другар или въобще някакво себеподобно, с което да може да се сближи и което да разбере колко самотно е то сред тези чужди нему същества, които не познават нито нрава му, нито навиците му и не знаят как трябва да се държат, за да почувства то, че се намира между приятели. Но се излъгах: като видя кенгуруто, то така се уплаши, че едва не припадна, и на мен ми стана ясно, че никога в живота си не е виждало кенгуру. Жал ми е за това нещастно, кресливо зверче, но с нищо не мога да му доставя радост. Да можех да го опитомя... но това е немислимо; колкото повече се опитвам, толкова по-лошо излиза. Сърцето ми се къса, като го гледам в каква ярост изпада, когато е разсърдено или огорчено. Аз бих го пуснал пак в гората, но Ева не дава дума да се издума. Според мен това е жестокост, която съвсем не е в характера ѝ; и все пак може би тя е права. Ако го пусна, то сигурно ще бъде още по-самотно — та щом аз не мога да му намеря другар от неговата порода, как ще си намери то?

След пет месеца.

Това не е кенгуру. В никакъв случай, защото прави няколко крачки на задните си крака, като се държи за пръстите ѝ, а после пада. Навярно е някакъв вид мечка, въпреки че няма опашка — поне досега — и няма козина, освен на главата си. То продължава да расте и това страшно ме учудва, защото мечките порастват за много по-кратко време. Мечките станаха опасни след катастрофата и аз не бих оставил тази да се мотае нагоре-надолу без намордник. Предложих на Ева да ѝ хвана едно кенгуру, ако се съгласи да пусне това мече, но нищо не излезе. Очевидно тя иска да си навлече по най-глупав начин някоя беля. Не беше такава, преди да си изгуби ума.

След две седмици.

Изследвах устата му. Все още няма опасност: налице е само един зъб. И все още няма опашка. Сега вдига повече шум от когато и да било, особено нощем. От днес спя на открито. Но сутрин ще влизам в колибата да закусам и да проверявам дали са му покарали нови зъби. Ако устата му се напълни със зъби, с опашка или без опашка, ще трябва да го махна, защото мечката може да бъде опасна и без опашка.

След четири месеца.

Отсъствах един месец — ходих за дивеч и риба в местността, която тя, кой знае защо, нарича Бизония — сигурно защото там изобщо няма бизони. През това време мечето се е научило да шляпа съвсем самостоятелно на задните си крака и да вика „тати“ и „мама“. Това положително е някакъв съвсем нов вид. Тези звуци, които напомнят думи, може да са съвсем случайни и, разбира се, едва ли имат някакъв смисъл и значение; но въпреки всичко това е нещо изключително, нещо извън възможностите на една мечка. Това уподобяване на човешка реч ведно с почти пълната липса на козина и липсата, на каквато и да е опашка, показват достатъчно ясно, че сме се натъкнали на една съвсем нова разновидност на мечката. По-нататъшното ѝ изучаване може би ще доведе до изключително интересни резултати. Междувременно аз смятам да се отправя на далечна експедиция в горите на Севера и да ги изследвам щателно. Не може да не се намери там още един екземпляр, а нашият няма да е толкова опасен, ако си има другар от собствената си порода. Ще замина незабавно; но първо ще сложа намордник на нашия.

След три месеца.

Съсипах се да търся, но безрезултатно. А в това време, без да мръдне нито крачка от колибата ни, тя хванала още едно. Не бях виждал такъв късмет. А аз и още сто години да бях обикалял горите, пак нямаше да намеря друга такава животинка.

На другия ден.

Като сравнявам новото с предишното, става ми напълно ясно, че те са от една и съща порода. Щеше ми се да препарирам едното за колекцията си, но по някакво свое съображение Ева се възпротиви. Наложил се да се откажа от тази идея, макар да смятам, че това е погрешно: каква непоправима загуба ще бъде за науката, ако двете животинки вземат да избягат. Старото вече е по-опитомено и може да се смее и да бърбори като папагал — затова му помогна несъмнено

дългото общуване с папагала и високо развитата му способност да подражава. Ще бъда крайно изненадан, ако се окаже, че то е някакъв нов вид папагал. И все пак не би трябвало да се изненадвам, защото след първите дни, когато още беше риба, то се превръща в какво ли не — във всичко, което можеше да му хрумне. Новото е толкова грозно, колкото беше и другото в началото; цветът на кожата му напомня сурово месо с някакъв жълтеникав оттенък, а главата му е също така необикновена и без никаква козина. Тя го нарече Авел.

След десет дни.

Това са момченца; разбрахме го едва напоследък. От началото ни обърка това, че те се появиха на света такива едни малки и несъвършени по форма — просто не бяхме виждали такива същества. Сега си имаме и момиченца. Авел е добро дете, но за Каин щеше да бъде по-хубаво, ако си беше останал мечка.

След толкова години разбрах, че в началото съм бил на погрешно мнение за Ева: по-добре е да живея с нея извън райската градина, отколкото без нея в градината. Някога ми се струваше, че говори прекалено много, но сега би ми било мъчно, ако този глас замлъкне и изчезне от моя живот. Благословена да е „джанката“, която ни събра и ми даде възможност да позная нейното чисто сърце и благата ѝ душа.

[1] Додо — голяма птица, сега вече изчезнала, със закривен клюн, къси крака и криле, които не са могли да ѝ служат за летене. — Б.пр. ↑

ДНЕВНИК НА ЕВА

(ПРЕВОД ОТ ОРИГИНАЛА)

Събота.

Вече навърших почти цял ден. Появих се на бял свят вчера. Или поне така ми се струва. Но сигурно е вчера, защото, ако е било завчера, тогава аз още не съм съществувала, иначе щях да запомня това събитие. Впрочем възможно е то да е станало завчера и аз да не съм забелязала. Нищо чудно; но занапред ще внимавам добре и ако пак настъпи завчера, непременно ще го отбележа. Най-добре е да започна, както му е редът, за да не се обърка нещо в хронологията, защото някакъв вътрешен глас ми подсказва, че един ден тези подробности може да се окажат важни за историците. Работата е там, че аз се чувствам като експеримент, да, чувствам се буквално като експеримент; просто невъзможно е някой да изпитва по-силно от мен чувството, че е експеримент. Затова аз все повече се убеждавам, че е именно тъй — аз съм експеримент; само експеримент и нищо повече.

А щом съм експеримент, значи ли, че с мен експериментът се изчерпва? Не. Според мен не; аз мисля, че всичко останало е също част от този експеримент. Аз съм главната част от експеримента, но струва ми се, че всичко останало участва в него. Може ли да се смята, че положението ми е осигурено или трябва да внимавам и да си отварям очите на четири? Може би по-скоро второто. Един вътрешен глас ми подсказва, че превъзходството може да се добие само с цената на неотстъпна бдителност. Това, струва ми се, е доста хубава фраза за едно толкова младо същество като мен.

Днес всичко изглежда по-хубаво от вчера. При завършването на последните работи вчера падна такава бързане, че планините бяха струпани както падне, а из равнините останаха да се ваят сума боклуци и останки — една съвсем отчайваща гледка. Благородните и прекрасни произведения на изкуството не бива да се създават прибързано; а този величествен нов свят е наистина благородна и

прекрасна творба. Тя действително стои на границата на съвършенството, независимо че беше създадена за толкова кратко време. На места звездите май са много, а другаде — недостатъчни, но това несъмнено ще се оправи лесно. Снощи луната се откъсна, сурна се надолу и отпадна от системата — страшно голяма загуба. Сърцето ми се къса, като си спомня за това. В цялата украса няма нищо, което би могло да се сравнява с нея по красота и завършеност. Трябваше да я закрепят по-здраво. Ех, да може да я върнат обратно...

Но, разбира се, никому не е известно къде се е дянала тя. А пък и да я е намерил някой, той ще гледа да я скрие. Сигурна съм в това, защото и аз бих постъпила тъй. Мисля, че във всяко друго отношение мога да бъда честна, но вече си давам сметка, че живецът на моята природа е любов към красивото, страст към красивото и че няма да е безопасно да ми се повери луна, която принадлежи на друго лице, особено ако това лице не знае, че тя е у мен. Бих върнала луната, ако я намеря посред бял ден, защото ще ме е страх, че някой може да забележи, като я взимам; но намеря ли я по тъмно, положително ще измисля някакъв предлог, за да премълча това. Защото аз страшно обичам луните — те са толкова красиви и толкова романтични. Ще ми се да имахме пет-шест. Тогава никога не бих лягала да спя, никога не би ми омръзнало да лежа на обраслия с мъх бряг и да ги гледам.

Звездите също са хубави. Иска ми се да взема три-четири и да си ги затъкна в косите. Но ми се струва, че това е невъзможно. Трудно е да се повярва колко далеч са те от нас, защото на пръв поглед не изглеждат толкова далеч.

Когато се появиха за първи път — а това беше снощи, — аз се опитах да обруля няколко с един прът, но не успях да ги достигна и това много ме изненада; после опитах с буци пръст и ги замерях, докато отмахвах, но пак нищо не излезе. Сигурно защото съм левачка и не мога да мятам добре. Дори когато се целех не в тази звезда, която исках да сваля, пак нищо не излизаше, макар понякога да бях доста близко до целта — забелязах как четиридесет-петдесет пъти черната буца пръст летеше право към средата на златния грозд и не улучваше съвсем за мъничко; ако бях издържала още малко, сигурно щях да сваля някоя звезда.

Е, после си поплаках, което, струва ми се, е съвсем естествено за моята възраст, и след като си починах, грабнах една кошница и се

отправих към края на нашата кръгла площадка, където звездите са съвсем близо до земята и бих могла да ги набера с ръце, което е за предпочитане, защото тогава може да се действа по-внимателно, за да не се счупят. Но краят на площадката се оказа по-далеч, отколкото си представях, и в последна сметка трябваше да се откажа от намеренията си; толкова бях капнала, че не можех да направя нито една крачка повече.

Не успях да се върна у дома, понеже бях отишла много далеч, а и стана студено; но попаднах на няколко тигри, сгуших се между тях и ми беше толкова удобно и топличко: тигрите имаха много хубав и приятен дъх, защото се хранят с ягоди. Преди това не бях виждала тигри, но веднага ги познах по райетата. Да мога да се снабдя отнякъде с такава кожа, ще си направя чудесна дреха.

Днес вече имам по-точна представа за разстоянията. Така жадувах да притежавам всяка красива вещ, че със замаяна глава се мъчех да я взема, но понякога тя се оказваше прекалено далеч, а друг път, когато ми се струваше, че до нея има цял фут, тя се оказваше само на шест инча от мен, но, уви, шест инча, покрити с тръни! Това ми послужи за урок. Освен туй открих една аксиома — стигнах до нея със собствената си глава — и това беше първата ми аксиома: *Одраскан Експеримент от тръни се бои*. Мисля, че за такова младо същество като мен това е голямо постижение.

Вчера следобед следвах продължително от разстояние другия Експеримент, за да си изясня, ако мога, за какво е той. Но не можах да си изясня. Мисля, че това е мъж. Аз никога не съм виждала мъж, но той ми прилича на мъж и съм убедена, че е именно мъж. Давам си сметка, че проявявам по-голям интерес към това същество, отколкото към което и да било друго влечуго. Ако, разбира се, то е влечуго, но ми се струва, че това е именно тъй, понеже то има чорлави коси, сини очи и въобще прилича на влечуго. То няма ханшове, изтънява надолу като морков; когато пък стои изправено, разширява се надолу като петролна кула. С една дума, мисля, че това е влечуго, въпреки че може да е и някаква конструкция.

Отначало ме беше страх от него и хуквах да бягам, щом го зърнех, защото мислех, че ще почне да ме гони; но постепенно разбрах, че то, напротив, гледа да стои по-далеч от мен и тогава престанах да се боя и няколко часа ходих по дирите му на около

двадесет ярда от него, което го изнерви и то доби съвсем нещастен вид. Накрая то толкова много се уплаши, че се покатери на едно дърво. Дебнах го отдолу доста време, но после това ми омръзна и се прибрах у дома.

Днес се повтори същото. Прекарах го пак на дървото.

Неделя.

То още стои на дървото. Почива си очевидно. Но това е някаква хитрост; неделята не е ден за почивка, съботата е отредена за тази цел. Струва ми се, че това същество повече гледа да почива, отколкото да върши нещо друго. Аз бих се уморила да почивам толкова много. Дори само като седя и го дебна на дървото, се уморявам. Питам се за какво ли е това същество? Нито веднъж не го видях да върши нещо.

Снощи върнаха луната на мястото ѝ и аз толкова се радвах! Според мен това е много почитено от тяхна страна. Ала луната пак се сурна надолу и падна, обаче това не ме разтревожи; няма защо да се безпокоиш, когато имаш такива съседи — те пак ще я върнат. Ще ми се да изразя по някакъв начин своята признателност. Добре би било да им изпратя няколко звезди — и без това имаме в излишък от тях. По-право имам, не имаме, защото, доколкото забелязвам, онова влечуго абсолютно не се интересува от такива неща.

То има лош вкус и никога не е любезно. Когато снощи по здрач отидох да го видя, то беше слязло от дървото и се мъчеше да улови петнистите рибки, дето играят във вира, но аз пак започнах да го замерям с буци, за да се качи на дървото и да ги остави на мира. Питам се, за това ли е създадено то? Нима няма сърце? Нима няма жал към тези мънички твари? Нима е замислено и създадено за такава долна работа? Така ми изглежда. Една от буците го удари по главата и се оказа, че то може да говори. Това ме развълнува приятно, защото за първи път чух друга реч, освен моята собствена. Нищо не му разбрах, но думите му звучаха доста изразително. Когато открих, че може да говори, интересът ми към него се повиши, защото много обичам да говоря; говоря по цял ден, а дори и нощем насън и съм необикновено занимателна, но ако има с кого да говоря, мога да бъда два пъти по-занимателна и да не млъквам, стига събеседникът ми да пожелае.

Ако това влечуго е мъж, тогава то не е *то*, нали така? Би било граматическа грешка, не съм ли права? Мисля, че то трябва да бъде *той*. Да, така мисля. В такъв случай ще се скланя по следния начин: именителен — *той*; дателен — *нему*; родителен-притежателен — *него*. И тъй, ще го считам за мъж и ще го наричам *той*, докато не се окаже, че е нещо друго. Така ще е по-удобно, иначе възникват много несигурности.

Следващата седмица. Неделя.

Цяла седмица ходих по петите му и се мъчех да се запозная. Понеже е стеснителен, все аз трябваше да говоря, но това няма значение. Изглежда, му е приятно да съм около него, пък и аз често употребявам интимното „ни“ и *той* май се чувства поласкан, че го приобщавам към себе си.

Сряда.

Вече се разбираме много добре и се опознаваме все повече и повече. Сега *той* не се мъчи да ме избягва — добър знак, който показва, че му е приятна моята компания. Това ме радва и аз гледам да съм му полезна с всичко, с каквото мога, за да го предразположа още повече към себе си. През последните дни го освободих от необходимостта да дава названия на нещата и това е голямо облекчение за него — *той* няма дарба в тази насока и очевидно ми е много благодарен. Да го убиеш, не може да измисли едно свястно име, но аз не му давам да разбере, че съм забелязала този му недостатък. Появи ли се някоя нова твар, аз веднага ѝ давам име, преди *той* да изпадне в неловко мълчание, което би го изложило. По такъв начин го избавям от редица неудобни положения. Аз не страдам от неговия недостатък: щом зърна някое животно, начаса познавам какво е. Не се замислям нито за минута, името му изниква в главата ми светкавично, сякаш по някакво вдъхновение, и несъмнено е *тъй*, защото съм убедена, че само преди секунда не съм го знаела. Изглежда, че само по външния вид на всяко животно и по държането му разбирам какво е то.

Например, когато се появи *додото*, *той* го помисли за дива котка — познах по очите му. Но аз го избавих от неудобството, като се

постарах да направя това, без да засегна честолюбието му. Просто възкликнах със съвсем естествен тон, сякаш бях само приятно изненадана, а не че той се нуждае от моята информация: „О, но това е додо, разбира се!“ И обясних — без да дам вид, че обяснявам — как съм познала тази птица; може би малко го жегна това, че аз я познах, а той не, но все пак явно беше възхитен от мен. А на мен ми стана много приятно от това и преди да заспя, неведнъж си го спомних със задоволство. Какви дребни неща могат да ни направят щастливи, особено когато чувстваме, че сме ги заслужили.

Четвъртък.

Първото ми огорчение. Вчера той ме избягваше и, изглежда, не желаше да разговарям с него. Просто не можех да повярвам и си помислих, че това е някаква грешка — та нали толкова обичам да бъда с него, толкова обичам да слушам гласа му, как е възможно да се държи зле с мен, след като не съм сторила нищо лошо! Но накрая се уверих, че няма грешка и тогава отидох и седнах самотна на мястото, където за първи път го срещнах в онова утро, когато бяхме създадени и аз още не знаех що за същество е той и бях безразлична към него; но сега това място ми навяваше тъга, всяко нещо там ми напомняше за него и сърцето ми се свиваше. Това беше ново чувство за мен и аз не разбирах добре защо съм тъжна. Не го бях изпитвала преди, то бе същинска загадка и аз не разбирах какво става с мен.

Но щом се спусна нощта, почувствах, че не мога да понасям повече самотата и тръгнах към новата колиба, която той си бе направил, за да го попитам с какво съм се провинила и как мога да поправам грешката си и да си възвърна благоразположението му; но той ме изгони на дъжда и това беше първото ми огорчение!

Неделя.

Всичко се оправи и аз пак съм щастлива; но преживях тежки дни; старая се да не мисля за тях.

Искам да му отбруля няколко ябълки от онова дърво, но не мога да се меря добре. Колкото и да се мъчих, нищо не излезе, но мисля, че доброто ми намерение го зарадва. Тези ябълки били забранени и той

каза, че ще си навлека беда. Нека си навлека — щом ще му доставя удоволствие, това няма значение.

Понеделник.

Тази сутрин му казах името си, надявайки се, че ще му е интересно. Но той дори не обърна внимание. Странно! Ако той ми беше казал името си, на мен щеше да ми е интересно. Струва ми се, че то би звучало в ушите ми по-приятно от всеки друг звук.

Той говори много малко. Може би защото не е особено умен и чувствайки това, иска да го скрие. Жалко, ако това го измъчва, защото умът няма значение, важното е сърцето. Искан ми се да го накарам да разбере, че едно любещо, добро сърце е богатство, истинско богатство и без такова сърце интелектът е нищо.

Въпреки че говори толкова малко, той има доста богат речник. Тази сутрин употреби една поразително хубава дума. Изглежда, и самият той си даде сметка за това, защото после я употреби още два пъти, уж случайно. Е, не беше изиграно много добре, но ми стана ясно все пак, че той има известен усет. Несъмнено тези семена могат да дадат добър плод, ако се положат грижи за тях.

Откъде ли взе тази дума? Доколкото си спомням, аз никога не съм я употребявала.

Да, той не прояви никакъв интерес към името ми. Опитах се да скрия разочарованието си, но се боя, че не успях. Тогава отидох на обраслия с мъх бряг и дълго седях там, потопила нозе във водата. Винаги отивам там, когато зажаднея за компания, за някого, когото да гледам и с когото да разговарям. Разбира, се, тази чудесна бяла фигура, която се очертава във вира, не ми е достатъчна, но тя все пак е нещо, а нещото е по-добро от пълната самота. Заговоря ли, заговорва и тя; тъжна ли съм, тъжна е и тя; тя ме успокоява със съчувствието си, тя казва: „Не се отчайвай, бедна, самотна девойко. Аз ще ти бъда дружка.“ И наистина тя ми е вярна дружка, при това единствена. Тя ми е сестра.

О, този час, когато тя за първи път ме изостави! Никога няма да го забравя — никога, никога! Колко тежко ми беше на душата! Казах си: „Тя беше всичко, което имах, а сега и тя си отиде!“ В отчаянието си казах: „Пръсни се, сърце! Нямам сили да живея повече!“ И закрих

лицето си с ръце, и зарिдах безутешно. Но когато след малко ги отмахнах, тя пак беше там — бяла, сияйна и красива — и аз се хвърлих в прегръдките ѝ.

Бе истинско щастие; и друг път съм била щастлива, но сега беше съвсем различно — бях изпаднала в екстаз. Оттогава никога вече не съм губила доверие в нея. От време на време тя изчезва някъде — кога за час, кога за цял ден, но аз вярвам в нея и я чакам. Казвам си: „Сигурно си има работа или е тръгнала да пътешества, но ще се върне.“ И тя наистина се връща — винаги. При тъмни нощи не се показва, защото е толкова едно плашливичко създание, но има ли луна, веднага се появява. Аз не се боя от тъмнината, но тя е по-малка от мен — нали се родих преди нея. В трудни минути тя ми е утехата и опората, а в живота ми има много такива минути.

Вторник.

Цялата сутрин работих — оправях това-онова във владенията ни; и нарочно гледах да съм далеч от него с надеждата, че ще му доскучае и ще дойде при мен. Но той не дойде.

По пладне прекратих работата за този ден и се отдадох на почивка: започнах да си играя с пчелите и пеперудите, да се търкалям сред цветята — тези прекрасни творения, които ловят от небето Божията усмивка и я задържат в себе си. Набрах от тях, оплетох венци и гирлянди, накичих се и закусих втори път — ябълки, естествено. После седнах на сянка и чаках, чаках... Но той не дойде.

И по-добре. Нищо нямаше да излезе от това, защото той не се интересува от цветя. Нарича ги боклук, не може да ги различава едно от друго и смята, че по такъв начин изглежда по-издигнат. Аз не го интересувам, цветята не го интересуват, багрите на свечеряващото небе не го интересуват — какво ли го интересува, освен да прави колиби, за да се крие в тях от освежителния чист дъжд, да почуква дините, да опитва гроздето, да опипва плодовете по дърветата, за да види как изобщо върви реколтата?

Сложих на земята една суха пръчка и се замъчих да пробия дупка в нея с друга, за да опитам нещо, което си бях намислила; но след малко преживях ужасен страх. От дупката се проточи тънка прозрачна синкава лента и аз захвърлих всичко и побягнах. Реших, че

това е някакъв дух и така се уплаших! Когато се обърнах, не го видях никъде. Облегнах се на една скала да си отдъхна и да дойда на себе си, почаках, докато краката ми не престанаха да треперят; после много внимателно се промъкнах обратно, готова да хукна, ако се наложи. Когато наближих пръчката, разтворих клоните на един розов храст и надникнах (жалко, че мъжа го нямаше наоколо — толкова очарователна изглеждах), но духът беше изчезнал. Отидох досам пръчката и забелязах в пробитата дупка червеникав пращец. Пъхнах пръст вътре, за да го пипна, но извиках: „Ох“ и си дръпнах ръката. Почувствах жестока болка. Лапнах си пръста, заподскачах на единия крак, после на другия, похленчих и болката премина. Но в мен вече се беше пробудил невероятен интерес и аз се заех да изследвам случая.

Страшно ми се искаше да разбера какъв е тоя червен пращец. И изведнъж се сетих какво е това, въпреки че никога преди не го бях чувала: *огън!* Бях така сигурна в това, както в нищо друго на тоя свят. И без никакво колебание му дадох това име — *огън*.

Създала бях нещо, което не бе съществувало преди. Към неизчислимия брой неща в света бях добавила още едно. Съзнавах успеха си и се гордеех с него; и вече се канех да хукна да го търся и да му съобщя за този мой успех, смятайки, че той ще ме издигне в очите му, но поразмислих и се отказах. Не, той нямаше да обърне внимание. Щеше да попита каква е ползата от това и тогава какво щях да му отговоря? *Огънят* не ставаше за нищо, а беше само красив, просто красив...

Въздъхнах и оставих мисълта да го търся. Защото моето откритие не ставаше за нищо; с него нито може да се направи колиба, нито да се подобри сортът на дините, нито да се ускори зреенето на плодовете; то беше ненужно, беше глупост, беше празна суета; той щеше да се отнесе към него с презрение и да каже нещо язвително. Но аз не гледах с презрение на откритието си. Възкликнах: „О, ти, *огън!* Обичам те, нежно алено творение, защото си красиво — и това ми стига!“ И реших да го притисна до гърдите си. Но се въздържах. И веднага измислих нова максима — със собствената си глава, — но тя така прилича на първата, че се боя дали не е плагиатство: *Опарен Експеримент от огън се бои*.

Залових се отново за работа и когато направих повечко огнен прах, изсипах го върху шепя суха пожълтяла трева с намерение да го

занеса у дома, за да ми е винаги подръка и да мога да си играя с него. Но вятърът духна върху тревата, разбърка я и тя така страшно запраща срещу мен, че аз я изпуснах и хукнах да бягам. Когато се обърнах, синкавият дух се извисяваше нагоре, разстилаше се и се кълбеше като облак и аз тутакси разбрах какво е това — дим, въпреки че никога преди не бях чувала за дим, честна дума.

След малко яркожълти и червени езици прорязаха дима и аз начаса определих названието им — пламъци — и бях права, въпреки че за първи път се появяваха пламъци в света. Пламъците се катереха по дърветата, лумваха величествено и ту прорязваха огромната, нарастваща завеса от кълбест дим, ту изчезваха зад нея, а аз заплясках ръце, започнах да се смея и да танцувам от възторг — всичко беше толкова ново и необикновено, толкова красиво и възхитително!

Той дотича запъхтян, спря се, загледа с широко отворени очи огъня и доста време не отрони нито дума. После попита какво е това. О, защо постави така направо въпроса? Аз трябваше да отговоря, разбира се, и отговорих. Казах, че е огън. И че ако му е неприятно, че аз трябва да му обяснявам това, вината не е моя; нямам желание да го ядосвам. След малко той попита:

— А откъде се взе?

Още един въпрос, който също изискваше пряк отговор.

— Аз го направих.

Огънят се разпростираше все по-надалеч и по-надалеч. Той пристъпи към края на обгорената ливада, застана там, забил поглед в земята, и попита:

— Това пък какво е?

— Въглени.

Той взе един, за да го разгледа, но, види се, промени намерението си и го остави. После си отиде. Нищо не го интересува, *нищо!*

Но мен ме интересува. На земята имаше пепел — сива, мека, нежна и красива — и аз веднага разбрах, че това е пепел. Имаше и жар. И аз пак познах, че е жар. Намерих в нея моите ябълки и ги измъкнах. Зарадвах се много, защото съм млада и имам чудесен апетит. Но останах разочарована: всички ябълки бяха изпопукани и развалени. Развалени, но само на вид, а в същност не беше така — оказаха се по-вкусни от суровите. Огънят е красив, но мисля, че един ден той ще ни върши и полезна работа.

Петък.

В понеделник привечер го видях отново, но само за миг. Очаквах да ме похвали за усилията ми да внеса ред във владенията — нали ръководена от благородни подбуди, бях положила толкова труд. Но той не изрази задоволство, а се обърна и си отиде. Беше недоволен и от друго: опитах се още веднъж да го убедя да не се спуска във водопада. Защото огънят бе пробудил в мен едно ново чувство — напълно ново и съвсем различно от любовта, тъгата и останалите чувства, които вече бях изпитала. Това бе страх. Ужасно чувство! По-добре да не го бях познавала; то ми носи мрачни мигове, пречи ми да бъда щастлива, кара ме да съм неспокойна, да тръпна, да треперя.

Така или иначе, не успях да го убедя, защото той още не познава страха и не можа да ме разбере.

ОТКЪС ОТ ДНЕВНИКА НА АДАМ

Може би не бива да забравяме, че тя е много млада, още момиче, и изисква снизхождение. Тя е пълна с любопитство, интересува се живо от всичко, кипи от жизненост, светът е за нея очарование, чудо, загадка и радост; открие ли някое ново цвете, не може да изрази възторга си, милва го, гали го, вдъхва уханието му, говори му, обсипва го с най-гальовни имена. И е луда по багрите: червеникавите скали, жълтите пясъци, сивият мъх, зеленият листак, синьото небе, нежнорозовата зора, виолетовите сенки по планините, златистите острови, плувачи в червеното море на залеза, бледата луна, която се носи сред разкъсаните облаци, елмазените звезди, блещукащи в безкрая — всички тези неща според мен нямат никаква практическа стойност, но щом в тях има багри и величие, за нея това е достатъчно и тя си загубва ума. Да можеше да поседне и да постои тихо и кротко поне за минутка, това би било приятна гледка. В такъв случай, струва ми се, бих я погледал с удоволствие; дори съм

съвсем сигурен, защото започвам да разбирам, че тя е изключително мило създание — кръшна, стройна, изящна, с меки заоблени форми, лекоподвижна, грациозна; а веднъж, когато тя, мраморнобяла и окъпана в слънце, бе застанала на една скала и отметнала глава, засенила с ръка очи, наблюдаваше полета на една птица в небето, разбрах, че е и красива.

Понеделник по обяд.

Ако има нещо на тази планета, към което тя да не проявява интерес, то аз не зная какво е то. Да вземем животните: аз съм безразличен към някои от тях, но не и тя. Тя не пренебрегва никое, привързва се към всички, смята ги всичките за съкровища, посреща с отворени обятия всяко новопоявило се.

Когато могъщият бронтозавър нахълта с тежка стъпка в стана ни, тя го прие като изключителна придобивка, а аз го сметнах за истинско бедствие; това е един ярък пример за липсата на хармония в нашите възгледи. Тя искаше да го опитоми, а аз исках да му подарим имението си и да се преселим другаде. Тя беше убедена, че с благи думи то може да се опитоми и да стане мило домашно животинче; аз казах, че едва ли ще е удобно такова мило животинче, високо двадесет и един и дълго осемдесет и четири фута, да се върти наоколо, защото дори да е изпълнено с най-добри чувства и да не ни мисли злото, нищо не му пречи да седне на жилището ни и да го направи на пита — та всеки може да разбере по погледа му, че това животинче е доста разсеяно.

Въпреки всичко тя беше решила да задържи чудовището и не искаше да се раздели с него. Смяташе, че то ще ни даде възможност да открием мандра, и дори ме караше да ѝ помогна да го издои; но аз и отказах — беше твърде опасно. Обясних ѝ, че полът му не отговаря за целта, пък и нямаме никаква стълба. Тогава тя пожела да го яхне и да разгледа околностите. Опашката му — по-точно

тридесет-четиридесет фута от нея — лежеше на земята като повален ствол и тя реши, че ще може да се изкатери по нея, но се излъга — когато стигна до най-стръмното място, оказа се, че там е хлъзгаво, и тя полетя надолу и щеше да се пребие, ако не бях аз.

Мислите, че миряса ли? Не. Тя не миряса, докато не изпробва на практика всяко нещо; непроверени теории не са по вкуса ѝ, тя просто не ги приема. Именно такъв дух е нужен, признавам; той ме привлича; аз вече чувствам влиянието му и ако остана и занаят с нея, мисля, че и аз ще се заразя от този дух.

Както и да е, тя си имаше още една теория за тоя колос: смяташе, че ако успеем да го опитомим и да го накараме да се държи прилично, ще можем да го наместим в реката, за да го използваме като мост. Оказа се, че той се държи вече доста прилично — поне спрямо нея, — тъй че тя можа да провери теорията си; но нищо не излезе, защото, щом го наместеше в реката и излезеше на брега, за да мине по гърба му, бронтозавърът неизменно тръгваше по петите ѝ — като някоя питомна планина. Впрочем, както и всички останали животни. Те винаги я следват.

Петък.

Вторник, сряда, четвъртък и днес — толкова дни, без да го видя. Трудно се издържа в самота толкова време; и все пак по-добре да си самотен, отколкото нежелан.

Нужна ми е компания — аз съм родена за компания, струва ми се. Затова се сприятелявам с животните. Те са очарователни, имат мил нрав и учтиви обноски; те никога не се мусят, никога не те карат да се чувстваш натрапник, усмихват ти се и въртят опашка (ако имат) винаги са готови да поиграят с теб или да те придружат на малка екскурзия. С една дума, готови са на всичко, което им предложиш. През всичките тези дни така хубаво си прекарвах с тях и съвсем не се чувствах самотна. Самотна ли? О, не. В никакъв случай. Та те винаги се тълпят

около мен, заемайки понякога четири-пет акра площ, просто не можеш да ги преброиш; и когато се качиш на някоя скала и огледаш тази шир от козина, такава пъстра, с такива весели тонове, които преливат като вълни под блясъка на слънцето, струва ти се, че това е истинско море, но аз зная, че не е така. А понякога връхлита буря от дружелюбни птички, минава ураган от пърхащи криле; и когато слънцето пониже този пернат хаос, пред смаяния ти поглед заблестяват мълнии във всички възможни цветове.

Правехме дълги екскурзии и аз видях голяма част от света; струва ми се дори, почти целия. И тъй, аз вече съм първият пътешественик — и единственият! Когато тръгваме на път, представляваме внушителна гледка, нямаща равна на себе си.

За удобство аз яхам някой тигър или леопард, тъй като те имат меки, закръглени гърбове и са такива мили животни; но при подалечни пътешествия или когато искам да се полюбувам на околностите, яздя слон. Той ме качва с хобота на гърба си, но после аз слизам без чужда помощ; решим ли да стануваме някъде, той кляка и аз се спускам един вид по задната стълба.

Всички птици и животни се държат приятелски помежду си и никога няма да ги чуете да се карат. Те могат да говорят и разговарят с мен, но сигурно на някакъв чужд език, защото не им разбирам нито дума; но те често пъти ме разбират, когато им казвам нещо, особено кучето и слонът. Това ме кара да се срамувам. Излиза, че те са поинтелигентни от мен — следователно стоят по-високо. Това е досадно, защото аз искам да бъда главният Експеримент — и ще бъда!

Научих вече доста неща и сега съм образована, въпреки че отначало не бях. Отначало бях невежа. Отначало това ме дразнеше, защото, колкото и да дебнех, не можех да издебна кога водопадът се покатерва обратно нагоре; но сега тази мисъл не ме тревожи. След много и много експериментални наблюдения установих, че водата никога не се катери обратно — освен по тъмно. Зная, че това става само по тъмно, защото вирът никога не пресъхва, а ако водата не се връщаше нагоре нощем, той положително би пресъхнал. Най-добре е всичко да се проверява по експериментален път: тогава можеш да усвоиш истински знания, а разчиташ ли само на догадки, предположения и умозаклучения, никога няма да станеш образован човек.

Някои неща е *невъзможно* да се разберат; но не можете да стигнете до този извод само чрез догадки и предположения; не, трябва да се въоръжите с търпение, докато се убедите, че е невъзможно да ги разберете. И това именно е най-възхитителното — тогава светът става толкова интересен! Ако няма какво да се открива, животът би бил така скучен. Когато се мъчиш да откриеш нещо и нищо не откриеш, е не по-малко интересно, отколкото когато се мъчиш да откриеш нещо и го откриеш — може би е по-интересно дори. Тайната на водопада беше за мен истинско съкровище, докато не я открих; а след това вълнението отмина и изпитах чувство за загуба.

По експериментален път аз установих, че дървото плава, а също сухите листа, перата и още сума неща; като се направи обобщение от тези опити, може да се стигне до извода, че скалата също плава, но трябва да се примиря с мисълта, че само зная това, без да има начин да го докажа — поне засега. Все пак ще намеря начин, но тогава вълнението ще отmine. Става ми тъжно, като си помисля за това: та нали малко по малко ще открия всичко и тогава няма да има за какво да се вълнувам, а аз толкова обичам да се вълнувам! Онази нощ не ме хвана сън — все за същото си мислех.

Отначало не можех да разбера за какво съм създадена, но сега, струва ми се, разбрах: за да разкривам тайните на този пълен с чудеса свят, да бъда щастлива и да благодаря на Твореца, че е създал всички тези чудеса. Мисля, че тепърва ще има да откривам още много неща — така поне се надявам; и ако пестя усилията си и не бързам много, ще имам работа седмици наред — така поне се надявам. Хвърлиш ли перце, то започва да се рее във въздуха и изчезва от погледа. А хвърлиш ли буца пръст, става друго: тя неизменно пада на земята. Правих безброй опити и винаги ставаше така. Питам се: защо? Разбира се, буцата в същност не пада, но защо все пак се получава такова впечатление? Предполагам, че това е оптическа измама. Искам да кажа, едното от двете явления е оптическа измама. Но кое точно — не зная. Може би явлението с перото, може би това с буцата пръст; не мога да докажа кое, мога само да демонстрирам и двете и тогава става ясно, че едното е измама, а кое точно — това всеки ще реши по свой избор.

От наблюдения зная, че звездите няма да живеят вечно. Виждахала съм някои от най-красивите да се стапят и да пропадат в небето. Щом

една може да се стопи, значи, всички могат да се стопят, а щом всички могат да се стопят, значи, може да се стопят в една нощ. Това нещастие ще се случи един ден, сигурна съм. Решила съм да седя всяка нощ и да ги гледам, докато мога да надвивам съня; по такъв начин ще запечатам в паметта си целия този блестящ простор, тъй че когато звездите изчезнат, с помощта на въображението ще мога да връщам тези милиарди огънове на черния небесен свод, да ги карам да блестят отново и да ги удвоявам, гледайки ги с премежен поглед.

СЛЕД ГРЕХОПАДЕНИЕТО

Когато се оглеждам назад, струва ми се, че Градината е била някакъв сън. Тя беше красива, удивително красива чаровно красива, а сега е загубена и никога вече няма да я видя.

Градината е загубена, но аз намерих него и съм доволна. Той ме обича — доколкото може; аз го обичам с цялата жар на страстната си природа, както подобава на възрастта ми и пола ми. Когато се запитвам защо го обичам, разбирам, че не зная защо, пък и право да си кажа, не искам да зная; този вид обич според мен не е плод на разсъждения и пресмятания, както обичта към другите влечуги и животни. Да, мисля, че е именно тъй. Аз обичам някои птички заради песента им, но Адам обичам не за това — о, съвсем не; колкото повече пее той, толкова повече не мога да понасям неговото пеене. И въпреки това аз го карам да пее, защото искам да се науча да обичам всичко, което на него му е приятно. И съм сигурна, че ще се науча — ето че отначало не можех да го търпя да пее, а сега мога. От неговото пеене млякото прокисва, но и това няма значение — ще свикна и с прокиснало мляко.

Обичам го не защото има някакви особени умствени способности — не, не за това. Каквито и да са те, вината не е негова, защото не той е създал себе си; той е такъв, какъвто Бог го е създал, и това ми стига. Тук има някаква мъдра цел, сигурна съм. С течение на времето умствените му способности ще се развият, макар и не изведнъж; пък и няма защо да се бърза; той си е добър и така.

Обичам го не защото е особено внимателен, грижлив и деликатен. Не, той си има недостатъци в това отношение, но си е добър и така, да не говорим, че вече се поправя.

Обичам го не защото е особено трудолюбив — не, не за това. Мисля, че той има това качество, но не разбирам защо трябва да го

крие от мен. Само това ме огорчава. За всичко друго той е напълно искрен и откровен с мен. Сигурна съм, че освен трудолюбието си той нищо друго не крие. Огорчава ме обстоятелството, че намира за необходимо да пази някаква тайна от мен, и понякога дълго не мога да заспя, все за това си мисля, но ще прогоня тези мисли от главата си; те не бива да помрачават щастието ми, което иначе е пълно.

Обичам го не защото е особено образован — не, не за това. Той е самоук и наистина знае сума неща, въпреки че те не са верни.

Обичам го не защото е особено благороден — не, не за това. Той ме издаде, но аз не го обвинявам; това е особеност на неговия пол, струва ми се, а не той е създал този пол. Разбира се, аз по-скоро бих умряла, отколкото да го издам; но това пък е особеност на моя пол и заслугата не е моя, защото не аз съм създала този пол.

Тогавя защо го обичам? По всяка вероятност *просто защото е мъж*.

Дълбоко в душата си той е добър и аз го обичам за това, но и да не беше такъв, пак щях да го обичам. Дори ако започне да ме бие и нагрубява, пак ще го обичам. Сигурна съм. Това, струва ми се, е особеност на пола.

Той е силен и хубав и аз го обичам за това, възхищавам се от него, гордея се с него, но бих го обичала и без тези качества. Ако беше грозен, пак щях да го обичам; ако беше развалина, пак щях да го обичам; и аз ще работя за него, ще му робувам, ще бдя над постелята му до сетния си час.

Да, мисля, че го обичам просто защото е *мой* и защото е *мъж*. Няма друга причина, струва ми се. И тъй, както казах в началото, тази обич не е плод на разсъждения и пресмятания. Тя просто *идва* и никой не знае откъде — и не може да обясни. Пък и не е нужно.

Да, така смятам. Но аз съм още много млада, а и първа се заемам с проучването на този въпрос, та може да се окаже, че при моето невежество и липса на опит съм сгрешила.

СЛЕД ЧЕТИРИДЕСЕТ ГОДИНИ

Моля се и най-искрено желая да напуснем едновременно този свят — желание, което никога не ще умре, и ще се таи, докато свят светува, в сърцето на всяка жена, която обича; и тази молитва ще носи моето име.

Но ако все пак един от нас трябва да си отиде по-напред, моля се това да бъда аз; защото той е силен, а аз съм слаба, аз не съм му необходима толкова, колкото той ми е необходим — животът без него няма да бъде живот, как бих го понесла? И тази моя молитва също е безсмъртна, тя ще бъде отправяна, докато съществува човешкият род.

Аз съм първата жена. И ще се повтаря и от последната.

ПРЕД ГРОБА НА ЕВА

Адам: Където се намираше тя, *там* беше и Раят.

ОТКЪС ОТ АВТОБИОГРАФИЯТА НА ЕВА

Анотация

През март 1893 година Марк Твен завършва „превода“ на „Дневникът на Адам“. През 1905 година „превежда“ „Дневникът на Ева“ и се заема с нейната „Автобиография“.

Де Вото отбелязва, че „Автобиографията“ е причинила доста трудности на „преводача“. „Документите“ на първото семейство били толкова объркани, колкото и „Битието“. Сам Твен не е могъл да реши кое от трите „намерени“ в архивите описания на Едема преди грехопадението е вярно. Дори в избрани от Де Вото ръкопис авторът е допуснал грешка: на едно място Ева говори за Адам, като че ли е вече мъртъв, а впоследствие от разказа ѝ се разбира, че той е жив.

При подготовката на „Автобиографията“ за издаване в САЩ Де Вото изпуска 2–3 страници в началото и десетина реда в края, където текстът внезапно се прекъсва. Изпуснато е по-специално описанието на първите дни от запознанството на Ева и Адам, тъй като то противоречало на това, което се говори в дневниците.

Запазените в архива на Твен бележки по „непреведените“ части от „Автобиографията на Ева“ дават известна представа какво е искал да опише той в следващите глави. Писателят е смятал да покаже, че Ева се е заинтересувала от цикличното възникване на „чудотворния култ“ (т.е. религията). „Бащата на историята“ от своя страна е трябвало да стигне до извода, че възникването на религия като християнската е признак за загниването на обществото. Когато хората започват да проповядват подобна религия, цивилизацията се изправя пред гибел и е необходим потоп.

Предполага се, че този текст е писан към края на 1905 или началото на 1906 година.

... Любов, мир, покой, неизмеримо блаженство — такъв беше животът в Райската градина. Бе истинска радост да живееш. Никакви болести, никакво изнемощяване, нищо, което да говори за бега на времето; болести, грижи, мъки — те може би съществуваха някъде извън границите на Едема, но не и в него. В Градината нямаше място за тях, те не можеха да проникнат в нея. Всички дни си приличаха и всеки ден беше наслада-мечта.

А колко интересни неща имаше! Защото бяхме още деца, при това невежи; днес е трудно да си представи човек колко невежи сме били. Не знаехме нищо, нищичко. Започвахме всичко от самото начало; трябваше да изучим азбуката на нещата. Сега едно четиригодишно дете знае работи, за които ние нямахме представа и на 30 години. Защото ние растяхме без гувернантки и без учители. Нямаше кой да ни обясни нищо. Нямахме и речник, та не знаехме правилно ли употребяваме думите, или не. Предпочитахме по-дългите, но сега си давам сметка, че често пъти сме ги употребявали заради тяхното благозвучие и тежест, без да имаме и най-малка представа за значението им; а колкото до правописа ни, той беше нещо позорно. Но ние не обръщяхме никакво внимание на тези подробности. Искаше ни се да натрупаме богат и бляскав речник, а по какъв начин — нямаше значение.

Но да разгадаваме, да изучаваме, да изследваме причините, характера и предназначението на всяко нещо — това беше истинска страст за нас и тези изследвания изпълваха дните ни с чудесни преживявания. Адам и по природа, и по наклонности беше истински учен; мисля, че с право мога да кажа същото и за себе си; и ние обичахме да се наричаме с това велико име. Всеки от нас гореше от амбиция да изпревари другия в научните открития и този стремеж разгаряше приятелско съперничество помежду ни и ни предпазваше да не се отдадем на безделие, лентяйство и празни удоволствия.

Първото наше паметно научно откритие беше законът, според който водата и подобните на нея течности текат надолу, а не нагоре. Това бе откритие на Адам. Дни наред той бе извършвал тайно своите опити, без да ми каже нищо, защото искал най-напред сам да се убеди напълно. Аз разбирах, че неговият забележителен ум е зает с някакъв изключително важен проблем, защото сънят му беше неспокоен и той се мяташе нощем в леглото. Но в края на краищата и последните му

съмнения се разсеяха и той ми разказа всичко. Отначало просто не можех да повярвам — толкова странно, толкова невероятно ми се стори това. Но моето изумление беше за него триумф, награда. Той ме поведе от ручей на ручей — а те бяха десетки — и непрекъснато повтаряше: „Ето, виждаш ли, водата тече надолу, във всички случаи тече надолу, никога нагоре. Моята теория излезе правилна; тя е доказана, тя е установена, нищо не може да я опровергае.“ Истинско удоволствие беше да гледаш каква радост му доставя неговото велико откритие.

В днешно време никое дете не би се учудило, че водата тече надолу, а не нагоре, но тогава този факт ни се струваше поразителен, невероятен. Виждате ли, аз съм наблюдавала това обикновено явление още от деня, в който съм била създадена, но не съм му обръщала внимание. Аз не можах изведнъж да възприема откритието и да свикна с него; доста време след това, щом видех течаща вода, аз волно или неволно започвах да следя накъде тече, очаквайки едва ли не да открива някакво изключение от Адамовия закон; но в края на краищата се убедих окончателно в него и сега бих останала поразена и изумена, ако видя водопад да тече нагоре, а не надолу. Знанията се придобиват с тежък труд, никой не ви ги налива даром в главата.

Този закон беше първият голям принос на Адам в науката и повече от два века той носеше неговото име: „Закон на Адам за падането на течностите“. Адам се разтапяше, щом чуеше да се каже някой и друг комплимент за това откритие. Той много се гордееше с него — няма защо да крия, — но не важничеше. Добър, мил и чистосърдечен, той си остана чужд на високомерието. Махвайки пренебрежително с ръка, обикновено казваше, че това е дребна работа и че ако не той, някой друг учен непременно би открил този закон; но независимо от всичко, ако някой гост-чужденец, дошъл на аудиенция при Адам, се окажеше толкова нетактичен, че да не спомене нищо за това откритие, той не получаваше втора покана. След два века обаче възникнаха спорове по въпроса, кой в същност е открил закона, и научните дружества се дрънкаха почти цял век, докато накрая присъдиха честта за откриването му на един от новоизлюпените учени. Това беше жесток удар. Адам никога не можа да се съвземе от него. Шестстотин години тази мъка разяждаше сърцето му и аз съм убедена, че тя съкрати и живота му. Разбира се, до края на дните си той стоеше

по-високо от царете и от всички хора — нали беше Първия Човек — и получаваше всички почести, които му се полагаха за тази висока титла, но никакви отличия не можеха да компенсират тежката загуба, защото той беше истински учен, при това първият в света; и той неведнъж ми е доверявал, че ако му бяха оставили славата на Първооткривател на Закона за движението на течностите, той на драго сърне би се съгласил да минава за свой собствен син, за Втори Човек. Аз гледах да го утеша. Казвах му, че неговата слава на Първи Човек ще остане навеки и че ще дойде ден, когато името на лъжеоткривателя на закона, съгласно който водата тече надолу, ще избледнее, ще се забрави и ще изчезне от земята. Аз и досега съм убедена в това. Винаги съм била убедена. Този ден непременно ще дойде.

Следващата си голяма победа науката дължи на мен: по-конкретно, аз установих откъде се взема млякото в кравата. И двамата дълго си блъскахме главите над тази загадка. Години наред следяхме кравите — само денем, разбира се, — но нито веднъж не ги хванахме да пият течност с такъв цвят. Ето защо накрая решихме, че те се сдобиват с мляко през нощта. Тогава започнахме да ги наблюдаваме поред нощем. Но безрезултатно — загадката си оставаше неразрешена. Подобни методи биха могли да се очакват от начинаещи, но днес вече е ясно, че те са ненаучни.

С течение на времето опитът ни подсказа по-добри методи. Една нощ, както си лежах замислена и гледах звездите, в главата ми проблесна знаменитата идея и разбрах по какъв път трябва да вървя. Първото ми желание беше да събудя Адам и да му разкажа всичко, но се въздържах и не издадох тайната си. Не можах да мигна до сутринта. Щом се появиха първите проблясъци на зората, аз се измъкнах тихичко; навлязох дълбоко в гората, намерих малка тревиста полянка, оградих я с плет и после затворих в тази кошара една крава. Издоих кравата до капка и я оставих там в плен. Животното нямаше откъде да пие — или трябваше да се сдобие с мляко посредством някаква тайна алхимия, или да си остане без мляко.

Целия ден ходех като замаяна и не можех да кажа две свързани приказки — умът ми беше все в моя експеримент; но Адам се беше заел да изобретява таблица за умножение, та нищо не забеляза. Надвечер той установи, че шест по девет прави двадесет и седем, и опиянен от успеха си, забрави и мен, и всичко на света; използвах

този момент и скритом се промъкнах до кравата. Ръцете ми така трепереха от вълнение и от страх, да не би да се проваля, че няколко минути не можех да хвана както трябва вимето; но най-после това ми се удаде и... зацърка мляко! Два галона. Два галона, въпреки че нямаше от какво да го е направила. Но аз веднага намерих обяснението: *Кравата не поема млякото през устата, а го кондензира от въздуха чрез козината си.*

Хукнах да кажа на Адам; неговата радост беше не по-малка от моята и той неизразимо се гордееше с мен.

След малко той каза: „Знаеш ли, ти си направила не един, а два приноса в науката, при това важни, с голямо значение.“

И то беше вярно. След редица опити ние отдавна бяхме стигнали до извода, че атмосферният въздух представлява вода в невидима суспензия и че водата се състои от водород и кислород в пропорция 2:1, което се изразява с формулата H_2O . Но моето откритие показваше, че въздухът има още една съставка — мляко. И ние уточнихме формулата — H_2O, M .

ОТКЪСИ ОТ ДНЕВНИКА НА ЕВА, ВМЪКНАТИ В АВТОБИОГРАФИЯТА Й

Още едно откритие. Един ден забелязах, че Уилям Маккинли^[1] изглежда съвсем зле. Той е първият лъв и още отначало беше станал мой любимец. Прегледах го, за да разбера какво му е, и открих, че в гърлото му бе застанал несдъвкан кочан от зелка. Тъй като не успях да извадя кочана, взех дървената дръжка от метлата и го напъхах навътре. На Маккинли му олекна. Докато се занимавах с него, бях го накарала да си отвори широко устата, за да мога да виждам вътре, и забелязах нещо особено в зъбите му. Подложих го на щателен научен преглед и за най-голяма моя изненада открих следното: лъвът не беше вегетарианец, а спадаше към карниворите, тоест към месоядните хищници! Във всеки случай замисълът е бил да бъде месояден хищник.

Изтичах при Адам и му съобщих това, но той, естествено, се присмя и каза:

— А откъде ще намери лъвът месо?

Трябваше да призная, че не знам това.

— Добре, значи, виждаш сама, че това предположение е чиста фантазия. Месото не е предназначено за ядене, иначе щеше да бъде доставено. А щом не е доставено месо за ядене, по необходимост следва, че в плана на мирозданието не са били предвидени месоядни. Това е логичен извод, нали?

— Да.

— Виждаш ли някакво слабо място в това умозаключение?

— Не.

— Добре, тогава да имаш някакви възражения?

— Да — съществуват неща, по-силни от логиката.

— Тъй ли? Кои са те?

— Фактите.

Повиках един лъв и го накарах да си отвори устата.

— Погледни горната му челюст — казах аз. — Нима този дълъг преден зъб не е кучешки?

Той остана поразен и отвърна тържествено:

— Кълна се в ореола си, че е кучешки.

— А какви са тези четири зад него?

— Малки кътници, ако умът ми е на място.

— А тези два зад тях?

— Кътници, доколкото мога да различа кътници от минало причастие. Статистиката не може да лъже: този звяр не е тревопасен.

Адам винаги си е бил такъв — никаква дребнавост, никаква завист, всякога справедлив и великодушен. Докажи му само нещо и той веднага отстъпва, без да се сърди и обижда. Питам се, достойна ли съм за този прекрасен младеж, за това красиво създание, за този благороден дух?

Това стана преди една седмица. Впоследствие ние изследвахме много животни и установихме, че владенията ни са пълни с месоядни — нещо, което не бяхме и подозирали. И някак тъжно ми става сега, като гледам царствения бенгалски тигър да се тъпче с ягоди и чесън; това изглежда толкова несъвместимо с неговата природа, въпреки че преди не ми правеше впечатление.

(По-късно.)

Днес в гората чухме Глас.

Дълго го търсихме, но не успяхме да го намерим. Адам каза, че го е чувал и преди, но никога не го е виждал, макар да е бил съвсем близо до него. Той беше убеден, че този Глас е като въздуха и не може да се види. Помолих го да ми каже всичко, което знае за него, но той не знаеше почти нищо. Това бил Господарят на Градината, който му заповядал да се грижи за нея и да я поддържа, освен това казал му, че не бива да ядем от плодовете на едно дърво и че ако ядем от тях, непременно ще умрем. Смъртта ни щяла да бъде неизбежна. Адам не знаеше нищо повече. Аз пожелах да видя въпросното дърво и ние тръгнахме на дълга приятна разходка към уединеното и много красиво място, където то растеше само-самичко; седнахме под него и дълго го разглеждахме и разговаряхме. Адам каза, че това е дървото на познанието на доброто и злото.

— Доброто и злото ли?

— Да.

— Какво значи това?

— Кое „това“?

— Ами това. Какво значи „добро“?

— Не знам. Откъде да знам?

— Тогава какво значи „зло“?

— Предполагам, че е название на някакъв предмет, но не зная на какъв.

— Адам, но ти трябва да имаш поне някаква представа за него.

— Защо трябва да имам? Аз никога не съм го виждал. Как мога да имам представа? А ти самата какво знаеш за това понятие?

Разбра се, аз нищо не знаех и беше неразумно от моя страна да искам той да знае. Никак не можехме да се досетим какво е това. Просто нова дума, както и другата; ние не ги бяхме чували преди и те не означаваха нищо за нас. Аз продължих да разсъждавам по въпроса и след малко попитах:

— Адам, ами другите нови думи — „умрем“ и „смъртта“ — какво пък означават те?

— Нямам представа.

— Добре, но ти какво смяташ, че могат да означават?

— Дете мое, нима не разбираш, че ми е невъзможно да отгатна, макар и приблизително, нещо, за което нямам никакво понятие. Човек не е в състояние да мисли, щом няма материал, върху който да мисли. Не съм ли прав?

— Да, така е, но е ужасно неприятно. Тъкмо защото не зная, *иска ми се* да узная.

Известно време седяхме мълчаливи и си блъскахме главите в тази загадка; после изведнъж на мен ми хрумна какво трябва да направим и дори се изненадах, че не се бяхме сетили още в началото — беше толкова просто. Скочих на крака и възкликнах:

— Колко сме глупави! Нека опитаме от този плод; тогава ще „умрем“, ще разберем какво значи „смърт“ и този въпрос няма да ни безпокои повече.

Адам се съгласи с моето предложение, стана и вече бе посегнал към една ябълка, когато изведнъж се появи някакво крайно интересно създание, каквото още не бяхме виждали, и ние, разбира се, зарязахме

загадката, която не представляваше интерес за науката, и се впуснахме след онази твар, която несъмнено представляваше такъв интерес.

Много мили тичахме ние по хълмове и долини, преследвайки този тронав, пърхашц урод, докато най-сетне се озовахме в западната част на долината, където се извишава грамадна смоквица, и там го хванахме. Каква радост, какъв триумф! Това беше птеродактил. О, той е прелестен, такова грозилце! И такъв един опърничав, а пък как отвратително кряка! Повикахме два тигъра, яхнахме ги и поехме към къщи, помъкнали и него; и сега той седи край мен, вече е късно, но аз не лягам, защото той е толкова възхитително чудовище — истински царски принос за науката. Зная, че няма да ме хване сън, все ще мисля за него и ще чакам с нетърпение утрото, за да мога час по-скоро да го изследвам, да го разгледам добре, да открия тайната на произхода му, да определя доколко е птица и доколко влечуго, да разбере дали това е един от най-добрите оцелели екземпляри; впрочем, ако се съди по вида му, последното е доста съмнително. О, наука! Пред теб бледнеят и чезнат като дим всички други интереси!

Адам се събужда. Моли ме да не забравя да запиша онези четири нови думи. Значи, той вече ги е забравил. Но аз ги помня. Заради него аз винаги съм нащрек. Те вече са записани. Адам е съставителят на Речника — така поне мисли той, — но доколкото забелязвам, цялата работа пада върху мен. Това обаче няма значение, аз обичам да върша всичко, каквото той поиска от мен; а да работя върху Речника ми доставя удоволствие, защото иначе той, горкият, би изпаднал в крайно неловко положение. Науката отсъства в неговия правопис. Той пише „гладко“ с „т“, а „гладиола“ с „д“, въпреки че двете думи са от един и същ корен.

След три дни.

Нарекохме го Тери — за по-кратко. О, той е просто прелест. Тези три дни ние се занимавахме само с него. Адам се чуди какво е правила науката досега без Тери, а и аз се питам същото. Като видя, че е чужденец, котаракът ни си позволи известни волности с него, но веднага съжали за това. Тери така начеса Томас, че почти нищо не остана от козината му и Томас се отдалечи с такъв вид, като че се бе готвил да поднесе изненада, а сега искаше да поразмисли и да си

изясни защо сметките му са излезли криви. Тери е знаменит — няма друго създание като него. Адам го изследва най-внимателно и сега е убеден, че това е най-добрият екземпляр от този вид. Мисля, че Томас е на друго мнение.

Трета година.

В началото на юли Адам забеляза, че на една от рибите във вира ѝ растат крака; тази риба се отнася към семейството на китовите, но не е същински кит, понеже развитието ѝ е било спряно. Това е в същност попова лъжичка. Ние я наблюдавахме с небивал интерес, защото решихме, че ако краката ѝ пораснат напълно и могат да ѝ служат, ще ги развием и в другите риби, та да си излизат на сушата и да се разхождат на свобода. Неведнъж ни бе тревожила съдбата на тези нещастни твари — вечни пленници на водата, които живеят в мокротия и нямат възможност да играят и лудуват сред цветята. Не след дълго краката станаха съвсем истински и китът се превърна в жаба. Тя започна да излиза на брега, да подскача и да си пее весело — особено вечер — и благодарността ѝ беше безгранична. Други последваха нейния пример и сега нощите ни са пълни с музика, което е голяма придобивка в сравнение с предишното безмълвие.

Започнахме да изкарваме на брега различни видове риби и да ги пускаме в ливадата, но всеки път ни чакаше ново разочарование — крака не им поникваха. Чудно нещо, не можехме да си обясним защо. След една седмица се оказа, че всички те са се замъкнали пак във водата. Както изглежда, там се чувстват по-добре, отколкото на сушата. От всичко това ние направихме извода, че по принцип рибите не обичат сушата и не се интересуват от нея, с изключение на китовете. В едно широко езеро на 300 мили от нашата долина се въдят едри китове и Адам замина нататък, наумил си да им развие крака, за да направи живота им по-радостен.

Една седмица след заминаването му се роди Каин. Аз останах крайно изненадана — съвсем не подозирах, че може да се случи подобно нещо. Но както казва Адам, винаги се случва това, което не очакваш.

Отначало не знаех какво да правя с него. Помислих го за някаква животинка. Но след като го разгледах, разбрах, че съм сбъркала,

защото това безпомощно дребосъче нямаше зъби и беше почти без козина. По някои черти приличаше на човек, но те не бяха достатъчно, за да мога от научно гледище да го причисля към този вид. Ето защо отначало го определих като *lusus naturae* — игра на природата, и се ограничих временно с това в очакване на по-нататъшното му развитие.

Но скоро започнах да проявявам особен интерес към него и този интерес растеше от ден на ден; не след дълго той се превърна в по-топло чувство — привързаност, после обич, после обожание, докато накрая завладя изцяло душата ми и аз бях преизпълнена с благодарност и щастие. Животът се превърна в блаженство, във възторг, в екстаз и ден след ден, час след час, минута след минута аз жадувах да се върне Адам, за да споделя моята едва ли не непоносима радост.

Четвърта-пета година.

Най-после той се завърна, но не се съгласи, че това е дете. Разбира се, не от лошотия, той се държи мило, но е преди всичко учен, а после човек — такъв си е по природа — и никога не приема каквото и да било, преди да е доказано научно. Не мога да ви опиша колко тревоги преживях следващата година, докато Адам правеше своите опити. Той подлагаше детето на какви ли не лишения и неудобства, за да определи каква птица или влечуго, или четириногото е то и какво е неговото предназначение, а аз, съсипана и отчаяна, ден и нощ вървях по петите му и се мъчех да успокоявам малкото и да му помогна да понесе тези изпитания. Адам мислеше, че съм намерила детето в гората, и аз не се мъчех да го разубедея, дори се радвах, че мисли така, защото това понякога го караше да броди из горите, за да търси друга такава животинка, през което време ние с детето имахме възможност да си поотдъхнем. Не можете да си представите какво облекчение изпитвах, когато той зарязваше своите ужасни опити, събираше си капаните и примамките и хващаше гората! Щом се изгубеше от поглед, аз притисках малкото до сърцето си, обсипвах го до задушаване с целувки и плачех от радост. Горкото, то, изглежда, разбираше, че за нас настъпват щастливи мигове, и риташе с крачетата, гукаше, разтваряше беззъбата си устица и се смееше с щастливата усмивка на детството, а

тя сякаш проникваше до самия му мозък — ако, разбира се, това, което се намира там, е мозък.

Десета година.

После дойде и нашият малък Авел. Струва ми се, че бяхме на година и половина или две, когато се роди Каин, и на три-три и половина, когато семейството ни се увеличи с Авел. По това време Адам вече си беше изяснил доста неща. Опитите му даваха все по-малко основание за тревоги и накрая — една година след раждането на Гладис и Едуина (през 5-а и 6-а година), той ги прекрати окончателно. След като беше класифицирал научно децата, той се привърза към тях и оттогава в Едема цари пълно блаженство. Сега имаме девет деца — половината момчета, половината момичета.

Каин и Авел започнаха да учат. Каин вече умее да събира не по-лошо от мен и дори разбира нещичко от вадене и умножение. Авел няма пъргавия ум на брат си, но е упорит и това качество като че ли заменя съобразителността. За три часа Авел научава толкова, колкото и Каин, само че Каин успява да откъсне два часа от това време за игра. И тъй Авел доста се бави по своя път, но както казва Адам, „въпреки всичко пристига точно по разписание“. Адам стигна до извода, че упоритостта също е дарба, и я сложи в съответния раздел на своя Речник. Аз съм убедена, че правописът също е дарба. Въпреки бляскавите си способности Каин не може да научи правописа. В това отношение той е като баща си, който е най-способен от всички ни, макар правописът му да е истинска трагедия. Аз пиша грамотно, Авел също. Тези няколко факта не доказват нищо, защото толкова малко примери не са достатъчни, за да се изведе общ принцип; но те поне навеждат на мисълта, че умението да пишеш грамотно е дарба, заложена в човека от рождение, която говори за посредствен интелект. Логически следва, „че липсата на тази дарба е признак за висок интелект“. Понякога, когато Адам прекара през мелницата си някоя хубава, внушителна дума, като „фораминифери“ и стои над останките ѝ, бършейки потта от челото си, аз съм готова да го боготворя — така високо интелектуален и величав ми изглежда. Той е способен да напише думата „фтизиатър“ най-малко по толкова начина, колкото букви има в нея.

Каин и Авел са много мили деца и полагат нежни грижи за помалките си братчета и сестричета. Четирите най-големи ходят, където си искат, и често пъти не ги виждаме по 2–3 дена. Веднъж те загубиха Гладис и се върнаха у дома без нея. Не можеха да си спомнят къде и кога са я загубили. Били някъде надалеч, обясниха те, но не можеха да кажат къде точно, защото местността им била непозната. Там изобилствало едно растение, което ние наричаме смъртоносна беладона, но защо „смъртоносна“ — и ние не знаем. Тази дума няма никакъв смисъл, но ние използваме за образуването ѝ една от думите, които някога бяхме чули от Гласа, защото обичаме да употребяваме нови думи при всеки удобен случай — така по-лесно се свиква с тях. Децата много обичат плодовете на това растение, та дълго скитали между храстите и се наядли хубавичко; но когато решили да отидат на друго място, оказало се, че Гладис е изчезнала, и колкото и да я викали, тя не се обадила.

Тя не се върна и на другия ден. Нито на втория, нито на третия.

Изминаха още три дни, а нея все още я нямаше. Чудно — дотогава не се беше случвало толкова нещо. Любопитството ни бе възбудено. Адам реши, че ако тя не се върне след още един или в краен случай след два, ще трябва да изпратим Каин и Авел да я търсят.

Така и сторихме. Те отсъстваха три дни, но накрая я намериха. Тя бе преживяла много приключения. Първата нощ паднала в реката и течението я отнесло далеч — колко далеч, тя сама не знаеше — и я изхвърлило на края на една пясъчна ивица. После гостувала в семейството на едно кенгуру, което я приело радушно и я забавлявало добре. Майката-кенгуру се отнесла с нея много мило и грижовно; всеки ден тя изваждала малките си от джоба и тръгвала по хълмове и долини да търси храна, след което се връщала с пълен джоб най-отбрани плодове и орехи; и почти всяка вечер идвали гости — мечки, зайци, соколи, кокошки, лисици, хиени, порове и други твари — и падало голямо веселие. Животните, изглежда, се тревожили, че момиченцето няма козина, и когато лягало да спи, те го покривали с листа и мъх, за да го предпазят от студа; и момчетата така я бяха намерили — покрита с куп листа. В първите дни ѝ било мъчно за дома и нещо я свивало под лъжичката, но после ѝ минало.

„Свиваше ме под лъжичката“ — така го каза. Ние записахме този израз в Речника и скоро ще помислим за значението му. Той се

състои от известни ни вече думи, които самостоятелно имат ясно определен смисъл, но в тази комбинация той като че ли се губи. Съставянето на речник е изключително интересна, но трудна работа, както казва Адам...

[1] Така се е казвал един от президентите на Съединените щати (1897–1901), който е водил империалистическа политика. По време на неговото управление Съединените щати са окупирали Куба. — Б.пр. ↑

СТРАНИЦА ОТ АВТОБИОГРАФИЯТА НА ЕВА, ГОДИНА 920 ОТ СЪТВОРЕНИЕТО НА СВЕТА

Анотация

В този откъс Твен прави най-ясен паралел между времето на Ева и годините, когато е живял и творил самият той. Второто десетилетие на десети век, за което време се отнася откъсът, поразително напомня първото десетилетие на двадесети век. Марк Твен е отнесъл тази страница към дневника на Ева, но Де Вото смята, че авторът е сбъркал и че тя принадлежи към автобиографията.

О, да, в онези далечни, наивни и невежествени времена бяхме толкова лекомислени, та и през ум не ми минаваше, че ние, скромни, никому неизвестни обикновени хорица, кърмим, отглеждаме и лелеем най-забележителното и необикновено събитие, което ще стане във вселената през това хилядолетие — основаването на човечеството.

Наистина в онези първи дни светът беше пуст, но това положение скоро се промени. Когато навършихме 30 години, ние имахме 30 деца, а нашите деца имаха 300; след още 20 години населението нарасна на 6000, а към края на втория век то вече наброяваше милиони. Защото нашето семейство е дълголетно и малцина умираха. Повече от половината от децата ни са все още живи. Аз не престанах да раждам, докато не достигнах средна възраст. Онези от моите деца, които успяха да прескочат опасностите, съпровождащи ранната детска възраст, са живи и до днес, а така е и в други семейства. Сега човечеството наброява милиарди.

ПЪРВИ ОТКЪС ОТ ДНЕВНИКА НА МАТУСАЛ

Анотация

„Преводът“ на този дневник е направен по времето, когато Марк Твен се занимава усилено с история и се готви да пише „Принцът и просякът“. Тогава той открива сходство между Англия на Тюдорите и света преди Потопа. От това сходство той извежда впоследствие „Общия закон на историята“.

Освен това Твен иска да направи аналогия между съвременната нему Америка и епохата на Адам. В този откъс Матусал поема ролята на критик на своето общество. Той говори за глупостта, лицемерието и жестокостта на окръжаващия го свят, безпокои го установяването на робството. В бележките си за „непреведените“ части на „Дневника“ Твен посочва, че в края на краищата Матусал е бил готов да отхвърли религиозно-законодателната система, създадена от неговия народ.

Както пише Де Вото, и Твен, и Матусал са живели в епохи, „в които не са се чувствали спокойно, епохи обречени, епохи, когато светът се носи главоломно към пропастта“. Затова Матусал размишлява много над предсказанията на пророците, че светът върви към залез, върви към своята гибел.

Обръщайки поглед към епохата на Матусал, „Бащата на историята“ намира в нея много общи елементи с обстановката в Съединените щати през последната четвъртина на деветнадесетия век. Съгласно „Закона за периодичните повторения“ историята се повтаря. Твен смята, че в неговата епоха, както и по времето на Матусал, цивилизацията е достигнала до такъв момент от своето развитие, когато вземат връх неведоми, разрушителни сили. И те неизбежно ще я доведат до погибел.

Ден първи от месец четвърти на година 747 от началото на света.

Днес навърших шестдесет години — защото родил съм се аз в лето 687 от началото на света. Дойдоха при мен някои от родата и настояваха да се оженя, за да не секне родът наш. Млад съм аз още, за да си взема такива грижи на главата, макар да ми е известно, че баща ми Енох и дядо ми Наред, и прадядо ми Малелеил, и прапрадядо ми Каинан са си взели невести на такава възраст, каквато достигнах и аз. И всички те ми говориха днес и надпреварваха се да ме скланят да се оженя, защото аз съм най-старият син на баща си и когато дойде моят ред, ще стана глава на нашия княжески род и владетел на градовете, земите и титлите, принадлежащи на него, когато на боговете бъде угодно да призват живите още наследници и по-старши родственици, които стоят между мен и тези високи почести.

Ден десети.

Възнаградих с дарове неколцина мъдреци и слугите им и отправих ги да си вървят в родните свои страни, защото не са ми нужни вече наставници, тъй като моята младост завърши и престъпвам сега прага на зрелостта. С мъдреца Уц, що живее в далечната земя Нод, в древния град, именуван Енох, проводих един военачалник и много храбри воители измежду собствените ми телохранители, че да защитават него и кервана му от чедата на Иавала, които гъмжат из пустините по тоя път. Неговата праправнучка Цила остана в дома на техния сродник Авакум, защото искаше да им погостува още, а те се радваха на гостенката си. Красива девица и скромна.

Ден осемнадесети.

Годишнина от съзиждането на града ни. Нека процъфтява Аумрат и всички онези, що живеят между неговите стени. Моят прадядо Малелеил, който преди 300 години е положил крайъгълния камък, седеше тържествено в светилището на храма и приемаше старейшините на града, и възхваляваше величието негово и славата му, и мощта му и великолепието му; и разказваше той как е бил съграден първият дом и как пред очите му градът се разраствал, за да се разпростре днес върху пет хълма и долините помежду тях, тъй че вече никой не може да прочете жителите му. И наистина хубав град е това, с

храмове и палати, с яки стени и улици, що нямат край, и няма в него дом, който да не е построен от камък. Първопостроената къща се е порутила вече, ала много люде се стичат да я гледат с благоговение и никому не е позволено да прави поразии по нея, въпреки че неразумни пришълци от далечни страни имат суетния обичай да дращят върху камъните ѝ имената си и още названията на никому неизвестните селища, откъдето са родом — обичай безразсъден, който издава глупеца.

Ден двадесет и четвърти.

Този ден някакви фокусници даваха представление в двореца на моя баща и един от тях гълташе огън и туряше живи въглени в устата си, сдъвкваше ги със зъбите си и ги поглъщаше; и още пиеше горяща нафта и не проявяваше никакво отвращение, а само доволство и радост. А друг похлупи едно дете с кошница, измъкна меч и промуши с него кошницата, и издърпа меча си окървавен и чуваха се стенанията на детето. Когато вдигнаха кошницата, не видяхме ни детето, ни следа от неговата кръв. Но туй са стари фокуси и не струват много.

Трети нагълта крив кинжал, дълъг колкото човешка ръка. Сладкоречив беше тоя фокусник и красив, ала на мен ми се дощя тоя кинжал да разпори червата му, че да свърши представлението, защото нито аз, нито някой друг смее да седне в присъствието на баща ми, нито пък да излезе преди него. Ала той беше предоволен и крайно удивен, а то е, защото живее в уединение и занимава се с наука и не вижда какво става по тоя свят. И наистина тия евтини шарлатани така го възхитиха, като да беше недодялан селянин, неизлизал нивга от селото си.

После отиде той в театъра, съпроводен от всички придворни и велможи, облечен в пищни одежди. Този нов актьор Луц, чието име се носи сега из цялата страна, така развълнува тълпата, играейки ролята на Адам в класическата, внушителна и несравнима пиеса „Изгонването от Рая“ (до днешно време нищо такова не е написано), че всички се разридаха високо и много пъти ставаха на крака и викаха, и стояха прави дълго и овациите им сякаш никога нямаше да стихнат. Но ето че излезе напред Йевел, този немирясващ брат на моя прапрапрадядо Енос, и вдигна вежди и заоглежда със съжаление

людете, като че искаше да каже: „Нима туй е актьорска игра?“ Той всякога сторва тъй и нищо не го задоволява, освен старинни неща и глупави, които само той е виждал и никой друг; нищо съвременно не търпи и все казва, че е пошло и бездарно, и нито му се наслаждава, нито оставя другите да му се наслаждават. И подзе той дълга и гръмогласна реч, говорейки високомерно — какъв бил театърът едно време преди сегашния упадък, — и казваше: „Когато беше жив великият Уциел, тогава имахме Адам! Великий боже, когато ние, които сме виждали истинска актьорска игра, се пренасяме в миналото и си спомняме какъв беше театърът преди 500 години...“ И тук той разигра такъв страдалчески вид и взе да се хвали и така безсрамно и нагло да лъже, че човек с удоволствие и с помощ божия би го пратил при неговите пропаднали идоли. Колко досадни са тези вкиснати беззъби старци, които продължават да живеят, сякаш само за да ни навират в очите прехвалените чудеса на някогашното време, отдавна забравени, за които никой, освен тях не съжالياва. Старостта има своите хубости, ала подобни навици не я красят. Аз бих му рекъл някои неща, но такива думи не приличат на малкото ми години и едва покаралата ми брада.

Ден двадесет и седми.

Днес Цуар, един от моите роби, падна ничком пред мен и ми напомни смирено, че има вече шест години, откак го купих от баща му. Извиках моя управител и той ми потвърди, че това е истина. Този човек беше евреин и аз не можех да го държа повече в робство, и казах, че от днес е свободен. Той се поклони доземи, казвайки: „Господарю мой, аз имам жена и деца.“ Тогава, без да премисля, щях да му кажа: „Вземи и тях.“ Но моят управител падна на колене и извика: „О, княже, макар да е тежък моят дълг, трябва да го изпълня: когато го купихме, той нямаше ни жена, ни деца. Благодарение на вашата милост той има жена, а децата му са родени в робство.“ Това ме доста смути, защото не бе ми се случвало да решавам подобни въпроси, и рекох: „Щом е тъй, нека бъде тъй — дай му пари и дрехи и го пусни да си отиде сам от дома ми; но се грижи добре за жената и децата му, те не бива да бъдат продавани и да страдат от нужда.“

Тогава стана Цуар, поклони се и излезе кљумнал, като да бе го споходила голяма мъка. И не ми беше леко на сърцето, макар да бях постъпил според закона. И щях да се радвам, ако можех да постъпя иначе. Излязох да видя какво става, като наредих на стражата да не ме следва, и ги видях да се прегръщат мълчаливи, с вкаменени лица, без да проронят нито сълза — а децата си играеха в нозете им и се боричкаха за пеперудата, която едно бе хванало. И прибрах се в покоите си, и напусна ме радостта на живота, и ми беше чудно, защото те бяха само роби, прах под нозете ми. Ще трябва още да поразмисля върху това.

Ден двадесет и осми.

И дойдоха тези нещастни люде при мен, и Цуар с отчаяно лице, което не отговаряше на думите му, каза: „Господарю мой, както се полага по обичай и закон, дойдох да заявя, че обичам моя господар и моята жена, и моите деца, и се отказвам от свободата; затова нека пробият ухото ми с шило пред съдиите, та според този знак аз и близките ми да се върнем навеки към робството, защото тая участ или дори смъртта е по-добра от раздялата с тези, които са ми по-скъпи от хляба, от слънцето и от диханието на живота.“

И не зная правилно ли постъпих, ала сърцето ми не можа да понесе това и казах: „Суров е този закон и жесток; дарявам ви свободата, на всички ви, та съвестта ми да ме не измъчва повече.“ Те бяха ценни роби, но аз моля бога да се не разкая за решението си, защото богатството ми е толкова голямо, че освобождавайки ги, губя все едно дребна монета.

Месец пети, ден трети.

Не ми се нрави княгиня Сара, внучката на моя сродник Илия, макар техният род да е стар, богат и славен, и аз не ще се ожения за нея, освен ако баща ми не ме принуди. Преди три деня тя пак дойде с голяма свита благородници и слуги, за да погостува в палатите на моя баща, които са срещу моя нов дворец, при това съвсем близо. Тая девица е приблизително на моята възраст, само че малко по-голяма — на шестдесет и една години, — което не е така приятно, както ако беше

по-млада от мен. Но, боже мой, на тая възраст тя би трябвало да бъде цъфтяща и весела, а тя е важна като задомена жена и има сериозен вид и мътна кожа. Иска да се покаже за много мъдра и учена и ходи с навирен нос, и все дава вид, че е в дълбока размисъл. И не дай боже да закачи нос на някой клон — ще се обеси, защото извит е носът ѝ като клон и много удобен за тая цел. Според сегашната мода на главата ѝ има повече купени от пазара коси, отколкото дадените ѝ от природата. Ако излезе мода по същия начин да се уголемява носът, с който милостивият Бог ни е дарил, чудя се какво ли ще прави тогава тази жена? Където и да ходи, тя мъкне след себе си на връвчица едно рунтаво противно куче, а седне ли, взема го в скута си и го гали, гали, а при лошо време го облича с везана сукнена дреха, да не би да хване настинка или треска някаква, че цял свят да скърби. Проклет да бъде денят, в който може да наследя неговото място и досадната любов на неговата стопанка. Амин.

Ден пети.

Както се разхождах в двореца на фонтаните, явиха се пред мен Цуар и жена му Мала и паднаха ничком да кажат молбата си; и щеше стражата да се разправи жестоко с тях, задето са дръзнали да нарушат моето спокойствие и моите размишления, но аз не допуснах това, защото, откак проявих милосърдие към тези люде, тяхната съдба не ми беше безразлична. И помолиха ме да ги взема на работа при мен, и аз изпълних молбата им, макар да ми се видя странно простодушието на тези нискостоящи люде, дошли да тревожат с молбата си човек с моя сан. И назначих Мала да прислужва в покоите на жените, а Цуар взех по-близо до себе си и го назначих началник на слугите, и дадох им добра плата, а те останаха много благодарни, защото не очакваха и не се надяваха на такова щастие.

По пладне видях девицата Цила да минава през главната врата на двореца, съпроводена само от един слуга, защото тя не е от знатно и богатско семейство. Уц, нейният прапраядо, е човек много учен, ала неговият род не се слави с нищо. Те са идолопоклонници, молят се на Ваал, и затова законът ги лишава от някои права и облаги. Много красива е тази девица — да, много по-красива, отколкото ми се виждаше преди.

Ден десети.

Целият град се тълпи по улиците, по стените, по покривите на къщите, по всички места, откъдето се вижда надалеч, за да зърне диваците от прочутото племе на иавалитите, които живеят не в къщи, а в шатри и скитат на разюздани орди по безкрайните пустини на североизток близо до Земята на Нод. И бяха дошли двадесет от тях, големи и по-малки вождове със слугите си, всичките на камили и облечени дивашки пищно — идваха да се преклонят пред баща ми и да сключат мир с него. И щяха да получат те стоки, дрънкулки и земеделски сечива, а в замяна да обещаят да не вършат разбойничества по пътищата и да не закачат нашите кервани и търговци. Такива пратеници иавалитите проваждат всеки петдесет-шестдесет години, ала после нарушават договора и пак правят поразии. Но вината невинаги е тяхна. Обещаят те да живеят в земите, отредени за тях, и да се препитават с мирни занаяти и земеделие, ала наместниците, изпращани да ги управляват, ги мамят и потискат, преселват ги на други места, не толкова добри, заграбват плодородните им земи и ловните им райони, а когато те се съпротивляват, обсипват ги с удари — оскърбление, което те не търпят; и тогава въстават иавалитите нощем и изстребват всички, които им попаднат в ръцете, отмъщавайки тежко за лукавството и потисничеството на наместниците. И тогава нашата войска се вдига на поход да опустоши техните жилища, но не успява. Дошлите днес пратеници обикаляха града, разглеждаха неговите чудеса, ала нито веднъж не възкликнаха, нито издадоха по някакъв начин възхищението си. По време на аудиенцията много любезни речи се произнесоха от двете страни, а след пиршеството пратениците бидоха изпратени с купища подаръци, главно земеделски сечива, които те ще превърнат в оръжие, и ще въстанат против своите поробители. Невероятно и много приятно зрелище представляваха тия диваци със свирепи лица; но тяхното племе и други такива племена са костелив орех за моя баща и неговия Съвет. Те нямат бог и ако ние от добро сърце им изпратим някой мисионер, че да им покаже правия път, те изслушват почтително всичките му наставления и после го изяждат. И така пречат да засияе сред тях светлината на вярата.

ВТОРИ ОТКЪС ОТ ДНЕВНИКА НА МАТУСАЛ

Анотация

Марк Твен е възнамерявал да „преведе“ наблюденията на Матусал върху нравите и обичаите на обществото. Идеята му е била да обрисова бюрокрацията, корупцията на съдебните органи и да покаже, че в крайна сметка тържествуват демагозите. Обаче не след дълго „преводът“ бил изоставен. Този откъс е писан някъде между 1876 и 1878 година. Де Вото смята, че двата откъса са писани непосредствено един след друг, и сочи като най-вероятна дата лятото на 1876 година.

Ден десети.

Не е потребно много време, щото хората, които не блестят с особен ум, да се увлекат по някоя новост. Ето, не са минали и две години, откак отново излезе на мода някаква старинна игра с топка, и вече под път и над път се употребяват думички, заимствани от правилата на тази игра, въпреки че ушите на разумните люде и на онези, които се занимават с по-сериозни работи, тръпнат до болка от тия безсмислици. Ако някой измами ближния си с хитрост и получи облага за негова сметка, ще чуете простака да казва за пострадалия, че са го „фаулирали“. Ако ли някой постигне неочаквано някакъв голям успех, за него се казва, че той е „забил три парчета“. Ако ли пък някой се провали напълно в дадено начинание, ще чуете да говорят за него: „Хашбат-коколат^[1]“. И ето този уродлив речник навлезе нагло в самите основи на езика и обезобразява онова, което преди беше стройно и красиво. Днеска по нареждане на баща ми бе уредено състезание в големия двор на нашия дворец и трябваше да се играе тъй, както се е играло преди три века. Девет души с червени калци на глезените щяха да си премерят силите с други деветима със сини калци. Неколцина от сините застанаха на разстояние един от друг и приклегнаха, опрели длани на колене, и гледаха внимателно напред; и наричат ги тях

„защитници“, а защо — един Бог знае. Аз не зная, пък и не ме интересува. И един от червенокраките стоеше, размахвайки над главата си тояга, с която сегиз-тогиз удряше по земята и после пак започваше да я размахва. А зад него се беше изгърбил един от синекраките, който често плюеше на ръцете си и дето му викаха „хващач“. До мен пък се гърбеше друг, комуто викаха „съдия“; и облечен беше той по обикновеному, и бележеше нещо на земята с една клечка, ала без никаква полза, доколкото можах да схвана. И рече по едно време същият: „Ниска топка.“ Тогава един от синекраките запрати със страшна сила топката към онзи, който държеше тоягата, ала не успя да го свали, защото не се беше прицелил добре. И изведнъж всички, дето им викаха защитници, плюха на ръцете си, приклекнаха и пак забиха поглед напред. А онзи с тоягата допусна неведнъж да го замерят с топката, но така се огъваше, че избягваше удара; останалите плюеха на ръцете си, а през това време той се мъчеше да пребие съдията с тоягата си, но не успяваше, защото бе толкова непохватен, че да го съжалиш. Ала изгря и неговата щастлива звезда и той повали, мъртъв съдията, от което аз останах много доволен, но после и той падна, защото не успя да избегне топката, която този път, за моя голяма радост и удоволствие, му разби черепа. Реших аз, че това е краят и поисках разрешение от баща си да си отида и той ми разреши, въпреки че хората около мен останаха да гледат как останалите играчи ще се осакатяват един друг. Но аз бях видял достатъчно и повече не исках да гледам тази игра. Защото рядко се нанасят сполучливи удари и човек загубва интерес. Освен това тук беше и Иевел и се присмиваше ехидно на тези съвременни играчи, и се хвалеше с непобедимата деветорка, която познавал преди 300 години; те всички измрели и се превърнали в прах — и слава Богу, че е тъй, Господ си знае работата.

Ден дванадесети.

Слуховете, които от двадесет години се носят все по-упорито, че главата на нашия княжески род, бащата на земните племена, благородният, достопочтеният, августейшият Адам е пожелал да посети баща ми в неговия престолен град, не са вече слухове, а истина. Приближават се вече пратениците, които носят тази вест. Градът

ликува и безкрайна е радостта му и благодарността му. Баща ми нареди на първия си министър да подготви всичко, както му е редът.

Ден тринадесети.

Днес пристигнаха доверени лица и донесоха, че пратениците са се установили в оазиса Балка на 18 дни път отгук в южна посока.

Ден четирнадесети.

В града не се говори за нищо друго, освен за голямата новина и за пратениците. При изгрев-слънце тръгнаха на път хора на моя баща, облечени богато, с дарове — злато, скъпоценни камъни, подправки и почетни одежди. Отправиха се те със знамена и военна музика и занизаха се бляскавите им редици, докато накрая аз се уморих от тази безкрайна върволица и тоя шум. И никой не би могъл да изброи тълпите, които ги следваха с викове или се купчеха по покривите на къщите. Да, велик ден е днес.

Ден петнадесети.

Баща ми нареди да се поднови и разкраси Дворецът на Палмите за пристигания посланик и неговата свита. Осемстотин изкусни майстори и художници ще работят неуморно, за да го украсят, позлатят и подновят.

Ден шестнадесети.

Бях в музея да видя одеянията от смокинови листа и странните, нещавени животински кожи, които Прародителите ни са носили някога в рая. Видях и Огнения Меч, който ангелът е носил. Сега градът е толкова възбуден от предстоящите събития, че, говори се, в музея пускали само малка част от тълпите, които ежедневно се трупат там, за да видят реликвите. И за да мога да гледам, както гледа простолудието, и да мога да слушам, както слуша простолудието, и да не бъда сам зрелище и да се избавя от досадното внимание, полагащо се на моя сан, *отидох аз в музея преоблечен като обикновен мохак*^[2],

без да водят дори един слуга. Из обширните зали се движеха стотици гидове, следвани от любопитни тълпи, и обясняваха те всичко за събраните тук чудеса. И забелязах, че гидовете показваха предметите не наслуки, а в строго определен ред и че от непрекъснато повтаряне тяхната реч бе заковала в неизменна поредица от думи, монотонни, безчувствени и неизразителни, като да излизаха от машина. Този, след когото вървах аз, служеше тук от четиристотин години и през всичкото това време всеки ден бе говорил едно и също, та сега не бе господар на езика си; пуснеше ли го в работа, само един Бог би могъл да го спре, преди да си е казал наизустеното. Глупавата реторика и високопарност някога може би са звучали внушително, ала сега предизвикваха само презрителни насмешки или сълзи на съжаление — толкова бяха плоски и безжизнени. Горкото старо, грохнало магаре, три пъти го прекъсвах, за да го изпитам. И стана тъй, както предполагах: той се оплиташе и трябваше да се връща и да започва всичко отначало. И ето как беше: казваше той: „Вижте туй страшно оръжие, мрачен спомен от онзи ужасен ден, което все още гори с ония всепоглъщащи пламъци, що са хвърляли зловещите свои отблясъци над притъмнените поля на Едема...“ Аз го прекъснах и попитах го за внушителния предмет с надпис: „Подобие и Изображение на Ключа от Райските Врата, чийто оригинал се съхранява в Съкровищницата на Каин в далечния град Енох.“ Старият гид много се смути и се опита да ми отговори и след като не успя веднъж и дважд, помъчи се да подхване нещастната своя реч оттам, където го бях прекъснал, ала не успя и зачегърта пак отначало: „Вижте туй страшно оръжие, мрачен спомен от онзи ужасен ден, което все още гори с ония всепоглъщащи пламъци, що са хвърляли зловещите свои отблясъци над притъмнените поля на Едема...“ И дважди още го прекъсвах и всеки път се връщаше той към своето проклето „Вижте туй страшно оръжие...“ После изведнъж, по смеха на тълпата, разбра, че е станал за подигравка, и кипна, нахвърли се върху мен, казвайки: „Макар да съм човек от ниско потекло и с не висок пост, не подобава на никакъв мохак, невъзпитан младеж, да позори с насмешки белите ми власи.“ И ядосах се аз, защото никога не са били отправяни обиди към мен, и едва не казах: „Според закона този, който оскърява някого от царския род, е обречен на смърт.“ Ала се опомних навреме и премълчах, и реших, когато му дойде времето, да се погрижа да го разпънат заедно с цялото му семейство.

И не бях виждал такова любопитство, с което тълпата впиваше поглед в Смокиновите Листа. А това вече не са листа, а само техните скелети; защото тъканта им отдавна се е превърнала в прах и останали са само жилите. Ще се намерят хулители и ще кажат, че няма да ни липсват истински райски одежди, докато на земята има смоквици и зверове, та да подновяваме тия свещени съкровища. Ала аз нищо няма да кажа, защото така е по-благоразумно. Но с болка си спомням, че във всеки от седемте града е изложен на показ Истинският и Автентичен Огнен Меч, с който са били изгонени от рая нашите праотци. Това навежда на известни съмнения.

Но ето че мина прекрасната идолопоклонница и се изгуби, и изчезна в тълпата. И аз се отдадох на мечти и сладостни мисли и загубил интерес към изложените чудеса, се прибрах у дома.

Ден двадесети.

Дано бог даде тези посланици да дойдат по-скоро, иначе народът съвсем ще си изгуби ума. За нищо друго се не говори, освен за това голямо събитие и за приготовленията за него. Ала ще минат още много дни, преди тези надежди да дадат своите плодове.

Ден двадесет и седми.

Дано погине потомството на Иавала! Дано изсъхне ръката, която не само създаде благородния орган и чародейката арфа, ами взе, че затвори някакъв неуморим дявол във вътрешностите на една кутия, та сега всякакви скитници изтръгват от него вопли с една ръчка и наричат това музика. И макар да няма още един век, откак измислиха тази новост, тя се разпространи по всички краища като някоя чума; и сега във всеки град ще видите скитници от чужди земи да въртят ръчката на тая страшна кутия в компанията на своя приятел маймуната. И човек би могъл да изтърпи, ако свиреха разнообразна музика, но, уви, всички тия кутии свирят една песен — новата песен, която излезе на мода преди 30 години и, изглежда, няма да замре, докато светът не бъде зaleyт от оня глупав Потоп, за който преблагочестиви ахмаци с лошо храносмилане празнословят и пророкуват от време на време. Казват, че предстоящите тържества са привлекли нови и нови орди с онези кутии

и сега в града имало цели осемстотин от тях, които чегъртат безспир един и същи сърцераздирателен мотив: „Целуни Агаг от майка му.“ Истина ви казвам, не мога повече да търпя. И в дън земя да се провали Агаг, пак няма да се успокоя, защото моят страшен гняв иде от другаде, от това, че той изобщо се е родил — ако не беше той, нямаше да ни сполети тая напаст.

Ден втори от месец шести на година 747.

Вече пристигнаха пратениците на моя баща и доведоха августейшите гости, които баща ми посрещна по царски пред градските врати. Предълго бе това шествие и интересни одеждите, и приятно бе за окото всичко. Градът полудя от възторг. Не бях виждал още такъв шум и такава суматоха. Всички къщи и улици и всички дворци блестяха осветени цяла нощ; и тези, които са се намирали в далечните планини на изток, разправят, че градът им изглеждал като някоя далечна равнина, осеяна гъсто със скъпоценни камъни, които блестели и искрели, и омайвали погледа с мекото си сияние.

Посланикът предаде носената от него вест и сега вече няма никакви съмнения. Адам наистина ще дойде при нас и е определено вече кога — година 787 или следващата. Това бе известно на народа с прокламация и целият град шуми и ликува. Баща ми заповяда да започнат приготовленията, които се полагат за едно толкова знаменателно събитие.

А сега започват игрите и другите развлечения в чест на посланика и баща ми обяви всенароден празник за два месеца, докато продължават тези тържества.

[1] Това е непреводимо, но горе-долу означава „остана без ни една точка“. — М. Т. ↑

[2] Мохак — непреводимо. Означава човек, който стои по-високо от изкусен майстор, но по-ниско от художник. Колко тънки са били кастовите различия в онази епоха! — М. Т. ↑

ОТКЪС ОТ СТАТИЯ В „РАДИКАЛ“ ОТ ЯНУАРИ 916 ГОДИНА

... Когато броят на населението достигна пет милиарда, на Земята ѝ беше вече трудно да го изхранва. Но войните, епидемиите и гладът носеха от време на време облекчение и намаляваха донякъде това чудовищно бреме. Паметна ще остане благодатната 508 година, когато гладът, подпомогнат от чумата, помете за девет месеца сто и шестдесет милиона души. Не е много, но все пак е нещо. Същото може да се каже и за следващите подобни години. И все пак от век на век това бреме — населението, става все по-тежко и все по-нетърпимо и пропорционално на него расте и сериозността на положението.

След детската възраст малцина умираха. Средната продължителност на живота беше 600 години. Люлките се пълнеха, пълнеха, пълнеха — непрестанно. Гробищата бездействаха, гробарите почти нямаха работа и едва успяваха да изхранват своите семейства. Индексът на смъртността беше две хиляди двеста и петдесет на един милион. Разумните хора се плашеха от тези данни, а лекомислените се гордееха с тях. Те все сравняваха броя на населението от текущото десетилетие с броя от предишното и невероятният прираст ги караше да изпадат във възторг — сякаш това беше някакво преимущество за света, който едва успяваше да изтръгне нещичко от Земята, за да се изхрани.

Но най-лошото тепърва щеше да дойде. Естествено ние възлагахме надежди не на случайните епидемии и гладни години, които носеха само временно облекчение, а на спасителната помощ на войните и лекарите. Но да проследим сега какво стана. През последните петдесет години науката намали наполовина ползата от лекарите. Сега лекарят прибъгва само до едно смъртоносно средство в случаи, при които преди използваше десет. Подобрените хигиенни условия оздравиха цели области. Установено бе, че повечето от най-полезните и фатални болести се причиняват от различни микроби, и хората се научиха как да парират дейността на тези микроби. Така

жълтата треска, черната чума, холерата, дифтеритът и почти всяко ценно заболяване се превърнаха в детска играчка и държавата няма вече полза от тях, както няма и от едно стомашно разстройство. Забележителните постижения на хирургията увеличиха още повече нашето нещастие. Сега просто изрязват болния ви стомах и се чувствате отлично, а и поминавате по-евтино. Загубите ли някое от сетивата си, пробиват ви черепа и възстановяват загубеното. Режат ви ръце и крака, подменят ги с други от склада за резервни части и ставате като нов. Ако се наложи, правят ви нов нос, нови черва, нови кости, нови зъби, стъклени очи, сребърен хранопровод... С една дума, разглобяват ви на съставните ви части и ви сглобяват отново, след което ставате два пъти по-здрав. И всичко това се върши с помощта на антисептични и анестезиращи средства, тъй че няма опасност нито от гангрена, нито от болки. По такъв начин войната стана почти безполезна, защото от сто души, които преди биха умрели, деветдесет и девет се връщат след месец в строя цели-целенички.

И тъй какъв е общият резултат от цялата тази борба с микробите, от хигиената и хирургията? Ужасяващ: смъртността е *сведена до 1200 на милион*. И глупаците се радват и се хвалят с това. А въпросът е много сериозен. Ако продължава така, населението на Земята ще се удвоява всяка година. След време на Земята няма да има място къде да се изправиш, камо ли да седнеш.

Какъв е изходът? Не зная. Продължителността на живота е прекалено голяма, а смъртността съвсем незначителна. Средната продължителност на живота би трябвало да стане 35 години — само един миг от вечността, — а смъртността да достигне 20–30 хиляди на милион. Но и при това положение населението пак ще се удвоява на тридесет и пет години и след време пак ще представлява проблем и изхранването му ще бъде трудно.

И тъй да отдадем почит на този, комуто се полага: лекарите се провалиха, но войната ни спаси. Вярно, броят на убитите и ранените не е толкова голям, че да облекчи положението, но нищетата и опустошенията, които войната носи, помитат милиони хора и по такъв начин се освобождава място за нови. Войната е груб, но грижлив приятел. Тя не ни дава възможност да надхвърлим шестдесет милиарда и спасява живота на недояждащото си човечество. По-голям брой хора Земята не може да изхрани...

СВЕТЪТ В ГОДИНА 920 СЛЕД СЪТВОРЕНИЕТО

Анотация

Този раздел е тясно свързан с предишния, дори представлява нещо като втора част от него. Светът вече е пред прага на своята гибел и Ной се труди над Ковчега. Навсякъде личат доказателства за загиването на обществото. В текста се споменава за някакъв диктатор, комуто очевидно е предстояла немалка роля в следващите документи от „архивите“. За съжаление Марк Твен не е успял да ги „допреведе“. Може да се предполага, че появата на диктатора е резултат от провала на експеримента с демокрацията, направен през V век, за който се намеква в дневника на Матусал. От друга страна, както отбелязва Де Вото, този диктатор е „плод на индустриалната революция“, която настъпила през VIII век. Твен е смятал, че развитието на науката и техниката ще доведе цивилизацията до крах в началото на XX век.

Де Вото отново отбелязва трудностите, които са му създали текстовете, особено в тази част. Ръкописите са били полуизтрити, откъслечни, неподредени, като при това по нищо не е могло да се съди по какъв начин е смятал да ги подреди авторът. „Аз ги подредих — пише Де Вото — в подходяща според мен последователност — последователност, при която постепенно се разкрива все по-големият хап в обществото.“

По негово предположение тези откъси са писани през 1906 година, с изключение на „Лекцията“, която, ако не се смята „Дневникът на Матусал“, може би носи най-ранна дата от архивите.

ИЗ ДНЕВНИКА НА ЕДНА ДАМА СЪС СИНЯ КРЪВ, ТРЕТО ПОКОЛЕНИЕ

Днес приех Лудия Пророк. Той е мил човек и според мен има много по-добър ум, отколкото си мислят хората. Този прякор получи отдавна, и то незаслужено; защото той просто дава прогнози, а не пророкува. И съвсем не претендира да е пророк. Той прави прогнозите си въз основа на историята и статистиката, като използва фактите от миналото, за да предсказва вероятностите на бъдещето. Приложна наука и нищо повече. И астрономът предсказва затъмнението, но кой може да го обвини, че иска да се изкара пророк? Виж, Ной е пророк и никой не храни по-дълбоко уважение към него и неговата свещена длъжност от този скромнен човек, който борави с вероятности и прогнози.

Познавам Лудия Пророк — или Лудия Философ, както още го наричат — от времето, когато беше студент, в началото на третия век. Тогава беше деветнадесет-двадесетгодишен. Винаги съм изпитвала най-добри чувства към него; отчасти, разбира се, защото той ми е роднина (макар и далечен), но главно, защото е умен и благороден. Той реши да се жени, когато беше на двадесет и четири години и когато нито той, нито избраницата му можеха да си позволят такъв лукс като брака, защото двамата бяха бедни, а и родителите им страдаха от същия недостатък. И двете семейства се радваха на достатъчно уважение и дори имаха далечна родствена връзка с благородническото съсловие; но както казва Адам, „уважение къща не храни“ и да създават дом само с такъв капитал беше неразумно. Аз ги посъветвах да изчакаат малко и те, разбира се, ме послушаха, защото съветът на една Особа със Синя Кръв беше — и си остава — закон според обичая на целия човешки род. Но те бяха нетърпеливи душици, страшно влюбени един в друг, и изчакаха само толкова, колкото налагат елементарните изисквания на етикецията. Благодарение на моето влияние на младежа бе осигурено място като преподавател по математика в университета, в който бе следвал; той заработи усилено и започна да пести усърдно. Горките, те търпяха колкото можаха това

неустановено положение, както го наричаха, но не издържаха много и след шестдесет години се ожениха. Тя беше пленително, очарователно мишле: стройна, гъвкава, тъмноока, с дупчици на бузите, розова като прасковен цвят, игрива, весела, грациозна — просто картина, ви казвам, просто поезия. Тя има чуждестранен произход; капката синя кръв в жилите си дължи в последна сметка на един знатен благородник, който живее в далечен край на много меридиани оттук — граф Перачън. Той е мой потомък по линията на — забравих името, — но във всеки случай по линията на дъщеря ми Регина; имам пред вид онзи клон от рода ни, който произтича от втория брак на Регина. Той е втори братовчед на... забравила съм името и на този. Младата булка се казваше Червеното Облаче — име толкова чуждоземно, колкото и произходът ѝ. То ѝ беше нещо като наследство.

Младите съпрузи заживяха в бедност и са си бедни и досега, но не по-малко щастливи от мнозина богати. Впрочем те никога не са изпадали в истинска нужда, защото благодарение на моето влияние той се задържа в университета и дори на няколко пъти му увеличаваха по малко заплатата. Техният спокоен живот бе помрачен само от едно тежко нещастие, което ги сполетя към края на първото столетие от брака им и което и досега предизвиква болка в сърцата. Те загубиха шестнадесет деца при една железопътна катастрофа.

Преди да дойде днес при мен, Философа бе разгледал двигателя, който се задейства с тази удивителна нова сила — разтопена мисъл. Двигателят бе му направил дълбоко впечатление. Той каза, че е напълно възможно тази сила да измести парата и електричеството, тъй като ги превъзхожда по мощност, почти не заема място и е невероятно евтина. Впрочем евтина за тръста, който я е патентовал. Това е същият тръст, в чиито ръце са всички железници и кораби в света — с една дума, целият световен транспорт.

„Преди пет години — каза той — невежите се присмиваха на тази нова сила, а мъдреците я отричаха, но така става с всяко ново откритие. Така беше с лъвографа, така беше с пъклографа, така беше с пелтекопискографа и така ще бъде с всяко ново изобретение, докато свят светува. Защо хората не изчакват, преди да правят изводи? Опитът би трябвало да ги научи на това. По правило нелепото на пръв поглед изобретение с течение на времето се оказва полезно — особено когато в него се внесат едни или други подобрения. Преди пет години

разтопената мисъл нямаше никаква стойност и служеше само като експонат на Дамската Изложба на Имперската Академия. За използването ѝ в индустрията и търговията не можеше и да се мисли поради високата ѝ производствена цена, защото в този стадий суровината бе възможно да се извлече само от държавни дейци, съдии, учени, поети, философи, редактори, скулптори, живописци, генерали, адмирали, изобретатели, инженери и тям подобни. Но сега тя вече се добива и от политици, и от идиоти, както казва Матусал, добавяйки с обичайния си сарказъм: Но това е тавтология, защото политик и идиот са синоними.“

Аз съм на мнение, че усъвършенстването на тази нова, тайнствена сила е още в първия си етап. Мисля, че това, което сега знаем за нея, е нищо в сравнение с това, което ще знаем след няколко десетилетия. Кой знае, тя може да се окаже онази знаменита Изгубена Сила от старите легенди, за която толкова скърбим. И не става въпрос само за легенди, а за исторически факти. Вие, Ваша Светлост, познавате тези легенди, известни на цял свят, но не познавате историческите факти. Напоследък бяха разчетени глинени плочки, намерени при разкопките на един древен град от Двойния Континент; и когато преводът бъде публикуван, народите ще узнаят, че оня забележителен човек, известен под прозвището Феномена, който в средата на петия век започна от нищо и за няколко години покори света и прибра всички царства под своя скиптър (сега те са под скиптъра на сина му), се е опирал в своето грандиозно дело не само на колосалния си военен, държавнически и административен гений, който няма равен на себе си, но и на някаква външна сила. И тази сила е известна в легендите, романтичната литература и поезията под името Изгубената Сила. Вярно е, че този млад, никому неизвестен обуцар опустоши Двойния Континент с огън и меч без помощта на тази сила и установи едноличната си власт над всички царства, опирайки се само на собствените си способности; вярно е, че хвърли във войната милиард войници, командувани от милион генерали, обучени лично от него и подчиняващи се само на неговата воля, неограничавана от досадната намеса на министри и депутати; вярно е, че остави по бойните поля планини от убити и ранени, но той все пак успя да завладее останалата част от света, без да пролее кръв, ако не се смята само един случай.

Сега благодарение на глинените плочки тази тайна е разгадана. Феноменът научил, че някой си Нейпир, човек неизвестен, но много учен, бил писал в завещанието си, че е открил средство, чрез което само за миг може да се унищожи цяла армия, но той нямало да разкрие тайната си, тъй като войната и без това била достатъчно ужасна и не желаел да увеличава още повече нейната разрушителна сила.

Обущарят-император казал: „Този човек е бил глупак — неговото изобретение ще премахне въобще войната“, и заповядал да му донесат всички книжа на учения. Той намерил формулата, запомнил я с подробности и унищожил книгата. После тайно си произвел от тази сила, сложил я в джоба си и тръгнал да се сражава сам срещу всички монарси от източния свят. Само една армия успяла да излезе срещу него. Тя се разгърнала в боен ред в една голяма равнина, а той, от разстояние дванадесет мили, я хвърлил във въздуха и от нея не останало нищо, освен няколко парцалчета и копчета.

Обущарят се обявил за владетел на света и неговата власт била призната с пълно единодушие. Както ви е известно, тридесетгодишното му царуване било епоха на пълен мир, но по някаква нещастна случайност той взривил с машинката и самия себе си ведно с една от своите столици и страшната му тайна загинала заедно с него. След това пак започнали ужасните войни и продължават и до ден-днешен като наказание за греховете на човечеството. Но всемирната империя, която той основал, се опирала на мъдростта и силата и днес синът му седи на нейния трон така сигурно, както и преди много векове, когато се възкачи на него.

Всичко това беше много интересно. После той започна да ми обяснява своя „Закон за Периодичните Повторения“ — или може би „Закон за Неизменността на Средното Умствено Ниво“, — но ни прекъснаха разговора. Той очакваше аудиенция с Нейно Величество и дойде един придворен, който съобщи, че тази висока чест ще му бъде оказана още сега.

ОТКЪС ОТ РЕЧТА НА РЕДЖИНАЛД СЕЛКЪРК, ЛУДИЯ ФИЛОСОФ, ПРЕД ВЕЙНО ВЕЛИЧЕСТВО, ИЗПЪЛНЯВАЩА ДЛЪЖНОСТТА ГЛАВА НА ЧОВЕЧЕСТВОТО

Нашата забележителна цивилизация ли? Аз нямам нищо против това прилагателно — то я определя правилно, но решително възразявам против дълбокото и самодоволно възхищение, което то крие в себе си. Всички разкази — и най-вече вашият, Ваше Величество — показват, че чистата, мила, наивна и неопетнена цивилизация на Едема е струвала хиляди милиони пъти повече от нашата. Какво е цивилизация, ако вземем тази дума в точното ѝ значение? В нравствено отношение това означава потискане на грозните страсти, повишаване на моралното ниво; в духовно — това е смъкване на идолите и възцаряване на Бога. В материално — хляб и справедливост за повечето хора. Такава е обикновената формула, обикновената дефиниция, която всеки приема без възражение.

Нашата цивилизация е забележителна с някои чисто показни, външни черти; тя е забележителна с научните си и техническите си чудеса, забележителна е с материалната преситеност и това тя нарича развитие, прогрес и какво ли не още; забележителна е с разкриването на дълбоките тайни на природата, с победата над нейните сурови закони; забележителна е с нечуваните си финансови и търговски успехи; забележителна е с жаждата за пари и с безразличието към начина, по който се получават тези пари; забележителна е с невероятните размери на частните богатства и с щедростта, с която те се дават на институти, милеещи за развитието на обществената култура; забележителна е с нищетата; забележителна е с изненадите, които ѝ поднася това изключително нейно отроче — *Организацията*, най-новото и най-могъщото творение на търгашеския ум, което върши чудеса в транспорта, в заводите, в областта на съобщенията, в разпространяването на новините, в книгоиздаването, в журналистиката; в защитата на работниците, в потискането на работниците; в превръщането на всички национални партии в покорни

стада, в преграждане достъпа на силни характери и умове до държавни служби, в избирането на продажни законодатели, бърбиви конгреси и градски управи, които грабят своя град и срещу пари покровителстват комарджии, крадци, проститутки и сводници. Това е цивилизация, която ликвидира простотата и спокойствието на живота и замени неговата поезия, неговите романтични мечти и видения с треската за пари, с пошли идеали и вулгарни амбиции, със сън, който не ободрява; тя измисли хиляди излишни луксове и ги превърна в необходимост; тя създаде хиляди алчни апетити, но не задоволява нито един от тях; тя свали Бога и въздигна на неговия престол сребърника.

Религията напусна сърцето и се премести в устата. Ной сам казва това. Беше време, когато две секти, разделени само на косъм от някаква доктрина, бяха готови да воюват за този косъм, да убиват, да измъчват, да подлагат на гонения, да умират за него. Религията беше в сърцето. Тя беше необходимост, тя беше жива, тя беше същината на човека. Кой е готов да воюва днес за своята религия, освен на думи? Вашата цивилизация сама докара Потопа. Тъй казва Ной и той се готви за него.

ИЗВАДКИ ОТ ЕДНА ЛЕКЦИЯ

Месечното заседание на Имперския Институт се състоя на осемнадесето число. С две изключения, местата на Четиридесетте Безсмъртни бяха запълнени. Тази вечер изнасяше лекция именитият Професор по Историческите Прогнози. Част от лекцията си той посвети на два закона на Реджиналд Селкърк, наричан обикновено Лудия Философ, а именно: „Закона за Средното Умствено Ниво“ и „Закона за Периодичните Повторения“. След доста обстоен преглед на някои сродни проблеми той каза: „Аз считам тези закони за доказани. Съгласно Закона за Периодичните Повторения никое явление не се случва само веднъж, всичко се повтаря отново и отново, и отново — монотонно, еднообразно. Природата не е оригинална — искам да кажа, че тя почти не е в състояние да изобретява нови неща, нови идеи, нови театрални ефекти. Тя разполага с превъзходен, изумителен, безкраен асортимент от стари неща и никога не го подновява. Тя се повтаря, повтаря, повтаря, повтаря. Обърнете се към собствената си памет, към собствения си опит и ще се убедите, че това е така. Тя създава човека, доволна е от произведението си и му остава вярна докрай, не отстъпва от него при никакви обстоятелства и го възпроизвежда в милиарди и милиарди парчета. Физически и умствено *средният* човек си остава винаги един и същ, няма никаква разлика между първата фурна, средната фурна и последната фурна. Ако ме попитат: Но нима вие наистина твърдите, че всички хора са еднакви?“, аз ще отговоря: „Казах, че *средният* е винаги еднакъв.“

„Но ще трябва да се съгласите, че някои индивиди далеч надвишават средното ниво — поне в умствено отношение...“

Да, отговарям аз, но природата повтаря и *такива* индивиди. Няма нещо, което тя да не повтаря. Фигуративно казано, тя е установила общото умствено ниво на човечеството, да речем, на шест фута. Вземете един милиард души, поставете ги плътно един до друг и техните темета ще образуват плоскост, равна като масата. Тази плоскост представлява умственото равнище на масите и тя е неизменна.

Тук-таме, на разстояние много мили една от друга, ще стърчат някои глави, тъй да се каже, с един умствен инч по-високи — това са хора, проявили се в науката, правото, военното изкуство, търговията и т.н. На площ от пет хиляди квадратни мили ще откриете три глави, които стърчат с още един инч по-високо — това са хора, спечелили си национална слава, — и една, която е с два, може би дори с три инча по-висока от тях — това пък е човекът, добил (временно) световна известност. И накрая след петстотин години чакане ще видите една величествена глава, която се извишава над всички останали — това е писателят, мъдрецът, художникът, мъченикът или завоевателят, чиято слава достига звездите, чиято слава никога не ще загине, никога не ще помръкне; това е някой колос, превъзхождащ неизмеримо цялото човешко стадо, някой несравнен и несравним феномен от рода на този, който чрез магията на заключенията в него сили успя да превърне своя общарски чук в скиптър на една всемирна държава. Тази картина ви дава представа за обикновения човек от всяка националност; освен това виждате отделни хора с по-големи умствени способности, донесли им известност, още по-рядко ще видите хора, спечелили си по-голяма и по-трайна слава; а тази последна глава, която се извишава самотна над просторите на вековете, представлява пределът на възможностите на Природата.

Ще измени ли тя програмата? Никога — докато свят светува. Нима ще я повтаря вечно? Да, вечно и неизменно тя ще повтаря до безкрай тази градация, винаги в едно и също съотношение, винаги с точността на машина. На всеки един милион души определен брой знаменитости, на всеки един милиард — определен брой още по-големи знаменитости и т.н. И винаги тази самотна звезда — веднъж в една епоха, никога по-често, никога по две в една епоха.

Когато Природата си хареса някоя идея, тя я прилага неуморимо. Тя създава равнини, тя създава хълмове, тя създава планини и на далечни разстояния — по някой по-забележителен връх; после още повнушителни и редки — по един на континент; и накрая най-величествения — висок цели шест мили. Тя използва същата градация и при конете: създава милиарди коне, които бягат еднакво и немного бързо; само тук-таме ще видите между тях по-бързи; още по-рядко бие на очи някой значително по-бърз; и веднъж на половин век ще се появи знаменитост, която пробягва миля за две минути. И

Природата ще повтаря този кон на всеки петдесет години. Според Закона за Периодичните Повторения всичко, което е станало веднъж, става отново и отново, и отново и не безредно, а на равни периоди, като всяко явление се повтаря само в определен за него период, а не в някой друг, и всяко е подчинено на свой закон. Слънчевото затъмнение, минаването на Венера пред Слънцето, появата и изчезването на кометите, ежегодният звезден дъжд — всички тези явления идват да ни подсказат, че същата Природа, която обича периодичните явления в небето, ръководи и работите на Земята. Нека не подценяваме този намек.

Има ли някакъв начин да опровергавате Закона за Самоубийствата? Не, той е доказан. Ако в еди-кой си град миналата година са станали еди-колко си самоубийства, приблизително толкова самоубийства ще станат и тази година. Но техният брой все пак ще расте от година на година съобразно увеличаването на населението. Ако ви кажат какъв ще бъде броят на населението след един век, ще можете точно да изчислите колко самоубийства ще има в тази далечна година.

Ще загине ли нашата забележителна цивилизация? Да, всичко загива. А ще възникне ли някога отново? Да, защото всяко нещо, което се е появило веднъж, ще се появи още веднъж. И още веднъж, и още веднъж — и така вечно. Нужни бяха повече от осем века, за да се подготви тази цивилизация — после тя изведнъж започна да се разраства и за по-малко от век се превърна в невероятно чудо. След време тя ще загине и ще бъде забравена. Ще минат векове и тя ще възникне отново — точна такава, каквато е била; няма да липсва нито едно от откритията ѝ, нито едно от изобретенията ѝ, нито една подробност. После пак ще загине, за да възникне отново след векове и да заслепи света, както го заслепява сега — отново съвършена във всички свои детайли. Такъв е Законът за Периодичните Повторения.

Възможно е дори да се повторят самите имена на нещата. Нима Здравната наука не е съществувала в древни времена и после не е била покрита с праха на забравата? И нима напоследък не възникна отново, носейки със себе си и своето забравено име? Ще загине ли тя отново? Да, мисля аз, още много пъти в течение на вековете; и ще възниква отново и отново. А забравената книга „Наука и Здраве с Ключ към Светото Писание“ — нима тя не е отново сред нас, преразгледана и

поправена, нейният неудържим стил, укротен от просветена личност? И нима тя няма да загине веднъж и дважд, и двайсет пъти и да се появява пак през огромни промеждутъци от време и да поставя отново на изпитание човешкия ум. Съгласно Закона за Периодичните Повторения това непременно ще стане.

ИЗВАДКИ ОТ ДНЕВНИКА НА ЛУДИЯ ФИЛОСОФ

Бях приет от Най-Бляскавата, Най-Могъщата, Най-Милостивата, Най-Благородната — от Нейно Величество, изпълняваща длъжността Глава на човечеството, към която се обърнах с тези официални нейни титли и коленичих смирен и ѝ благодарих; с махване на ръка тя ми разреши да се изправа и да застана пред Трона. Това ставаше в Залата на Властелините, в същия дворец, в който тя и Височайшето Семейство живеят вече не знам от колко века и който предпочитат пред останалите дворци. Този дворец си остава най-великолепният — и според мен най-красивият — в цялата империя. Неговите позлатени постройки заемат цели мили и блестят като свалено на земята слънце. Неговите паркове, градини и гори се губят в синята далечина и ти се струва, че този рай е безкраен. Сто хиляди души, без да броим бригадите и дивизиите на Дворцовата Гвардия, обслужват Прародителите и семействата на техните преки, родени още в Едема потомци. И все пак дворецът не изглежда невероятно голям в тази огромна столица, чието население не може да се изрази в цифри, и в която има много улици, проточили се на повече от двеста мили.

Залата на Властелините представлява великолепно обширна ротонда, на която стари, искусни майстори са придали величествен и приказен вид — с мраморни статуи, инкрустации на скъпоценни камъни, златни украшения с багри, които съперничат на багрите на залеза. Всеки петдесет години тук се събират монарсите от цялото земно кълбо заедно със своите най-знатни придворни, за да отдадат почит на прародителите на човечеството. За тази цел, разбира се, е нужен простор, а тук простор не липсва. Каква ли дивна гледка представлява това множество от черни, бели, жълти, кафяви крале с ослепителни чуждоземни одежди. И какъв ли празник настъпва тогава за преводачите. Но сега Залата е почти празна — само телохранители, шамбелани, пажове и тям подобни и съответният брой секретари, готови да безделничат и усилено занимаващи се с това.

Одеждите на Нейно Величество напомнях арктическото небе, когато северното сияние го залее с трептящи вълни от виолетов, ален и

златист пламък, и през този блян от преливащи краски проблясват безчет елмази, които се гонят в луд бяг и ту пламват, ту угасват като искри от изпепелена хартия. По-късно разказах с възторг за това великолепно зрелище на Нанга Парбат — оная злобна и разпусната, родена в Едема издънка, чието лошо сърце се изпълнило с още повече злоба, омраза и завист, когато някога му забранили да се явява пред погледа на Праотците. Той се усмихна злъчно и рече презрително:

— Ха, ще ми продават фасони! Та аз още помня дните, когато в цялото Семейство не можеше да намериш и една риза.

Не можех да му възразя, тъй като е недопустимо човек с моето положение да отвръща на роден в Едема, дори и да има такова желание — то може да възникне само в минута на гняв, но трябва незабавно да изчезне; и аз го помолих да не говори пред мен такива думи за Властите Вседържащи, защото не е редно аз да ги слушам.

— Да, разбира се! — сръза ме той. — Ти си патриот — ти и такива като теб! А какво значи патриот, моля! Човек, който пълзи пред Височайшето Семейство и вика „ура“ за императора и правителството независимо дали те постъпват правилно или неправилно — и особено когато постъпват неправилно; и това се нарича защитаване на *Родината*, Патриотизъм... Заблуда, гадост, лъскава детска дрънкалка, с чиято помощ тази банда от грабители, нескопосници, малоумници и лицемери, наречена императорско правителство, заблуждава и примамва това доверчиво дете — Народа. О, мило нещо е това патриотизмът. Адам го наричаше „последно убежище за негодника“. Знаеш ли, разни невежи и празноглавци наричаха и мен патриот? Уви, невъзможно е да избегнеш обидите в този свят. Хайде, ще прием ли по едно?

Аз се чувствах ужасно неудобно: минаващите се вторачваха в нас изумени, че виждат една Издънка от Височайша Кръв, облечена със свещените одежди на своето съсловие (вярно, доста износени), да държи фамилиарно за ревера човек с моето положение, сякаш му бях равен. А и всички чуваха думите му, защото той беше, както казват, „на номер“ и говореше на висок глас, колкото и да се мъчех да го успокоя. За да избегна любопитните погледи, влязох с него в „Герба на Едема“, където можах да отдъхна спокойно, тъй като всички посетители станаха почтително от местата си и се измъкнаха навън гологлави.

— Роби! — изръмжа той. — Погледни ги! Как сервилничат пред облеклото и пред произхода, който е нещо съвсем случайно — пак лъскава детска дрънкалка. Боже, виж колко пари струва човечеството! — И той се изсмия хрипливо и саркастично. — Човечеството, което има толкова високо мнение за себе си.

Той огледа свещените си одежди и откъсна увисналото на конец парче златна дантелка, повъртя го замислен в ръката си, па го хвърли на едно куче, което го подуши с надежда, но веднага го остави и се отдалечи разочаровано.

— Ето най-последно едно разумно същество, достойно за уважение. Моите почитания към него. — Той прокара пръсти през белоснежната си грива и каза с въздишка: — Ех, някога и ние бяхме мъдри и разумни като него — помня онези дни.

След малко той пак се впусна в тирада — този път за непотизма^[1]. Не стигна дотам, че да спомене имена, но беше съвсем ясно, че стрелите му са насочени към Изпълняващата Длъжността Глава на Човечеството — неговата баба. Тръпки ме побиха, като го слушах.

— В този дворец няма нито един пост, до който можеш да достигнеш благодарение на способностите си. Все синекурни длъжности, заети само от некадърни старчоци, чието единствено качество е, че по една случайност са се родили със синя кръв. Всяка длъжност, която има някаква стойност, се дава на Трите съсловия. И как се стискат те за местата си, тези разплути развалини. Адам понякога въздъхваше и казваше: „Те рядко умират и никога не подават оставка.“ Непотизъм! Да, това е просто гнездо на непотизма. А тя — ах, Боже мой, — тя не може да понася нито допира, нито миризмата на плебейска плът. Дори миячките ѝ на съдове трябва да са от сой — удостоверение от хералдическата канцелария, проверка на брачните свидетелства на всички предци по права линия. „Другите трева да пасат“, както казва жаргонният израз. Какъв парадокс — та самата тя няма законен мъж.

Тук се осмелих да му възразя:

— Но тя се е родила омъжена.

— Друг път! — ухили се злобно той. — Разправяй ги на старата ми шапка.

После той продължи да плещи срещу непотизма и какви ли не ги издума.

Нали съм си от по-долен произход, не ми прилягаше да му кажа някои неща, а то иначе можех да му припомня, че колкото и да ни е лоша системата, сам той е извлякъл най-много облаги от нея; защото не заради някакви други качества, а само поради произхода си той служи в двореца цели два века и е опитвал всички длъжности, които са привилегия само на Третото Поколение, и омаскари всички, докато накрая стигна до чистач на ботуши. Едва когато се разбра, че е способен да опетни и този пост, най-после се отчаяха от него и му забраниха да влиза в двореца.

Той се нахвърляше срещу всичко, което уважаваме и почитаме, и аз бях принуден да стоя и да го слушам, защото е капризен и можеше да се обиди смъртно, ако му поисках разрешение да си отида. Но най-накрая, без никакво предупреждение или предисловие, тъй заяви ненадейно, че му е омръзнал моят досаден брътвеж, и ми посочи вратата. Това беше несправедливо, тъй като през цялото време говори само той, аз почти не бях обелил дума; но аз побързах да се оттегля без възражения — бях съгласен на всичко, само и само да се разделя от него.

Той излезе почти веднага след мен и тръгна тържествен по улицата, без да поглежда никого, а минувачите се отдръпваха да му сторят път и му се кланяха почитателно. По-голям мерзавец от него няма — убеден съм в това. По характер, по приказка и по вид той беше за съжаление пълна противоположност на своята благородна баба. Разправят, че в далечни времена тя била бунтарка и не се покорявала никому, но грижите и бремето на вековете бяха пречистили сърцето ѝ и възвърнали в него милосърдието и кротостта, чиято благодат грее сега на хубавото ѝ лице. Каква чест би било да я видя още веднъж. Не съм я виждал от първия ден на новия век, когато тя, озарена от илюминациите, се появи тържествено пред народа, за да благослови по стар обичай новия век. Този обред винаги е правил дълбоко впечатление, но този път беше особено трогателен, защото за първи път тя го изпълни сама.

Всички очи се навлажниха при вида на празното място до нея, което може би никога вече нямаше да бъде заето. Преди осемдесет години, поради лошо здравословно състояние, Негово Светло

Величество Главата на Човечеството предаде функциите си — но не и властта — на своята Съпруга и оттогава не взема пряко участие в ръководенето на работите на Височайшето Семейство, ако не се смята това, че преди петдесет години прие по спешност на частна аудиенция Императора на Света и бе склонен да направи същото тридесет и една години по-късно. Вече три четвърти век той живее в пълно уединение под наблюдението на придворните лекари и благодарение на непрекъснатия напредък на медицината през последните 50 години в него все още тлее искрица живот. Лекарите постигнаха нещо наистина изключително; и едва ли ще е пресилено, ако го наречем чудо. Това им осигури огромна слава в цял свят и, разбира се, немалко богатство.

[1] Непотизъм — облагодетелстване на роднини, особено от висши духовници и служители. — Б.пр. ↑

ИЗВАДКИ ОТ ДНЕВНИКА НА...^[1]

... На широката публика не се съобщава нищо за неговото действително състояние — поне от лекарските бюлетини нищо не може да се разбере. По-отраканите хора не приемат всичко в тях за чиста монета, защото съвсем ясно е, че лекарят, който мисли за джоба си, понякога преувеличава петнайсет-двайсет пъти опасността, застрашаваща знатния клиент, а после си спечелва възхищението и благодарността на цял свят (а също и нови пациенти), като го довежда отново до такова състояние, при което той може сам да си яде кашичката, да се усмихва овчедушно и да бърбори нещо за „моя възлюбен народ“, та думите му да се препращат от телеграфа по цял свят, да извикват сълзи на умиление във вестниците, да се използват от Църквата за смекчаване сърцата на паството, сиреч за изсмукване на нови дарения. През всички тези десетилетия той не е боледувал от друго, освен от „докторска болест“ — това ми го каза помощничката на една от медицинските сестри. Тези от нас, които не са магарета, знаят какво представлява тази болест, кой я предизвиква, как протича тя и какви пари — а също и слава — носи. Болест само за избрани, само за аристократи, само за богаташи и известни личности — това е докторската болест. И колкото повече продължава, толкова повече точки за безсмъртие се печелят.

Според точните сведения, които получих на четири очи от помощничката на сестрата, лекарите още от самото начало направили от болестта на този пациент борсова игра и продавали бюлетините на борсови посредници една седмица отнапред — един път на такива, които залагали на влошаването на състоянието му, друг път на такива, които залагали на оздравяването. Веднъж, когато ценните книжа стигнали до 102, те повели тайни преговори и с двете страни едновременно, като предложили да вдигнат акциите на 108 или да ги свалят на 94 — в зависимост от това, кой ще предложи повече. Това е факт: каза ми го помощничката на сестрата. Тези, които разчитали на покачване, загубили — тя и това ми каза. И в безброй други случаи

лекарите продавали покачването или понижаването, макар че тя не знаеше точните цифри. Оттук човек може да разбере колко струва бюлетинът, когато пациентът страда от докторска болест. И това ако не е (не се чете) свят!

[1] В ръкописа не е написано името. Де Вото предполага, че това е дневникът на Нанга Парбат. — Б.пр. ↑

ДВА ФРАГМЕНТА ОТ ЕДНА ЗАБРАНЕНА КНИГА, ОЗАГЛАВЕНА „ПОГЛЕД КЪМ ИСТОРИЯТА“ ИЛИ „ИСТОРИЧЕСКИ ОЧЕРК“

Анотация

В тези фрагменти се прави паралел между падането на демокрацията по времето на Матусал и очакваното от „Бащата на историята“ падане на демокрацията в началото на ХХ век. Като повод за написването ѝ са послужили окупирането на Филипините от САЩ и една наредба на президента Теодор Рузвелт относно пенсиите на военните.

... В речта, която е произнесъл преди повече от 500 години и която е достигнала непокътната до нас, той е заявил:

Ние, свободните граждани на Великата Република, се гордеем истински с нейното величие, нейната мощ, нейната справедливост, нейното миролюбиво правителство, нейните широки свободи; с нейното славно име, с нейната безукорна история, с нейното неопетнено знаме; гордеем се с това, че нейните ръце не са потискали слабите и не са посягали на чужди земи, че нейните гостоприемни врати са били винаги отворени за изгнаници от всички нации; гордеем се с това, че монархиите, окръжаващи я от всички страни, хранят дълбоко уважение към нея, но най-много се гордеем с възвишения патриотизъм, който наследихме от бащите си, който запазахме чист и благодарение на който извоювахме нашите свободи и успяхме да ги запазим до днес. Докато е жив този патриотизъм, няма опасност за Републиката, няма

опасност за нейното величие и никакви земни сили не могат да излязат насреща ѝ.

Моля ви, поразмислете над тези думи. Въпреки нашите традиции сега ние започваме несправедлива и подла война, война против един беззащитен народ, чиято цел е гнусен грабеж. Отначало нашите съграждани, верни на духа, в който са възпитани, се обявиха против тази война. Но ето че сега се отметнаха и говорят съвсем друго. Каква е причината за тази промяна? Само един ловък политически трик — една високопарна фраза, една подстрекателска фраза, която замая лишените ни от критична мисъл глави: „За нашата страна и в правда, и в неправда!“ Празна фраза, глупава фраза, но всички вестници я напечатаха с тлъсти букви, тя загърмя от амвона, старши инспекторът при Министерството на народната просвета нареди този лозунг да се окачи във всяко училище, Военното министерство го изписа върху националното знаме. И всеки, който не го крещеше достатъчно силно или просто мълчеше, биваше обявяван за предател — патриоти бяха само онези, които крещяха. За да бъдеш патриот, трябваше непрекъснато да скандираш: „За нашата страна и в правда, и в неправда“, и да настояваш за тази малка война. Но нима не схващате, че тази фраза е обида за цялата нация?

Защото кой представлява страната при една република? Правителството, което в момента е на власт? Но правителството е само слуга, и то временен слуга; в неговите прерогативи не влиза правото да определя кое е правилно и кое неправилно и кой е патриот и кой не. То е длъжно да се подчинява на заповеди, а не да ги издава. Тогава кой представлява страната? Вестниците? Църквата? Училищният инспектор? Но те представляват само незначителна част от страната, съвсем не цялата; те не разполагат с властта, а имат само скромен дял в нея. На тях се пада само една хилядна, а властта принадлежи на хиляди; и *тези хиляди* трябва да определят кое е правилно и кое неправилно, те трябва да определят кой е патриот и кой не.

Кои са тези хиляди — с други думи, кои са тези, които представляват страната? При монархията страната — това е монархът и неговото семейство, а при републиката — това е гласът на народа. Всеки от вас е длъжен да говори сам, от свое име и на своя

отговорност. А това е сериозна и много голяма отговорност и човек не бива да я отхвърля с лека ръка и да се поддава на заплахите на църквата, печата, правителството или на красивите, но празни фрази на политиканите. Всеки сам за себе си трябва да решава кой път е правилен и кой не, кое е патриотизъм и кое не. Не е човек онзи, който се отклони от този дълг. Да направиш избор в разрез с вътрешните си убеждения значи да станеш подъл предател и спрямо себе си, и спрямо страната независимо какво ще кажат хората за теб.

Ако си избрал път, различен от пътя, който всички други са избрали, но си убеден, че именно този път е правият, тогава ти си изпълнил своя дълг и към родилата — горе главата! Няма от какво да се срамуваш!

Само когато е застрашен животът на Републиката, човек е длъжен да поддържа своето правителство дори ако то не е право. Но само в такъв случай.

Сега животът на нашата Република не е в опасност. Нацията продаде своята чест за една празна фраза. Тя се откъсна от своята сигурна котва и сега се носи по волята на вълните, оставила кормилото в ръцете на пирати. Глупавата фраза се нуждаеше от помощ и я намери в друга подобна фраза: „Дори тази война да е несправедлива, ние вече сме я започнали и трябва да я доведем докрай. *Да се откажем от нея значи да се опозорим.*“ Браво, дори един разбойник не би могъл да го измисли по-добре! Не можело да се откажем от това подло нашествие, защото сме щели да се опозорим, ако сключим мир с този малък народ, който иска само едно — независимост. Забравили сте вече мисълта на Адам, припомнете си я и се замислете над нея. Той казваше: „По-добре безславен мир, отколкото позорна война.“

Вие посяхте семена и те ще покълнат.

... Но се оказа невъзможно да се спаси Великата Република. Тя бе прогнила до самата си сърцевина. Страстта към завоевания отдавна бе извършила своето; тъпчейки безогледно чужди държави, Републиката естествено бе привикнала да гледа с безразличие, когато се потъпкват правата на собствените ѝ граждани. Тълпите, които бяха ръкопляскали на погазването на чужди свободи, доживяха деня сами да плащат за тази грешка.

Властта бе поета окончателно от свръхбогатите и техните лакеи; изборите се превърнаха в обикновена машина, която те въртят, както си искат. Принципите отстъпиха място на търгашеството, патриотизмът — на парата. Плутократите, които отначало само даваха помпозни, богати приеми на аристократи от съседни страни и им продаваха дъщерите си, с течение на времето започнаха да ламтят за титли и наследствени привилегии и под една или друга форма започна да се проявява стремежът към монархия. Изпърво за нея се говореше шепнешком, а после — с пълен глас.

И тогава в Далечния Юг се появи мъжът-знамение, наречен Феномена. Армия след армия, държава след държава падаха под тежката стъпка на този обуцар, а той продължаваше своя победен ход — на север и все на север. Изпадналата в летаргия Република най-после се събуди, но беше вече късно. Тя изгони търговците от храма и предаде юздите на управлението в чисти ръце. Но напразно. За да задържат властта в свои ръце, търговците отдавна бяха подкупили половината от населението с войнишки пенсии, превръщайки една справедлива някога мярка в машина за производство на роби, в неизменно оръдие на тиранията — защото всеки пенсионер имаше право на глас, а всеки мъж и всяка жена, имали някога познанство с войник, получаваха пенсия; пенсиите се отпускаха със задна дата — от деня на Грехопадението — и орди от хора, непипвали оръжие в живота си, предявяваха претенции и получаваха пари за 300 години назад. Завоеванията не само не носеха полза за държавната хазна, но бяха нетърпимо бремене за нея още от самото начало. Пенсиите, завоеванията и корупцията доведоха страната до пълен крах въпреки безумно високите данъци; държавните кредити бяха изчерпани, арсеналите — празни, страната не бе готова за война. Военните и морските училища и всички офицерски чинове в армията и флотата отдавна бяха станали запазен периметър за търговците, а редовната армия — рожба на епохата на завоеванията — се бе превърнала в тяхна собственост.

Армията и флотата отказаха да се подчиняват на новия конгрес и новото правителство и подхвърлиха подигравателно: „Какво ще ни направите?“ Трудно можеше да се отговори на този въпрос. Хората, невиждали никога море, се качиха на корабите, които в момента не участваха в завоевания в чужбина, и ги потопиха до един, искрено убедени, че по такъв начин са изпълнили дълга си. Доброволческа

армия, ръководена от цивилни, въодушевена от истински патриотизъм на забравени вече времена, се втурна към фронта, въоръжена с ловни пушки и вили. И редовната армия не остави помен от нея. Защото търговците се бяха продали тихомълком на обуцаря. Той им раздаде благороднически титли и се възкачи на трона на Републиката, без да даде дори един изстрел.

По такъв начин Попоатахуалпакатапетъл стана наш господар, а не след дълго неговата власт премина в ръцете на приемника му, който носи същото име и до ден-днешен ни управлява чрез своя вицекрал.

ОТКЪС ОТ ДНЕВНИКА НА СИМ ЗА ГОДИНА 920 СС

Анотация

Това е последният „превод“ от „Архивите“, направен през 1907 година, а може би и 1908 година. Има указания, че Марк Твен се е готвел да „превежда“ и по-нататък и да предаде потопа, Арарат и един светъл свят, описан от Сим. Но той не е осъществил намеренията си — поне в този план, защото темата за потопа срещаме и в „Писмата“.

Ден съботен.

Както обикновено никой не го спазва. Никой, освен нашето семейство. Тълпи от грешници гъмжат навсякъде и се веселят. Мъже и жени, юноши и девойки — всички пият, бият се, танцуват, играят хазарт, смеят се, викат, пеят. А вършат и други непристойни неща — неща, за които не бива дори да се мисли. А пък каква врява! Пищят рогове, дрънчат котли и тенджери, реват медни тръби, гърмят и думкат тъпани — може да оглушееш. И всичко това, представете си, в съботния ден. Баща ми казва, че някога е било съвсем иначе. Когато той бил момче, всички спазвали съботния ден и нямало бесуване, нямало веселие, нямало шум; навсякъде царели мир, тишина, спокойствие. Няколко пъти през деня имало богослужение, вечерта също. Това е било близо преди шестстотин години. Сравнете онова време със сегашното! Просто да не повярваш каква промяна е настъпила, и то за такъв кратък срок, че дори и по-млади хора помнят как е било преди.

Тези ужасни твари дойдоха днес на още по-големи тумби да гледат Ковчегата, да се катерят по него и да издевателстват. Питат какво е това и когато им отговаряме, че е плавателен съд, те умират от смях и питат къде има вода в тая суха равнина. Когато им казваме, че Бог ще прати вода от небето и ще удави целия свят, те пак се смеят и отвръщат: „Разправяй ги на баба ми.“

Днес Матусал пак идва тук. Той не е най-старият човек в света, но затова пък е най-старият между знатните и това своеобразно първенство извиква у всички благоговейна почит; появи ли се той някъде, бесуването престава, настъпва тишина и хората свалят шапки, кланят му се раболепно и докато той минава, си шушукат: „Вижте, вижте... ето го... близо на хиляда години е вече... Казват, че бил личен познат на Адам.“ Той е суетно старче и веднага си личи, че му става драго от тези шушуканици, въпреки че отминава с навирен нос и балетна стъпка, давайки си вид, че размишлява върху някакъв сложен въпрос и че не забелязва нищо наоколо си.

Някои неща ми дават основание да мисля, че той е завистлива и дребнава личност. Може би не е редно да казвам това, защото ми е роднина по линията на жена ми — тя е негова прапрапрапрапрапрапрапрапрапрапраправнучка или нещо такова — и пред хора, разбира се, не бих го казал, но си мисля, че никому няма да навреди, ако го поверя на моя дневник — все едно, че съм го казал само на себе си.

Той завижда заради Ковчегата, сигурен съм в това. Завижда, защото възложиха построяването на Ковчегата не на него, а на баща ми. В очите на всички околни народи, Ковчегът е такова чудо, че баща ми, никому неизвестен човечец преди, се прочу в цял свят, а Матусал се пука от завист. Отначало хората се питаха: „Ной ли? А кой е тоя Ной?“, но сега идват отнякъде си да му искат автограф. А Матусал умира от мъка.

Но той не седи като нас по цели нощи да изготвя автографи. А ние всички седим — осмината, защото баща ми не може да напише сам и една десета от тях — нали е вече стар и има ревматизъм в ръката. Мръсно човече е тоя Матусал. Струва ми се, че ще е щастлив само когато успее да развали настроението на околните. Той винаги нарича братята ми, мен и жените ни „деца“. И го прави само защото вижда, че ни е неприятно. Един ден Иафет се осмели да му напомни смирено, че ние вече сме големи мъже и жени. А той изсумтя така, че можеше да се чуе от цяла миля. После примижа презрително, размърда попуканата си уста, в която се жлътнаха оределите му зъби, и се разсмя с отвратителен сух смях, след което каза:

— Мъже и жени — вие? А на колко сте години, моля, достопочтени останки?

— Жените ни са, кажи-речи, на осемдесет. А от нас аз съм най-младият — пролетта навърших сто.

— Осемдесет, Боже мой! Сто — Боже мой! И вече женени! Боже, Боже! Боже! Сукалчета! Кукли парцалени! Женени! По мое време никому и през ум не би минало, че може да се женят такива деца. Чудовищно!

Иафет понечи да му припомни, че мнозина от патриарсите са се оженили съвсем млади, но той не щеше и да чуе. Типично за него. Излезеш ли му с някой неопровержим аргумент, той повишава глас и започва да те надвиква, тъй че не ти остава друго, освен да млъкнеш и да го оставиш. Спор с него не бива да водиш — всеки ще каже, че това е скандално, непочтително. Във всеки случай на нас младите не е позволено да му възразяваме. И не само на нас, но и никому другиму. С изключение на неговия лекар. Лекарят не се бои от него и въобще не сваля шапка на никого. Той казва: „Всеки човек е само човек и нищо повече, а това, че е на хиляда години, не променя нещата.“

РЕЛИГИЯТА ПРЕЗ СИТОТО НА ЛОГИКАТА

Анотация

Произведенията, включени в този раздел, са писани от Марк Твен през последните години на живота му. Едни от тях са публикувани за първи път в подготвеното от Де Вото издание на „Писма от Земята“ други са издавани и преди това. В архивите на писателя са се запазили много такива наброски. Някои от тях са останали незавършени, а други имат различни варианти.

В публикуваните тук произведения великият сатирик подлага на рязка критика религиозния морал и показва пълната морална деградация на буржоазията.

НАЙ-НИЗШЕТО ЖИВОТНО^[1]

През август 1572 година същото е ставало в Париж и в цяла Франция. Но тогава християни се нахвърлили срещу християни. Сговорили се предварително, католиците нападнали ненадейно нищо неподозиращите протестанти и изклали хиляди от тях без разлика на пол и възраст. Това станало в паметния ден на свети Вартоломей. Когато радостната вест стигнала в Рим, папата и цялата католическа църква отдали благодарност Богу.

В течение на няколко века стотици еретици били изгаряни на кладата всяка година, защото техните религиозни възгледи не се нравели на католическата църква.

През всички векове диваците от всички страни непрестанно подлагат на сеч своите братя и поробват жените и децата им.

Лицемерието, завистта, злобата, жестокостта, отмъщението, прелъстяването, изнасилването, грабежът, мошеничеството, двуженството, изневярата, потискането и унижаването на бедните и безпомощните са били и все още си остават обикновено явление както сред цивилизованите, тъй и сред нецивилизованите народи на земята.

Векове наред се проповядват „братството между всички хора“ (в неделя) и „патриотизмът“ (и в неделя, и в делнични дни). Но патриотизмът *предполага нещо противоположно на братството*.

Равенството между мъжа и жената не е признато от нито един народ, древен или съвременен, цивилизован или дивашки.

Аз се заех да изучавам особеностите и наклонностите на тъй наречените „низши животни“ и да ги сравнявам с особеностите и наклонностите на човека. И струва ми се, резултатът от това сравнение е крайно унизителен за мен. Той ме принуждава да се отметна от Дарвиновата теория за произхода на човека от низшите животни, защото за мен сега е ясно, че тази теория трябва да бъде изоставена в полза на друга — по-нова и по-близка до истината, — която да се нарича теория за произхода на човека от висшите животни.

До това неприятно заключение аз стигнах не чрез догадки и безпочвени предположения, а посредством това, което е прието да се

нарича научен метод. С други думи, подложих всичко, вземано досега за истина, на критично-експериментална проверка и в зависимост от резултата го приемах или отхвърлях. Така аз проверявах и доказвах всяко свое предположение, преди да направя следващата стъпка. Тези експерименти бяха извършени в Лондонската зоологическа градина и ми отнеха месеци усърден, изморителен труд.

Преди да се спра конкретно на отделните опити, искам да отбележа някои неща, чието място според мен е в началото, а не по-нататък. Така ще внесе по-голяма яснота. Сборът от опитите ми дава основание да направя следните общи изводи:

1. Човечеството представлява строго обособен биологичен вид. Съществуват някои незначителни разлики — в цвят, ръст, умствено развитие и т.н., които се дължат на климата, средата и други подобни; но независимо от това то е напълно самостоятелен вид, който не бива да смесваме с никакви други.

2. Четирикраките също представляват обособено семейство. И в това семейство се проявяват някои разлики — в цвят, големина, начин на хранене и пр., но това все пак е самостоятелно семейство.

3. Всички останали семейства — птици, риби, насекоми, влечуги и пр., също така са в една или друга степен обособени. Те се нареждат едно след друго. Те са звена във веригата, която се спуска от висшите животни надолу към човека, стоящ в долния ѝ край.

Някои от моите опити се оказаха крайно интересни. Ровейки се в научната литература, аз се натъкнах на следния случай: преди много години някакви ловци организирали в нашите прерии лов на бизони, за да развлекат някакъв английски граф и между другото да му доставят прясно месце. Ловът се оказал възхитителен. Те убили седемдесет и два от тези прерийни великани, изяли част от един, а останалите седемдесет и един оставили да се разкапят. За да определя каква е разликата между една анаконда и един граф (ако има такава), накарах да пуснат седем теленца в клетката на анакондата. Благодарното влечуго незабавно удуши едно от тях и го изгълта, а после доволно, се отдаде на почивка. То не прояви по-нататък никакъв интерес към останалите теленца и не им стори нищо. Повторих този опит и с други анаконди. Винаги същият резултат. По такъв начин се доказва следният факт: разликата между графа и анакондата е, че графът е жесток, а анакондата не и че графът унищожавя ненаситно живи

същества, от които няма никаква нужда, а анакондата никога не върши това. Оттук може да се заключи, че анакондата не е произлязла от графа. А също, че графът е произлязъл от анакондата, като при това е загубил много от нейните хубави качества.

Известно ми е, че много хора, натрупали толкова милиони, колкото никога не ще успеят да изразходват, се лакомят бясно за още и са готови да отнемат последния грош на простоватите и безпомощните, за да задоволят отчасти тази своя жажда. Ето защо аз дадох възможност на стотици видове домашни и диви животни да натрупат огромни запаси храна, но нито едно не понечи да направи това. Вярно, катеричките, пчелите и някои птици посъбраха нещичко — но само колкото да изкарат зимата — и се отказаха да трупат повече било по честен, било по нечестен път. За да укрепя разклатената си репутация, мравката се престори, че трупа големи запаси, но не успя да ме подведе. Аз познавам мравката. Тези опити затвърдиха в мен убеждението, че между човека и висшите животни съществува следната разлика: той е алчен и скъперник, а те не са.

В хода на тези опити аз се убедих също, че човекът е единственото животно, което помни нанесените му обиди и оскърбления, таи злоба в душата си и чака удобен случай да си отмъсти. Жаждата за мъст е непозната на висшите животни.

Петлите поддържат харем, но само със съгласието на своите наложници — следователно в това няма нищо лошо. И мъжът поддържа харем, но с помощта на груба сила, закрилян от жестоки закони, в чието изготвяне другият пол не се допуска. В това отношение човекът стои много по-ниско от петела.

Котките са леконравни, но те не съзнават това. Човекът, слизайки по стълбицата от котката надолу, е запазил в себе си нейната разпуснатост, но той вече я съзнава, т.е. при него липсва онова, което оправдава котката. Котката е невинна, а човекът не.

Неприличието, вулгарността, порокут са присъщи само на човека; той ги е измислил. Сред висшите животни няма и следа от тях. Те нищо не крият и от нищо не се срамуват. Човекът, същество с опорочен ум, облича своето тяло. Той дори в гостната не смее да влезе гол до кръста — толкова му е развинува фантазията. Човекът е „животното, което се смее“. Но както посочва Г. Дарвин, маймуната също се смее, смее се и австралийската птица, наречена дрозд-

присмехулник. Не, човекът е „животното, което се изчервява“. Другите животни не се изчервяват — те нямат причини за това.

В началото на тази статия четем, че преди няколко дни „трима монаси са били живи изгорени“, а един свещеник „умъртвен по най-зверски начин“. Но заинтересувахме ли се от подробностите? Не. Иначе щяхме да узнаем, че свещеникът е бил подложен на операция, за каквато не е прието да се пише. Човекът, когато е североамерикански индианец, изважда очите на пленника си, а когато е крал Йоан и иска да се отърве от племенника си, прибягва до нажежено желязо; когато е религиозен фанатик от Средновековието и преследва еретици, той одира кожата на жертвата си и поръсва гърба ѝ със сол; по времето на Ричард Първи той затваря много еврейски семейства в една кула и я подпалва; по времето на Колумб хваща едно семейство испански евреи... но това не е за пред хора; в съвременна Англия един човек е глобен десет шилинга за това, че почти пребил майка си, а друг го глобяват четиридесет шилинга за това, че в него намерили фазански яйца и той не могъл да даде задоволително обяснение откъде ги има. От всички животни само човекът се отличава с жестокост. Единствен той е способен да причини болка просто за удоволствие. Такава склонност у висшите животни няма да намерите. Котката си играе с уплашената мишка, но тя има оправдание — тя не знае, че тормози мишката. Котката е умерена, нечовешки умерена; тя само плаши мишката, но не ѝ причинява болка: не вади очите ѝ, не одира кожата ѝ, не забива клечки под ноктите ѝ — това е в характера само на човека; когато ѝ омръзне да играе с мишката, тя я налапва изведнъж и слага край на страховете ѝ. Човекът е Жестоко животно. Жестокостта е характерна само за него.

Висшите животни влизат понякога в индивидуални схватки, но никога не воюват като организирани маси. Човекът е единственото животно, което се занимава с тази жестокост на жестокостите — войната. Само той е способен да събере около себе си свои братя и най-хладнокръвно и невъзмутимо да изтребва себеподобните. Той е единственото животно, което за пари (подобно на хесениите по време на нашата война за независимост или на младия принц Наполеон в зулуската война) е готово да помага в изтребването на свои събрата в чужбина, които нищо не са му сторили и с които няма какво да дели.

Човекът е единственото животно, което лишава по-слабия си брат от родина, като завзема страната му, изгонва го от нея или пък го унищожават. Човекът е постъпвал тъй през всички векове. В света няма и педя земя, която да се намира в ръцете на своя законен собственик, която да не е преминавала епоха след епоха от един собственик в друг, и то силом, с кръвопролитие.

Човекът е единственият роб. И единственото животно, което обрича на робство себеподобните си. Той винаги е бил роб в една или друга форма и винаги в една или друга форма е държал други в робство. В наши дни той робува на други хора за пари и работи за тези хора; а този роб има други роби, които работят пък за него, за по-малко пари. Само висшите животни работят само за себе си и сами си изкарват прехраната.

Човекът е единственият патриот. Той се огражда от всички останали хора в своя собствена страна, под свое собствено знаме, презира другите нации и държи под ръка безброй униформени, скъпо струващи убийци, за да заграбват късове от страните на други народи и да се предпазва да не би те да посегнат на неговата. А в промеждутъците между кампаниите умива кръвта от ръцете си и работи за „братството между всички хора“ — работи с устата.

Човекът е религиозно животно. Единственото религиозно животно. Единственото животно, изповядващо истинската вяра — впрочем няколко истински вери. Той е единственото животно, което обича ближния си като самия себе си и му прерязва гърлото, ако той е на друго мнение по богословските въпроси. Той е превърнал земното кълбо в гробище, мъчейки се с пот на чело да разчисти пътя на своя брат към щастие и небесно блаженство. Той е вършил това по времето на цезарите, вършил е това по времето на Мохамед, вършил е това по времето на инквизицията, вършил е това два века във Франция, вършил е това по времето на кралица Мери в Англия, вършил е това още от оня миг, в който за първи път е видял светлината на деня, върши го и днес в Крит — както се вижда от цитираните по-горе съобщения, — а утре ще го върши другаде. Висшите животни нямат религия. И ни се казва, че за тях няма да има задгробен живот. Но защо? Това е доста съмнителен вкус.

Човекът е разумно животно. Така се твърди. Но според мен може да се спори по този въпрос. Моите опити например показаха, че той не

е разумно животно. Обърнете внимание на неговата история, която нахвърлях по-горе. Достатъчно ясно е, че той може да е всичко друго, но не и разумно животно. Неговата история е безумната история на маниак. Най-силният довод срещу неговите претенции за разум е фактът, че с такава история зад гърба си той с лека ръка се обявява за най-висшето животно, въпреки че дори според собствените му норми той е най-низшето.

В действителност човекът е неизлечимо глупав. Той не е в състояние да усвои прости неща, които другите животни лесно научават. Аз направих следния опит. За един час успях да сприятеля една котка и едно куче. И ги поставих в една клетка. След още един час ги сприятелих с един заек. В течение на два дни допълних клетката с лисица, гъска, катеричка и няколко гълъба. А накрая и с една маймуна. Животните си заживяха в мир и дори се привързаха едно към друго.

След това затворих в друга клетка един ирландец-католик от Типърери и щом се поукроти, пуснах вътре един шотландец и презвитерианец от Абърдийн. После турчин от Константинопол; грък-християнин от Крит; арменец; методист от дебрите на Арканзас; будист от Китай; брамин от Индия; и накрая един полковник от Армията на спасението от Уотинг. След като ги оставих в клетката, не се доближих до нея два дни. Когато погледнах да видя резултатите, в клетката с висшите животни цареше мир и любов, но в другата се валяха в безпорядък парчета от чалми, фесове и наметала, а също кости и късове месо — нито един от тези екземпляри не бе останал жив. Тези разумни животни бяха повели спор по някакъв незначителен богословски въпрос и очевидно го бяха отнесли до Висшия Съд.

Принуден съм да призная, че по благородство на характера човекът дори не се доближава до най-подлото от висшите животни. Ясно е, че той органически не е способен да се издигне до такава висота; че той има някакъв органически недостатък, който никога не ще му позволи да достигне тези животни, защото, няма съмнение, този дефект е вечен, неизправим и неизкореним.

Аз стигнах до убеждението, че този дефект е *Нравственото Чувство*. Човекът е единственото животно, което притежава това чувство. Тъкмо в него се крие обяснението за деградацията му. Именно то му дава възможност да върши зло. Това чувство няма друга служба.

То няма никаква друга функция. За нищо друго не е било предназначено. Без него човек би бил неспособен да върши зло. Той веднага би се издигнал до равнището на висшите животни.

Тъй като Нравственото Чувство има само една служба, едно предназначение — да дава възможност на човека да върши зло, — то несъмнено му е ненужно. Толкова ненужно, колкото и една болест. Впрочем то си е болест. Бесът е лошо нещо, но не е толкова лошо, колкото тази болест. Бесът дава възможност на човека да извърши нещо, което не може да извърши, ако е здрав — да убие ближния си посредством отровно ухапване. Бесът не облагородява човека. Но Нравственото Чувство дава възможност на човека да върши зло. И то да го върши по хиляди начини. В сравнение с Нравственото Чувство бесът е безобидна болест. Следователно Нравственото Чувство съвсем не облагородява човека. И тъй, кое е най-голямото проклятие, което преследва човека? Очевидно същото, което е било наложено на неговите прародители: Нравственото Чувство, способността да различава доброто от злото; и заедно с това, разбира се, и способността да върши зло; защото злодеянието става злодеяние само когато извършващият го съзнава какво прави.

Така аз открих, че ние сме произлезли и деградирали от някакъв далечен прародител — от някакъв микроскопичен атом, който може би е скитал на воля из необятните простори на някоя водна капка, а после от насекомо към насекомо, от животно към животно, от влечуго към влечуго, все по-надолу по дългия път на неопетнената невинност, докато сме стигнали накрая до най-низшата степен на развитие, наричаема Човешко същество. По-надолу няма вече нищо. Нищо, освен французина.

Съществува само един възможен етап след Нравственото Чувство. Това е Безнравственото Чувство. То е присъщо на французина. Човекът стои малко по-ниско от ангелите. Това определя точно неговото място. То е между ангелите и французина.

От която страна и да го вземем, човекът представлява разнебитено, жалко създание; нещо като Британски музей за всякакви слабости и недостатъци. Той е вечно в ремонт. Ако една машина е така несъвършена, тя никога не би намерила пазар. Над главното негово нещастие — Нравственото Чувство, се издига цяла камара от по-дребни недъзи; и те са толкова много, че спокойно можем да кажем —

безброй. У висшите животни появата на зъбите не е свързана с болки и неразположение. А при човека тяхната поява е придружена с жестоки мъки, които траят месеци; и то в такава възраст, когато той още не е свикнал да понася болки. Едва изникнали, те започват да падат, защото по начало са некачествени и не струват дори една безсънна нощ. Втората реколта трае известно време, при условие че се укрепва сегизтогиз с каучук и злато; но на сигурни зъби човек може да разчита едва когато зъболекарят му направи нови. И тези зъби се наричат „изкуствени“ — сякаш някога е имал истински.

В диво състояние — сиреч в естествено състояние — висшите животни почти не боледуват; техните болести са нищо и най-сериозната е старостта. А човек започва да боледува още като дете и до сетния си час живее с редовни дажби болести. Заушката, шарката, магарешката кашлица, сливиците, дифтеритът, скарлатината са си в реда на нещата. После животът му е застрашен всеки миг от настинка, кашлица, астма, бронхит, краста, холера, рак, туберкулоза, жълта треска, жлъчка, тифус, сenna хрема, малария, отоци, хемороиди, ентерит, разстройство, зъбобол, ухобол, глухота, онемяване, слепота, грип, лещенка, кравешка сипаница, едра шарка, черен дроб, запек, дизентерия, брадавици, пришки, циреи, фурункули, абсцеси, подсичания, мазоли, тумори, фистули, пневмония, размекване на мозъка, меланхолия и още петдесет вида лудост, жълтеница, болести на сърцето, на костите, на кожата, на скалпа, на далака, на бъбреците, на нервите, на мозъка, на кръвта, скрофулоза, паралич, проказа, невралгия, апоплексия, епилепсия, главобол, тридесет вида ревматизъм, четиридесет и шест вида подагра и невероятен запас от неприлични болести, за които не е редно да се пише. Освен това... Но защо да продължаваме този списък; ако върху тялото на някой човек напечатат с най-дребния шрифт имената на средствата, предназначени да държат извън строя тази разнебитена машина, този човек ще се изгуби под тях. Човекът е просто кошница гнилоч, която служи за изхранване и забава на пълчища бацили — армии, изпратени да го разяждат и погубват; и на всяка армия е възложена определена задача. Едва поел първия си дъх, те вече го дебнат, преследват, измъчват и накрая убиват — без милост, без жал.

Вгледайте се само в устройството му, в някои детайли. За какво са тези сливици? Те не изпълняват никаква полезна функция, те са

ненужни. Те нямат работа в гърлото. Те са просто капан. Единствената им служба, единственото им предназначение е да причиняват на собственика си тонзилит, ангина и други такива. А за какво е сляпото черво? То също е ненужно, то не изпълнява никаква полезна служба. То е само скрит в засада враг, който чака да се появят случайни семки от грозде, за да причини с тяхна помощ гноен апендицит. А за какво служат мъжките цици? За работа са немислими, а като украшение са явна грешка. А за какво служи брадата на мъжа? И тя не изпълнява никаква полезна функция, а причинява само неудобства; всички народи я ненавиждат, всички народи я преследват с бръснач. Но тъкмо защото брадата причинява досадни неудобства, Природата не допуска да падне нито косъм от нея. Никога — от пубертета до гроба. Видели ли сте някъде мъж с оплешивяла брада. Но косата! Това е великолепно украшение, това е удобство, това е най-добрата защита срещу някои пагубни недъзи и човек я цени повече от изумрудите и рубините. Но именно затова Природата я закрепва небрежно, та да не трае дълго. Зрението, обонянието, слухът, чувството за ориентация — колко жалки са те при човека. Кондорът забелязва мършата от пет мили; на такова разстояние човекът и с телескоп не може да я види. Хрътката намира следа, оставена преди два дни. Червеношийката чува червея, който се рови в земята. Котката, отнесена в затворена кошница на двадесет мили, после намира пътя към дома, и то през места, които никога преди не е виждала.

Някои функции, присъщи на слабия пол, са също в окаяно състояние, ако ги сравним със същите функции у висшите животни. За жената понятия като менструация, бременност и раждане са равнозначни на ужас. За висшите животни тези неща едва ли представляват дори неудобство.

Що се отнася до външността, погледнете бенгалския тигър — този идеал за грация, красота, физическо съвършенство и величие. А после погледнете Човека — тази нещастна твар. Това е животно с перука, с трапаниран череп, със слухова тръба, със стъклено око, с изкуствен нос, с порцеланови зъби, със сребърен хранопровод, с дървен крак — същество, което от горе до долу се състои от парчетии и кръпки. Ако на оня свят няма възможност да му се подменят чарковете, на какво ли ще заприлича?

Но в едно отношение той има безспорно превъзходство. Неговият интелект няма равен на себе си. Тук висшите животни стоят много далеч от него. И най-интересното е, че още не е измислен рай, който да може да удовлетвори това негово единствено, неоспоримо качество. Дори в измисления от самия него рай той не е предвидил никакви интелектуални радости. Поразителен пропуск. Впрочем това е мълчаливо признание, че раят е отреден само за висшите животни. Струва си да се замислим върху този въпрос, да се замислим сериозно. И ще ни се натрапи един доста мрачен извод: че може би нямаме толкова голямо значение, каквото винаги сме си въобразявали, че имаме.

[1] Това произведение е трябвало да бъде предшествано от извадки от вестници, описващи религиозните гонения в Крит по време на Критското въстание от 1897 година. Но извадките са се загубили и Де Вото го публикува без тях. — Б.пр. ↑

В СЪДА НА ЖИВОТНИТЕ

1

ЗАЕКЪТ. От свидетелските показания се вижда (1), че Заекът се е отказал да постъпи в армията доброволно и е бил завербуван насила и (2) че е дезертирал пред лицето на врага в навечерието на битката. Запитан какво може да каже за свое оправдание, преди да бъде произнесена смъртната му присъда, за това, че е нарушил военния закон, който забранява страхливостта и дезертърството, той отговорил, че не е имал желание да нарушава този закон, но е бил принуден да се подчини на един по-висш закон, който има по-голяма сила от военния и го отменя. Запитан кой е този закон, той отвърнал: „Законът на Бога, който лишава Заека от Храброст.“

Решение на съда. Да бъде разобличен пред строя; да му се свали мундирът, да му се постави на гърдите табелка с надпис: „Страхливец“, да се отведе до бесилото и да се обеси.

ЛЪВЪТ. От свидетелските показания се вижда, че Лъвът със своята сила и безпримерна храброст и издръжливост е решил изхода на битката.

Решение на съда. Да се възнагради с графска титла, да му се издигне паметник и името му да се напише със златни букви на първия ред на свитъка в Храма на Славата.

3

ЛИСИЦАТА. От свидетелските показания се вижда, че тя е нарушила божествения закон — „Не кради“. Запитана какво може да каже за свое оправдание, тя се позова на това, че е трябвало да се подчини на божествения закон — „лисицата да краде“.

Решение на съда. Доживотен затвор.

КОНЯТ. Съгласно събраните показания той е прекарал много дни и нощи в кокошарника без никакъв надзор, но въпреки всичко не се е поддал на изкушение.

Решение на съда. Нека бъде прославлено името му; нека пред цялата страна бъде известно с прокламация неговото благородно деяние.

ВЪЛКЪТ. Съгласно събраните показания той е нарушил закона „Не убивай“. В своето оправдание той се позова на закона на своята природа.

Решение на съда. Смърт.

ОВЦАТА. Съгласно събраните показания тя неведнъж е имала възможност да извърши масови убийства, но не се е поддала на изкушението.

Решение на съда. Нека нейните добродетели живеят във вековете.

МАШИНАТА.

Съдията: Обвиняема, доказано е, че сте лошо проектирана и конструирана. Какво ще кажете за свое оправдание?

Отговор: Не аз съм проектирала себе си. Не аз съм конструирала себе си.

Съдията: Обвиняема, доказано е, че сте се движили, когато не е трябвало да се движите; че сте правили завой, когато е трябвало да се движите направо; че сте минавали с голяма скорост сред тълпата, когато законът и общественото спокойствие забраняват такава скорост; че където и да се движите, оставяте миризма след себе си и продължавате да вършите това, макар да знаете, че не е редно, и други машини не го вършат. Какво ще кажете за свое оправдание?

Отговор: Аз съм машина. Аз съм роб на закона на моята конструкция и трябва да му се подчинявам при всички обстоятелства. Аз нищо не върша сама. Моите сили се привеждат в движение от външни сили, аз никога не ги пускам сама в движение.

Съдията: Свободна сте. Вашето обяснение е достатъчно. Вие сте жалко творение, което има някои хубави и някои лоши качества; но да ви хвалим за поведението, произтичащо от първите, и да ви порицаваме за поведението, произтичащо от вторите, ще бъде нечестно и несправедливо. Искам да кажа спрямо една машина... да, спрямо една машина.

ИНТЕЛИГЕНТНОСТТА НА БОГА

Той създаде всичко. Няма във вселената нещо, голямо или малко, което да не е създадено от Него. И той провъзгласи Своето дело за „добро“. Тази дума се отнася за всичко; тя поставя печата на Неговото одобрение върху всеки детайл на вселената; тя възхвалява всеки детайл. Ние също одобряваме и хвалим — само с устата. И го вършим гръмогласно, с жар — но разумно. Да, разумно. Защото не навлизаме в подробности. Всеки ден ние изливаме потоци от неодобрения, ругатни, недоволство, гневни протести срещу значителна част от Неговото дело — но не с устата. Не, издават ни постъпките ни, а не думите ни. Ние признаваме само комплименти и те Го заблуждават. Няма съмнение, те Го карат да мисли, че одобряваме всички Негови дела.

Така поне твърдим ние. Векове наред сме си внушавали, че скрием ли някой неприятен факт под планини от лъжливи комплименти, Той не се досеща, не забелязва това, приема само похвалите и остава измамен. Но дали наистина е така? Когато се отнася за нас, ние признаваме, че делата говорят по-красноречиво от думите, но сме си внушили, че Той не мисли така, въобразяваме си, че Той се интересува само от думите, от шума; че ако думите ни са достатъчно красиви, те ще Го заслепят и Той няма да види делата ни, които ги опровергават.

Но — питам ви сериозно — нима някой искрено вярва в това? Нима да мислиш по такъв начин не е нагла обида за Неговата интелигентност? Кой би взел да хвали пред майката всичките ѝ деца и същевременно да напердаши някое от тях? Нима такава постъпка няма да обезсмисли всичките ни красноречиви хвалби. И нима майката ще бъде измамена? Нима няма да се обиди тя — и то с право.

А вижте как постъпваме ние с Него. Одобряваме всички Негови дела, възхваляваме всички Негови дела с пламенен възторг — на думи; и в същото време убиваме някоя муха, която, както и всичко останало, е негово дело и следователно обект на нашите неудържими възхвали. И не само убиваме мухата, ами вършим това с безкрайно раздражение, дори с ненавист, със зловна отмъстителност; и гледаме на нея с

отвращение, погнуса и презрение, въпреки че само преди малко сме я одобрявали, хвалили и славословили. Ние сме я хвалили, обръщайки се към нейния Творец, а сега с постъпката си оскъряваме Твореца. Възхвалите ни са били нечестни, а постъпката ни — честна; едното е било користо лицемерие, другото — искрен порив.

Ние унищожаваме най-безмилостно мухите; а също бълхите, плъховете, змиите, заразните микроби и хиляди други създания, които той е нарекъл добри, от които е бил доволен и които ние красноречиво хвалим и одобряваме — на думи, — а после ги преследваме и унищожаваме злобно — в огромни количества.

Това решително не е хубаво, не е разумно, не е справедливо. Така се раждат лицемерието и лъжата. Ще се засегне ли Той, ако се отучим от този навик и се явим пред него с истината — и му я кажем устно, та думите ни да отговарят на постъпките ни? Нима не можем да променим думите си и да кажем доверчиво и без страх:

— О, Източнико на Истината, ние те лъгахме, но се разкайваме. Чуй да ти признаем това, което сме чувствали, откак свят светува, но поради слабост душевна се мъчехме да скрием от Теб: смирено хвалим ние и прославяме много от Твоите творения и сме благодарни, че ги имаме на земята — подложка под нозете Ти, но нашата благодарност не се отнася за всичките.

Това ще бъде достатъчно. Няма защо да се изброяват изключенията.

ЛЮБОЗНАТЕЛНАТА БЕСИ

Малката Беси скоро ще навърши три годинки. Чудесно момиченце е тя, не е палавница, не е лекомислена; замислена, вгълбена в себе си, тя обича да размишлява ту над едно, ту над друго и постоянно пита „защо?“, мъчейки се да разбере какво става в този свят. Веднъж тя попита:

— Мамичко, защо навсякъде има толкова болки, страдания и скръб? Защо е всичко това?

Това не беше сложен въпрос и майка ѝ, без да се за мисли, отвърна:

— За наше благо, дете мое. В своята изключителна мъдрост Бог ни изпраща всички тези изпитания, за да ни посочи пътя на истината, да ни направи по-добри.

— Значи, той изпраща страданията?

— Да.

— Всички страдания ли, мамичко?

— Разбира се, детето ми. Нищо не става без негова воля. Но той ни изпраща страдания, изпълнен с любов към нас и от желание да ни направи по-добри.

— Чудно нещо, мамичко.

— Чудно ли? Какво говориш? На мен това не ми се вижда чудно. И не знам някой, на когото да се вижда чудно. Аз мисля, че така трябва да бъде, че това е милосърдно и мъдро.

— А кой пръв е започнал да мисли така, мамичко? Ти ли?

— Не, миличко, така са ме научили.

— Кой те е научил така, мамичко?

— Вече не помня. Сигурно моята майка или свещеникът. Във всеки случай всички знаят, че това е правилно.

— А на мен ми се струва чудно, мамичко. Кажете ми, бог ли изпрати тифус на Били Норис?

— Да.

— А защо?

— Как защо. За да му посочи пътя на истината, за да направи от него добро момче.

— Но той умря от тифуса, мамичко. Той вече не може да стане добро момче!

— О, вярно. Е, значи, бог е имал някаква друга цел. Във всеки случай това е била някаква мъдра цел.

— Все пак, каква е била тази цел, мамичко?

— Ти задаваш прекалено много въпроси. Възможно е бог да е искал да прати изпитание на родителите на Били.

— Но това е нечестно, мамичко! Ако бог е искал да прати изпитание на *родителите* на Били, тогава защо уби *Били*?

— Не зная. Мога само да ти кажа, че неговата цел е била мъдра и милосърдна.

— Каква е тая цел, мамичко?

— Той е искал... искал е да накаже родителите на Били. Те може би са сторили грях и той ги наказва за това.

— Но умря все пак Били, мамичко! Нима това е справедливо?

— Разбира се, че е справедливо. Бог не върши нищо, което да е лошо или несправедливо. Сега ти не можеш да разбереш това, но когато пораснеш, ще ти стане ясно, че всичко, което бог върши, е мъдро и справедливо.

Пауза.

— Мамичко, ами бог ли събори покрива върху човека, който изнасяше от къщата болната бабка, когато стана пожар?

— Да, миличко. Почакай! Не питай защо! Не мога да ти отговоря. Аз знам само едно: той е направил това или за да посочи на някого пътя на истината, или за да му покаже своето могъщество.

— А когато онзи, пияният, удари с вила детето у мисис Уелч...

— Това съвсем не е твоя работа! В същност бог може би е искал да прати изпитание на това детенце, да му посочи пътя на истината.

— Мамичко, мистър Бърджис казва, че милиони и милиони малки същества ни нападат и ни причиняват болести като холера, тифус и хиляди други. Мамичко, бог ли изпраца тези същества?

— Разбира се, миличко, разбира се. Как иначе?

— А защо ги изпраца?

— За да ни посочи пътя на истината. Казах ти го вече хиляда пъти.

— Но това е ужасно жестоко, мамичко! Това е глупаво! Ако аз...

— Млъкни сега, млъкни! Искаш ли да ни удари гръм?

— Мамичко, миналата седмица върху камбанарията падна гръм и черквата изгоря. Дали бог е искал да посочи на черквата пътя на истината?

— (*Уморено.*) Не зная, възможно е.

— Но тогава мълнията уби една свиня, която в нищо не беше виновна. Дали бог е искал да посочи на тази свиня пътя на истината, мамичко?

— Мила моя, струва ми се, че е време да се поразходиш. Я иди да си поиграеш малко.

— Представи си, мамичко! Мистър Холистър казва, че всяка птица, всяка риба, всяка жаба или попова лъжичка, всяко живо същество има враг, изпратен му от провидението, за да го яде, преследва, мъчи, убива, да му пие кръвта, да му посочва пътя на истината, за да стане праведно и добродетелно. Вярно ли е това, мамичко? Питам те, защо мистър Холистър се смееше, когато казваше това.

— Този Холистър е безобразник и аз ти забранявам да слушаш какво говори той.

— Но защо, мамичко, той разказва толкова интересно и, струва ми се, старе се да бъде праведен. Той казваше, че осите ловят паяците и ги замъкват в своите подземни къщички — живи паяци, мамичко! — и там, под земята, те се мятат много дни, а гладните мънички оси им късат крачетата, гризат им коремчетата, за да станат паяците праведни и набожни и да отправят възхвали на бога за неговата неизразима доброта. Според мен мистър Холистър е добър човек, просто чудесен. Когато го попитах той би ли се държал така с паяците, той каза: „Да ме вземат дяволите, ако постъпя така!“, а после каза: Мамичко, лошо ли ти е? Ще изтичам да извикам някого на помощ. Нима може да се седи в града при такъв пек?

ФРАНЦУЗИ И КОМАНЧИ

А сега да поговорим за жестокостта, дивашината и страстта към поголовна сеч. Тези качества не допринасят за красотата на полуцивилизованите народи в света, но пък и едва ли може да се нарекат недостатъци. Те са естествена рожба на обществения строй и без тях този строй би бил несъвършен. Трудно е да се тегли съвсем строга разграничителна линия между французите, команчите и някои други народи, достигнали едно и също нравствено и социално равнище. Справедливостта налага да признаем, че в едно отношение команчите превъзхождат французите: те не воюват помежду си, докато любимото занимание на французите още от незапомнени времена е било да се изгарят и колят един друг. Няма оръжие, което да е проляло такива реки от френска кръв, каквито е пролял френският меч. Няма омраза, така непримирима, както омразата на французина към неговия сънародник. Няма религия, която да е извършила такива нечувани зверства, както кротката и смирена религия на французина. Впрочем последната забележка е неуместна в случая, тъй като команчите нямат религия и следователно не се налага да убиват братята си, за да ги вкарат в пътя на истината.

Турците, както и много други варварски народи, са воювали от време на време помежду си, но гражданската война е достигнала истинско съвършенство, ожесточеност, ефикасност и размах само в две общества — френското и това на килкенийските котки^[1].

Аз не вярвам французите да са по-жестоки от команчите. Струва ми се, че те са само по-изобретателни в своите методи. Ако това може да се докаже, то би означавало, че французинът е по-висше същество от команча. Френското благородническо съсловие е измислило няколко поразителни, невероятни обичая и ги е запазило в течение на векове благодарение на разумната кротост на народа. Към тези обичаи спада правото, след като си дал някому земя под аренда, да ходиш на лов из нивите му, да ги изпогазваш и да не плащаш за нанесените щети. Или правото да забраниш на същия този човек да огражда нивите, за да пази реколтата от диви животни, защото оградите пречат на лова. Или

правото на господаря да има гълъбарник и да не плаща за зърното, изядено от гълъбите — и не само това, ами да наказва нещастника, който дръзне да убие, макар и един гълъб. Или правото на господаря да държи мелници и фурни и да принуждава простолюдието да мели зърното си и пече хляба си при него на двойна цена. Или правото на господаря да заграбва имуществото на вдовиците и сираците, когато главата на семейството е умрял, без да остави завещание. Или правото на господаря да взема една пета от парите, получени при продажба на земи, намиращи се под негова юрисдикция. Но това са незначителни жестокости и всяко полуцивилизовано общество може да ги измисли и да ги търпи. Къде по-значителни са някои други! Например правото на господаря да кара работилния цял ден селянин да седи цяла нощ край блатото и да гони жабите, за да не смущават с крякането си съня на господаря; правото на господаря да разпори корема на селянина и да стопли в него краката си, ако се е уморил и измръзнал по време на лова; и като връх на всичко идва *droit du seigneur*^[2] — нека го кажем на френски, за да не загрозяваме родния език. Команчите може би са в състояние да измислят нещо по-хитро от последните три права, но едва ли много по-хитро. Обаче френската изобретателност достига ненадминати висоти в дните на революцията, когато голи мъже биват привързвани за голи жени и хвърляни в реката. Такова нещо команчът не може да измисли — тук французинът държи първото място. Тъй като това е ставало преди по-малко от сто години, може да се предполага, че французинът все още не е изгубил своите изобретателски способности и желанието да ги прилага.

Но в едно отношение французите са ненадминати. Страстта към масова сеч, изглежда, им е дар от бога. У нито един народ тя не е така ярко изразена. В течение на вековете французите са установили почти пълен монопол над нея. Много преди Вартоломеевата нощ те са познали висшето удоволствие от масовата сеч и са се прирастили към нея. Но Вартоломеевата нощ е толкова монументална, че в нейната необятна сянка се губи внушителният низ от кланета, извършени преди това; те се виждат като през мъгла, тъй че почти не може да се различат, но независимо от това те са исторически факт. Ако някои от тях бяха станали в Англия, те щяха да помрачат слънцето на нейната история; но в родината на масовата сеч те изглеждат така естествени и

на място, както обривите по кожата на прокажения, и никому не правят впечатление.

Вартоломеевата нощ безспорно е неподражаем шедьовър, който няма равен на себе си в цял свят. В нея са участвали най-видните хора на страната, включително кралят и кралицата-майка. Това се е случило през 1572 година. Възникнали някакви недоразумения на религиозна тема. Французинът е преди всичко набожен. Но само собствената му набожност не го задоволява — той държи да направи набожен и ближния си и ако ближният се опъва, той ще го убие, но ще го направи набожен. Да, ако ближният му отказва да води благочестив живот, французинът грабва секирата и го вкарва в пътя на истината. Французинът е обществено животно и не иска да прекарва времето си на оня свят в самота — затова гледа да си осигури компания. В епохата, за която ви разказвам, не само един ближен се е отклонил от правия път, а половината нация. Ужас. Католическите вождове били дълбоко опечалени от тази греховност и започнали да се съвещават как най-добре да я изцерят. Кралицата-майка, чиято мъдрост и благочестивост били безупречни, препоръчала обикновеното национално лекарство — сечта. Вождовете възприели идеята ѝ и поръчали сеч, тъй както ние си поръчваме закуска. Решили това благородно дело да започне в една августовска нощ, за което уведомили своите хора в някои градове и селища. Пазейки пълна тайна, привържениците на истинската вяра приготвили оръжието и зачакали, като междувременно навестявали и приемали у дома си своите грешни и нищо неподозиращи ближни; по нищо не личало, че приближава съдбоносната нощ. Кралят имал задушерна среща с ръководителя на грешниците и ако този човек е бил малко по-наблюдателен, сигурно е щял да забележи аркебузата, с която негово величество го ранява след няколко дни от прозореца на двореца.

Уреченият час настъпил и звънът на камбаните нарушил среднощния покой. Праведните били готови, грешниците — изненадани. Праведните нахълтали в къщите на грешниците и започнали да избиват мъже и жени в леглата им или по стълбите, да разбиват главите на депата о стените. Това благочестиво дело продължило два дни и три нощи. Реката се задръстила от телата на изкланите, улиците били застлани с трупове, въздухът вонял от разлагащата се плът на хората, станали жертва на собствената си

несъобразителност — защото те също са били французи и ако се бяха досетили първи, биха могли да изколят своите противници. През тези два-три дни във Франция са били избити седемдесет хиляди души и след този свой подвиг истинската вяра така здраво се укрепила, че противниците ѝ никога вече не са могли да застрашат сериозно нейното първенство.

Разбира се, кланета във Франция са ставали и след това. Доста продължително и приятно било клането по време на Терора. И в наше време ние станаме свидетели на няколко такива кланета — нека споменем само клането на 2 декември и няколкото, станали към края на Френско-пруската война. Но с нито едно от тях французите не се гордеят тъй, както със своята несравнима Вартоломеева нощ.

Най-привлекателната черта на френския национален характер — а и най-насърчителната за мисионера — е тази чудесна, нямаща равна на себе си кротост. Ние считаме заека за благодушно създание, но какво е неговото благодушие пред благодушието на французина? Та кой заек ще се остави в течение на векове да го гнетят, да го обиждат, да го тъпчат непрекъснато, без да се опита поне веднъж да ухапе своя тиранин. Европа е осеяна с малки, геройски общности, които неведнъж и не дважд са въставали против могъщите си потисници, за да възстановят своите права. Ще се уморим, ако речем да ги изброяваме. Вилхелмтеловци и Уаттайльоровци^[3] можете да срещнете на всяка крачка, освен във Франция. Но най-после дори и Франция въстана — и щеше да се върне доволна в зайчарника си, ако беше получила плесница и бонбонче, но глупавият крал не се сети за това, тъй като не е в неговия стил да върши необходимото в необходимото време и така той изпусна този случай. Тогава нацията хвърли заешката кожа и облече друга национална дреха — тигровата кожа; когато срещу нея се надигнаха армиите от цяла Европа, тя направи още една крачка и доказа своето мъжество, оставайки несъмнено малко изненадана, че е намерила в себе си толкова много от него. Чужденецът Наполеон, великият пълководец, доведе до съвършенство военното изкуство на французите, но щом настъпи удобен момент, надяна отново на нацията нейната заешка кожа, стъпи ѝ на врата и нацията го славословеше за това. Наполеон III се отнесе с французите по същия начин — за голямо тяхно удоволствие.

Чужденците въобще са били голямо благодеяние за Франция. Повечето нейни велики хора са имали обикновено чужд произход (в наше време също не се забелязват изключения) и тези мъдри личности, изглежда, много добре са разбирали как да угаждат на средния гражданин. На средния гражданин му е нужна „слава“ — това е най-важното; повече слава, повече шум, повече зрелища, повече братство и равенство, повече маскарادي, повече главозамайващи глупости, повече разпуснатост и хвалби; повече увереност, че очите на света са отправени към него, че неговата жена определя модата, а самият той е образец на светска любезност; повече напомняния, че неговият език е дворцовият език на всички нации и че Париж е слънцето, чийто залез би потопил земята в интелектуален мрак; повече *Vive la Republique*^[4] днес, *Vive le Roi*^[5] утре, *Vive la Commune*^[6] другиден и *Vive* дявол знае какво по-други ден; повече високопарни фрази и безкръвни дуели, за да се възстанови неговата наранена чест; повече благочестивост и непристойност, и кланета, и „ура“ — това иска той приживе, а после — животът му да завърши с помпозно погребение със свещеник и фенер начело на процесията, с фалшив генерал-майор на капрата на катафалката и върволица от празни, траурни карети, следващи отзад — тогава той е доволен и литва възраждан към другите ангели, да им разкаже за своето славно погребение. Всички тези атрибути на величието не костват много и мъдрите чужденци, които са управлявали Франция, са имали голяма сметка да ги раздават.

Както вече казах, кротостта на французите е най-красивата черта в националния им характер и не след дълго ще стане и най-полезната, защото с нейна помощ нашите мисионери ще хванат французина като заек за ушите. Французинът е съставен от най-дребните дребнавости, които можем да си представим, и от най-великите величия^[7]. Скритият в него тигър — тайният кръвожаден инстинкт към кланета — дава възможност да се направи от него след съответен натиск и грижлива обработка най-добрият войник в света. А заешката кротост, възпитана в него, след като векове е търпял покорно неправди и унижения, му помага да търпи този натиск и обработка, без да каже гък. Неговата невероятна суетност го подтиква да върши такива чудеса в изкуството, в техниката, в политиката, в литературата, за каквито друг не би посмял да помисли, а трескавото му и неудържимо въображение и

неизчерпаема енергия и упоритост му дават възможност да постигне своите цели.

Сега, ако съм свършил интелигентно работата си, навярно съм успял да покажа, че в някои отношения французинът превъзхожда китаеца, в други е равен на турчина и дахомееца и едва ли в нещо отстъпва значително на команча. Надявах се и вярвах, че това ще ми се удаде; и мисля, че съм постигнал целта си. За мен няма съмнение, че Франция е предопределена да заеме достойно място сред полуцивилизованите народи на нашата планета.

Аз възлагам големи надежди на Франция и от все сърце ѝ желая по-скорошен морален и интелектуален подем и просвещение. Но аз много добре разбирам, че ограничените и несистемни усилия на тукашната американска колония — колкото и енергични, благочестиви и безкористни да са те — няма да ѝ донесат това велико благо. Не, има само един път за това: да се създаде един корпус от американски мисионери-миряни, въоръжени за защита с официално звание, снабдени с лентичката на Почетния легион, за да не бият на очи и да не предизвикват завист; тези мисионери ще са на държавна заплата, която ще се взема от фондове, натрупани от специален данък. И тъй, нека се вдигнем всички като един и помогнем на французина. Нека се проникнем от обич към това презирано и унищожавано звено между човека и маймуната, нека го издигнем и го направим наш брат!

[1] Килкенийски котки — котки, които се бият, докато от тях останат само опашките им. — Б.пр. ↑

[2] Има се пред вид тъй нареченото „право на първата нощ“ — Б.пр. ↑

[3] Уат Тайлър (?-1381) — водач на английското селско въстание. — Б.пр. ↑

[4] Да живее републиката (фр.). — Б.пр. ↑

[5] Да живее кралят (фр.). — Б.пр. ↑

[6] Да живее Комуната (фр.). — Б.пр. ↑

[7] Когато д'Егийон разпраца в полунощ своята заповед до непокорния френски парламент, искайки от него да поеме отново своите обязанности, 160 от всичко 200 депутати направо отказали да напуснат леглата си. Всеки от тях се е решил на тази героична постъпка сам, разчитайки единствено на собственото си мъжество, тъй

като не би могъл да знае, че останалите или поне част от тях ще проявят твърдост и ще постъпят по същия начин. За сравнение си спомнете онази дребнавост, с която всеки нов режим във Франция премахва всички исторически паметници, напомнящи ѝ по някакъв начин за предишния режим, включително имената на улиците. Наполеон постави на Вандомската колона своята статуя; следващите режими я замениха с нещо друго. Когато Комуната дойде на власт, тя въобще премахна колоната; сега Републиката възстанови колоната и я увенча с каменна фигура, изобразяваща не знам вече какво — може би френското непостоянство. (М. Т.) ↑

ПИСМО ДО ЗЕМЯТА

Министерство на молбите
Отдел на ангела-регистрактор, 20 януари

До Абнър Скофийлд
Търговец на въглища
Бъфълоу, щат Ню Йорк.

Съгласно дадените ми указания имам честта да ви уведомя, че неотдавнашният ви благодетелен и самопожертвователен жест бе отбелязан в книгата, наречена „Златни Дела на Човека“ — отличие, което, позволявам си да отбележа, е не само високо, но и единствено по рода си.

Що се отнася до вашите молитви за седмицата, изтекла на 19, имам честта да ви съобщя следното:

1. За време, което да облагоденства покачването на цените на антрацита с 15 цента на тон. Удовлетворена.

2. За излишък от работна ръка, за да се намалят надниците с 10 процента. Удовлетворена.

3. За падане на цените на битуминозните въглища, с които търгуват конкурентите. Удовлетворена.

4. За наказание за човека или семейството на човека, който ви конкурира с открития от него склад за въглища в Рочестър. Удовлетворена по следния начин: две заболявания от дифтерит, от които едното смъртоносно; едно заболяване от скарлатина, което ще доведе до оглушаване и малоумие.

ЗАБЕЛЕЖКА: Би трябвало да искате наказание и за неговите началници от „Ню Йорк сентръл рейлроуд къмпани“.

5. За изпращане в ада на безбройните просители, които ви досаждат всеки ден с молби за работа или за някакви други услуги. Дадена за преразглеждане, тъй като е в противоречие с друга молба от същата дата, за която ще стане дума по-долу.

6. За изпращане на някаква жестока смърт на съседа, замерял с тухли вашата котка, когато тя е правила серенада. Отложена за допълнително разглеждане, тъй като е в противоречие с друга ваша молитва от същата дата, за която ще стане дума по-долу.

7. Да бъдат прокълнати мисионерите. Отложена по същата причина.

8. За увеличаване на печалбите от 22230 долара за декември на 45000 за януари и съответно месечно увеличение и занапред, „което ще ви задоволи напълно“. Молитвата е удовлетворена; цитираната ваша забележка се приема с резерви.

9. За циклон, който да унищожи съоръженията и да наводни шахтите на „Норт Пенсилвания къмпани“.

ЗАБЕЛЕЖКА: През зимния сезон циклони на склад нямаме. При поискване можем да ви доставим един брой взрив на рудничен газ — върши същата работа.

Тъй като горепосочените молби са най-важни, разгледахме ги поотделно. Останалите 298 желаниа за седмицата, изтекла на 19 т. м., спадат към раздел „Особени желаниа“, графа „А“ и са удовлетворени вкупом, само че от тридесет и двете молби за незабавна смърт в три случая тя е заменена с неизлечима болест.

С това се изчерпват постъпилите молби, които в нашия отдел отнасяме към категорията „Тайни желаниа на сърцето“ и които по понятни причини се разглеждат на първо място.

Остатъкът от постъпилите молби влиза в категорията „Публични молитви“, към която се отнасят молитви, произнасяни на молитвени събрания, в неделното училище, на срещи с братя во Христе, на семейни моления и т.н. Този род молитви се преценяват в зависимост от класификацията на християнина, който ги произнася. Съгласно наредба на нашия отдел християните се разделят на две основни групи, а именно: (1) християни, изповядващи своята вяра, и (2) християни, използващи своята вяра. По-нататък те се подразделят и класифицират според размера, вида, семейството и накрая курсът им се определя в карати от 1 до 1000.

Съгласно баланса за тримесечието, завършило на 31 декември 1847 година, вие сте били класифициран, както следва:

Основна класификация: християнин, изповядващ своята вяра.

Размер: една четвърт от максимума.

Вид: одухотворен човек.

Семейство: „А“ от категорията на избраните, раздел 16.

Курс: 322 чисти карата.

Съгласно баланса за току-що завършилото тримесечие — т.е. 40 години по-късно, вие сте класифициран, както следва:

Основна класификация: християнин, използващ своята вяра.

Размер: шест стотни от максимума.

Вид: човек-звяр.

Семейство: „Я“ от категорията на избраните, раздел 1547.

Курс: 3 чисти карата.

Имам честта да ви обърна внимание на факта, че очевидно сте регресирали.

Връщайки се към въпроса за вашите публични молитви, дължа да отбележа между другото, че за да насърчи християни от вашия и сходни на него типове, нашият отдел е завел практика да им отпуска много неща, които не би отпускал на християни от по-висш тип — отчасти, защото те не поставят такива искания.

Молитва за меко време в името на милосърдието към бедните и голите. Отхвърлена. Тази молитва е произнесена на молитвено събрание. Тя противоречи на молитвата, отбелязана в точка 1 на настоящото писмо, която се отнася към тайните желания на сърцето. Разпоредбите на нашия отдел забраняват строго да се дава преимущество на публичните молитви на християните, използващи своята вяра, когато са налице тайни желания на сърцето.

Молитва за по-добри времена и по-богата трапеза „за работника с мазолести ръце, който със своя търпелив и тежък труд прави лек и приятен живота на благодетелстваните от съдбата и има право на защита от злините и несправедливостите, които му готви ненаситната алчност, и на най-нежни грижи от страна на благодарните ни сърца“. Произнесена на молитвено събрание. Отхвърля се. Противоречи на тайно желание на сърцето № 2.

Молитва „да бъдат благословени щедро тези, които ни лишават от желаното — и те, и техните семейства, защото нашите сърца са свидетели, че земните успехи на такива ни даряват чиста и съвършена радост“. Произнесена на молитвено събрание. Отхвърля се. Противоречи на тайни желания на сърцето № 3 и 4.

„Да не обрекат никого на вечна гибел словата и делата наши.“ Семейна молитва. Получена 15 минути преди тайно желание на сърцето № 5, с което явно си противоречи. Предлагаме да изтеглите едната от тези молитви или да внесете в тях необходимите изменения.

„Помилвай всички, които ни нанасят вреда — лично на нас или на имота ни.“ Това включва и съседа, който е замерял котката. Семейна молитва. Получена няколко минути преди тайно желание на сърцето № 6. Предлагаме до уточнение, за да се избегне противоречието.

„Подкрепи благородното мисионерско дело, най-драгоценния труд, поверен в ръцете на човека, за да засияе светлина надлъж и нашир из езическите земи, чийто духовен мрак все още е упрек към нас.“ Произволна молитва, пробутана по време на заседание на Американския мисионерски съвет. Получена близо половин ден преди тайно желание на сърцето № 7. Нашият отдел не се интересува от мисионери и няма никакви делови връзки с Американския мисионерски съвет. Готови сме да удовлетворим една от тези молитви, но да удовлетворим и двете не можем. Предлагаме да изтеглите произнесената на заседанието.

За двадесети път ви обръщаме сериозно внимание върху забележката ви към № 8. Плоски шеги пред нас не минават.

От 464 отделни молби, съдържащи се във ваши публични молитви извън гореразгледаните, удовлетворяваме две, а останалите отхвърляме. Удовлетворяваме следните: (1) „Нека облаците изпълняват и занапред своето предназначение (2), а слънцето — своето.“ Впрочем такава е и божественото им предназначение и сигурно ще ви е приятно да узнаете, че с нищо не сте попречили на това предначертание. От 462 отделни молби, които отхвърляме, 61 са били произнесени в неделното училище. По този повод искаме да ви напомним още веднъж, че ние не удовлетворяваме молитви, произнасяни в неделното училище от християни, използващи своята вяра и попадащи в категорията, която в нашия отдел наричаме „тип Джон Уонъмейкър“^[1]. Ние само ги вписваме в графата „думи“ и ви се отчитат според това, колко думи са произнесени за определено време; минимумът е 3000 думи за 15 секунди, иначе не получавате точка. Специалистите от неделните училища постигат без труд 4200 от 5000 възможни, което се брои колкото два псалма и един букет, изпратен от млада дама в килията на убиеца непосредствено преди екзекуцията.

Останалите 401 молби се броят само за вятър. Ние ги събираме на куп и произвеждаме от тях насрещен вятър, за да възпрепятстваме корабите на недостойни люде. Но за един сериозен вятър са ни нужни такива големи количества, че не сме в състояние да ги заплатим.

А сега искам да добавя няколко думи лично от себе си. Когато определен тип хора извършват някое добро дело, ние го оценяваме много по-високо от същото дело, но извършено от добър човек — вземаме под внимание, че на първите то струва огромни усилия. Вие например стоите много по-високо, отколкото показват данните в нашата картотека, защото в няколко случая вашата самопожертвователност надмина всичките ни очаквания. Преди години, когато вашият капитал възлизаше само на 100000 долара и вие изпратихте два долара на една овдовяла бедна ваша роднина, която се бе обърнала към вас за помощ, мнозина тук на небесата просто не повярваха това, а други твърдяха, че парите били фалшиви. И вие се издигнахте много в очите на всички, когато се доказа, че тези подозрения са били неоснователни. Година или две след това, когато в отговор на една нова молба изпратихте на горката жена 4 долара, никой не помисли да се усъмни вече и за вас се говореше дни наред. След още две години, когато умря най-малкото дете на вдовицата, вие изпратихте 6 долара и това затвърди завинаги вашата слава. Навред по небесата възклицаваха: „Чухте ли за Абнър?“ — по това време вече ви наричаха мило с малкото ви име. Всеки две-три години вие увеличавахте даренията за черквата и вашето име не слизаше от устата ни и стопляше нашите сърца. Цялото небе ви гледа, когато в неделя тръгвате на черква с разкошната си карета; и когато вашата ръка се отдръпне от диска, радостен възглас отеква чак до червеникавите стени на далечния ад: „Още пет цента от Абнър!“

Но връх на всичко беше постъпката ви преди няколко дни, когато вдовицата ви писа, че може да се назначи учителка в едно далечно селище, но са й нужни 50 долара за път — за нея и двете й живи деца; тогава вие изчислихте чистата си печалба за последния месец от трите мини — 22230 долара, прибавихте към нея очакваната печалба за текущия месец — 45000 долара (а възможно е да бъдат 50000), взехте перодръжката и чековата книжка и изпратихте на жената *цели петнадесет долара*, нека небето те благослови навеки, о, великодушно сърце! Нито едни очи не останаха сухи в царството на блажените; и

докато всички си стискаха ръце, прегръщаха се и ликуваха, от сияйния престол се разнесе гръмовита повеля: тъй като това дело надминава всички известни в историята самопожертвования на хора и ангели, да се нанесе на отделна страница. Защото вашите мъки и терзания бяха много по-тежки и по-страшни от мъките и терзанията на десет хиляди мъченици, пожертвали живота си на огнената клада; и всеки казваше: „Какво е животът, пожертван от някоя благородна душа или от десет хиляди благородни души, пред петнадесет долара, които е пуснал от алчната си лапа най-долният скъперник, живял някога на земята.“

И бяха прави. Разплакан, Авраам изгърси съдържанието на своето лоно и постави там красноречива табелка: „Запазено“; разплакан, Петър каза: „Когато дойде при нас, ще го посрещнем с факелно шествие!“ Небесата гърмяха от възторжени възгласи и ликуваха, че ви е съдено да дойдете при нас. Ликуваше и адът.

[1] Джон Уонъмстикър (1838–1922) — виден американски търговец; бил министър на пощите от 1889 до 1893 г. — Б.пр. ↑

ВОЕННА МОЛИТВА

Бе време на голямо, вълнуващо въодушевление. Страната се бе вдигнала на оръжие, започваше война, в гърдите на всеки гореше свещеният огън на патриотизма; гърмяха барабани, свиреха музики, пукаха детски пищовчета, свистяха и се пръскаха във въздуха цветни ракети; по покривите и балконите, докъдето око стига, проблясваше на слънцето разлюляна гора от знамена; всеки ден млади доброволци маршируваха по широкия булевард, весели и красиви в новите си униформи, а техните бащи, майки, сестри и любими ги приветстваха със задавени от щастие гласове; всяка вечер тълпи народ се стичаха на митинги и слушаха със затаен дъх патриотичните речи, които раздвижваха най-съкровенияте струни в душата и предизвикваха чести бури от аплодисменти и сълзи в очите; в черквите свещениците проповядваха всеотдайна преданост към знамето и Отечеството и така пламенно и красноречиво молеха бога на войната да ни помогне в справедливото ни дело, че трогваха до сълзи всички богомолци. Бе наистина славно и велико време и шепата неразумни глави, които дръзнаха да се изкажат против войната и да се усъмнят в нейната справедливост, получиха такъв решителен и гневен отпор, че за да си спасят кожата, изчезнаха незабавно и повече не се обадиха.

Дойде неделя. На другия ден войските щяха да заминат на фронта; черквата беше претъпкана; тук бяха дошли доброволците, чиито млади лица сияеха, озарени от мечти за бойни подвизи: мислено те вече бяха там — ето настъпват упорито, все по-бързо и по-бързо, стремителна атака, блясък на саби, врагът удря на бяг, паника, барутен дим, яростна гонитба, капитулация! И ето ги отново у дома, завърнали се закалени от битките, дългоочаквани и обожавани герои, окъпани в златното море на славата! До доброволците седяха техните близки, горди и щастливи, гледани със завист от съседите и приятелите, които нямаха синове и братя, за да ги изпратят на полето на честта, където да извоюват победа за родината или да умрат от най-достойна смърт. Службата продължаваше: свещеникът прочете военна глава от Стария завет, после първата молитва; гръмна органът и звуците му разтърсиха

черквата; водени от един порив, всички станаха с грейнали очи и разтуптени сърца и изрекоха могъщия прилив:

*Господи всемогъщи! Ти, повелителю!
Надуй своята тръба и запали своя меч!*

Последва „дългата“ молитва. Никой не помнеше да е слушал по-проникновен, по-вълнуващ и по-красив език. Тази молитва зовеше всеблагия и милостив отец да бди над нашите доблести и млади воители, да ги подкрепя, обнадеждава и насърчава в тяхното патриотично дело; да ги благослови и предпазва в деня на битката и в съдбоносни мигове, да ги насочва с могъщата си десница, да им вдъхва сили и увереност и да ги направи непобедими в кървавите схватки; да им помогне да смажат врага, да увенчае тях, знамето и родината с вечна слава...

В този миг в черквата влезе възрастен странник и с бавни, безшумни стъпки тръгна по централната пътека, вперил очи в свещеника; високата му снага бе обвита в наметка, която стигаше до петите му, белите му коси като пенлив водопад падаха върху плещите му, ограждайки набръчканото му, неестествено бледо, призрачно бледо лице. Всички го гледаха с учудване, а той мина мълчаливо между скамейките, качи се на амвона при свещеника и застана там в очакване. Зажумял, свещеникът не усети странника и продължи своята трогателна молитва, която завърши с пламенен призив: „Благослови нашето оръжие и дари ни победа, господи боже наш, баща и защитниче на нашите земи и нашето знаме!“

Странникът го докосна по рамото, даде му знак да отстъпи — което изуменият свещеник стори незабавно — и зае неговото място. Той изгледа стъписаното множество със сериозен поглед, в който пламтеше призрачен огън, и след малко каза с дълбок глас:

— Аз съм пратеник на престола — нося ви вест от всемогъщия Бог.

Богомолците останаха като ударени от гръм; и да беше забелязал уплахата им, странникът не издаде с нищо това.

— Всевишният чу молитвата на своя слуга, вашия пастир, и е готов да я изпълни, ако вие държите на нея и след като аз, неговият пратеник, ви разясня смисъла ѝ — по-точно пълния ѝ смисъл. Защото в

много молитви вие, без да подозирате, искате далеч повече, отколкото ви се струва — ако не сте помислили предварително.

Божият и вашият слуга прочете своята молитва. Помислил ли е той върху нея? Една молитва ли е това? Не, това са две молитви — едната, произнесена гласно, а другата — произнесена. Но и двете стигнаха до ушите на този, който чува всички молитви — и изречени, и неизречени. Помислете върху това и го запомнете. Когато молите благословия за своите дела и постъпки, бъдете внимателни, защото без да искате, може да навлечете беда на съседа си. Ако се молите за дъжд, който е нужен за вашите ниви, вие може би същевременно се молите беда да сполети съседа ви, чиито ниви не се нуждаят от влага и дъждът може само да ги повреди.

Вие чухте молитвата на вашия слуга — т.е. тази част, която той произнесе гласно. Аз съм изпратен от бога, за да облека в думи другата нейна част — това, за което пасторът, а и всички вие дълбоко в душите си мълчаливо се молехте. Дали без да разбирате и без да го мислите? Дай боже да е тъй! Вие чухте думите: „Дари ни победа, господи боже наш!“ Това е достатъчно. *Цялата* произнесена молитва се съдържа в тези многозначителни думи. Повече не е нужно. Молейки се за Победа, вие се молехте и за редица неспоменати от вас последици, които съпътстват победата — *трябва* да я съпътстват, не може да не я съпътстват. И до слуха на нашия небесен отец достигна и неизказаната част от молитвата. Той ми повели да я облека в думи. Чуйте я.

Господи, боже наш, нашите млади патриоти, кумири на сърцата ни, тръгват на бой — бъди с тях. В мислите си и ние тръгваме с тях — напускаме тихия покой на нашите мили огнища и отиваме да смажем неприятелите. Господи, боже наш, помогни, щото снарядите ни да разкъсат на кървави парчета техните войници; помогни ни да осеем цветущите им поля с бездиханните трупове на техните патриоти; помогни грохотът на оръдията да се изгуби във виковете на техните гърчещи се от болка ранени; помогни ни с ураганен огън да изравним със земята техните скромни жилища; помогни ни да изтерзаем с безутешна скръб сърцата на техните невинни вдовици; помогни ни да ги лишим от покрив, че да скитат с невръстните си деца из неплодните равнини на своята опустошена страна, оголели, гладни и жадни, лете — под лъчите на палещото слънце, зиме — сред ледените вихри, та накрая, изтощени и отчаяни, да те молят за покоя на гроба;

но заради нас, които ти се кланяме, о, господи, убий техните надежди, помрачи живота им, продължи тяхното мъчително скитничество, утежни стъпките им, ороси пътя им със сълзи, обагри белия сняг с кръвта на изранените им нозе! С любов и вяра ние молим този, който е източник на любовта, верен закрилник и приятел на всички страдащи, които със смирени сърца и покаяни души дирят помощ от него. Амин.

(След известно мълчание.) Ето за какво се молехте вие; ако все още желаете това, кажете! Пратеникът на всевишния чака.

Впоследствие мнозина твърдяха, че този човек е бил луд, защото казаното от него бе лишено от всякакъв смисъл.

НЕЩО ЗА РАЗКАЯНИЕТО

Интересно как някои думи извикват погрешни асоциации. Да вземем например думата разкаяние. Без да се замисляме, ние свързваме тази дума изключително с понятието грях. Още от деца са ни втълпили, че човек се разкайва само за лошите си постъпки, а в действителност ние непрекъснато се разкайваме за добрите си постъпки. Много често, когато се разкайваме за някой грях, ние вършим това повърхностно, по навик, равнодушно, умозрително; но разкайваме ли се за някоя добра постъпка, това разкаяние бива мъчително, то ни изгаря, излиза направо от сърцето. Много често, когато се разкайваме за сторен грях, ние прощаваме на себе си и забравяме за случилото се; но разкайваме ли се за някое добро дело, не можем да се успокоим и се тормозим цял живот. И това разкаяние си остава вечно младо, силно, дълбоко, живо. Извършили сте от все сърце благодеение на някой неблагодарник — с каква упоритост, с каква неизчерпаема енергия се разкайвате за това? В сравнение с това разкаяние разкаянието за грях е нещо бледо, жалко и преходно.

Абсолютно убеден съм, че всеки среден човек е устроен като мен, иначе не бих се заел да разголвам своята същност. Казвам „средният човек“ и се ограничавам с това, защото съм сигурен, че има хора, които не се разкайват за добрите си постъпки дори когато за тях им се отплащат с предателство и неблагодарност. Мисля, че малцината от този род би трябвало да живеят на небесата — те само пречат тук. В живота си аз съм извършил няколко милиона грехове. За много от тях навярно съм се разкаял — не помня вече; за други съм се готвил да се разкая, но съм решил, че не си струва; и съм ги забравил всичките, с изключение на най-последните и няколко по-стари. През живота си съм извършил единадесет хубави постъпки. И ги помня до една, но четири от тях си спомням особено ясно. И се разкайвам за тях винаги щом си ги спомня, което се случва най-малко петдесет и два пъти в годината. И винаги така горещо и така искрено, както съм се разкайвал и първия път. Събудя ли се нощем, тези четири постъпки са край леглото ми и ми правят компания до сутринта. От толкова извършени

грехове само един ме е преследвал така дълго. И нито за един от тези грехове не съм се разкайвал с такава неизменна искреност и жар, както за тези четири красиви и благородни постъпки.

Може би вие, които четете тези редове, принадлежите към малцината заблудени, чието място е на небесата. В такъв случай няма да разберете за какво говоря, няма да усетите смисъла на думите ми; но вашият съсед ще разбере, ако е навършил петдесет години.

ЗА ЧОВЕКА ЛИ Е БИЛ СЪЗДАДЕН СВЕТЪТ?

Възкресената от Албърт Ръсел Уолас теория, че Земята е център на вселената и единствената обитаема планета, предизвика огромен интерес в света.

Литеръри Дайджест

Ние сме дълбоко убедени, че човекът, който живее на нашата мъничка планета, е по същество и по възможности най-висшето битие между всичките небожествени същества — любимец на Бога и най-голяма негова радост.

Чикагски

„Интириър“

(презвитериански)

Изглежда, че аз съм единственият учен и богослов, който още не се е изказал по този толкова важен въпрос: за човека ли е бил създаден светът или не? Чувствам, че е крайно време да изложа своето мнение.

Аз почти споделям възгледите на всички останали. Те смятат, че светът е бил създаден за човека; аз смятам, че той вероятно е бил създаден за човека. Според тях има доказателства, главно от астрономическо естество, че той е бил създаден за човека; според мен има само указания, не доказателства, че е бил създаден за него. Още е твърде рано да се произнесем решително, тъй като не са ни известни всички данни. Когато ни станат известни, струва ми се, ще се докаже, че светът е бил създаден за човека; но не бива да бързаме, трябва да чакаме търпеливо, докато бъдат събрани всички данни.

Доколкото може да се съди засега, астрономията е на наша страна. Господин Уолас съвършено ясно показва това. Той показва ясно две неща: че светът е създаден за човека и че вселената е създадена за

света — за да го уравнисява, нали разбирате. От астрономическата му страна въпросът е решен, при това решен безспорно.

Да го погледнем сега откъм геологическата му страна. Именно тук не са събрани все още всички данни. Тези данни постъпват всеки час, всеки ден, постъпват непрекъснато, но, разбира се, с геологическа предпазливост и бавност и ние не бива да губим търпение, не бива да се нервираме, трябва да запазим спокойствие и да чакаме. Колкото и да се вълнуваме, не можем да накараме геологията да бърза.

Нужно е много време, за да се подготви подходящ свят за човека, такова нещо не става за един ден. Анализирайки внимателно геологическите данни, някои велики учени са стигнали до убеждението, че светът е невероятно стар, и те може би са прави, но лорд Келвин не споделя тяхното мнение. Той заема по-предпазливо и консервативно становище, за да избегне рисковете, и предполага, че светът не е толкова стар, колкото те си мислят. Тъй като лорд Келвин е най-големият авторитет между живите учени, мисля, че трябва да отстъпим и да приемем неговото мнение. Той не допуска светът да е по-стар от сто милиона години. Смята, че светът е на толкова години, не повече. Лайъл е на мнение, че човечеството се е появило преди 31000 години. Спенсър твърди, че това е станало преди 32000 години. Лорд Келвин е съгласен със Спенсър.

Така. Съгласно тези цифри необходими са били 99968000 години, за да бъде подготвен светът за човека, въпреки че Твореца несъмнено е изгарял от нетърпение да го види и да му се полюбува. Но едно толкова голямо предприятие е трябвало да се ръководи внимателно, акуратно и логично. Творецът е предвидил, че на човека ще му е нужна мидата. Ето защо най-напред била извършена подготвителната работа за създаването на мидата. Но мида не може да се направи от нищо, тя трябва да има предшественик. Това също не става за един ден. Най-напред трябва да се създадат най-различни безгръбначни — белемнити, трилобити, йезуити, кармелити и друга такава плява, да се накиснат в първичния океан и да се чака какво ще излезе. Някои ще донесат разочарование — белемнитите, сталактитите и тям подобни; от тях нищо няма да излезе, в течение на деветнадесет милиона години, нужни за този експеримент, те ще измрат и ще се превърнат в изкопаеми. Но не всичко ще е загубено, защото йезуитите ще поддържат огъня и от тях да се развият криноиди, ромбоиди,

кретенонди и разни други, една огромна ера ще сменя друга, архайският и камбрийският период ще изсипят в първичния океан своите величествени планини и най-после ще е завършил един важен етап в подготовката на света за човека — създаването на мидата. Мидата едва ли е в състояние да разсъждава по-логично от учения; ето защо може да се смята за сигурно, че тя веднага е стигнала до заключението, че тези деветнадесет милиона години са били подготовка именно за нейното сътворение; но какво може да се очаква от една мида — най-самомнителното същество след човека? Все пак в тази ранна епоха мидата не е могла да знае, че тя е само една брънчица във великия план и че този план съвсем не завършва с нея.

След създаването на мидата следващият въпрос, който трябвало да се уреди при подготовката на света за човека, бил създаването на рибата. На рибата и на въглищата, за да има на какво да се пържи тя. И тъй били открити тържествено древните Силурийски морета, за да се въди риба в тях, и започнала огромната работа по изграждането на планини от червен пясъчник, високи осем хиляди Фута, които да служат като хладилник за вкаменелости. Без това не можело, защото пак предстояли безкрайни провали, безкрайни измирения — милиони измирения, — а по-евтино и по-лесно било да се консервират вкаменелостите в скалите, вместо да се води сметка за тях в счетоводна книга. Но въглищни залежи и осем хиляди вертикални фута червен пясъчник не се правят за ден-два — не, за това били нужни двадесет милиона години. Преди всичко направата на един въглищен залеж е крайно бавна, уморителна и досадна работа. Първо трябва да отгледаш в някоя блатиста област огромни гори от дървовидни папрати, тръстики, хвощове и разни други; после да ги потопиш и да ги оставиш да гният под водата; после да насочиш реките към тях, за да ги погребат под няколко пласта нанос, после да дадеш време на този нанос да се втвърди и да се превърне в скала; после още една гора отгоре, пак потапяне, пак нанос, пак втвърдяване, пласт след пласт, докато всичко това достигне три мили дълбочина. Наистина, да направиш въглищен залеж, и то да го направиш както трябва, е такава връткава работа, че започва да ти се повдига.

Влачат се едва-едва милиони години, а в това време рибната култура се развива, но така бавно, че на човек може да му писне. Но ето че от мидата сте успели да създадете десет хиляди вида риби, а

като се огледате — те са се превърнали във вкаменелости, в изкопаеми. Не е останало нищо, което да подлежи на развитие, освен една-две ганоиди и пет-шест астероиди, които дори котката не помирисва.

Това съвсем не е достатъчно, но напред има още много време и те ще успеят да се развият в някое вкусно мезе, преди да се появи човекът, за да го изяде. В това отношение може да се разчита дори на една ганоидна риба, щом няма да бъде поръчана на масата още шестдесет милиона години.

През този период вече изтичало времето на палеозойската ера и трябвало да се премине към следващия етап в подготовката на света за човека — да се открие мезозойската ера и да се въведат влечугите. Защото те щели да потрябват на човека. Не за да ги яде, а за да се развие от тях. Тъй като това било най-важната част от плана, за нейното изпълнение не жалили време и отпуснали цели тридесет милиона години. Какви чудеса започнали тогава! От оцелелите ганоиди, астероиди и алкалоиди, благодарение на бавното и внимателно отглеждане на културата, се развили тези гигантски гуцери, които в онези далечни векове се разхождали из обвития в пари свят, забили змийските си глави на четиридесет фута височина, мъкнейки шестдесетфутовите си туловища, зад които бързала и се мятала опашката. Сега, уви, нищо не е останало от тях, всички са измрели, с изключение на шепа арканзаври, населяващи Арканзас, които се скитат самотни, захвърлени в далечните предели на времето.

Да, необходими са били тридесет милиона години и двадесет милиона най-различни влечуги, за да се получи влечуго, което ще изтрае най-дълго и ще се развие в нещо друго, за да се осъществи още една крачка в грандиозния план.

И ето, появил се птеродактилът със своето неподражаемо величие и красота и цялата Природа разбрала, че каинозойският праг е прекрачен и настъпва нова ера, нов етап в подготовката на света за човека. Възможно е птеродактилът да си е въобразил, че тридесет милиона години труд е отишъл специално за него — защото един птеродактил е способен да си въобрази всякакви глупости, — но той е сбъркал. Всички тези приготовления били за човека. Не ще съмнение, птеродактилът привлякъл внимание, защото и най-ненаблюдателните успели да забележат, че в него има зачатъци на птица. И така излязло. А също и зачатъци на млекопитаещо, само че те се появили по-късно.

Но едно трябва да признаем на птеродактила: че по живописност той е бил истински триумф на своя период; той имал и крила, и зъби, и въобще представлявал чудна смесица, нещо като далечен предтеча на Киплинговия морски пехотинец:

*Че как ли да го назовеш — войник или моряк?
Хермафродит — това е той, ни риба, нито рак.*

Оттук нататък в течение на близо тридесет милиона години подготовката вървяла много бързо. От птеродактила произлязла птицата, а от птицата — кенгуруто, от кенгуруто — другите торбести, от тях мастодонтът, мегатерият, гигантският ленивец, ирландският елен и цялата онази тумба, която се използва за приготвяне на полезни и поучителни вкаменелости. Но по това време започнало първото голямо заледряване и всички те отстъпили пред него, минали по моста при Беринговия пролив, пръснали се по цяла Европа и Азия и измрели. Всички, с изключение само на няколко, които трябвало да продължат подготовката. Шест ледникови периода с промеждутъци от по два милиона години след всеки разгонили тези сираци по цялата земя, от климат към климат — от тропическия зной на полюсите към арктическият мраз на екватора, ту насам, ту натам, без никога да знаят какво ще бъде времето утре; а щом се установявали някъде за по-дълго, изведнъж целият континент пропадал без никакво предупреждение и те си разменяли местата с рибите и мокри до кости, драскали натам, където преди имало морета. А когато уж всичко се успокоявало, избухвал вулкан и ги прогонвал от местата, където тъкмо се били разположили. Двадесет милиона години те водили такъв неустановен и неприятен живот, ту носейки се по водата, ту бягайки по сушата, винаги в недоумение защо е всичко това — защото те съвсем не подозирали, че се извършва подготовка за появата на човека и че тя трябва да се извърши тъкмо по този начин — иначе светът нямало да бъде достатъчно хармоничен и удобен за него.

Накрая се появила и маймуната и всички разбрали, че човекът вече не е далеч. Действително се оказало тъй. Маймуната се развивала близо пет милиона години и после се превърнала в човек — ако се съди по външния вид.

Такава е историята на появата на човека. Той съществува от 32000 години. Фактът, че са били нужни цели сто милиона години, за да бъде подготвен за него светът, е неопровержимо доказателство, че светът е създаден именно за него. Сигурно е така, но де да знам. Ако Айфеловата кула символизираше възрастта на света, то мазката боя на нейния връх би символизирала дела на човека в тази възраст; и никак не е трудно да се разбере, че Айфеловата кула е построена именно заради тази мазка боя. Аз поне мисля, че не е трудно, но де да знам.

ОФИЦИАЛЕН ДОКЛАД ПРЕД ИИПН

Като секретар на Индианаполския институт за приложни науки, мой дълг беше да проверя обстоятелствата около предполагаемото откриване на Северния полюс и да изложи пред почитаемия съвет резултатите от това проучване.

За тази цел реших, че ще ми е достатъчно мнението на професор Хайръм Бледсоу, признат авторитет в областта на приложните науки и богословието.

Попитах смята ли той, че трябва да приемем откриването на полюса като нещо безспорно установено и да го празнуваме занапред, както празнуваме и другите паметни години, окончаващи на 9 — 1609, 1809 и 1909, — поставяйки на една платформа човек, изобразяващ Хенри Хъдзън^[1], на друга човек, изобразяващ Робърт Фултън^[2] и на трета самият доктор Фредерик Кук като откривател на полюса.

Професор Бледсоу ме помоли да го оставя да помисли няколко минути. После каза:

— Положителният или отрицателният отговор зависи единствено от отговора на следния въпрос: Откритието на доктор Кук като факт ли се приема или като чудо божие?

— Защо?

— Защото ако това е чудо, достатъчно е просто някой да го потвърди, но ако е факт, нужни са доказателства.

— Винаги ли е така?

— Да. Това е абсолютен закон. И не се допускат никакви изключения. По този повод много уместно се изрази вестник „Уестминстър газет“, който посочи, че „когато играчът на голф спечели рекорден брой удари, това трябва да се впише в картата му и да се скрепи с подписа на някоя видна личност. А няма кой да се разпише в картата на доктор Кук. Разбира се, неговият подвиг може да бъде потвърден от показанията на двамата ескимоси, но те са били негови носачи, а в голфа не се приемат показанията на момчетата, които носят топките на играчите.“ Ето, това решава целия случай. Ако подвигът на доктор Кук се приеме като факт, показанията на двамата носачи не са

достатъчни; ако погледнем на този подвиг като на чудо, единият носач е предостатъчен.

— Нима в това е цялата разлика между един факт и едно чудо?

— Да, това се потвърждава и от историята — от многовековната история. Никога не се е случвало чудо, в което може да се забележи някакво сходство с факта. Ще ви дам пример. Господин Дженвиър цитира следния пасаж от корабния дневник на Хенри Хъдзън, написан от мореплавателя четиринадесет месеца, преди да открие реката, която сега носи неговото име.

Тази сутрин един от матросите видя зад борда русалка, повика и другарите си да я видят и при него се приближи още един матрос, а през това време русалката се беше приближила съвсем до кораба и ги гледаше, без да сваля очи от тях. От пъпа нагоре, в гърба и гърдите, тя досущ приличаше на жена, но размерите на тялото ѝ напомняха мъж. Кожата ѝ беше съвсем бяла, а дългите ѝ коси — черни. Когато тя се гмурна надолу, те видяха опашката ѝ, която съвсем приличаше на делфинска и беше пъстра като на пъстърва. Тези, които я видяха, се наричат Томас Хилс и Робърт Рейнър.

Забележете, че за Хъдзън това не е било факт, а чудо. По какво съдя? По това, че той е повярвал в него само от приказките на двама матроси. Той е убеден, че те са видели русалката, защото не пише, че те мислят, че са видели русалка, а просто заявява с положителност: те *видяха* — като че и сам той я е видял. Така. Ако това е чудо, думите на матросите са достатъчни — предостатъчни: в цялата история няма да намерите така добре доказано чудо. Но според нашия съвременник доктор Ешър, който смята, че Хъдзън е отбелязал тази случка като факт, техните думи не са достатъчни, както не са достатъчни и думите на носачите на Кук. И Ешър отбелязва: „По всяка вероятност тюлен.“

— Следователно разликата...

— Точно тъй. Разликата между едно чудо и един факт е точно такава, каквато е и разликата между русалката и тюлена. Едва ли може да се изрази по-добре по друг начин.

— Чудесно. Тогава какъв извод трябва да си направим относно откриването на Северния полюс. Какво становище трябва да заемат нашият институт и дружеството „Робърт Фултън“?

— Ето какво според мен: ако изхождате от хипотезата, че това е чудо, пригответе платформата — доказателства колкото щете. Но ако изхождате от хипотезата, че това е факт, изчакайте завръщането на Кук и му дайте възможност да представи по-сигурни доказателства. А дотогава нямаме право да заемаме каквото и да било становище.

Х. Дж. Уокър
Секретар

Индианаполис, 3 септември 1909

[1] Хенри Хъдзън (1550–1611) — английски мореплавател, който в 1609 година открил и изследвал река Хъдзън, на чието устие е разположен сега Ню Йорк. — Б.пр. ↑

[2] Робърт Фултън (1765–1815) — създател на първия параход в света „Клермънт“, който извършил първото си плаване по река Хъдзън в 1809 г. — Б.пр. ↑

АВТОБИОГРАФИЯ

РОДНО МЯСТО

Роден съм на 30 ноември 1835 г. в почти незабележимото селце Флорида, област Мънро, щат Мисури. Родителите ми са се преселили в Мисури в началото на тридесетте години; не помня точната дата, защото тогава още не съм бил роден и никак не съм се интересувал от подобни неща. В онези дни едно такова преселване е представлявало безкрайно пътешествие, което трябва да е било много трудно и изморително. Селото имаше сто души жители и аз увеличих населението му с един процент. Малцина са бележитите исторически личности, които са направили толкова много за родното си място. Може би е нескромно от моя страна да говоря за това, но то си е истина. Всъщност дори няма нито една личност, която да е дала такъв принос — даже ако вземем Шекспир. Но аз успях да сторя това за Флорида, което показва, че бих могъл да го сторя за всяко друго село или град — дори за Лондон, струва ми се.

Неотдавна един от Мисури ми изпрати снимка на къщата, в която съм се родил. Досега винаги съм твърдял, че тя е палат, но занапред ще внимавам повече в приказките си.

Селото имаше две улици, дълги по двеста-триста ярда; останалите улици бяха просто сокаци с огради и царевични ниви от двете страни. Настилката и на улиците, и на сокаците беше от един и същ материал — лепкава черна кал в дъждовно време и прах до колене в сухо.

Повечето къщи бяха от дървени трупи — по-точно казано, всички, освен три-четири, които пък бяха дъсчени. Нямахте нито една от тухли или от камък. Черквата също беше от трупи с дървен под и груби пейки. Тогава дървеният под се правеше пак от трупи, задялани с тесла от горната страна, за да се получи що-годе равна повърхност. Пролуките между тропите не се запълваха; нямаше ни килим, ни черга, тъй че изпуснеш ли нещо по-малко от праскова, то пропада в пролуките. Черквата беше кацнала на дървени подпори, високи две-три стъпки. Отдолу вечно се излежаваха прасета и случеше ли се

кучетата да ги погнат по време на литургия, свещеникът трябваше да изчаква, докато стихне тупурдията. Зиме през пролуките на пода винаги духаше освежителен вятър, а лете нахълтваша рояци бълхи, предостатъчни за всички богомолци.

Пейките, за които споменах, се правеха от дъски, изрязани от краищата на трупите; от долната страна на тия дъски, сиреч откъм кората, се пробиваха по четири дупки със свредел и в тях се набиваха дървени крака; нямаше ни облегалки, ни възглавнички. Черквата се полуосветяваше от жълти лоени свещи в тенекиени свещници, окачени по стените. В далечни дни тя служеше за училище.

В селото имаше два дюкяна. Чичо ми Джон А. Куорълс държеше единия от тях. Това беше малко помещение с пет-шест рафта, на които се виждаха няколко топчета басма; зад тезгяха се мъдреха няколко качета солена скумрия, чувалчета с кафе и новоорлеанска захар; тук-таме се валяха купчини метли, лопати, брадви, мотики, гребла и други подобни; по стените, окачени на канап, висяха евтини мъжки и женски шапки, тенекиени съдове; в другия край на дюкяна имаше още един тезгях с торби сачми на него, някоя и друга буца сирене и буре барут; пред него бяха наредени гърнета с пирони и пръчки олово, а зад него — една-две каци новоорлеанска меласа и буре наливно уиски, местно производство. Ако някое момче купеше нещо за пет-десет цента, то получаваше даром половин шепа захар; ако ли пък жена вземеше няколко ярда басма, тя имаше право на масур конци в добавка към останалите безплатни джунджурии; ако мъж купеше дори някаква дреболия, разрешаваше му се да си наточи толкова уиски, колкото може да изпие.

Всичко беше евтино: ябълки, праскови, сладки картофи, картофи и царевица — по десет цента бушела; пилета — десет цента парчето; масло — шест цента фунта; яйца — три цента дузината; кафе и захар — пет цента фунта; уиски — десет цента галона. Не зная какви са сега цените в Мисури, но много добре ги зная тук в Хартфорд, щат Кънектикът^[1]. Да се конкретизирам: ябълки — три долара бушела; праскови — пет долара; картофи — пет долара; пилета — долар-долар и половина парчето в зависимост от теглото; масло — от четиридесет и пет до шестдесет и пет цента фунта; яйца — петдесет до шестдесет цента дузината; кафе — четиридесет и пет цента фунта; местно уиски — четири-пет долара галона, струва ми се, но мога да говоря със

сигурност само за уискито, което аз пия, а то е скоч и струва десет долара галона, когато вземеш два галона, и над десет долара, когато вземеш по-малко.

Преди тридесет-четиридесет години пурите в Мисури вървяха по тридесет цента стотицата, но повечето хора и не помисляха за пури, тъй като пушенето с лула в този тютюнопроизводителен район не струваше нищо. Сега в Кънектикът също се отглежда много тютюн, но въпреки това ние плащаме десет долара за сто пури местно производство и петнадесет до двадесет долара, ако са вносни.

Някога баща ми имаше роби, но малко по малко ги продаде, а после наемаше работна ръка от фермерите. За петнадесетгодишно слугинче плащаше дванадесет долара годишно и му даваше едни вълнени чорапи и чифт калеври, които бяха, кажи-речи, без пари; за двадесет и пет годишна негърка, която вършеше общата къщна работа, той плащаше двадесет и пет долара годишно и ѝ даваше едни обуца и едни чорапи като гореспоменатите; за яка четиридесетгодишна негърка, която готвеше, переше и т.н., плащаше четиридесет долара на година и ѝ даваше обичайните два ката дрехи; а за здрав и силен работник плащаше от седемдесет и пет до сто долара на година и му даваше два ката работни дрехи и два чифта калеври, които струваха общо към три долара.

Дълго време аз помнех как брат ми Хенри нагази в напаления навън огън, когато беше на една седмица. Интересно е, че съм запомнил такова нещо, и още по-интересно е, дето цели тридесет години упорито съм си въобразявал, че наистина помня тази случка — защото естествено тя не съществуваше; на тази възраст брат ми изобщо не е можел да ходи. Ако поне за миг се бях замислил, не бих обременявал толкова дълго паметта си с такава невъзможна глупост. Мнозина смятат, че впечатление, запечатало се в паметта на детето през първите две години от живота му, не може да се задържи повече от пет години. Но те не са прави. Случаят с Бенвенуто Челини и саламандъра трябва да се приеме за действителен и напълно достоверен; а имаме и онзи забележителен и неоспорим случай в живота на Хелън Келър. Години наред аз смятах, че помня как съм помагал на дядо ми да си пие грога, когато съм бил на шест седмици, но сега вече избягвам да разправам този спомен; позастарях и паметта ми не е така силна, както беше някога. Като по-млад бях в състояние да

си спомням всичко — независимо дали се е случило, или не; но сега паметта ми отслабва и скоро ще стигна дотам, че няма да мога да си спомням нищо друго, освен неща, които никога не са се случвали. Жалко е да стигнеш до такова състояние, но това е неизбежно.

[1] Писано през 1877 г. — Б.пр. ↑

ЧИЧОВАТА ФЕРМА

Чичо ми, Джон А. Куорълс, се занимаваше също и със земеделие и фермата му се намиреше на четири мили от Флорида. Той имаше осем деца и петнадесет-двадесет негри, но и въобще си беше късметлия, особено що се отнася до характера. В живота си не съм срещал по-добър човек от него. От четвъртата година след преселването ни в Ханъбъл, докато станах единадесет-дванадесетгодишен, аз и му гостувах всяка година по два-три месеца. Никога не съм използвал съзнателно него или жена му в някоя от книгите си, но веднъж-дваж неговата ферма се оказа много удобна за литературни цели. В „Хък Фин“ и „Том Сойер детектив“ я преместих в Арканзас. На шестстотин мили от мястото ѝ, но това не представляваше особена трудност; фермата не беше много голяма — горе-долу петстотин акра, — но и два пъти по-голяма да беше, пак бих я преместил. Що се отнася до етичната страна на въпроса, тя никак не ме смущаваше. Бях готов да преместя и цял щат, ако изискванията на литературата наложеха това.

Райско място беше тая ферма на чичо Джон, особено за едно момче. Къщата беше дървена, с просторен пруст, който я свързваше с кухнята. Лете масата се слагаше в средата на този сенчест и прохладен пруст и изобилието от лакомства... ох, иде ми да се разрева, като се сетя за тях. Пържени пилета и печено свинско; диви и питомни патици, гъски и пуйки; съвсем прясно еленово месо; катерички, зайци, фазани, яребици, диви кокошки; питки с квас, топли питки от елда, топли тиганици, топъл пшеничен хляб, топли кифли, топъл царевичник; варени царевици, боб като масло, бакла, домати, грах, картофи, сладки картофи; мътеница, прясно мляко, квасено мляко; дини, какви ли не пъпешки — току-що откъснати от бостана; пита с ябълки, пита с праскови, пита с тиква, кнедли с ябълки... Вече не мога да си спомня всичко. Но най-голямата чудесия беше начинът, по който се приготвяваха тези неща — особено някои от тях. Да речем, царевичникът, топлите квасени питки, пшеничният хляб и пържените

пилета. В северните щати никога не умеят да приготвят тези неща както трябва — доколкото мога да съдя, никой там не е в състояние да научи това изкуство. В Севера си мислят, че знаят как се прави царевичник, но това е огромна заблуда. На света може би няма по-вкусен хляб от южняшкия царевичник и по-лош хляб от неговото жалко подобие, което правят на север; северняците рядко се опитват да пържат пилета и слава богу, че е така; това изкуство не може да бъде усвоено северно от линията Мейсън-Диксън^[1], нито пък някъде в Европа. Това не са приказки, чути от тоя, от оня — говоря от личен опит. В Европа си мислят, че навикът да се поднася хлябът още горещ е американски, но това е прекалено широко понятие; така поднасят хляба в Юга, но същото не може да се каже за Севера. В Севера и в Европа смятат, че топлият хляб е вреден за здравето. Това според мен е още една глупава заблуда, подобна на ширещата се в Европа заблуда, че не е здравословно да се пие ледена вода. В Европа не се нуждаят от ледена вода и не я пият; обаче, независимо от това тяхното определение за тази вода е по-уместно от нашето, защото дава много по-точна представа. В Европа казват „леденостудена“ вода. А от нашето определение човек добива представа за вода, получена от разтопен лед — една безвкусна течност, каквато всъщност ние не познаваме.

Жалко, че светът трябва да се отказва от толкова много хубави неща само защото били нездравословни. Аз лично се съмнявам, че създателят може да ни е дал някое подкрепително, което, използвано с мярка, да е нездравословно. Изключение правят само микробите. И все пак има хора, които упорито се лишават от редица неща — били те за ядене, пиене или пушене, — спечелили си по един или друг начин съмнително име. В името на здравето тези хора се отказват от какво ли не. И им остава едно голо здраве. Необяснима работа! Все едно да дадеш цялото си състояние за някоя крава, която вече не пуска мляко.

Къщата се намираше сред много голям двор, ограден от трите страни с колове с напречни пръти, а отзад — с висок стобор; до стобора беше сушилнята, а отвъд него — овощната градина; зад овощната градина пък бяха помещенията за негрите и тютюницата. В предния двор се влизаше по стълба от греди, чиито стъпала ставаха все по-ниски нагоре. Не помня някъде да имаше врата. В един ъгъл на

двора растяха десетина високи хикори и десетина ореха; когато узряваха плодовете им, събирахме цяло богатство.

По-надолу от къщата, до оградата, имаше малка дървена хижа; оттам нататък гористият склон се спускаше косо покрай хамбарите, оборите, сушилнята за тютюн и слизаше до една кристално бистра рекичка, която пееше в чакълестото си корито, криволичеше и се мяташе ту насам, ту натам под дебелия сянка на надвисналия над нея листак — божествено място за джапане, а и за плуване, защото имаше и вировете, забранени за нас, поради което често ги посещавахме.

В малката дървена хижа живееше прикована на легло беловласа робиня, която навестявахме всеки ден и на която гледахме със страхопочитание, понеже вярвахме, че е над хиляда години и е разговаряла лично с Мойсей. По-младите негри не се съмняваха нито за миг в тези данни и ни ги съобщаваха най-добросъвестно. А ние допълняхме, както ни хрумне, подробностите; и тъй вярвахме, че старицата е загубила здравето си по време на дългото пътешествие из пустинята след напускането на Египет и после никога не е могла да се възстанови. На темето си тя имаше едно оплешивяло кръгче и ние често пъти се прокрадвахме до хижата и се взирахме в него скришом, в благоговейно мълчание, смятайки, че то се е появило от уплаха, когато тя е видяла удавения фараон. Наричахме я леля Хана, както е прието на юг, макар че тя не ни беше леля. Беше суеверна, както всички негри; и подобно на тях, дълбоко религиозна. Тя вярваше в молитвите и прибегваше до тях при всички обикновени случаи, но не и тогава, когато беше нужен непосредствен и сигурен резултат. Появяха ли се наоколо вещици, тя навързваше на кичурчета — с бели конци — останките от сплъстените си коси и това веднага отнемаше силата на вещиците.

Ние, децата, обичахме всички негри във фермата, а с онези от тях, които бяха наши връстници, ни свързваше всъщност тясно приятелство. Казвам „всъщност“, за да намаля силата на израза. Защото хем бяхме близки приятели, хем не бяхме; цветът на кожата и общественото положение издигаха между нас незабележима преграда, която и те, и ние чувствахме и която правеше невъзможно пълното сближение между нас. Имахме един верен и предан приятел, съюзник и съветник — чичо Даниъл, роб на средна възраст, най-умния от всички негри, човек безкрайно топлосърдечен и отзивчив, една чиста и

открита душа, непознаваща лукавството. Ето вече толкова години той ми служи така вярно. Не съм го виждал повече от половин век и въпреки това немалка част от това време съм прекарвал в неговата приятна компания, карал съм го да се подвизава в книгите ми под собственото му име или пък като Джим, разкарвал съм го къде ли не — в Ханъбъл, със сал по Мисисипи и дори в балон над Сахара — и той неизменно търпеше всичко с вроденото му спокойствие, благодост и вярност. Именно на фермата аз обикнах силно тази раса и можах да оценя някои от най-хубавите ѝ качества. Обичта ми и уважението ми към нея издържаха проверката на времето и ето вече повече от шестдесет години стоят ненакърнени. Днес черноликият извиква у мен същите чувства, каквито извикваше и тогава.

В момчешките си години аз не изпитвах отвращение към робството. И през ум не ми минаваше, че то е нещо нередно. Не бях чул някой да порицава това явление: местните вестници не пишеха нищо против него; а черквата ни учеше, че бог го приема, че то е нещо свещено и че онзи, който се съмнява в това, трябва само да разгърне Библията, за да успокои съвестта си — и после за доказателство ни четяха на глас библейски текстове; ако самите роби се отвращаваха от робството, то те бяха благоразумни и си мълчаха. В Ханъбъл рядко можеше да се види грубо отнасяне с някой роб; а на фермата на чичо ми — никога.

Обаче една случка от детските години, свързана с този въпрос, ми е направила, изглежда, много силно впечатление — иначе не би се запазила в паметта ми така ясно, така живо, така отчетливо въпреки изминалите години. При нас работеше едно негърче роб, което бяхме наели от едного в Ханъбъл. То беше от източния край на Мериленд, но го бяха откъснали от родителите му и другарчетата му и прекарвайки го през половината континент, го бяха продали. То беше весела душа, невинна и блага, но по-шумно създание не бях виждал. По цял ден пееше, свиркаше, викаше, крещеше, смееше се — нещо непоносимо, просто да полудееш. Еден ден излязох от кожата си, отърчах побеснял при майка ми и като отворих една уста: „Санди вече цял час пее, казвам ѝ, не е млъкнал нито за секунда, това не може да се търпи повече, накарай го най-после да си затвори устата.“ В очите ѝ се появиха сълзи, устата ѝ се разтрепериха и тя отвърна горе-долу така:

„Горкото, когато пее, това показва, че забравя някои неща, и тогава съм спокойна; но когато мълчи, все ме е страх, че си спомня, и тогава така ме боли. То никога вече няма да види майка си; щом може да пее, не бива да му пречим, а трябва да се радваме. Ако беше по-голям, щеше да ме разбере; и тогава шумът, който вдига това дете, останало без близки, щеше да ти доставя удоволствие.“

Това бе обикновено слово, съставено от прости думи, но то остави у мен дълбоки следи и оттогава шумът на Санди никога вече не ме смущаваше. Майка ми никога не употребяваше големи думи, но имаше естествен дар да въздейства с простите. Тя доживя близо деветдесет години и до последния си миг умееше да си служи със словото, особено когато я възмутеше някаква низост или несправедливост. Тя също се оказа много пригодна за моите книги, където играе ролята на Том Сойеровата леля Поли. Накарах я да говори на диалект и се помъчих да внеса и някакви други подобрения в нея, но нищо не можах да измисля. Веднъж прибягнах и до Санди — пак в „Том Сойер“. Накарах го да вароса оградата, но нищо не излезе. Вече не помня какво име съм му дал в книгата.

И до ден-днешен фермата е пред очите ми. Виждам всички нейни принадлежности, всички подробности: общата стая с кревата на колелца в единия ъгъл и чекръка в другия — чекръка, чийто стон, ту по-висок, ту по-нисък, беше най-тъжният звук за мен, който ме караше да страдам за дома, потискаше ме и извикваше във въображението ми духове бродници; голямото огнище, пълно в зимните вечери с пламтящи хикорови пънове, които изпускаха с цвъртене сладък лепкав сок, но ние не го оставяхме да изтече в огъня, а го обирахме и облизвахме; ленивата котка, проснала се на каменните плочи пред огнището; сънливите кучета, които примигваха, сгушени до подпорите на огнището; леля ми, която все плетеше нещо край огъня; срещу нея чичо ми с димящата лула от царевичен кочан; олизгания, гол дъбов под, в който леко се отразяваха игривите езици на пламъците, прогорен тук-там, където бяха отхвъркнали въгленчета, за да изтлеят в бавна смърт; половин дузина деца, които лудуваха в полутъмния край на стаята; няколко дървени стола, от които един-два люлеещи се; люлката, излязла вече от употреба, но чакаща търпеливо; сюрцията дечурлига по ризки и нощници, които в студените ранни утрини се гушеха и мотаеха около огнището, защото нямаха никакво желание да

оставят това топличко кътче и да минат през студения пруст в кухнята, за да се умият на умивалника. Покрай предната ограда минаваше селският път — лете любимо свърталище на змиите, които обичаха да се ровят в прахта и да се приличат на слънце; видехме ли гърмящи змии или змии-пуф, убивахме ги; случеха ли се чернушки или бегачи, или някоя от прочутите пръстенлии, бягахме най-безсрамно; а когато се натъкнехме на домашни змии или жълтурки, отнасяхме ги в къщи и ги пускахме в кошницата за плетиво на леля Патси, за да я изненадаме. Тя страдеше от предубеждения против змиите и щом вземеше кошницата и те започнеха да изпълзват от нея, загубваше и ума, и дума. Така и не можа да свикне с тях, въпреки че много пъти ѝ давахме възможност за това. Леля Патси се отнасяше студено и към прилепите и не можеше да ги понася; но според мен няма по-мило хвъркало от прилепа. Майка ми, нали беше сестра на леля Патси, страдеше от същите неизлечими предубеждения. А прилепът е такова едно мекичко и копринено животинче; не зная друго, което да е по-приятно на пипане или да е по-благодарно, когато го милваш, стига да знаеш как. Познавам много добре тези твърдокрили^[2], понеже нашата голяма пещера — на три мили под Ханъбъл, беше претъпкана с тях и аз често носех прилепи у дома, за да изненадам приятно майка ми. А да я изненадам, не беше никак трудно, защото в делнични дни се предполагаше, че съм бил на училище и няма откъде да взема прилепи. Мама не беше мнителна и винаги вярваше на хората; и когато ѝ кажех: „В джоба на палтото ми има нещо за теб“, тя веднага бръкваше в него. Но после бързо изваждаше ръка; и то сама, без да я карам. Най-интересното е, че тя никога не можа да свикне с моите прилепи. Колкото повече се натъкваше на тях, толкова повече не можеше да промени отношението си.

Доколкото зная, майка ми никога не беше влизала в тази пещера; но всички други влизаха. Много екскурзианти идваха чак отнякъде си, за да я видят. Дълга цели мили, тя представляваше безкраен лабиринт от тесни и дълбоки процепи и проходи. Никак не беше трудно да се изгубиш в нея; всеки можеше да се изгуби — дори прилепите. Веднъж и самият аз се загубих в нея заедно с една дама и когато последната ни свещ вече догаряше, зърнахме в далечината да криволичат факлите на спасителната команда.

Веднъж Джо, индианецът, се загуби в пещерата и щеше да умре от глад, ако бяха се свършили прилепите. Но това бе невъзможно; имаше ги с милиарди. После той ми разказа всичко от игла до конец. В книгата, озаглавена „Том Сойер“, аз го оставих да умре от глад в пещерата, но това се налагаше в интерес на изкуството; в действителност такова нещо не се е случвало. „Генерал“ Гейнс, който беше най-големият пияница в града, преди да го измести Джими Фин, се губи цяла седмица в тая пещера, докато накрая успял да покаже носната си кърпа от една дупка на възвишението до Севъртън — на няколко мили от входа на пещерата — и някой забелязал кърпата и го измъкнал. В разказаното от него нямаше нищо особено, ако не се смята носната кърпа. Познавах го от години, но никога не го бях виждал с носна кърпа. В края на краищата може би е показал носа си през дупката. Той също би привлякъл внимание.

Пещерата навяваше ужас, защото в нея имаше един труп — трупа на младо, четиринадесетгодишно момиче. Той се намираше в стъклен цилиндър, пъхнат в друг от мед, който пък висеше на релса, затъкната в един тесен проход. Тялото беше спиртосано и се говореше, че разни скитници и нехранимайковци имали навик да теглят момичето за косите и да гледат мъртвото му лице. Момичето беше дъщеря на един изключително способен и широко известен хирург от Сейнт Луис. Той падаше чудак и често пъти вършеше странни неща. Именно той беше оставил горкото момиче в това забравено от бога място.

Доктор Макдауъл — великият доктор Макдауъл от Сейнт Луис — беше не само хирург, но и лекар; и понякога, в случаите, когато лекарствата не помагаха, той прибегваше до други средства. Веднъж се скарал с едно семейство, чийто домашен лекар беше, и те престанали да го викат. Но дошло време пак да прибегнат до него. Стопанката на къщата лежала тежко болна и лекарите я били отписали. Доктор Макдауъл влязъл в стаята, спрял се и се загледал мълчаливо в болната; на главата си носел своята огромна шапка с увиснала периферия, а под мишница — голям хляб; и както си стоял и гледал съсредоточено, чупел къшеи от хляба, дъвчел, а трохите падали по палтото му и на пода. Жената лежала бледа и неподвижна, със затворени очи; край леглото се били събрали домашните — кой прав, кой коленичил — и тихичко хлипали. Най-неочаквано докторът започнал да взема

шишетата с лекарствата, да ги подушва едно по едно и да ги изхвърля пренебрежително през прозореца. Когато изхвърлил и последното, пристъпил до леглото, оставил хляба на гърдите на умиращата и креснал: „Какво сте се разцивили, идиоти! Нищо ѝ няма на тая преструвала. Я си покажи езика!“

Хлипанията мигом престанали и разгневените близки забравили скръбта си и взели да ругаят доктора, задето се държал така непристойно пред един смъртник; ала той ги прекъснал по най-грубиянски начин: „Гъгниви тъпаци! Вие ли ще ме учите мене? Казвам ви, че нищо ѝ няма — болна е само от мързел. Трябва ѝ само парче печено месо и едно изкърване. С нейните префърцунени номера, тя...“

Тук умиращата станала от леглото и в очите ѝ засвяткал войнствен блясък. И тя изляла върху доктора цялата си наранена душа — истинско изригване на вулкан, съпроводено с гръмотевици, светкавици, вихрушки, трусове, вулканични камъни и пепел. Така той предизвикал желаната реакция и жената се оправила. Такъв беше покойният доктор Макдауъл, чието име бе толкова известно и толкова тачено по долината на Мисисипи десет години преди Гражданската война.

Отвъд пътя, на който се, приличаха змиите, растеше гъста млада гора, прорязана от пътека, дълга четвърт миля; пътеката, която почти не виждаше слънце, изведнъж излизаше на голямо равно поле, пълно с диви ягоди и грейнали като звезди диви карамфили и оградено от всички страни с гора. Дивите ягоди бяха много ароматични и сладки. Когато дойдеше време да зреят, ние обикновено идвахме тук по хлад, рано сутрин, додето капчиците роса все още блестяха по тревата и горите ехтяха от първите песни на птичките.

В гористия склон отляво бяха люлките. Направени от кората на млади хикорови дървета, те ставаха опасни, когато изсъхнеха. Все намираха да се скъсат, когато си на четиридесет стъпки във въздуха, затова всяка година трябваше да се оправят толкова много счупени кости. Аз самият имах късмет в това отношение, но нито един от братовчедите ми не мина без падане; А те бяха осмина и между тях имаше общо четиринадесет счупени по едно или друго време ръце. Но оправянето им не струваше почти нищо, понеже на доктора се плащаше годишно — двадесет и пет долара за цялото семейство. Спомням си двама от флоридските доктори — Чоунинг и Мередит.

Срещу двадесет и пет долара на година те не само се грижеха за цялото семейство, но и сами доставяха нужните лекарства. И то в немалко количество. Само много едър човек би могъл да изгълта цяла доза. Основното лекарство беше рициново масло. Една доза представляваше половин черпак от това масло с половин черпак новоорлеанска меласа, която да го прокара и да подобри вкуса му, което, разбира се, не ставаше. После идваше каломелът, после ревенът и после джалапът^[3]. Освен това се прибягваше до пускане на кръв и налагане с хардал. Това беше ужасна медицина и все пак смъртността не беше висока. Каломелът почти неизбежно причиняваше силно отделяне на слюнка и съсипваше няколко зъба на болния. А зъболекари нямаше. Разядеше ли се някой зъб и изобщо появеше ли се зъбобол, докторът знаеше само едно — хващаше клещите и вадеше. Ако челюстта останеше здрава, вината не беше негова.

При по-обикновени болезки не се викаше доктор; с болния се заемаше бабата в семейството. Всяка баба беше доктор, събираше си билки в горите и знаеше как да прави от тях церове, от които биха се обърнали червата и на я куче. Освен това имахме и друг доктор — Индианеца, един мрачен дивак, останка от своето племе, който познаваше издълбоко загадките на природата и тайните свойства на билките; повечето горяни вярваха в неговите способности и можеха да ви разкажат какви чудотворни лекове прави. На остров Мавриций, там нейде в безкрая на Индийския океан, има един човек, който напомня за някогашния наш Индианец. Той е негър и не се е учил за доктор, но може да лекува една болест, пред която докторите са безсилни. Разболее ли се някой от тази болест, само него викат. Тази неизвестна и смъртоносна болест е детска и негърът я лекува с някакъв цяр от билки, който сам приготвява по рецепта, оставена му от баща му и дядо му. Той никому не казва тайната на приготвянето на този цяр и хората се страхуват, че ще я отнесе в гроба си; и тогава на Мавриций ще настъпи ужас. Всичко това ми бе разказано на острова през 1896 година.

По онова време имахме и доктор Вяра — това беше жена. Нейната специалност беше зъбоболът. Тя бе жена на един фермер и живееше на пет мили от Ханъбъл. Доктор Вяра покриваше с ръка устата на пациента и казваше: „Вярвай!“ И изцерението настъпваше незабавно. Госпожа Ътпбек, още я помня. Два пъти съм ходил при

нея, яхнал коня зад майка ми, и с очите си съм видял как лекува. Пациентът беше майка ми.

След време доктор Мередит се пресели в Ханъбъл и стана наш домашен лекар. Той на няколко пъти е спасявал живота ми. Въпреки това беше свестен човек и не мислеше никому зло. Но както и да е.

Винаги са ми казвали, че съм бил болнаво, изнежено, капризно и хилаво дете и през първите седем години от живота ми са ме крепили главно с лекарства. Когато майка ми караше осемдесет и осмата си година, веднъж ѝ подметнах:

— По онова време сигурно непрекъснато си се тревожила за мен.

— Да, непрекъснато.

— Страхуваше се, че няма да ме бъде ли?

След известно мълчание — очевидно за да премисли — тя отвърна:

— Не, страхувах се, че ще те бъде.

Това прилича малко на плагиатство, но сигурно не беше.

Селското училище беше на три мили от чичовата ми ферма. То се намираще на една полянка сред гората и побираше около двадесет и пет момчета и момичета. Ние ходехме на училище лете, почти редовно — по един-два пъти в седмицата; тръгвахме сутрин по хлад по горските пътеки и се връщаме надвечер. Всички ученици си носеха обед в кошници — царевичник, мътеница и други благини — и го изядоха по пладне под сянката на дърветата. За този период от моето учение си спомням с най-голямо удоволствие. За първи път пристъпих прага на това училище на седем години. Едно ячко петнадесетгодишно момиче с обичайната шапка за слънце и басмена рокля ме запита дали „употребявам тютюн“ — искаше да каже, дали дъвча тютюн. Отвърнах отрицателно, с което си навлякох нейното презрение. Тя събра всички деца и се провикна:

— Вижте едно седемгодишно момче, което не знае да дъвче тютюн!

От погледите и подмятанията, с които бяха посрещнати тези думи, аз разбрах, че съм едно много ниско паднало същество. Засрамах се жестоко от себе си и реших да се поправам. Но нищо не излезе — само ми призля: оказа се, че не мога да се науча да дъвча тютюн. Виж, да пуша се научих много лесно, но това не трогна никого и аз си останах в очите на всички едно безлично нищожество. Как

само жадувах да спечеля уважението им, но не можах. Децата са безмилостни към недостатъците на другарчетата си.

Както вече казах, докато станах дванадесет-тринадесетгодишен, всяка година прекарвах известно време на фермата. Спомените ми за онези години са пълни с очарование, както бе пълен с очарование и животът там. Мога да възкресявам в паметта си тържествения здрач и тайнственост на гъстите гори, земните мириси, нежните ухания на дивите цветя, блясъка на умития от дъжда листак, ромона на капките, когато вятърът разклатеше дърветата, далечното чукане на кълвачите и приглушеното барабанене на горските фазани в самотата на леса, подплашените животинки, които се стрелкаха по тревата — да, мога да възкресявам всичко това и то става толкова реално, колкото е било, и извиква не по-малко блаженство. Спомням си прерията с нейното усамотение и покой и огромния ястреб, увиснал неподвижно в небето с широко разперени криле, и небесната синева, която прозира между крайните пера на тези криле. Виждам горите в тяхната есенна премяна, виолетовите дъбове, окъпаните в злато хикори, грейналите в алени пламъци кленове и смрадлики и чувам как шумоли опадалата шума, когато се ровим в нея. Виждам сините гроздове на дивите лозници, увиснали между листата на дърветата, и помня вкуса и аромата им. Зная как изглеждат къпините и колко са вкусни, познавам също лешниците, персимоните; още усещам дъжда от обикновени и хикорови орехи, които тупат по главата ми, когато в хладното утро се боричкаме за тях заедно с прасетата, и те валят, валят от поривите на вятъра. Зная колко красиви са петната от къпини, зная и петната от зелените орехови шлюпки, които нехаят ни от сапун, ни от вода, въпреки че толкова сапун и вода отиваха за тях. Познавам вкуса на кленовия сок и зная кога се събира той, как се нареждат коритата и улеите, по които изтича, как се вари, как после се краде от приготвената захар и колко по-сладка е крадената захар — каквото и да говорят дребнавите. Зная как изглежда огромната диня, която припича на слънце кръглото си туловище между тиквените врежове, и зная колко примамлива е тя, когато се изстудява в корито вода под кревата; зная как изглежда на масата в заветния просторен пруст между къщата и кухнята, как децата се събират за нейното заколение и от устата им текат слюнки; зная как пращи тя, когато ножът се забие в нея, и виждам как цепнатината бяга преди острието към долния край; виждам

как се отделят двете половини и разкриват богатото червено месо и черните семки, как се отделя сърцето — разкош, определен само за избраници; зная как изглежда момчешката муцуна зад огромния резен и какво изпитва самото момче; защото съм преживял всичко това. Познавам вкуса на динята, получена по нормален път, познавам и вкуса на динята, с която си се сдобил посредством едно изкуство. И двете са много сладки, но който е врял и кипял в тези неща, най-добре знае коя е по-сладка. Зная как изглеждат още зелените ябълки, праскови и круши на дървото и зная колко „приятно“ е да ги усетиш в стомаха си. Зная и как изглеждат узрелите, струпани на купове под дърветата, зная колко са хубави и колко ярки са цветовете им. Зная как изглежда замръзналата ябълка зиме в кацата в зимника, зная колко трудно е да я отхапеш, как тръпнат зъбите ти от студеното и колко сладка е въпреки всичко. Зная навика на възрастните да дават наранените ябълки на децата, а някога знаех и как да ги надхитрявам в това. Зная какво е и ябълката, която в зимната вечер се пече и цвърчи в огнището, зная какво блаженство е да я изядеш още топла, поръсена с малко захар и залята с каймак. Познавам тънкото изкуство и тайнство да чупиш орехите върху желязото за гладене по такъв начин, че ядките да излизат цели, и зная как покрай орехите, ябълките и ябълковия сок сладките стари приказки и стари шеги на старите изглеждат съвсем нови и интересни и вечерта минава толкова неусетно, че се чудиш кога се е изнизало това време. Зная какво нещо беше кухнята на чичо Даниъл в ония незабравими детски вечери и виждам дечурлигата, бели и черни, скупчени край огнището, виждам как пламъците играят по лицата им, а сенките трепкат по стените чак до мрачните ъгли в дъното и чувам чичо Даниъл да разказва безсмъртните приказки, които след години чичо Рем Харис^[4] събра в книгите си и обая света с тях; и досега усещам радостта, от която тръпнех, когато приближеше време за страшната приказка „Златната ръка“, и чувството на съжаление наред с тази радост, защото вечерта завършваше винаги с тази приказка и нищо повече не ни отделяше от нежеланото легло.

Спомням си голата дървена стълба в къщата на чичо ми, завоя наляво след площадката, гредите и наклонения покрив над леглото ми, квадратите лунна светлина на пода и белия, студен, снежен мир навън, гледан през голия прозорец. Помня как виеше вятърът и пукаше къщата при буря и колко приятно бе да се вслушваш в тия звуци, завит

на топличко под одеялата; и как ситният сняг проникваше под прозореца, натрупваше се на преспички по пода и сутрин в стаята лъхаше такъв студ, че ти се убиваше всяко желание да станеш — ако изобщо си имал такова желание. Помня колко тъмна беше тази стая при безлуние и как крещеше призрачната тишина, когато случайно се събудиш нощем, и как забравените грехове напираха от скритите кътчета на съзнанието и искаха да говорят; и колко неподходящо бе това време за подобни намерения; и колко страшно звучаха кукумякането на кукумявката и вълчийт вой, чиито тъжни звуци разнасяше нощният вятър.

Помня бясното плющение на дъжда по покрива в летните нощи и колко приятно бе да лежиш заслушан в него и да се наслаждаваш на белия блясък на светкавицата и на величествения грохот и трясък на гръмотевицата. Стаята беше много удобна — до прозореца минаваше гръмоотвод, великолепно, макар и несигурно средство за изкачване и спущане в летните нощи, когато имаше да се вършат тайни дела.

Помня как излизахме нощем с негрите на лов за борсуци и сариги, късните преходи в черния мрак на горите и възбудата, която обземаше всеки, когато далечният лай на някое хитро куче известеше, че жертвата е притисната; след това бясното тичане и препъване през трънаци, храсти и коренища, докато стигнем до мястото; после паленето на огъня, повалянето на дървото, на което се е покатерило животното, лудешката радост на кучета и негри и чудноватата картина, която представляваше всичко това, помня какво дълбоко задоволство изпитвахме всички, освен борсука.

Помня и сезона на гълъбите, когато те долетяваха с милиони и отрупваха дърветата, чиито клони се кършеха от тежестта им. Избивахме ги с тояги; пушки не бяха нужни и не се използваша. Помня как ходехме на лов за катерички, диви кокошки, диви пуйки и други такива; как излизахме сутрин още по тъмно и тръгнахме на път, колко студено и мрачно беше и колко често съм съжалявал, че съм тръгнал. Само едно изсвирване на тръбата привличаше два пъти повече кучета, отколкото бяха необходими, и в своята радост те препускаха и се боричкаха като бесни, събаряха по-малките деца и вдигаха вой до бога. Дадеше ли им се знак, те изчезваха в гората, а ние тръгнахме смълчани по тях в угнетяващия мрак. Но след малко първата зора се сипваше над света, птичките зачуруликаха, слънцето се издигаше и разливаше

навред светлина и успокоение и всичко беше свежо, росно и дъхаво, и животът пак ставаше весел. След тричасово скитане, отмалели от здрава умора, претоварени с дивеч, изгладнели, ние се връщаме точно навреме за закуска.

[1] Границата между Пенсилвания и Мериленд, която се смята и за разграничителна линия между Севера и Юга. — Б.пр. ↑

[2] Марк Твен е искал да каже ръкокрили. — Б.пр. ↑

[3] Корен от едно мексиканско растение, употребяван като очистително. — Б.пр. ↑

[4] Марк Твен прави комбинация от името на писателя Джоуел Чандлър Харис (1848–1908) и името, под което са известни неговите приказки — „Приказки на чичо Ремъс“. — Б.пр. ↑

НАШИЯТ РОД

Баща ми, Джон Маршъл Клемънс, беше от Вирджиния, а майка ми, Джейн Ламптън — от Кентъки. Зад Клемънсовия род се точи дълга, губеща се в безкрая върволица от деди, която стига чак до Ноево време. Съгласно традицията, част от тях са били пирати и търговци на роби по времето на Елисавета. Но в това няма нищо лошо, защото такива са били Дрейк^[1], Хокинс^[2] и много други. Някога това са били високо уважавани професии, практикувани дори от монарси. На младини аз също имах желание да стана пират. Ако се вгледа в най-съкровениите кътчета на душата си, читателят ще види... впрочем няма значение какво ще види. Аз не съм седнал да пиша неговата автобиография, а моята. По-късно, съгласно преданието, един от споменатата върволица станал посланик в Испания по времето на Джеймс I или Чарлс I, оженил се там и оставил в рода си струйка испанска кръв да ни сгорещява. И пак според преданието същият този, именуван Джефри Клемънт, помогнал да бъде осъден на смърт Чарлс I.

Досега не съм проучвал задълбочено тези предания, било защото ме е мързяло, било защото съм бил твърде зает с лакировката на отсамния край на върволицата, за да го направя по-представителен; ала други от нашия род твърдят, че са правили такова проучване и то е дало положителни резултати. Ето защо винаги съм приемал на вяра, че посредством моя прадед съм помогнал на Чарлс да се избави от неприятностите си. В това ме убеждават и моите инстинкти. Когато имаш някакъв много силен, упорит и неизкореним инстинкт, можеш да бъдеш сигурен, че той не води началото си от теб, а е унаследен — унаследен много отдавна и усъвършенстван и затвърден от вкостеняващото влияние на времето. Ето аз винаги и неизменно съм таил злоба към Чарлс и съм напълно убеден, че това чувство се е вляло в мен по жилите на дедите ми от сърцето на оня, който е съдил Чарлс, защото не е в характера ми да тая злоба към хората по някакви лични съображения. От друга страна, не храня лоши чувства към Джефри,

както би могло да се очаква. Това показва, че моите деди от времето, на Джеймс II също не са имали лошо отношение към Джефри; не знаейки защо е така и никога не съм могъл да разбера; но фактът си е факт. Освен това винаги съм изпитвал най-приятелски чувства към сатаната. Естествено това също е унаследено; то трябва да е в кръвта ми, не би могло да води началото си от мен.

И тъй благодарение на инстинкта, а също на твърденията на онези от нашия род, които казват, че са проучвали историята му, аз винаги съм се считал задължен да вярвам, че Джефри Клемънт, мъчителят на Чарлс, е мой роднина, и да се отнасям към него благосклонно — по-точно да се гордея с него. Това не ми се отрази добре, защото ме направи тщеславен, което не е хубаво. Родството ми с Джефри стана причина да гледам отвисоко на хора, които съдбата не е ощастливила с такива прадеди, и неведнъж ме е карало да унижавам такива хора и да им казвам обидни неща, и то в присъствие на други.

Подобно нещо ми се случи в Берлин преди няколко години. Тогава наш пълномощен министър при императорския двор беше Уилям Уолтър Фелпс. Една вечер той ме покани на прием, за да ме запознае с граф С..., министър. Фелпс беше благородник от голям и славен род. Естествено дощя ми се да му покажа, че и аз не съм кой да е; но не ми се искаше да взема да измъквам дедите си за ушите направо от гробовете, а и не можех да намеря сгоден случай да ги изкарам на сцената уж съвсем случайно. Струва ми се, че и Фелпс се натъкваше на същите затруднения. Навремени той изглеждаше разсеян — точно както изглежда човек, който иска да извади някого от прадедите си просто съвсем случайно, а не се сеца как да направи това достатъчно убедително. Най-после, след вечерята, той пристъпи към действие. Заведе ни в гостната и започна да ни показва картините в нея, докато накрая се спря пред една нескопосана стара гравюра. На нея бе изобразен държавният съд, който е осъдил Чарлс I. Виждаха се куп съдии с пуритански широкополи шапки, а под тях трима гологлави секретари, седнали пред една маса.

Господин Фелпс сложи показалец върху единия от тримата и каза с тържествуващо безразличие:

— Този е от моя род.

Аз сложих пръст върху един от съдиите и отвърнах с унищожително равнодушие:

— А този от моя. Но това е нищо. Какви ги имаме още в нашия род!

Това не беше почитено от моя страна. След това винаги съм съжалявал за тази си постъпка. Аз просто го унищожих. Чудя се как ли се е почувствал. Във всеки случай нашето приятелство остана ненакърнено, което показва, че той беше прекрасен, високо издигнат човек, независимо от скромния си произход. А и за мен говори добре това, че не се повлиях от този произход. Аз не промених с нищо отношението си към него и винаги се държах с него като с равен.

Сред вирджинските Клемънсовци има един Джери и един Шерард. Джери Клемънс се славеше като отличен стрелец с пистолет и веднъж това му даде възможност да вразуми едни тъпанджии, които не разбираха ни от уговорки, ни от блага дума. По онова време той бе тръгнал на предизборна агитационна обиколка из щата. Събраните пред трибуната тъпанджии бяха наети от опозицията, за да думкат, докато Джери произнася речта си. Преди да започне, той измъкна револвера си, сложи го пред себе си и каза с мек, кадифен глас:

— Нямам желание да стрелям по когото и да било и ще гледам да мина и без това, но имам по един куршум за всеки тъпан, тъй че ако искате да не останете без тъпани, отдалечете се от тях.

По време на войната^[3] Шерард Клемънс беше републиканец — представител на Западна Вирджиния в Конгреса, а след това се пресели в Сейнт Луис, където живееха, а и досега живеят нашите роднини Джеймс Клемънс, и стана отявлен бунтар. Това стана след войната. По времето, когато той беше републиканец, аз бях бунтар; но когато той стана бунтар, аз минах (временно) към републиканците.

Клемънсови винаги са правили всичко възможно, за да поддържат политическото равновесие, каквито и несгоди да им е причинявало това. Не знаех каква е съдбата на Шерард Клемънс, но веднъж трябваше да представя сенатора Холи пред масово републиканско събрание в Ню Ингленд, след което получих гневно писмо от Шерард от Сейнт Луис. Той ми пишеше, че републиканците от Севера — не, „гадовете от Севера“ са унищожили старата южняшка аристокрация с огън и меч и че на мен, аристократ по кръв, не ми подобава да се мъкна подир тия свини. Нима забрави, че си един Ламптън? — пишеше Шерард.

Това беше намек за произхода ми по майчина линия. По баща майка ми беше Ламбтън — Ламбтън, но с „п“, понеже навремето някои от рода не са разбирали много от правопис и фамилното име е пострадало от това. Тя се е омъжила за баща ми в Лексингтън в 1823 година, когато е била на двадесет години, а той — на двадесет и четири. Не може да се каже, че някой от двамата е страдал от излишества. Доколкото ми е известно, нейната зестра се е състояла от двама-трима негри и нищо повече. Те се заселили в далечното селище Джеймстаун, забутано в планинските пуцинали на Източен Тенеси. Там им се родили първите деца, но тъй като аз съм по-късна реколта, не помня нищо. Аз съм бил отложен — отложен за Мисури. Тогава Мисури е бил нов, още неизвестен щат и се е нуждаел от атракции.

Мисля, че най-големият ми брат Брайън, сестрите ми Памела и Маргарет и брат ми Бенджамин са родени в Джеймстаун. Възможно е да е имало и други, но не мога да говоря със сигурност. За толкова малко селище заселването на родителите ми там е било голяма придобивка. Хората хранели надежди, че те ще останат и селището ще се превърне в голям град. Предполагали, че ще останат и ще настъпи истински разцвет. Но не след дълго родителите ми си отишли, цените отново паднали и минали много години, преди Джеймстаун да получи нов тласък. Аз съм писал за Джеймстаун в романа си „Позлатеният век“, но това са чути неща, аз лично не съм ходил там.

Баща ми остави чудесен имот в околностите на Джеймстаун — 75000 акра^[4]. Той умря в 1874 г., а го беше купил двадесет години преди това. Данъците бяха нищожни (пет долара годишно за целия имот) и баща ми си ги плащаше редовно и държеше документите си в пълен порядък. Той все казваше, че не очаква преди смъртта му о цената на земята да се покачи много, но един ден имотът ще представлява хубав източник на доходи за децата. В този имот имаше въглища, мед, желязо, гори и баща ми казваше, че с течение на времето през него ще мине железница и тогава имотът ще стане истински имот. Освен това в него растеше диво грозде от някакъв многообещаващ сорт. Баща ми беше изпратил няколко пръчки на Николас Лонгуърт в Синсинати, за да му каже мнението си, и Лонгуърт отвърна, че от това грозде може да излезе не по-лошо вино, отколкото от неговата Катоба. Освен всички тези богатства в това землище имаше и петрол, но баща ми не знаеше това, пък и да знаеше, в онези дни то не би му направило

впечатление. Петрола го откриха едва към 1895 година. Де да имах сега няколко акра от тази земя — тогава не бих писал автобиографии, за да си изкарам хляба. Умирайки, баща ми ни завеща: „Дръжте се за земята и чакайте; гледайте някой да не ви подлъже и да ви я вземе.“ Любимият братовчед на майка ми Джеймс Ламптън, който фигурира в „Позлатеният век“ под името полковник Селърс, винаги казваше за този имот, и то с каква разпаленост: „В него има милиони! Милиони!“ Вярно, той за всяко нещо говореше така и винаги се оказваше, че греши, но този път беше прав; а това показва, че човек, който вечно стреля с пророческа пушка, никога не бива да се отчайва. Ако не се обезсърчава и продължава да стреля във всяка попаднала му цел, все един ден ще улучи.

Мнозина смятат полковник Селърс за художествена измислица, фикция, каприз на фантазията и ми правят голяма чест, като го наричат мое „творение“; но те грешат. Аз просто съм го описал такъв, какъвто си беше; трудно би било да преувеличиш нещо в него. Епизодите, които изглеждат най-невероятни и в книгата, и в пиесата, не са моя измислица, а са действителни случки от неговия живот, на които аз лично съм бил свидетел. Публиката си умираше от смях, като гледаше Джон Реймънд^[5] в сцената с ряпата, но колкото и невероятна да е тази случка, тя е точно възпроизведена до най-абсурдните подробности. Това се случи в Ламптъновата къща и аз лично бях там. По-точно казано, именно аз бях гостът, който ядеше ряпата. В тази трогателна сцена един голям актьор би накарал и най-коравосърдечния зрител да се просълзи и същевременно да припадне от смях. Но Реймънд беше добър само в чисто комичните роли. В това отношение той беше чуден, превъзходен — с една дума, велик. Но във всичко останало той бе пигмей на пигмеите. Истинският полковник Селърс, такъв, какъвто го познавах в лицето на Джеймс Ламптън, беше трогателна, красива душа, мъжествен, открит и честен човек с голямо, наивно и всеотдайно сърце, човек, роден за обич; и той наистина бе обичан от всички свои приятели, а домашните му го боготворяха. Да, това е точната дума. За домашните си той беше едва ли не бог. Никой не е видял на сцената истинския полковник Селърс. Видели са само половината от него. Реймънд не бе в състояние да представи другата половина; тя беше извън неговите възможности. Тази половина се състоеше от качества, на които Реймънд бе съвсем чужд. Защото Реймънд не беше нито

мъжествен, нито открит, нито честен — той бе празен, себичен, вулгарен, прост и глупав, а там, където би трябвало да бъде сърцето му, зееше празнина. Само един човек би могъл да пресъздаде изцяло полковник Селърс и този човек беше Франк Майо^[6].

Нашият свят е пълен с изненади. И на тях се натъкваш тъкмо тогава, когато най-малко ги очакваш. Когато реших да вкарам Селърс в книгата, Чарлс Дъдли Уорнър, който ми беше съавтор, предложи да променим кръщелното му име. Преди десетина години в едно от глухите кътчета на Запада той се бе натъкнал на човек на име Ескол Селърс и смяташе, че името Ескол ще прилегне много добре на нашия полковник, тъй като беше рядко, необичайно и т.н. Тази идея ми допадна, но аз изразих съмнения, че въпросният човек може да се изтърси отнякъде и да протестира. Обаче Уорнър каза, че това е изключено, че човекът сигурно вече е умрял, пък и да не е умрял, трябвало да използваме името; това било най-подходящото име и без него било невъзможно да минем. И тъй, променихме името. Познатият на Уорнър беше собственик на скромна, небогата ферма. Но една седмица след излизането на книгата в Хартфорд се яви един господин с висше образование, изискани маниери, облечен като граф и доста свирепо настроен — по очите му се познаваше, че се готви да ни даде под съд за клевета; излезе, че и той се казвал Ескол Селърс. Той никога не бе чувал за другия Селърс и живееше на хиляди мили от него. Намеренията на този обиден аристократ бяха съвсем ясни и делови: той искаше издателството да изтегли всички бройки, пуснати на пазара, и да промени името в набора — в противен случай щял да предяви иск за 10000 долара. Издателството му обеща да изпълни неговото искане и му се извини хиляди пъти, а ние възстановихме в набора старото име — полковник Мълбъри Селърс. Очевидно всичко е възможно на този свят. Възможно е дори да съществуват двама души без никакви роднински връзки помежду си, които да носят това невъзможно име Ескол Селърс.

Джеймс Ламптън цял живот плуваше в розовата мъгла на най-красиви мечти и накрая умря, без да види осъществена нито една от тях. За последен път го видях през 1884 година — двадесет и шест години след като бях изял у тях купата сурови репи, прокарайки ги с ведро вода. Той беше вече остарял и побелял, но ме посрещна с някогашната живост и непринуденост. По дух си беше все същият:

същото весело пламъче в очите, същото пълно с надежди сърце, същата убедителност в говора, същото въображение, способно на чудеса; и преди да се бях обърнал още, той вече лъскаше своята Аладинова лампа и пред мен заблестяха скритите съкровища на света. Тогава си казах: „Не, нищо не съм преувеличил в него, описал съм го такъв, какъвто си беше; той и сега си е същият. Кейбъл^[7] ще го познае веднага.“ Помолих го да ме извини за минутка и се завтекох към съседната стая, при Кейбъл. Тогава двамата с Кейбъл обикаляхме Щатите да изнасяме сказки.

— Ще оставя вратата отворена, за да можеш да чуваш — казах аз на Кейбъл. — В другата стая има един интересен човек.

После се върнах и попитах Ламптън с какво се занимава сега. Той взе да ми разказва за предприятийцето, което започнал в Ню Мексико заедно със сина си:

— То е дребна, нищо и никаква работа — колкото да си имам занимавка през свободното време и да не оставям капитала ми да се залежи, и най-важното — момчето да свикне да работи, да, да свикне да работи. Колелото на щастieto е изменчиво. Може би един ден той ще трябва да си изкарва с труд хляба — какво ли не става на този свят! Но както казах вече, това е дребна, нищо и никаква работа.

Предприятийцето наистина беше дребна работа, ако се съди по началните му думи. Но в неговите ловки ръце то започна да расте, да процъфтява, да се разширява, надхвърляйки границите на всяко въображение. След половин час той завърши; завърши с още няколко думи, произнесени с очарователно небрежен тон:

— Да, съвсем дребна работа за днешно време, не си струва дори да се говори за нея, но все пак занимателна. Помага да минава времето. Момчето си мисли големи работи за това предприятийце — нали е младо, въображението му работи: още му липсва онзи опит, който обуздава фантазиите и те кара да разсъждаваш трезво. Според мен можем да изкараме един-два милиона, най-много три, но не повече. Все пак за младок, който току-що започва кариерата си, това не е чак толкова лошо. Не ми се ще изведнъж да натрупа цяло състояние — има време за това. На тази възраст такова състояние може само да му замотае главата и да му навреди в много други отношения.

После той избърбори, че си е забравил портфейла в гостната в къщи, че е закъснял и банките вече са затворени и...

Тук аз го прекъснах и го помолих да почете с присъствието си нашата сказка и да доведе всички свои приятели, които биха пожелали да ни окажат тази чест. Той се съгласи и ми благодари с вид на височайша особа, която благоволява да изпълни молбата на простосмъртни. А аз го бях прекъснал, защото разбрах, че се готви да ми поиска билети, които да плати на другия ден; и много добре я знаех, че щеше да си плати дълга, дори ако се наложеше да заложим дрехите си за това. След като поговорихме още малко, той ми стисна топло и сърдечно ръка и се сбогува.

Кейбъл подаде глава от вратата и възкликна:

— Това беше полковник Селърс!

[1] Сър Франсис Дрейк (15457–1596) — английски адмирал. Първият англичанин, извършил околосветско пътешествие. — Б.пр. ↑

[2] Сър Джон Хокинс (1532–1595) английски контраадмирал, известен търговец на роби. — Б.пр. ↑

[3] Става дума за Гражданската война между Севера и Юга (1861–1865). След войната републиканците са имали подкрепа главно в индустриалния Север, а демократите — в бившия робовладелски Юг. — Б.пр. ↑

[4] Поправка (1906 г.) — струва ми се, че бяха над 100000. — М. Т. ↑

[5] Джон Реймънд (1836–1887) — американски актьор, играл с успех ролята на полковник Селърс в драматизацията на романа на Твен „Позлатеният век“. — Б.пр. ↑

[6] Франк Майо, (1839–1896) американски актьор, играл в драматизацията на повестта на Твен „Простакът Уилсън“ — Б.пр. ↑

[7] Джордж Уошингтън Кейбъл (1844–1925) — американски писател, автор на произведения из живота на Южните щати. — Б.пр. ↑

ИМОТЪТ В ТЕНЕСИ

Баща ми беше купил наведнъж огромното землище от 100000 акра. То му е излязло някъде към четиристотин долара. В онези дни това е било много пара, особено да я платиш наведнъж — така поне са смятали хората, живеещи сред скалите и боровите гори на планините Къмбърланд в областта Фентрес, Източен Тенеси. Когато баща ми платил тази огромна сума, той застанал на прага на съдилището в Джеймстаун, хвърлил поглед към обширните си владения и казал:

— Каквото и да се случи с мен, моите наследници са осигурени; аз няма да доживея деня, когато тези акри ще се превърнат в сребро и злато, но децата ми ще го доживеят.

Така, изхождайки от най-добри намерения и чувства, той бе стоварил върху плещите ни тежкото проклятие на едно богатство, което тепърва трябваше да очакваме. И баща ми си отиде от тоя свят твърдо убеден, че ни е сторил добро. Това беше печална грешка, но за щастие той не я разбра.

По-нататък той казал:

— Тази земя е пълна с желязна руда и други минерали; хиляди акри от нея са покрити с гори от жълт бор, какъвто няма в цяла Америка, и този дървен материал може да се спуска по река Объдс, после по Къмбърланд в Охайо, от Охайо в Мисисипи, а оттам по течението — всякъде, където се нуждаят от него. А колко катран, смола и терпентин може да се добие от тези борови гори! А това е и естествен винарски район — никъде в Америка дори опитомените лозя не дават такова грозде, каквото дават тук дивите лози. Тук има пасища, има земи за отглеждане и на царевица, и на пшеница, и на картофи, тук има какви ли не гори — с две думи, на това огромно землище и в недрата му има всичко, което прави земята ценна. Съединените щати имат четиринадесет милиона жители; през последните четиридесет години населението се увеличи с единадесет милиона, а отсега нататък ще се увеличава още по-бързо; моите деца ще доживеят деня, когато вълната от емигранти ще залее и областта Фентрес в Тенеси и тогава,

със сто хиляди акра превъзходна земя в ръцете си, те ще станат приказно богати.

Всичко, което е казал баща ми за възможностите на тази земя, е напълно вярно; той дори би могъл да добави, без да сбърка, че в тази земя има неизчерпаеми залежи от каменни въглища, но много вероятно е той да не е имал представа за този продукт, тъй като по онова време простодушните жители на Тенеси не са имали навика да копаят топливото, си от земята. Баща ми би могъл да добави към изключителните качества на този имот и това, че той е само на сто мили от Ноксвил и че точно там един ден непременно ще мине железница — от Синсинати на юг. Но той не е бил виждал железница, а твърде възможно е и да не е бил чувал за такова нещо. Може да ви се стори чудно, но дори през 1860 година досами Джеймстаун се намираха хора, които не бяха чували за железница и не можеха да повярват, че на тоя свят има параходи. В областта Фентрес не гласуват за Джаксън, там гласуват за Вашингтон.

Когато била извършена тази грандиозна покупка, най-големият ми брат е бил на четири-пет години, а най-голямата ми сестра — още пеленаче. Ние, останалите — а ние образвахме по-голямата част от нашето семейство, сме дошли на тоя свят по-късно, раждайки се сегиз-тогиз в течение на следващите десет години. Четири години след покупката настъпил големият финансов крах през 1834 година и докато бушувала тази буря, баща ми се разорил. Уважаван и заблазяван като най-богатия гражданин в областта Фентрес — защото освен огромния имот той по общо мнение имал не по-малко от три хиляди и петстотин долара суха пара, в едни хубав ден се оказало, че той е загубил над три четвърти от тази сума. Той беше честолюбив, мълчалив и строг към себе си човек и, разбира се, не пожелал да остане повече в местата, свързани с миналото му величие, и да бъде предмет на хорското съжаление. Ето защо той събрал домочадието и поел дългия, изнурителен път през безлюдната пустош към тогавашния „Див Запад“, докато най-после забил кол в селцето Флорида, щат Мисури. В продължение на няколко години той „държал дюкян“ там, но нямал сполука — ако не се смята това, че тогава съм се родил аз. Не след дълго той се преселил в Ханъбъл, където му провървяло донякъде: получил почетната длъжност мирови съдия и вече бил избран за съдия по гражданските дела, когато дошла

съдбоносната призовка. В първите години след преселването си в Ханъбъл той отново бил успял да стане доста състоятелен човек за онова време, но ето че нещастieto го сполетяло още веднъж. За да направи приятелска услуга на Айра Стаут, той му станал поръчител, но Айра веднага побързал да се възползва от новия закон за неплатежоспособните длъжници — постъпка, която му осигури лек и спокоен живот чак до гроба, но която разори баща ми така, че той умря като последен бедняк, и осъди наследниците му да водят дълга, отчаяна борба за хляба. Обаче дори на смъртния си одър баща ми се оживяваше и ободряваше, щом си спомнеше за нашия имот в Тенеси. Казваше, че скоро този имот ще направи всички ни богати и щастливи. И си умря с тази вяра.

А ние веднага обърнахме очакващи погледи към Тенеси. Дето и да скитахме, каквито сполуки и несполуки да срещнахме, те бяха неизменно устремени натам, през континенти и морета, със старата надежда и с вяра, която ту пламваше, ту тлееше, но никога не угасваше.

След смъртта на баща ми ние променихме начина си на живот, но с надежда, че това е временно разрешение и че ще се устроим веднъж завинаги след продажбата на имота. Брат ми взе на заем петстотин долара и купи един ненадежден седмичен вестник, смятайки, както и всички ние, че няма смисъл да се залавя за нещо сериозно, докато не продадем земята. Отначало наехме голяма къща, разчитайки на един купувач, но се оказа, че той иска само част от имота (след като се посъветвахме, решихме или да го продадем целия, или да не го продаваме), и се видяхме принудени да наемем по-евтино жилище.

Както вече отбелязах, баща ми беше владял имота в Тенеси цели двадесет години и той си стоеше цял-целеничък. След неговата смърт през 1847 година управлението на имота поехме ние. И така го управлявахме, че след четиридесет години от него бяха останали само 10000 акра, а ние нямахме нищичко, което да ни напомня, че сме продали останалото. Около 1887 година, а може би и по-рано, отидоха и тези акри. Брат ми успя да ги размени срещу една къща с място в градчето Кори край петролодобивните райони на Пенсилвания. Към 1894 година той продаде къщата и мястото за 250 долара. Така имотът в Тенеси се изпари окончателно.

Аз поне не си спомням да сме взели от бащиния ни имот друга суха пара, освен тези 250 долара. Впрочем не, забравям една подробност. Този имот ми даде поле за Селърс и за една книга. Моят дял от книгата излезе 15–20 хиляди долара, а за пиесата получих около 75–80 хиляди следователно пада се горе-долу по долар на акър. Интересно, аз не съм се бил родил, когато баща ми е вложил парите си в тази земя, тъй че едва ли е възнамерявал да облагодетелства мен за сметка на другите; и въпреки това аз бих единственият член от нашето семейство, който получи някаква печалба от имота. Ще имам случай пак да говоря за този имот по-нататък, защото тъй или иначе той оказваше влияние върху нашия живот в течение на повече от едно поколение. Когато над главите ни се струпваха облаци, той се възправяше, протягаше обнадеждаваща Селърсовна ръка и ни ободряваше: „Не бойте се, разчитайте на мен, чакайте.“ Така той подхранва нашите надежди цели четиридесет години, докато най-сетне се прости с нас. Той приспиваше нашите жизнени сили и правеше от нас фантазори — празни мечтатели и ленивци. Ние все си казвахме: догодина ще бъдем богати, няма смисъл да работим. Добре е да започнеш живота си беден; добре е и да го започнеш богат — това са нормални неща; но да го започнеш беден, очаквайки всеки момент да станеш богат! О, който не го е изпитал на гърба си, не може да си представи какво проклятие е това.

ДЖЕЙН ЛАМПТЪН КЛЕМЪНС

Когато майка ми умря през октомври 1890 година, тя вече навършваше осемдесет и осем години. Не са малко. И каква твърдост в борбата за живот в една жена, която на четиридесет години беше толкова слаба и крехка, че я смятаха за безнадеждно болна и ѝ предричаха скорошна смърт. Познавах я много добре през първите двадесет и пет години от моя живот, но след това я виждах рядко, тъй като живеехме много далеч един от друг. Нямам намерение да пиша за нея, а просто да поговоря за нея; не да описвам нейния живот, а да дам отделни картини от него; да представя, ако може така да се каже, моментални снимки от нейния характер, а не да проследявам целия ѝ жизнен път. Впрочем в този път нямаше нищо необикновено, но тя беше прекрасен, изключителен и много обичен човек.

Къде изчезват безбройните човешки фотографии, които нашата памет би трябвало да е запечатала? От цял милион фотографии на този пръв и най-добър приятел, които мисловният ми фотоапарат е заснел, само една е останала ясна и непокътната. Тя датира от преди четиридесет и седем години. Мама беше тогава четиридесетгодишна, а аз осем. Тя ме държи за ръка и двамата сме коленичили пред леглото на брат ми, две години по-голям от мене, който лежи мъртъв; тя хлипа и по страните ѝ се стичат неудържимо сълзи. Това няма свидетелство за скръб ще да е било нещо ново за мен, защото ми направи много силно впечатление — впечатление, което и досега не се е заличило и прави тази картина все тъй силна и жива в моята памет.

Тя имаше нежно, дребно тяло, но голямо сърце — толкова голямо, че в него намираще гостоприемство и приют всяка чужда скръб и всяка чужда радост. Най-голямата разлика между нея и хората, които познавах, се състоеше в следното, и то е забележително: другите проявяваха интерес само към някои неща, а тя до самата си смърт се интересуваше живо от целия свят, от всичко и всички на тоя свят. В целия ѝ живот нямаше случай, когато тя да се е интересувала само наполовина от нещо или от някого, да се е ограничавала в интереса си

към някои въпроси или да е оставала безразлична към някои хора. Болният, който напрегнато и неизменно се интересува от всичко и всички, освен от себе си и който не знае какво е това скучна минута, е опасен противник за болестта и никак не е лесно да бъде победен. Убеден съм, че именно тази черта в характера на моята майка ѝ помогна да доживее близо деветдесет години.

Нейният интерес към хората и животните беше топъл, много личен и приятелски. И в най-безнадеждните случаи тя винаги намираще в тях нещо, което да оправдае, и нещо, което да обича — дори ако трябваше да си въобрази, че то съществува. Тя бе естествен съюзник и приятел на самотните. За нея казваха, че тя, благочестивата презвитерианка, може да бъде подведена да каже добра дума дори за самия сатана. И такъв опит бе направен. Започнаха да ругаят сатаната, заговорниците се надпреварваха да го уязвяват, да го хулят, да го изобличават жестоко, докато накрай нищо неподозиращата жертва на заговора падна в клопката. Тя се съгласи, че обвиненията са основателни, че сатаната действително е затънал в грехове и пороци, както казваха заговорниците; но кой би се заел да твърди, че с него са постъпили справедливо? Грешникът си е грешник и нищо повече; сатаната просто е един грешник, както и всички останали. А как са се спасили другите грешници — нима със собствени усилия? Не, така никой не би могъл да се спаси. На помощ на техните незначителни усилия идват горещите, призоваващи за милост молитви, които всеки ден се отправят в черквите на целия християнски свят от милиони състрадателни сърца. А кой се е помолил за сатаната? Кой в тези осемнадесет века е имал човещината да се помоли за грешника, който най-много се нуждае от молитва, за нашия събрат, който най-много се нуждае от приятел, а няма нито един, за единствения грешник между грешните, който има явно и неоспоримо право за него да се молят денонощно по простата причина, че той, като грешник на грешниците, има най-голяма нужда от това?

Тази приятелка на сатаната беше блага душа, надарена от природата с естествена, несъзнателна състрадателност. Когато пред нея обидеха или сконфузеха беззащитен човек или животно, това събуждаше нейната жалост или негодувание и тогава от нея нямаше по-красноречив оратор. Нейното красноречие рядко биваше разпалено и необузвано, напротив, обикновено то беше кротко, съчувствено,

убедително, проникновено; и толкова неподправено, и толкова благородно и простичко изразено, че неведнъж съм бил свидетел как то е било възнаграждавано с най-чудесния аплодисмент — неволните сълзи. Обиждаха ли някого, било човек или животно, боязливостта, естествена за нейния пол и крехко телосложение, изчезваше и на преден план излизаше мъжеството. Един ден видях на улицата един разбеснял се корсиканец, страшилище за целия град, който пред погледите на благоразумно стоящите настрана мъже гонеше голямата си дъщеря с дебело въже в ръка и заплашваше, че ще я разнищи с него. Майка ми отвори широко вратата на нещастницата и вместо да я затвори и заключи след това, застана на прага и препречи пътя с разперени ръце. Корсиканецът взе да ругае, да псува, да я заплашва с въжето, но тя не трепна и не прояви капчица страх; тя само стоеше права и горда и го бичуваше, посрамваше, осмиваше и предизвикваше с тих глас, който не достигаше до улицата, но достигна до съвестта и заспалото човешко достойнство на този мъж; накрая той ѝ се извини, даде ѝ въжето и се закле с най-богохулната клетва, че не е виждал по-храбра жена от нея; после си тръгна по пътя, без да каже дума повече, и я остави на мира. След тази случка майка ми и корсиканецът станаха приятели, защото в нея той беше намерил нещо отдавна търсено — човек, който да не се бои от него.

Веднъж на улицата в Сейнт Луис тя изуми един як колар, който биеше коня по главата с дръжката на дебелия си камшик: тя му грабна камшика и така убедително заговори в защита на неволно провинилия се кон, че коларят съзна вината си и дори даде обещание, което, разбира се, не би могъл да удържи, защото беше човек с друга нагласа, обещание, че никога вече няма да се отнася зле с коня.

Такова застъпничество за тормозените животни беше съвсем обикновено нещо за нея; очевидно тя умееше веднага да покаже добрите си намерения, без да обиди никого, защото винаги постигаше своето и нерядко извикваше у противника възхищение и уважение. Всички безсловесни имаха приятел в нейно лице. По някакъв неуловим признак всяка бездомна, гонена, окаляна и безпътна котка веднага познаваше в нея своя покровител и защитник и я следваше до къщи. И инстинктът на животно не го лъжеше — то биваше приемано у дома с разтворени обятия, като блудния син. По едно време, в 1845 година, в къщата имахме деветнадесет котки. И нито

една не се отличаваше с нещо, нямаше никакви особени качество — единственото им качество беше, че всички бяха нещастни, но това качество ли е? За всички нас, включително за майка ми, те бяха тежест, но нали бяха несретници — това бе достатъчно, за да стоят у дома. Все пак по-добре с тях, отколкото без тях; децата трябваше да имат някакви животинки, но не се разрешаваше те да бъдат държани в клетка. Майка ми не даваше и да се издума за затворено животно — тя не би допуснала да бъде лишен от свобода дори плъх.

В малкото градче Ханъбъл, където съм живял като хлапак, всички бяха бедни, но не съзнаваха това; и всеки се чувстваше удобно и го съзнаваше. Обществото се делеше на степени: хора от добри семейства, хора от по-прости семейства и хора от съвсем прости семейства. Всички се познаваха, държаха се любезно един с друг и никой не виреше осезателно нос; въпреки това класовите граници бяха рязко очертани и общественият живот на всяка класа се ограничаваше само в нейните рамки. Това беше една малка демокрация, където вярваха в свободата, равенството и в Четвърти юли^[1] — при това вярваха съвсем искрено. И все пак аристократическият оттенък си личеше. Той съществуваше и никой не виждаше нищо лошо в това и не се замисляше, че неговото съществуване говори за известна непоследователност.

Според мен това състояние на нещата се дължеше на обстоятелството, че населението на градчето беше дошло от робовладелските щати и бе запазило робския институт в новата си родина. Майка ми със своята широта и либерални възгледи не ставаше за аристократка, въпреки че по възпитание беше такава. Може би малцина знаеха това, защото то е по-скоро въпрос на инстинкт, отколкото на принципи. Външните прояви на аристократизъм у нея бяха случайни, неумишлени и много редки. Но аз знаех слабото ѝ място. Знаех, че дълбоко в себе си тя се гордее с това, че Ламптънови, сега графове Дърам, са владели именията на рода цели деветстотин години, че те са били стопани на феодалния замък Ламптън и са заемали високо положение още по времето, когато Вилхелм Завоевател е преплувал морето, за да покори англичаните. Предпазливо, с много уговорки, защото човек трябваше да внимава, когато стъпва на тази свещена почва, аз спорех и я увещавах, че никаква заслуга не е това да държиш деветстотин години един имот, особено с помощта на

субституцията^[2], че това може да направи всеки независимо дали има ум или не; че тя може да се гордее само със субституцията и с нищо повече; че нейният произход просто е свързан със субституцията, а то е все едно да се гордееш, че произхождаш от някаква ипотека. Виж, казвах ѝ, моите деди са друго нещо, те стоят по-високо, защото между тях има един, някой си Клемънс, който е свършил нещо — нещо, което нему прави, чест, а мен ме радва: той е бил член на съда, който е осъдил Чарлс I и го е предал на палача.

Давах си вид, че се шегувам, но всъщност не се шегувах. Действително изпитвах уважение към този мой прародител и с течение на годините това уважение растеше, а не намаляваше. Той е направил каквото е могъл, за да съкрати списъка на коронованите безделници по онова време. Независимо от всичко мога да кажа, че майка ми никога не е продумвала за своите знатни деди в присъствието на чужди хора — тя имаше достатъчно здрав разум на американка, за да стори такова нещо. Но другите от нейния род бяха по-различни. Между тях беше „полковник Селърс“, доста близък роднина на майка ми; докато беше жив този чудак на чудаците, първото нещо, което всеки непознат чуваше от устата му, беше някакво подмятане за „родоначалника на нашия род“, казано уж небрежно, но толкова неумело, че от гледище на сценичното изкуство стоеше под всякаква критика. Едно такова подмятане, разбира се, предизвикваше въпроси и тъкмо това беше целта. Тук следваше цялата трагична история за това как преди сто и петдесет години един от наследниците на Ламптънови дошъл в Америка, отвратен от тази глупащина — наследствената аристокрация, как се оженил и се отделил от света в глухите гори, как се заел с отглеждането на бъдещите американски претенденти, докато в родната му Англия го смятали за умрял, и всички титли и имоти минали в наследство на по-малкия брат, узурпатор, който лично носи отговорността за съществуването на всички зли узурпатори в наши дни, които упорито не искат да отстъпят мястото си. Полковникът винаги говореше с почителността на придворен за сегашния претендент — негов втори братовчед, — наричайки го съвсем и сериозно „граф“.

„Графът“ не беше лишен от способности и би могъл да постигне нещо в живота, ако не беше този нещастен случай с произхода му. Той беше роден в Кентъки и беше свестен човек, но нямаше пари, а и не му

оставаше време да спечели, защото цялото си време губеше в опити да измъкне от мен и от другите роднини средства, за да прокара през Камарата на лордовете правото си на претендент. Той имаше всички документи, всички доказателства и беше сигурен, че ще спечели. И тъй целият му живот премина в мечти, в бедност, понякога в истинска мизерия, докато накрая умря в болница, далеч от родината си, и бе погребан от чужди хора, които не знаеха, че е граф, защото той по нищо не приличаше на граф. Този нещастник се подписваше в писмата си „Дърам“ и неведнъж ме упрекваше в тях, задето съм гласувал за републиканците: това било неаристократично и следователно неламптъновско. А след това пък идваше писмо от някакъв върл демократ от Вирджиния, мой роднина по бащина линия, който ме ругаеше жестоко за същото, но по други съображения: републиканската партия била аристократична и не подходило на един потомък на цареубийци да поддържа връзки с тези скотове. Понякога почти ми се искаше да нямам никакви прадеди — толкова неприятности ми създаваха те.

Както вече казах, ние живеехме в робовладелска област; до деня на премахването на робството майка ми бе живяла в ежедневен досег с него в течение на шестдесет години. Но колкото и добросърдечна и състрадателна да беше, тя, струва ми се, не съзнаваше, че робството е нагла, чудовищна, с нищо непростима узурпация на човешките права; тя нито веднъж не беше чула да разобличават това явление от църковния амвон — напротив, хиляди пъти го бяха защитавали и доказвали, че то е свещено; в ушите ѝ се бяха набили библейските текстове, оправдаващи робството, а ако имаше пасажи, които го отричат, пасторите никога не бяха ги споменавали; на нея ѝ беше известно само, че всички мъдреци, праведници и светци са били единодушни в мнението, че робството е справедливо, законно, свещено и се ползва с особеното благоволение на бога, а самият роб трябва да благодари ден и нощ за това свое положение. Очевидно средата и възпитанието могат да извършват чудеса. В повечето случаи нашите роби бяха убедени привърженици на робството и бяха доволни от положението си. Очевидно същото става и с много от по-издигнатите в умствено отношение роби на монархията; те признават и почитат своите господари — монарха и благородниците, и не виждат нищо унижително в това, че са роби — роби във всичко, освен в названието,

— и то по-малко достойни за уважение от нашите негри, защото няма съмнение, че да си роб по своя воля е по-лошо, отколкото да си роб по принуда.

Впрочем в робството в Ханъбъл и областта нямаше нищо, което би могло да подтикне към дейност заспалите инстинкти на хуманността. Това беше благодушно домашно робство, а не бруталното робство на плантациите. Жестокостите бяха много рядко явление и не се ползваха с никакво одобрение. Нашите хора не обичаха да разделят негърско семейство и да продават членовете му на различни господари — това ставаше много рядко, само когато трябваше да се дели имот. Не помня в нашето градче да са се продавали някога роби на търг: подозирам обаче, че това не се случваше, защото продажбата на търг беше съвсем обикновено зрелище, а не нещо необичайно, което би направило впечатление. Живо си спомням как веднъж видях десетина чернокожи мъже и жени да лежат оковани във вериги на улицата в очакване да бъдат изпратени на пазара за роби в Южните щати. В живота си не бях виждал потъжни лица от техните. Сигурно много рядко се е случвало да се видят оковани роби, иначе тази картина не би ми направила толкова силно и неизлиचимо впечатление.

Всички в града ненавиждаха роботърговеца. На него гледаха като на дявол в човешки образ, който купува беззащитни хора и ги продава в ада — защото у нас и бели, и черни смятаха южните плантации за ад; по-мекото определение за тях не можеше да се намери. Ако заплахата, че ще продадеш някой непоправим роб „надолу по реката“ не му подействаше, нищо повече не можеше да помогне — той биваше считан за безнадежден случай. Но спомням си, че когато веднъж един бял уби един негър за някаква дреболия, всички останаха безучастни към съдбата на негъра, но проявиха значително съчувствие към неговия собственик, когото един никаквец бе лишил от ценна собственост и не можеше да му я заплати.

Прието е да се смята, че робството неизбежно прави жестокосърдечни тези, които са заобиколени от роби. Но според мен то не оказва такова въздействие — ако говорим най-общо. Мисля, че то само притъпява у всички чувството за хуманност към роба. В нашето градче нямаше жестокосърдечни хора — искам да кажа, нямаше повече, отколкото биха могли да се намерят във всяко друго подобно

градче, в която и да било страна; а доколкото зная от опит, жестокосърдечните хора са рядко явление навсякъде.

[1] Националният празник на САЩ — на 4 юли 1776 г. е провъзгласена независимостта на английските колонии в Северна Америка. Б.пр. ↑

[2] Субституция (юр.) определяне на втори наследник в завещанието в случай, че първият не може да встъпи в правата си. — Б.пр. ↑

ДЕТСКИ ГОДИНИ

Аз тръгнах на училище на четири години и половина. По онова време в Мисури нямаше държавни училища, но имаше две частни — двадесет и пет цента на седмица, а за събирането им да си бере грижата учителят. Госпожа Хор учеше малките в една дървена къщичка в южния край на Главната улица, а господин Сам Крос се занимаваше с по-големите в дъсченото училище на хълма. Мен ме изпратиха да се уча при госпожа Хор и аз си спомням ясно моя първи ден в онази дървена къщурка, въпреки че оттогава са изминали шестдесет и пет години — най-малкото, спомням си една случка от този първи ден. Извърших някакво нарушение и учителката ме предупреди това да не се повтаря, като добави, че ако се повтори, наказанието ще бъде налагане с пръчка. Но след малко пак извърших нарушение и госпожа Хор ме прати да намеря една жилава пръчка и да ѝ я донеса. Зарадвах се, че тя възложи именно на мен тази задача, защото бях убеден, че по-добре от всеки друг мога да преценя каква пръчка е най-подходяща за случая.

В калта навън намерих една букова бьчварска оделка около три пръста широка, изтънена в единия край. Наоколо се валяха много пресни оделки, но аз взех тази, при все че беше изгнила. Занесох я на госпожа Хор, подадох ѝ я и застанах пред нея като божа кравица — явно за да спечеля благоволениято и симпатиите ѝ, но не успях. Учителката изгледа с неодобрителен поглед първо мен, после оделката; след това произнесе натъртено цялото ми име Самюъл Лангхорн Клемънс (сякаш за първи път го чувах нанизано по този начин), и каза, че трябва да се засрамя от себе си. Впоследствие разбрах, че произнесе ли учителката цялото ти име, чакат те неприятности. Тя каза, че ще се опита да намери друго момче, което повече да разбира от пръчки; и досега ми става мъчно, като си спомня как лицата на мнозина светнаха, озарени от надеждата, че на тях ще бъде възложена тази задача. Изборът падна на Джим Дънлап и когато той се върна, трябваше да признае пред себе си, че той разбира от пръчки.

Госпожа Хор, жена на средна възраст, беше от Ню Ингленд и имаше характерните за тази част от Америка обноски и принципи; тя неизменно започваше училищния ден с молитва и някоя глава от Новия завет, която след това разясняваше с по няколко думи. В едно от тези разяснения тя се спря на словата „Искай и ще ти се даде“ и каза, че който искрено се моли за нещо и силно желае да го има, може да бъде сигурен, че молитвата му ще бъде чута.

Изглежда, дотогава това не ми е било известно, защото останах поразен от нейното тълкование и страшно се зарадвах на възможностите, които то разкриваше. Реших да проверя на практика казаното. Впрочем аз вярвах напълно на госпожа Хор и нито за миг не се съмнявах в резултата. Помолих се за кейк. Маргарет Кунеман, която беше дъщеря на пекар, носеше всяка сутрин в училище голямо парче кейк; тя винаги го криеше, но когато свърших молитвата и се огледах, какво да видя — кейкът стоеше, кажи-речи, пред мен, а Маргарет се беше обърнала на другата страна. Никога в живота си не съм се радвал повече, когато молитвата ми е била чута. Аз ставах вярващ. До този миг безбройните ми желания все бяха оставали неизпълнени, но сега бях открил разковничето и смятах да ги задоволя до едно.

Ала тази мечта, както повечето други мечти в живота, си остана напразна. През следващите два-три дни се молих така, както сигурно никой в града не се е молил, много искрено и много горещо, но нищо не излизаше. Открих, че и най-горещата молитва не беше в състояние да ми донесе отново парче кейк, и стигнах до извода, че ако човек държи на кейка си и не сваля очи от него, няма защо да го тревожат молитвите на някого си.

Нещо в поведението и настроението ми ще да е обезпокоило майка ми, защото един ден тя ме повика настрана и взе да ме разпитва доста загрижено. Отначало аз се дърпах и не исках да ѝ кажа каква промяна е станала с мен, защото това щеше да наскърби нейното добро сърце, но накрая признах със сълзи на очи, че вече не съм християнин. Съкрушена, тя ме попита защо.

— Защото разбрах, че съм бил християнин само заради облагите — обясних аз, — и сега тази мисъл ми е непоносима, това е толкова недостойно.

Тя ме притисна до гърдите си и взе да ме успокоява.

Мама си имаше доста главоболия с мен, но мисля, че те ѝ доставяха някакво удоволствие. С брат ми Хенри, две години по-малък от мен, тя нямаше никакви неприятности, но мога да кажа, че ненарушимото еднообразие на неговата добродетелност, безукоризненост и послушание щеше да бъде истинско бреме за нея, ако аз не я развличах с постъпки в съвсем друга насока. Аз бях тонизиращо средство за нея, бях нейна драгоценност. Досега не съм си давал сметка за това, но сега разбирам, че е така. Не помня Хенри да се е държал някога злобно с мен или с когото и да било друг, но често пъти неговата добросъвестност ми струваше скъпа. Той считаше за свой дълг да ме обади, когато трябваше да бъда обаден за нещо и аз избягвах да се изповядам сам, и неотклонно изпълняваше този си дълг. В „Том Сойер“ съм го представил като Сид. И все пак Сид не се покрива с Хенри. Хенри беше много по-свястно и по-добро момче от Сид.

Именно Хенри обърна веднъж внимание на мама, че конците, с които беше зашила двата края на яката ми, за да не се къпя в реката, са променили цвета си. Ако той не се беше обадил, мама може би нямаше да забележи разликата; но тя явно остана жегната, когато разбра, че тази очебийна улика е убягнала от остроото ѝ око. Тази малка подробност добави нова подробност към наказанието ми. Но това е човешко. Хората обикновено са склонни да откъсват другиму за собствените си грешки, стига да намерят удобен повод... но както и да е. Аз пък си го изкарах на Хенри. Винаги има възмездие за тези, с които са се отнесли несправедливо. Аз често си го изкарвах на Хенри — понякога дори предварително, за грехове, които още не бях извършил. Това се случваше, когато се явяваше такава съблазнителна възможност, че аз не можех да устоя и се налагаше да действам в аванс. Никак не беше нужно да копирам тази идея от мама и предполагам, че не съм ѝ подражавал. Най-вероятно е, че по самостоятелен път съм стигнал до същата идея. Но трябва да кажа, че при известни обстоятелства мама прибягваше до подобни методи.

Ако случаят със счупената захарница е описан в „Том Сойер“ — вече не помня описал ли съм го или не, — мога да го приведа като пример за казаното по-горе. Хенри никога не крадеше от захарта. Той си взимаше открито от захарницата. Мама знаеше, че той не би взел

захар, когато тя е улисана в нещо и не го вижда, но в мен винаги се съмняваше. Впрочем „съмняваше се“ не е точната дума.

Тя просто знаеше, че аз си крада. Един ден в нейно отсъствие Хенри си взе захар от драгоценната старинна английска захарница, предавана от поколение на поколение в маминия род, и успя да счупи захарницата. Аз се зарадвах безкрайно, защото за първи път ми се удаваше възможност да го обадя за нещо. Казах му какви намерения имам, но той никак не се разтревожи. Когато мама се върна и видя пръснатата на парчета захарница, не можа дума да каже в първия миг. Аз също мълчах, разчитайки, че мълчанието ще засили ефекта. Само чаках да попита: „Кой направи това?“, и аз да ѝ поднеса изненадата. Но сметките ми излязоха криви. След като постоя така мълчалива, тя нищо не попита, но така ме чукна с напръстника си по главата, че ме побиха тръпки чак до петите. Тогава аз ревнах, че съм невинен, като се надявах, че ще я накарам жестоко да съжалява, задето е ударила мен, а не този, когото трябва. Очаквах, че тя ще вземе да се вайка и да се кае. Обясних ѝ, че не аз съм направил тази пакост, а Хенри. Но това никак не я трогна. Тя каза най-спокойно:

— Нищо, това няма значение. Ти си го заслужаваш — за някоя магария, която ще направиш в бъдеще.

Отвън къщата имаше стълбище, което водеше отзад до втория етаж. Един ден изпратиха Хенри да свърши някаква работа и той взе със себе си тенекиената кофа. Знаех, че ще трябва да мине по това стълбище, затова се качих догоре, заключих вратата от вътрешната страна и слязох в градината, която беше скоро разорана и пълна с твърди буци черна пръст. Насъбрах един куп от тях и зачаках в засада. Изчаках го да се изкачи до горната площадка, откъдето вече нямаше къде да бяга, и тогава започнах да го обстрелвам с буците. Той се вардеше, доколкото можеше, с кофата, но не много успешно, защото аз бях отличен мерач. Ударите на буците по дървената стена привлякоха вниманието на мама и тя излезе да види какво става. Обясних ѝ, че се мъча да забавлявам Хенри. Дватамата тутакси ме погнаха, но аз умеех да се прехвърлям през високия стобор и им избягах. Когато след час-два се осмелих да се върна, наоколо нямаше никой и аз реших, че работата вече е забравена. Но се излъгах. Хенри се беше скрил и ме дебнеше. С необикновено точен за него прицел той запрати срещу мене камък, от който на главата ми се вдигна цицина, голяма колкото Матерхорн.

Веднага отърчах с нея при мама, очаквайки съчувствие, но тя не се трогна особено. Изглежда, смяташе, че по-често ми се случват такива патила, в края на краищата може и да се поправя. За нея това беше просто една възпитателна мярка. Сега го разбирам, но някога гледах по-другояче на този въпрос.

Не беше хубаво, че дадох на котарака от лекарството; след време разбрах и това. Сега не бих повторил този експеримент. Но в онези томсойеровски дни за мен беше истинско удоволствие да наблюдавам представлението, което котаракът Питър разигра под въздействието на това лекарство; и ако приемем, че делата са толкова красноречиви, колкото и думите, трябва да кажа, че на котарака му беше не по-малко интересно, отколкото на мен. Отвратително лекарство беше това, дето го правеше Пери Дейвис. Негърът на господин Пейви, който беше умно, но и доста любопитно същество, пожела веднъж да го опита и аз му дадох. Той отсъди, че лекарството е направено от адски огън.

То беше по времето на холерата през 1849 година. Хората по течението на Мисисипи се бяха парализирали от страх. Онези, които бяха в състояние да бягат, бягаха. Но и при бягството мнозина умираха от страх. На всяка жертва на холерата се падаха три на страха. Тези, които нямаше къде да бягат, се наливаха с лекарства против холера. Майка ми избра като предпазно средство за мен лекарството на Пери Дейвис. За себе си тя не се безпокоеше и избягваше да взима от това лекарство. Но мен ме накара да обещава, че ще взимам от него всеки ден по една чаена лъжичка. Отначало имах намерение да спазя обещанието си, но тогава още не бях опитал лекарството. Мама не проверяваше шишето на Хенри — тя вярваше на Хенри. Обаче върху етикета на моето шише всеки, ден бележеше с молив докъде е стигнало лекарството и после проверяваше дали съм отлял съответната лъжичка. Подът у дома не беше постлан. По него имаше цепнатини и аз отливах от лекарството в тях, което даде много положителни резултати — под къщата не се появи холера.

Един ден, тъкмо когато се бях отдал на това занимание, котаракът се приближи до мен и взе да се умилква и да върти опашка — искаше да му дам от лекарството. Аз му дадох и той пощръкля: обърна всичко наопаки в стаята и накрая излетя през отворения прозорец, като събори всички саксии; точно в този миг влезе мама, погледна, стъписана над очилата, и възкликна:

— Какво, за бога, става с той Питър?

Не помня точно какво обяснение дадох, но ако съм писал нещо по този въпрос в „Том Сойер“, то може и да не отговаря на истината.

Когато стигах до такива крайности, за които импровизираните наказания бяха неподходящи, мама изчакваше до неделя и тогава ме караше да ходя на вечерна служба в черквата — наказание, понякога поносимо, но, общо взето, неприятно, което аз избягвах, за да не нарушавам душевното си равновесие. Докато не направеше необходимата проверка, тя никога не ми вярваше, че съм присъствал на службата. Обикновено ме караше да й разказвам кой текст от Библията са чели. Това беше проста работа и не представляваше никаква трудност за мен. Никак не беше необходимо да ходя в черквата, за да знам текста. Аз просто сам си избирах един текст. Този номер минаваше, докато един ден се оказа, че текстът, който аз й разказах, не съвпаднаше с текста, разказан й от едно съседско дете, което беше присъствало на службата. Впоследствие мама прибегна до други методи, но вече не помня какви бяха.

По онова време мъжете и момчетата носеха зиме дълги черни пелерини, подплатени с ярко шотландско каре. Една вечер, когато тръгнах на черква, за да изкупя някакво престъпление, извършено през седмицата, скрих пелерината си до черковната врата и отидох да си играя с другите момчета, докато свърши службата. После се прибрах в къщи, но в тъмното бях сложил пелерината си наопаки. След като влязох в стаята и хвърлих пелерината, започна обичайният разпит. Отговарях много добре на всички въпроси, докато стана дума за температурата в черквата. Мама подметна:

— В тая мразовита нощ в черквата едва ли е било много топло.

Аз не забелязах клопката и имах глупостта да кажа, че през цялото време съм стоял с пелерината. Тогава мама ме попита дали не съм я свалял след черквата, по пътя към къщи. Аз и този път не разбрах накъде бие и отвърнах, че не съм я свалял. Тогава мама каза:

— Значи така си ходил — с червения кариран хастар отгоре? Не се ли намери някой да ти каже, че си сложил наопаки пелерината?

Разбира се, щеше да бъде трудно и неизгодно за мен да продължавам този диалог, затова аз се отказах от него и си понесох последиците.

Това се случи през 1849 година. Том Наш, синът на началника на пощенската станция, беше мой връстник. Мисисипи бе замръзнала от край до край и една нощ двамата с него тръгнахме да се пързалиме с кънки — по всяка вероятност без позволение. Не виждам какъв смисъл има да ходиш да се пързалиш нощем, освен ако това ти е забранено — какво удоволствие е да се пързалиш посред нощ, ако са те пуснали с готовност? Към полунощ, когато бяхме изминали повече от половин миля по посока към отсрещния бряг, чухме зад себе си страхотен грохот, трясък и пукот и веднага се досетихме какво означаваше това — реката чупеше ледените си окови. Тръгнахме обратно, уплашени до смърт. Когато луната се показваше между облаците и можехме да виждаме къде е лед и къде вода, летяхме с пълна скорост. Скриеше ли се, чакахме, намерехме ли някъде здрав леден провлак, пак тръгнахме, а стигнехме ли до гола вода, отново спирахме и чакахме отчаяни някой голям плаващ леден блок да ни послужи за мост. Цял час ни отне обратният път — път, който изминахме със свити от страх сърца. Най-после приближихме съвсем брега. Спряхме се отново. Пред нас отново беше вода и трябваше да чакаме някой леден блок. Навред около нас плуваха маси лед, удряха се една в друга, струпваха се на планини покрай брега и всеки миг опасността растеше, а не намаляваше. Вече нямахме търпение да стъпим час по-скоро на здрава земя, затова избързахме и започнахме да подскачаме от блок на блок. Но Том не успя да издебне добре един от тези блокове и цопна във водата. Банята си беше баня, но брегът бе толкова близо, че след един-два маха Том стъпи на дъното и се измъкна навън. Малко след него на брега стъпих и аз, цял и невредим. Ние бяхме толкова запотени, че тази ледена баня се оказа фатална за Том. Той легна на легло, че като се заредиха едни болести... Като капак на всичко накрая го хвана скарлатина, от която оглуша напълно. Естествено, след година-две загуби и говора си. Няколко години по-късно се научи отново да говори, но някак особено — човек невинаги можеше да го разбере какво се мъчи да каже. Освен това, понеже не можеше да се чува, не можеше и да контролира гласа си. Понякога уж ти говореше тихо, доверително, а можеше да го чуеш чак в Илинойс.

Преди четири години ме поканиха от университета в Мисури, за да ми дадат почетен докторат по право. Използвах случая да прекарам една седмица в Ханъбъл — сега голям град, който в детските ми

години беше почти село. Бяха изминали цели петдесет и пет години от нашето приключение с Том. На тръгване от Ханъбъл, преди да се кача на влака, на гарата имаше голяма навалица. Изведнъж забелязах Том Наш да си проправя път към мен. Познах го веднага и на свой ред тръгнах към него. Той беше остарял и побелял, но в чертите му все още се бе запазило нещо от някогашното петнадесетгодишно момче. Той се приближи до мен, сви шепи на фуния върху ухото ми, кимна на околните и каза доверително — с глас като ерихонска тръба:

— Все същите идиоти сме си, Сам.

В РОЛЯТА НА МЕЧКА

В 1849 година — тогава бях четиринадесетгодишен — все още живеехме в Ханъбъл, на брега на Мисисипи, в новата дървена къща, построена от баща ми преди пет години. Впрочем част от нас живееха в новата половина на къщата, а останалите — в старата, плътно прилепнала с гръб към новата. Есента сестра ми си покани една вечер гости — всички млади хора от града на възраст за женене. Аз бях твърде малък за това общество, а и твърде срамежлив — поне срамежлив в присъствието на млади госпожици, затова не ме поканиха; по-точно поканиха ме, но не за цялата вечер, а само за десет минути. Предстоеше ми да играя ролята на мечка в една малка пиеса приказка. За целта трябваше да облека плътно прилягащ кафяв костюм от някаква космата материя, подходяща за мечка. Към десет и половина ми казаха да отида в стаята си, да се преоблека като мечка и след половин час да бъда готов. Започнах да се преобличам, но се разколебах, защото ми се щеше да се поупражня малко, а тази стая беше много тясна. Промъкнах се в голямата празна къща на ъгъла на Главната улица, без да подозирам, че десетина души от младите също бяха дошли тук, за да облекат костюмите си. Бях взел със себе си малкото негърче Санди и двамата с него избрахме една широка, съвсем празна стая на втория етаж. При влизането ние разговаряхме и това бе дало възможност на две полуоблечени госпожици да се скрият зад един параван, без да ги забележим. Роклите и другите им неща висяха на закачалката зад вратата, но аз не ги забелязах; вратата затвори Санди, но и той бе така погълнат от предстоящото представление, че бе изключено да им обърне внимание.

Параванът беше стар, продупчен на много места, но понеже не знаех, че зад него се крият момичетата, тази подробност никак не ме тревожеше. Ако бях знаел, никога не бих започнал да се разсъбличам в потока от безмилостна лунна светлина, който нахлуваше през голите прозорци; а щях да умра от срам. Несмущаван от нищо, аз се съблякох гол-голеничък и започнах репетицията. Амбициран до смърт, бях

решил да постигна невероятен успех, да се прочуя като изпълнител на мечата роля, за да ме ангажират и друг път за нея; ето защо се залових за работа с увлечение, което обещавахе много. Подскачах на четири крака от единия до другия край на стаята, а Санди ми ръкопляскаше възторжено; ходех на задните крака, ръмжах, сумтях, скърцах със зъби, изправях се на глава, премятах се, играех тромав танец, отпуснал предните си лапи, и душех насам-натам с въображаемата си мечка зурла — с една дума, правех всичко, които една мечка би могла да направи, и още сума неща, на които никоя мечка не е способна — поне никоя уважаваща себе си мечка; и, разбира се, нито за миг не подозирах, че имам друга публика, освен Санди. Накрая се изправих на глава и замрях в тази поза, за да си отдъхна мъничко. За минута настъпи пълна тишина, после Санди попита оживено:

— Мистър Сам, вие виждали някога сушена херинга?

— Не. Какво е това?

— Една риба.

— Е, какво? Има ли нещо особено в нея?

— Охо, има, сър. Ядеш нея с всички вътрешности.

Изад паравана се разнесе сподавен женски кикот. Всичките ми сили мигом ме напуснаха и аз рухнах като подкопана кула и съборих паравана, погребвайки под него двете момичета. В уплахата си те изпискаха пронизително веднъж-дваж, а може би и повече, но аз нямах време да броя писъците им. Грабнах дрехите си и хукнах към тъмното преддверие на долния етаж, сподирен от Санди. Облякох се за няколко секунди и избягах през черния вход. Накарах Санди да се закълне, че ще мълчи като гроб, и двамата се скрихме и никакви не се показахме, докато гостите не се разотидоха. Всичките ми амбиции се изпариха. След това приключение мен ме беше срам да се изправя пред тази компания, защото в нея имаше две артистки, които знаеха моята тайна и щяха да ми се присмиват скритом. Търсиха ме къде ли не, но не успяха да ме намерят и се наложи ролята на мечката да играе един млад господин с обикновен цивилен костюм. Къщата бе утихнала и всички спяха, когато най-после се осмелих да се върна. Сърцето ми тежеше като камък и аз преживявах с мъка своя позор. На възглавницата си намерих забодено листче с няколко реда, които никак не подобриха настроението ми, а само ме накараха да пламна от срам.

На листчето, написани с грижливо подправен почерк, се четяха следните подигравателни думи:

Не зная как би играл в меча кожа, но гол до кожа игра много добре — просто великолепно!

Хората смятат, че момчетата са груби, безчувствени зверчета, но невинаги е така. Всеки хлапак си има едно-две чувствителни места и ако ги знаеш къде са, достатъчно е само да ги докоснеш, за да го изгориш като с огън. Случилото се ме измъчваше жестоко. Мислех си, че на сутринта цялото градче вече ще знае за този позор, но се излъгах. Случката си остана тайна, известна само на двете момичета, Санди и мен. Това ме поуспокои, но съвсем не напълно — главната беда си оставаше: аз знаех, че два чифта очи ме гледат с насмешка, а то бе все едно, че бяха хиляди, защото очите на всяко момиче ми се струваха именно тези, от които толкова се страхувах. Седмици наред не смеех да погледна в лицето нито една млада госпожица; щом някоя ми се усмихнеше и ме поздравеше, аз свеждах смутено поглед; казвах си: „Това е една от двете“, и бързах да се отдалеча. Разбира се, сигурно съм срещал милион пъти въпросните две момичета, но или те с нищо не се издаваха, или аз не бях достатъчно проникателен да ги разбера. Когато след четири години напуснах Ханъбъл, тайната все още си беше тайна; така и не разбрах кои бяха тези две момичета, а и вече не се надявах да разбера.

Едно от най-милите и хубави момичета в градчето по време на моето нещастие беше Мери Уилсън — ще я нарека така, при все че това не беше истинското ѝ име. Двадесетгодишна, тя беше много изящна и сладка, очарователна и добра. Аз благоговеех пред нея, струваше ми се, че тя е създадена от онази глина, от която се създават ангелите, и естествено е недостижима за такова скверно и обикновено момче като мен. И през ум не ми минаваше, че може да е *тя*. Но...

Действието се пренася в Калкута — четиридесет и седем години по-късно. Беше 1896 година. Бях пристигнал в Калкута да изнасям сказки. При влизането ми в хотела от вратата изскочи видение, облечено в сиянието на индийското слънце — същата Мери Уилсън от моето отдавна минало детство. Но преди да успее да се съвзема от

приятното изумление, тя изчезна. Помислих си, че може би съм видял призрак, но не — тя беше от плът и кръв. Оказа се, че това е внучката на другата Мери. А другата Мери, вече вдовица, беше горе в стаята си, където ме покани след малко. Тя беше в напреднала възраст, с прошарени коси, но младееше и все още беше много хубава. Седнахме и се разговорихме. Жадните ни души се потопиха в живителното вино на миналото, трогателното минало, прекрасното минало, скъпото нам минало, по което тъгувахме; споменавахме имена, които устата ни не бяха произнасяли цели петдесет години, и тези имена звучаха като музика; с благоговейни ръце откривахме нашите покойници, приятелите ни от младини, и говорехме най-мили думи за тях; претърсвахме прашните покои на нашата памет и измъквахме оттам случка подир случка, преживелица след преживелица, лудория след лудория и се смеехме добродушно, смеехме се до сълзи; и накрая Мери каза — най-неочаквано, без никаква подготовка:

— Кажи ми, какво е особеното на сушената херинга?

В този миг, озарен от старите спомени, въпросът ми се стори много странен. При това зададен без никаква връзка. Останах малко изненадан. И все пак в дълбините на моята памет нещо се размърда. Замислих се. Сушени херинги? Сушени херинги? Какво е особеното на суше... Погледнах я. Лицето ѝ беше сериозно, но в очите ѝ играеше някаква смътна искрица, която... Изведнъж ми просветна и от далечините на побелялото от старост минало до слуха ми долетя познат глас: „Ядеш нея с всички вътрешности.“

— Най-после! Открих все пак една от двете. А коя беше другата? Но тя приключи дотук. Не пожела да ми каже нищо повече.

Обаче животът на едно момче не е само комедия, в него се промъкват и много трагични неща. Пияният скитник, който изгоря в затвора, тежеше после на съвестта ми цели сто нощи и ги изпълваше с кошмари — кошмари, в които виждах като наяве цялата трагедия: умоляващото му лице, притиснато до решетките на прозореца на фона на червените адски пламъци, лице, което сякаш ми казваше: „Ако не ми беше дал кибрита, това нямаше да се случи; ти си виновен за моята смърт!“ А аз съвсем не бях виновен, защото не му желяех злото и с най-добри намерения му дадох кибрита; но това беше без значение, аз имах дресирана по презвитериански съвест и тя не признаваше друг дълг, освен да гони и преследва своя раб при всеки повод и случай и

особено когато нямаше никакво основание за това. Скитникът, виновният, се измъчва десет минути, а аз, невинният, се измъквах три месеца.

Пладнешкото убийство на тоя нещастник Смар на Главната улица ми донесе нови кошмари; в тях винаги се повтаряше гротескната заключителна картина: голямата семейна Библия, която някой грижовен идиот бе сложил разтворена на гърдите на стария богохулник, се повдига и спуща в такт с тежкото му дишане и увеличава с оловната си тежест предсмъртните му мъки. Странно сме устроени ние хората. В цялата тази тълпа, която зяпаше съчувствено убития, нямаше нито един с достатъчно здрав разум, за да разбере, че в случая една наковалня би била по-подходяща от Библията, по-малко уязвима от саркастична критика и би свършила по-скоро своето жестоко дело. В моите кошмари аз по цели нощи се задушавах от липса на въздух под убийствената тежест на тази чудовищна книга.

Само за две години в градчето се разиграха още две-три трагедии и аз имах нещастieto да бъда техен свидетел. Имаше един роб, когото убиха с буца сгурия за нищо и никакво; видях го как умира. После младият емигрант от Калифорния, намушкан с ловджийски нож от пияния си приятел; видях как животът изтече във вид на червена струя от гърдите му. И случаят с двамата необуздани млади братя и техния безобиден стар чичо: единият от братята беше затиснал стареца с колене на гърдите му, а другият се мъчеше да го убие с револвер, който непрекъснато правеше засечка. И, разбира се, аз пак се случих наблизко.

После случаят с друг млад емигрант от Калифорния, който пиян-заян беше решил да ограби „уелската къща“ в една тъмна и страховита нощ. В тази къща, кацнала на склона Холидей, живееха само една бедна, но почитена вдовица и нейната непорочна дъщеря. Нападателят разбуди цялото градче с неистовите си крясъци, с грубиянските ругатни и мръсотии. Аз се вдигнах с един приятел — мисля, Джон Бриг — да видя и чуя какво става. Фигурата на мъжа едва се забелязваше; двете жени бяха на тераската, скрити в тъмната сянка на нейния покрив, но ние чувахме гласа на по-старата. Тя беше заредила една старовремска пушка и предупреждаваше негодника, че ще брои до десет и ако дотогава той не се махне, това ще му струва животът. Тя започна да брои бавно, а той взе да се смее. На „шест“ смехът му секна; после в дълбоката тишина остана да звучи само

нейният глас, който отмерваше твърдо: „Седем... осем... девет (дълга пауза и ние притаихме, дъх)... десет!“ В мрака изригна червен пламък и човекът се строполи с надупчени на решето гърди. В същия миг рукна порой и затряскаха гръмотевици, а спотайващите се досега граждани плъпнаха по склона, напомняйки в заревото на мълниите нашествие на мравки. Те видяха останалото; на мен дотук ми стигаше. Аз тръгнах към къщи; знаех, че отново ще видя всичко това насън, и не се излъгах.

Моето възпитание и подготовка ми даваха възможност да вникна в тези трагедии по-дълбоко, отколкото би могъл да вникне един невежа. Аз знаех какво е тяхното предназначение. Мъчех се да скрия това от себе си, но някъде дълбоко, в най-съкровените кътчета на тревожната си душа, аз знаех — и разбирах, че зная. Всичко това бе измислено от провидението, за да ме подмами към един по-добър живот. Сега това звучи крайно наивно и фантазьорски, но тогава не виждах в него нищо странно; то напълно съвпаднаше с неведомите и мъдри пътища на провидението, тъй както аз ги разбирах. Никак нямаше да се изненадам, нито дори да се възгордея прекомерно, ако провидението би изстребило цялото градче, за да спаси такова съкровище като мен. При моето възпитание това щеше да ми се стори напълно справедливо дело, заслужаващо си загубите. А *защо* провидението трябваше да проявява такива грижи към това свое съкровище, никога не се бях замислял, пък и в това простоватото градче никому и през ум не му минаваше да ми обясни. Преди всичко никой не беше в състояние да ми обясни.

Което си е право, право — аз пишех всички тези трагедии на моя сметка, отбелязвах всеки следващ случай и всеки път си казвах с въздишка: „Още един загинал заради мен; това трябва да ме накара да се покая; божието търпение не е неизчерпаемо.“ Но дълбоко в себе си вярвах, че е неизчерпаемо. По-право, вярвах денем, но не и нощем. След залез-слънце вярата ми изчезваше и студен лепкав страх сграбчваше сърцето ми. Тогава именно се разкайвах. Това бяха страшни нощи, нощи на отчаяние, нощи, наситени със смъртоносна мъка. Във всяка трагедия аз виждах ново предупреждение и се каех; каех се и се молах, молах се като страхливец, молах се като куче; и се молах не за нещастниците, загинали заради мен, а за себе си. Сега това ми се струва чист егоизъм.

Моето разкажание винаги биваше сериозно и най-искрено; и след всяка трагедия аз се разкайвах ноци наред. Но обикновено разкажанията ми не издържаха на дневна светлина. Те избледняваха, разсейваха се и се топяха под радостното сияние на слънцето. Те бяха създания на страха и тъмнината и не можеха да живеят извън собствените си селения. Денят ми носеше бодрост и покой, а през нощта аз пак се каех. Съмнявам се дали в момчешките си години съм се опитал или пожелал някога да вървя по правия път денем. Сега, на стари години, и през ум не би ми минало да дам някому такъв съвет. Но и на тези години, както и на младини, нощта ми носи редица дълбоки угризения. Сега разбирам, че още от люлката съм бил като всички останали хора — не съвсем нормален нощем. Когато умря Джо Индианеца... Но това не е важно. Някъде вече съм описвал каква адска буря от разкажания трябваше да преживея тогава. Мисля, че цели няколко месеца съм бил чист като току-що навалял сняг. След мръкване.

ДЖИМ УЛФ

В Ханъбъл, когато бях към петнадесетгодишен, станах за кратко време член на „Кадетите на въздържанието“ — организация, която в течение на година, а може би и повече заливаше целите Съединени щати. Важното отчасти беше да дадеш обещание, че ще се въздържаш от употреба на тютюн; казвам „отчасти“, защото имаше и нещо друго — червеният мериносов пояс, който всъщност беше най-важното. Момчетата влизаха в организацията, за да получат правото да носят този пояс, а обещанието оставаше съвсем на заден план. В сравнение с червения пояс то до такава степен губеше значение, че никой не се сещаше за него. Организацията беше слаба и непостоянна, защото нямаше достатъчно празници, които да я поддържат. Ние имахме възможност да излизаме на манифестация и да се перчим с червените пояси само на Празника на цветята заедно с неделните училища и на Четвърти юли — с неделните училища, пожарната команда и милицията. Но мигар може да просъществува една добродетелна младежка организация, която само два пъти в годината ти дава възможност да си покажеш червения пояс? Ако бях обикновен член, не бих издържал и до първата манифестация, но аз бях Негова светлост първият секретар и Кралски часовой и се ползвах с привилегията да измислям паролите и да нося пискюл на пояса си. При това положение успях да остана верен на организацията, докато постигнах славата на участник в две манифестации — на Празника на цветята и на Четвърти юли. Веднага след това побързах да я напусна и да се откажа от всичките си титли.

Не бях пушил цели три месеца и не мога да ви опиша колко ми се пушеше — умирах за тютюн. Бях пропушил още на девет години — първите две години пуших тайно, а след това — което ще рече след смъртта на баща ми — открито. Още не бях изминал и тридесет крачки от клуба на „Кадетите“ и вече вдъхвах тютюнев дим, чувствайки се безкрайно щастлив. Вече не си спомням каква марка беше пурата. Сигурно не е била от най-качествените, иначе този, който я беше

пушил преди мен, не би я хвърлил толкова голяма. Но тогава ми се стори, че по-хубава пура не бях пушил в живота си. Този, който я беше хвърлил, навярно щеше да стигне до същото заключение, ако не беше помирисвал тютюн цели три месеца. Изпуших угарката без никакъв срам. Сега сигурно бих се засрамил, защото вече съм по-благовъзпитан. Но пак бих я изпушил. Твърдя това, защото познавам достатъчно добре и себе си, и човешката природа изобщо.

В онези дни местните пури бяха толкова евтини, че всеки можеше да си купи. Господин Гарт имаше голяма тютюнева фабрика и малък дюкян — „Тютюн на дребно“. Едни от неговите пури бяха според кесията и на най-бедните. Той имаше от тях на склад кой знае от колко години и макар на вид да бяха хубави, отвътре се бяха толкова скапали, че счупиш ли някоя, тя се разпадаше на прах и изчезваше като дим или пара. Тези пури много се търсеха, понеже бяха изключително евтини. Господин Гарт имаше и други видове евтини и долнокачествени пури, но тези държаха първенство, което се вижда и от названието им — наричаха ги „непоносимите“. Ние обикновеноменявахме стари вестници срещу тях.

В градчето имаше и друга тютюнопродавница, която също предлагаше изгодни условия за безпарични момчета. Държеше я един самотен, потиснат гърбушко, който винаги ни даваше пури, щом му занесяхме кофа вода от градската помпа — независимо дали водата му трябваше, или не. Един ден го сварихме да спи на стола — той имаше такъв навик — и търпеливо зачакахме да се събуди, което и пък беше наш навик. Но този път трябваше да го чакаме толкова дълго, че накрая търпението ни се изчерпа и ние се опитахме да го разбудим. Ала той бе умрял. До ден-днешен си спомням колко потресени останахме.

От възмъжаването ми до средна възраст аз имах обичай да се изтезвам, отказвайки се сегиз-тогиз от някои пороци. Но нито веднъж не се е случвало да съжалявам за тези свои отклонения, защото независимо колко дълго съм се лишавал от нещо, удоволствието, което съм изпитвал при връщането към порока, винаги е било награда, изкупваща всички мъки.

В онези далечни дни при нас дойде Джим Улф. Той беше от Шелбивил, затънтено селище на тридесет-четиридесет мили от нашето градче, и донесе със себе си цялата своя вродена кротост, благодост и

простота. Около седемнадесетгодишен, слабичък, той беше сериозен, честен, доверчив и благороден младеж, същество, достойно за обич и привързаност. И невероятно срамежливо. Той живя с нас доста дълго, но не можа да преодолее този свой недостатък; никога не можеше да се отпусне в присъствието на жена, па била тя и моята добра и кротка майка, а да разговаря с момиче, беше направо изключено.

На такива хора все им се случват най-неприятните истории. Една зимна вечер сестра ми покани гости да правят бонбони от топена захар. Аз бях още твърде малък за тяхната компания, а Джим — прекалено свит. Мен ме изпратиха да си легна рано-рано, а Джим ме последва по собствено желание. Неговата стая беше в новата половина на къщата и прозорецът ѝ гледаше към покрива на пристройката. На този покрив имаше цяла педя сняг с ледена корица отгоре, гладка като стъкло. Над билото на покрива се подаваше нисък комин — обичайно убежище на сантименталните котки в лунни ноци, а тази нощ беше лунна. Под стряхата имаше плетеница от сухи лозници, които пълзяха по скеле и образваха закътан навес. Мина не мина час, под навеса се събраха веселите младежи и девойки и оставиха чиниите си с разтопена вряла захар да се изстудяват на замръзналата земя. Чуваха се игриви шеги и закачки и смях, смях — на вълни, на вълни.

В това време два стари котарака със съмнителна репутация се качиха на комина и поведоха ожесточен спор за нещо; горе-долу по същото време аз се отказах от всякакви опити да заспя и отидох да видя какво прави Джим. Той беше буден и се гневеше на котките заради непоносимото им мяучене. Попитах го на шега защо не се качи на покрива да ги прогони. Това го жегна и без много да му мисли, той отвърна, че ще се качи като нищо.

Тези думи бяха необмислени и той сигурно съжали за тях, преди още да бе ги изрекъл. Но вече беше късно — казаното си беше казано. Познавах го много добре и знаех, че по-скоро ще си счупи главата, отколкото да се отметне, особено ако го подразня още малко.

— Ще се качиш, то се знае! Кой казва, че няма да се качиш?

Той се ядоса и викна:

— Съмняваш ли се?

— Кой, аз ли? Ами! Не съм и помислил да се съмнявам. Ти винаги вършиш удивителни подвизи — особено на думи.

Сега той излезе извън себе си. Грабна вълнените си чорапи, започна да вдига прозореца и каза с разтреперан от яд глас:

— Мислиш, че ме страх, нали? Мисли каквото си щеш. Не ме интересува какво мислиш. Аз ей сега ще ти покажа.

Прозорецът съвсем го вбеси — не можеше да се задържи вдигнат.

— Не се ядосвай, аз ще го държа — казах аз.

Наистина бях готов да направя всичко, за да му помогна. Бях още хлапак и радостно предвкусах това, което щеше да стане. Той се измъкна внимателно, задържа се за перваза, докато стъпи здраво на краката си, после се впусна в опасния път по заледеното било, лазейки на четири крака. Като си спомням за това, аз и сега изпитвам същото удоволствие, каквото и тогава, а то беше преди цели петдесет години. Под напора на ледения вятър късата му риза плющеше по слабите му бедра; в яркото сияние на луната кристалният покрив блестеше като полиран мрамор; нищо неподозиращите котараци стояха наежени на комина, дебнеха се един друг, размахваха опашки и изливаха в жално мяучене злобата си. Бавно и предпазливо Джим продължаваше да пълзи, ризата му плющеше, а под лозниците шумните и весели лудимлади, които нищо не виждаха, нарушаваха със смеха си цялата тържественост на тази минута. Всеки път, когато Джим се подхлъзнеше, в мен трепваше надежда, но той все успяваше да се задържи и тя угасваше. Най-после той стигна близо до комина. Спря се, изправи се внимателно, прецени разстоянието и посегна светкавично към по-близкия котарак, но го изпусна. И, разбира се, загуби равновесие. Той падна на гръб и полетя с краката напред, проби с трясък плетеницата от сухи лозници и се насади право на четиринадесетте чинийки с вряла захар, наред компанията, при това полугол — *той*, този младеж, който дори облечен не смееше да погледне момиче в очите. Вдигна се суматоха и буря от писъци и викове и Джим полетя нагоре по стълбата, осейвайки пътя си с парчета от счупените чинии.

С това този инцидент приключи. Но аз още не бях приключил с него, макар тогава да не подозирах това. Осемнадесет-двадесет години по-късно пристигнах в Ню Йорк от Калифорния. Бях претърпял неуспех във всички свои начинания и бях хлътнал в литературата, без да съм имал подобни намерения преди това. Беше в началото на 1867

година. Предложиха ми голяма сума, за да напиша нещо за „Сънди Мъркюри“, и аз се отзовах с разказа „Джим Улф и котарациите“. Прибрах му и парите — двадесет и пет долара. Очевидно бяха ми платили повече, отколкото трябва, но аз нищо не казах, защото тогава не бях такъв педант, какъвто съм сега.

Подир година-две разказът „Джим Улф и котарациите“ се появи в един вестник в Тенеси, но с нова премяна — що се отнася до правописа; бяха го маскирали с южен диалект. Новият автор на разказа беше широко известен и много популярен на Запад и, струва ми се, съвсем заслужено.

Някои от работите му бяха едни от най-забавните и смешните, които съм чел, и освен това перото му се отличаваше с непринуденост и лекота. Името на този автор вече се заличило в паметта ми.

Изминаха няколко години и този разказ отново изплува на повърхността — изплува в първоначалния си вид, подписан с моето име. И не след дълго първо един вестник, после втори, трети започнаха да ме нападат за това, че съм бил „откраднал“ разказа от онзи автор от Тенеси.

Атакуваха ме жестоко, но аз не им обърнах внимание. Това си беше в реда на нещата. Освен това дълго преди този случай бях разбрал, че е неразумно да отвърщаш на клевети и по такъв начин да ги раздухваш — освен ако имаш някакъв интерес да те клеветят. Клеветата рядко може да устои на мълчанието.

Чичо Рем все още е жив и трябва да е станал вече на хиляда години. Сигурен съм в това, защото миналия месец^[1] видях да се продава един нов негов портрет и на този портрет чертите му имат определен геологически характер — просто виждаш как той си мисли за мастодонтите и плезиозаврите, с които обичаше да си играе, когато беше млад.

Не съм го виждал вече четвърт век. Последния път той ни беше на гости в Хартфорд и Сузи и Клара (те знаеха книгата му наизуст, защото аз всяка вечер им четях приказки от нея) го гледаха с неописуемо благоговение и щяха да го изпият с големите си очи; аз им бях доверил насаме, че това е истинският Чичо Ремъс, но се е

дегизирал, за да може да влиза в хорските къщи от предния вход, и това им направи страшно впечатление.

Той беше най-стеснителният човек, когото съм познавал някога. В присъствието на хора седеше мълчалив и сякаш се измъчваше, докато не си тръгнеха. Въпреки това той беше прекрасен човек — в очите му се четеше кротостта и благостта на безсмъртния Рем, а на лицето му гreeха добродетелите и искреността на неговия характер.

Джим Улф беше може би толкова стеснителен, колкото и Харис. Това изглежда почти невъзможно и все пак, като хвърлям поглед назад, преди петдесет и шест години, и преценявам Джим Улф, стигам до убеждението, че съм прав. Тогава Джим беше на седемнадесет години и въпреки това бе четири пъти по-стеснителен от мен, четиринадесетгодишния. Макар че се хранеше и спеше у нас, езикът му винаги се връзваше в присъствието на сестра ми и когато дори богатата ми майка се обърнеше към него, той се стъписваше и отговаряше само с едносрични думи. За нищо на света не влизаше в стая, в която имаше момиче; никой не можеше да го убеди да стори това.

Веднъж тъкмо когато се беше усамотил в малката ни гостна, там влязоха две мастити стари моми и се настаниха по такъв начин, че той нямаше как да избяга, без да се допре до тях. Джим по-скоро би се допрял до някой от чудовищните плезиозаври на Харис. След малко влязох и аз и останах очарован от създаденото положение; седнах в един ъгъл да наблюдавам мъките на Джим и да злорадствам. След минутка дойде и майка ми, седна при гостенките и поведе разговор с тях. Джим седеше като истукан на стола си и цели петнадесет минути ни шавна, ни мръдна — генерал Грант или някоя бронзова статуя не биха могли да стоят по-неподвижно. Става дума за тялото и крайниците. С лицето работата беше по-друга. По едва забележими признаци по това лице аз разбрах, че нещо става — нещо не съвсем обикновено. Сегиз-тогиз някой мускул трепваше, пробягваше някой спазъм, но в следващия миг всичко това изчезваше. Постепенно тези трепвалия зачестиха, но всички останали части на тялото си оставаха все тъй вдървени и не издаваха с нищо какво става с Джим. А бях убеден, че нещо ставаше с него. По едно време на очите му се появиха две сълзи и се отърколиха по трепкащите бузи, но Джим продължи да стои неподвижен и ги остави да си текат; после видях как дясната му

ръка се протегна крадешком по бедрото, стигна до над коляното и изведнъж сграбчи с все сила панталона.

Беше оса. Цял рояк оси пълпеха по краката му и при всяко трепване го жилеха жестоко — така в течение на четвърт час те лазеха по краката му рой след рой и отмъщаваха за всяко трепване, което той си позволяваше в своите мъки. Когато това удоволствие стана почти непоносимо, той се сети да ги смачква с пръсти и по такъв начин да ги вади от строя. В повечето случаи успяваше, но това му струваше много скъпо, защото не виждаше осите и някои хващаше откъм жилото; тогава умиращата оса му оставяше жилото си за спомен.

Ако двете моми бяха останали целия ден и ако всички оси по Мисури се бяха струпали по краката на Джим, никой нямаше да разбере това, освен той, осите и аз. Той все щеше да си седи тъй, докато гостенките си отидеха. Когато те си излязоха, той се качи горе и се разсъблече. Краката му представляваха една картинка, да не ви разправям! Целите бяха осеяни сякаш с копчета, всяко с по една-единствена червена дупка в средата. Болките сигурно са били нетърпими — впрочем не, щели са да бъдат нетърпими, но терзанието от присъствието на двете гостенки е било толкова непоносимо, че в сравнение с него жилата на осите са били едва ли не удоволствие.

Джим не умееше да се радва на осите. Спомням си един случай, който само идва да подкрепи това мое убеждение; въпросният случай предхождаше гореописаното прежеждие. В онези още детски години аз не си давах сметка, че погаждането на номера е не само нещо, лишено обикновено от остроумие, но и много долно и непочтено средство за забавление. В онези дни това и през ум не ми минаваше и аз непрекъснато погаждах какви ли не номера, без да се замисля нито веднъж върху етичната страна на въпроса. През последните три четвърти от моя живот аз безкрайно съм презирал и ненавиждал този род шегаджии; презирал съм ги тъй, както презирам престъпниците, и когато сега изказвам своето мнение за тях, мисълта, че и аз някога съм бил такъв, само засилва, а не смекчава презрението ми.

Един ден прозорецът на Джимовата стая беше почернял от оси. Леглото на Джим беше под прозореца и той винаги спеше откъм вътрешната му страна, сиреч към прозореца. Изведнъж ме осени много забавна идея: отметнах завивката и с цената на едно-две ужилвания пръснах осите от прозореца и събрах няколко стотици на чаршафа — в

половината откъм прозореца; после оправих отново завивките и осите останаха пленени под тях. След това направих дълбока дипла по средата на леглото, за да не им дам възможност да минат към предната му половина. Вечерта предложих на Джим да спим заедно и той се съгласи на драго сърце. Аз легнах пръв, за да проверя какво е положението в моята половина. Нямаше нищо страшно. Нито една оса не бе преминала границата. Щом Джим се приготви за лягане, аз духнах свещта и го оставих да се качи на леглото в тъмното. Той взе да ми приказва нещо, но аз не можех да му отговоря, защото, очаквайки какво ще последва, се задушавях от смях и макар да запушвах устата си с чаршафа, имаше опасност да се изкикотя всеки миг. Джим се изтегна удобно и продължи да говори; но след малко думите му започнаха да звучат неравномерно, накъсано; между тях се появяваха паузи и всяка пауза се съпровождаше от рязко потръпване на тялото. Разбрах, че осите вършеха своята работа. Би трябвало от учтивост поне да го попитам какво му е, но не можех, защото отпусех ли си устата, щях да се разсмея. След малко той престана да говори — с други думи, остави подхванатата тема и каза:

— В леглото има нещо.

Това ми беше добре известно, но аз си замълчах.

— Те са стотици — обади се пак той.

После каза, че трябва да види какво е това. Пусна ръка надолу и започна да опипва. Осите се възпротивиха на това нахалство и взеха да го жият, където им падне. Тогава той каза, че е уловил нещо, и ме помоли да запаля свещта. Изпълних молбата му и когато той се измъкна от леглото, видях, че нощницата му беше почерняла от полуразмазани оси, които се държаха за нея по на един крак. В шепите си Джим стискаше десетина пленника, които го жилеха ожесточено, но той беше издръжливо момче и не ги пускаше. На светлината на свещта той видя какво е „нещото“ и каза:

— Оси!

Това беше последната му дума тази вечер. Той не каза нищо повече. Мълчаливо откри своята половина на леглото и започна да изхвърля осите на пода и да ги размазва със събувалката — упорито и с отмъстително задоволство, а през това време леглото се тресеше от моя беззвучен смях — смях, от който не изпитвах никакво удоволствие, защото мълчанието на Джим ме плашеше.

Най-сетне изстреблението свърши, Джим духна свещта, легна отново и както ми се стори, се унесе в сън — всъщност той лежеше така неподвижно, както никой не би могъл да лежи при дадените обстоятелства.

Аз се мъчех да не заспя и гледах да не клатя леглото със смеха си, за да не предизвикам подозрения, но колкото и да ме беше страх, не можех да стоя вечно буден и накрая заспах. Обаче след малко се събудих по необходимост. Джим беше коленичил на гърдите ми и ме биеше по лицето с юмруци. Болеше ме, но този бой отприщи всички бентове на смеха; не можех да се сдържам повече и се смях, смях, докато в мен не останаха сили, а през това време Джим размаза окончателно лицето ми.

Никога след това той не отвори дума за този случай, а и аз имах благоразумието да си мълча, защото Джим бе с една трета по-дълъг от мен, макар и не по-широкоплещест.

Аз често му погаждах номера и всички те бяха жестоки и напълно лишени от остроумие. Всеки тъпак би могъл да ги измисли. Когато човек на зряла възраст върши подобно престъпление, това според мен е доказателство, че му е мръднала чивията, но не иска да си го признае.

[1] Писано през октомври 1906 г. ↑

ХИПНОТИЗАТОРЪТ

Пристигането на хипнотизатора беше вълнуващо събитие за нашето градче. Мисля, че това стана в 1850 година. За годината не съм много сигурен, но месецът беше май; помня тази подробност, въпреки че оттогава са изминали петдесет години. Няколко свързани помежду си случки през този месец поддържат все още пресен спомен за него: случки незначителни, случки, които не си заслужава да се балсамират и въпреки това паметта ми ги е съхранявала грижливо и е изхвърляла много по-значителни неща, за да им отвори място и да ги настани по-удобно. Работата е там, че в човешката памет, както и в човешката съвест, няма никаква логика, че паметта не може да прави преценка за стойностите и съотношенията. Но нека оставим настрана споменатите незначителни случки — моята тема сега е хипнотизаторът.

Той разгласи широко своето представление, обещавайки чудеса. Вход, както обикновено — 25 цента, а за деца и негри наполовина. Градчето само беше чувало за хипнотизаторското изкуство, но още не бе имало пряк досег с него. На премиерата нямаше много хора, ала на следния ден присъствалите разказваха такива чудесии, че всички пламнаха от любопитство и в течение на две седмици фокусникът събра сума пара. Тогава аз бях на четиринадесет-петнадесет години — възраст, на която всяко момче е готово да преживее всичко, да изтърпи всякакви мъки, освен смърт на клада, само и само да изпъкне и да се покаже пред публика. И тъй, когато видях „обектите“ да изпълняват на подиума глупави и изтъркани номера, които караха публиката да се залива от смях, да вика и да им се възхищава, в мен пламна неудържимо желание и аз да стана „обект“.

Три вечери поред седях на подиума в редицата на кандидатите, стисках в ръка магическата чинийка, вирах се в нея и се мъчех да изпадна в унес, но напразно; оставах си все такъв ококорен и накрая се оттеглих сразен, както и повечето кандидати. Не стига това, ами трябваше да седя и да се изяждам от завист към Хикс, нашия надничар; трябваше да седя и да го гледам как подрипва и бяга, когато

хипнотизаторът Симънс му извика: „Пази се! Змия!“, да слушам възклицанието му „Боже, колко е красив!“ в отговор на внушението, че вижда един вълшебен залез, да... И така нататък — изобщо щурава работа. Не можех нито да се смея, нито да ръкопляскам; и се пуках от яд, като гледах как другите се смееха и ръкопляскаха, как Хикс ставаше герой в очите на всички, как се тълпяха около него след представлението и искаха да им разказва нови и нови подробности за чудесата, които е видял в своите видения, как демонстрираха по всички възможни начини, че се гордеят с познанството си с него. С Хикс, представете си! Не, това не можеше да се търпи; аз умирах от злоба.

Четвъртата вечер изкушението пак бе пред мен и аз не можах да устоя. След като се вирах известно време в чинийката, престорих се, че се унасям и заключомах глава. Фокусникът веднага дойде при мен и взе да прокарва ръце по главата ми, по ръцете, по тялото и по краката, като от време на време щракаше с пръсти във въздуха, за да се освободи от излишното електричество; после, хванал чинийката в ръка, той започна да ме привлича с нея, повтаряйки, че не мога да откъсна поглед от нея, колкото и да се мъча; накрая аз станах бавно и тръгнах поприведен след чинийката, както бях видял да правят другите. После минах и през останалите етапи: по команда на хипнотизатора бягах от змии, гасих пожар с ведро вода, крещях, възбуден от конни състезания, прегръщах и целувах въображаеми момичета, ловях риба и хванах сомове, които не можех да вдигна и тъй нататък — изобщо все познати чудеса. Но аз ги изпълнявах по непознат досега начин. Отначало действах много предпазливо, защото се боях да не би хипнотизаторът да разбере, че мошенича, и да ме изгони най-позорно от подиума; но щом разбрах, че няма такава опасност, поставих си за задача да направя тъй, че Хикс да не бъде използван повече като „обект“ и да заема неговото място.

Оказа се, че това не е никак трудно. Хикс се отличаваше с вродена честност, а аз бях свободен от това бреме — така поне казваха някои. Хикс виждаше, каквото виждаше, и после го съобщаваше, а аз виждах много повече, отколкото можеше да се види, и прибавях към него най-фантастични подробности. Хикс нямаше въображение; аз имах два пъти повече от необходимото. Той беше роден спокоен, а аз винаги търсех емоции. Никакво видение не можеше да го хвърли в

истински възторг, а освен това той беше вързан и в езика; аз, видех ли някакво видение, изчерпвах целия речник и обезумявах от вълнение.

Само след половин час Хикс вече принадлежеше на миналото, беше мъртъв герой, свален идол и аз съзнавах това, радвах се и си казвах: „Чрез измама към успех!“. Хикс никога не би могъл да бъде хипнотизиран дотам, че да целуне въображаемо — а още по-малко истинско — момиче пред публика, но мен ме биваше за тия работи. Там, където Хикс се бе провалил, аз си поставях за цел да успея, каквито и физически или морални усилия да ми струваше това. На няколко пъти той показва сериозни недостатъци, на които аз обърнах специално внимание. Така например, ако хипнотизаторът го попиташе: „Какво виждаш?“, и го оставеше сам да си представи и опише въображаемата картина, Хикс онемяваше и ослепяваше — не беше в състояние нито да види, нито да каже нещо; докато в случая с мен фокусникът много скоро разбра, че когато са нужни видения, които да смаят публиката и да ѝ допаднат, аз си ги съчинявам по-добре без неговата помощ.

Имаше и нещо друго: Хикс не се поддаваше на телепатия — все едно, че беше дърво. Когато Симънс заставаше зад него, забиваше поглед в тила му и се мъчеше да му внуши нещо, Хикс стоеше с безизразно лице, без да проумява нищо. Ако беше малко понаблюдателен, можеше да разбере по напрегнатите лица на зрителите, че зад него се прави нещо и той трябва да реагира. Понеже си служех с хитрости, аз се ужасявах от този опит, защото знаех, че хипнотизаторът ще иска да ми внуши да направя нещо и тъй като не можех да зная какво именно, щях да се изложа и проваля. Но когато дойде моят ред, реших да използвам и тази възможност. По напрегнатите, изпълнени с очакване лица на публиката съобразих, че Симънс стои зад мен и се опитва да ми внуши нещо. Напрегнах цялото си въображение, за да си представя какво може да е това нещо, но не успях. Обзе ме срам и се почувствах страшно нещастен. Помислих си, че часът на моето падение е настъпил и само след миг ще сляза от подиума опозорен. Срам ме е да си го призная, но следващата ми мисъл беше не да сляза смирено от подиума и разкаян за грешката си, да спечеля съчувствието на милостивите, а да си отида, предизвиквайки някаква невероятна сензация.

На масата, между „реквизита“, използван за тези представления, имаше един ръждясал и празен стар револвер. Преди две-три седмици на училищното тържество по случай Празника на цветята аз се бях скарал с едно едро момче, което беше побойникът на училището, и не може да се каже, че излязох с достойнство от тази кавга. Това момче седеше сега в средата на салона, до централната пътека. Аз запристъпях като котка към масата с мрачно, навъсено лице, каквото бе описано в един роман, грабнах изведнъж пистолета, размахвах го, изкрещях името на побойника, скочих от подиума и се спуснах към него, но той е успя да избяга навън, преди стъписаните хора да се намесят, за да го спасят. Избухна буря от аплодисменти, след което хипнотизаторът, обръщайки се към публиката, каза с най-внушителен глас:

— За да разберете колко изключителен беше този номер и какъв чудесен обект имаме в лицето на този младеж, трябва да ви уверя, че без да изрека нито дума, която да го наведе на някаква мисъл, той изпълни до най-малки подробности това, което аз му внушавах мислено. Само с едно напрежение на волята аз можех всеки миг да спра неговия порив за мъст, тъй че нямаше никаква опасност за момчето, което избяга.

Така аз се спасих от опозоряване. Върнах се на подиума като герой и толкова щастлив, както не съм бил никога в живота си. Колкото до самия номер с внушението, вече няха никакви опасения. Разбрах, че ако не се досетя какво се мъчи да ми внуши фокусникът, мога да правя каквото ми хрумне, и то пак ще свърши работа. И излязох прав: номерът с внушението стана един от най-любимите на публиката. Усетех ли, че от мен се иска да направя нещо, ставах и правех нещо — каквото ми скимне — и тъй като хипнотизаторът не беше глупав човек, той винаги го одобряваше. Когато хората ме питаха: „Но как разбираш какво иска да ти внуши?“, аз отговарях: „Няма нищо по-лесно от това“, и те неизменно цъкаха и се възхищаваха: „Да ме убиеш, не мога да го направя.“

Хикс не го биваше и в друго отношение. Когато фокусникът прокараше ръце по него и кажеше: „Сега цялото му тяло е безчувствено — елате и проверете, дами и господа“, дамите и господата с най-голяма готовност се съгласяваха да проверят и забиваха карфици в тялото на Хикс, но когато карфиците влизаха по-

дълбоко, Хикс неизбежно трепваше и горкият хипнотизатор трябваше да обяснява, че Хикс „не е изпаднал достатъчно под влияние“. А аз никога не трепвах, при все че страдах и плачех вътрешно. Какви ли не мъки е готово да изтърпи едно славолюбиво момче, само и само да си запази „репутацията“! Същото се отнася и за славолюбия мъж: зная по себе си, но съм забелязвал това и у стотици други. Когато тези „проверки“ ставаха необикновено жестоки, хипнотизаторът би трябвало да вземе някакви предпазни мерки и аз често се надявах, че ще вземе, но той не предприемаше нищо. Може би успях да заблудя и него, както заблуждавах и останалите, но не ми се вярва, дори ми се струва невъзможно. Това бяха мили, добри хора, но простотията и лековерието им нямаха граници. Забият някоя карфица в ръката ми, па натискат, натискат, докато я вкарат, кажи-речи, до половина, а после се зверят, че само с едно напъгане на волята фокусникът може да превърне ръката ми едва ли не в желязо и да я направи безчувствена към всякаква болка. Пък тя съвсем не беше безчувствена; болеше ме, та умирах от болка.

След тази четвърта вечер, тази вечер на гордост, тази триумфална вечер, аз станах единственият „обект“. Симънс не канеше вече други на подиума. До изтичането на двете седмици играех сам всяка вечер. През това време десетина мъдри стари глави, интелектуалният елит на градчето, се държаха като непримирими неверници. Аз бях жестоко засегнат от това — сякаш се бях заловил за най-почтената работа. И нищо чудно. Понякога човек се чувства най-обиден тъкмо тогава, когато най-много заслужава обида. Цялата първа седмица тези премъдри господа продължаваха да клатят глави и да казват, че тук няма никакво чудо, а всичко е просто предварително нагласена работа; не стига това, ами те се гордееха с неверието си, размахваха го наляво и надясно, искайки да покажат, че стоят много по-високо от невежите и лековерните. Особено старият доктор Пийк, който бе тартор на непримиримите и много опасен противник, защото той имаше научна титла, беше високо образован, вече беловлас, уважаван и се обличаше богато и благороднически, според модата на едно по-старо време. Той беше едър човек, с царствена осанка и не само изглеждаше умен, а наистина беше умен. Доктор Пийк имаше голямо влияние и мнението му по всеки въпрос се зачиташе много повече от мнението на когото и да било в градчето. Когато най-последно

покорих и него, аз вече бях убеден, че нямам равен на себе си в своята област; сега, след повече от петдесет години, мога да призная с няколко изсъхнали стари сълзи, че не само не се срамувах, а преливах от радост.

През 1847 година живеехме в една голяма бяла къща на ъгъла на Хил стрийт и Главната улица — къща, която все си стои там, но вече не е толкова голяма, макар да не е бутнат един пирон от нея; видях я преди година^[1] и тогава забелязах, че се е смалила. Баща ми умря през месец март на споменатата година, но семейството ни се изнесе от тази къща едва след няколко месеца. Освен нас в нея живееше и семейството на доктор Грант. Един ден доктор Грант и доктор Рейбърн решиха да уредят на улицата един спорен въпрос с бастуни шпаги, след което доктор Грант бе докаран у дома си доста надупчен. Старият доктор Пийк запуши пробоите му и идваше всеки ден да го наглежда.

Доктор Грант, както и доктор Пийк, беше от Вирджиния и един ден, когато Грант можеше вече да става на крака, да сядва в гостната и да разговаря, се поведе разговор за това, какво е било едно време във Вирджиния. Аз се случих там, но събралите се вероятно не ме и забелязваха, тъй като още бях, кажи-речи, дете. Двамина от тях — доктор Пийк и госпожа Крауфорд, майката на госпожа Грант — се намирали сред зрителите, когато театърът в Ричмънд се запалил преди тридесет и шест години, и те разправяха за страхотиите в онази паметна, трагична нощ. Те бяха видели всичко с очите си и през техните очи го видях и аз, и то с безпощадна яснота: виждах гъстия чер дим да се кълби и издига към небето, виждах как сред него избухват и го озаряват огнени езици, чувах отчаяните писъци, зървах през дима изкривените от ужас лица по прозорците, виждах как хората скачат от тях и намират смъртта си или се осакатяват така, че смъртта би била за предпочитане. Тази картина е все още пред очите ми и никога не ще избледнее.

След известно време разговорът се пренесе върху колониалната къща на семейството на доктор Пийк с нейните величествени колони, с просторния и двор и т.н.; малко по малко аз си съставих доста точна представа за тази къща. Беше ми много интересно, защото никога не бях слушал за такива палати от устата на хора, които са ги виждали със

собствените си очи. Една случайно спомената подробност ми направи поразително впечатление. На стената до голямата входна врата имало кръгла дупка, голяма колкото чиния — по време на войната за освобождение от англичаните едно английско гюлле попаднало там. Умът ми се взе; това правеше историята осезаема, а за мен тя винаги е била нещо нереално.

Така. Три-четири години по-късно, както вече отбелязах, аз бях на върха на славата си, единствен „обект“ в представленията на хипнотизатора. Беше в началото на втората седмица. Половината представление бе вече минало; и в този миг влезе величественият доктор Пийк с жабо, с бели ръкавели и своя бастун с позлатена дръжка. Един почтителен гражданин освободи мястото до Грантови и покани бележития доктор да седне. Това ставаше, докато аз се мъчех да измисля някакво ново и оригинално видение в отговор на подканата на фокусника „Съсредоточи се. Гледай, гледай внимателно. Ето там — виждаш ли нещо? Съсредоточи се, съсредоточи се! Хайде опиши сега какво виждаш!“

С влизането си в салона доктор Пийк, без ни най-малко да подозира това, ми беше напомнил за чутия преди три години разговор. По такъв начин аз вече имах тема, а той бе станал мой съдружник, съучастник в моите мошеничества. И тъй аз започнах да описвам видението — още смътно, неясно (това беше част от играта, не е хубаво още в началото да видиш изведнъж всичко съвсем ясно, за да не събудиш подозрения, че си предварително подготвен). Видението се очертаваше постепенно, добиваше размах, сила, въздействие. Описах пожара в Ричмъндския театър. Отначало доктор Пийк седеше невъзмутим, на изразителното му лице се четеше само леко пренебрежение; но когато позна в описваната картина ричмъндския пожар, изражението му се промени и очите му заблестяха. Щом забелязах това, аз дадох пълна пара и нагостих публиката с такива пламъци и ужаси, които лесно не се забравят. Когато свърших, хората не можеха да си поемат дъх — бяха окаменели. Доктор Пийк беше станал и дишаше тежко. Той каза с гръмкия си глас:

— Моите съмнения рухнаха. С никаква измама не може да се постигне такова чудо. Съвършено невъзможно е той да знае тези подробности — просто изключено — и въпреки това той описа всичко

така точно, като да е бил очевидец — без никаква грешка. Бог ми е свидетел, че говоря истината!

Оставих колониалната къща за последната вечер, когато окончателно и завинаги спечелих доктор Пийк с историята за гюллето. Той стана и обясни на целия салон, че няма откъде да зная тази подробност, която отличава тази къща от всички останали къщи във Вирджиния, и следователно не може да има никакво съмнение, че във видението си аз съм видял именно нея.

Интересно. Когато фокусникът си замина, в цялото градче имаше само един човек, който не вярваше на хипнотизма, и този човек бях аз. Всички други повярваха, а аз си останах непримирим и неубедим неверник до ден-днешен — вече петдесет години оттогава. Работата е там, че след това нямах никакво желание да изучавам хипнотизма. Просто не можех. Изпитвах отвращение към него. Може би защото той винаги ми напомняше за един период от живота ми, който от честолюбие исках да забравя; освен това бях убеден или поне така мислех, че никога няма да се натъкна на „доказателство“, което да не е прозрачно и евтино и зад което да не се крие някое шарлатанство от рода на моите.

Истината е, че не след дълго — има-няма след един месец — моите победи ми омръзнаха. Слава, която почива на лъжа, скоро се превръща в най-досадно бремене. Не ще и дума, известно време аз се радвах, като виждах как моите бляскави постижения вървят от уста на уста, как всички се зверят и възклищават, но си спомням съвсем определено, че скоро настъпи момент, когато тази тема започна да ми става досадна и омразна, и аз изпитвах отвратително неудобство, щом я засегнеха. Не се съмнявам, че човек, който е извършил голямо, наистина велико дело, чиято слава се носи по света, изпитва съвсем същото; зная, че през първите три-четири седмици той усеща приятен гъдел, когато чува да се говори за това дело, но много скоро започва да изпитва ужас само при споменаването му и се проклина, че изобщо му е дошло наум да извърши такова дело. Помня как генерал Шърман^[2] беснееше и ругаеше, щом чуеше „Походът през Джорджия“, а този марш се свиреше и пееше навсякъде, където се появеше генералът. И все пак, струва ми се, че аз се измъчвах малко повече от един истински герой, защото героят поне може да се успокоява с мисълта, че неговата

слава е чиста и безкористна в основата си, а аз нямах това успокоение — моята слава бе непочтена и нищо не можеше да я промени.

Колко лесно е да накараш хората да повярват на една лъжа и колко трудно е да ги разубедиш след това! Тридесет и пет години след тези грозни мои подвизи отидох на гости на старата си майка, която не бях виждал от десет години; движен от един благороден и доблестен порив — така поне си мислех, — аз реших да се пресрамя и да призная някогашната си грешка. Това решение ми струваше големи усилия; ужасявах се при мисълта за мъката, която щеше да помрачи лицето на майка ми, за срама, който щях да видя в очите ѝ; но след дълъг и мъчителен размисъл стигнах до извода, че това изкупление е необходимо, събрах кураж и си признах всичко.

За голяма моя изненада не последва никаква покъртителна сцена, никаква драма; тя не се развълнува ни най-малко — просто не ми повярва и ми го каза направо! Останах не само разочарован, но се и ядосах, че моята искреност, която ми струваше толкова усилия, биде отхвърлена по такъв спокоен начин, когато аз очаквах да спечеля от нея. Взех да я убеждавам и да повтарям разгорещено твърдението си, че всичко, което съм правил в онези отдавна забравени вечери, е било лъжа и измама; и когато тя поклати глава и каза невъзмутимо, че тя знае най-добре истината, аз вдигнах ръка и се заклев, добавяйки победоносно:

— Е, какво ще кажеш сега?

Това не ѝ направи никакво впечатление и не можа да я разубеди нито на йота. Чашата на търпението ми вече преливаше, а на всичко отгоре майка ми сложи сол в раната, като пренебрегна моята тържествена клетва и взе да ми привежда аргументи, за да ми докаже, че съм се заблуждавал и не съм знаел какво говоря. Аргументи! Да доказваш с аргументи, че знаеш много по-добре какво е в душата на един човек, отколкото самия него! Аз и без това се отнасях с известно пренебрежение към аргументите и я не може да се каже, че след този случай уважението ми към тях порасна. Тя отказваше да повярва, че аз съм си съчинявал виденията; каза, че говоря глупости, че тогава съм бил още дете и не може да съм имал такова въображение. После приведе за пример ричмъндския пожар и колониалната къща и каза, че е невъзможно да съм измислил тези неща. Аз веднага се хванах за това и ѝ обясних, че има право — че не съм ги измислил, а съм ги научил от

доктор Пийк. Но дори и този изстрел не успя да я срази. Тя отвърна, че думите на доктор Пийк били много по-красноречиви от моите — нали той беше казал ясно и просто, че е невъзможно да съм чул отнякъде за тези неща. Боже, боже, какво смешно и невероятно положение: един покаял се измамник, обвинен в честност и осъден на помилване благодарение на показанията на измамените!

Обзет от срам и безсилен гняв, съзнах, че съм претърпял поражение по всички линии. Оставаше ми само една карта, и то страшна. Реших да я пусна в ход и да видя какво ще стане. Беше много долно да разрушавам крепостта, която майка ми бе бранила толкова храбро, но претърпелият поражение не знае милост. И аз изиграх този последен и най-силен коз. Става дума за боцкането с карфиците. Казах тържествено:

— Давам ти честната си дума, че всяка забодена в мен карфица ми причиняваше жестока болка.

А мама само отвърна:

— Оттогава има цели тридесет и пет години. Вярвам ти, сега ти мислиш, че те е боляло, но нали аз присъствах там и зная много добре. Ти дори не трепваше.

— О, боже мой! — възкликнах аз. — Ей сега ще ти докажа, че говоря истината. Ето ми ръката; забий една карфица в нея, забий я цялата, да видиш, че няма да трепна.

Но тя само поклати побелялата си глава и каза простичко и напълно убедено:

— Сега си голям мъж и можеш да изтърпиш болката, но тогава беше още дете и това не би ти се удало.

И тъй лъжата, която бях сътворил като младеж, си остана за мама неопровержима истина до сетния и час. Карлайл^[3] казваше: „Лъжата дълго не трае.“ Това говори само, че той не е знаел как да лъже. Ако бях направил пожизнена застраховка на тая своя лъжа, досега да съм се разорил само от вноските.

[1] Писано в 1903 година. — Б.пр. ↑

[2] Уилям Шърман (1820–1891) — американски генерал, прочул се по време на Гражданската война в Щатите. — Б.пр. ↑

[3] Томас Карлайл (1795–1881) — английски философ, историк и публицист. — Б.пр. ↑

НЕГЪРСКАТА КОМЕДИЯ

Къде ли е сега Били Райс^[1]? Той беше моя радост, както и останалите звезди от негърската комедийна труппа — Били Бърч, Дейвид Уомболд, Бакъс и цялата весела сюррия техни събратя, които преди четиридесет години, а и по-късно, правеха живота ми истинско удоволствие. Бърч, Уомболд и Бакъс отдавна се поминаха и заедно с тях си отиде, за да не се върне никога вече, негърската комедия — истинската негърска комедия, безподобната негърска комедия, комедията, която според мен няма равни на себе си нито в миналото, нито в настоящето. Сега ние имаме операта; и аз съм гледал с голямо удоволствие първото действие на всички Вагнерови опери, но те ми действат така силно, че едно действие ми е достатъчно. Гледам ли две действия, излизам си от театъра изтощен физически, а когато съм имал смелостта да изслушам цяла опера, това е било за мен равносилно на самоубийство. И ако сега мога да върна негърската комедия в някогашния ѝ чист и съвършен вид, не би ми минало и през ум да ходя на опера. Струва ми се, че за издигнатия ум и чувствителната душа шарманката и негърската комедия са един образец и един връх, до чиито висоти никога не може да се издигнат другите форми на музикалното изкуство.

И досега помня първата негърска комедия, която съм гледал. Това трябва да беше в началото на четиридесетте години. По това време негърската комедия беше новост. В Ханъбъл още не бяхме чували за нея и тя ни връхлетя като един радостен и зашеметяващ сюрприз.

Труппата остана в града една седмица и даваше представления всяка вечер. Благочестивите граждани не ги посещаваха, затова пък всички останали се стичаха на тълпи и бяха във възторг. В онези дни благочестивите въобще не ходеха на представления.

Актьорите излизаха на сцената с черни като катран лица и ръце и крещящо ярки костюми — пародия на дрехите, носени тогава по плантацията от негрите роби; впрочем пародираха се не дрипите на

бедните роби, това би било невъзможно; защото никаква пародия не можеше да добави нещо към нещастния сбиротък от дрипи и кърпки, които носеха тези роби; пародираше се шаренията и кройката на техните дрехи. По онова време се носеха високи изправени яки и актьорът излизаше с яка, която скриваше, кажи-речи, цялата му глава, а краищата ѝ стърчаха толкова напред, че той почти не можеше да вижда нищо нито наляво, нито надясно. Сюртукът му обикновено биваше от шарено платно за завеси и отзад висеше чак до петите, а копчетата бяха големи колкото кутия за вакса. Актьорът носеше мръсни, груби и тежки обувци, няколко номера по-големи от необходимото. Този костюм имаше много разновидности, все тъй карикатурни, и на мнозина те се струваха страшно смешни.

Актьорът говореше на най-груб негърски диалект, използвайки го умело и с лекота, и това наистина беше смешно — много забавно и смешно. Обаче един актьор от трупата не се обличаше гротескно и не говореше на негърски диалект. Той излизаше с безупречен вечерен костюм, какъвто носят белите от висшето общество, и говореше с високопарен, изискан, чак неестествено правилен език, който простоватата нашенска публика вземаше за езика, употребяван от висшето столично общество. Тя се възхищаваше искрено от този език и завиждаше на актьора, който изричаше едни такива думи, без да се замисли нито за минута, с такава свобода, лекота и артистичност. Изпълнителите се нареждаха в редица — на единия край Чукалото^[2], на другия Банджото, а в средата гореописаният изискан джентълмен. Този джентълмен беше главното лице в трупата. Неговият спретнат и елегантен костюм, прекалено изисканите му маниери и език, ненамазаното му с грим лице го отделяха рязко от цялата трупа и особено от Чукалото и Банджото. Последните двама бяха истинските комици на трупата и използваха до последна степен комичния ефект, който можеше да се извлече от грима и гротескното облекло. Устните им бяха дотолкова удебелени и удължени с яркочервена боя, че приличаха на два резена от зряла диня.

Основната схема на програмата на негърската комедия си оставаше години наред неизменна. Завеса на сцената нямаше; докато публиката чакаше началото, погледът ѝ нямаше на какво да се спре, освен на редицата празни столове отвъд рампата; след малко музикантите се появяваха един след друг на сцената и публиката ги

аплодираше горещо; после те заемаха местата си, всеки със своя инструмент в ръка; тогава аристократът в средата откриваше представлението с приветствие от този род:

— Надявам се, джентълмени, че имам удоволствието да ви видя както винаги в добро здраве и че всичко е било благополучно при вас, откакто имахме щастието да ви видим последния път.

Чукалото му отговаряше от свое име и разказваше някакъв случай, който идеше да покаже колко много му е вървяло напоследък, но изведнъж Банджото го прекъсваше, изразявайки съмнение в казаното; тогава между двамата започваше забавен спор, като единият твърдеше едно, а другият го оспорваше; кавгата се разгаряше, гласовете се извисяваха все по-високи и по-сърдити, двамата скачаха и се спущаха един срещу друг, като размахваха юмруци и инструменти и заплашваха, че ще се лее кръв, а в това време изисканият джентълмен ги молеше да не нарушават спокойствието и да се държат прилично — но, разбира се, напразно. Понякога тази кавга продължаваше пет минути: наврели носове един в друг, двамата крещяха страшни закани, а публиката се заливаше от смях при вида на тази весела и много сполучлива пародия на обичайната и позната на всички кавга между негри. Накрая я двамата ожесточени врагове започнаха малко по малко да ѝ се отдалечават един от друг, като всеки се заканваше грозно на другия: само да има късмет да му се изпречи още веднъж на пътя, ще види какво ще го сполети. После те сядаха на столовете си, но продължаваха да ръмжат, мятайки си зловни погледи през редицата столове, а в това време публиката успяваше да се съвземе и успокои от неистовия смях.

Тогава аристократът подхвърляше някаква забележка, чиято „тайна“ цел беше да напомни на единия от музикантите в края някаква смешна случка от живота му и да го накара да я разкаже. Обикновено това беше някакъв изтърган, брадат виц, стар колкото самата Америка. Един от тези вицове, който хвърляше във възторг тогавашната публика, докато актьорите съвсем не го износиха, се отнасяше за премеждията на Чукалото по време на една морска буря. Бурята траяла толкова дълго, че накрая пътниците изчерпали всички провизии. На това място аристократът задаваше нетърпеливо въпроса как не са умрели от глад.

Чукалото отговаряше:

— Хранехме се с яйца.

— С яйца ли? Че откъде ги вземахте?

— Как откъде? Нали се бяхме насадили на пачи яйца.

Първите пет години този каламбур караше публиката да се смее до припадък, но след това ушите на гражданите на Съединените щати хванаха мазоли от него и той вече се посрещаше с укор и възмутено мълчание, подобно на други вицове от този калибър, изпаднали в немилост от дълга употреба.

В пътуващите трупи имаше хубави гласове и докато съществуваше негърската комедия, аз слушах с удоволствие както хоровите, тъй и соловите изпълнения. В началото техните песни бяха грубовато комични — например „Момите от Бъфало“, „Надпреварване в Кемптаун“, „Старикът Дан Тъкър“ и т.н., но малко по-късно се появиха сантиментални романси като „Тъжната Джуниата“, „Сладката Елън Бейн“, „Нели Блай“, „Живот сред вълните“! „На левия борд“ и други.

Негърската комедия се роди в началото на четиридесетте години и се радваше на огромен успех близо тридесет и пет години, но после се изроди във вариететно представление и цялата ѝ програма, с изключение на един-два случайни негърски номера, стана чисто вариететна. Истинската негърска комедия е мъртва вече тридесет години. Тя беше нещо великолепно, караше те да се смееш до насита и на мен ми е мъчно, че вече не съществува.

Както споменах, при първото идване на негърска комедийна трупа в Ханъбъл на представленията ходеха само не особено благочестивите граждани. Подир десет-дванадесет години негърската комедия беше вече толкова обикновено нещо в Америка, колкото и празникът Четвърти юли, но майка ми все още не бе гледала нито едно представление. По това време тя вече приближаваше шестдесетте и един ден пристигна в Сейнт Луис с една чудесна мила жена, нейна връстница — леля Бетси Смит, стара жителка на Ханъбъл. Всъщност леля Бетси не беше леля на никого, тя беше леля на целия Ханъбъл поради добрата си, благородна, изпълнена с обич душа и подкупващата си естественост.

Както и майка ми, леля Бетси никога не бе гледала негърска комедия. Въпреки годините си, които никак не им личаха, те двете бяха много жизнени: обичаха развлеченията, интересуваха се от всяко ново

нещо, обичаха да вземат участие във всичко, което не се смяташе за грях и не противоречеше на техните благочестиви норми. Те ставаха още в зори, за да погледат как циркът влиза в града, и им беше мъчно, че принципите им не позволяваха да влязат веднага след това под купола му; те винаги вземаха участие в манифестациите по случай Четвърти юли или празника на неделното училище, ходеха на сказки, конференции, молитвени събрания — с една дума, участваха във всяко начинание, което не беше в разрез с християнската религия — и никога не пропускаха погребение.

В Сейнт Луис те просто жадуваха за нови впечатления и се обърнаха към мен за помощ. Щеше им се да видят нещо весело и напълно пристойно. Казах им, че не мога да измисля нищо подходящо за тях, освен едно събрание в голямата зала на Търговската библиотека, на което ще говорят четирнадесет мисионери в Африка, току-що завърнали се от Черния континент, и което ще бъде придружено с музикални илюстрации на туземна музика. Казах им, че ако наистина искат да чуят нещо поучително и възвисяващо душата, бих им препоръчал това събрание, ако пък им се ще нещо по-лековато, ще трябва да помисля за друго. Но те останаха във възторг от идеята за това събрание и не даваха дума да се издума за друго. Аз не им казах цялата истина, и то съзнателно, но това не беше чак толкова страшно: не си струва да се насилваш да казваш истината на хора, които и без това приемат за чиста монета всичко, каквото им кажеш — било то истина или лъжа.

Моите „мисионери“ бяха всъщност актьорите от комедийната трупа на Кристи — една от най-известните и най-добрите трупи по онова време. Отидохме рано и взехме билети на първия ред. Скоро всички места в огромната зала се запълниха — имаше хиляда и шестстотин души. Когато комедиантите се изнизаха на сцената с гротескните си костюми, двете възрастни жени онемяха от изненада. Обясних им, че всички мисионери в Африка се обличат по този начин.

Леля Бетси каза с упрек:

— Но те са негри.

Аз отвърнах:

— Това няма значение; в известен смисъл те са американци, понеже са на работа в Американската мисионерска организация.

Тогава двете изразиха съмнение дали е благоприлично да гледат подобно зрелище, независимо къде работят тези негри, но аз им казах, че е достатъчно само да се огледат, за да видят, че в залата се е събрал цветът на обществото на Сейнт Луис и че тези хора не биха дошли тук, ако на сцената се представяше нещо не съвсем благопристойно.

Това ги успокои и от този момент нататък те без никакъв свян проявяваха радостта си, че са дошли тук. Новосъздаденото положение ги караше да сияят от щастие; нужен им бе само някакъв предлог, да успокоят съвестта си, и сега съвестта им беше толкова спокойна, все едно че и не съществуваше. Те просто изпиваха с очи комедиантите, наредени в полукръг пред тях. Аристократът започна своето словоизлияние. Скоро той стигна до стария виц, за който разказах преди малко. Всички в залата, освен моите дебютантки го бяха чували стотици пъти; всичките хиляда и шестстотин души го посрещнаха с ледено, възмутено мълчание и в тази потискаща атмосфера горкият Банджо гледаше да претупа колкото е възможно по-бързо вица. Но за моите почтени дебютантки този виц беше нещо съвсем ново и когато Банджо стигна до края и каза: „Нали се бяхме насадили на пачи яйца“, двете прихнаха от смях и така неудържимо се разкикотиха, че изненаданите зрители станаха като един и се заоглеждаха да видят кои са тези, дето досега не са чували този стар виц. А двете жени продължаваха да се заливат от смях, кикотейки се така заразително, че след тях се разсмяха всичките хиляда и шестстотин души и стените на залата затрепериха от този смях.

Тази вечер майка ми и леля Бетси донесоха бляскав успех на трупата на Кристи, защото всеки виц бе за тях толкова нов, колкото бе стар за всички останали. Те посрещаха всеки виц с такъв взрив от смях, че заразяваха цялата публика. Зрителите излязоха от салона прималели от смях, изпълнени с благодарност към двете наивни жени, които бяха доставили на душата им, втръснала от тези вицове, такова рядко и неоценимо удоволствие.

[1] Били Райс (1808–1860) — популярен американски актьор и певец. — Б.пр. ↑

[2] Наричателно за музиканта, който обикновено е седял на единия край и е отмервал такта с две плоски пръчки. — Б.пр. ↑

АЗ НЯМАМ ЧУВСТВО ЗА ХУМОР

Неотдавна^[1] получих писмо от Англия, от един джентълмен, който дълбоко вярва във френологията и изказва учудването си, че аз не се интересувам от френология и никога не съм писал за нея. Отговорих му със следното писмо:

Уважаеми сър,

Аз никога не съм се занимавал задълбочено с френология и затова нямам нито необходимите познания, нито право да пиша за нея. Преди тридесет и три — тридесет и четири години, когато бях в Лондон, реших да се запозная що-годе с френологията и направих малък опит. Явих се при Фаулър под чуждо име и той изследва издатините и вдлъбнатините на черепа ми и ми връчи една характеристика, която, след като се върнах в хотела си, прочетох с голям интерес и удоволствие — това беше портрет на някакъв самозванец, който искаше да мине за Марк Твен, но който абсолютно по нищо не приличаше на мен. Изчаках три месеца и отново отидох при Фаулър, предавайки му визитната си картичка, на която бяха написани както името ми, тъй и псевдонимът ми. И отново си тръгнах с подробна характеристика. В нея бяха определени доста точно някои черти от характера ми, но затова пък тя нямаше нищо общо с предишната характеристика. Този опит породил у мен предубеждение към френологията, от което не мога да се отърся и досега. Разбирам много добре, че това предубеждение трябва да се отнася по-скоро към Фаулър, нежели към френологията; но аз все пак съм човек, а предубеждението е слабост човешка.

Преди четиридесет-петдесет години Фаулър и Уелс заемаха челното място във френологическата индустрия в Америка и техните имена бяха известни на всички. Техните издания с огромен тираж се четяха и обсъждаха в цялата страна както от поклонниците на френологията, тъй и от всякакви любознателни хора. В Ханъбъл често идваше пътуващ френолог, когото жителите неизменно посрещаха с голям интерес и радост. Той събираше народа, изнасяше една безплатна сказка за чудесата на френологията, а после срещу двадесет и пет цента на глава опипваше черепите на желязците и според издутините определяше характера им. Хората, струва ми се, почти винаги оставаха доволни от този превод, ако мога така да се изразя; всъщност „превод“ е напълно уместна дума, защото това, което той им съобщаваше, бяха очевидни, съвсем прости неща, преведени на някакъв сложен, пълен с термини език, като в процеса на превода смисълът се губеше напълно. Френолозите бяха открили най-различни издутини по човешкия череп и бяха дали на всяка някакво непонятно, чуждо название. Нашият френолог чак се захласваше от удоволствие, когато произнасяше тези сложни думи; те се лееха от устата му като безкраен поток и тази демонстрация на ученост извикваше завист и възхищение у всички. Малко по малко хората запомниха тези необичайни термини, свикнаха с тях и сами започнаха да ги подмятат в своите разговори, изпитвайки такова дълбоко задоволство, че надали биха могли да им се наслаждават повече, дори да знаеха значението им.

Много се съмнявам дали този пътуващ експерт е определил правилно характера поне на един жител на Ханъбъл, но няма да сбъркам, ако кажа, че този хитрец правеше винаги такава характеристика на клиентите си, че те неизбежно намираха нещо общо между себе си и Джордж Вашингтон. Макар оттогава да са изтекли много години, аз си спомням, че френологът нито веднъж не попадна на някоя глава, която не би могла да издържи едно сравнение с Джордж Вашингтон. Такава поголовна близост до съвършенството би трябвало да събуди подозрения, но доколкото си спомням, никой не хранеше подозрения. Народът се възхищаваше от френологията, вярваше й безусловно и никъде не се чуваше глас на съмнение.

Аз бях възпитан в тази атмосфера на вяра и почит към френологията и, струва ми се, все още бях под въздействието на

някогашните спомени, когато се натъкнах в Лондон на рекламния афиш на Фаулър. Зарадвах се, че срещнах отново неговото име и че ми се удаваше случай да проверя неговото изкуство. Наистина обстоятелството, че се явих при него под измислено име, показва, че някогашната ми детска вяра във френологията не бе се запазила непокътната; по всичко личи, че с течение на годините тя бе накърнена. Сварих Фаулър улисан в работа сред внушителните символи на неговия занаят. Поставки, масички, полици — всичко бе наблъскано с мраморнобели плешиви черепи, покрити от край до край с издутини, а всяка издупина — обозначена с някакво внушително наименование, написано с черни букви.

Фаулър ме прие равнодушно, заопипва главата ми сякаш без желание и взе да изрежда с монотонен отегчен глас някои черти от характера ми. Той каза, че се отличавам с изумителна решителност, със свръхестествена смелост, стигаща до безразсъдство, желязна воля и безгранична дързост. Останах смаян и същевременно поласкан от тези думи — не бях подозирал в себе си такива качества. Но след това той мина към другата половина на черепа ми и откри там издупина, която назова „издупина на предпазливостта“. Тя се оказа толкова висока и внушителна, че в сравнение с нея издупината на храбростта, която вече бях готов да смятам достатъчно голяма, за да я използвам като закачалка за шапката си, приличаше на някакво жалко възвишение; практически издупината на храбростта губеше всякакво значение при наличието на този Матерхорн, който той нарече Предпазливост. Фаулър обясни, че ако този Матерхорн липсваше в моя характер, аз съм щял да бъда един от най-смелите хора в света — може би дори най-смелият, — но моята предпазливост до такава степен превъзхождала смелостта ми, че я свеждала до нула и ме правела невероятно плах. Той направи още редица открития по черепа ми, но в края на краищата аз излязох „невредим“ от тях, защото стотиците изключителни, бляскави качества се унищожаваха напълно от срещуположните недостатъци. На всичко отгоре той откри на черепа ми и една вдлъбнатина, и то там, където у всеки нормален човек би трябвало да се очаква изпъкналост. Тази вдлъбнатина според него беше единствена и необичайна, чист недостатък, който не се компенсирал от никаква противостояща издупина. Аз просто подскочих, когато той ми каза, че тази вдлъбнатина означавала пълна

липса на чувство за хумор! Едва сега безразличието му изчезна. Той видимо се оживи. Открил своята Америка, той стана едва ли не красноречив. Обясни, че понякога е попадал на случаи, когато издутината на хумора се оказвала толкова незабележима, че едва я откривал, но през цялата си дългогодишна практика за първи път попадал на човек, който вместо въпросната издутина има *вдлъбнатина*.

Почувствах се обиден и унижен, хвана ме яд, но с нищо не издадох тези чувства; дълбоко в душата си смятах, че тази диагноза е погрешна, макар да не можех да твърдя това със сигурност. За да се уверя, реших да изчакам известно време, докато той забрави физиономията ми и особеностите на черепа ми, и тогава да дойда втори път при него и да видя дали действително познава или това са само догадки. След три месеца се явих отново в кабинета му — този път под истинското си име. Тогава той направи ново, поразително откритие: вдлъбнатината беше изчезнала и на нейно място се възвишаваше един Монт Еверест, висок 31000 фута — най-голямата издутина на хумора, която той бе срещал в дългогодишната си практика! Отидох си с дълбоко предубеждение към френологията, въпреки че, както писах на английския джентълмен^[2], по-правилно би било това предубеждение да се отнася само до Фаулър, а не до френологията изобщо.

Преди единадесет години на парахода, с който пътувах към Европа, Уилям Т. Стивънс^[3] направи снимка на дясната ми длан и когато пристигнахме в Лондон, изпрати копия от нея на дванадесет хироманти с молба да разгадаят характера на „този човек“, чието име той не съобщаваше. След като получи характеристиките, Стивънс публикува шест-седем от тях в своето списание. В тези характерни етики нямаше нищо необикновено; от тях ми стана ясно, че аз не се различавам почти с нищо от останалите хора, поне с нищо съществено, с изключение на една-единствена подробност. Ако не ме лъже паметта, никъде в тези характеристики не се споменаваше думата „хумор“, изключение правеше само една, в която хиромантът казваше, че лицето е напълно лишено от чувство за хумор.

Преди две години полковник Харви^[4] взе отпечатъци от двете ми длани и ги разпрати на шестима хироманти специалисти в Ню Йорк; той също не посочваше името ми. Историята се повтори. Думата

„хумор“ се споменаваше само в една от шестте характеристики, и то в категорична забележка, че лицето е напълно лишено от чувство за хумор. И тъй аз имам характеристиката, дадена от Фаулър, шестте или седем характеристики, публикувани от Стивънс, и шестте, получени от Харви. Всички те свидетелстват, че нямам чувство за хумор, свидетелстват толкова недвусмислено, изчерпателно, убедително и неопровержимо, че аз сам започвам да вярвам, че това е така.

[1] Писано на 10 февруари 1907 г. — Б.пр. ↑

[2] Този джентълмен се оказа не дотам джентълмен: продаде писмото ми до него, което беше съвсем лично, на един вестник. — Б.а.

↑

[3] Уилям Стивънс (1849–1912) — английски журналист. — Б.пр. ↑

[4] Джордж Харви — по онова време председател на издателската фирма „Харпър анд брадърс“, която е издавала произведенията на Марк Твен. — Б.пр. ↑

КОЙ БЕШЕ ХЪК ФИН — УЧИЛИЩНИ ДРУГАРИ

Вече тридесет години получавам средно по дузина писма годишно от хора, които ми пишат, че лично те или бащите им ме помнят като дете или младеж. И тези писма винаги ми носят разочарование. Всеки път се оказва, че аз не познавам нито тези хора, нито бащите им. Имената, на които те се позовават, са ми неизвестни; спомените, които споделят с мен, не ми говорят нищо. Но тази сутрин най-после бях зарадван с едно писмо, в което се споменават имена, познати ми от времето на моето детство. Подателят е приложил изрязана вестникарска бележка — една от онези бележки, които през последните^[1] четири-пет седмици се появиха във всички вестници — и се интересува да знае дали брат му, капитан Тонкри, наистина е послужил за прототип на Хъкълбери Фин.

ХЪКЪЛБЕРИ ФИН ПОЧИНАЛ

ПРОТОТИПЪТ НА ЗНАМЕНИТИЯ ГЕРОЙ НА МАРК ТВЕН ДОЖИВЯ СПОКОЙНО СВОЯ
ЖИВОТ В АЙДАХО.

(По телеграфа, в. „Таймс“)

Уолс (щат. Айдахо), 2 февруари (от нашия кореспондент).

Капитан А. О. Тонкри, известен като Хъкълбери Фин и послужил, както се смята от всички за прототип на знаменития герой на Марк Твен, бе намерен тази сутрин мъртъв в стаята си в Мъри. Смъртта е настъпила вследствие сърдечен удар.

Капитан Тонкри, роден в Ханъбъл (щат Мисури), беше шестдесет и пет годишен. На младини той е плавал

често с параходи по Мисисипи и Мисури, където се е срещал със Самюъл Клемънс, смята се, че Марк Твен е описал именно него в „Хъкълбери Фин“. Заселил се в Мъри в 1884 г., той води там до сетния си час спокоен уединен живот.

Отговорих, че Хъкълбери Фин е Том Бланкъншип. Понеже авторът на писмото очевидно познаваше добре Ханъбъл от четиридесетте години, той лесно щеше да си спомни Том Бланкъншип. Бащата на Том беше по едно време Градския пияница — строго определен, макар и неофициален пост в онези дни. По тази линия той бе приемник на генерал... (забравил съм вече името на генерала) и известно време единствен той заемаше този пост, без никой да може да му го оспори. Впоследствие обаче Джими Фин доби необходимата квалификация и стана сериозен негов съперник, тъй че по едно време имахме двама градски пияници едновременно и това създаваше на градчето горе-долу такива главоболия, каквито е имал католическият свят през четиринадесети век, когато на папския престол са седели двама папи.

В „Хъкълбери Фин“ аз съм нарисувал съвършено точен портрет на Том Бланкъншип. Той беше неграмотен, мръсен, гладен, но имаше златно сърце. Не допускаше никакво ограничаване на свободата си и беше единствената истински независима личност в цялата област; у него това я извикваше една постоянна, спокойна радост, а у нас — завист. Той страшно ни допадеше и ние обичахме да дружим с него. И тъй като родителите ни забраняваха тази дружба, ние я ценяхме триж повече и просто умирахме за него. Преди четири години научих, че той е станал мирови съдия в едно затънтено селище в Монтана, където всички го уважавали като добър гражданин.

Докато заемаше поста Градски пияница, Джими Фин не се надуваше, не странеше от простосмъртните и не беше много-много придирчив; той се проявяваше като истински демократ и спеше с прасетата в запуснатата табахана. По едно време баща ми направи опит да го превъзпита и да го вкара в правия път, ала не успя. Не че баща ми беше професионален възпитател, но понякога, макар и много рядко, го прихващаше да превъзпитава другите. Веднъж реши да се

заеме с Джо Индианеца. И пак се провали. А ние, момчетиите, се радвахме на този провал. Защото, пиян, Индианеца Джо беше невероятно интересен, просто дар божи за нас, а трезвен представляваше жалка гледка. Ние следяхме опитите на баща ми с голяма тревога, но за наша радост всичко завърши благополучно. Джо Индианеца започна да се напива още по-често от преди и стана непоносимо интересен.

Струва ми се, че в „Том Сойер“ уморих Джо от гладна смърт в пещерата. Но може би това е било само за да спазя изискванията на романтичната литература. Сега вече не помня дали истинският Индианеца Джо умря в пещерата или извън нея, но много добре помня, че научих за неговата смърт в крайно неподходящ момент — в една лятна вечер, когато лягах да спя, а навън святкаха и тряскаха гръмотевици и се изливаше такъв порой, че улиците се превърнаха в реки, а аз се каех за греховете си и се кълнях, че ще стана добро момче. Съвсем живо си спомням тези страховити гърмежи, белия ослепителен блясък на мълниите и зловещото плющене на дъжда по прозорците. По това време бях вече достатъчно просветен и знаех много добре какво означаваше целият този невъобразим хаос — сатаната бе дошъл да прибере душата на Индианеца Джо. Ни най-малко не се съмнявах в това. Тъкмо под такъв съпровод човек като Индианеца Джо трябваше да замине за преизподнята и аз щях да остана крайно изненадан и озадачен, ако сатаната се бе явил с по-малко шум. При всяка светкавица треперех и се свивах в смъртен ужас, а в промеждутъците от черен мрак оплаквах своята неизбежна гибел и молех да ми се даде поне още веднъж възможност да се поправя — молех настойчиво, с чувство и искреност, които иначе са съвсем чужди на моята природа.

На сутринта обаче разбрах, че тревогата ми е била измамна и реших да си живея както преди и да чакам следващия сигнал.

А сега ще цитирам един кратък пасаж от писмото, което получих от господин Тонкри:

Сигурно ще Ви е трудно да се сетите кой съм аз. Затова ще Ви обясня. Като дете живеех в Ханъбъл (щат Мисури) и заедно с Вас учехме в училището на господин Доусън; в същото училище ходеха Сам и Уил Боуън, Анди

Фюка и още много деца, чиито имена съм забравил. Тогава аз бях най-ниският в училището, та ми викаха Алек Тонкри Малчото.

Не помня Алек Тонкри, но другите, които той споменава в писмото, познавам не по-зле от нашите градски пияници. Помня много ясно училището на Доусън. Но ако реша да го опиша, мога да си спестя известен труд, като препиша от „Том Сойер“ редовете, посветени на това училище. Помня ленивите, мамещи звуци на лятото, които долитаха през отворените прозорци от нашия момчешки рай — Кардифските възвишения, и сливайки се с мърморенето на зубреците полугласно ученици, правеха това мърморене още по-досадно. Помня Анди Фюка, най-големия от нас — вече двадесет и пет годишен мъж. Помня и най-малката ни съученичка — Нани Аусли, седемгодишно момиченце. Помня деветнайсет-двайсетгодишния Джордж Рoubардс, единствения, който учеше латински. Макар и по-смътно, спомням си и останалите от двадесет и петте момчета и момичета. А господин Доусън помня много добре. Помня и сина му, Тиодор, който беше рядко добро момче. Какво говоря — това беше невероятно добро, неестествено добро, обидно добро, омразно добро момче с очи на настъпена жаба и ако ми паднеше случай, аз бях готов да го удавя. В това училище всички бяхме, кажи-речи, равни и доколкото си спомням, в душите ни нямаше място за завист един към друг; завиждахме само на един — Арч Фюка, брат на гореспоменатия Анди. Лете всички ходехме боси, разбира се. Арч Фюка беше мой връстник — десет-единадесетгодишен. Зиме го търпяхме някак, защото обувките скриваха от погледите ни неговата невероятна дарба и ни помагаша да я забравим. Но през лятото Арч ни отравяше живота. Всички ние му завиждахме страшно, защото той можеше да прави такова нещо: свиваше одве големия пръст на крака си и после със замах го изхвърляше напред, при което пръстът изпукваше така, че се чуваше на трийсет крачки. Никой друг от училището не можеше да направи този номер дори приблизително. Що се отнася до физически качества, Арч нямаше съперници, освен Тиодор Еди, който умееше да си мърда ушите като кон. Но той не му беше съперник в пълния смисъл на

думата, защото ушите му не пукаха, когато ги мърдаше, тъй че всички преимущества бяха на страната на Арч.

Това са спомени от преди шейсет и повече години. Припомням си имената на някои от тези мои съученици и понякога пред очите ми изплуват за миг дори лицата им — колкото да ги различа, а после пак изчезват. Така ми се мярка образът на Джордж Роубардс, изучаващият латински — слаб, бледен, съсредоточен, изцяло погълнат от книгата пред себе си. Черните му прави коси се спускат като завеси от двете страни на лицето му чак до брадата. Ето с рязко движение на главата той отмята едната от завесите назад — уж да не му пречи, но ние знаем, че той прави това само за да се изфука. В онези дни смятахме за голямо качество да имаш такава мека и послушна коса, която може да се отмята назад с един замах на главата. Всички завиждахме на Джордж Роубардс, защото нямахме такива коси, че да можем да правим този номер; изключение правеха може би само русите перчеми на Уил Боуън я и Джон Роубардс. Моята коса, както и косата на брат ми Хенри, представляваше непроходима къдрава четина. Какво ли не опитвахме, за да изправим тези къдри и да ги накараме да отлитат покорно назад. Напрасно. Колко пъти сме мокрили косите си и после ги решим, решим с гребен и четка, докато се изправят и залепнат за главите ни, което ни изпълваше с радостни надежди. Но речяхме ли да отметнем глава, те отново се навиваха на къдри и ние пак изпадахме в отчаяние.

Джордж беше прекрасен младеж във всяко отношение. Той и Мери Мос се обичаха още от деца и си бяха дали клетва да останат до гроб верни един на друг. Но ето че в градчето ни се засели господин Лейкнън и изведнъж стана виден и уважаван гражданин. Той пристигна ведно със славата си на добър юрист. Беше интелигентен и културен мъж, сериозен почти до крайност и с голямо достойнство. Според тогавашните разбирания минаваше за стар ерген, но тепърва му предстоеше бъдеще. Всички гледаха на него с известно страхопочитание, а като партия за женитба той беше идеал за неомъжените. И тази цветуща красавица Мери Мос привлече вниманието му. Той започна да я ухажда и получи съгласието ѝ. Всички разправяха, че тя се е съгласила само за да угоди на родителите си, а не защото го обича. Двамата се ожениха. Сега пак хората взеха да говорят, че той лично се е заел с по-нататъшното ѝ образование и

смятал да ѝ даде такива знания, които да отговарят на неговите и да я направят достойна спътница в живота му. Всичко това може би беше вярно. А може би и не беше. Но във всички случаи беше интересно. А за градче като нашето повече не се искаше. Не след дълго Джордж замина за някакъв далечен край и умря там — „от разбито сърце“, както казваха всички.

Колко отдавна беше тази малка трагедия! Сега спомена за нея пазят само неколцина с побелели глави. Лейкнън също почина, и то отдавна, но Мери още е жива и все тъй красива, въпреки че вече има внуци.

Джон Рoubардс беше по-малкият брат на Джордж — нежно момченце с копринени златисти завески, които обрамчваха лицето му и се спускаха чак под раменете му и можеха да се отмятат назад по един възхитителен начин. На дванадесет години, когато започна златната треска в 1849 година, той тръгна с баща си през големите равнини към Калифорния; и досега помня как тяхната кавалкада пое на запад. Всички се бяхме събрали да ги изпратим и умирахме от завист. Все още виждам огромния кон и неговия малък горд ездач с развети назад коси. И пак всички се бяхме събрали да гледаме, умирайки от завист, когато подир две години той се върна, окъпан в ореола на ослепителна слава — *защото беше извършил пътешествие*. Никой от нас не бе стигнал по-далеч от четиридесет мили от нашето градче, а Джон беше прекосил целия континент. Той беше живял на златните мини — тази вълшебна страна на нашите мечти. Освен това беше извършил и още по удивителен подвиг — беше плавал с кораби по истинския океан, по три истински океана. Да, беше плавал на юг по Тихия океан, беше обиколил нос Хорн посред айсберги, виелици и зимни бури, а после, подгонен от пасатите, се бе понесъл на север, прекосявайки кипящите екваториални води. Загорялото му лице беше доказателство за богатите му преживелици. Всеки от нас бе готов да продаде душата си на дявола, само и само да бъде на мястото на Джон.

Видях го преди четири години, когато бях на обиколка из Мисури. Той беше вече стар — макар и не колкото мен — и бремето на живота тежеше на плещите му. Каза ми, че дванадесетгодишната му внучка четяла моите книги и много искала да се запознае с мен. Тъжно беше това запознаване, защото тя бе затворница в стаята си, с единия крак вече в гроба. И Джон знаеше много добре това.

Дванадесетгодишна — на тази възраст дядо ѝ се отпрати някога на това голямо пътешествие. В нея сякаш виждах него като момче. Той сякаш бе възкръснал от онова далечно минало и стоеше пред мен в златната си младост. Момиченцето имаше болно сърце и след няколко дни краткият ѝ жизнен път завърши.

Друг мой съученик беше Джон Гарт. А Хелън Кърчвал бе едно от най-красивите момичета в училище. Когато пораснаха, двамата се ожениха. Той стана преуспяващ banker и виден и уважаван гражданин. Преди няколко години Джон почина — богат и тачен. „Той почина“ — колко често се налага да казвам това, когато говоря за моите съученици. Неговата вдовица все още е жива и има внуци. В ония босоноги години тя беше моя съученичка. Когато ходих в Мисури, видях и гроба на Джон. Бащата на Кърчвал имаше навремето един чирак и една негърка робиня — много свестни хора. Но аз не храня добри чувства нито към чирака, който беше чудесно момче, нито към тази не по-малко чудесна робиня, защото те ми спасиха живота. Един ден подскачах върху един пън, който мислех, че е здраво закрепен за сала, но се оказа, че не е, и цопнах в Мечата река. Два пъти потъвах почти до дъното и когато изплувах нагоре, за да се потопя за трети и последен път, пръстите ми се подадоха над водата и въпросната робиня ме хвана и измъкна. След една седмица пак щях да се удавя, но този път, точно когато не трябваше, отнякъде се появи чиракът, хвърли се във водата, спусна се на дъното, извади ме, изпразни ме от водата и така отново бях спасен. След това съм се давил още седем пъти, преди да се науча да плувам — веднъж в Мечата река и шест пъти в Мисисипи. Не познавам другите хора, които ме спасяваха, смятайки, че са по-умни от провидението, но им имам зъб. Когато разказвах за тези прекеждия на свещеник Бъртън от Хартфорд, той не ми повярва. *Но още на другата година се подхлъзна на леда и си счупи глезена.*

Мой съученик беше и Джон Мередит, необикновено добричко и кротко момче. Когато избухна Гражданската война, той стана нещо като водач на партизански отряд от южняци и доколкото разбрах, извършвал безмилостни кръвопролитни нападения над семейства на северняци в областта Мънро — неговите жертви били все приятели и познати на баща му. Човек почти не може да повярва, че това кротко някога дете е вършило подобни неща; и все пак това не е невъзможно,

защото и Робеспьер е бил кротък като малък. Джон вече отдавна лежи в гроба.

Съученици ми бяха и Уил Боуън и брат му Сам, две години помалък от него. Преди Гражданската война и двамата станаха лоцмани — в Сейнт Луис и Нови Орлеан. И двамата отдавна са мъртви. Когато Сам беше още много млад, случи му се нещо крайно необикновено. Влюби се в едно шестнадесетгодишно момиче, единствена дъщеря на много богат пивовар германец. Сам искаше да се ожени за нея, но и двамата се страхуваха, че нейният папа няма да се съгласи и ще им затръшне вратата. Старият не гледаше с лошо око на техните отношения, но те не знаеха това. И двамата луди-млади заживяха тайно. Не след дълго старият почина. Когато отвориха завещанието му, стана ясно, че той е оставил цялото си богатство на госпожа Самюъл А. Боуън. Тогава двамата нещастници направиха втора грешка. Те отидоха във френското предградие, Каронделе и накараха мировия съдия да ги ожени със задна дата. Старият пивовар имаше доста племеннички, племенници, братовчеди и други ценности от тоя род, които откриха и доказаха фалшификацията и получиха наследството. Тогава Сам трябваше да се грижи за младата си жена и да си изкарва хляба с лоцманска работа. След няколко години, когато Сам с още един лоцман изтеглял един кораб от Нови Орлеан, на борда избухнала жълта треска и натръшкала малкото пътници и екипажа. Двамата лоцмани също легнали болни и нямало кой да ги замести на кормилото. Корабът акостира на остров 82, за да чака там помощ. След няколко дни двамата лоцмани умрели. Те и досега лежат заровени там, освен ако реката не е отмила гробовете им и отнесла костите им.

Спомням си Мери Милър. Тя не беше първата ми любима, но, струва ми се, беше първата, която ми разби сърцето. Когато се влюбих в нея, тя беше осемнадесетгодишна, а аз девет и тя така ме наруга, че аз разбрах колко студен може да бъде този свят. Дотогава не бях изпитвал такъв студ. Струва ми се, че бях толкова нещастен, колкото би могъл да бъде голям човек при подобни обстоятелства. Но мъката ми не трая дълго. Доколкото си спомням, скоро след това прехвърлих чувствата си към Артимисия Бригс, която беше една година по-голяма от Мери Милър. Когато обаче ѝ разкрих чувствата си, тя не ме наруга.

Не ми се и присмя. Държа се много мило и внимателно. Но също беше неотстъпчива и каза, че няма намерение да се занимава с дечурлига.

В училището имаше и едно момиче на име Мери Лейси. Но тя не беше от нашия клас, защото бе доста по-голяма. Мери се отличаваше с необуздания си нрав, със своята независимост и решителност. С нея никой не можеше да излезе наглава и я смятаха за непоправима. Но не бяха прави. След женитбата си тя веднага се укроти и стана жена за пример — най-уважаваната жена в градчето. Преди четири години все още беше жива, а от женитбата ѝ бяха изминали петдесет години.

Друг от съучениците ми беше Джими Макданиъл. С него бяхме почти връстници. Баща му държеше сладкарничка и Джими беше момчето, на което завиждахме най-много след Том Бланкъншип, защото предполагаме, че непрекъснато яде бонбони, макар никога да не го бяхме виждали да яде. Той се правеше, че не обича бонбони, че и те не му правят никакво впечатление, понеже не са нещо забранено — в сладкарницата имаше колкото си ще и винаги би могъл да си вземе. И все пак имаше известни улики, че той се отнася с презрение към бонбоните само за да се перчи пред нас — той имаше най-развалените зъби в града. Джими беше първото живо същество, на което съм разказвал хумористична история. Доколкото си спомням, това бе историята за Джими Улф и котките; разказах му я още на сутринта след самата случка. Зъбите му щяха да се изронят от смях. Никога — нито преди, нито след това — не съм се чувствал толкова горд и щастлив. Видях го преди четири години, когато минах из онзи край. Той работеше в една работилница за пури. Носеше престилка, която стигаше до коленете му, и имаше брада почти до пъпа, но въпреки това веднага го познах. Беше женен вече четиридесет и пет години. Имаше много деца, внуци и правнуци, изобщо голяма челяд — казваха, че били хиляди — и все пак не беше трудно да разпозная в този жизнерадостен дребен старец момчето, на което някога бях разказвал историята за Джими Улф.

Малко след като отказа на мен, Артимиция Бригс се омъжи. Омъжи се за Ричмънд, каменоделеца зидар, който беше мой учител в методисткото неделно училище и притежаваше една особеност, заради която страшно му завиждах: при работа с чука той, изглежда, често си чукаше палеца, нокътят му се беше деформирал и закривил като човка на папагал. Сега не бих сметнал това за особено привлекателно

украшение, но навремето този нокът страшно ми харесваше, защото беше единственият по рода си в града. Ричмънд беше много добър, разбран и търпелив учител — любимец на децата. В методисткото училище имаше малки продълговати сини картончета: на всяко от тях бе напечатан някакъв стих от Стария завет и който ученик можеше да каже наизуст два стиха, получаваше едно синьо картонче. За пет стиха давах три картончета, а срещу тях от библиотеката можеше да се вземе книга за една седмица. В течение на две-три години господин Ричмънд се грижеше за духовното ми развитие и никога не беше прекалено строг към мен. Всяка неделя аз казвах все едни и същи пет стиха. И той винаги оставаше доволен от това постижение. Сякаш не забелязваше, че месеци наред всяка неделя аз рецитирах все същите пет глупости и неизменно ми даваше трите картончета, с които веднага отивах да си взема книга. Книгите в библиотеката бяха ужасно скучни, защото в нито една не се подвизаваше някое лошо момче. Във всички книги се подвизаваха все добри момчета и добри момичета, които дотягаха до смърт, но все пак по-добре с тях, отколкото без тях, мислех си аз, и се радвах на тяхната компания, която не одобрявах.

Преди двадесет години господин Ричмънд стана собственик на Том Сойеровата пещера на възвишенията на три мили от града и я превърна в туристически обект. В 1849 година, когато златотърсачите започнаха да минават през Ханъбъл, мнозина от мъжете в градчето се заразиха от златната треска, а покрай тях и всички дечурлига. В празнични дни лете ние вземахме за временно ползване лодки, чиито собственици отсъстваха, и се спущахме на три мили надолу по реката до падината (в Мисури така казват на долина), където отбелязвахме нашите периметри и уж копаехме злато; в началото промивахме по половин долар на ден, след това два-три пъти повече, а впоследствие, когато въображението ни се нагоди към този вид дейност, извличахме цели съкровища. Глупави и недалновидни хлапета! Всичко това беше само игра и ние нищо не подозирахме. Та цялата пещера и всички съседни възвишения криеха в себе си злато, но ние не знаехме това. За нас всичко бе само пръст. Ние оставихме неразкрито това богатство, израснахме в бедност и тръгнахме по света, борейки се за парче хляб, само защото не притежавахме дарбата на пророци. За нас тази местност не представляваше друго, освен пръст и камънаци. А трябваше само тя да се разкопае, да се приложи техника, за да донесе

злато. С една реч, цялата местност представляваше циментова мина и сега оттам вадят най-хубавия портландски цимент — десет хиляди торби на ден. Построена е циментова фабрика за два милиона долара.

Преди няколко месеца^[2] получих телеграма от този край, с която ми съобщаваха, че пещерата на Том Сойер е смляна вече на цимент и ме молеха да направя някакви изявления по този повод. Но аз нямаше какво да кажа. Съжалявах, че като деца не открихме тази циментова мина, но не си струваше да говоря за това след толкова години, пък и щеше да бъде мъчително да разравям стари спомени. Том Сойеровата пещера е дълга цели седем мили, сиреч толкова е дълъг хребетът, под който се намира тя и който се простира на седем мили по брега на Мисисипи чак до град Севъртън.

Известно време нашето училище посещаваше и Рюъл Грьдли. Той беше доста по-голям от нас, може би двадесет и две-двадесет и три годишен. При започването на войната с Мексико той отиде доброволец. Градчето ни събра една рота пехотинци и господин Хикман, един висок, изправен, хубав, атлетически сложен двадесет и пет годишен мъж, стана неин капитан; на кръста му висеше сабя, а на панталоните си имаше жълти лампази. Когато войниците от ротата маршируваха насам-натам из улиците на града с красивите си униформи — а това те правеха по няколко пъти на ден, — всички момчета се събирахме да ги гледаме. Все още виждам тази маршируваща рота и като че ли отново усещам онова неудържимо желание да се присъединя към нея. Но войската нямаше нужда от дванайсет-тринайсетгодишни хлапетии, а преди да се отвори друга война, желанието ми да убивам хора, с които не се познавам, се беше вече изпарило.

Видях този чудесен Хикман вече остарял. Той ми се стори едва ли не най-старият човек на света — поразителен и тъжен контраст е оня наперен млад капитан, когото бях гледал да обучава войниците си за предстоящите кървави битки. Сега Хикман е мъртъв — все старата история. Както казваше Сузи^[3]: „За какво е този живот?“

Рюъл Грьдли замина на война и не чухме нищо за него цели петнайсет-шестнайсет години. Един ден, когато на улицата в Карсън имах някаква разправа с един от моите издатели — по-добре сложен от мен, чух зад гърба си глас: „Нареди го както трябва, Сам! Аз съм с

теб.“ Беше Рюъл Гридли. Той ми обясни, че ме е познал не по лицето, а по говора.

Горе-долу по същото време Гридли отиде на мините на река Рийз и не след дълго загуби там един облог във връзка с изборите. Според условията на облога той трябваше да купи чувал брашно, да го пренесе през целия град начело с музика и да го предаде на спечелилия облога.

Разбира се, всички миньори се бяха събрали да гледат това зрелище. Печелившият обяви наддаване за чувала брашно, като средствата трябваше да отидат в полза на Американския санитарен фонд. Човекът, който спечели наддаването и взе чувала, отново обяви наддаване. Възбуждението растеше все повече и повече. Чувалът няколко пъти бе залаган все в полза на санитарния фонд.

Вестта за това наддаване стигна до град Вирджиния по телеграфа. Тя предизвика голямо оживление и Рюъл Гридли бе поканен по телеграфа да дойде с чувала и да обяви наддаване във Вирджиния. Той дойде. Посрещнаха го с файтон и с духова музика. Но преди да стигне вечерта във Вирджиния, чувалът бе продаван няколко пъти в Голд Хил, а във Вирджиния историята се повтори. За санитарния фонд бяха събрани вече тридесет хиляди долара. После Гридли понесе чувала из Калифорния и организира наддавания в редица градове. Прибра големи суми от Сакраменто и Сан Франциско. След това се отправи към източното крайбрежие и уреди наддавания в Ню Йорк и други големи градове, подир което замина за Сейнт Луис, където имаше голям панаир, и след като устрои и там наддаване, накрая направи от брашното малки хлебчета и ги продаде по долар парчето. С една дума, чувалът брашно, който струваше десетина долара, донесе на санитарния фонд повече от двеста хиляди долара. Рюъл Гридли почина много отдавна — тази история пак се повтаря.

В нашето училище се срещнах за първи път с евреи. Трябваше да мине известно време, за да преодолее страхопочитанието си пред тях. В моите представи евреите бяха обвити с влажния, паяжинест ореол на древността. Те ме връщаха в Египет и аз мислено се движех сред фараоните и всички останали знаменитости на онази потънала в забвение епоха. И двете еврейчета се казваха Леви.

Ние им бяхме измислили общо име, което беше единственото хубаво остроумие, родило се някога в нашия окръг. Наричахме ги Бездесни.

Спомням си имената и на други момчета от училището. Ървинг Айърс... впрочем да не се занимаваме с него, и той е мъртъв. Имаше един Джордж Бътлър, седемгодишно момче, което съм запомнил със синия му кожен колан с месингова тока. Всички го мразехме и му завиждахме за този колан. Той беше племенник на генерал Бен Бътлър и се би мъжествено при Бол Блъф и в няколко други битки на Гражданската война. И той почина преди много, много години.

Уил Боуън (отдавна мъртъв), Ед Стийвънс. (отдавна мъртъв) и Джон Бригс бяха едни от най-близките ми приятели. Джон още е жив.

В 1845 година, когато бях на десет години, в градчето избухна епидемия от шарка и взе обезпокоителни размери особено сред малките му граждани. Почти не минаваше ден без погребение и майките бяха обезумели от страх. Мама също много се тревожеше. Тя се безпокоеше за Памела, за Хенри и за мен и непрекъснато вземаше предпазни мерки да не влизаме в контакт със заразени. Като се размислех, струваше ми се, че не беше права да взема тези мерки. Според мен аз можех да измисля нещо по-умно, ако ме оставеше да действам на своя глава. Сега вече не помня дали се страхувах от шарката, или не, но съвсем ясно си спомням, че ми беше омръзнало това напрежение непрекъснато да очакваш смъртта. Толкова ми беше омръзнало и толкова ми се искаше въпросът да се разреши веднъж завинаги независимо по какъв начин, че нямах мира ни денем, ни нощем, нямах никаква радост. Затова реших да сложа край на напрежението и да ликвидирам въпроса.

Уил Боуън лежеше тежко болен от шарка и на мен ми скимна да отида у тях и да се заразя. Влязох в къщата през главния вход, запромъквах се през коридорите и стаите, внимавайки да не ме види някой, и най-после стигнах до спалнята на Уил, която се намираще в задната част на къщата на втория етаж, и се вмъкнах благополучно в нея. Но с това моята победа се изчерпа. Само след миг майка му ме хвана, изхвърли ме от къщата, наруга ме здравата и ме отпрати. Тя толкова се бе уплашила, че едва можеше да говори, а лицето ѝ бе побеляло като платно. Реших следващия път да бъда по-внимателен. Промъкнах се до полянката зад къщата и започнах да гледам през пролуките на оградата, докато се уверя, че положението е благоприятно. После се вмъкнах през задния двор, качих се по задната стълба до стаята и се намърдах в леглото при Уил, без никой да ме

забележи. Не зная колко време съм лежал така. Помня само, че като компания Уил не представляваше никакъв интерес за мен, защото беше толкова болен, че дори не забеляза присъствието ми. По едно време чух, че майка му идва и се завих презглава, но тази хитрост не мина. Беше посред лято и завивката бе само някакъв чаршаф, тъй че всеки можеше да забележи, че под него има двама души. Не след дълго остана само един. Госпожа Боуън ме измъкна от леглото, хвана ме за яката и без да ме пусне нито за миг, ме заведе чак до къщи и ме предаде на майка ми ведно с мнението си за мен.

Резултатът от всичко това бе една хубава шарка, която ме доведе до прага на смъртта. Доведе ме до такова състояние, че аз не проявявах никакъв интерес към нищо това бе едно спокойно и приятно състояние на непрекъснат унес. Никога в живота си не съм изпитвал наслада, както насладата от приближаващата тогава смърт. Аз наистина умирах. Това беше повече от ясно и семейството се събра около леглото ми, за да ме изпрати на оня свят. Аз ги виждах всичките, погледът ми не бе замъглен. Всички плачеха, но какво ме засягаше това. Този плач ми направи съвсем слабо впечатление, и то само защото аз бях центърът на това развълнувано внимание, което ме радваше и гъделичкаше самолюбието ми.

Когато доктор Кънингам реши, че нищо повече не може да се направи за мен, взе, че ми сложи торбички с топла пепел — на гърдите, на китките, на глезените. И ето че за негова изненада и за голямо мое съжаление той ме измъкна от гроба и отново ме изправи на крака.

[1] Писано на 8 март 1906 г. — Б.пр. ↑

[2] Писано през март 1906 г. — Б.пр. ↑

[3] Най-малката дъщеря на Марк Твен. — Б.пр. ↑

ОРАЙЪН КЛЕМЪНС

Брат ми, Орайън Клемънс, беше изключително своеобразна личност. Седемдесет години вече живея на този свят, но още не съм срещал човек като него.

Орайън се бе родил в Джеймстаун, щата Тенеси, в 1825 година. Той беше първородният в семейството. Между него и мен идваше сестра ми Маргарет, починала на девет години в 1839 година в онова селце Флорида, където съм се родил аз; след нея беше Памела, майка на Самюъл Е. Мофет, която цял живот боледуваше и почина миналата година близо до Ню Йорк на седемдесет и пет годишна възраст. Имахме и един брат Бенджамин, който почина в 1842 на десет години.

Детството на Орайън бе преминало в Джеймстаун, това селце с дървени къщи, сред ридовете на Източен Тенеси, населени рядко с примитивни хорица, които бяха толкова невежи и толкова малко знаеха за външния свят, колкото и дивите животни, обитатели на околните гори. Орайън е бил десетгодишен, когато нашите са се преселили във Флорида, а после в Ханъбъл. На петнадесет-шестнадесет годишна възраст го изпратиха в Сейнт Луис, където изучи печатарския занаят. Една от най-характерните му черти бе способността му да се пали. Всяка сутрин той се събуждаше запален от някаква нова идея; тя просто го изгаряше целия ден, за да угасне вечерта, а на другата сутрин, още необлякъл се, той гореше от друга. Така всяка година от своя живот той сменяше по триста шестдесет и пет нови идеи, докато едно ранно утро почина с перо в ръка, тъкмо когато набелязваше новия пожар за деня и се готвеше да се наслаждава на пламъците и дима, докато вечерта не ги потуши. Тогава беше на седемдесет и две години. Но аз забравих друга негова черта, не по-малко рязко изразена. Това бяха пристъпите на дълбока мрачност, унилоост и отчаяние; те го обземаха всеки божи ден покрай увлеченията му. По такъв начин от сутрин до полунощ денят за него бе разделен... впрочем не, не разделен, а прошарен ту с ясно слънце, ту с черни облаци. Всеки ден

той беше най-радостният и обнадяден човек на света и всеки ден беше най-големият нещастник.

Докато учеше печатарския занаят в Сейнт Луис, Орайън се сближи с Едуард Бейтс, който по-късно влезе в първия кабинет на Линкълн. Бейтс, изтъкнат адвокат, беше прекрасен човек, много пряк и честен. Той изслушваше търпеливо всеки нов проект на Орайън, обсъждаше го с него и го потушаваше с разумни доводи и желязна логика — това в началото. Но след няколко седмици той разбра, че тези усилия са ненужни, че може да отминава без внимание проектите на Орайън и вечерта те сами ще угаснат.

По едно време Орайън реши, че трябва да стане адвокат. Господин Бейтс го насърчи и брат ми се зае да изучава право цяла седмица, след което, разбира се, го заряза и се залови с нещо друго. После реши да стане оратор. Господин Бейтс започна да му дава уроци. Учителят крачеше из стаята и четеше на глас от някаква английска книга, а после незабавно превеждаше прочетеното на френски. Неговата препоръка бе Орайън да прави същото упражнение. Макар Орайън да не знаеше френски, той се запали и се упражнява така два-три дни, но после се отказа.

В Сейнт Луис той сменяше ту едно, ту друго вероизповедание и преподаваше в неделни училища, променяйки училището с всяка смяна на вероизповеданието. Той беше не по-малко непостоянен в политическите си симпатии: днес виг, след седмица демократ, а след още една нещо друго — в зависимост от това каква новост се е появила на политическия пазар. Искам да добавя, че през целия си дългогодишен живот той непрекъснато променяше убежденията си и се наслаждаваше на тези смени на пейзажа. Но ще добавя още, че никой не се съмняваше в неговата искреност, в неговата честност; а когато ставаше дума за делови и парични отношения, никой не поставяше под въпрос неговата коректност. Независимо от вечните му капризи и лутания той имаше високи принципи, винаги високи и свършено непоклатими. Той беше най-странното съчетание, най-странната смес, която може да се вмести в един човек. Хора с такава нагласа обикновено действат импулсивно, без много да му мислят; такъв беше и Орайън. Всичко, което вършеше го вършеше с вътрешна убеденост, с въодушевление и безкрайна гордост, но преди да изминат и два-три и четири часа, той си посипваше главата с пепел заради

стореното, било то добро, лошо или посредствено. Песимистите се раждат такива, не се създават. Оптимистите се раждат такива, не се създават. Но аз комай не съм срещал друг човек, освен него, у когото да са заложени съвършено равни части песимизъм и оптимизъм. Ако не смятаме неговите основни принципи, той беше менлив като вода. С една-единствена дума човек можеше да го хвърли в бездната на отчаянието, а с друга — да го накара да полети в небесата. Една неодобрителна дума можеше да го съкруши, а една одобрителна — да го направи щастлив като ангел. И в тези чудеса не бива да се търси дори следа от някакъв смисъл или някаква логика; всяка дума можеше да предизвика едното или другото.

Орайън имаше и друга забележителна особеност, която бе първоизточникът на чертите, за които току-що говорих. Имам предвид неговата неутолима жажда да бъде харесван. У него имаше такъв едва ли не момичешки стремеж да бъде харесван от всеки и всички, че обикновено той бе готов само в един миг да забрави мненията си, схващанията си, убежденията си само за да получи одобрението на някого, който не е бил съгласен с него. Нека не се забравя, че говорейки всичко това, винаги изключвам неговите основни принципи. От тях той никога не се отказваше, за да угоди някому. Роден и възпитан сред роби и робовладелци, той бе аболиционист от детството до самата си смърт. И винаги правдив, винаги искрен, винаги честен и почтен. Но в по-дребните неща, в по-незначителните неща, като религия, политика и други подобни, у него нямаше поне едно мнение, което би могло да издържи неодобрението дори на една котка.

Той вечно мечтаеше; беше се родил мечтател и от време на време тази склонност му носеше неприятности. Веднъж, когато вече беше около двадесет и четири годишен и работеше като печатар, той бе осенен от романтичната мисъл да дойде в Ханъбъл, без да ни предупреди, за да поднесе един приятен сюрприз на семейството. Ако ни беше предупредил, ние щяхме да му пишем, че сме сменили квартирата, че в старата къща живее онзи грубоват и гръмогласен моряк доктор Мередит, нашият домашен лекар, и че в стаята на Орайън живеят двете стари моми, сестрите на доктор Мередит. Орайън пристигнал в Ханъбъл с параход посред нощ и с присъщото му въодушевление се отправил към къщата, тръпнейки при мисълта как ще ни изненада. Той винаги предвкусваше нещата отнапред; такава

беше нагласата му. Никога не можеше да изчака самото събитие, а го изграждаше в представите си и му се наслаждаваше предварително; но понякога събитието се оказваше не толкова радостно, колкото той бе очаквал, и той съжеляваше, че не го е запазил само във въображението си, отказвайки се от действителността.

Когато стигнал до старата ни къща, той се приближил до задния вход, изул обувките си, качил се тихичко по стълбата и влязъл в стаята на двете стари моми, без да го чуе никой. После се съблякъл в тъмното, намъкнал се в леглото и усетил, че в него има някой. Това го поизненадало, но не много — помислил, че е брат ми Бен. Беше зима, леглото било топличко, а предполагаемият Бен го правел още по-топло. И тъй Орайън се унесъл в сън, доволен от постижението си и изпълнен с радостни представи за това, което ще се случи на сутринта. Обаче съдбата пожелала да се случи нещо друго, преди да се съмне. Старата мома, която той притеснил в леглото, започнала да се върти, да се протяга, а после полуразсъннена изразила гласно недоволството си, че я притесняват. При звука на нейния глас Орайън се парализирал. Останал като вцепенен и не можел да си поеме дори дъх; а старата мома започнала да опипва наоколо, напипала току-що пуснатите бакенбарди на Орайън и изпискала: „Божке, мъж!“ В този миг Орайън се отърсил от вцепенението, скочил от леглото и взел да търси дрехите си в тъмното. Но и двете моми се разпищели, тъй че Орайън не успял да събере всичките си дрехи. Хукнал с това, което вече бил докопал. Стигнал до горния край на стълбата и тъкмо когато започнал да се спуща, отново се вцепенил, защото видял долу да се вие слабото жълто пламъче на свещ и Орайън разбрал, че зад нея стои стопанинът на дома. Доктор Мередит бил, кажи-речи, гол, но затова пък добре въоръжен за случая — в ръката си държал касапски нож. Орайън изкрещял нещо и това спасило живота му, защото докторът му познал гласа. После с онзи дълбок моряшки бас, от който толкова съм се възхищавал като дете, доктор Мередит обяснил на Орайън промяната, казал му къде сме се преместили и в заключение му дал съвет да се осведомява предварително, преди да предприема подобни авантюри — съвет напълно излишен, защото Орайън едва ли би имал нужда от него до края на живота си.

Баща ми почина в 1847 година и както обикновено се случва, това нещастие дойде тъкмо в момента, когато щастието бе започнало

да ни се усмихва и ние се надявахме отново да заживеем прилично след няколко години жестока мизерия и лишения, до които ни доведе нечестната постъпка на Айра Стаут, комуто баща ми бе заел няколко хиляди долара — цяло състояние в онзи дни. Баща ми току-що бе избран за секретар на гражданския съд в окръга. Доходите, които носеше тази длъжност, щяха да бъдат достатъчни за нашето непретенциозно семейство, но трябва да добавя, че баща ми се ползваше с такова високо уважение и авторитет в окръга, че както смятаха всички, положително щеше да се задържи на този пост цял живот. В края на февруари той тръгна към центъра на окръга Палмайра, за да положи клетва. На връщане бе изминал дванадесетте мили на кон, сред виелица от дъжд и сняг и се прибра у дома полузамръзнал. Заболя от плеврит и на 24 март почина.

Така всички наши надежди за по-добър живот се превърнаха в прах и ние отново се озовахме в лапите на немотията. Така стават обикновено тези неща. Семейство Клемънс отново нямаше пукната пара.

Орайън се върна в Ханъбъл едва три-четири години след смъртта на баща ми. През това време той работеше като печатар в Сейнт Луис и печелеше пари. С тези пари издържаше майка ми и брат ми Хенри — две години по-малък от мен. Сестра ми Памела помагаше в издръжката, като даваше уроци по пиано. Така свързвахме някак двата края, но много трудно. Аз не обременявах семейството, защото веднага след смъртта на баща ми ме оставиха от училище и ме дадоха да се уча за печатар при господин Еймънт, редактор и собственик на ханъбълския вестник „Куриър“, който ми даваше обичайното за печатарски чирак възнаграждение — храна и дрехи без никакви пари. На годината се полагаха два ката дрехи, но единият никога не стигаше до чираците, а другият не се купуваше, понеже господин Еймънт имаше достатъчно стари дрехи. Той беше два пъти по-висок от мен, тъй че в ризите, които ми даваше, се чувствах като в циркова палатка, а панталоните трябваше да запретвам до ушите си, за да са ми таман.

Господин Еймънт имаше още двама чираци. Единият от тях, Уейлс Макормик, беше седемнадесетгодишен великан. Дрехите на Еймънт му прилягаха като на калъп и той обикновено се задушаваше в тях, особено лете. Той беше възхитително същество — безразсъден, жизнерадостен, общителен, без никакви задръжки. В началото тримата

чираци се хранехме в кухнята заедно със старата готвачка робиня и красивата ѝ, умна и възпитана дъщеря мулатка. За свое собствено удоволствие — защото той никога не си даваше труд да създава удоволствие на другите — Уейлс постоянно, упорито, шумно и предизвикателно задиряше мулатката; от тия задирия на нея чак ѝ се приплакваше, а майката се тревожеше до смърт за дъщеря си. Тя често го молеше: „Маса Уейлс, не можете ли да се държите по-прилично?“ Поощрен от такава молба, Уейлс още по-усилено и подчертано задиряше момичето. Ние с Ралф умирахме от смях. Честно казано, майката се тревожеше само привидно. Тя знаеше много добре, че по неписаните закони на робовладелското общество Уейлс имаше право да задиря момичето колкото си иска. Обаче самата мулатка се тревожеше не на шега. Тя беше изтънчена натура и приемаше съвсем сериозно нахалните задирия на Уейлс.

В кухнята ни хранеха много еднообразно и най-вече оскъдно. Ето защо ние си бяхме намерили начин да се снабдяваме сами, за да не умрем от глад: всяка вечер се промъквахме в мазето през един таен вход, който бяхме открили, задигахме картофи, чесън и други неща и ги занасяхме в печатницата в града, където спяхме само на едно одеяло върху пода, готвехме ги на печката и си устройвахме малки празненства. Уейлс умееше да готви необикновено вкусно картофи по някакъв само нему известен начин. Оттогава само веднъж съм ял картофи, сготвени по такъв начин. Това бе в края на 1891 година, когато германският император Вилхелм Втори покани моя милост на официална вечеря в тесен кръг. Когато на трапезата се появиха въпросните картофи, останах толкова изненадан, че забравих всякаква етикеция и извърших непростим грях — при вида на картофите нададох радостно възклицание и заговорих императора, който седеше до мен, без да изчакам той пръв да поведе разговор. Мисля, че той съвсем искрено се опита да си даде вид, че не е шокиран и разгневен, макар да беше; не по-малко шокирани бяха останалите пет-шест благородия, присъстващи на вечерята. Те се вкамениха и езиците им се вързаха. Зловещото мълчание, което трая не повече от половин минута, щеше да продължава и до ден-днешен, ако лично императорът не бе го нарушил — никой друг не би дръзнал да стори това. Това стана към шест и половина вечерта, но ледът изчезна едва към полунощ, когато

най-сетне бе стопен — или по-право размит — от щедрите потоци бира.

Както вече споменах, господин Еймънт държеше строго на икономиите. Когато на нас, чираците, биде разрешено да минем от сутерена на първия етаж и да се храним на една маса със семейството на Еймънт (при тях се хранеше и единственият словослагател, Пат Макмъррей), строгите икономии продължиха. Госпожа Еймънт беше, тъй да се каже, младоженка. Тя бе достигнала до това високо звание едва напоследък, чакайки го търпеливо много и много години, и беше съпруга на място — поне според представите на Еймънт, — защото не ни поверяваше захарницата, а сама слагаше захар в кафето ни. Почти точно казано, правеше някакви хватки със захарницата, но не подслаждаше кафето. На пръв поглед тя като че ли слагаше във всяка чаша по една пълна лъжичка захар, но според Уейлс това бе чиста измама. Той обясняваше, че най-напред тя потапя лъжичката в кафето, за да я намокри, след това бърка в захарницата с обърната надолу лъжичка, по която захарта полепва и се създава впечатление, че е препълнена с връх, а всъщност по нея има само тънък слой захар. Тогава това ми се струваше съвсем правдоподобно, но сега мисля, че този фокус би бил твърде труден за изпълнение и всичко е било само измишльотина на Уейлс.

Вече казах, че Уейлс беше безразсъден и не съм ви излъгал. Това беше безразсъдството на вечно кипящата, неукротима жизнерадост на младостта. Този неудържим младеж не би се спрял пред нищо, за да си достави, макар и само петминутно удоволствие. Човек никога не можеше да предугади какъв номер ще измисли. Едно от най-бляскавите му качества беше неговата безгранична, възхитителна липса на уважение, към когото и каквото и да било. За него като че ли нямаше нищо сериозно, нищо свято в тоя живот.

Веднъж в градчето ни пристигна от Кентъки широко известният тогава основател на една нова и модна секта — „камбълистите“. Появата му предизвика необичайна възбуда. Фермери със семейства си се вдигаха отнякъде си и започваха да се стичат в градчето — пешком или с каруци, — за да видят прочутия Алегзандър Камбъл и да чуят някоя негова проповед. Когато той изнасяше проповедите си в черква, мнозина оставаха излъгани в надеждите си, защото нито една от нашите черкви не можеше да побере дори половината от желаещите

да го чуят. Ето защо за удобство на публиката той започна да изнася проповедите си на открито, на площада, и тогава аз за първи път си дадох сметка какво огромно население има нашата планета и каква гледка би представлявало, ако се събере на едно място.

Една от проповедите, която Камбъл изнесе, беше специално подготвена за случая. Всички камбълисти бяха изразили желание да я имат напечатана, за да могат да си я препочитат и да я научат наизуст. За целта те бяха събрали шестнадесет долара — голяма сума тогава — и срещу тази огромна сума господин Еймънт се уговори с нашата печатница да му отпечати проповедта в петстотин бройки и да я подвърже с жълти корици. Отпечатана, проповедта щеше да представлява брошура от шестнадесет страници, размер една дванайсета от листа, а за нашата печатница това беше цяло събитие. Според нашите представи, това вече беше цяла книга и ние смятахме, че сме удостоени с честта да бъдем печатари на книги. Освен това никога преди в печатницата не бе постъпвала закуп такава сума — шестнадесет долара! Абонаментът на вестника и обявите в него не се плащаха с пари, а в натура — захар, кафе, хикорови или дъбови дърва, ряпа, тикви, чесън, дини — и само в съвсем редки случаи някой можеше да плати с пари, но тогава ние смятахме, че този човек нещо е мръднал.

Ние набрахме въпросната голяма книга — по осем страници на форма — и с помощта на наръчника по печатарство успяхме да подредим страниците и да ги вържем в съответния ред, макар че за непосветения това не беше никакъв ред. Първите осем страници вързахме и отпечатахме в четвъртък. После набрахме останалите осем страници, вързахме и тях и изкарахме шпалта. Уейлс започна да чете шпалтата и изпадна в ужас — беше допуснал грешка. Беше събота, сиреч най-неподходящото време да се изправя грешка; приближаваше пладне, а в събота следобед бяхме свободни и бързахме да отидем на риба. А Уейлс намери точно тогава да открие грешката. Той беше пропуснал две думи в една съвсем плътна страница, а още две-три страници нататък нямаше никакъв нов ред. Какво да правим? Да набираме отново всичките тези страници, за да вмъкнем двете липсващи думи? Очевидно нямаше друг изход. Но това щеше да ни отнеме цял час. А после шпалтата трябваше да се изпрати на великия Камбъл и да чакаме да я прочете и върне; ако той намереше грешки,

трябваше да ги поправяме. По всичко личеше, че половината от свободния ни следобед ще отиде.

Тогава на Уейлс му хрумна бляскава мисъл. На реда, в който бяха пропуснати двете думи, се срещаше името на Исус Христос. Уейлс го съкрати по френски образец — И. Х., и по този начин се отвори място за пропуснатите думи, въпреки че тържествената фраза загуби 99 процента от своята тържественост. Изпратихме шпалтата на автора и зачакахме. Но нямахме намерение да чакаме дълго. При създадените обстоятелства ние се готвехме да се ометем и да отидем на риба, преди шпалтата да се е върнала, но не се оказахме достатъчно бързи. След малко великият Александър Камбъл се появи на другия край на дългото помещение, и то с такова изражение на лицето, че всичко наоколо потъмня. С широки крачки той пристъпи към нас и изрече няколко кратки, но строги и напълно уместни фрази. Четейки своята нотация на Уейлс, той каза: „Докато си жив, никога вече не съкращавай името на Спасителя! Винаги го отпечатвай цяло.“ Той повтори това наставление няколко пъти, за да му придаде по-голяма тежест, и си отиде.

В онези дни богохулниците от нашия край по свой начин *придаваха тежест* на името на Спасителя, когато го употребяваха в ругатни, и сега непоправимият Уейлс се сети за това нещо. Той видя една възможност да си направи такова удоволствие, пред което дори риболовът и къпането бледнееха. И тъй той драговошно се зае с дългата, уморителна и досадна работа да пренабере тези три страници, за да поправи грешката си, и между другото да внесе подобрения и в наставлението на великия проповедник. Така това обидно „И. Х.“ се превърна в „Исус Д. Христос“. Уейлс си знаеше, че това ще му донесе големи главоболия и не се излъга. Но нима той можеше да устои? Не, той трябваше да се подчини на своя темперамент. Не помня вече какво наказание му наложиха, но каквото и да беше, то никак не го смути. Той вече си беше направил своето.

През първата година от чиракуването си в „Куриър“ извърших една постъпка, за която вече петдесет и пет години се мъча да се покая. Беше летен следобед — тъкмо време за разходка по реката и за момчешки лудории, но аз бях затворник. Другарите ми бяха излезли да си прекарат седмичната почивка, а аз седях самотен и тъжен. Този ден се бях провинил с нещо и това ми беше наказанието. Губех почивката

си и трябваше да прекарам следобед в самота. Освен мен в печатницата на третия етаж нямаше никого. Имах само една утеха и докато тя не се свърши, я използвах максимално. Това бе половината от една огромна, току-що откъсната, сочна червена диня. Дълбаейки с ножа, успях да я вменя цялата в стомаха си и така се натъпках, че сокът едва не взе да тече от ушите ми. Остана само кората, издълбаната кора. Тя беше толкова голяма, че можеше да послужи за бебешка люлка. Никак не ми се щеше да я хабя напразно, но и не можех да измисля как да я използвам по такъв начин, че да си доставя някакво удоволствие. Седях на отворения прозорец, който гледаше към главната улица. Изведнъж ми хрумна да пусна кората върху нечия глава. В мен се породиха известни съмнения дали това е много разумно — изпитвах угризения, защото по такъв начин по-голямата част от удоволствието щеше да се падне на мен, а на другия — по-малката. Но все пак реших да опитам.

Задебнах от прозореца подходящ обект — някой по-сигурен, но той не се появяваше. Всяка нова кандидатка или кандидат ми се струваше недостатъчно сигурен и аз трябваше да чакам. Но най-после се зададе подходящ човек — брат ми Хенри. Той беше най-доброто момче в целия окръг. Никога не беше напакостил някому, никога не беше обидил никого. Просто отчайващо добро момче. Той преливаше от доброта, но този път тя нямаше да го спаси. Дебнех го напрегнато как се приближава. Той вървеше бавно, унесен в приятни летни мечти, и очевидно не се съмняваше, че провидението се грижи за него. Ако знаеше къде се намирам, не би разчитал толкова на този свой защитник. Колкото повече се приближаваше, толкова повече фигурата му се смалваше. Когато вече е почти под мен, той се превърна, кажи-речи, в точка — отгоре се виждаше само краят на носа му и ту единият, ту другият крак. Тогава аз се примерих, прецених разстоянието и пуснах кората с вътрешната страна надолу. Точността на прицела ми се оказа повече от възхитителна. Когато моят „снаряд“ излетя, на Хенри му оставаха още шест крачки и беше страшно приятно да се наблюдава как тези две тела постепенно се приближаваха едно към друго. Ако не бях изчислил точно и той трябваше да направи още седем или пет крачки, снарядът не би попаднал в целта. Но изчислението ми се оказа съвсем точно и кората го хлопна по темето и го заби до шията в земята, а самата тя се пръсна като фонтан по всички посоки. Дося ми се да се

спусна на улицата и да му изкажа съболезнованията си, но това беше опасно — той веднага щеше да ме заподозре. Аз и без това се опасявах, че той ще заподозре именно мен. Минаха два-три дни, в които аз бях нащрек, но той не обели нито дума за своето приключение и аз реших, че съм въвн от всяко подозрение и че опасността е минала. Но се излъгах. Той само чакаше удобен случай. И когато този случай му се представи, Хенри ме прасна с един камък по главата, от което ми се вдигна такава цицина, че се наложи за известно време да нося две шапки. Обадих го на майка ми за това престъпление — аз все гледах да предизвикам гнева ѝ против него, но никога не успях. Този път, мислех си, работата е сигурна — нека само мама види тая страшна цицина. Показах ѝ я, но тя рече, че нищо ми няма. Дори не си направи труд да ме разпита. Очевидно беше предварително убедена, че съм заслужил цицината и че този урок ще ми бъде от полза.

Към края на 1849 или началото на 1850 година Орайън заряза печатницата в Сейнт Луис, прибра се в Ханъбъл и купи един седмичен вестник — „Джърнъл“, заедно с печатницата и всички права за петстотин долара в брой.

Той взе парите на заем срещу десет процента лихва от един стар фермер на име Джонсън, който живееше на пет мили от градчето. После намали абонамента на вестника от два долара на един, намали горе-долу по същия начин и таксите за обявления и така създаде нещо съвсем сигурно, а именно: че този вестник никога нямаше да му донесе дори цент печалба.

Той ме взе от „Куриър“ и ме настани при себе си. Плащаше ми по три долара и половина на седмица, което бе необикновено висока заплата, но Орайън винаги беше щедър и великодушен към всички, освен към себе си. В дадения случай това не му костваше нищо, защото, докато работех при него, той не успя да ми плати пукната пара. В края на първата година той се усети, че трябва да прави все пак някакви икономии. Наемът за печатницата беше евтин, но не достатъчно евтин. Орайън не беше в състояние да плаща какъвто и да било наем, затова той премести цялата печатница в къщата, където живеехме, тъй че в нея вече нямаше къде да се обърнеш. Брат ми поддържа живота на този вестник цели четири години, но аз и досега не мога да си обясня как постигна това. Към края на всяка година му се налагаше да прави какво ли не, за да събере петдесетте долара лихви,

които дължеше на господин Джонсън, и тези петдесет долара бяха единствените пари, които той вземаше и плащаше, докато бе собственик на вестника. Изключение правеха само парите за мастило и хартия. Този вестник се оказа жив провал. Друго и не можеше да се очаква.

В края на краищата Орайън го продаде на господин Джонсън и замина за Мъскатин, щат Айова, където стана съдружник в седмичен вестник. С такова богатство не можеше да се мисли за женитба, но за Орайън това нямаше значение. Там той се запозна с едно мило, хубаво момиче от Куинси, щат Илинойс, на няколко мили от Кеокук, и двамата се сгодиха. Той вечно се влюбваше, но по една или друга случайност досега не бе стигал чак до годеж. А този годеж не му донесе друго, освен неприятности, защото непосредствено след това Орайън взе, че се влюби в едно момиче от Кеокук — поне си въобразяваше, че е влюбен, но аз мисля, че тя проявяваше повече находчивост и въображение. Преди да се усети, той вече се бе сгодил и я за нея. И загази здравата. Не знаеше за коя да се ожени — дали за тази от Кеокук или за другата от Куинси, или пък и за двете, че да не обиди нито едната, нито другата.

Но момичето от Кеокук разреши въпроса вместо него. Тя беше властна натура и го накара да пише на момичето от, Куинси, че годежът се отменя и да ѝ се извини. После Орайън се ожени за тази от Кеокук и двамата започнаха борба за живот — трудна борба, която не вещаеше нищо добро.

В Мъскатин бе направо невъзможно да си намерят препитание, затова младоженците се преселиха в Кеокук, та да са по-близо до роднините на жената. Там Орайън купи — разбира се, на кредит — малка печатничка за визитни картички, афиши и тям подобни. Първата му работа бе да намали цените, тъй че доходите му не стигнаха дори да плаща на чираците си. Работата продължи в този дух.

Аз не се преместих с Орайън в Мъскатин. Непосредствено преди заминаването му (мисля, че това беше в 1853 година) една нощ си обрах крушите и заминах, за Сейнт Луис. Там работих известно време в словослагателското отделение на „Ивнинг Нюз“, а после се впуснах в пътешествия, за да видя широкия свят. Широкият свят — това беше Ню Йорк, където тъкмо се бе открило неголямо международно изложение. То се помещаваше там, където по-късно построиха

водоснабдителната кула и където сега се издига великолепна обществена библиотека, т.е. на ъгъла на Пето авеню и Четиридесет и втора улица. В Ню Йорк пристигнах с два-три долара звонк в джоба си и една десетдоларова банкнота, скрита в хастара на палтото. Хванах работа срещу мизерна надница в печатницата на Джон А. Грей и Грийн на Клиф стрийт и си намерих квартира в не по-малко мизерно работническо общежитие на Дюейн стрийт. Фирмата ми плащаше с обезценени пари и седмичната надница едва ми стигаше за храна и квартира. След това заминах за Филадельфия, където работих няколко месеца като помощник словослагател във вестниците „Инкуайърър“ и „Пъблик леджър“. Накрая заминах за Вашингтон да видя и тамошните забележителности и в 1854 година се върнах в долината на Мисисипи, докъдето пътувах три дни и две нощи, седейки, като че ли бях глътнал бастун във вагона за пушачи. Когато стигнахме в Сейнт Луис, бях изтощен до смърт. Качих се на един параход за Мъскатин и веднага легнах да спя, без дори да си съблека дрехите. Спах непробудно тридесет и шест часа.

В малката печатница на Орайън в Кеокук работих две години, без да получа пукната пара, тъй като Орайън бе неплатежоспособен както винаги. Затова пък много добре си прекарвах времето с Дик Хайъм. Какво плащаше Орайън на Дик, не зная, но по всяка вероятност Дик е получавал само голи обещания.

Една зимна утрин на 1856 или 1857 година — мисля, че беше 1856 — вървах по главната улица на Кеокук. Времето беше мразовито и по улицата не се виждаше жив човек. Вятърът навяваше сух сняг по земята, вдигаше, го на вихрушки и правеше какви ли не фигури от него, но на човек му ставаше студено само като ги гледа. Подгонена от този вятър, край мен подхвъркна някаква хартийка и се запря в стената на една къща. Нещо в нея привлече вниманието ми и аз я прибрах. Беше петдесетдоларова банкнота! За първи път в живота си виждах такова чудо, толкова пари накуп. Дадох обявление във вестниците и през следващите дни изживях мъки за хиляда долара, треперейки от страх да не би изгубилият парите да прочете обявлението и да ми отнеме богатството. Изминаха четири дни, без никой да се обади; тогава реших, че не мога да търпя повече тези мъки, бях убеден, че ако чакам още четири дни, ще се случи нещо лошо. Нужно бе да взема някакви предпазни мерки за тези пари. Ето защо купих си билет за

Синсинати и заминах за там. В Синсинати работих няколко месеца в печатницата на Рейтсън и компания.

Живеещите в общежитието бяха съвсем обикновени хора от двата пола на най-различна възраст. Това бяха суетни, волни, бърбиви, жизнерадостни люде, дори добродушни, честни и дружелюбни; но всички те с едно-единствено изключение бяха скучни до смърт. Въпросното изключение беше един шотландец на име Макфарлин. Той беше четиридесетгодишен, което ще рече два пъти по-възрастен от мен, но макар да се различавахме и в много други отношения, ние веднага се сприятелихме. Аз неизменно прекарвах вечерите край огъня в неговата стая и слушах унесен безкрайните му приказки, съпроводени от приглушения тъжен вой на зимния вятър. Към десет часа той обикновено слагаше да си препече пушена херинга, тъй както я печеше един предишен мой приятел от Филадельфия — англичанинът Съмнър. Херингата означаваше, че той ще си ляга и бе сигнал за мен да си вървя.

Висок шест фута и доста слаб, Макфарлин беше сериозен и искрен човек. Той нямаше чувство за хумор и въобще не възприемаше хумора. Особената му усмивка бе израз само на неговата доброта, но аз не помня някога да съм го чул да се смее. Той не дружеше с никого от общежитието, освен с мен, при все че се държеше любезно и учтиво с всички. Имаше двайсет-трийсет дебели книги — по философия, по история, по точните науки — и начело на тази редица стояха Библията и един тълковен речник. След като изяждаше херингата, той винаги четеше в леглото по два-три часа.

Колкото и да обичаше да говори, той рядко разказваше за себе си. Ако му се зададеше някакъв въпрос, засягащ личния му живот, той не се обиждаше, но и питащият не получаваше никакъв отговор; в такива случаи Макфарлин отклоняваше въпроса, като започваше да разказва спокойно за нещо съвсем друго. Веднъж ми каза, че почти не е ходил на училище и всичко, каквото знае, го е получил чрез самообразование. Мисля, че това беше единственото му биографично откровение. Ерген ли беше той, вдовец или сламен вдовец — това си оставаше негова тайна. Обличаше се евтино, но всякога чисто и спретнато. Нашето общежитие беше от евтините; той излизаше сутрин в шест и се връщаше вечер към шест; имаше задебелили ръце, от което заключавах, че е някакъв техник, който работи по десет часа дневно за

съвсем скромна надница. Обаче не успях да разбера това с положителност. Обикновено някои думички, изрази и метафори, свързани с професията, се промъкват в говора на човек и по тях можеш да разбереш с какво се занимава той. Не зная дали Макфарлин някога бе изтървал такава думичка, но аз поне не бях забелязал, въпреки че го дебнех половин година да се изпусне с нещо. Това бе чисто любопитство от моя страна, защото всъщност никак не ме интересуваше какво работи той, а просто исках да открия професията му по чисто детективски начин и се ядосвах, че не успях. В моите очи Макфарлин беше забележителен човек, щом успяваше да избегне всякакъв разговор на професионална тема.

Той се отличаваше и с една друга, достойна за внимание черта: знаеше наизуст целия речник — от първата до последната страница. Той се гордееше открито с това свое постижение и казваше, че е невъзможно да намеря такава дума, чийто правопис и значение той да не знае. Загубих цели седмици да търся такава дума, за да го поставя натясно, но всичките ми усилия се оказаха напразни и накрая аз се предадох; той се почувства толкова горд и толкова се зарадва, че съжалих, дете не съм се отказал от опитите си по-рано.

Макфарлин очевидно познаваше Библията не по-зле от речника. Не беше трудно да се разбере, че смяташе себе си за философ и мислител. Той винаги навеждаше разговора на сериозни и важни теми и трябва да кажа, че разговаряше на такива теми с душа и сърце и нямаше и следа от разсъдъчност и словоизлияния само заради удоволствието да слуша сам себе си.

Разбира се, неговите мисли и разсъждения говореха за един не докрай образован и съвсем недисциплиниран ум, но въпреки това понякога той стигаше, до поразителни заключения. Така например в началото на 1856 година, сиреч четиринайсет-петнайсет години преди Дарвин да удиви света е „Произхода на човека“, Макфарлин разви пред мен същата идея в нашето общечитие в Синсинати.

В общи линии идеята беше съвсем същата, но с една малка разлика. Макфарлин смяташе, че животинският свят се е развивал на земята в течение на векове от микроскопични зародиши или може би дори само от един микроскопичен зародиш, хвърлен върху нашата планета от нейния създател още в зората на времето, и че това развитие е вървяло по възходяща линия към пределно съвършенство до

момента, в който се е появил човекът; тогава тази възходяща линия е била нарушена и всичко се обърнало е главата надолу.

Макфарлин казваше, че в животинското царство единствен човекът има лошо сърце; че човекът е единственото животно, което е в състояние да изпитва злоба, завист, ненавист, чувство за мъст, омраза и егоизъм; единственото животно, което обича пиянството; почти единственото животно, което може да се търпи нечистоплътно и да живее в мръсно жилище; единственото животно, в което е развит долният инстинкт, наречен патриотизъм; единственото животно, което ограбва, преследва, потиска и избива себеподобните си: единственото животно, което похищава и поробва представителите на всяко чуждо племе.

Той твърдеше, че разумът на човека е един грозен придатък и поставя човека много по-ниско от всички други животни; че няма човек, който да не използва ежедневно разума си, за да облагодетелства себе си за сметка на другите. Най-божественото от божествените създания използва превъзходството на своя интелект, за да свежда домашните си до положение на роби, а тези роби на свой ред потискат други, чийто интелект е по-нисък от техния.

СМЪРТТА НА ХЕНРИ

Бях чел книгата на лейтенант Хърндън, в която той описва своите изследвания на Амазонка, и ми направи силно впечатление писаното за коката. Реших да тръгна към горното течение на Амазонка, да събера кока, да започна търговия с нея и да натрупам състояние. Завладян изцяло от тази мисъл, заминах за Нови Орлеан с парахода „Пол Джоунс“. Единият от лоцманите на парахода беше Хорас Бигсби. Малко по малко се сблизих с него и скоро започнах да го сменям на кормилото през деня. Когато пристигнах в Нови Орлеан, заех се да проверя има ли кораби, които да заминават за устието на Амазонка, и открих, че такива кораби нямаше и може би нямаше да има още цял век. Не ми беше дошло наум да проверя тези подробности още преди да тръгна от Синсинати и ето в какво положение се намерих: не можех да стигна до Амазонка, няхах приятели в Нови Орлеан, а парите ми вече се свършваха. Отидох при Хорас Бигсби и го помолих да ме направи лоцман. Той се съгласи да ме научи на този занаят за петстотин долара — сто в аванс. Отплавахме нагоре към Сейнт Луис, където взех пари в заем от зет ми, и сделката беше уредена. С този мой зет се бях сдобил преди няколко години. Това бе Уилям А. Мофет, търговец от Вирджиния — прекрасен човек във всяко отношение. Той беше мъж на сестра ми Памела. След година и половина станах пълноправен лоцман и работих на параходите, докато плаването по Мисисипи замря поради Гражданската война.

В 1858 година работих като лоцман на бързия и широко известен параход „Пенсилвания“, който плаваше между Нови Орлеан и Сейнт Луис. Моят учител Бигсби ме беше отстъпил временно на един от лоцманите на „Пенсилвания“, господин Браун, и аз вече година и половина бях негов помощник. Но в началото на май 1858 година се случи една трагедия, която сложи край на живота на този прочут бързоходен параход. Описах съм всичко това в една от книгите си — „Животът по Мисисипи“. Но ми се струва, че в нея не съм разказал за моя забележителен сън. Изключено е да съм описал този сън, защото

не исках майка ми да научи за него, а тя беше жива при излизането на книгата.

Бях намерил работа на брат ми Хенри на борда на „Пенсилвания“. От тази работа не се печелеше, но затова пък тя беше перспективна. Той работеше като „черен“ сметководител. Черните сметководители не получаваха заплата, но впоследствие биваха повишавани. Един черен сметководител ставаше след това трети сметководител, втори сметководител и накрая първи, което ще рече ковчежник. Хенри работеше като черен сметководител вече трети месец, когато сънувах споменатия сън. Бяхме хвърлили котва в пристанището на Сейнт Луис. Лоцманите и кормчиите нямаха никаква работа по време на тридневния престой, който правехме в Сейнт Луис и Нови Орлеан, но черният сметководител работеше от ранни зори, та чак до късна вечер на светлината на борината. Докато бяхме на котва, ние с Хенри, съвсем безпарични, спяхме у зет ни Мофет, а се хранехме на парахода. Впрочем аз спях у зет ни, но не и Хенри. Той само прекарваше вечерите у тях — от девет до единадесет, а после се прибираще на парахода, за да е готов да стане рано и започне работа.

Вечерта, когато ми се присъни тоя сън, Хенри си тръгна в единадесет, като се ръкува със семейството на сбогуване, както бе обичайно. Трябва да кажа, че ръкуването в такива случаи не беше обичай само в семейството на сестра ми, но и в цялата област — обичай на жителите на Мисури. През целия си живот не съм виждал някой от нашия род да се целуне с друг. Имаше само едно изключение: когато баща ми лежеше на смъртния одър в дома ни в Ханъбъл, той прегърна с една ръка сестра ми, притегли я към себе си, целуна я и каза: „Оставете ме да умра.“ Помня много добре това, както помня и хриповете на смъртта, които последваха тези сетни негови думи.

Сбогуването винаги ставаше в дневната на сестра ми на втория етаж и Хенри излезе оттам и се спусна по стълбата без повече сантименталности. Но майка ми го изпроводи до стълбището и оттам му каза още веднъж довиждане. Мисля, че нещо в държането на Хенри я накара да направи това и тя остана на площадката, докато той не слезе долу. Но когато стигна до вратата, Хенри се поколеба, после се върна и още веднъж се сбогува с мама.

На сутринта се събудих, след като бях сънувал един сън, толкова ясен, толкова приличен на действителност, че се обърках и не можех да

реша истина ли е било това или сън. Бях видял Хенри мъртъв. Той лежеше в метален ковчег. Беше облечен с един мой костюм, а гърдите му бяха покрити с огромен букет от бели рози и една червена в средата. Ковчегът бе сложен върху два стола. Облякох се и тръгнах към вратата с намерение да вляза в другата стая при ковчега, но се разколебах. Не можех да си представя какво ще кажа на майка ми. Реших да изчакам малко, за да се подготвя за това изпитание.

Къщата се намиреше на Локъст стрийт, малко над Тринадесета улица, и аз вече приближавах Четиринадесета, когато изведнъж ми просветна и разбрах, че всичко това не е истина, че е било само сън и нищо повече. Дори сега усещам онзи прилив на радост и благодарност, който ме изпълни в момента, и онази сянка от неизчезнало още съмнение, онова подозрение, че може би всичко е било все пак истина. Завтекох се към къщата на зет ми, изкачих стълбището, вземайки по две-три стъпала наведнъж, втурнах се в дневната и... въздъхнах с облекчение — там нямаше никакъв ковчег.

Направихме обикновения спокоен рейс до Нови Орлеан — впрочем не съвсем спокоен, защото по пътя аз се сбих с лоцмана Браун, който настоя да ме оставят на брега в Нови Орлеан. В Нови Орлеан аз винаги имах работа: пазех товарите от седем вечер до седем сутрин, за което получавах три долара. Тази роля на пазач изпълнявах по три нощи на всеки тридесет и пет дни. Хенри винаги идваше да ми прави компания към девет, когато привършваше собствената си работа, и ние обикаляхме стоките и бърбяхме до полунощ. Този път аз нямаше да плавам, затова вечерта преди заминаването на кораба реших да дам на Хенри някои съвети. „В случай на някакво нещастие — казах му — не губи самообладание — остави това на пасажерите, те са по паниката. А ти веднага тичай на палубата зад кормилото, където откъм левия борд се намира спасителната лодка, и чакай заповедите на помощник-капитана. Така ще можеш да помогнеш. Когато спуснат лодката във водата, гледай да настаниш в нея жените и децата, а ти няма защо да се качваш. Сега е лято, реката е широка само миля и лесно можеш да стигнеш брега с плуване.“

Два-три дни след този разговор парните котли на парахода се пръснаха на ранина при остров Шип, под Мемфис. Последвалите събития съм ги описал в „Животът по Мисисипи“. Както съм разказал в тази книга, един ден по-късно отплавах с друг параход и на всяко

пристанище по пътя научавахме нови и нови вести за катастрофата, тъй че още преди пристигането ни в Мемфис знаехме вече всички подробности.

Намерих Хенри проснат върху един сламеник на пода в огромно помещение, където лежах още тридесет-четиридесет обгорени и ранени хора. Някакъв нетактичен човек побърза да ми обясни, че Хенри е вдъхнал пара, че тялото му е много зле обгорено и няма да живее дълго. Казаха ми също, че лекарите и милосърдните сестри се грижат преди всичко за тези, които има надежда да бъдат спасени. Нямаше достатъчно лекари и сестри, затова Хенри и такива безнадеждни случаи като него получаваха помощ само между другото — когато лекарите и сестрите успяваха да се откъснат за малко от останалите ранени. Но доктор Пейтън, един чудесен, високо уважаван лекар с прекрасна душа, се отнесе с голямо разбиране към мен, взе енергични мерки за Хенри и след една седмица брат ми беше вече вън от всяка опасност. Доктор Пейтън нямаше навик да прави предсказания, които може да не се сбъднат, но една вечер към единадесет часа ми каза, че я Хенри ще бъде спасен. После добави: „Към полунощ тези нещастници в помещението ще започнат да хленчат, да бълнуват, да стенат, да викат и няма да е добре, ако този шум смути съня на Хенри. Ето защо помолете дежурните лекари да му дадат една осма гран морфин — но само в случай, че Хенри прояви признаци на неспокойство.“

Останалите подробности нямат значение. Но дежурните лекари бяха млади хора, току-що завършили медицина, и направиха грешка: нямаше с какво да премерят една осма гран морфин, та гребнаха наслуки на върха на едно ножче, но това количество се оказа голямо и фаталните последици скоро проличаха. Мисля, че Хенри почина още същата нощ на разсъмване, но не съм съвсем сигурен. Откараха го в моргата, а аз отидох у един познат и заспах като труп от умора.

ПРОВАЛЪТ НА ОРАЙЪН В ИЗБОРИТЕ

Междувременно Орайън се въртеше в своята печатница в Кеокук, където живееше с жена си при нейните родители — уж на пансионски начала, но не вярвам да е могъл да плати нещо за този пансион. Понеже той не вземаше почти никакви пари за поръчките в печатницата, хората престанаха да дават поръчки. Той не можа да разбере, че щом се работи без печалба, качеството на работата се влошава и клиентите се виждат принудени да търсят друг, който да им изпълнява по-добре поръчките, и са готови да плащат за това по-скъпо. Орайън имаше много свободно време и отново се залови с правото. Той дори си закачи фирмичка, с която предлагаше услугите си като адвокат. Но не можа да вземе нито едно дело и никой не го потърси дори за съвет, въпреки че беше готов да работи и без хонорар и сам да купува хартията и гербовите марки. Заемеше ли се с нещо, той винаги бе ларж. Не след дълго той се пресели в едно селце на име Алегро Зандрия, на две-три мили надолу по реката, и окачи там фирмичката. Но пак никой не се хвана на въдицата. И Орайън загази здравата. Но по това време аз започнах да получавам по двеста и петдесет долара на месец като лоцман и поех издръжката му. Издържах го до 1861 година, когато неговият стар приятел Едуард Бейтс, вече министър в кабинета на Линкълн, го назначи на поста секретар на новата територия Невада и ние с Орайън потеглихме към тези краища с пощенска кола — пътя плащах аз, а той никак не беше евтин, та помъкнах със себе си всичките си спестени пари, към осемстотин долара в сребърни монети, заради които си проклех живота — толкова много тежаха. Носехме и друга подобна тежест — пълен тълковен речник. Той тежеше около хиляда паунда и щеше да ни разори, понеже компанията вземаше такса за всяка унция допълнителен багаж. С парите, които платихме за превоза на тоя речник, би могло да се издържа сума време цяло семейство; а на всичко отгоре речникът беше лош, в него нямаше нови думи, а само стари, които са се употребявали още по времето, когато Уебстър^[1] е бил дете.

Управлението на новата територия Невада представляваше интересна зверилница. Губернаторът Най беше стар, закален в битките политик от Ню Йорк — политик, а не държавник. Този як старец със снежнобяла коса имаше подкупващо мило лице и грейнали кафяви очи, които изразяваха красноречиво всяко чувство, всяка страст, всяко настроение. Очите му говореха по-добре от езика, а това никак не е малко, защото той умееше да говори забележително — както в личен разговор, тъй и на трибуната. Най беше проникателен човек. Той умееше да вижда под повърхността, да прониква до същината на нещата, без човек ни най-малко да подозира това.

Когато възрастни хора обичат да си погаждат номера, това говори нещо определено за тях. Това са хора, живели в неизвестност и непознаващи света и когато възмъжеят напълно, те продължават да таят в душите си стари идеали и норми на поведение, от които биха се отказали, ако с възмъжаването би им се удала възможност да видят света и да разширят кръгзора си. В новата територия имаше много „веселяци“ от този род. Не ми е много приятно да съобщавам това, защото тези хора ми бяха все пак симпатични, но фактът си е факт. Де да можех да са разкажа нещо по-малко обидно за тях! Ако имах основание да ги нарека обирници или джебчии, това все пак би било комплимент. Бих предпочел да кажа такова нещо, но не мога — то няма да отговаря на истината. Тези хора просто умираха да погаждат номера и аз няма да се опитвам да скрия това. Иначе те бяха съвсем свестни люде честни, благонадеждни, симпатични. Но с голям успех си погаждаха номера един на друг, което будеше одобрение, възхищение и дори завист сред техните съграждани. Естествено, те горяха от желание да изпробват своето изкуство върху някоя по-едра риба, а каква по-едра от губернатора? Но тук винаги ставаха засечки. Те правиха няколко опита, ала губернаторът отбиваше тези опити, усмихвайки се мило, като че нищо не се е случило. Накрая тарторите на шегаджиите от градовете Карсън и Вирджиния влязоха в сговор, за да могат с обединени усилия да постигнат победа, че иначе изпадаха в доста жалко положение. Хората се присмиваха не на набелязаната жертва, а на самите тях. И тъй събраха се десетина от тия юнаци и поканиха губернатора на едно рядко за онова време угощение — Мариновани миди и шампанско. Такива деликатеси бяха нещо съвсем

необикновено за този край и хората ги виждаха по-често във въображението си, отколкото наяве.

Губернаторът ме взе със себе си и по пътя каза пренебрежително:

— Жалка история. Така никого не могат излъга. Намислили са да ме напият така, че да отида под масата, и според техните представи това ще бъде ужасно смешно. Но малко ме познават. Не за първи път пия шампанско и трябва да ти кажа, че много ми понася.

Крайният резултат от номера се видя едва към два часа през нощта. По това време губернаторът беше още съвсем бодър, занимателен, весел, доволен и трезвен, макар да беше изпил толкова, че щом се разсмееше, от очите му потичаха не сълзи, а шампанско. В същия този час последният от шегаджиите отиде при своите приятели под масата, пиян като свиня. Тогава губернаторът се обърна към мен:

— Останахме сухи, Сам. Да идем да пийнем нещо, па после ще си лягаме.

Административната си зверилница губернаторът беше подбрал измежду най-смирените свои избиратели — безобидни хорица, които му бяха помагали в предизборната кампания в Ню Йорк и на които сега се отплащаше с доста високи заплати, и то в книжни долари, които... нямаха почти никаква стойност. Тези хора едва успяваха да свързват двата края. Орайън получаваше хиляда и осемстотин долара годишно, с които не би могъл да изхрани дори своя тълковен речник. Но една ирландка, дошла в Невада със свитата на губернатора, даваше на зверилницата квартира и храна срещу десет долара седмично. Ние с Орайън също квартирувахме и се хранехме при нея. Така при този евтин живот среброто, което бях донесъл със себе си, стигна за дълго.

В началото започнах да обикалям тоя край, за да търся сребро, но в края на 1862 или началото на 1863 година след завръщането ми от Аврора станах репортер във вирджинския „Ентърпрайз“. Не след дълго от редакцията ме изпратиха в град Карсън, за да отразявам сесията на законодателното събрание. Пишех по един репортаж седмично; той излизаше в неделя, а в понеделник работата на сесията биваше възпрепятствана поради недоволството и оплакванията на депутатите. Те вземаха думата и отбиваха ожесточено критиките на кореспондента, отрупвайки го — за по-голяма краткост в изказванията — с какви ли не „комплименти“. За да им спестя време, прибягнах до известния зов на

лоцманите по Мисисипи — „марк твен^[2]!“ (два фадом, или дванадесет стъпки) и започнах да се подписвам с него.

Много скоро Орайън успя да спечели благоразположението на депутатите, които, макар да нямаха вяра никому, решиха, че в него могат да имат пълно доверие. По честност той държеше палмата на първенството в този край, но това не му носеше никакви материални облаги, защото не умееше нито да увещава, нито да сплашва депутатите. С мен работата стоеше другояче. Аз всеки ден се явявах на сесията, за да разпределя справедливо, по равно похвалите и упреците и да ги лепна после на половин страница в „Ентърпрайз“. С други думи, бях влиятелна личност. Аз накарах събранието да приеме закон, който задължаваше всички корпорации в Невада да регистрират своя устав дума по дума в специална книга, чието водене бе поверено на секретаря на новата територия — сиреч брат ми. Трябваше да се каже, че всички устава бяха съставени абсолютно по един и същи начин. За регистрирането на Орайън се полагаха по четиридесет цента на всеки сто думи, по пет долара за издаденото удостоверение за регистрация и тъй нататък. Всеки имаше разрешение за строеж на път с право да взема пътен данък. От пътища и помен нямаше, но, тъй или иначе, всяко разрешение трябваше да се регистрира, а за регистрацията — да се плати. Всяко лице представляваше само по себе си минна корпорация и трябваше да се регистрира и да плати. С една дума, ние благоденствахме. Това регистриране ни носеше средно по хиляда долара на месец, и то в злато.

Губернаторът най-често отсъстваше от Невада. Той обичаше да прескача от време на време до Сан Франциско, за да си отдъхва от цивилизацията на новата територия. Никой не роптаеше против това, защото той беше всеобщ любимец. На младини той бе работил като пощенски кочияш в Ню Йорк или някъде в Ню Ингленд и бе добил навика да помни имена и физиономии и да предразполага към себе си пасажерите. Тези качества му служеха отлично в политическото поприще и той ги поддържаше ревностно. Още през първата година като губернатор той бе успял да се ръкува с всички жители на Невада и вече познаваше всеки от пръв поглед и можеше да го назове по име. Всичките двадесет хиляди невадци му бяха лични приятели и той можеше да прави каквото си ще, без да се страхува, че те ще погледнат неодобрително на някоя негова постъпка. Когато отсъстваше от Невада

— а той обикновено отсъстваше, — Орайън поемаше неговите функции като „изпълняващ длъжността губернатор“ — титла, която много лесно се превърна просто в „губернатора“. Съпругата на губернатора Клемънс умираше да я наричат губернаторша. Едва ли има човек на света, който да се е радвал повече на това звание. Тя така открито се прехласваше от своята роля на първа дама в обществото, че това обезоръжаваше както критикарите, тъй и завистниците. Като губернаторша и първа дама, на нея ѝ беше нужна подходяща къща — къща, която да отговаря на високото ѝ обществено положение — и тя без труд успя да склони Орайън да построи такава къща. Орайън въобще лесно се съгласяваше на всичко. За дванадесет хиляди долара той построи и обзаведе къща, която нямаше равна на себе си в столицата — най-модерната и най-скъпата къща.

Когато четиригодишният мандат на губернатора Най-вече изтичаше, разкри се загадката защо той се бе съгласил да напусне великия щат Ню Йорк и да се пресели в тази необитаема, обрасла с джоджен пустош. Това беше нужно, за да може да стане сенатор в Конгреса на Съединените щати. Сега оставаше само новата територия Невада да се превърне в щат. И той успя да направи това без особени усилия. Нито тази пясъчна пустиня, нито нейното рядко население бяха годни да понесат тежкото бреме на едно щатско управление, но въпреки това населението държеше на тази промяна и губернаторът спечели играта.

Изглеждаше, че и Орайън печели в тази игра, защото поради своята честност той бе не по-малко обичан от губернатора, чиято популярност се дължеше на други причини. Но в решителния момент най-неочаквано се прояви вроденото своенравие на Орайън и това го доведе до катастрофа.

С изключение на два поста в новия щат Невада — сенатор на щата (губернатора Най) и щатски секретар (Орайън Клемънс) — за всички останали длъжности в управлението имаше по няколко кандидати. Нямаше никакво съмнение, че Най ще пипне сенаторското място, а Орайън — секретарското, тъй като липсваха други кандидати. Но точно в деня, когато конгресът на Републиканската партия трябваше да определи нейните кандидати, Орайън изпадна в един от своите пристъпи на добродетелност. Той отказа да се яви на конгреса. Как ли не го убеждаваха, но напусто. Той заяви, че присъствието му на

конгреса щяло да окаже влияние, а това било нечестно и непочтено и кандидатурата му не бивало да бъде опетнена по такъв начин. Това становище бе напълно достатъчно за провала му, но за да бъде съвсем сигурен този провал, същия ден Орайън биде обзет от още един пристъп на добродетелност. Години наред той имаше навика да сменя като ризите си не само своето вероизповедание, но и отношението си към въздържателските идеи. Днес той ще е пълен въздържател и най-горещ защитник на тези идеи, утре ще мине в противния лагер, после... и тъй нататък. В деня на издигането на кандидатурите той, както по-голямата част от народа, имаше добро отношение към уискито, но най-неочаквано реши да мине на позициите на най-безкомпромисните въздържатели. Как ли не го молиха и увещаваха приятелите му. Не, не можаха да го убедят да пристъпи прага на кръчмата.

На другия ден вестникът публикува списъка на издигнатите кандидати. Името на Орайън не фигурираше в този списък. Той не бе получил нито един глас.

С поемането на управлението от новите власти в щата богатите приходи на Орайън секнаха. Той остана без работа. Трябваше да се направи нещо. Той окачи адвокатската фирмичка, но не можа да събере клиента. Чудна работа! Просто необяснимо! Дори аз не мога да дам някакво определено обяснение, а трябва да гадая: предполагам, че той бе готов да проучва всяко дело откъм двете му страни толкова старателно и толкова съвестно, че когато завършеше пледоарията си в съда, нито той, нито съдебните заседатели биха могли да кажат коя страна защитава. Клиентите вероятно откриваха тази негова особеност още докато му излагаха случая си, и се оттегляха своевременно, за да го спасят от провал.

[1] Ноуа Уебстър (1758–1843) — голям американски филолог и лексикограф, сложил началото на прочутия тълковен речник, който и досега носи неговото име. — Б.пр. ↑

[2] По-точно „марк туйн“, което означава „показва два“, или в разгърнат превод — „лотът показва дълбочина два фадом“. — Б.пр. ↑

КАК ПОМОГНАХ НА ХИГБИ ДА СИ НАМЕРИ РАБОТА

Тази сутрин^[1] получих писмо от моя стар другар от сребротърсаческите години Калвин Х. Хигби, от когото нямаше ни вест, ни кост цели четиридесет и четири години. Хигби се подвизава в една глава от книгата ми „В несгоди“, където описвам как с него открихме една богата жила в мината „Волният Запад“ в Аврора — или Есмералда, както тогава наричахме този край — и как, вместо да поработим десет дни на нашия периметър, както изискваха миньорските неписани закони, за да утвърдим правото си на собственост върху този изключително богат залеж, Хигби хукна да гони вятъра — да търси някакво загадъчно находище на цимент, а аз отидох до река Уокър, на десет мили от залежа, за да лекувам капитан Джон Най от остър пристъп на ревматизъм или шипове, или нещо от този род; и когато се върнахме в Есмералда, беше вече късно — нашето съкровище току-що бе преминало в ръцете на нови пришълци.

Сега ще цитирам писмото и понеже когато то види бял свят, ние с Хигби отдавна ще сме вече в гроба, ще си позволя да го възпроизведа с всичките му правописни и стилни особености, тъй като те са неразделна част от облика на Хигби. Той е честна, открита душа и неговият правопис и стил са така простодушни и непресторени, какъвто е и самият той. Хигби не се извинява за грешките в писмото и такова извинение не е нужно. Тези грешки показват ясно, че той няма образование и показват още по-ясно, че дори не се опитва да се покаже образован.

Грийнвил, окръг Плюмас, Калифорния.
15 март 1906

ДО САМЮ. Л. КЛЕМЪНС
ГР. НЮ ЙОРК, ЩАТ НЮУ ЙОРК

Оважаеми Сър

Два три пъти вече ме гонят да напиша спомини за мойто другаруване с вас в Невада в началото на шейсте години и аз реших да направя това и няколко години вече зъписвам разни случки дето ми идат наум. Но се съмнявам, че не помня точно кога вие пристигнахте в Аврора и не помня кога слет ващо пристигане в Невада за първи път утидохте прес Сиера в Калифорния и не помня кога точно утидохте да се грижите за болния там при река Уокър и ние загубихме Нашия пиреметър, не мислете, моля, че искам да ви открада час от славата, ас искам само да напомним някои случки дето сте ги пропуснали във вашите стати раскази и книги, които съм чел. Каквото напиша ще ви го пратя да го пригледате и ако нещо не е вред да го махнете и турите друго каквото решите. Преди няколко години мойта къща изгоря и изгоряха и сичките ми книжа, та затуй искам да ми спомните тия работи, последните две-три години ас боледувам не мога да печеля и вобщо е много трудно и право да си кажа искам да опитам да напиша нещо най-вече зарат парата — и ще ви бъда много благодарен да ми кажете ващо искрено мнение за написаното и вашия съвет става ли то за весник. Испращам ви и копие от писмото на „Хералд“ което получих, когато ги питах искат ли моята статя. Чакам за одговор щом имате свободно време.

Оставам с уважение:

Х. К. Хигби

(Копие)

Ню Йорк, 6 март 1906

К. Х. ХИГБИ
ГРИЙНВИЛ, КАЛИФОРНИЯ

Ув. Сър

Много ще се радваме да получиме ваще спомини за другаруването ви с Марк Твен и ако те се укажат толкос интересни, а аз съм сигорен, че ще са интересни, весника ще ви плати много добре за тях, разбира се не мога да ви кажа точната сума, преди да съм имал възможнос да ви вида, ако ни ги испратите и ни разрешите да ги съгласуваме с господин Клемънс с одоволствие ще ви съобщим незабавно нащо решение и размер на хонура. Ако вие имате предвит някаква определена сума моля да ми сообщите.

С най-дълбоко оважение:

Дж. Р. Майнър редактор на неделното издание на
„Ню Йорк Хералд“.

Веднага отговорих на Хигби и го помолих да ми разреши аз да водя неговите литературни дела. Лопатата той владее по-добре от мен, но когато става дума да се одере един издател, аз стоя къде-къде по-високо от Хигби.

Както личи от приложеното копие, Хигби беше поправял правописа на редактора от „Хералд“, доближавайки го до собствения си правопис. Той бе извършил това великолепно, със замах, без да се смуцава. Според мен писмото беше спечелило от тези поправки. Трябва да кажа, че вече шестдесет години и дори повече аз се отвращавам от безупречния правопис, и то само защото като малък единственото нещо, което можех да върша както трябва, бе да пиша грамотно. Това не беше кой знае какво качество и аз отрано свикнах да се отнасям равнодушно към него. Може би защото способността да пишеш безпогрешно е дар божи, а не майсторлък. В майсторлъка има някакво достойнство, защото не се добива лесно, а с много труд. Когато нещо ви е дадено свихе, заслугата принадлежи на небесния отец и той може би е доволен и се гордее с нея, но вие се чувствате празен.

Хигби беше първият човек, който се възползва от моята гениална и безпогрешна система за намиране на работа. През изминалите оттогава четиридесет и четири години неведнъж съм изпробвал тази система. Доколкото си спомням, тя издържа всички проверки и аз

страшно се гордея с това мое откритие и с факта, че изграждайки теорията си върху определени особености на човешката природа, се оказах изключително голям психолог.

Двамата с Хигби живеехме тогава в една колиба в подножието на планината. Вътре нямаше къде да се обърнеш и ние двамата плюс печката едва се побирахме в нея. А и не може да се каже, че беше много топла — в промеждутъка от осем сутрин до осем вечер живакът в термометъра извършваше дълго и уморително пътешествие. Заедно с Боб Хауланд и Хорейшоу Филипс ние разработвахме една сребърна жила до един хълм на половин миля от колибата. Вземайки си храна за обед, всяка сутрин отивахме на нашия периметър и по цял ден копаехме и ровехме ту обнадеждени, ту отчаяни, ту отново обнадеждени и бавно, но сигурно довършвахме последните си пари. И един хубав ден останахме без пукната пара — между другото още не бяхме извадили никакво сребро — и ни стана ясно, че ще трябва да си изкарваме прехраната по някакъв друг начин.

Аз си намерих работа на близката кварцова кариера, където трябваше да прехвърлям пясък с лопата с дълга дръжка. Как ненавиждам този род лопати! Така и не можах да свикна да гребя с нея. В повечето случаи пясъкът изобщо не попадеше в решето, а се изсипваше по главата ми и оттам — в гърба ми. Не помня да съм работил по-отвратителна работа в живота си, но за нея ми даваха десет долара на седмица и отделно храна. А храната не беше каква да е — освен бекон, фасул, кафе, хляб и меласа всеки ден ни поднасяха и компот от сушени ябълки, сякаш и делниците бяха недели. Но на този царски живот, на това чревоугодничество и разкош дойде краят, и то по две причини, всяка от които бе достатъчна сама по себе си. Аз бях стигнал вече до извода, че тази работа не е по силите ми; а компанията бе стигнала до извода, че няма сметка да ми плаща, за да изсипвам пясъка в гърба си. И тъй компанията ме уволни тъкмо в момента, когато сам се готвех да напусна.

Ако Хигби се беше хванал на тая работа, всичко щеше да върви както трябва, и двете страни щяха да са доволни; защото Хигби беше не мъж, а мъжище — един мускулест гигант. Той щеше да върти тая лопата като бог и да работи по дванадесет часа на ден, без дори да се запъхти. Но през това време Хигби стоеше без работа и беше се по-оключомал. Един ден той каза отчаяно:

— Ех, да мога да хвана работа в „Пионер“.

— Какво искаш да работиш в „Пионер“? — попитах аз.

— Как какво? Физическа работа. Надницата е пет долара.

— Ако само за това става дума, аз ще ти уредя въпроса.

Хигби остана поразен.

— Искаш да кажеш, че познаваш отговорника и можеш да ме вредиш на работа? — възкликна той. — И досега си траеш?

— Не — отвърнах аз, — не познавам отговорника.

— Кого тогава познаваш? Как мислиш да ме вредиш на работа?

— Много просто. Трябва само да изпълняваш точно каквото ти кажа и още днес ще постъпиш на работа.

— Ще изпълнявам всичко, каквото и да е то — каза нетърпеливо Хигби.

— Добре. Сега иди в „Пионер“ и кажи, че търсиш тежка работа; кажи, че ти е омръзнало да лентяйстваш, че изобщо не си свикнал да стоиш без работа и просто не те свърта; кажи, че искаш да работиш само заради удоволствието от труда и не желаш да ти плащат нищо.

— Нищо ли? — ахна Хигби.

— Да, нищо.

— Съвсем без пари?

— Съвсем.

— Дори без храната?

— Без храната. Ще работиш безплатно. Накарай ги да разберат добре, че искаш да работиш напълно безплатно. Като те види каква си хала, отговорникът ще разбере какъв късмет му се е паднал. И ще ти даде работа.

— Да, доходна работа, няма що — възропта Хигби.

— Уж обеща да изпълняваш всичко, каквото ти кажа, а вече негодуваш. Ти винаги си държал на думата си, Хигби. Хайде заминавай и почвай работа.

— Отивам — съгласи се той.

Аз много се тревожих какво ще излезе от всичко това, но не издавах тревогата си. Давах си вид, че съм напълно убеден в успеха на моя план, но в действителност се тревожих много. И все пак вярвах, че познавам достатъчно добре човешката природа: та кой ще се откаже от работник с такива невероятни мишци, готов при това да работи безплатно? Минаваше час след час, а Хигби не се връщаше. Надеждата

ми в успеха растеше. Започна да ме изпълва увереност. Надвечер Хигби се прибра и аз с радост научих, че съм предвидил всичко съвсем точно и плановете ми са се увенчали с успех.

В началото отговорникът се объркал и не знаел как да погледне на предложението на Хигби, но скоро се съвзел и казал, че ще се радва да вземе Хигби на работа и да му достави удоволствието, което търси.

— Колко време ще продължава това? — попита Хигби накрая.

— Няма да мърдаш оттам — казах аз. — Ще работиш яко, все едно че ти плащат редовна надница. И никакво оплакване; да не си им споменал за надница или дори за храна! Така ще продължава ден, два, три, четири, пет, шест — в зависимост от характера на отговорника. Някои я отговорници се предават след два-три дни. Ще се намерят и такива, които да издържат една седмица. Но много трудно ще се намери такъв, който да издържи цели две седмици, без да го загриже съвестта, и да не ти предложи заплата. Но да речем, че в случая имаме работа с такъв, „двуседмичен“, отговорник. Дори така да е, пак няма да чакаш пълни две седмици. Защото навсякъде ще се разчуе, че, най-добрият работник толкова обича труда, та е готов да върши с радост всякаква работа, без да му плащат. И тогава на теб ще започнат да гледат като на някакво чудо. Работниците от другите мини и кариери ще заприиждат да видят с очите си това чудо. Ти можеш да изкараш сума пари, ако сложиш входна такса, но не ти препоръчвам. Дръж високо своето знаме. Когато другите отговорници видят каква грамада си, ще разберат, че струваш за двама, и ще ти предложат да работиш при тях за половин надница. Ти няма да приемаш, а първо ще съобщиш на своя отговорник за тези предложения. Дай му възможност да прояви благородство и да ти предложи поне колкото тях. Не стори ли това, приемаш кое да е от останалите предложения. Помни ми думата, Хигби, най-малко след три седмици ти ще бъдеш отговорник и ще получаваш най-високата надница в тоя край.

Всичко излезе точно тъй, както го предвиждах, и аз заживях безгрижно и въпреки че нямах работа, не ми идваше наум да изпробвам върху себе си своето гениално откритие. Щом Хигби работеше, нямаше нужда аз да работя. Една заплата стигаше за нашето малко семейство. Месеци след това аз живеях господарски, четях книги и вестници и всеки ден лапах компот от сушени ябълки, сякаш делниците бяха недели. Какво повече му трябва на човек от това?

Хигби беше широк човек — как нито веднъж не се оплака, как нито веднъж не ми загатна да си потърся работа по моя способ!

Това трябва да беше в 1862 година. Разделих се с Хигби в края на същата година — или не, май че беше в началото на следващата — и заминах за град Вирджиния. Редакцията на „Териториъл ентърпрайз“ ме беше поканила да замествам Уилям Райт, единствения щатен репортер на вестника, който излизаше в тримесечна отпускат, за да види семейството си в Айрва. Впрочем всичко това съм го описал в книгата си „В несгоди“.

Оттогава — вече четиридесет и четири години — не съм виждал Хигби.

[1] Писано на 26 март 1906 г. — Б.пр. ↑

ДУЕЛИ

В онези далечни години дуелите изведнъж станаха мода в Невада и към 1864 всеки гореше от нетърпение да си опита силите в този нов спорт, защото невъзможно бе човек да уважава истински себе си, ако не е убил или осакатил някого на дуел или сам той не е бил убит или осакатен.

По това време аз работех вече втора година като редактор на градската хроника във вестника на господин Джо Гудман — „Ентърпрайз“, излизащ в град Вирджиния. Бях амбициозен в много отношения, ала новата мода не можа да ме съблазни. Нямах никакво желание да се бия на дуел. И съвсем не възнамерявах да хвърля ръкавицата някому. Разбирах, че не заслужавам уважение, но пък мисълта, че животът ми не е застрашен от нищо, ми носеше известно успокоение. Аз се срамувах от себе си, колегите от редакцията също се срамуваха от мен, но тъй или иначе понасях това положение. Отдавна бях свикнал да се срамувам от себе си — за това винаги имаше повод, — тъй че сегашното положение не беше нещо ново за мен. И аз лесно се помирих с него.

Във вестника работеше Плънкет. Във вестника работеше и Р. М. Дагет. И единият, и другият се бяха мъчили неведнъж да излязат на дуел с някого, но досега това не им се бе удало и те трябваше да чакат. Гудман беше единственият човек от редакцията, който бе направил нещо за престижа на нашия вестник. Наш конкурент беше вестник „Юниън“. Известно време той се списваше под редакцията на Том Фич, когото наричаха „Златоустия от Уисконсин“ — той беше роден в този щат. Фич упражняваше ораторското си изкуство по уводните колони на своя вестник, но господин Гудман го извика на дуел и с един куршум угаси тази му страст. Спомням си каква радост беше в редакцията, когато Фич прие хвърлената ръкавица. Вечерта седяхме до късно и се съсипахме да славословим Джо Гудман. Той беше само двадесет и четири годишен; на него му липсваше онази мъдрост, която

притежава човек на двадесет и девет години, но той беше толкова доволен, че е именно такъв, колкото аз, че не съм.

Гудман си избра за секундант майор Грейвс (името на майора не беше точно така, но нещо подобно — забравил съм го вече). Грейвс се зае да посвети Джо в изкуството на дуела. Той беше служил при Уокър^[1] — „сивоокия избраник на съдбата“, и бе участвал във всичките му разбойнически нападения в Централна Америка. Само този факт дава достатъчно добра представа за майора. Да се каже, че човек е служил като майор при Уокър и е излязъл от всички битки удостоен с похвали от Уокър — това означава, че този човек е не просто храбрец, а храбрец в пълния смисъл на думата. Всички служили при Уокър бяха такива.

Познавах отблизо семейство Гилис. Бащата заедно с един от синовете си участва в целия поход на Уокър. Те се биха в паметното сражение при Пласа и удържаха докрай, както и всички хора на Уокър, въпреки решителното превъзходство на противника. Синът падна убит до баща си. Един куршум улучи бащата в окото. Старият — още тогава той беше вече стар — носеше очила и куршумът заедно с парче стъкло бе влязъл в черепа му и заседнал там. Той имаше и други синове — Стийв, Джордж и Джим, съвсем млади, още деца, които също искаха да участват в похода на Уокър, защото бяха наследили безстрашния дух на баща си. Но Уокър не рачи да ги вземе; каза, че това е сериозна работа, в която няма място за дечурлига.

Майорът беше величествен старец с великолепа, пълна с достойнство, внушителна военна осанка и по природа и възпитание бе внимателен, учтив, приветлив, обаятелен; той имаше едно качество, което съм срещал само у още един човек — Боб Хауланд, едно необяснимо качество, което се криеше в погледа; и когато този поглед се насочеше предупредително към отделен човек или дори към цял взвод, това бе напълно достатъчно. Човек с такъв поглед няма защо да носи оръжие; той може да излезе срещу въоръжен главорез, да го укроти и вземе в плен, без дори да продума. Веднъж видях как Боб Хауланд направи подобно нещо, а той беше слабичко, добродушно, кротко, мило човече — едно джезве кокали — с благи сини очи, които с един поглед можеха да ти спечелят сърцето или да го смразят — в зависимост от случая.

Майорът накара Джо да застане прав и на петнадесет крачки от него постави Стийв Гилис; после накара Джо да се обърне с дясното рамо към Стийв, да зареди револвера — цяло чудовище — и да го държи с дулото надолу, прилепен до крака; след това обясни, че именно това е правилното положение и че възприетият начин във Вирджиния (тоест да се вдига оръжието високо във въздуха и после да се спуска бавно с прицел към противника) е свършено неправилен. При команда „едно!“ вдигате бавно револвера, мерейки се в желаното място. След малко следва: „Две, три — огън — стоп!“ При думата „стоп“ вече може да стреляте, но не по-рано. След тази дума обаче се позволява да изчакате колкото искате. Освен това, когато започнете да стреляте, имате право да тръгнете напред и да стреляте ходом колкото ви душа иска — ако това изобщо ви пълни душата. В това време противникът, ако е инструктиран правилно и знае правата си, също настъпва към вас и стреля, тъй че като нищо може да стане по-голямо или по-малко нещастие.

Когато Джо вдигна револвера, дулото му, естествено, бе насочено към гърдите на Стийв, но майорът възрази:

— Не, това е неправилно. Можете да рискувате своя живот, но не и живота на противника. Ако останете жив след дуела, цял живот ще ви преследват кошмарни спомени и няма да имате мира. Мерете се в крака на противника, само не в коляното или над коляното, защото това са опасни места; мерете се под коляното. Осакатете го, но гледайте да остане нещо от него, че да му се радва майка му.

Благодарение на тези наистина мъдри и превъзходни съвети Джо успя да улучи противника си под коляното, от което той окуця за цял живот. А самият Джо загуби само кичур коса, но тогава това не беше чак толкова голямо нещастие, каквото би било сега. Защото когато го видях преди година в Ню Йорк, цялата му растителност бе отишла по дяволите, освен едни ресни околоръст, над които се издигаше като купол голото му теме.

Една година след този дуел дойде и моят ред, въпреки че аз съвсем не се стремях към това. Гудман отиде да прекара седмичната си почивка в Сан Франциско и ме остави да го замествам като главен редактор. До този момент аз си мислех, че това е лесна работа: какво друго върши главният, освен дето пише по една уводна на ден? Но скоро трябваше да се откажа от това предубеждение. Още първия ден

загазих, защото не можех да измисля никаква тема за уводната. После ми дойде наум, че сме 22 април 1864 година — следователно на другия ден е тристагодишнината от рождението на Шекспир. А каква похубава тема от това? Грабнах енциклопедията, разгърнах я и разбрах що за личност е бил Шекспир и какво е направил, след което заех тези сведения и ги поднесох на публиката; а едва ли можеше да се намери публика, която толкова да се нуждае от сведения за Шекспир. Делото на Шекспир не беше достатъчно за една нормално дълга уводна статия, затова аз я допълних с дела, които съвсем не бяха негови — и в много отношения тези добавки бяха много по-съществени, по-интересни и забавни дори от най-добрите негови постижения.

Но на другия ден пак загазих. Нямаше повече шекспировци. Нито в историята на миналото, нито в перспективите на бъдещето можеше да се намери нещо подходящо за уводна статия и за нашенските читатели. Оставаше само една тема. И тази тема беше господин Леърд, собственик на вестник „Юниън“. Неговият главен редактор също бе заминал за Сан Франциско и Леърд опитваше силите си в редакторското поприще. Аз подкачих господин Леърд с няколко любезности, каквито обикновено се разменяха между местните журналисти, и на другия ден той ми отговори с най-ожесточени нападки. Ние зачакахме господин Леърд да ми хвърли ръкавицата, защото според всички правила — според етикета на дуела, преразгледан, допълнен и усъвършенстван от нашите дуеланти — ако обидиш някого, съвсем не е достатъчно той да ти отвърне в същия обиден тон; етикетът изискваше той да те извика на дуел. И тъй ние зачакахме поканата и чакахме цял ден. Но тя не идваше. Денят вече преваляше, изтичаха последните часове, а покана все още нямаше и сътрудниците се отчаяха. Те паднаха духом, а аз се радвах и с всеки изминал час се чувствах все по-добре и по-добре. Те не можеха да разберат това мое състояние, но аз го разбирах. Моят характер ми даваше възможност да се радвам, когато другите се отчайват.

Накрая видяхме, че няма друг изход, освен да зарежем етикета и сами да изпратим покана на господин Леърд. Щом стигнахме до това решение, момчетата се развеселиха, затова пък аз започнах да губя настроение. Но в такива случаи човек зависи изцяло от приятелите си и не му остава друго, освен да се подчинява на това, което те сметнат за най-правилно. Поканата написа от мое име Дагет, защото той имаше

необходимия език, убедителния език, който на мен ми липсваше. Дагет заля господин Леърд с поток зловонни епитети, пълни с жлъч и злоба, които трябваше да подействат убедително. Стийв Гилис, моят секундант, занесе поканата и се върна да чака отговора. Но отговор нямаше. Момчетата побеснях, но аз запазвах спокойствие. Стийв занесе втора, още по-остра покана и пак зачакахме. И пак не дойде отговор. Настроението ми съвсем се възвърна. Дори започнах да проявявам интерес към поканите. Преди никога не бях се интересувал от подобни неща, но сега ми се струваше, че мога да си създам голямо име, без това да ми коства нещо, и с всяка неприета покана аз се радвах все повече и повече; към полунощ започнах да си мисля, че няма нищо по-примамливо на този свят от възможността да се биеш на дуел. И аз настойчиво карах Дагет да пише покана след покана. Но май се престарях: накрая Леърд прие. Трябваше да се досетя, че ще стане така — Леърд не беше човек, на когото можеш да разчиташ.

Моите хора изпаднаха в неописуем възторг. Те ми помогнаха да си напиша завещанието — още една неприятност, като че ли не ми стигаха другите. После ме изпратиха до дома. Цяла нощ не мигнах — не исках да спя. Толкова неща трябваше да обмисля, а ми оставаха помалко от четири часа — трагедията бе обявена за пет часа, а един час — от четири до пет — трябваше да се упражнявам в стрелба и да запомня с кой край на револвера следва да се меря в противника. В четири се отправихме към една тясна клисура на около миля от града и по пътя взехме за временно ползване една врата от плевник, която щеше да ми служи за мишена — взехме я от някакъв човек, заминал на гости в Калифорния. Закрепихме права тази врата и в средата ѝ опряхме летва от стобор. Летвата трябваше да представлява господин Леърд, въпреки че той беше много по-дълъг и тънък от нея. Най-добре би било в него да стреля едновременно цял взвод, но дори тогава куршумите пак биха се отплесвали от него — по-неподходяща материя за дуел човек не би могъл да си представи. Започнах с летвата. Не можах да я улуча. Тогава опитах във вратата. И нея не можах да улуча. Опасност имаше само за тези, които не бяха успели да се отдръпнат по-далеч от мишената. Отчаях се съвсем. След малко чухме изстрели в съседния дол. Веднага разбрах каква е работата: шайката на Леърд го обучаваше в стрелба. Сигурно и те бяха чули моите изстрели и щяха да дойдат да видят какъв рекорд съм поставил — и да проверят какви са

изгледите им за успех. Уви, аз не можех да се похваля с никакъв рекорд; и си дадох сметка, че ако Леърд дойде насам и види вратата, на която нямаше дори и драскотина, той ще бъде обзет от такова желание да се бие, каквото изпитвах аз в полунощ, преди да беше приета моята нещастна покана.

Но ето че в този миг някаква птичка, не по-голяма от врабче, кацна на един храст на тридесетина крачки от нас. Стийв измъкна револвера си и ѝ отнесе главата. Това беше стрелец, а не като мен. Завтекохме се към храста да вземем птичката и точно в този момент иззад хребета се зададе Леърд с неговите хора. Когато секундантът му видя обезглавеното птиче, побеля като платно и явно се развълнува.

— Кой свърши тая работа? — попита той.

Преди да съм си отворил устата, Стийв каза съвсем спокойно, сякаш нищо особено не бе се случило:

— Клемънс.

— Изумително! — възкликна секундантът. — От какво разстояние я удари?

— Не много голямо — трийсетина крачки — отвърна Стийв.

— Удивителна точност! — продума пак секундантът. — И често ли има такива попадения?

— От пет изстрела четири — отвърна вяло Стийв. Мошеникът му с мошеник, лъжеше на поразия, но аз не обелих дума.

— Та това е изумително постижение! — възхити се пак секундантът на Леърд. — Пък аз мислех, че той не може да умери и черква.

Останах изненадан от неговата проникателност, но си замълчах. Те побързаха да си тръгнат. Секундантът поведе господин Леърд, чиито крака не го държаха много здраво, и Леърд скоро ми изпрати собственоръчно написана бележка, че не е съгласен да се бие с мен на дуел при каквито и да било условия.

И тъй животът ми бе спасен — спасен само по една случайност. Не зная какво е мнението на птичката за тази намеса на провидението, но аз се чувствах преспокоен и предоволен. Впоследствие разбрахме, че Леърд е улучвал целта четири пъти от шест изстрела. Ако дуелът се беше състоял, той така щеше да ми надупчи кожата, че всичките ми принципи щяха да изтекат.

Към обед целият град знаеше вече, че аз съм изпратил покана за дуел, а Стийв Гилис я е връчил. По новия закон за това ни се полагаха по две години в дранголника. Губернаторът Норт не ни изпрати съобщение, но един от най-близките му хора ни събщи някои неща. Той каза, че няма да е зле да напуснем щата с първия дилижанс. Дилижансът заминавал в четири часа на другата сутрин. През това време властите щели да ни търсят, но не много старателно: обаче ако ни откриели в щата след заминаването на дилижанса, щели сме да станем първите жертви на новия закон. Губернаторът горял от желание да принесе някого в жертва на този закон и непременно щял да ни наложи най-голямото наказание — две години затвор. Нямало да ни прости за нищо на света.

По всичко личеше, че нашето присъствие в Невада не бе желателно повече. Целия този ден си седяхме у дома, вземайки всички предпазни мерки. Само веднъж Стийв прескочи до хотела да се види с един друг мой клиент — господин Кътлър. Защото Леърд не беше единственият, когото се постарях да поправя, докато заемах редакторското място. Аз бях взел мярка и на неколцина други и им бях вдъхнал нов живот с моите разгорещени критики и порицания; тъй че когато оставих редакторското перо, имах да вземам два дуела и четири боя с камшик. Към последните не проявявахме особен интерес, те нямаше да ни донесат слава, затова не държахме много на тях. Но честта налагаше да обърнем внимание на втория дуел. Господин Кътлър беше дошъл от град Карсън и от хотела беше пратил по човек покана за дуел. Стийв отиде при него да го успокои. Стийв тежеше само деветдесет и пет паунда, но целият щат знаеше, че с юмруците си той може да се справи с всеки, независимо колко тежи и каква тренировка има. Стийв беше от рода Гилис, а когато един Гилис рече да отиде при някого с някакво предложение, това означаваше, че работата е сериозна. Още щом разбрал, че Стийв е мой секундант, Кътлър се укротил: станал спокоен, разумен и го изслушал внимателно. Стийв му дал петнадесет минути да напусне хотела и половин час да напусне града — иначе, казал, не отговарям за последиците. Така и този дуел завърши успешно, защото господин Кътлър на бърза ръка си обра крушите и замина за Карсън, разкаян и напълно преобразен. Оттогава не ми се е случвало да се разправам с дуели. И ги отричам напълно. Смятам, че дуелите са неразумна работа,

и разбирам колко опасни са за живота. Ако сега някой реши да ме извика на дуел, ще го хвана кротко за ръчица, ще го заведе в някое тихо, глухо местенце и ще го убия. Но въпреки всичко аз винаги проявявам жив интерес към чуждите дуели. Човек обикновено се интересува от геройски подвизи, каквито самият той понякога е извършвал.

[1] Уилям Уокър (1824–1860) — американски авантюрист, организира на своя глава нападения против Никарагуа и Хондурас. — Б.пр. ↑

БРЕТ ХАРТ

След като напуснах Невада, станах репортер в санфранциския вестник „Морнинг кол“. Нещо повече — аз бях *репортерът* на вестника. Друг нямаше. За един човек работата беше достатъчна, дори предостатъчна, но за двама щеше да бъде малко — така поне смяташе господин Барис, а той бе собственик на вестника и следователно можеше да прецени това по-добре от всеки друг.

Към девет сутрин трябваше да отивам в полицейския участък, където в течение на един час описвах накратко в бележника си кавгите от предната вечер. Кавги ставаха обикновено между ирландци или между китайци, а понякога, за разнообразие, между ирландци и китайци. Всеки ден свидетелите повтаряха едни и същи показания, затова ежедневната процедура беше убийствено еднообразна и отегчителна. Само един човек, струва ми се, намираше нещо интересно в тази процедура — преводачът на съда. Той беше англичанин, който владееше свободно петдесет и шест китайски диалекта. Всеки десет минути той трябваше да минава от един диалект на друг и това упражнение му действаше така съживително, че той никога не се одремваше — за разлика от репортерите. От участъка се отправяхме към по-горните съдебни инстанции, за да разберем какви присъди са били произнесени предния ден. Всичко това спадаше към редовните новини. За репортерите съдилищата бяха непресъхващ извор на информация. През останалата част от деня ние кръстосвахме града от единия до другия край и събирахме какъвто ни падне материал, за да запълним колоната си — и ако нямаше пожари, сами ги предизвиквахме.

Вечер обикаляхме шестте театъра един след друг: седем вечери в седмицата, триста шестдесет и пет в годината. Във всеки театър се задържахме не повече от пет минути — колкото да хвърлим един бегъл поглед на пиесата или операта, а после правехме „преглед“, както се казва, на тези пиеси и опери и всяка вечер от началото до края на годината изтезвавахме мозъците си, мъчейки се да кажем за

представленията нещо такова, което да не е било казано поне двеста пъти. Оттогава изминаха четиридесет години, но и до ден-днешен аз не мога да мина покрай театър, без да ме „среже нещо под лъжичката“, както казваше Чичо Ремъс, а какво става в самия театър, почти нямам представа, защото много рядко влизам вътре и дори да изпитам такова желание, никак не ми е трудно да го преодоля.

След като тичах от девет сутрин до единадесет вечер, за да събера материал, аз вземах перото и размазвах по хартията в думи и изречения събраната кал, като гледах да заеме колкото е възможно по-голяма квадратура. Това беше робски труд, тъп труд, лишен от всякаква привлекателност. Това беше същинска каторжна работа за един лентяй, а аз бях лентяй по рождение. Сега не съм по-мързелив, отколкото бях преди четиридесет години, но то е, защото още преди четиридесет години бях достигнал крайния предел на мързела. Човек не е в състояние да надхвърли възможностите си.

Най-после се случи едно интересно събитие. Една неделя видях как няколко хулигани гонеха и замеряха с камъни някакъв китаец, натоварен до ушите с бельото на своите клиенти християни, а полицаят просто наблюдаваше тази гледка и се забавляваше с нея. Пръста си не помръдна дори. Описах това произшествие с много страст и свещен гняв. Обикновено не четях сутрин във вестника това, което съм писал предната вечер, защото то винаги ми се струваше измъчено и мъртво. Но в тази дописка бях вложил много душа. Тя беше написана с жар и аз дори смятах, че има и литературни качества, затова на сутринта започнах трескаво да я търся във вестника. Но я нямаше. Тя не излезе нито на втория, нито на третия ден. Тогава отидох в печатницата и я намерих между отхвърлените материали. Поисках обяснение. Метранпажът ми каза, че господин Барне я прочел на коректура и наредил да се свали. И господин Барне дори изложи съображенията си — пред мен ли, пред метранпажа ли, не помня вече, но от комерческо гледище те бяха напълно основателни. Според него „Морнинг кол“, подобно на тогавашния „Ню Йорк сн“, бил вестник на перачките, което ще рече, вестник на бедните — единственият евтин вестник. Той съществувал благодарение на бедните и или трябвало да се съобразява с техните предразсъдъци, или да загине. Ирландците бяха бедняци. Те били главната опора на „Морнинг кол“ и без тях вестникът нямало да просъществува и месец, а те ненавиждаха

китайците. Моята остра бележка щяла да разгневи целия ирландски кошер и да нанесе сериозни щети на вестника. Ето защо „Морнинг кол“ не можел да си позволи да публикува статии, осъждащи хулиганските нападения над китайци.

В онези години аз се ръководех от възвишени мисли. Сега вече съм надживял тези неща, но тогава бях неблагоприятен. Онзи ден „Ню Йорк сън“ помести дописка от лондонския си кореспондент, която ми помогна да разбера колко струвам. Кореспондентът изрежда някои явления у нас, в Америка, през последната година като например пълното разложение на големите ни застрахователни компании, в които най-видните представители на деловия свят са превърнали кражбата в своя законна професия; разкритите безсрамни злоупотреби, огромни злоупотреби с такива големи общини като филаделфийската, сейнтлуиската и други; разкритите напоследък милионни злоупотреби в железниците и други по-малки мошеничества, извършвани от единия до другия край на Съединените щати; и накрая изнесената от Ъптон Синклер най-престъпна, най-невероятна, най-убийствена афера — мошеничествата на Месния тръст^[1], чието разкриване принуди президента да поиска от противящия се Конгрес да гласува закон, който да избави Америка и Европа от милостта на лекарите и гробарите.

По думите на този кореспондент Европа започва да се и съмнява дали в Съединените щати може да се намери поне един честен мъж. До преди една година бях убеден, че освен мен по цялата американска земя няма такъв човек. Но впоследствие и това изключение отпадна и сега мога да кажа твърдо, че в Америка няма нито един честен и мъж. Аз държах първенството години наред. Обаче през януари и аз се сгромолясах на дъното ведно с Рокфелер, Карнеги, Гулдовци, Вандърбилтовци^[2] и други професионални мошеници — за да не платя данъците си, дадох лъжлива клетва, подобно на най-безскрупулните от тази шайка. Така Америка претърпя огромна загуба, защото аз бях незаменим. Ще са нужни най-малко петдесет години, докато се намери мой приемник. Според мен цялото население на Съединените щати — с изключение само на жените — е разкапано до мозъка на костите, когато се касае за долари. Не забравяйте, че говоря тези неща като покойник. Иначе бих сметнал за нетактично жив човек да дава гласност на подобни мисли.

Както вече казах, преди четиридесет години се ръководех от по-възвишени цели и разбрах в какво позорно положение съм изпаднал — да бъда роб на вестник като „Морнинг кол“. Ако бях още по-възвишен, щях да зарежа това топло местенце, да напусна и да гладувам — както всеки друг герой. Ала нямах никакъв жизнен опит. Подобно на мнозина, аз мечтаех да бъда герой, но нямах никаква практика в тази насока и дори не знаех откъде да започна. А никак не ми се щеше да започвам с глад. Един-два пъти в живота си почти бях стигал да такова положение и не може да се каже, че ми беше много приятно да си спомням за това. Знаех, че ако напусна, трудно ще намеря друга работа. Да, знаех го много добре. Затова преглътнах обидата и останах в „Морнинг кол“. Но ако по-рано проявявах твърде малко интерес към своето „производство“, сега вече не проявявах никакъв. Продължих да работя, обаче без всякакво желание, и резултатите не закъсняха да се проявят. Започнах да гледам съвсем през пръсти на работата си. Както вече споменах, работата беше много за един човек. А сега я вършех така, че съвсем очевидно бяха нужни двама, дори трима души. Даже Барне, забеляза това и ми каза да си намеря помощник за половин надница.

Долу в счетоводството работеше един дългуч — добродушно, услужливо, ограничено момче, което получаваше много малко, почти нищо, и то без храна и квартира. Един нахакан хлапак, пак от счетоводството, който не цепеше басма никому, все се подиграваше на дългуча и му беше измислил прякор — много сполучлив и подходящ прякор, но не мога да ви обясня защо, понеже не означаваше нищо. Той му викаше Смиги Макглюъръл. Предложих на Смиги да ми стане помощник и той прие с радост и благодарност. И се хвърли в работата с десеторно по-голяма енергия от мен — доколкото в мен беше останала някаква енергия. Той не блестеше с ум, но за един репортер в „Морнинг кол“ не бяха нужни умствени способности и момчето се справяше чудесно със задълженията си. Постепенно започнах да му прехвърлям все повече и повече от моята работа. Беше ме налегнал такъв мързел, че след един месец Смиги вършеше вече цялата работа. И стана напълно ясно, че той може да поеме цялата работа и дори повече, от което следваше, че аз съм ненужен.

Именно в този критичен момент се случи интересното събитие, за което споменах преди малко: господин Барне ме уволни. Това е

първият и последен път в живота ми, когато съм бил уволняван, и макар да съм вече в гроба, още ме боли, като се сетя. Той не ме изхвърли грубо. Това не беше в характера му. Господин Барне беше едър хубав мъж, добролик, учтив и безупречен в облеклото. Той не би могъл да каже някому груба, обидна дума. Той ме повика деликатно настрани и ме посъветва да напусна. Все едно че баща съветваше сина си за негово добро. И аз го послушах.

Останах на улицата. Но аз бях получил презвитерианско възпитание и знаех, че „Морнинг кол“ ще го сполети беда. Познавах пътищата на провидението и бях сигурен, че тази несправедливост няма да остане ненаказана. Не можех да предвидя кога ще дойде възмездието и каква форма ще приеме, но бях твърдо убеден, че рано или късно то ще дойде. Не можех да кажа веднага върху Барне ли ще се стовари то или върху неговия вестник. Но виновният беше Барне, а аз знаех, че винаги бива наказван невинният — следователно не можеше да има съмнение, че един ден за престъплението на Барне ще пострада вестникът.

Така и стана! На една от първите снимки, които получих неотдавна^[3], сред развалините на града стърчеше като паметника на Вашингтон сградата на „Морнинг кол“; впрочем от самата сграда нямаше нищо, стърчеше само нейният железен скелет! И тогава именно си казах: „Незнайни са пътищата на провидението!“ Знаех си аз, че ще стане така. Знаех го цели четиридесет години! През всичкото това време нито веднъж не загубих доверие в провидението. Възмездието се забави повече, отколкото очаквах, но затова пък се оказа крайно внушително и задоволително. Някому може да се стори странно, че провидението трябваше да съсипе цял един град с четиристотин хиляди жители, за да разчисти четиридесетгодишни сметки между един нищо и никакъв репортер и един вестник, но аз не виждам нищо чудно в това, защото цял живот съм бил възпитаван в презвитериански дух и зная как стават тези неща. Зная, че в библейски времена, когато някой извършел грях, почти неминуемо бивало изтребвано цялото му племе ведно с добитъка и всичко живо. Зная, че провидението не му мисли много, стига да му падне в ръцете някой от близките на виновния. Спомням си, че в „Магналия“^[4] се разказваше за някакъв човек, който изругал на връщане от вечерна молитва и само след девет месеца бил наказан от небето. Страшна болест поразила

жена му ѝ седемте му деца и те взели да мрат едно след друго, докато накрая той останал съвсем сам. Разбирам, че целта е била да се накаже този човек и ако той имаше поне малко мозък, щеше да разбере, че тази цел е постигната, макар и за сметка на невинни хора.

В онези далечни дни счетоводството на „Морнинг кол“ се намирало на първия етаж, а над него беше канцеларията на управителя на Монетния двор на Съединените щати, в която се разполагаше Брет Харт^[5] — тогава личен секретар на управителя. Редакцията на вестника и единственият репортер се помещаваха на третия етаж, а словослагателското — на четвъртия и последен. След като Смиги Макглюърл ми стана помощник — но не и преди това! — аз прекарвах голяма част от времето си в канцеларията при Брет Харт. Той пишеше много за „Калифорниън“ — сътрудническо с „кратки романи“ и очерци, а мисля, че работеше и като редактор. И аз сътрудничах на „Калифорниън“, а също Чарлс Х. Уеб, Прентис Мълфорд, младият адвокат Хейстингс, който даваше надежди да стане един ден добър писател. Чарлс Уорън Стодарт също бе един от сътрудниците. А Аброуз Биърс, който и досега пише сносни разкази за списания, работеше тогава в един санфранциски вестник — мисля, „Голдън еъра“. Ние прекарвахме приятни часове заедно, много весели и приятни. Но това беше, след като Смиги Макглюърл започна да ми помага; преди няхаха никакво свободно време. Смиги се оказа много изгоден за мен — в течение на един месец. После се превърна в бедствие.

Господин Суейн, управителят на Монетния двор, беше този, който откри Брет Харт. Дошъл в Калифорния през петдесетте години, Брет Харт, двадесет и три-четири годишен младеж, бе попаднал в златотърсаческия лагер Анру, получил това необикновено име съвсем случайно още в първите дни от своето съществуване, когато особено се е нуждаел от име. Тамошната хлебарница имала фирма на платно, която още не била окачена, а току-що изписана, била оставена да съхне по такъв начин, че думата „ФУРНА“ прозирала наопаки, но без Ф-то. Един новодошъл я прочел обратно — АНРУ, и решил, че това е името на лагера. Златотърсачите останали доволни и възприели името.

Харт преподавал в тамошното училище няколко месеца. Освен това редактирал една дрипа, която изпълнявала ролята на седмичен вестник. Известно време прекарал и в златотърсаческия лагер

Магарешка клисура, където подир няколко години и аз се мотах три месеца. Именно в Анру и в Магарешка клисура Харт бе добил навика да наблюдава внимателно и да запечатва на хартия с фотографическа точност горските пейзажи на Калифорния и нейните по-характерни особености: дилижанса, кочияша и пътниците, облеклото и нравите на златотърсачите, комарджиите и техните жени; и пак по тия места той беше научил без много труд и наблюдения всичко, което не знаеше за работата в златните мини, и бе добил умението да го поднася на читателя като познавач. Пак там той беше научил своеобразния жаргон на златотърсача, с който плени Европа и Америка — жаргон, на който не говореше нито един човек в света, преди Брет Харт да го измисли. Този жаргон умря заедно с Брет Харт, но това не е кой знае каква загуба.

След време той се пресели в Сан Франциско. Той беше словослагател по професия и успя да получи работа в редакцията на „Голдън еъра“, където му плащаха десет долара седмично. Харт получаваше заплата за набора, но той си разнообразяваше труда и се развличаше, като пишеше за вестника, без някой да го е канил. Главният редактор и собственик на вестника Джо Лорънс нито веднъж не бе видял ръкопис на Харт, защото ръкописи нямаше. Харт съчиняваше своите произведения пред самата наборна каса и веднага ги набираще. „Голдън еъра“ имаше претенциите на литературен вестник и се гордееше с това, но литературата му беше съвсем слаба и безцветна и се родееше с истинската литература само по някои външни белези, но иначе нямаше нищо общо с нея. Господин Суейн, управителят на Монетния двор, забеляза един ден нов звук в оркестъра на вестника — нова жизнерадостна нота, която се открояваше рязко на фона на този анемичен и нестроен оркестър и звучеше като истинска музика. Той попита Джо Лорънс кой е този изпълнител и Лорънс му каза. Господин Суейн реши, че е просто срамота Харт да си пилее силите на такова място и за такава нищожна заплата, затова го взе при себе си, направи го свой секретар, даде му хубава заплата и като го освободи почти от всякакви други задължения, остави го да следва наклонностите си и да развива своя талант. Харт това и чакаше и развитието му започна.

Брет Харт беше един от най-приятните хора, които познавах. Той беше в същото време един от най-неприятните хора, които познавах.

Позьор, фалшив и неискрен, той демонстрираше тези свои качества дори чрез облеклото си. Определено може да се каже, че беше хубав, макар лицето му да бе надупчено от едра шарка. Когато средствата му позволяваха това — а дори и когато не му позволяваха, — той все гледаше да изпреварва малко модата. Винаги правеше впечатление, че е облечен по-модно дори от най-големите контета. Не можеше да се отрече, че има добър вкус. Макар облеклото му да биеше на очи, то никога не биваше просташко или крещящо. В него винаги имаше някаква изящна, ефектна подробност, която отличаваше Харт от всички други ултрамодерни франтове. Най-често това беше връзката — винаги едноцветна, в някакъв наситен цвят. Веднъж тя ще е ясночервена, като лумнал пламък под лицето му, други път — тъмнолилава, топла и жива, сякаш на гърдите му бе кацнала някоя от ония пищни изумителни бразилски пеперуди. Тънката суетност на Харт се проявяваше дори в стойката и вървежа му. В стойката му имаше грация и лекота, а походката му беше една такава ситна-ситна, но му подходдаше напълно — нормална походка не би отивала нито на характера му, нито на облеклото му.

В него нямаше нито една искрена жилка. Мисля, че той не бе способен на каквото и да било чувство, защото нямаше с какво да чувства. Според мен сърцето му изпълняваше само ролята на помпа и нищо повече. Готов съм дори да се закълна, че то не му служеше за нищо друго. Аз бях близък с него по времето, когато работеше като секретар на втория етаж, а аз чезнех и загивах като репортер на третия и гибелната фигура на Смиги Макглюрьъл се мяркаше застрашително наоколо. Бях близък с него и по-късно, когато след пет години, в 1870, той се прехвърли на изток, за да поеме редакторството на новото чикагско списание „Лейксайт мънтли“ и прекоси цялата страна, предизвиквайки такъв масов интерес към себе си и такава вълнение, та човек би рекъл, че това е вицецарят на Индия или че след седемдесет и пет годишно отсъствие отново се е появила дългоочакваната Халеева комета.

Бях много близък с него и през следващите години, докато той не замина отвъд океана, за да стане консул — отначало в Крефелт в Германия, а после в Глазгоу. Харт не се върна повече в Америка. Умря в Лондон след двадесет и шест годишно отсъствие от родината, където бе оставил жена си и дъщерите си.

Това бе същият този Брет Харт, чиито трогателни писания — подражание на Дикенсовите — бяха манна небесна за селяните от двете полукълба и ги караха да проливат пороища от сълзи. Веднъж самият той ми каза с цинична усмивка, че вече е овладял изкуството да изпомпва сълзите на чувствителността. Като че ли тези сълзи бяха петрол и той е имал щастието да намери богато находище.

Веднъж, когато бе отседнал за две седмици у нас в Хартфорд, той ми довери, че дължи славата си само на една случайност — случайност, за която известно време съжалявал. Обясни ми, че написал „Китаецът езичник“ просто за развлечение и след това го хвърлил в кошчето за отпадъци; но не щеш ли, от „Овърланд мънтли“ му поискали материал, за да запълнят новия си брой и да го дадат за печат. Той нямал нищо готово, затова извадил „Китаецът“ от кошчето и им го пратил. Както ще си спомни всеки, тези стихове предизвикаха взрив от възхищение, който отекна и в най-отдалечените кътчета на християнския свят, а името на Харт, незабележително и никому неизвестно само до преди една седмица, изведнъж стана толкова известно, сякаш бе изписано на небето с букви от астрономическа величина. Харт гледаше на тази слава като на нещастие, защото по същото време той вече работеше над творби като „Щастието на ревящия лагер“ — една по-голяма литература, с която се надяваше да се издигне в очите на света.

„Китаецът езичник“ осуети осъществяването на тази негова мечта, но не за дълго. След известно време „Щастието на ревящия лагер“, „Другарят на Тенеси“ и други сполучливи подражания на Дикенс донесоха на Харт нова, по-добра слава. През този период той никак не се срамуваше, когато го хвалеха, че много сполучливо подражава на Дикенс — напротив, гордееше се с това. Чувал съм го с ушите си да се хвали, че е най-добрият епигон на Дикенс в Америка, а това признание иде да докаже, че по онова време в Америка имаше много хора, които с голямо усърдие и съвсем неприкрито подражаваха на Дикенс. Хартовият голям роман „Гейбриъл Конрой“ до такава степен напомня Дикенс, като че ли е писан от самия него.

Жалко, че човек не може да си отиде от тоя живот, докато е още млад. Когато преди тридесет и шест години Брет Харт се отправи към източното крайбрежие, обвеян от новата си слава и приковал вниманието на цял свят върху себе си, той вече бе изживял онази част

от живота си, която заслужаваше да се изживее. Беше изживял онази част от живота си, която бе достойна за уважение. Беше изживял онази част от живота си, която бе достойна и за неговото самоуважение. Оттам нататък му предстоеше жалко съществуване: бедност, дългове, унижения, срам, позор, огорчения — и една световна слава, която сигурно често е възненавиждал, тъй като на нейния фон така рязко изпъкваша бедността му и жалкият му характер, че никакво изкуство не бе в състояние да ги скрие.

Имаше някога един щастлив Брет Харт, един доволен Брет Харт, един амбициозен Брет Харт, един Брет Харт, пълен с надежди, един жизнерадостен, весел, засмян Брет Харт, един Брет Харт, за когото кипящият живот бе едно безмерно удоволствие. Този Брет Харт умря в Сан Франциско. И не той, а неговият труп прекоси тържествено континента; и не той, а неговият труп отказа в Чикаго да отиде на един банкет в негова чест, защото в етикета бе допуснат пропуск — не му бяха изпратили карета: и не той, а неговият труп продължи пътуването на изток, свързано с плановете на списание „Лейксайд мънтли“, и претърпя жалък провал; и не той, а неговият труп пое ангажимент в течение на една година да дава плодовете на своя интелект на списание „Атлантик мънтли“ срещу десет хиляди долара — главозамайваща сума за онова време — и не даде почти нищо на списанието, а само взе и изхарчи предварително парите. След това този жив труп започна мрачно, мъчително съществуване: заеми от мъже, издръжка от жени и така до гроба.

Когато Брет Харт, още съвсем младок, пристигнал на Тихоокеанското крайбрежие и обикалял този край да си търси препитание, случило му се интересно приключение.

В онези години той ми разказваше някои от своите преживелици. Както вече споменах, той е бил учител в златотърсаческия лагер Анру и по същото време притурял по нещо към заплатата си, като редактирал едно местно вестниче, което било собственост на двама словослагатели.

В редакторските му задължения влизало и четенето на коректурите. Веднъж му дали да коригира страница с един от онези старомодни некролози, които за съжаление бяха толкова широко разпространени в Съединените щати в онези дни, когато ние все още бяхме мекосърдечен и сантиментален народ. Некрологът бил на

половин колона, написан по всички правила, което ще рече, пълен със суперлативи, с който авторът превъзнасял до небесата покойната госпожа Томпсън; по такъв начин се получавало разкрасено, високопарно и крайно преувеличено славословие, завършващо с думите, неизбежни за всички шаблонни некролози: „Ние я загубихме, за да намери тя вечно блаженство.“

В коректурата Брет Харт се натъкнал на такова изречение: „Дори в Анру правеше впечатление нейната девственост.“ Разбира се, това било печатна грешка и думата трябвало да бъде „действеност“. Но Брет Харт не помислил за логиката на грешката; той знаел едно: че словослятателят е сбъркал и грешката трябва да се поправи чрез сверка с оригинала. Затова постъпил тъй, както обикновено постъпват коректорите в такива случаи: поставил с перото необходимия знак, който означава, че трябва да се погледне ръкописът. Това става много просто и не отнема повече, от секунда: подчертал думата „девственост“, а в полето изнесъл в скоби въпросителна. На коректорски език това означава: „В думата, изглежда, има грешка; свери с ръкописа и поправи каквото трябва!“ Но има и друго коректорско правило, за което той не се сетил. То гласи, че когато е необходимо да се наблегне на някоя дума, тя трябва да се подчертае и тогава словослагателят е длъжен да я набере в курсив.

Когато Харт разгърнал сутринта вестника и погледнал некролога, приляло му. Той яхнал едно муле, което скитало безстопанствено, и го подкарал в тръс извън града, защото знаел много добре, че вдовецът скоро ще го навести, и то с пистолет в ръка. Злополучното изречение в некролога било излязло в следния вид: „Дори в Анру правеше впечатление нейната *девственост (?)*“, което му придавало съвсем ужасен и неуместно ироничен смисъл.

За друго приключение на Харт ми напомниха по някаква много далечна асоциация няколко реда в едно писмо, което получих напоследък от Том Фич, когото Джо Гудман осакати на дуел; Том Фич е все още жив, но се пресели в Аризона. След като години наред бе обикалял широкия свят, Фич се беше върнал към първата си любов: пясъците, джоджена и дивите зайци. Всичко това ведно със стария начин на живот му беше подействало възродително и бе му върнало загубената младост. Дружелюбните хора го тупали по рамото и го наричали... е, не е важно как го наричали, тези думи може да

подразнят слуха ви, но за него те били комплимент. Той знаел техния дълбок смисъл, разбирал каква обич се крие в тях и те му звучали като музика и го изпълвали с благодарност.

Когато „Щастието на ревящия лагер“ се появи на бял свят, Брет Харт изведнъж се прочу. Името му и похвалите вървяха от уста на уста. Един ден му се случило да отиде до Сакраменто. Но като слязъл на брега, забравил да си осигури веднага билет за връщане. Когато надвечер се върнал на пристанището, разбрал, че е направил катастрофална грешка: цяло Сакраменто се било вдигнало да върви в Сан Франциско; била се проточила огромна опашка — от каютата на корабния ковчезник по подвижната стълба, по пристана, та чак до края на улицата.

Харт имал само една надежда: тъй като в театрите, оперите, катерите и параходите винаги се запазват по десетина места за отбрани хора, той решил, че името му може да му помогне да получи едно от тези запазени места, ако успее да подаде скришом картичката си на ковчезника. Той се промъкнал покрай опашката и накрая се озовал до някакъв огромен златотърсач със свиреп вид, очевидно планинец, с пистолет на кръста, с широкопола шапка, която засенчвала брадатото му пиратско лице, и с дрехи, опръскани от горе до долу с кал. Опашката се придвижвала едва-едва покрай касата и приближавайки се до ковчезника, всеки чувал злокобното: „Нямаме никакви места!“ Тъкмо когато ковчезникът казал това на свирепия великан златотърсач, Харт му пъхнал в ръцете визитната си картичка. Ковчезникът веднага му подал ключ и възкликнал:

— О, господин Брет Харт! Много се радвам да ви видя, сър! Разположете се сам в цялата каюта, сър.

Останалият без място златотърсач хвърлил такъв мрачен поглед на Харт, че всичко наоколо притъмняло, а ключът с дървената топка затракал в разтрепераната ръка на писателя. Харт побягнал да се скрие от погледа на златотърсача и подирил убежище зад спасителните лодки на една от палубите. Но въпреки всички предпазни мерки случило се това, което очаквал: след малко златотърсачът се появил на палубата и почнал да занича във всеки ъгъл; когато се приближавал много до неговото скривалище, Харт променял мястото си и се скривал другаде. Тази криеница продължавала половин час, докато накрая Харт направил грешка: той надникнал внимателно иззад една от лодките, за

да види какво е положението, и се озовал лице с лице срещу златотърсача. Това било ужасно, дори трагично, но за бягство не можело и да се мисли и Брет Харт стоял неподвижен и чакал своята гибел.

Най-после златотърсачът попитал със суров глас:

— Вие ли сте Брет Харт?

С отмалял глас Харт признал, че е същият.

— Вие ли написахте „Щастието на ревящия лагер“?

Харт признал и това.

— Истина ли?

— Да (*шепнешком*).

Тогава златотърсачът изревал радостно:

— Ах ти, *кучи сине!* Дай една мъжка ръка! — И така стиснал ръката му с мечите си лапи, че едва не я смазал. Том Фич познава много добре този вид приветствие, а също искрената обич и възхищение, скрити в него, които го очистват от всичко земно и го правят божествено.

На младини аз обичах Брет Харт, обичаха го и другите, но с течение на времето охладнях към него, както охладнях и другите. Той не можеше да поддържа дълго едно приятелство. Беше лош човек, определено лош; в него нямаше ни чувство, ни съвест. За разлика от него жена му беше много добра — добра съпруга, добра майка, добър приятел; а той замина за Европа като консул и заряза и нея, и невръстните си деца и не се върна двадесет и шест години, сиреч до самата си смърт.

Непрекъснато правеше дългове и беше непоправим в това отношение; вземаше, от когото му падне и ако някога е върнал някому дълга, това събитие поне не е отбелязано в историята. Винаги беше готов да даде разписка, но с това се изчерпваше всичко. Ние отплавахме за Европа на 10 април 1878 година, а предната вечер имаше банкет в чест на Бейард Тейлър, който бе назначен за наш пълномощен министър в Германия и заминаваше със същия параход. На този банкет се запознах с един джентълмен — много приятен човек, с когото веднага си допаднахме и поведохме приятелски разговор. Той отвори дума за Брет Харт и скоро се разбра, че и той е разочарован от него.

Някога този човек толкова се възхищавал от произведенията на Брет Харт, че искал непременно да се запознае с него. Запознали се и заемите започнали. Човекът, доста богат, му давал с удоволствие заеми. Харт винаги му подписвал разписка, и то по своя инициатива, защото онзи не му искал такова нещо. Тогава Харт живял на източното крайбрежие около осем години и заемите продължавали почти през цялото това време. Така се натрупал дълг от около три хиляди долара. Моят събеседник ми довери, че разписките на Харт го измъчвали истински, защото предполагал, че измъчват и самия Брет Харт. И един ден му хрумнала щастлива мисъл: завил всички разписки в пакет и ги изпратил като коледен подарък на Харт на 24 декември 1877 година; към тях приложил писмо, в което молел Брет Харт да го извини за тази волност, продиктувана от най-топли и искрени приятелски чувства. Още на другия ден Харт му върнал по пощата разписките и му изпратил писмо, изпълнено с възмущение и чувство на оскърбено достойнство, с което писмо най-категорично, официално и безусловно скъсал всякакви връзки със своя приятел. Но в писмото не се споменавало и дума за връщане на дълга.

Когато завърши своето триумфално шествие през континента в 1870 година, Брет Харт се установи в Нюпорт, щата Роуд Айланд, този развъдник, тази, нека се изразя така, племенна ферма за аристокрация, аристокрация, разбира се, от американски тип; това тържище, където се стичаха английските благородници, за да разменят наследствени титли срещу американски булки и суха пара.

Само за една година Брет Харт похарчи десетте си хиляди долара, а малко след това напусна Нюпорт, задлъжнял на месаря, на хлебаря и на кого ли не, и се засели с жената и децата в Ню Йорк. Ще добавя между другото, че докато живееше в Нюпорт и Кохасет, той постоянно ходеше на приеми у своите светски познати и беше единственият гост, когото канеха без жена му. В нашия език има не един и два остри израза, но едва ли ще се намери достатъчно остър израз, който да охарактеризира както трябва мъж с такова поведение.

Два-три месеца след преселването си в Ню Йорк Брет Харт пристигна за малко в Хартфорд и се настани у нас. Оплака ми се, че нямал нито пари, нито никакви изгледи за бъдещето; имал да дава на месаря и на хлебаря двеста и петдесет долара и те вече не му давали на кредит; освен това не бил платил наема си за няколко месеца и

хазаинът заплашвал, че ще изхвърли семейството му на улицата. Дошъл при мен да му дам на заем двеста и петдесет долара. Казах му, че по този начин ще се оправи само с месаря и хлебаря, а хазаинът пак ще го гони, и му предложих петстотин долара, които той прие. Оттук нататък, докато стоя у дома, той непрекъснато правеше саркастични забележки за къщата ни, за мебелите ни и изобщо за нашата домашна уредба.

Хауълс казваше вчера^[6], че Харт бил един от най-приятните и най-остроумните хора, които познавал. Той добави, че в него имало някакъв чар, който те кара да забравяш за известно време и неговата низост, и неговата нечестност и дори да му ги простиш. Колкото до остроумието на Харт, Хауълс е прав, но той сигурно никога не се е замислял какъв е характерът на това остроумие: то беше едностранчиво и лишено от широта; то се изразяваше само в насмешки и злъчни подмятания. Когато нямаше на какво да се присмива, Харт не блестеше с нищо и не беше по-забавен от нас, простосмъртните.

Веднъж той написа пиеса, чийто герой беше един очарователен китаец — пиеса, която непременно би имала успех, ако я беше написал някой друг; но Харт си бе спечелил омразата на нюйоркските театрални критици със своите непрекъснати и нагли обвинения против тях — че никога не давали благоприятен отзив за нова пиеса, освен ако не им се плати за това предварително. Критиците отдавна го дебнеха и щом неговата пиеса биде поставена на сцената, те се нахвърлиха злорадо върху нея и взеха да я ругаят и осмиват безмилостно. Пиесата се провали и Харт обвиняваше критиците за този провал. След известно време той ми предложи да напишем заедно пиеса, като всеки от нас се земе с една част от действащите лица. Той пристигна в Хартфорд и остана у нас две седмици. Харт беше човек, който за нищо на света не се залавяше за работа, преди да е изхарчил всичките си средства и преди нуждата да е почукала на прага му. Едва тогава той сядаше и заработваше тъй, както не съм виждал друг да работи — докато положението му се облекчеше някак.

Нека се отклоня малко. Веднъж той дойде у дома навръх Коледа — да ни погостува ден-два и да завърши един разказ за „Ню Йорк сън“, озаглавен, ако не ме лъже паметта, „Благодарен цъфтеж“. Той щеше да получи за този разказ сто и петдесет долара при всички

случаи, но господин Дана му беше обещал да му даде двеста и петдесет, ако успее да го завърши за коледния брой. Харт беше написал вече половината от разказа, но му оставаше толкова малко време, че се бе принудил да дойде у нас, за да не му пречат досадните посещения на кредиторите.

Той пристигна надвечер. Каза, че нямал никакво време и веднага след вечеря трябвало да се залови за работа; после се впусна най-спокойно в приказки и докато вечеряхме, не млъкна, а след вечеря продължи разговора край камината в библиотеката. Така до десет часа, когато жена ми си легна, а на мен донесоха горчив пунш и втори за Харт. Той продължаваше да говори. Обикновено аз пия вечер един пунш и се зальгвам с него до единадесет; но Харт си наливаше непрекъснато и обръщаше чаша след чаша. Стана един. Аз се извиних и пожелах на Харт лека нощ. Той попита може ли да получи в стаята си бутилка уиски. Позвънихме на Джордж и той донесе исканата бутилка. Мислех, че Харт е погълнал достатъчно алкохол, за да загуби всякаква способност за работа. Но се лъжих. На всичко отгоре нямаше никакви признаци, че уискито му е замаяло главата.

Той се прибра в стаята си и въоръжен с бутилката, се разположи удобно до огъня и работи цяла нощ. Към шест часа сутринта Харт позвъни на Джордж: бутилката му беше празна, та поиска нова. До девет часа успя да пресуши и тази бутилка, а после дойде на закуска съвсем трезвен, бодър и свеж — все едно че не бе сложил капка в устата си. Разказът беше завършен — завършен в срока, който му осигуряваше сто долара повече. Чудех се какво ли може да е излязло от разказ, дописан при такива обстоятелства; и след един час любопитството ми биде задоволено.

В десет часа у дома в библиотеката се събра клубът на девойките, „Клуб на съботните утриннички“ — така се наричаше. Трябваше да им изнеса някаква беседа, но вместо това аз помолих Харт да им прочете разказа си. Харт зачете, но веднага стана ясно, че и той е като повечето хора — не можеше да чете както трябва. Ето защо взех разказа от ръцете му и зачетох сам. Втората половина на разказа бе написана при неблагоприятните условия, за които вече стана дума. Доколкото зная, за този разказ не е писано нищичко в печата, той си остана съвсем неизвестен, но аз съм убеден, че той е едно от най-хубавите произведения на Харт.

Но да се върна на другото гостуване на Харт у дома. На другата сутрин се затворихме с него в билиардната и се заехме с пиесата. Аз определих имената на моите действащи лица и ги описах външно; Харт стори същото със своите. После се зае с построяката на пиесата — действие след действие, сцена след сцена. Работеше бързо, решително, без никакви колебания; това, което той направи за час-два, на мен би отнело няколко седмици тежък, уморителен труд — да не говорим, че след прочитането нямаше да ми хареса. Но написаното от Харт беше хубаво и щеше да влезе в работа; и аз гледах на него като на някакво чудо.

Сега трябваше да се даде път на пиесата. Харт пишеше толкова бързо диалога, че за мен не оставаше ред; само когато някое от моите действащи лица трябваше да каже нещо, Харт ми обясняваше каква реплика е нужна и аз намирах подходящия израз, който той записваше незабавно. В течение на две седмици ние работихме така по три-четири часа на ден и написахме хубава комедия, отговаряща на всички сценични изисквания. Написаното от Брет Харт в тази пиеса беше по-хубаво от моята част, но това не смути ни най-малко критиците: когато комедията бе поставена, те се разсипаха да хвалят моята част, раздавайки комплименти с подозрителна щедрост, а за Брет Харт оставиха цялата злоба, която бяха набрали в себе си.

Пиесата се провали.

През двете седмици, които Харт прекара тогава у нас, той непрекъснато се стараеше да бъде особено занимателен в разговорите на закуска, на обед, на вечеря и в билиардната, където работехме, и се съсипваше да подхвърля язвителни забележки за всяко нещо в моя дом. Заради жена ми търпях всичко това до последния ден, когато чашата преля. В билиардната той подметна издалеч и в доста неясна форма нещо иронично по адрес на жена ми. Разбира се, побърза да отрече, че именно тя е прицелната му точка, и ако аз бях в по-добро настроение, можеше и да приема обясненията му, но аз умирах да му надумам всичко, каквото си мисля за него. И ето какво му казах:

— Харт, жена ти е най-милото и най-святното същество и няма да преувелича, ако кажа, че тя във всяко отношение е равна на моята жена; а ти не си никакъв съпруг, ти често говориш за нея с ирония, да не кажа със злоба, както говориш и за всички други жени. Но никой не ти е дал право да говориш по същия начин за госпожа Клемънс! Не ти

прилича да злобееш по неин адрес! Ти нищо не плащаш у нас за легло, но си позволяваш да говориш с ирония за всяко нещо — а би трябвало да бъдеш по-въздържан и да не забравяш, че от десет години нямаш собствено легло. Правиш иронични забележки за мебелировката в спалнята, за сервизите за ядене, за слугите, за каретата, за шейната, за ливреята на кочияша — с една дума, за всеки предмет в тази къща и за половината от хората в нея. И за всяко нещо говориш с презрение, обзет от желание на всяка цена да бъдеш остроумен. Не те ли е срам! Погледни по-напред на какъв хал си, пък тогава критикувай другите! Дарба ли ти липсва или известност, че да не можеш да поддържаш семейството си по един по-достоеен начин и да се чувстваш независим? Но ти си по рождение скитник и пройдоха; ти си лентяй и безделник, ходиш в дрипи, нямаш нищо здраво на себе си, освен тая червена връзка, която още не си платил; девет десети от доходите ти представляват заеми и това всъщност са крадени пари, защото никога не си правил сметка да ги връщаш; използваш сестра си, отрудена вдовица, като спиш и се храниш безплатно в нейния пансион; но напоследък не смееш да се мернеш там, защото кредиторите те дебнат. Къде живееш? Никой не знае. Дори семейството ти не знае. Но аз зная. Криеш се из горите и мочурищата на Джърси, живееш като скитник — и си го признаваш, без да ти мигне окото. Подиграваш се с всичко в тази къща, а е добре да бъдеш по-внимателен и да не забравяш, че всичко тук е добито с честен труд и е купувано с пари.

Тогава Харт ми дължеше хиляда и петстотин долара; впоследствие докара дълга си до три хиляди. Предлагаше ми разписки, но аз не разполагах с музей, та не ги приемах.

Харт се отнасяше към всякакви договори и ангажименти с невероятно безразличие. Той можеше да бъде весел и радостен, когато го застрашаваше прекратяване на някой договор, и дори можеше да се шегува по този повод; ако едно такова положение го тревожеше, то поне това не личеше отстрани. Той сключи договор за написването на романа „Гейбриъл Конрой“ с моя издател Хартфорд Блис. Романът трябваше да се пусне по абонаментна система. Още със сключването на договора започнаха мъките на Блис. Скъпоценното време течеше, а Блис получаваше само голи обещания, но не и ръкопис — поне докато Харт имаше пари или успяваше да намери на заем. Той не похващаше перото, докато гладът не го стиснеше за гушата; тогава сядаше,

работеше два-три дни като бесен и измъкваше от Блис аванс срещу написаното.

Горе-долу веднъж месечно Харт загазваше здравата; тогава надраскваше достатъчно страници, за да се отърве временно от дълговете, носеше ги на Блис и искаше аванс. Тези посегателства срещу бъдещите печалби не бяха чак толкова страшни, но Блис изпадеше в ужас от тях; някакви си стотина долара, които още не са изработени, приемаха в неговите очи астрономически размери. Блис я се тревожеше не на шега. В началото той беше решил, че един договор за голям роман от Брет Харт е истинска находка и без много да му мисли, бе разтръбил своя успех из цялата страна. Такава разгласа би могла да бъде дори изгодна за Блис, ако той имаше работа с човек, свикнал да държи на думата си; но случаят съвсем не беше такъв, затова ефектът от тази широка гласност пропадна още когато книгата не бе написана и наполовина. А замре ли веднъж интересът към такова нещо, иди го възкресявай после.

Накрая Блис разбра, че „Гейбриъл Конрой“ ще му изяде главата. Харт вече привършваше романа, но като абонаментно издание той нямаше никаква стойност. Досега Блис беше авансирал Харт с триста долара — мисля, че цифрата е точна — и не го хващаше сън: все мислеше как да си върне тия пари. Накрая той продаде правото за издаване на „Гейбриъл Конрой“ на едно списание за същата нищожна сума и това беше добра сделка, защото правото за издаване не струваше и толкова.

Мисля, че чувството за срам беше органически чуждо на Харт. Веднъж той ми разказа един на пръв поглед незначителен случай, за който се беше сетил съвсем между другото: по времето, когато като младеж живеел в Калифорния; когато животът за него тепърва започвал и трябвало да си търси препитание, той имал една държанка, два пъти по-стара от него — впрочем обратното, той бил държанката. Двайсет-трийсет години по-късно, като консул в Англия, го издържаха разни жени; това е влязло в историята заедно с имената на тези жени; той живееше у тях и умря в къщата на една от тях.

Спомням си един случай от времето, когато имах вземане-даване с Брет Харт, който случай ми напомня за друг. Благодарение на моя дълбокомислен и грижовен брат Орайън един ден се разорих от спекулациите с ценни книжа на „Хейл и Норкрос“ и останах само с

триста долара, а нямаше къде да подслоня глава. Тогава отидох в Магарешка клисура и живях известно време в бараката на мои приятели златотърсачи. Това бяха славни момчета, чудесни другари, честни и уважавани хора; давах им на кредит бекон и боб и слава богу, че им давах, защото начинът, по който търсеха злато, беше една съвсем безнадеждна работа: те разработваха „джобове“, а доколкото ми е известно, този начин не се използва никъде на нашата планета, освен в Магарешка клисура и околностите ѝ.

„Джоб“ ще рече струпване на златоносен пясък на съвсем ограничено място по планинския склон; златоносният пясък е на плитко; дъждовете отмиват златни частици надолу по склона и те се разполагат ветрилообразно — колкото по-надолу, толкова по-нашироко. Златотърсачът промива корито пясък, намира някое и друго зрънце злато, прави крачка вляво или вдясно, отново промива, отново намира едно-две зрънца и така, докато стигне до левия и десния край на ветрилото, което разбира съвсем сигурно по това, че при промивката не остава вече ни зрънце злато. Оттук нататък работата е по-лесна; той прави промивки все по-нагоре и по-нагоре по склона, като се придържа о стесняващите се граници на ветрилото и накрая стига до „джоба“. В „джоба“ може да има само някакви си сто-двеста долара, които той изгребва с няколко замаха на лопатата, но в него може да се крие и цяло състояние. А златотърсачът гони именно такова богатство и ще го гони цял живот, без да губи надежда нито за миг.

Моите приятели търсеха вече четиринадесет години това съкровище, и то всеки божи ден; и въпреки че още не бяха го намерили, съвсем не се отчайваха; бяха твърдо убедени, че един ден все пак ще го открият. През трите месеца, докато живях при тях, пак не намерихме нищо, но мамени от богатството, ние го търсехме с увлечение и времето летеше неусетно. Малко след моето заминаване там се завъртял някакъв мексиканец и на един склон, където и през ум не ни беше минало да търсим, открил „джоб“, от който извадил сто двадесет и пет хиляди долара. Ето какво значи късмет! И ето как се отнася несправедливата и коварна природа към честния и упорит труд!

Носехме доста опърпани дрехи, но това нямаше значение; все пак вървахме в крак с модата, понеже останалото население на се обличаше по-добре от нас. От няколко месеца моите приятели нямаха нито цент, но и не им трябваше — все още им давах на кредит бекон,

кафе, брашно, боб и меласа. Ако може да се говори за някаква разлика в облеклото, Джим Гилис беше най-одърпан от трима ни; и ако изобщо човек можеше да определи чии дрехи са най-стари, щеше да разбере, че това са дрипите на Джим; ала Джим беше такъв красив и строен момък, че каквото и да сложеше, му стоеше като царска одежда. Един ден, както си седяхме в старата, гола, готова да рухне кръчма, в нея се изтърсиха двама скитници музиканти; единият свиреше на банджо, а другият играеше тромаво като мечка и пееше някакви комични песни, от които можеше да ти се доплаче. След като си изпълниха номера, те пуснаха шапката и събраха от десетина безпарични златотърсачи тридесет цента. Когато шапката стигна до Джим, той се обърна към мен с вид на милионер и каза: „Дай ми един долар.“

Дадох му две монети по петдесет цента. Но вместо да ги пусне, скромно в шапката, той ги хвърли в нея от разстояние, както прави в старите романи негово благородие графът — не подава на бедния милостинята, а му я подмята или я хвърля в нозете му и тя винаги е „кесия злато“. В романите околните неизбежно остават зашеметени. Великодушието на Джим напомняше великодушието в тези романи; двете монети му се струваха кесия злато; подобно на графа, той правеше този жест само за да се покаже, но сравнението свършва тук. В случая с графа околните знаят, че за него не е нищо да се лиши от кесия злато и в тяхното възхищение се крие по-скоро завист към човека, който може така красиво и небрежно да подхвърля кесии със злато. Златотърсачите също се възхищаваха от щедростта на Джим, но те знаеха, че тази щедрост надхвърля възможностите му и това правеше по-друго тяхното възхищение. Джим струваше колкото сто Бретхартовци, защото беше човек, истински човек. Съдейки по тази малка проява на суетност, човек можеше да го сравни с Брет Харт, но с това се изчерпваше и цялата прилика между тях.

Сега минавам на случая с Брет Харт. Когато пиесата ни беше готова и трябваше да бъде предадена на режисьора Парслоу, аз пристигнах по друга работа в Ню Йорк и отседнах, както обикновено, в хотел „Сейнт Джеймс“. Харт нищо не беше свършил: пиесата би трябвало да бъде предадена на Парслоу още преди два дни, но Харт не бе се погрижил за това. Към седем вечерта той влезе във фойето на хотела, облечен в стар сив костюм, който беше толкова износен, че крачолите му долу се бяха разнищили и седяха на конци, на конци;

обущата му, не по-малко съсипани, бяха прогизнали от кишата и калта; на главата си носеше килната малко настрани оръфана мека шапка, поне с два номера по-малка от необходимото; не липсваше и ясночервената връзка, с която имаше по-весел и самодоволен вид от обикновено и още повече биеше на очи. В едната ръка държеше пиесата. До театъра на Парслоу нямаше и три минути път. Мислех си, че ще каже: „Да прескочим да занесем пиесата на Парслоу.“

Но се излъгах. Той пристъпи към гишето, подаде свитъка на администратора и каза с тон на граф:

— За господин Парслоу. Да му се изпрати в театъра.

Администраторът го погледна под вежди и каза с вид на човек, решил да го постави в шах:

— На момчето трябва да се платят десет цента.

— Повикайте го — каза Харт.

Администраторът позвъни. Момчето дотича, взе свитъка и зачака какво ще му наредят. По лицето на администратора се изписа нещо като злорадо любопитство. Харт се обърна към мен и рече:

— Дай ми един долар.

Дадох му. Той подаде долара на момчето и каза:

— Тичай!

— Чакай да ви върна рестото — обади се администраторът.

Харт махна като същински граф и отвърна:

— Няма нужда. Нека остане нещичко и за момчето.

Едуард Евърит Хейл написа едно произведение, което предизвика голяма сензация в онези страшни дни пред Гражданската война, когато Северът и Югът се бяха наежили един срещу друг, готови всеки миг да се хванат за гушите. Това произведение се наричаше „Човекът без родина“. Меко казано, Харт беше такъв човек — човек без родина; впрочем не, „човек“ не е точната дума — той беше безгръбначно без родина. Той уважаваше родината си толкова, колкото мидата уважава черупката си; дори не и толкова — трябва да се извиня на мидата. Възвишените чувства бяха чужди на Харт, той знаеше за тях само от книгите. А в собствените си книги той само имитираше такива чувства; разбира се, често пъти имитацията се оказваше дотолкова сполучлива, че можеше да подведе хора, които не познаваха Харт, както би могъл да ги подведе и актьор, симулиращ на

сцената силни чувства, които той не преживява, а само възпроизвежда изкуствено, следвайки някои старателно заучени правила.

На 7 ноември 1876 година — да, мисля, че беше седми — той се изтърси у нас в Хартфорд и остана и на другия ден — деня на изборите. Беше спокоен и невъзмутим както винаги; несъмнено, единственият спокоен и невъзмутим избирател в Съединените щати; иначе всичко живо — както е обичайно в нашата страна — беше възбудено до краен предел, още повече че в тези дни пламтеше оня огромен политически пожар, който скоро завърши с едно от най-наглите мошеничества на Републиканската партия; под носа на американския народ откраднаха президентското кресло от демократа Тилдън, който бе избран, и го дадоха на републиканеца Хейз, който претърпя поражение в изборите.

Аз бях привърженик на Хейз, и то страстен привърженик, в което няма нищо чудно, защото тогава бях още съвсем млад. Впоследствие се убедих, че политическите тежнения на нацията не струват пет пари, но ако все пак имат, макар и зрънце стойност, то трябва да се търси сред възрастните, а не сред младежта. Аз бях толкова възбуден и разпален, колкото и всички останали избиратели, и останах изненадан, когато Харт ми каза, че ще остане у нас и на другия ден, с други думи, деня на изборите; все пак изненадата ми не беше чак толкова голяма, защото си го знаех какъв е разсеян и реших, че просто е объркал датите. Имаше достатъчно време да поправи грешката си, затова му предложих да се върне в Ню Йорк, за да може да гласува. Но той отговори, че изборите никак не го интересуват и че се е измъкнал нарочно от Ню Йорк, за да не гласува и същевременно да има благовидно оправдание.

След това ми обясни защо не желае да гласува. Посредством влиятелни приятели успял да получи обещание и от Тилдън, и от Хейз, че ще бъде назначен за консул; това се изчерпвал и интересът му към изборите — как ще завършат, му било безразлично, понеже консулското място му било вече осигурено. Той каза, че в никакъв случай не бивало да гласува за някой от кандидатите, защото ако другият случайно разберял това, можел да го използва като повод да не си спази обещанието. Каква невероятна сатира за нашата политическа система! Защо би трябвало президентът да се интересува как е гласувал един бъдещ консул? Консулската длъжност не е политическа;

нормалното би било от един консул да се изискват само качествата, необходими за тази длъжност, а неговите политически симпатии нямат нищо общо с въпроса — поне не би трябвало да имат при една здрава политическа система. Но както и да е, по-важното е, че човекът, когото народът бе отхвърлил, зае президентското кресло, а човекът без родина получи мечтаното консулско място.

Харт беше безчувствен, защото нямаше с какво да чувства. Актьорът Джон Макъло беше високонравствен човек, благороден и обичан, чиято честност не подлежи на съмнение. Той беше голям поклонник на произведенията на Харт, а в онези дни в Сан Франциско хранеше и най-добри чувства към самия него; с течение на времето тези чувства поохладняха, за което бе виновен само Харт. Но независимо от всичко, по времето, когато Харт беше вече консул, Макъло все още го обичаше; обаче скоро след това се случи нещо, което унищожи и последните останки от неговите приятелски чувства. Джон Макъло лично ми разказа как е станало това.

Един ден в квартирата му в Ню Йорк дошъл млад човек и казал, че е син на Брет Харт, че току-що пристига от Англия и носи препоръчително писмо от баща си — и подал писмото на Макъло. Макъло го посрещнал сърдечно и казал:

— Аз те очаквах, моето момче. Зная за какво си дошъл, защото вече получих писмо от баща ти. За щастие мога да ти помогна. Имам свободно място тъкмо за теб и от днес можеш да се смяташ за назначен.

Младият Харт благодарил от сърце и добавил:

— Аз знаех, че ме очаквате, защото татко ми обеща, че ще ви пише, за да ви уведоми предварително.

Писмото на Харт било в джоба на Макъло, но той не го показал на младежа. Ето в общи черти и самото писмо:

Синът ми е побъркан на тема театър и смята да се обърне към теб за помощ, защото знае, че сме стари приятели. За да не ми досажда повече, видях се принуден да го изпратя в Америка, като му дадох и писмо, в което го препоръчвам на твоето внимание и те моля в името на нашето приятелство да му помогнеш да осъществи своите

стремежи. Нямах как, просто бях принуден да напиша писмото, което той носи, но сега те предупреждавам да не обръщаш внимание на това писмо. Синът ми е влюбен в театъра, но е некадърник и от него нищо няма да излезе: не си създавай излишни грижи с него, само ще си загубиш времето.

Джон Макъло помогна на момчето, издигна го като актьор и стана втори, истински баща за него.

Казах вече неведнъж, че Харт нямах ни сърце, ни съвест, казах също, че беше долен и нечестен. Може би съм забравил да кажа само, че беше и вероломен, но ако съм пропуснал, казвам го сега.

Всеки човек прави понякога гафове, ще се изтърве я в думите си, я в постъпките си; аз не съм изключение от това правило, и на мен ми се е случвало да правя гафове. Една вечер — това беше преди десетина години — се отбих в клуба на актьорите и заварих там пет-шестима младежи, които, уединени в едно ъгълче, си пиеха пунша и разговаряха. Седнах при тях. След малко някой спомена името на Брет Харт и това накара младия човек до мен така да се разпали, че той говори, без да млъкне, цели десет минути — говори така, както говори човек само когато темата на разговора му е много близо до сърцето. Никой не го прекъсна, всички го слушаха с интерес. Младежът сипеше похвали и думите му бяха пронизани от искрен, неудържим възторг; той хвалеше госпожа Харт, хвалеше дъщерите ѝ. Разказа как живеели в едно градче, в щата Ню Джърси, с какво усърдие, с каква всеотдайност, с какво удоволствие и радост се трудели, как госпожа Харт давала уроци по музика, а дъщерите ѝ се занимавали с разни изкуства — рисували, бродирали и тъй нататък. Аз го слушах така внимателно, както и останалите, и знаех, че казва истината и нищо не преувеличава.

Но ето че той пренесе похвалите към тъй наречения глава на това изоставено семейство — Брет Харт. Каза, че щастието на семейството се помрачавало само от едно — отсъствието на Брет Харт; каза, че е трогателно да се види колко го обичат и уважават и колко го жаят, че е принуден да живее далеч от родината. Каза, че не по-малко трогателна е и мъката на самия Харт, който копнеел за родината; и как той им пращал писма с всеки параход, и как мечтаел да се върне у дома през

отпуската, но не можел поради малката заплата; и как въпреки всичко той във всяко писмо изразявал надежда, че ще има щастието да си дойде със следващия параход или с по-следващия; и каква тъжна гледка представлявало разочарованото семейство, когато параходите пристигали без бащата; и как неговата самопожертвователност била връх на благородството, защото, като истински съпруг и баща, той се лишавал от всичко, само и само да може да изпраца на семейството всеки месец част от заплатата си; и как на негово място един егоист би похарчил тези пари за пътешествие през океана.

Дотук аз „издържах на качването“, както казват покерджиите, но повече не можах и се намесих. Беше ясно, че младежът е зле осведомен и аз сметнах за свой дълг да му кажа истината:

— По дяволите! Това са глупости. Брет Харт заряза семейството си — това е истината. Може и да им пише, но аз не съм луд да повярвам в това, без да съм видял писмата; може и да жадува да се върне в родината при захвърленото семейство, но който го познава, никога няма да повярва. Обаче в едно не може да има никакво съмнение — че той нито веднъж не им е изпратил дори долар и никога не е имал намерение да им прати. Брет Харт е най-презряното, най-бездушното и най-празното същество на тоя свят...

По нервните тръпки, които пробягваха по лицата около мен, усетих, макар и съвсем смътно, че нещо става. Причината беше в мен, обаче аз не знаех това.

Но когато стигнах до средата на последното изречение, някой ме сграбчи за ръката и процеди в ухото ми:

— За бога, млъкнете! Този млад човек е Стийл, който е сгоден за една от дъщерите на Брет Харт.

Убеден съм, че характерът на човека е закон, железен закон, на който той трябва да се подчинява, независимо дали това харесва някому, или не; според мен съвсем очевидно е, че характерът е закон, даден ни свише, и че той стои на първо място и е по-важен от всички човешки закони. Дълбоко съм убеден, че всички съществуващи човешки закони имат една-единствена цел: да противостоят на божия закон, да го принизят, осмоят и потъпчат. Ние не виним паяка, че подло, от засада напада мухата и ѝ отнема живота; не наричаме този акт убийство; ние признаваме, че паякът не сам е измислил своя характер, своята природа и следователно не е отговорен за постъпки,

продиктувани му от закона на неговата природа. Ние признаваме дори нещо много по-съществено: че никакво изкуство, никаква изобретателност не са в състояние да променят паяка и да го накарат да престане да убива. Ние не виним тигъра, че се подчинява на жестокия закон на своята природа, който е вложен в него и на който тигърът е длъжен да се подчинява. Ние не виним осата за нейната кръвожадност, когато тя парализира паяка с жилото си, а после го натъпква в някоя дупка в земята, където нейната челяд всеки ден изтезвава безпомощната твар и ръфа малко по малко от нейното тяло, обричайки я на бавна и мъчителна смърт; ние признаваме, че осата спазва строго и неотклонно божия закон, като се подчинява на своята природа, която сам бог е заложил в нея. Ние не виним лисицата, сойката и редица други твари, които живеят от кражба; признаваме, че те се подчиняват на закона, който се проявява в техния характер, даден им от самия бог. Ние не казваме на овена и на козела: „Не прелюбодействай“, защото знаем, че блудството е дълбоко вкоренено в техния характер, с други думи, в тяхната природа, че бог им е казал: „Прелюбодействай!“

Ако продължим нататък и изредим всички видове характери, раздадени на милиардите представители на животинското царство, ще видим, че всеки вид има своя определена отличителна черта; а после ще видим, че всички тези черти, с всичките им отсенки са раздадени и на човешкия род; че всеки човек притежава по десетина и повече от тези черти, а у много хора могат да се намерят следи и отсенки от всички тях. В характера на нисшите животни, както ги наричаме ние, са заложени обикновено една, две, най-много три черти, ала човекът е сложно животно и в неговия характер влизат много повече черти, понякога всичките. Знаем, че заекът се отличава със своята плахост и страхливост, че са му чужди храбростта, дързостта, хищността; затова, когато става дума за заека, ние неизбежно си спомняме за неговата плахост и страхливост; и ако той има някакви други черти или качества — освен може би невероятната му плодовитост, — те никога не ни идват наум. Когато говорим за мухата и бълхата, ние си спомняме, че ни рицар с доспехи, ни тигъра страшен не можем с тях да сравним, че по дързост и наглост те превъзхожда всички животни, дори човека; ако тези твари имат някакви други качества, те дотолкова са засенчени от току-що споменатите, че изобщо не се сещаме за тях.

Когато става дума за пауна, веднага ни идва наум неговата надутост и нищо друго; заговори ли се за козела, сещаме се за неговата похотливост и нищо друго; стане ли реч за кучета, мислим за тяхната вяръност и нищо друго; спомене ли се котката, идва ни наум нейната независимост — черта, която никоя друга твар, включително и човекът, не притежава; само ако сме глупци и невежи, бихме се сетили за коварството — черта, присъща по-скоро на някои породи кучета, нежели на котката. У всяко семейство от тези животни, които ние най-нахално наричаме „нисши“, може да се намерят една или две характерни черти; и във всички случаи тези една-две черти отличават дадено семейство от останалите; освен това във всички случаи тези една-две черти се срещат у всяко животно от даденото семейство и са толкова изявени, че завинаги и неизменно определят характера на този клон от животинското царство. Във всички тези случаи ние признаваме, че различните характери са божи закон, божа повеля и всичко, което се прави в изпълнение на този закон, не подлежи на порицание.

Човекът е произлязъл от тези животни; от тях той е наследил всяка черта, която притежава; от тях той е наследил многобройните им черти в съвкупност и с всяка от тях — и своя дял от божия закон. Но той се различава много от животните по следното: той не притежава нито една черта, която в равна степен да е присъща на всички същества от неговата порода. Когато казваме, че мухата е безкрайно нахална и дръзка, ние имаме предвид всички мухи; когато казваме, че заекът е безкрайно страхлив, това се отнася за всички зайци; когато казваме, че паякът е безкрайно кръвожаден, това се отнася за всички паяци; когато казваме, че агнето е безкрайно кротко и наивно, това се отнася за всички агнета; когато казваме, че козелът е безкрайно похотлив, това се отнася за всички козли. Едва ли има животно, което да не може да се охарактеризира пълно и изчерпателно само по една негова черта, но човек и никога не може да се охарактеризира по този начин. Не всички хора са страхливи като заека; не всички са дръзки като мухата; не всички са кротки и наивни като агнето; не всички са кръвожадни като паяка и осата; не всички са крадливи като лисицата и свраката; не всички са надути като пауна; не всички са красиви като златната рибка; не всички са игриви като маймуната; не всички са похотливи като козела.

Човешкият род не може да се опише с едно-единствено определение; всеки индивид трябва да се разглежда сам за себе си. Един е дързък и храбър, друг е страхлив; един е добър и кротък, друг е жесток; един е горделив и надут, друг е скромен и смирен. Многобройните черти, пръснати по една, най-много по две наведнъж из огромния животински свят, са събрани вкупом във вид на инстинкти във всеки човек — къде по-силни, къде по-слаби, с всичките им възможни и най-тънки отсенки, било като положителни или отрицателни качества. В някои хора лошите качества са почти незабележими и на преден план изпъкват благородните черти. За такъв човек ние съдим именно по благородните черти, хвалим го и приписваме нему заслугата, че притежава тези черти. Това е просто смешно. Защото не той е измислил чертите на своя характер, не той ги е заложил в себе си; той си ги има по рождение, те са му дадени, те са закон, който бог му е наложил, и той не може да се изплъзне от този закон, колкото и да се мъчи... Странно и смешно: ние оправдаваме всички недостатъци на тварите, които пълзят, летят, плават или ходят на четири крака, защото знаем, че тези твари само се подчиняват на закона на своята природа, на божия закон и следователно не са виновни в нищо; после се обръщаме на сто и осемдесет градуса и след като ни е съвсем ясно, че сме наследили всичките си недостатъци от тези твари, твърдим, противно на всякаква логика, че те не са ни оставили в наследство своята безнаказаност и затова наш дълг е да пренебрегваме, да нарушаваме и отменяме божите закони. Струва ми се, че този довод е съвършено неоснователен, че той е не само смешен, а направо глупав.

Назадничавото ми възпитание и силата на навика ме караха да бълвам срещу Харт обвинение след обвинение, укор след укор; и всичко, което казвах, го мислех искрено. Но сега, когато ядът ми е стихнал, не го осъждам за нищо. Законът на неговата природа беше посилен от установените от човека норми и той трябваше да му се подчинява. Убеден съм, че човешкият род не е подходяща мишена за резки думи и остра критика и че единственото чувство, с което трябва да се отнасяме към човека, е състраданието; защото не той е измислил себе си и никой не го е питал, когато са се изготвяли недомислените и слаби проекти за неговия характер.

[1] Марк Твен има предвид известния роман на Ъптон Синклер „Джунглата“ (1906), в който е показана чудовищната експлоатация на работниците в чикагските кланици. — Б.пр. ↑

[2] Известни американски капиталисти. — Б.пр. ↑

[3] Писано на 13 юни 1906 г., т.е. два месеца след голямото земетресение в Америка, което разрушава голяма част от Сан Франциско. — Б.пр. ↑

[4] „Magnalia Christi Americana“ (лат.) — „Чудесата Христови в Америка“, книга от американския богослов Кетън Мазер (1663–1728). — Б.пр. ↑

[5] Франсис Брет Харт (1836–1902) — виден американски писател. — Б.пр. ↑

[6] Писано на 4 февруари 1907 г. — Б.пр. ↑

ДЖИМ ГИЛИС

От Албърт Пейн научих, че Джим Гилис е починал преди две седмици. Починал в Калифорния на седемдесет и седем години след продължително боледуване. Господин Пейн и господин Гудман отишли да го видят, но Джим бил толкова зле, че не можел да види никого. Краят на Стийв Гилис също е близо и той го очаква спокоен и весел. Живее в горите на Магарешката клисура заедно с другите двама братя, с които бях толкова близък преди повече от четиридесет години — Джордж и Били. Стийв, Джордж и Били имат цял куп внуци, но Джим си остана ерген до края.

Струва ми се, че Джим беше много по-забележителен човек, отколкото подозираха приятелите му и роднините му. Той имаше ярко, силно развито въображение, годно да импровизира, да импровизира смело и с лекота, без никаква предварителна подготовка; дума след дума, без да го е грижа за развитието на сюжета, Джим можеше да реди някаква история, да се радва на всяка своя нова приумица и да не се интересува дали разказът му ще има бляскав, ефектен край, или изобщо няма да завърши. Джим беше роден хуморист, и то много добър. Като си спомням какъв самобитен разказвач беше, все си мисля, че от него щеше да излезе първокласен майстор на перото, ако някой го беше открил и го беше напътствал няколко години. Рядко се случва геният да открие сам себе си; още по-рядко се случва да го открият приятелите му; мога дори да кажа съвсем определено: второто е направо невъзможно — поне когато става дума за литературен талант; приятелите са толкова близо до него, че за тях той не е на фокус, те не могат да уловят мащабите му, не могат да разберат, че има значителна разлика между него и тях. Те не могат да го видят в перспектива, а само в перспектива може да се види разликата между него и останалите от техния ограничен кръг.

Въпреки размерите си черквата „Свети Петър“ не може да направи впечатление на човек, който винаги я гледа отблизо и никога не е излизал от Рим; само чужденецът, който се приближава през

равнината и вижда Рим като смъртно, разлято петно, може да оцени величието на огромната катедрала, която се извишава самотна и неповторима над града. Хиляди таланти живеят и умират в неизвестност, неоткрити нито от самите себе си, нито от друг. Ако не беше Гражданската война, Линкълн, Грант, Шърман и Шеридан щяха да останат неоткрити и никога нямаше да се прославят. Аз вече съм засегнал този въпрос в една малка книжка, която написах преди много години, но все още не е издадена — „Пътуването на капитан Стормфийлд в рая“. Когато Стормфийлд попада в рая, той гори от нетърпение да зърне несравнимите и ненадминати военни гении като Цезар, Александър, Наполеон, но един от старите небесни жители му казва, че там тези военни гении не се ценят много високо, че те са само нищожни ефрейтори в сравнение с един колос на военното дело, някакъв общар, живял и умрял в неизвестност в едно селце на Ню Ингленд, който през целия си земен живот не е видял нито една битка. На земята той е останал неоткрит, но раят веднага видял в него военния гений и го обсипал с почести, които биха му отдали на земята, ако там знаеха, че е най-великият военен гений, който планетата е раждала някога.

Прекарах три месеца в дървената хижа на Джим Гилис и неговия „партньор“ Дик Стокър в Магарешката клисура — този възхитителен, спокоен, безметежен и приказен горски рай, за който вече говорих. Понякога Джим се вдъхновяваше и тогава заставаеше гърбом към огъня с кръстосани отзад ръце и подхващаше някаква измислена импровизирана история — някаква вълшебна приказка или невероятен любовен роман, чийто герой обикновено се оказваше Дик Стокър. Джим винаги твърдеше най-невъзмутимо, че това, което разказва, не е измислица, а чиста истина. Добродушният, прошарен вече Дик Стокър пушеше спокойно лулата си и слушаше невъзмутим тези фантастични измишльотини, без да продума.

В една от моите книги — ако се не лъжа, в „Хъкълбери Фин“ — съм използвал една от тези импровизации на Джим, която той бе нарекъл „Трагедията на парещия срам“. Наложил се да я смекча значително, за да стане за печат, от което тя загуби много. А тъй, както Джим я разказваше, измисляйки в самия ход на разказа какви ли не неща, тази измишльотина беше един от най-смешните разкази, които съм слушал някога. Колко блед и невзрачен стои този разказ в книгата!

А колко оригинален и ярък беше той в своя напечатан вид! Друга импровизация на Джим съм използвал в книгата „Пеша из Европа“. Това е разказ за едни наивни и невежи провинциалисти, които се мъчат да напълнят цяла къща с жълъди. Един обаятелен, възхитителен разказ, пълен с щастливи находки. Джим стоеше пред огъня и развиваше нишката с изключителна лекота, измисляйки какви ли не подробности, и както винаги настояваше, че всичко това са факти, неукрасени факти, чиста и неопровержима истина. В друга книга^[1] съм използвал разказа на Джим за котарака на Джим Бейкър — прочутия Том Куорц. Джим Бейкър беше, разбира се, Дик Стокър, а колкото до Том Куорц, той никога не е съществувал; този котарак беше плод само на въображението на Джим.

Понякога необузданото въображение на Джим му създаваше главоболия. Веднъж при нас дойде индианка, която се опита да ни продаде някакви диви плодове, прилични на едри сливи. Дик Стокър беше живял в тоя край осемнадесет години и знаеше много добре, че тези плодове не се ядат; но без да мисли, тъй просто на шега, той каза, че никога не е виждал такива плодове. Това беше достатъчно за Джим. Той започна да хвали разгорещено тези дяволски плодове и колкото повече ги хвалеше, толкова повече се увеличаваше и възхищаваше. Каза, че е ял най-малко хиляда пъти от този плод; че трябвало само да се свари с малко захар и се получавало нещо, което по вкус нямало равно на себе си в цяла Америка. Той говореше само защото му правеше удоволствие да се слуша как говори; но когато Дик го прекъсна и го попита защо не си купи от тези плодове, щом са толкова вкусни, Джим онемя за секунда-две. Бяха го хванали натясно, но той никога нямаше да се предаде; не беше от тези, които са готови да отстъпят и да признаят, че не са прави; той си даде вид, че е много радостен, задето му се удава възможност още веднъж да хапне от този толкова вкусен дар божи. Той ли да отстъпи от думата си? Никога. Убеден съм, че щеше да изяде тези плодове, дори да знаеше, че ще умре след това. Той ги купи и каза най-нехайно, че е много доволен от покупката и ако ние с Дик не искаме да опитаме това божествено нещо, то си е наша работа.

Следващите няколко часа бяха едни от най-интересните в живота ми. Джим взе една празна газена тенекия, сложи я на огъня, напълни я до половина с вода и пусна вътре тия дяволски плодове; щом водата

завря, той хвърли в тенекията шепа захар. От време на време опитваше тази воня. Постепенно плодовете се размекнаха и развариха и Джим започна да ги опитва с лъжица. Загребваше с лъжицата, вкушваше и мляскаше уж от удоволствие, после се питаше дали не е нужно да се добави малко захар, хвърляше още една шепа и продължаваше да вари; захарта вървеше шепа след шепа, а Джим вече два часа опитваше този „компот“. Ние с Дик умирахме от смях, подигравахме му се, дразнехме го, занасяхме го, а той — все едно че нищо не е станало.

Накрая Джим заяви, че „компотът“ вече е станал, станал е идеален. Той бръкна с лъжицата, вкуси, млясна с уста и се впусна във възторжени хвалебствия; после ни даде и ние да опитаме. Както можахме да се убедим, тоновете захар не бяха оказали никакво влияние на този кислоч. Какъв ти кислоч? Това беше направо киселина, ужасна киселина, нечувана киселина, в която нямаше и следа от онази сладост, която захарта би трябвало да ѝ придаде и положително щеше да ѝ придаде, ако този плод беше отгледан, където и да е другаде, а не в ада. На нас една лъжичка ни беше достатъчна, но сърцатият Джим, този безстрашен мъченик, гълташе, гълташе, гълташе и хвалеше, хвалеше, хвалеше, докато зъбите и езикът му изтръпнаха, а ние в това време щяхме да умрем от смях. После следващите два дни Джим нито хапна, нито пийна нещо; зъбите му бяха така изтръпнали, че нищо не можеше да сложи в уста: дори при поемането на въздух той потреперваше; но това не му пречеше да продължава да се възхищава от своя отвратителен „компот“ и да благодари богу за тези плодове. Това беше удивителна проява на твърдост, но Джим, подобно на останалите Гилис, беше самата твърдост.

Веднъж в годината той идваше в Сан Франциско, захвърляше грубите миньорски дрехи, купуваше какъв да е костюм за петнадесет долара и кривнал шапка, се понасяше по Монтгомъри стрийт като някой цар. Насмешливите погледи, които му хвърляха минаващите край него контета, не го смущаваха ни най-малко; той като че ли не ги забелязваше. При едно негово идване ние с Джо Гудман и още двама-трима приятели го заведохме в най-модерната билиардна. Това беше сборище на най-богатите франтове на Сан Франциско. Часът беше десет вечерта и двадесетте билиардни маси бяха заети. Ние взехме да

шарим из залата, за да дадем възможност на Джим да види тази забележителност на Сан Франциско и да ѝ се наслади.

Сегиз-тогиз някое наконтено мъжкарче пускаше иронична забележка по адрес на Джим и облеклото му. Ние чувахме тези подмятания, но се надявахме, че Джим, безкрайно доволен от себе си, няма да разбере, че се отнасят за него. Но скоро Джим се сети и реши да хване на местопрестъплението някой от тези малки хора. И не след дълго успя. Един едър, елегантно облечен млад джентълмен подметна нещо. Джим пристъпи към него и вдигнал гордо глава, произнесе натъртено:

— Това се отнасяше за мен. Извинете се или ще се бием!

Пет-шест от играчите чуха тези думи, обърнаха се, подпряха се на щеките си и зачакаха с интерес да видят какво ще стане. Жертвата на Джим се засмя подигравателно и отвърна:

— Така ли? Ами ако откажа да се извиня?

— Тогава ще изядете такъв пердах, че ще се научите да се държите прилично.

— Я виж ти? Сигурен ли сте?

Все тъй сериозен и невъзмутим, Джим каза:

— Аз ви предизвиквам на бой. Вие сте длъжен да се отзовете.

— Такава ли била работата? Бъдете любезен да определите час.

— Още сега.

— Много сте били бърз! А къде?

— Тук.

— Очарователно. С какво оръжие?

— Сачмалийка двуцевка. Разстояние тринадесет крачки.

Беше крайно време да се намеси някой. Гудман отведе настрани младия глупчо и му каза:

— Вие не знаете с кого имате работа и се излагате на голяма опасност. Може би мислите, че той се шегува, но той съвсем не се шегува, не е от тези. Говори съвсем сериозно. Ако се откажете от дуела, той ще ви убие на място; трябва да приемете неговите условия, и то незабавно, защото няма време за губене; или се съгласете на дуел, или се извинете. Разбира се, вие ще се извините — по две причини: вие го обидихте, без той да ви е направил нещо — това е едната причина; другата е, че вие положително не бихте искали да убиете невинен човек, нито пък сам да бъдете убит. Ще се извините и ще го

оставите той да диктува извинението, а вие ще повтаряте след него; то ще бъде много по-силно и по-недвусмислено от всяко извинение, което вие бихте произнесли, дори да се ръководите от най-добри намерения.

Човекът се извини, като повтаряше дословно всяка дума след Джим (в това време тълпата наоколо слушаше внимателно) и извинението беше точно такова, каквото Гудман го беше предрекъл.

[1] Става дума за „В несгоди“. — Б.пр. ↑

СКОКЛИВАТА ЖАБА

Ще се върна малко назад: моята литературна кариера започна в началото на, 1867 година. Пристигнах от Сан Франциско в Ню Йорк през януари същата година и не след дълго Чарлс Х. Уеб, когото познавах от Сан Франциско като репортер в „Булътин“, а после като издател на „Калифорниън“, ми предложи да издам един том разкази. Още не бях толкова известен, че да издавам сборник, но толкова се запалих от това предложение, че дадох съгласието си, но при едно условие: да се намери някой по-енергичен човек от мен, който да ми спести труда по събирането на разказите. Аз се ужасявах при мисълта, че трябва сам да свърши това, защото още от появата ми на този свят усещах празнина на мястото, където би трябвало да се намира моето трудолюбие. Уеб каза, че аз се радвам все пак на някаква известност по Атлантическото крайбрежие, ала аз знаех много добре, че тази известност не беше кой знае колко широка. Доколкото я имах, тя се дължеше на разказа „Скокливата жаба“. Когато Артъмъс Уърд минаваше през Калифорния през 1865 или 66 година да изнася публични сказки и се спря в Сан Франциско, аз му разказах историята със скокливата жаба, той ме помоли да я напиша и да я изпратя на неговия издател Карлтън в Ню Йорк, за да попълни един сборник, който Артъмъс бе подготвил за печат и който бе твърде малък за определената му вече цена.

Карлтън получил разказа навреме, но не го харесал много и решил, че не си струва да се правят разноски за напечатването му. Но не го хвърлил в коша, а го подарил на Хенри Клал и Клал го използвал, за да помогне на погребението на своя вестник „Сатърди прес“, който вече берял душа.

„Скокливата жаба“ излезе в последния брой на вестника и веднага бе препечатан от почти всички американски и английски вестници. Разказът доби широка известност и по времето, за което говоря, все още се ползваше с известност, но на мен ми беше напълно ясно, че се прочу самата жаба, а не аз. Аз бях все още неизвестен. Уеб

се зае лично да състави сборника с моите разкази. След като свърши работа, той ми предаде сборника и аз се понесох с него към Карлтън. Приблжих се към един от продавачите и той се наведе над тезгяха и ме попита живо с какво може да ми послужи, но когато разбра, че съм дошъл да продам, а не да купя книга, той охладня с няколко десетки градуса и наоколо повея такъв студ, че зъбите ми затракаха и щяха да изпопаднат. Попитах смирено може ли да поговоря с господин Карлтън, на което ми отвърнаха студено, че той е в кабинета си. Последваха много затруднения и препятствия, но след малко успях да преодоля всички бариери и влязох в светая светих. О, да, сега си спомням как ми се удаде това! Уеб ми беше уредил предварително срещата с Карлтън, иначе никога нямаше да преодоля бариерите. Карлтън стана и каза рязко, едва ли не нападателно:

— Е, с какво мога да ви служа?

Напомних му, че съм изпратен да преговарям с него за издаването на книгата ми. Той започна да се надува и се надува, надува, надува, докато достигна размерите на божество от втора или трета величина. После бликнаха фонтаните на неговото красноречие и две-три минути водната завеса го скриваше от погледа ми. Това бяха думи, думи и само думи, които се лееха на такъв поток, че затъмниха дневната светлина. Накрая той направи внушителен жест с дясната ръка, с който обхвана цялата стая, и каза:

— Погледнете тези полици. Всички те са пълни с книги, които чакат да бъдат издадени. Мислите ли, че ми трябва още книги? Извинете, но не ми трябва. Всичко най-хубаво.

С Карлтън се срещнах отново едва след двадесет и една години. Тогава почивах със семейството си в Швайцерхоф, Швейцария. Един ден той дойде при мен, подаде ми приятелски ръка и каза без каквито и да било предисловия:

— Аз съм, разбира се, невзрачна личност, но все пак имам поне една заслуга, с която ще се наредя между безсмъртните: навремето отказах да издам една ваша книга и така заех без никаква конкуренция едно първо място — най-голямото магаре на деветнадесети век.

По-красиво извинение едва ли можеше да се измисли и аз му казах това; казах му още, че отдавна съм дебнал да му отмъстя, но това отмъщение сега е по-сладко от всяко друго, че през изминалите двадесет и една години всяка година съм отнемал живота му по

няколко пъти, и то всеки път по нов, все по-жесток и зверски начин, но сега съм се укротил и успокоил, сега съм доволен, дори ликувам, и занаят ще го смятам за истински и верен приятел и никога вече няма да го убивам.

Съобщих за несполуката си на Уеб и той каза смело, че дори всички Карлтъновци на света да се съберат, не могат да попречат на издаването на тази книга и че той се наема да я издаде срещу десет процента от моята печалба. Така и направи. Излезе едно много хубаво томче в синьо и златно. Мисля, че го беше озаглавил „Знаменитата скоклива жаба от Калаверас и други разкази“ — цена 1 долар и 25 цента. Той поръча клишетата, отпечатването и подвързването в една печатница и пусна книгата на пазара чрез „Америкън нюз къмпани“.

През юни аз тръгнах на пътешествие с парахода „Квакер сити“. Когато през ноември се върнах във Вашингтон, намерих писмо от Елиша Блис от „Америкън пбблишинг къмпани“ в Хартфорд, с което той ми предлагаше пет процента от печалбата за една книга, в която да опиша преживелиците си по време на пътешествието. Като вариант на петте процента Блис предлагаше десет хиляди долара в брой при предаването на ръкописа. Посъветвах се с А. Д. Ричардсън и той каза: „Вземи петте процента.“ Послушах го и сключих договор с Блис.

Нямах никаква пара и тръгнах из Вашингтон да търся някакво препитание, докато пиша книгата. Съвсем случайно срещнах Уилям Суинтън, брат на историка Суинтън, и заедно с него измислихме как да изкарваме насъщния. Ние станахме създатели и основатели на един почин, който сега е съвсем обикновено явление във вестникарската работа: създадохме първия вестникарски синдикат на нашата планета. Той не беше голям, но както е известно, винаги се започва от малко. В списъка на нашите клиенти фигурираха дванадесет периодични издания; това бяха все седмичници, които едва кретаха, пръснати из най-затънтените краища на страната. За тези вестничета беше голяма гордост да имат собствен кореспондент във Вашингтон, а ние се радвахме много, че те изпитваха такова чувство. Всеки от тези вестници получаваше от нас по две кореспонденции на седмица й плащаше по долар на парче; всеки от нас пишеше по една кореспонденция седмично и изпращаше дванадесет екземпляра от нея на нашите благодетели; така двамата изкарвахме двадесет и четири долара на седмица — напълно достатъчно за нашите скромни нужди.

Суинтън беше един от най-милите и очарователни хора, които съм срещал, а ние си живеехме прекрасно, безкрайно доволни от това съжителство. И по природа, и по възпитание Суинтън беше фин човек, и по природа, и по възпитание той беше джентълмен; високо образован, той беше красива душа, чиста и в помисли, и в думи. Той беше шотландец, при това презвитерианец — презвитерианец от старата школа, който изповядваше своята религия искрено и честно и намираше душевен покой в нея. Той нямаше никакви пороци — освен ако може да се нарече порок неговата голяма и безкористна обич към шотландското уиски. Аз не смятах това за порок, понеже Суинтън беше шотландец, а за шотландеца скочът, шотландското уиски, е същото, каквото е млякото за другите хора. В неговия случай това беше по-скоро добродетел, ѝ то съвсем не евтина. С двадесет и четири долара на седмица ние щяхме да станем богаташи, ако не беше бутилката, която гълташе непрекъснато. Щом само някой от паричните ни преводи се забавеше, ние изпадахме в безизходица.

Спомням си един случай, когато пак бяхме закъсали; трябваша ни три долара, и то най-късно до вечерта. Не зная как стана тъй, че изведнъж ни дотрябваша толкова пари накуп; зная само, че непременно трябваше да ги имаме. Суинтън предложи да излезем и да потърсим — аз на една страна, той на друга. Той никак не се съмняваше, че ще успеем да намерим тази сума — надеждите му подхранваше неговата религия. Но аз не споделях тази увереност; нямах никаква представа откъде ще можем да намерим три долара и така му и казах. Имам чувството, че на него му стана срамно за мен, за моята колеблива вяра.

Но той ми каза само да не се тревожа, да не се безпокоя; съвсем просто, твърдо и убедително той рече: „Бог ще ни помогне.“ Разбрах колко сигурно разчита той на божията помощ и ми се щеше да му кажа, че ако имаше моя опит... Но да не се впускаме в подробности. Преди още да довършим разговора, неговата силна вяра подейства и на мен и аз излязох от къщи почти убеден, че бог ще ни помогне.

Обикалях улиците цял час и се мъчех да измисля откъде да взема тези три долара, но нищо не можах да измисля. Накрая хлътнах във фоайето на новопостроения хотел „Абит хаус“ и седнах на едно кресло. След малко във фоайето влезе някакво куче. То се спря, вдигна поглед към мен и в тоя поглед аз прочетох въпроса: „Ти си добър човек, нали?“ Отвърнах му също с поглед утвърдително. То завъртя

благодарно опашка, приближи се към мен, опря муцуна на коляното ми и ме погледна с неизразима обич. Беше великолепно същество, изящно като кръшна девойка, цялото кадифе и коприна. Аз погалих гладката му кафява глава, помилвах клепналите му уши и ето че веднага се влюбихме един в друг. Миг след това във фоайето влезе тържествено героят на деня — бригадният генерал Майлс, облечен с богата златно-синя униформа. Всички погледи се обърнаха към него. Той забеляза кучето, спря се и в очите му припламна искрица: очевидно сърцето го теглеше към такива изящни животни; после пристъпи напред, погали кучето и рече:

— Великолепно куче, истински красавец. Продавате ли го?

Останах поразен. Какво чудо — предсказанието на Суингън се сбъдваше! Отвърнах:

— Да.

— Колко искате за него? — попита генералът.

— Три долара.

Очевидно изненадан, генералът възкликна:

— Три долара? Само три долара? Но това е изключително куче; та то струва най-малко петдесет долара. Ако беше мое, не бих го дал и за сто. Боя се, че вие не знаете и истинската му цена. Премислете, моля ви, не искам да останете излъган.

Ако знаеше истинското положение на нещата, той щеше да разбере, че аз нямаше да остана излъган, както и не бих желал той да остане излъган.

— Само три долара. Толкова струва.

— Добре, щом настоявате — каза генералът, подаде ми парите, взе кучето и изчезна нагоре по стълбите.

След десетина минути във фоайето влезе човек на средна възраст с благодушно лице и започна да се оглежда, да наднича под масите и под креслата. Попитах го:

— Да не би да търсите едно куче?

Загриженото му лице изведнъж просветна и той отговори:

— Да. Видяхте ли го някъде?

— Да — казах аз. — То беше тука преди минутка, но тръгна след един джентълмен. Ако искате, мога да го потърся.

Рядко съм виждал изражение, изпълнено с такава благодарност. А когато заговори, за да ме помоли да потърся кучето, в гласа му

звучеше не по-малка благодарност. Казах му, че ще го потърся с удоволствие, но тъй като това все пак ще ми отнеме известно време, надявам се да ме възнагради за труда. Той веднага се съгласи, и то с най-голямо удоволствие — няколко пъти повтори „с най-голямо удоволствие“ — и попита колко искам.

— Три долара — отвърнах аз.

Той остана изненадан и възкликна:

— Боже мой, та това е нищо. Готов съм да ви дам и десет.

— Не, само три — отвърнах аз и тръгнах към стълбата без повече приказки, защото Суинтън беше помолил бог именно за такава сума и аз смятах, че ще извърша светотатство, ако поискам дори един цент повече.

Минавайки покрай администратора, попитах го кой номер има стаята на генерала и когато я намерих и влязох, заварих генерала да гали предволен кучето си.

— Съжалявам, но ще трябва да си взема кучето — казах аз.

Генералът остана много изненадан и рече:

— Да си го вземете ли? Как тъй, че то е вече мое! Вие ми го продадохте и получихте толкова, колкото поискахте.

— Това е вярно, но все пак ще трябва да го взема, защото стопанинът си го иска.

— Какъв стопанин?

— Стопанинът на кучето. То не е мое.

Генералът остана още по-изумен и за миг очевидно загуби дар слово; после каза:

— Да не би да искате да кажете, че сте ми продали чуждо куче, и то след като сте знаели, че е чуждо?

— Да, знаех, че е чуждо.

— Тогава както продавате?

— Що за въпрос? Продадох го, защото вие настоявахте да ви го продам. Вие предложихте да го купите — можете ли да отречете това? Аз не съм ви го натрапил, не съм и мислил дори да го продавам, но понеже настоявахте, реших да ви направя тази услуга...

— Услуга ли? — прекъсна ме той, преди да съм се доизказал. — За първи път виждам такава необикновена услуга! Ама работа! Да ми продадете куче, което не е ваше...

Тук пък аз го прекъснах:

— Вие привеждате такива доводи, че спорът става безсмислен. Нали сам казахте, че това куче струва сигурно сто долара. Пък аз ви поисках само три. Какво непочтено има тук? Вие предлагате повече, спомнете си, нали? Аз ви поисках само три. Можете ли да отречете това?

— Боже мой, но това няма нищо общо със същността на въпроса. Работата е там, че кучето не е ваше. Нима не ме разбирате? Вие, изглежда, смятате, че няма нищо нередно в това, да продадете нещо чуждо, щом го продавате евтино. В такъв случай...

— Моля ви да прекратим този спор — казах аз. — Каквото и да говорим, не можете да отречете, че цената, която ви определих — съобразявайки се, че кучето не е мое, — беше напълно разумна и почтена. Да спорим повече, значи да си хабим напразно думите. Аз трябва да взема кучето, защото човекът си го иска. Не разбирате ли, че нямам друг изход. Поставете се на мое място. Представете си, че сте продали чуждо куче. Представете си, че...

— Я стига, че ще ме подлудите с вашата идиотска логика! Вземете кучето и ме оставете на мира.

Върнах му трите долара и заведох кучето на стопанина му, от когото получих три долара за положения труд. Отидох си с чиста съвест, защото бях изкарал тези пари честно и почтено; трите долара, които бях получил за кучето, щяха да ме парят, защото не ми се полагаха по право, но трите, които получих за това, че върнах кучето на законния му стопанин, си бяха чисто мои, защото ги бях изкарал с честен труд. Ако не бях аз, човекът може би никога нямаше да си намери кучето.

Моите нравствени принципи си остават непоклатими до ден-днешен. Винаги съм бил честен; и знаей, че не мога да бъда друг. Никога не съм могъл да използвам пари, добити по съмнителен път.

Това е то цялата история. И част от нея е върна.

„АМЕРИКЪН ПЪБЛИШИНГ КЪМПАНИ“

Съгласно договора, трябваше да предам ръкописа на „Наивници в чужбина“ през юли 1868 година. Написах книгата в Сан Франциско и я предадох в срок. Блис приготви много илюстрации за нея и с това прекрати работата. Срокът за издаването ѝ мина и отмина, но никой не ми даваше каквито и да било обяснения. Времето продължаваше да тече и пак никакви обяснения. Аз тръгнах на четения из страната и около тридесет пъти дневно трябваше да отговарям на въпроса: „Кога ще излезе книгата ви?“

Омръзна ми да измислям все нови отговори на този въпрос, а накрая ми втръсна ужасно и самият въпрос. Във всеки, който ми го задаваше, аз виждах свой смъртен враг и дори не се мъчех да скрия това.

Щом се освободих от четенията, побързах да отида в Хартфорд, за да разбера какво става. Блис ми обясни, че вината не била негова; той държал книгата да излезе, ала директорите на компанията, някакви стари сухари, имали опасения. Те я били прегледали и почти единодушно изказали мнение, че в нея има пасажии от хумористично естество. Блис ми обясни, че тяхната фирма никога не била издавала книга, която да вдъхва такива опасения, че директорите се страхували да не би едно такова отклонение от линията на издателството да накърни сериозно репутацията му, че той бил с вързани ръце и крака и не можел да изпълни подписания договор.

Един от директорите, господин Дрейк — или по-скоро останките от това, което някога е било господин Дрейк, — ме покани на разходка с неговата карета и аз приех. Той представляваше трагична стара развалина и държането му, и приказката му бяха не по-малко трагични. Предстоеше му деликатна задача и той събира доста време кураж, преди да пристъпи към въпроса. Накрая събра достатъчно и ми обясни в какво затруднено и отчаяно положение се намирала фирмата, което вече ми беше казал и Блис. После без повече заобикалки остави и себе си, и фирмата на моето благоволение: примоли се да си изтегля

ръкописа и да освободя издателството от договора. Отвърнах, че не съм съгласен, и с това разговорът и разходката с каретата приключиха.

След това предупредих Биле да се залавя за работа, че иначе ще си имат неприятности с мен. Той разбра, че не се шегувам, и пусна книгата за набор, а аз се заех да изчета шпалтите. Но работата пак се запъна — и пак никакви обяснения. Към края на юли (мисля 1869) чашата на търпението ми преля и аз телеграфирах на Блис, че ако книгата не се пусне в продажба до двадесет и четири часа, ще го съдя да ми плати щетите.

С това всички спънки изчезнаха. Десетина екземпляра бидоха подвързани и изложени за продажба в посочения от мен срок. После пласъорите плъзнаха и започнаха да ваят поръчки. За девет месеца книгата покри всички дългове на издателството, увеличи оборотния му капитал от двадесет и пет на двеста хиляди долара и му остави седемдесет хиляди чиста печалба. Това научих от Блис и ако то беше истина, значи, че от шестдесет и пет години насам Блис за първи път казваше истината. Той беше роден в 1804.

Но да се върна към Уеб. Когато през ноември 1867 се върнах от пътешествието с „Куейкър сити“, Уеб ми каза, че „Скокливата жаба“ е била приета много благосклонно от и печата и продажбата ѝ според него върви съвсем добре, но до този момент той не успял да получи никакъв отчет от „Америкън нюз къмпани“. Той добави, че тази книга го разорила, защото я беше печатал на собствени разноски, а сега не можел да си върне парите от компанията, която само увъртала и изобщо постъпвала нечестно.

Аз искрено съжалих Уеб, съжалих го, че беше изгубил пари, само и само да ми направи услуга, а до известна степен съжалявах и за това, че той не беше в състояние да ми плати обещания процент.

Сключих договор за „Наивници в чужбина“ с „Америкън пбблишинг къмпани“. Но след два-три месеца ми дойде наум, че сигурно нарушавам договора: в него имаше един пункт, съгласно който в течение на една година няхах право да печатам мои книги в други издателства. Разбира се, този пункт не можеше да се отнася за книги, издадени преди сключването на договора. Това знаеше всеки. Но аз не го знаех, защото обикновено не знаех неща, които трябваше да се знаят, а и няхах навика да питам други, че да ме осведомят.

С моето невежество реших, че нарушавам договора с Блис и че като честен човек съм длъжен да изтегля „Скокливата жаба“ от пазара и да прекратя по-нататъшното ѝ печатане. Поставих въпроса пред Уеб. Той прие моето искане при следните условия: да му отстъпя полагащия ми се процент от печалбата; да му отстъпя безвъзмездно всички подвързани и неподвързани екземпляри от „Скокливата жаба“, които в момента се намират в издателството; да му дам на ръка осемстотин долара; освен това разбиването на матриците ще стане под негово наблюдение, за което той ще получи такава сума, каквато букволеярите биха платили за същото количество стари матрици. Използваните матрици вървяха по девет цента паунда, а матриците за „Скокливата жаба“ бяха около четиридесет паунда. От всичко това може да се заключи, че Уеб не беше лишен от търговски способности.

После Уеб изчезна за дълго от полето на моето зрение. Но междуременно се срещнах по една случайност с директора на „Америкън нюз къмпани“ и го попитах как са се уредили недоразуменията между Уеб и издателството. Той отвърна, че не знаел нищо за никакви недоразумения. Тогава му обясних, че Уеб не е успял нито веднъж да получи пари от издателството. Той пък ми обясни, че моето обяснение не отговаря на истината. Каза, че компанията изпращала редовно и в определените срокове отчети на Уеб, придружени със съответния чек. Той ме покани в кабинета си и от сметководните книги аз се убедих, че казва истината. Още от самото начало Уеб беше получавал редовно своя и моя дял и беше прибирал парите в джоба си.

По времето, когато ние с Уеб си „уредихме“ сметките, той ми е дължал шестстотин долара. Подвързаните и неподвързаните екземпляри от „Скокливата жаба“, които му оставих в наследство, впоследствие са били продадени и парите са отишли пак в неговия джоб. В тази сума влизат още шестстотин долара, които ми се полагаха като процент по договора.

С една дума, аз бях вече писател, при това писател, не съвсем неизвестен, писател, който беше издал вече една книга и не беше забогатял от това. Бях писател, чиято първа книга му струваше хиляда и двеста долара от неполучени проценти, осемстотин долара грешни пари и три долара и шестдесет цента за разбитите матрици, продадени на старо. От този момент реших, че никога вече няма да възложа на

Уеб издаването на моя книга — освен ако мога да взема достатъчно пари на заем, за да си позволя този лукс.

След излизането на „Наивници в чужбина“ аз добих, макар и не изведнъж, по-голяма известност и Уеб се възползва от случая да уведоми публиката отначало, че той ме е открил, а после — че ме е и създал. Почти единодушно беше мнението, че аз представлявам ценен капитал за американския народ и американската литература и че народът и литературата дължат дълбока признателност на... Уеб за този капитал.

С течение на времето Уеб и неговите големи заслуги бяха забравени. Тогава на сцената излязоха Блис и „Америкън пбблишинг къмпани“ и установиха недвусмислено, че те са ме открили, а после — че те са ме създали — следователно и на тях се полагаше признателност. По-късно се намериха и други претенденти за тази висока заслуга. Те изникваха ту в Калифорния, ту в Невада, ту някъде другаде и аз започнах да вярвам, че съм откриван и създаван толкова много пъти, колкото никое друго творение божие.

Уеб смяташе себе си за литератор. И може би щеше да успее да внуши това суеверие на целия свят, ако не бе го разсеял сам с публикуването на своите произведения. Те веднага го издадоха. Белетристиката му беше умилителна — просто съвсем ученическа, а поезията — не много по-добра, но въпреки всичко той продължаваше да предъква своите баналности до преди две години, когато умря от умствена преумора. Той беше празно същество, по природа и възпитание мошеник. Като лъжец имаше известни успехи, но не можа да се отличи много, защото беше съвременник на Елиша Блис, а когато трябваше да се лъже, Блис можеше да затъмни и заличи напълно цял континент Уебовци.

ПУБЛИЧНИ ЧЕТЕНИЯ

Беседи започнах да изнасям в 1866 година — в Калифорния и Невада; в 1867 изнесох една беседа в Ню Йорк и няколко по долината на Мисисипи; в 1868 обиколих целия Запад, а през следващите два-три сезона прибавих и Изтока към своя маршрут.

„Системата на лекториите“ беше тогава в пълен разцвет и бюрото на Джеймс Редпат на Скул стрийт в Бостън изпращаше лектори в Канада и Северните щати. Редпат даваше лектори за поредици от шест до осем лекции и вземаше средно по сто долара за всяка лекция. Неговата комисиона беше десет процента, като всяка лекция се повтаряше около сто и десет пъти на сезон. В списъка си той имаше достатъчно имена, които привличаха публика: Хенри Уърд Бийчър, Ана Дикинсън, Джон Б. Гоф, Хорис Грийли, Уендъл Филипс, Петролиъм В. Насби, Джон Билингс, арктическият изследовател Хейз, английският астроном Винсънт, ирландският оратор Парсънс, Агасис и други. В списъка си той имаше и двадесет-тридесет души не толкова изтъкнати, не толкова прочути, които работеха на хонорар от двадесет и пет до петдесет долара. Техните имена отдавна са потънали в забрава. За да излизат те на подиума, беше нужна някаква хитрост. И Редпат беше измислил тази хитрост. Всички лектории се стремяха към големите имена, търсеха ги жадно, упорито. Редпат задоволяваше тези искания при едно условие: за всяко име, което привличаше публика, той им даваше и по няколко такива, от които публиката бягаше. Тази система даде възможност лекториите да просъществуват няколко години, но в края на краищата ги погуби и унищожи лекционното дело.

Бийчър, Гоф, Насби и Ана Дикинсън бяха единствените лектори, които си знаеха цената и държаха на нея. В по-малките градове техният хонорар беше двеста-двеста и петдесет долара, а в големите — четиристотин. Лекторията винаги печелеше от тях (ако времето се случеше благоприятно), но обикновено губеше спечеленото благодарение на другите, от които публиката бягаше.

Между последните имаше две жени — Олив Логън и Кейт Фийлд, но първите два сезона те имаха успех. Те взимаха по сто долара и пълнеха салоните поне две години. Но след това публиката започна да ги избягва и престанаха да ги наемат за лекции. Кейт Фийлд бе добила широка, потресаваща известност с кореспонденциите си от Бостън за четенията на Дикенс в началото на неговата триумфална обиколка из Америка, които тя изпращаше по телеграфа за вестник „Трибюн“. Кореспонденциите ѝ бяха лудо хвалебствени, почти идолопоклоннически, и с тях тя попадна много точно в общия тон, защото цялата страна посрещаше Дикенс с бесен ентузиазъм. Освен това телеграфическото предаване на кореспонденции беше новост, изумително чудо, което не излизаше от устата на хората. Кейт Фийлд веднага стана знаменитост. И скоро започна да изнася беседи; но след две-три години нейната тема — Дикенс — загуби своята свежест и стана безинтересна. Още известно време народът се стичаше само да види Кейт Фийлд заради името ѝ; но беседите ѝ бяха слаби и звучаха изкуствено; и когато публиката удовлетвори своето любопитство и ѝ се нагледа, Кейт се видя принудена да напусне лекторския подиум.

Тя беше добро същество и тази нетрайна и мимолетна слава се оказа истинско нещастие за нея. Тя просто трепереше над славата си и повече от четвърт век се мъчеше по всякакъв начин да я запази, ала усилията ѝ останаха почти безуспешни. Тя почина на Сандвичевите острови, оплаквана от приятелите си и забравена от света. Известността на Олив Логън се дължеше на... само посветените знаеха на какво. Очевидно тази известност беше изкуствено раздута, а не спечелена. Наистина тя пишеше и публикуваше някакви писания във вестници и неизвестни списания, но в тях нямаше талант — нямаше дори подобие на талант. И сто години да пишеше, тези неща нямаше да ѝ донесат слава. Име ѝ създадоха всъщност вестникарските бележчици, пускани от мъжа ѝ — незначителен журналист, който работеше на дребно. В течение на година-две тези бележчици се появяваха упорито. Човек не можеше да отвори вестник, без да се натъкне на някоя от тях.

Говори се, че Олив Логън е наела вила в Нахант, където смята да прекара лятото.

Олив Логън се обявява решително против въвеждането на късата пола в следобедния тоалет.

Слуховете, че Олив Логън ще прекара предстоящата зима в Париж, са неоснователни. Тя още не е взела определено решение.

Олив Логън присъства в събота на концерта в зала „Уолок“ и се изказа одобрително за новата симфония.

Олив Логън вече се оправя от тежката болест и ако състоянието ѝ продължи да се подобрява, от утре лекарите ще престанат да издават бюлетин.

Тази всекидневна реклама имаше много интересно въздействие. Името на Олив Логън стана толкова известно на широката публика, колкото и имената на най-големите знаменитости от онова време, и хората говореха с интерес за всички нейни прояви и обсъждаха дълбокомъдро нейните мнения. Случваше се някой невежа от дълбоката провинция да започне да задава въпроси и тогава възникваха изненади за всички присъстващи:

— Коя е все пак тази Олив Логън?

Присъстващите е изумление откриваха, че не могат да отговорят на този въпрос. Никога не бе им минавало през ум да се осведомят.

— Какво е направила тя?

Присъстващите отново онемяваха. Те просто не знаеха. Не си бяха дали труд да разберат това.

— Тогава с какво е толкова известна?

— Е, имаше нещо, не помня точно какво. Не съм се интересува, но предполагам, че всички го знаят.

Просто за да се забавлявам, самият аз често задавах такива въпроси на хора, които непрекъснато мелеха за тази знаменитост, за нейните прояви и изказвания. И те откриваха с изненада, че са приемали нейната слава на честна дума и че нямат представа коя е тази Олив Логън и какво е направила — ако изобщо е направила нещо.

Благодарение на тази странно създадена известност Олив Логън успя да стъпи на лекторския подиум и най-малко два сезона народът се тълпеше в залите само за да я види. Тя беше само едно име и гардероб от скъпи тоалети и при все че нито едното, нито другото имаше

някаква трайна стойност, известно време те ѝ носеха хонорар от сто долара на вечер. Но още преди двадесет и пет години хората вече я бяха забравили напълно.

Ралф Килър беше много приятен спътник при моите набези в Бостън и ние често водехме дълги разговори и пушехме в стаята си, след като комитетът ни изпращаше до хотела. А без комитета никога не минаваше; неговите членове, които носеха копиринени лентички на реверите, ни посрещаха на гарата и ни откарваха до салона; на сцената те се нареждаха на столове зад мен, подобно на актьорите от негърската комедия; отначало беше прието председателят на комитета да ме представя на публиката, но той вършеше това с такива пошли хвалебствия, че на мен ми ставаше срамно и аз започвах беседата с голяма мъка. Това беше глупав обичай. Съвсем нямаше нужда от представяне, още повече че това обикновено вършеше някое глупаво магаре, подготвило предварително своята реч, която гъмжеше от тъпи комплименти и нещастни напъни за остроумие. Ето защо след първия сезон аз започнах да се представям сам, като, разбира се, пародирах изтъркания начин за представяне. Тази промяна не се понрави на председателите на комитета. За всеки от тях беше неизразимо удоволствие да се изправи пред многобройната публика от негови съграждани и да произнесе засукана я реч; нима можеше да се очаква, че те ще се помирят с отнемането на това удоволствие?

Моето встъпително слово имаше успех в началото, но после загуби ефекта си. То трябваше да бъде изготвено много старателно и обмислено и да се произнася много сериозно, за да подведе публиката и тя да помисли, че говори председателят на комитета, а не лекторът; освен това потокът от преувеличени комплименти трябваше да ѝ дойде до гуша; после, към края на встъпителното слово, аз съвсем между другото споменавах, че лекторът съм аз и тогава ставаше ясно, че говоря за самия себе си. Ефектът от този трик не беше никак лош. Но както казах, тази карта имаше успех само известно време: вестниците отпечатаха встъпителното ми слово и аз не можех да го използвам повече, защото публиката го знаеше предварително и съдържаше чувствата си.

След това опитах едно встъпително слово, заимствано от моите обиколки из Калифорния. За първи път то беше произнесено напълно сериозно от един недодялан златотърсач в селището Рижо куче.

Колкото и да се опъваше той, публиката го принуди да се качи на подиума и да ме представи. Златотърсачът постоя замислен няколко секунди, после каза:

— Аз не знам нищо за този човек. Тоест... знам само две неща: едното е, че той никога не е лежал в затвора, а второто (след кратка пауза, почти тъжно), че не мога да си обясня защо не е лежал.

Този начин на представяне имаше ефект известно време, но после попадна в печата и цялата му сочност отиде по дяволите. Оттогава престанах да се представям на публиката.

Понякога ми се случваха малки приключения, но все такива, които се забравяха лесно. Веднъж пристигнах късно в едно градче и не намерих на гарата нито посрещачите от комитета, нито шейна. Тръгнах наслуки по улиците, огрени от луната, срещнах на едно място цяла тълпа, която отиваше някъде, реших, че отива на лекцията (предположението ми се оказа правилно), и се присъединих към нея. На входа се опитах да се промъкна по-бързо вътре, но контролата ме спря:

— Вашето билетче, моля!

Наведох се към него и прошепнах:

— Не се безпокойте, аз съм лекторът.

Онзи примижа многозначително с едно око и каза толкова високо, че го чуха всички:

— Тия не ми минават вече. Досега трима лектори се вмъкнаха в салона. Четвъртият ще трябва да си плати.

Ща не ща, платих си — това беше най-лесният изход от неудобното положение.

Всеки сезон трябваше да излизаме с нова беседа, която се подлагаше най-напред на проверка пред публика от две и хиляди и петстотин души в старата бостънска концертна зала; тази проверка определяше търговската стойност на беседите. Но лекционните обиколки започваха всъщност не от Бостън, а от околните градове. Ние излизахме в Бостън едва след като репетирахме около един месец в тези градове и внасяхме всички необходими поправки и изменения.

При тази система цялата лекторска гвардия се събираше в Бостън в началото на октомври и прекарваше няколко седмици в безделие и приятни срещи. Ние живеехме в хотела на Йънг, но по цял ден киснехме в бюрото на Редпат, пушехме и бърбехме, а надвечер се

пръсвахме из околните градове, които ни даваха да разберем какво е хубаво и какво куца в новите ни лекции. Провинциалната публика е възискателна. Анекдот, който тя ще посрещне със сдържан смях, предизвикваше истинска буря в големия град. Един среден успех в провинцията означаваше триумф в многолюдния град. И тъй, когато в края на краищата излизахме на голямата сцена в концертната зала, оценката вече ни беше в джоба.

Но понякога лектори, които бяха „нови в занаята“, не знаеха колко голямо значение имат „пробите на сурово“ и се явяваха в концертната зала с непроверена продукция. Имаше един такъв случай, който не на шега разтревожи някои от нас още щом видяхме афиша. Де Кордова, хуморист — той именно ни накара да се разтревожим. Мисля, че истинското му име беше друго, но съм го забравил. Той печаташе по списанията мрачно хумористични разказчета, които се посрещаха благосклонно и му бяха създали доста широка известност. Но ето че изведнъж започна да браконьерства в нашия запазен периметър и ни свари съвсем неподготвени. Неколцина от нас просто се поболяха — толкова се поболяха, че се отказаха да изнасят беседи. Ние отложихме ангажиментите в по-отдалечените краища и останахме в града. Ние — Насби, Билингс и аз — заехме предни места на един от балконите и зачакахме. Залата беше пълна. Когато Де Кордова излезе на сцената, публиката го посрещна, както ни се стори, прекалено радушно и почти неприлично шумно. Мисля, че у нас нямаше злоба, нито дори завист, но все пак ни стана неприятно. Когато разбрах, че той се готви да чете хумористичен разказ, именно да чете, аз се поуспокоих, но все още имах известни опасения. За него, както за Дикенс, беше нагласен висок, подобен на бесилка портал, украсен с драперии, а той стоеше малко зад него, осветен отгоре от скритите лампи. Цялата тази бутафория изглеждаше доста стилна и дори внушителна. Публиката беше толкова сигурна, че той ще я разсмее, че прие на вяра първите десетина изречения и се разсмя от сърце — така се разсмя, че на нас ни беше трудно да понесем това, и ние обесихме носове. Все пак аз не губех надежда, че той ще се провали, понеже виждах, че не може да чете.

Скоро смехът започна да утихва и да се съсредоточава само на отделни места, после изгуби своята непосредственост, след това се появиха паузи, които взеха да стават все по-дълги и по-дълги. Накрая

се възцари почти пълна тишина, нарушавана само от този безжизнен, необигран глас, който мърмореше монотонно. Залата утихна и цели десет минути седеше мъртва и безчувствена. От гърдите ни се изтръгна дълбока въздишка; тя би трябвало да бъде въздишка на съжаление за нашия провалил се събрат, но не — ние бяхме подлеци и егоисти, какъвто е целият човешки род, и тази въздишка бе израз на нашата радост от провала на този събрат, който не беше ни сторил нищо.

Сега той вече не четеше, а се измъчваше; току бършеше лице с носната си кърпа, а гласът му и цялото му държане молеха смирено за съчувствие, за помощ, за милост и всичко това представляваше една трагедия. Ала публиката седеше студена и безчувствена и го гледаше само с някакво любопитство, чудейки се как ще свърши всичко това.

Високо на стената имаше голям часовник. След малко цялата зала откъсна поглед от четеца и се вторачи в циферблата. Ние знаехме от горчив опит какво означава това; ние знаехме какво предстои, но очевидно четецът нямаше представа от това. Часът приближаваше девет, половината от публиката следеше стрелките, а четецът продължаваше да се мъчи. В девет без пет хиляда и двестата души станаха като един и се разляха като вълна по пътеките към изходите! Четецът сякаш се парализира: няколко минути той стоя със зинала уста, гледайки с ужас това масово бягство, после се обърна умърлушен и нас пусна сцената с несигурната, колеблива походка на сомнамбул.

Виновни бяха уредниците. Те би трябвало да го предупредят, че последните коли за предградията тръгват в девет и че половината зала ще стане и ще си тръгне по това време, та който ще да говори на сцената. Доколкото си спомням, Де Кордова никога вече не излезе на публично четене.

Много добре помня Петролиъм Възувиъс Насби (Лок). При започване на Гражданската война той работеше в редакцията на толедския „Блейд“ — стар, преуспяващ и много популярен седмичник. Той пусна едно от „Писмата на Насби^[1]“ и с това удари на златна жила. А Насби веднага се прочу. Избрал този нов път, той нанасяше всяка седмица възхитителни удари на медноглавите^[2] и демократите и писмата му се препечатваха навред, от Атлантическия до Тихия океан, и се четяха с неударим смях от всички — впрочем, с изключение на най-тъпите и закостенели демократи и медноглави. По внезапност

славата на Насби приличаше на взрив, а по обхват — на атмосферата. Скоро му предложиха да поеме командуването на рота; той се съгласи и вече се готвеше да замине на фронта, но губернаторът на щата излезе по-умен от политическите господари на немския поет Кьорнер и унгарския Петьофи, отказа да подпише назначението на Насби и му заповяда да си остане у дома. Той беше казал, че на бойното поле Насби ще бъде само един войник с една сабя, а у дома с перото си ще представлява цяла армия, при това с артилерия! Насби се подчини и продължи да пише парливите си писма.

Видях го за първи път в Хартфорд. Мисля, че това беше три-четири години след войната. Операта беше претъпкана с хора, дошли да чуят неговата беседа „Проклет да е Ханаан^[3]“. Той беше излизал с тази беседа — само с нея и с никоя друга — цели две или три години, беше я повтарял неколкостотин пъти и въпреки това сега не можеше да каже едно изречение — освен първото, без да поглежда в ръкописа. Появата му на сцената бе посрещната с взрив от аплодисменти, но той не се спря да се поклони или да отговори, по какъвто и да е начин на приветствието, а продължи право към катедрата, разтвори папката си върху нея и се вкамени в едно положение, което не промени час и половина, колкото траеше беседата: приведен над катедрата, подпрял се здраво на лявата ръка — същински кол, сложил дясната на гърба си. Само тя се протягаше на всеки две-три минути напред, обръщаше лист и пак отиваше отзад на гърба — също като машина, отмерено, бързо, точно. Човек би могъл дори да си въобрази, че чува тракането ѝ. Едър и як, Насби се обличаше как да е, провинциално и приличаше на някой недодялан фермер.

Изгарях от любопитство да го чуя как ще започне. Той не ме остави да чакам дълго. Щом се подпря на лявата ръка-патерица, отметна дясната на гърба и се приведе над ръкописа, той повдигна леко глава, стрелна с поглед публиката и с гръмовития си мечешки глас изрева следното:

— Всички ние сме произлезли от нашите деди!

И продължи да рече така до края, като отминаваше безцеремонно непрекъснатите аплодисменти и смях и сякаш изобщо не ги забелязваше. Беседата му представляваше безпогрешни залпове, които биеха в робовладелството и неговите апологети от Севера, и нейният успех се дължеше на съдържанието, а не на начина, по който четеше; в

четенето му нямаше никакво изкуство — освен ако могат да се нарекат изкуство голямата и заразителна искреност и поривистост. Щом свърши беседата си, той обърна гръб на залата и излезе от сцената, сякаш нестихващите аплодисменти не се отнасяха до него.

Той имаше телосложение на бик, а сила и издръжливост — на борец шампион. По онова време експресите не вървяха начесто. Той беше пропуснал връзката на една гара и за да не закъснее за беседата в Хартфорд, беше пътувал цяла нощ и цял ден във вагон за добитък — а беше посред зима. От вагона бе дошъл направо в залата, без да вечеря; и въпреки всичко гласът му гърмеше мощно от катедрата, а самият той не проявяваше никакви признаци на сънливост и умора. След беседата седнахме с него да вечеряме и бърбихме до полунощ, но първи клюмнах аз, а не той. Той ми каза, че през първия си сезон е чел беседата „Проклет да е Ханаан“ по двадесет и пет пъти месечно, девет месеца поред. Струва ми се, че никой друг лектор не е достигал този рекорд.

Той ми каза още, че след като изнесъл беседата двеста двадесет и пет пъти, един от резултатите бил, че можел да казва първото изречение, без да поглежда в ръкописа, и понякога, в пристъп на безумна смелост, наистина правел това. И още един резултат: след продължителна обиколка той се прибрал у дома; вечерта седнал до камината и се замислил нещо, но не щеш ли, в този миг часовникът ударил осем и прекъснал размисъла му. И понеже навикът си е навик, преди да се съобрази къде се намира, Насби прогърмял: „Всички ние сме произлезли от нашите деди!“

[1] В годините на Гражданската война Петролиъм Насби, което е псевдоним на американския писател Дейвид Рос Лок (1833–1888), осмивал жестоко привържениците на робовладелския Юг. — Б.пр. ↑

[2] Така обикновено наричали републиканците, привърженици на метежниците робовладелци от Юга. Демократическата партия по начало е била партия предимно на робовладелците. — Б.пр. ↑

[3] Според Библията Ной проклетел своя внук Ханаан и потомците на Ханаан били поробени. Беседата на Насби е била против робството. — Б.пр. ↑

ЖЕНИТБАТА

В началото на февруари 1870 година се ожених за Оливия Д. Лангдън и се преселих в Бъфало, щата Ню Йорк. Утре^[1] се навършват тридесет и шест години от женитбата ни. Жена ми се помина преди осем месеца във Флоренция, Италия, след като боледува тежко двадесет и два месеца.

За пръв път я видях във вид на миниатюра от слонова кост в каютата на брат й Чарли на парахода „Куйкър сити“ в залива на Смирна през лятото на 1867 година. Тогава тя караше двадесет и втората година. А за първи път я видях в плът и кръв в Ню Йорк през декември след споменатото лято. Тя беше слабичка, красива, с нещо момичешко в нея, или по-точно, беше хем момиче, хем жена. И си остана такава до последния ден от живота си. Зад сериозната й деликатна външност горяха неугасимите огънове на съчувствието, енергията, предаността, въодушевлението и безграничната й всеотдайност. Телом тя си остана слаба цял живот и живееше благодарение на духа си, който се отличаваше с несъкрусима надежда и смелост.

Тя беше заболяла на шестнадесет години, когато паднала на леда и получила частична парализа, от чиито последици не се възстанови напълно до края на живота си. След това падане лежала на легло две години, и то само по гръб. През това време викали всички големи лекари в Елмайра, но те се оказали безсилни. В онези дни и в Стария, и в Новия свят много се говореше за доктор Нютън, когото и там, и у нас смятаха за шарлатанин. Той ходеше от град на град с много шум и фанфари, като някоя коронована особа, като цирк. Навсякъде неговото пристигане се оповестяваше няколко седмици отнапред чрез огромни цветни афиши, които разлепваха по стените наред със страхотно големия му портрет.

Един ден Андрю Лангдън, роднина на жена ми, отишъл у тях и казал: „Вие кого ли не викахте; опитайте сега и този шарлатанин. Той се е установил в центъра на града, в «Ратбън хаус», и лекува богатите

по военновременни цени, а бедните — даром. Аз лично видях как повъртя ръце над главата на Джейк Браун, а после му взе патериците и оня закрочи, като че ли никога нищо не му е имало. Видях го да върши такива чудеса и с други сакати. Хайде, другите може да са били подставени с рекламна цел, но с Джейк няма лъжа. Повикайте Нютън.“

Нютън дошъл. Момичето лежало по гръб в леглото. На тавана над него висяла макара. Тя стояла неизползвана от дълго време. Били я поставили там с надеждата, че с нейна помощ ще могат от време на време да изправят болната в седнало положение, за да поотпочива. Но нищо не излязло, защото при всеки опит да я вдигнат на нея й призлявало и я обземала страшна слабост. Нютън разтворил прозорците — отдавна затворени и скрити зад тъмни завеси — и произнесъл кратка, но гореща молитва; после прегърнал момичето през рамо и рекъл: „А сега, дете мое, да поседнем.“

Близките се уплашили и понечили да го спрат, но той не им обърнал внимание и приповдигнал болната. Тя поседяла няколко минути, без да й призлее или да усети пристъп на слабост. След това Нютън казал: „А сега, дете мое, да се поразходим.“ Той й помогнал да стане и тя, опирайки се на ръката му, направила няколко крачки. Тогава Нютън казал: „Направих всичко, каквото можах. Но тя не е излекувана. И едва ли някога ще се излекува. Няма да може да ходи на големи разстояния, но ако всеки ден прави упражнения, скоро ще може да изминава стотина-двеста крачки и вероятно ще трябва да се задоволи с това до края на живота си.“

Той взел за визитата хиляда и петстотин долара, но свършил работа за сто хиляди. Защото от осемнадесетата до петдесет и шестата си година тя винаги можеше да измине неколкостотин крачки без почивка; а неведнъж се е случвало да изминава и по четвърт миля, без много да се умори.

В Дъблин, Лондон и други градове с Нютън често ставаха скандали. И в Европа, и в Америка неведнъж го оскандализираха, но семействата Лангдън и Клемънс му останаха благодарни завинаги. Той казваше, че може би от неговото тяло се излъчват някакви особени токове, които лекуват болния.

Истината, честността, искреността — това бяха вродени в нея качества. Нейната преценка за хората и нещата беше сигурна и точна. Интуицията й почти никога не я лъжеше. И когато даваше преценка за

характера или постъпките на приятели или непознати, винаги проявяваше благородство, благородството никога не ѝ изневеряваше. Сравнявал съм я със стотици хора и си оставам убеден, че тя имаше най-съвършения характер, който съм срещал някога. Тук мога да добавя, че тя беше и най-обаятелната и същевременно пълна с достойнство личност. Характерът ѝ беше такъв, че не само предразполагаше човека към нея, а просто го караше да я боготвори. Нямаше случай някой от прислугата ѝ да е напуснал по своя воля. И понеже тя умееше да прецени с един поглед човека, почти не се бе налагало тя да накара някого да напусне.

Беше винаги весела и винаги умееше да предаде тази веселост на околните. През деветте години, които прекарахме в бедност и дългове, все намираще начин да ме извади от отчаянието и да ми покаже някой светъл лъч сред черните облаци. През всичкото това време не съм я чул да се оплаче — както не съм чул и децата да се оплакват. Защото тя ги беше възпитала така и те черпеха твърдост от нея. Обичта, с която тя се отнасяше към близките хора, приемаше формата на боготворене и със същата форма ѝ отвърщаха роднините, приятелите, прислугата.

От нашия брак се получи доста необикновено съчетание, доста необикновено цяло, тъй да го кажем — нейният характер и моят. Тя изливаше безкрайната си обич и привързаност в целувки, милувки и един речник от гальовни думи, чието богатство винаги ме е поразявало. Пък аз бях по рождение сдържан — както в нежните думи, тъй и в милувките — и нейните нежности ме заливаха тъй, както лете вълните заливат Гибралтар. Както вече споменах някъде, в нашия род нямаха навик да се целуват. В нашето градче също нямаха този навик. Целувките и милувките свършваха в деня на сватбата — ведно с невъзможното изпълнение на пиано в този ден.

Тя имаше чистосърдечния смях на момиче. Рядко се разсмиваше, но когато това се случеше, смехът ѝ звучеше като вдъхновяваща музика. Последния път я чух да се смее, когато вече лежеше болна повече от година, и аз написах нещо по този повод — нещо, чието място не е тук.

Утре се навършват тридесет и шест години от сватбата ни. Бракосъчетанието стана в къщата на баща ѝ в Елмайра, щата Ню Йорк, и на другия ден заминахме със специален влак за Бъфало с цялата фамилия Лангдън и Бийчърви и Туитчълви, които бяха на сватбата.

Щяхме да живеем в Бъфало, където ми предстоеше да стана един от редакторите и собствениците на тамошния вестник „Експрес“. Аз изобщо не познавах Бъфало, но бях писал на един приятел да се погрижи за квартира за младото ми семейство. Бях му обяснил да намери някое що-годе прилично общежитие, което да отговаря на ниската ми заплата като редактор. Пристигнахме на гарата в Бъфало към девет часа, посрещачите ни настаниха в няколко шейни и взехме да обикаляме Америка — така поне ми се я стори, защото едва ли остана кътче и улица в града, през които да не сме минали, и аз ругаех на поразия приятеля си и какво ли не му надумах, задето бе намерил общежитие очевидно без определено местонахождение. Оказа се, че са ми скроили заговор и жена ми е знаела за него, а аз нищо не знаех. Баща ѝ, Дървис Лангдън, ни беше купил и обзавел нова къща на модната улица Делауер авеню, беше настанил вече там готвачка, прислужнички и един млад серт кочияш — Патрик Макалийър, ирландец, и сега ние обикаляхме целия град, за да може през това време част от заговорниците да отидат с друга шейна до къщата и да се погрижат за едно-друго — да се запалят навсякъде светлините, да се пригответи топла вечеря за тайфата. Когато най-сетне пристигнахме и влязохме вътре, аз кипнах при вида на тази приказна обстановка и без много да му мисля, наругах здравата моя приятел, че е такъв глупак да ни наеме къща, която съвсем няма да ми е по кесията. Тогава господин Лангдън измъкна отнякъде една красива кутия, отвори я и извади от нея нотариалния акт за къщата. Така комедията завърши много приятно и ние седнахме да вечеряме.

Компанията се разотиде към полунощ и ни остави сами в новите ни покои. След това готвачката Елин дойде при нас да ѝ поръчаме какво да пазарува на заранта — а ние с жена ми дори не знаехме на тегло ли се мери телешкото или на дължина. Признахме си невежеството и Елин много се смя — като истинска ирландка. После дойде кочияшът Патрик Макалийър да му дадем нареждания какво ще прави на другия ден и тогава всъщност го видяхме за първи път.

Сега всичко изглежда много просто, бързо и лесно, но това е заблуда. Всъщност работата съвсем не протече така гладко и безпрепятствено. Подготовката продължи твърде дълго. Три-четири предложения за женитба бяха посрещнати с отказ. Аз кръстосвах страната да изнасям беседи, но все пак успях да се отбивам сегиз-

тогиз в Елмайра и да подновявам обсадата. Веднъж въртях, суках, но успях да изкопча от Чарли Лангдън покана да им гостувам една седмица. Седмицата беше повече от приятна, но уви, свърши. Чудех се какво да направя, че да ме оставят да им погостувам още няколко дни. Всичките хитрини, които ми идваха наум, ми се струваха твърде прозрачни. Те не можеха да измамят дори мен, а щом човек не може да измами сам себе си, надали ще може да измами другите. Но накрая щастието ми се усмихна, и то най-неочаквано. Това беше една случайност — толкова честа в миналите векове и толкова рядка в наши дни, една случайност, в която имаше пръст провидението.

Вече се стягах да заминавам за Ню Йорк. Пред пътната врата стоеше колата с моя куфар, а на седалката, хванал поводите в ръка, седеше кочияшът Барни. Беше към осем-девет часа вечерта — вече тъмно. Аз се сбогувах със семейството, излязло на верандата, а после се качихме с Чарли на колата. Седнахме на седалката в задната част на колата, която беше направена импровизирано специално за нас, без да е закована за ритлите; за мое щастие ние не знаехме това. Чарли пушеше. Барни плесна коня с камшика. Конят потегли толкова рязко, че ние с Чарли се прекатурихме и изхвъркнахме от колата. В тъмнината горящата угарка на неговата пура описа червена дъга, която все още е пред очите ми. Това беше единственото различимо нещо в тази мрачна трагедия. Аз паднах право на темето си, останах за миг в това положение, а после се строполих безчувствен на земята. Припадъкът бе много добре изпълнен, като се има предвид, че не го бях репетирал. Улицата беше с калдъръм, но в момента го поправяха. И главата ми бе попаднала точно в една ямичка между четири камъка. Тя бе засипана с чист, пресен пясък, който изигра ролята на възглавница. Главата ми дори не се бе докоснала до околните камъни. Нямах и драскотина. А и самият удар не беше силен. Изобщо нищо ми нямаше.

Чарли се беше ожулил доста, но загрижен за мен, почти не забеляза това. Цялото семейство се завтече към мен, а най-отпред — Тиодор Крейн с бутилка коняк в ръка. Той ми изля в устата такова количество, че можеше да се задавя и закашлям, но не успя да ме свести — аз имах грижата да не успея. Вайканията и съжалителните възклицания галеха приятно слуха ми. Това беше един от най-щастливите мигове в живота ми. Нищо не го помрачаваше, освен

мисълта, че нямам поне драскотина и съм здрав и читав. Страхувах се, че рано или късно това ще се разбере и тогава ще трябва да си замина. Бях се отпуснал като пън и само с общи усилия Барни, господин Лангдън, Тиодор и Чарли успяха да ме замъкнат в къщата. И ето че ме оставиха в гостната. Победа! Сега можех да им натрапя спокойно присъствието си — ако не за неопределено, то поне за известно време — и тук несъмнено имаше пръст провидението.

Положиха ме в едно кресло и повикаха домашния лекар. Горкият старец, жал ми стана, че го безпокояха по това време, но работата си е работа, а аз не можех да се възпротивя, понеже бях в безсъзнание. Госпожа Крейн, тази добра душа (тя беше у дома преди три дни, побеляла, но все така хубава и отзивчива), донесе шише с някаква огнена течност, предназначена да намали болките при контузия. Но аз си знаех, че моята контузия няма да се поддаде на такава провокация. Тя изля от тази течност на главата ми и взе да я размазва и разтрива, а струйка от адската смес потече по гърба ми и където минаваше, имах чувството, че става горски пожар. Но тези мъки бяха изкупени. Когато забеляза, че тя се умори да ме разтрива, мъжът ѝ, Тиодор, предложи да я смени Ливи. Това беше добре дошло за мен. Иначе аз трябваше да се свестя след малко. Но под грижите на Ливи — ако тя продължаваше да ме разтрива — можех да си остана в несвяст и до ден-дневен. Колко приятни бяха тези разтривки! Толкова приятни, толкова успокоителни, толкова замайващи, че облекчиха дори огъня от тази дяволска течност, дошла да смени универсалното лекарство на Пери Дейвис.

След това дойде старият доктор и пое работата като специалист — сиреч, зае се да изследва главата ми и да търси по нея рани, подутини и цицини, след което обяви, че такива няма. Каза, че трябва само да си легна и да забравя това произшествие и на сутринта ще бъда здрав. Но не позна. Сутринта аз съвсем не бях здрав. Това не влизаше в моите сметки и нямах никакво намерение да оздравявам. Но казах, че ми е нужно само спокойствие и не е необходимо да викат повече доктора.

Благодарение на това произшествие гостуването ми продължи още цели три дни и това помогна да постигна целта си. През тези три дни успях да се придвижа още няколко крачки към нея. При следващото гостуване работата се уреди и ние се сгодихме условно; условието беше да получим съгласието на родителите.

При един разговор с господин Лангдън той ми обърна внимание върху едно обстоятелство, което и самият аз бях забелязал: че съм никому неизвестна личност, че никой от близките им, освен Чарли не ме познава, а той е твърде млад, за да може правилно да прецени даден човек; че аз съм от другия край на Америка и само хора от този край биха могли да ме препоръчат — ако има за какво. С една дума, той поиска препоръки за мен. Аз му посочих хора, които да му ги дадат, и той рече, че сега ще прекратим за известно време работата, докато той пише на тези хора и получи отговор от тях, а дотогава аз ще трябва да чакам.

Отговорите дойдоха. Повикаха ме в Елмайра и направихме още едно съвещание с бъдещия ми тъст. Аз го бях насочил към шестима видни граждани на Сан Франциско, между които и двама свещеници, а той по свое усмотрение беше писал на един банков счетоводител в Сан Франциско, бил някога директор на неделното училище в Елмайра. Не може да се каже, че отговорите бяха насърчителни. Всички тези хора се оказаха откровени до крайност. Те не само се изказваха неодобрително за мен, но проявяваха прекалено и съвсем ненужно усърдие. Единият от свещениците (Стебинс) и бившият директор на неделното училище (жалко, че съм му забравил името) завършваха мрачната характеристика за мен с предсказанието, че един ден ще умра като последен пияница. Това беше едно от обикновените неопределени пророчества. Не се казваше кога ще се сбъдне, та човек поне да знае колко да чака. Аз и досега го чакам да се сбъдне, но няма никакви изгледи за това.

Когато свършихме с четенето на писмата, настъпи продължително мълчание: ние седяхме сериозни и дълбоко покрусени. Аз просто не знаех какво да кажа. Господин Лангдън, изглежда, също. Накрая той вдигна хубавата си глава, устреми към мен ясения си прям поглед и каза:

— Откъде ги измислихте тези хора? Нямате ли поне един приятел на тоя свят.

— Очевидно нямам — отвърнах аз. Тогава той рече:

— Отсега аз съм ви приятел. Вземете дъщеря ми. Аз ви познавам по-добре, отколкото тези хора.

Така неочаквано и щастливо се реши моята съдба. По-късно, когато ме чу с какво чувство на възхищение говоря за Джо Гудман, той

ме попита къде живее този Гудман. Казах му, че на Тихоокеанското крайбрежие.

— Изглежда, че сте големи приятели с него, а? — попита той.

— Много големи — потвърдих аз. — По-добър приятел никога не съм имал.

— Тогава къде ви беше умът? Защо не ме насочихте към него?

— Защото и той щеше да изтърси цял куп лъжи, само че в обратен смисъл. Онези ми лепнаха всички възможни пороци, а Гудман щеше да ме разкраси с всички възможни добродетели. А на вас, разбира се, ви трябваше безпристрастно мнение. Аз знаех, че от Гудман такова няма да получите. Надявах се да го получите от хората, които ви посочих, и може би те са обективни. Но да си призная, не очаквах все пак, че ще се изкажат така зле за мен.

Сгодихме се на 4 февруари 1869 година. Венчалният пръстен беше от злато и чист, без камъни. От вътрешната му страна бе гравирана горната дата. След една година аз го свалих от пръста ѝ и го дадох на златар да гравира още една дата: 2 февруари 1870 година — деня на нашата сватба. Оттогава тя никога вече не го свали от пръста си.

В Италия, когато смъртта беше върнала на нейното мило лице загубената ѝ младост и тя лежеше в ковчега красива и очарователна, досущ такава, каквато изглеждаше като момиче и булка, понечиха да свалят този пръстен от пръста ѝ, за да остане за спомен на децата. Но аз не разреших това кощунство. Погребахме я с него.

Скоро след годежа ни започнаха да излизат шпалтите на първата ми книга „Наивници в чужбина“, и тя ги изчиташе заедно с мен. Дори ги редактираше. От тези дни до последните месеци от своя живот — повече от три десетилетия, тя беше мой верен, умен и неуморим редактор.

[1] Писано на 1 февруари 1906 г. — Б.пр. ↑

СУЗИ ПИШЕ МОЯТА БИОГРАФИЯ

На тринадесет години Сузи, слабичко момиченце с кестеняви плитки, които преливаха в златисто около врата, беше може би най-заетата пчелица в семейния кошер — учене, лечебна гимнастика, различни игри и занимания, но въпреки това по свой почин, подбудена от обич, си беше намерила още едно занимание: да пише моята биография. Тя вършеше това вечер в стаята си и криеше написаното. След известно време майка ѝ откри нейните записки и ми ги показа. А после призна „престъплението“ си пред Сузи и ѝ обясни колко се гордея с нея. Спомням си това време с дълбока радост. И друг път ми бяха правили комплименти, но никога не се бях трогвал така, никога те не са ми били толкова скъпи. Сега мога да кажа, че от всички комплименти, от всички похвали и почести, с които съм бил удостояван, най-високо ценя стореното от Сузи. Препрочитам тези редове сега, след толкова години, и те отново ме вълнуват като най-висока награда и ми носят същата радостна изненада, каквато ми носеха тогава, но сега тя е примесена с тъга, защото прилежната и припряна ръка, написала тези редове, никога няма да докосне моята — и аз разбирам как се чувства скромният, неочакващ почести човек при вида на кралския указ, с който му се дава благородническа титла.

Прелиствайки един от бележниците си, който не бях докосвал години наред, се натъкнах на една моя бележка за тази биография. Съвсем ясно е, че в онези далечни дни аз, било на закуска, било на обяд, съм позирал за тази биография. Какво говоря, направо си спомням, че позирах и дори, че Сузи беше забелязала това. Помня как една сутрин на закуска подхвърлих някакво остроумие с доста самодоволен вид и как след това Сузи беше казала тайно на майка си, че папа прави това заради биографията.

В писаното от Сузи не мога да променя нито ред, нито дума, само ще предам тук-таме откъси, в които е отразена особената простота на едно чисто сърце, на прекрасното детско сърце. Всичко, което извира от това сърце, се отличава с очарование и изящество и

при все че може би е в разрез с всички общоприети закони на литературата, то си остава литература и заслужава признание.

Правописът понякога е отчайващ, но такъв си беше правописът на Сузи и аз няма да го променям. Нейните грешки са ми скъпи и не искам да кощунствам с тях. За мен те са чисто злато. Да ги поправа, би означавало не да облагородя това злато, а да го разваля. Така ще изчезне цялата им волност и гъвкавост и те ще станат сухи и трафаретни. Дори най-невероятните правописни грешки не ме смущават. Защото така пишеше Сузи и след толкова положен от нея труд нищо друго не може да бъде по-добро.

Езиците ѝ се удаваха лесно, историята също, музиката също; изобщо учеше всичко бързо, лесно и задълбочено, освен правописа. След време научи дори и него. Но даже да не го беше научила, това едва ли би ме огорчило, защото, макар самият аз да имах изряден правопис, никога не съм уважавал особено тази способност. Когато бях ученик, в училището даваха две награди: едната за добър правопис, а другата за вежливи обноски. Тези награди представляваха тънки, гладки сребърни медальончета, големи колкото монета от един долар. На едната беше гравирано в курсив „Правопис“, а на другата — „Вежливост“. Който спечелеше някой от тези „медали“, го носеше на връвчица на шията си и цялото училище му завиждаше. Всеки беше готов да му отрежат ръката, за да поноси такъв медальон поне една седмица, но това щастие се падаше само на двама — на Джон Робардс и на мен. Джон Робардс беше неизменно, неповторимо вежлив; бих казал дори дяволски вежлив; злокобно вежлив, отвратително вежлив. Именно такова чувство предизвикваше тази негова черта. И, разбира се, той винаги носеше медала за вежливост. А аз винаги носех другия медал. Впрочем „винаги“ е малко силно казано. Няколко пъти ние се лишавахме от медалите си. Омръзваше ни да ги носим. Имахме нужда от разнообразие и понякога си ги разменяхме. Джон Робардс се радваше да има поне някакъв външен знак, че пише правилно, въпреки че правописът му беше отвратителен. Аз също се радвах поне по знака да ме мислят за вежлив. Но, разбира се, тази промяна никога не траеше дълго: някой от съучениците ни забелязваше трамбата и като всеки нормален ученик, веднага ни я обаждаше на учителя. Той естествено незабавно ни отнемаше медалите, но ние винаги си ги връщахме още преди да е изтекла седмицата. Ако се случеше да ни ги вземат, да

речем, в понеделник, в петък следобед, когато учителят правеше равносметка за изминалата седмица, вежливостта на Джон се оказваше пак на първо място. Освен това този ден неизменно приключваше със състезание по правопис. Изпаднал в немилост, аз отговорях последен от моята група, но винаги успявах да съссека и двете групи и накрая окачвах медала на шията си. Вярно, че веднъж към края на една от тези битки не можех да кажа как се пише една дума: пропуснах първото „р“ във „февруари“, но това беше в името на любовта. По това време така се бях увлякъл по едно от момичетата, че заради него можех да пропусна и цялата азбука.

Както казах преди малко, никога не съм се отнасял с особено уважение към способността да се пише безпогрешно. В това отношение не съм се променил и до ден-днешен. Преди появата на учебниците по правопис с техните застинали норми в различния правопис на хората се разкриваха черти от техния характер, можеше да се забележат дори различни отсенки на мисълта, а сега? Струва ми се, че тези учебници са съмнително благо.

Сузи започна биографията в 1885 година, когато аз бях навършил четиридесет и девет години, а тя — тринадесет. Биографията започва така:

Ние сме много щастливо семейство. То се състои от папа, мама, Джийн, Клара и мен. Аз ще пиша за папа и никак няма да ми е трудно да говоря за него, защото той е забележителен характер.

Мнозина са описвали външността на папа, но съвсем неправилно. Той има хубава прошарена коса, не много гъста и не много дълга, а точно каквато трябва; римски нос, който прави лицето му още по-красиво; добри сини очи и мустачки. Той има чудесно оформена глава и профил. Той има и много хубава фигура — с една дума, той е човек с изключително красива външност. Всички негови черти са съвършени, само не и зъбите. Лицето му е много светло и той не носи брада. Той е много добър човек и много смешен. Има избухлив характер, но всички в семейството сме такива. Той е най-прекрасният човек — друг такъв не

съм виждала и сигурно няма и да видя — и е страшно разсеян. Умее да разказва много интересно. Ние с Клара по-рано сядяхме на страничните облегалки на креслото от двете му страни и той ни разправяше разни неща за картините на стената.

И досега помня как им разказвах за картините. И никак не беше лесно да угодиш на тези хлапета — те бяха взискателна публика.

На едната стена от библиотеката в къщата ни в Хартфорд библиотечните полици стигаха до самата камина — по-точно, полиците започваха от двете страни на камината. На тях и на самата камина стояха различни украшения. В единия край имаше маслена картина на котешка глава; на другия край — глава на красиво младо момиче, Емилийн, в естествена големина — импресионистичен акварел. А между тези две картини стояха разните джунджурийки, за които споменах, и едно маслено платно на Елиу Ведер „Младата Медуза“. Децата често ме караха да им разкажа някоя приказка — съвсем импровизирана, без да се замислям нито за миг — и в тези приказки да фигурират всичките джунджурийки и трите картини. Винаги бях длъжен да започвам с котката и да свършвам с Емилийн. Никога не ми даваха, поне за разнообразие, да започна в обратния ред. Освен това не се разрешаваше да вмъквам някое от украшенията не на място, сиреч не в реда, по който бяха строени на полиците.

Тези украшения нямаха мира нито миг, нямаше за тях ден за почивка, нямаше неделя. В живота си нямаха неделя, в целия си живот нямаха покой. Всъщност тяхното не беше живот, а една безкрайна, еднообразна поредица от злодейства и кръвопролития. И с течение на времето тези украшения и картини започнаха да проявяват признаци на умора. Защото бяха минали през такива бурни и страшни приключения.

Децата ми създаваха големи затруднения като разказвач още отначало. Когато ми донасяха някоя картина от списание и искаха да съчиня по нея приказка, те закриваха с ръце останалата част от страницата, за да не ми дадат възможност да открадна някоя идея оттам. От мен винаги се искаха съвсем нови и оригинални приказки. Понякога те просто назоваваха едно, две или десет действащи лица и

ме караха на тази тъничка основа да градя сюжет, в който героите да заживеят пълнокръвен живот, завладяващ със страхоите си. А случеше ли се да научат името на някое непознато животно или нещо друго, можех да не се съмнявам, че ще искат да ги вмъкна в следващата приказка. Веднъж Клара ме накара да измисля приказка за водопроводчика и „богонстриктора“. Тя не знаеше какво е боа-констриктор, докато змията не зае своето място в разказа, и тогава остана напълно доволна от нея.

Любимата игра на папа е билиардът и когато е уморен и иска да си почине, той стои по цяла нощ и играе билиард — изглежда, че така му почива главата. Той пуши много, почти непрекъснато. Той има типичен писателски ум, защото понякога не може да разбере най-простите неща. Сигналният ни звънец против крадци се поврежда често и се наложи папа да изключи от него махагоновата гостна, защото звънецът има навика да звъни дори когато прозорецът на гостната е затворен. Но после той помисли, че звънецът може би се е оправил, и реши да провери; ето защо той го включи и после отиде да отвори прозореца на гостната; звънецът зазвъня — нали ако е редовен, трябва да зазвъни. Но папа се качи възмутен горе и каза на мама: „Ливи, сигналът в гостната не е в ред. Ей сега отворих прозореца да проверя.“ „Какви ги говориш! — отвърна мама. — Щом си отворил прозореца, ясно е, че звънецът ще звъни.“ „Аз точно за това го отворих и слязох долу да проверя дали ще звъни.“

Мама се опита да му обясни, че ако иска да провери дали сигналът е в ред, трябва да види дали понякога не звъни при затворен прозорец, а не да отваря прозореца, но напразно, папа не можа да разбере това и много се ядоса на мама, че иска да го убеди в невъзможни неща.

Това се казва честен и откровен биограф, не се мъчи да ме лакира. Аз и досега си оставам така тъп по отношение на всякакви главоблъсканици и заплетени работи, какъвто бях и в онези далечни

дни, когато Сузи забеляза тази моя особеност. Сложните неща ме угнетяват, после започват да ме дразнят и накрая раздражението преминава в гняв. Аз не мога спокойно да изчета дори един най-прост и обикновен договор — просто побеснявам при вида на тези „участващи страни“, „договарящи страни“, „трети страни“ и т.н. Арчкрофт^[1] идва при мен всеки ден и прави жалки опити да ме накара да разбера по какви пунктове водим делото против Хенри Бътърс и Харолд Уийлър и останалите от шайката на Плазмън, но всеки ден вдига ръце от мен. Става ми мъчно, като го гледам как след всеки опит отправя към мен настойчив, умолителен поглед и казва: „Разбрахте това, нали го разбрахте?“ И аз винаги трябва да отговарям: „Нищо не съм разбрал, Арчкрофт. Мъча се да го разбера, но не мога.“

В дните, за които пише Сузи, ми се случи да се сблъскам веднъж с една досадно заплетена работа. Моят пълномощник Ф. Дж. Уитмор ме докара един ден от града с двуколката си. Влязохме през вратата на големия двор и се отправихме към конюшните. Пътят в двора беше тесен, колкото за една кола, и приличаше на лъжица, чиято дръжка вървеше от вратата до голяма кръгла леха цветя пред конюшните. Тук пътят се раздвояваше и правеше ухо около лехата, което ми напомняше долната част на лъжицата. Аз седях отдясно в двуколката. Когато приближихме ухото, аз, който, повтарям, седях отдясно (от същата страна се намираще и къщата), забелязах, че той възвръща наляво и се готви да обиколи лехата от лявата страна.

— Не натам, Уитмор — казах му аз, — завий надясно. Искам да сляза откъм входа на къщата.

— Входът е така, че във всички случаи ще слезеш откъм него — отвърна той.

Казах му, че е идиот, но той държеше на своето и тогава аз предложих:

— Да опитаме и ще видиш, че не си прав.

Той опита и ме докара пред входа на същата страна, от която казваше. Аз не можах да си обясня това, а не мога да си го обясня и сега. Казах му:

— Уитмор, това стана съвсем случайно. Не можеш да го повториш.

Той рече, че може, излязохме чак на улицата, завихме, върнахме се и пак стана същото. Това ме изуми, зашемети, но не ме убеди. Не

вярвах, че той ще може още и веднъж да извърши това чудо, но той го извърши. И каза, че може да прави тоя фокус цял ден все със същия резултат. Но моето търпение се изчерпа и аз му казах да си върви в къщи и да подаде молба за лудницата — аз ще му плащам разноските. Не исках да го видя цяла седмица. Качих се горе побеснял и заразправях на Ливи какво се е случило, като очаквах да намеря разбиране и да я накарам да намрази Уитмор; но докато ѝ разказвах, тя само се смееше — все по-звънко, защото нейната глава беше като Сузината. Загадките и главоблъсканиците не бяха страшилище за нея. Двете със Сузи имаха аналитичен ум. А моят, както се мъчех да покажа, беше другояче устроен. Колко пъти съм разказвал след това този случай с напразната надежда, че все ще намеря някого, който да вземе моята страна, но не можах да намеря такъв. Аз дори не мога да обясня спокойно всички обстоятелства — все се запъвам, мисля как беше лъжицата, дръжката ѝ, долната част, двуколката, конят, от коя страна седях и щом стигна дотук и трябва да обърна коня вляво, всичко отива по дяволите. Просто не мога да си представя как може да съм пак от дясната страна, когато спрем пред вратата. Сузи беше права: много неща ми остават необясними.

Тази сигнална система против крадци, за която говори Сузи, си живееше весело, безгрижно и напълно безотговорно. Тя вечно се повреждаше на едно или друго място, а възможности за това колкото щещ, защото всички врати и прозорци на къщата — от мазето до горния етаж — бяха свързани с нея. Във всеки случай, когато биваше повредена, тя успяваше да ни разтревожи само за малко: ние веднага откривахме, че тя се подиграва с нас и звъни сърцераздирателно просто за собствено удоволствие. После я изключвахме и викахме електротехник от Ню Йорк, защото в Хартфорд не се намираха електротехници по онова време. След поправката отново я включвахме и отново се изпълвахме с доверие в нея. Тя беше свършила работа само един-единствен път. Иначе цялото ѝ съществуване, което ми струваше доста скъпо, беше капризно и безцелно. Този единствен път тя изпълни дълга си както трябва — сериозно, съсредоточено, безупречно. В една черна и ветровита мартенска нощ се разнесе нейният оглушителен звън и аз тутакси скочих от леглото, разбирайки, че този път няма шега. Вратата на банята се намираше откъм моето легло. Влязох там,

погледнах индикатора, изключих вратата, която той показваше, и звънецът спря. После пак си легнах. Жена ми подхвана:

— Какво беше това?

— Вратата на мазето.

— Мислиш ли, че е крадец?

— Да, разбира се. Ти да не мислиш, че е директорът на неделното училище?

— Не, не мисля. Какво ли може да търси?

— Според мен, скъпоценности, но той не познава къщата и си въобразява, че ще ги намери в мазето. Неприятно ми е да разочаровам един крадец, с когото дори не се познавам и който нищо не ми е направил, но кой му е крив, като не му идва наум да попита — щях да му кажа, че долу не държим друго, освен въглища и зимнина. Пък кой го знае, може би познава къщата и търси именно въглища и зимнина. Дори съм склонен да мисля, че е дошъл за зимнина.

— Ще слезеш ли да видиш?

— Няма смисъл. С нищо не мога да му помогна. Нека търси сам, аз не зная къде стоят нещата.

— Но представи си, че се качи на първия етаж.

— Какво от това? Ще го разберем веднага. Отвори ли вратата, звънецът ще зазвъни.

Точно в този миг се разнесе ужасният звън.

— Ето го, че влезе — обадох се аз. — Нали ти казах? Зная си ги аз крадците. Те са методични хора.

Погледнах в банята да проверя дали съм прав и се оказа, че съм прав. Изключих вратата на трапезарията, звънецът млъкна и аз пак си легнах.

— Какво търси сега според теб? — попита жена ми.

— Мисля, че си е отбрал необходимата зимнина и сега му трябват гривни за салфетки и разни дреболии за жената и децата. Крадците винаги имат семейства и много се грижат за тях; за себе си вземат само най-необходимото, а останалото за семейството — във вид на сувенири. Така те не забравят и нас, защото същите тези сувенири им напомнят й за нас. Ние никога няма да ги видим вече, но споменът за оказаното внимание остава навеки в душите ни.

— Ще слезеш ли да видиш какво иска?

— Не. Не ме интересува и сега, както и одева. Това, крадците, са опитни хора — те най-добре знаят какво търсят. Аз едва ли ще му помогна. Но предполагам, че търси порцелан, украшения и разни такива. Ако познава къщата, не може да не знае, че на първия етаж друго няма да намери.

Тук тя попита с развълнуван глас:

— Ами ако се качи горе?

— Какво от това? Той ще ни предупреди.

— Но какво ще правим ние тогава?

— Ще излезем през прозореца.

— За какво ни е тогава тази сигнална система? — попита тя малко нервно.

— Нима досега не се увери колко е полезна? И нали ти обясних в какъв смисъл може да ни бъде полезна, ако той реши да се качи тук?

С това въпросът се приключи. Звънецът не се обади повече.

След малко аз казах:

— Сигурно е останал разочарован. Отишъл си е със зимнината и украшенията, но мисля, че не е доволен.

После заспахме. На сутринта скочих в осем без четвърт и се разбързах, защото трябваше да хвана влака за Ню Йорк в 8.29. Във всички стаи на долния етаж газта гореше с пълна сила. Новото ми палто го нямаше; изчезнали бяха и чадърът ми, и новите ми, още необувани лачени обувки. Големият прозорец към градинката зад къщата стоеше широко отворен. Прехвърлих се през него и проследих пътя на крадеца надолу по хълма между дърветата, което не беше никак трудно, защото целият този път беше осеян с никеловите гривни и салфетки, моя чадър и други предмети, които му се бяха сторили ненужни. Върнах се победоносно в къщи и доказах на жена ми, че съм бил прав — че крадецът е останал разочарован. Аз подозирах това още от самото начало, съдейки между другото и от факта, че той не се качи на втория етаж да се види с живи хора.

Папа има много особена походка и тя много ни харесва, защото му отива, но много хора не я харесват: той все крачи напред-назад из стаята, когато мисли, а и на обед между всяко ядене.

В онези дни дойде да ни погостува една далечна наша роднина. Тя щеше да остане у нас една седмица, но въпреки че я посрещнахме много любезно, още на другия ден се вдигна и си замина. Колкото и да си блъскахме главите, не можахме да разберем причината. Едва много по-късно работата се изясни. Причината се оказа моят навик да крача из стаята, докато се поднесе второто или третото ядене. А жената решила, че не мога да търпя присъствието ѝ.

Интимното обръщение на жена ми към мене беше „младежо“. В него имаше някаква насмешка, но същевременно и много обич. Аз наистина имах някои черти в характера и поведението, присъщи на хора значително по-млади от мен.

Папа много обича животни, особено котки, и ние имахме по-рано едно мило сиво котенце, което той наричаше Мързелан (папа винаги носи сиво, за да му отива на косата и очите). Той слагаше Мързелан на рамото си — това беше чудна, чудна гледка! — и сивото коте заспиваше стгушило се в яката на сивото палто и косата. Папа даваше ужасно смешни имена на нашите котки, например: Хайта, Мълния, Пъструшко, Фройлайн, Мързелан, Бъфало Бил, Мехур, Кливланд, Каша или Чума и Глад.

Когато децата бяха още съвсем малки, имахме една черна котка на име Сатана, а едно от нейните котета се наричаше Грях. Децата трудно се оправяха с местоименията. Един ден Клара дойде при мен и черните ѝ очички мятаха мълнии от яд. „Папа — казва, — трябва да накажем Сатана. Завряла се е в парника и не мърда оттам, а нейните котенца плачат долу.“

Папа има доста остър език, но аз си мисля, че не е бил толкова остър, когато се е оженил за мама. Една негова позната обича да прекъсва другите, когато говорят, и папа каза веднъж на мама да каже на мъжа на тази жена: „Добре, че жена я е нямало, когато бог е казал: «Да бъде светлина».“

Както отбелязах преди малко, Сузи е честен летописец. Тя не прикрива недостатъците, а ги изважда на показ наред с най-хубавите качества. Аз наистина бях казал това, което Сузи цитира, и до ден-днешен съм почти сигурен, че ако тази дама би се случила някъде наблизо, когато създателят е рекъл: „Да бъде светлина“, тя щеше да го прекъсне и щяхме да си останем без светлина за вечни времена.

Онзи ден папа каза: „Аз съм мъгуъмп^[2], а един мъгуъмп е чист до дъно на душата си.“ (Папа знае, че му пиша биографията и казва това нарочно, та да го запиша.) Той мрази да ходи на черква и аз не можех да разбера защо, но сега разбирам: онзи ден той каза, че не можел да търпи да слуша друг, освен себе си, а когато той говорел, можел да се слуша с часове, без да му омръзне, което, разбира се, беше казано на шега, но аз съм сигурна, че в тази шега има нещо вярно.

Забележката на Сузи за моя остър език непрекъснато ме човърка, затова ще се върна на нея. През първите десет години от брачния ми живот аз много внимавах в приказките си и гледах да си държа езика зад зъбите, когато бивах в къщи, а случеше ли се да ми накипи повече, излизах и отивах някъде по-далеч да си излея каквото ми е на душата. На уважението и доброто мнение на жена ми държах повече, отколкото на уважението и доброто мнение на цялото останало човечество. Косите ми се изправяха при мисълта, че един ден жена ми може да разбере, че аз съм лицемер, зареден с непристойни думи. През първите десет години следях всяка своя дума и не се съмнявах, че тактиката ми е успешна. С този грях на душата не се чувствах никак по-зле, отколкото ако бях чист и невинен.

Но в края на краищата се издадох — и то съвсем случайно. Една заран влязох в банята да се бръсна и кой знае как съм оставил вратата открената. За първи път се случваше да не я затворя добре. Аз винаги вземах тази предпазна мярка, защото бръсненето беше истинско мъчение за мен и рядко се случваше да го изтърпя докрай, без да

прибягна до някои спасителни в такива случаи изрази. Този път бях останал незащитен, но дори не подозирах това. Този ден бръсненето вървеше сравнително добре и минах само с полугласни ругатни и мърморене — без много шум, без викове. После си облякох ризата. Моделът на моите ризи е моя измишльотина. Те се закопчават отзад — когато има копчета. Този път липсваше копче. Аз веднага кипнах и съответно повиших тон, но не само повиших тон, а и изразите ми станаха по-пиперливи. Но не се смущавах, защото вратата на банята беше дебела и предполагах, че съм я затворил добре. Отворих прозореца и изхвърлих ризата. Тя падна долу на пясъка — може би, за да ѝ се възхищават хората, които по това време отиваха на църква; между пътеката, по която минаваха богомолците, и храстите имаше само някакви си 50 крачки. Продължавайки да ръмжа и да ругая, облякох друга риза. Но и тя нямаше копче. Посрещнах със съответните изрази тази нова изненада и изхвърлих ризата през прозореца. Бях толкова ядосан, толкова побеснял, че не погледнах третата риза, а направо я намъкнах. Но и този път липсваше копче и ризата последва другарките си през прозореца. Тогава се изпъчих, събрах всичките си неизползвани резерви и започнах да изригвам ругатни. Точно по средата на това изригване погледът ми падна върху открянатата врата и аз изстинах.

Нужно ми беше много време да довърша тоалета си. Аз се разтакавах и се мъчех през това време да измисля какво е най-добре да сторя при създадите се обстоятелства. Щеше ми се да вярвам, че жена ми спи, но знаех, че не спи. През прозореца не можех да избягам. Той беше тесен, ставаше само за ризи. Накрая реших да вляза тържествено в спалнята, все едно че нищо не се е случило. Изминах успешно половината от пътя. Не смеех да обърна поглед към нея, защото това криеше известни опасности. Много е трудно да си даваш вид, че нищо не си направил, когато фактите говорят обратното, и увереността, с която играех ролята си, скоро се изпари. Насочих се към лявата врата, защото тя беше най-далеч от жена ми. Тази, врата не беше отваряна още от построяването на къщата, но сега ми се стори благословено спасение. Леглото беше същото, в което лежа сега и диктувам тези спомени ден след ден. Да, същото, със същата фино изработена черна венецианска табла — най-удобното легло, което съм виждал, достатъчно широко да побере цяло семейство, с дърворезба от ангели

на задната и предната табла, които носеха покой на спящите и приятни сънища. Трябваше да се спра по средата на стаята. Нямах сили да продължа нататък. Бях сигурен, че ме стрелкаха строги очи, че дори дърворязаните ангели ме оглеждаха с неодобрителен поглед. Нали разбирате какво чувство изпитва човек, когато знае, че някой го гледа в гърба. Идва ти да се обърнеш — просто не може да не се обърнеш. И аз се обърнах. Леглото се намираше на същото място, където е сега, само че с високата табла от другата страна. Ако беше поставено както му е редът, тогава високата задна табла щеше да ме закрива. Но предната не беше достатъчна за тази цел и аз бях съвсем изложен, нямах никаква защита. Обърнах се. Това, което видях, не се е заличило от паметта ми до ден-днешен.

На белите възглавници лежеше главата с черни коси — онова младо и хубаво лице; а в благородните очи имаше нещо, което никога преди не бях забелязвал. Те святкаха, хвърляха мълнии от възмущение. Свих се. Под този укорителен поглед мислех, че съвсем ще изчезна. Стоях мълчалив от опустошителния огън може би минута, но тя ми се стори безкрайно, безкрайно дълга. След това устните на жена ми се разтвориха и произнесоха последната ругатня, която бях казал в банята. Езиково тя беше безпогрешна, но звучеше много меко, много кадифено, неопитно, невежествено — изобщо тонът ѝ съвсем не отговаряше на съдържанието. В живота си не бях чувал нещо толкова неуместно, толкова нехармонично, толкова нескопосно, толкова зле съчетано, колкото тези остри думи и този немощен тон. Едва се съдържах да не се разсмея — нали бях виновен и трябваше да изкупя вината си. Мъчех се да не избухна в смях и успех — до момента, в който тя каза:

— Ето как звучи!

Тогава избухнах; въздухът се изпълни с шрапнели от мен, дори можеше да се чуе как свистят. Казах:

— О, Ливи, ако наистина така звучи, бог да ме прости, никога вече няма да ругая.

Тогава и тя се разсмя. Дватама продължихме да се смеем като луди, докато прималяхме от смях. Бяхме се помирили.

Седнахме с децата да закусваме — Клара, шестгодишна, и Сузи осем — и майка им ми направи предпазлива забележка за невъздържания език; предпазлива, защото не искаше децата да

подозрат нещо — предпазлива забележка против ругатните. Но децата я чуха и викнаха в един глас:

— Но, мама, не знаеш ли? Папа често ги говори такива.

Останах като гръмнат. А си бях мислил, че никой не знае тайната ми и не само не я знае, но дори не я подозира.

— Откъде знаете, диваненца такива?

— Как да не знаем, ние често подслушваме от балкона, когато ти разговаряш с Джордж в хола.

Една от последните книги на папа е „Принцът и просякът“ и това несъмнено е най-хубавата му книга; някои хора искат той да се придържа към стария си стил и затова някои господа му писаха: „Аз много обичам «Хъкълбери Фин» и се радвам, че се връщате към стария си стил.“ Това ме радва, това ме радва много, защото ме смощава (Сузи е била смутена от тази дума и се е колебала; най-напред я е написала с „у“, но после го е зачеркнала и поправила на „о“), че толкова малко хора познават папа, искам да кажа, толкова малко го познават истински, те мислят, че Марк Твен е само хуморист, който си прави шега от всичко; „с грива от ръждивокафява коса, която страшно се нуждае от гребен, с римски нос, малки остри мустачки, тъжно, угрижено лице“ и т.н. Така хората си представят папа, а аз исках да напиша книга, в която да проличи неговият благ характер, и „Принцът и просякът“ е донякъде такава книга. Тя е пълна с възхитителни мисли и о, какъв език! Великолепна. Мисля, че една от най-вълнуващите сцени в нея е, когато просякът язди на кон с благородниците и вижда майка си. И после какво става! Как тя се втурва към него, като го вижда, че я спира с ръка и как грубо я изблъскват кралските офицери, и как съвестта на малкия просяк започва да го гризе, когато си спомня срамните думи, отронили се от устата му: „Не те познавам, жено“, и как цялото му величие отива по дяволите и гордостта му се стапя. Това е великолепно красива и вълнуваща сцена и папа я е описал толкова

великолепно. Никога не съм виждал човек толкова богат на чувства, колкото папа. „Принцът и просякът“ е пълна с вълнуващи места, но винаги в тях има хумор. В коронацията — в тази вълнуваща коронация, точно след като малкият крал си възвръща короната, папа е вмъкнал това за кралския печат, дето просякът казва, че използвал печата да си чупи с него орехи. О, толкова е смешно и хубаво. Папа рядко пише дори ред, без да има нещо смешно в него, и аз мисля, че той винаги така ще пише.

Децата помагаха на майка си да редактира моите книги в ръкопис. Тя седна на верандата и четеше на глас с молив в ръка, а децата я гледаха с широко отворени очи и с известно подозрение, защото бяха убедени, че когато стигне до някой много интересен пасаж, ще го зачеркне. Техните подозрения бяха напълно оправдани. Пасажите, които най-много им харесваха, винаги се оказваха доста силни и се нуждаеха от видоизменение и пречистваше, което винаги се извършва от майката. За собствено удоволствие и за да се наслаждавам на протестите на децата, аз често подвеждах редактора си. Много пъти вмъквах умишлено неща, по-остри и грубовати, на които децата се радваха, а после наблюдавах как безмилостният молив върши своето фатално дело. Често пъти заедно с децата молех за пощада, спорех и се преструвах, че върша всичко това искрено. Децата се хващаха, но се хващаше и майка им. Ставахме трима срещу един — доста несправедливо. Но всичко това беше толкова приятно, че аз не можех да устоявам на съблазънта. Понякога ние излизахме победители и тогава тържествувахме. След това аз сам зачерквах пасажа, без никой да ме види. Той си беше изпълнил предназначението. Беше доставил удоволствие на трима ни и като го махах от книгата, го сполетяваше съдбата, която по начало му бях отредил.

Ние с Клара сме сигурни, че папа е изиграл на баба оня номер, дето е описан в „Приключенията на Том Сойер“: „Дай ми тази пръчка.“ Пръчката полетя във въздуха, опасността беше предстояща. „Погледни зад себе си, лельо.“ Старата жена се завъртя да спаси полите си.

Момчето мигом побягна, прекатери се през високия стобор и изчезна зад него.

Сузи и Клара бяха съвсем прави. По-нататък Сузи казва:

Ние знаем, че папа „го е връзвал“ от училище. А колко често се е преструвал, че умира, за да не отиде на училище!

Тези откровения ме смущават, но те са справедливи. Ако за всички хора съм толкова прозрачен, колкото съм за Сузи, значи, че съм положил много напразни усилия в живота си.

Баба не е можела да накара папа да отиде на училище, затова го е пратила на работа в една печатница. Той отишъл и постепенно се изучил достатъчно, за да може да настигне тези, които са били по-ученолюбиви като малки.

За отбелязване е, че Сузи не се самозабравя, когато ме хвали, а е спокойна и обективна като истински биограф. За отбелязване е още, и това ѝ прави чест, че като биограф тя разпределя справедливо комплиментите и критиките.

[1] Един от секретарите на Марк Твен. — Б.пр. ↑

[2] На езика на алгонкианските индианци тази дума означава „вожд“. По време на президентските избори през 1884 г. така наричали групата „независими републиканци“, които се отцепили от партията и отказали да подкрепят нейния кандидат Блейн. — Б.пр. ↑

РАЗХОДКА С ПРЕПОДОБНИЯ

Светът губи много от законите за благоприличието; печели много, това е вярно, но и губи много. По този повод си спомням един случай. Веднъж тръгнахме за Бостън с един пастор и същевременно мой приятел. В девет вечерта, след като бяхме вървели дванайсет часа и изминали близо трийсет мили, аз бях вече умрял от умора, премръзнал и едва се мъкнех; петите ми се бяха протрили, сухожилията ми сякаш се бяха скъсили и всяка крачка бе истинска агония. Но преподобният си беше бодър както винаги; и радостен, и весел до такава степен, че почти не можех да го понасям. По пътя имаше малки ферми, но щом извиквахме или почуквахме, обитателите им се изпокриваха, защото в онези дни пътищата бяха пълни с крадци и убийци.

Към десет вечерта, след още една мъчителна за мен миля, стигнахме до едно село, да го наречем Дъфийлд, все едно. Скоро намерихме кръчмата и аз се строполих на един стол зад голямата, нажежена печка, доволен, щастлив до мозъка на костите си, и се молах само за едно — да не ме закачат за нищо. Но Преподобния не го свърташе на едно място. Той кипеше от енергия. Устата му не се беше уморила да мели дванадесет часа и той ходеше насам-натам, разговаряше.

Помещението не беше много голямо — топличко, уютно, в единия ъгъл с небоядисан тезгях, три небоядисани чамови полици зад него, а на тях десет-дванадесет бутилки със спиртни напитки и мухи; никакъв килим, никаква черга, никакви украшения, освен една литография на стената — доколкото можеше да се разбере на пръв поглед, конни състезания по време на градушка; но впоследствие се оказа, че градушката са петна от мухи. Когато влязохме, в кръчмата имаше двама души. Номер 1, старият селски нехранимайко, седнал срещу мен от другата страна на печката, който хрочеше върху нея всеки път, щом забележеше някое нажежено до червено място; номер 2 беше млад як момък, облегнал се заедно със стола на предната стена на

тезгяха. Беше отпуснал брада на гърдите си; на главата си носеше кожен калпак от миешца се мечка, чиято естествена опашка падаше зад лявото му ухо. Беше обгърнал стола с крака, а панталоните му бяха запретнати над ботушите. От време на време и той плюеше върху печката, без да помръдне, и винаги я умерваше, въпреки че седеше на пет стъпки от нея.

Двамата не помръдваха от местата си и откакто влязохме, не бяха продумали нито дума, освен дето изръмжаха учтиво нещо в отговор на нашия поздрав. Преподобният шареше из кръчмата и току ме задяваше с разни въпроси. Но тъй като аз не намирах за нужно да нарушавам блаженството си, за да му отговарям, най-после се принуди да си потърси друг събеседник. Той беше много наблюдателен и по някакви неведоми пътища бе надушил я вече, че единият от тях — макар и двамата да приличаха на глухонеми — можеше да бъде изваден от летаргията си, ако се подхване разговор за коне. Става дума за онзи при тезгяха, когото Преподобният беше определил като коняр и се оказа, че е прав.

Ръководейки се от това предположение, Преподобния каза:

— Хубави коне отглеждате вие по тоя край, а?

Младият веднага вдигна глава и добродушното му лице се оживи, просветна. Той върна стола в нормално положение, стъпи на пода, отметна опашката на калпака си, подпря огромните си ръчища на колене, устреми към Преподобния грейнал поглед и се отпуши:

— Оглеждаме я, и още какви! Екстра коне! Не, повече от екстра!

Несъмнено това беше най-добродушният момък на света и нямаше никакво намерение да се заяжда със своя събеседник. Но в процепите на това изречение той успя да вмъкне толкова много нотки от своя безцеремонен и грубоват език. Произнесените думи още не бяха отговор на зададения въпрос — не, това беше само увертюрата. Последва реч, петминутна реч, изпълнена с възторг и какви ли не данни за коне. Тя се лееше леко и свободно, като лава от някакъв бездънен кратер и цялата пламтеше с неудържимите червени пламъци на сквернословието. Но това бе неговият роден език. Момъкът и не подозираше, че нарушава нормите на приличието.

След тази реч се възцари тежко мълчание. Преподобният беше окаменял — аз първи път езикът отказваше да му се подчини. Аз примирах от удоволствие — такова нещо не се беше случвало.

Блаженството, което изпитвах преди малко, беше нищо в сравнение с новото блаженство. Забравих протритите пети. За такъв случай бях готов да дам да ми смъкнат не само кожата на петите, а цялата. Умирах от смях, но само вътрешно, защото иначе щеше да бъде неприлично. Седях като истукан и само се и наслаждавах. Преподобният ме погледна, като че искаше да каже: „Не изоставяй приятеля си в беда, помогни ми да се измъкна от това положение.“ Но аз седях все тъй неподвижен — не можех да му помогна, защото се бях разкапал от удоволствие. А конярят се отприщи още веднъж и от всяка негова пора рукнаха още веднъж всякакви непристойни думи; и те звучаха така естествено, така невинно, така мило, че да ги наречеш греховни, би значило да го поласкаеш.

Преподобният съвсем се обърка и реши да му зададе друг въпрос, да го попита нещо по-обикновено, по-банално, че да го отклони от конската му страст. И той го попита за пътищата и разстоянията до Бостън с надежда, че тази постна тема е неподходяща за груб език. Грешка! Конярят се впусна в нея с гръм и трясък, летеше напред, връщаше се назад, напред, назад, през бури и мълнии той трещеше със същия нецензурен речник, с който говореше и за конете.

Но и този път Преподобния не се предаде, отклони коняря от пътищата и го насочи към родитбата. Отново провал. Онзи нагази в житата с утроени сили и се понесе из тях със същия грохот и същото благоухание, както преди. Изпаднал в пълно отчаяние, Преподобния подири спасение в стария нехранимайко до печката и го отпуши с някаква съвсем празна, безцветна и безопасна забележка за набитите ми нозе и плачевното ми състояние. В отговор нехранимайкото — добро и състрадателно същество — изригна като Везувий поток от съчувствени сквернословия и богохулства, подчертавайки целебните качества на газта. Той се обърна към коняря да потвърди чудодейните свойства на този цяр при натъртване и ожулване; конярят се отзова с познатото вече благоуханно въодушевление. И цели пет минути Преподобния седя онемял, а в това време тези два канала го заливаха с потоци нечистотия.

Накрая му проблесна спасителна мисъл. Той отиде до тезгяха, извади някакво писмо от джоба си, хвърли му бегъл поглед, върна го в плика, сложи го на тезгяха и разсеяно надраска нещо отгоре; после се отдалечи, преструвайки се греховно, че го е забравил. Искрица

надежда проблесна в измъчения му поглед, когато забеляза, че примамката подейства. Той видя как конярят тръгна бавно към тезгяха, как взе плика и се вторачи в него.

Минута мълчание и после конярят възкликна радостно изненадан:

— Как!? Значи ти си поп! (Взрив от ругатни и нецензурни думи — взрив с невиждана мощ и продължителност.) Че защо не кажеш бе, човек? Как да те позная какъв си?

И веднага се разтича любезен и прелюбезен, измъкна готвача от леглото, после прислужницата и всички се занадпреварваха да ни служат. После този възхитителен и възхитен оратор сложи Преподобния на почтено място и се зае да му обяснява как вървят църковните работи в Дъфийлд; разказваше леко, красноречиво, изпълнен с най-чисти намерения, но разказът му се отклоняваше с четвърт градус от определения курс и беше пълен с ругатни, които като факли осветяваха задимената преизподня на сквернословието, разкъсвана на всяка крачка от ракетните отблясъци на най-невероятни, непредаваеми думи. Това беше великолепен актьор. Всичките му досегашни успехи бяха само светулки и светещи червеи в сравнение с този заключителен и ненадминат фойерверк!

Когато се прибрахме в стаята си, Преподобния каза с едва скрита радост:

— Само едно ме успокоява, Марк: тази история не можеш да я *напечаташ*.

Той беше прав, разбира се, как ще я напечатам? Но тя беше невероятно смешна. И то тъкмо защото тези двама души бяха толкова чисти и нямаха лоши помисли. Иначе това нямаше да бъде смешно, а противно. На сутринта неудържимият коняр се втурна в стаята, където закусвахме, и припадайки от смях, разказа на сериозната и почтена ханджийка и малката ѝ дъщеря как намерил гъските замръзнали в езерото. Езикът му беше толкова ужасен, колкото и предната вечер. Жената и детето проявиха голям интерес към съдбата на гъските, но езикът на коняря не им направи впечатление — те бяха свикнали и не виждаха нищо лошо в него.

ОЩЕ ВЕДНЪЖ ОРАЙЪН

Но да се върна към Орайън. Един ден — това беше още през шестдесетте години, когато живеех в Сан Франциско — господин Кант, човек смел, който винаги трупаше много пари посредством находчиви спекулации и отново ги губеше след шест месеца поради спекулативни находчивости, ми даде един съвет. Той ми каза да купя известен брой акции от „Хейл и Норкос“. Аз купих петдесет дяла по 300 долара единият. Купих ги на номиналната им стойност и изчерпах всичките си средства. Писах на Орайън, като му предложих половината от акциите и го помолих да ми изпрати необходимите пари за тях. Чаках дълго. Той ми писа, че ще се погрижи да изпрати парите. Акциите се покачваха много бързо, моето нетърпение също растеше. Акциите достигнаха 1000 долара един дял. После се покачиха на 2000, след това на 3000, а после два пъти по толкова. Парите все не идваха, но аз не се тревожех. След известно време обаче на борсата настъпи обрат и акциите започнаха да спадат с главоломна скорост. Писах незабавно на Орайън. Той отговори, че бил изпратил парите много отдавна — изпратил ги в хотел „Оксидентал“. Проверих в хотела. Казаха ми, че там не са получени пари. Но да не се разпростирам повече: акциите падаха, докато достигнаха цена много по-ниска от тази, на която ги бях купил, и аз си платих за хитрината.

Когато вече беше твърде късно, открих какво е станало с парите на Орайън. В такива случаи всеки нормален човек би изпратил чек, а той беше изпратил злато. Администраторът на хотела прибрал златото в сейфа и вече не се и сетил за него и през цялото време то седяло в сейфа, наслаждавайки се навярно на своето вероломно дело. Всеки друг на мястото на Орайън сигурно щеше да се сети да ми пише, че парите не са изпратени с чек, а като пощенска пратка, но такава нещо никога не можеше да мине през ума на Орайън.

След известно време господин Кант ми даде нова възможност да забогатяя. Той се съгласи да купи имота ми в Тенеси за 200 хиляди долара, като част от сумата даде в брой, а останалата — още на

няколко пъти. Възнамеряваше да засели там чужденци от лозарски и винарски центрове в Европа и да превърне имота в голям винарски център. Той знаеше какво е мнението на господин Лонгуърд за лозята, които вирееха в Тенеси, и смяташе, че ще има успех. Изпратих разните му там договори на Орайън да ги подпише, тъй като той беше един от тримата наследници. Но документите бяха получени в крайно неподходящ момент — бих казал в двойно неподходящ момент. Орайън отново бе обзет от манията да става въздържател и ми отговори, че в никакъв случай не е съгласен да се поразява имотът, като се засеят на него лозя. Освен това той ми пишеше, че съвсем не можел да бъде сигурен дали господин Камп ще се отнесе честно и почтено с тези хора от Европа. И без да си даде труд да разбере по-нататък какво е положението, той се отказа от сделката и тя пропадна, за да не се осъществи никога вече. Имотът, чиято цена неочаквано бе достигнала 200 хиляди долара, не по-малко неочаквано падна на предишната си цена — сиреч обезцени се съвсем и останаха да се плащат само данъци. Аз бях платил данъците за няколко години, но оттогава престанах да се интересувам от този имот и почти го бях забравил до вчера.

До вчера предполагах, че Орайън е разпродал и последния акър, а и самият Орайън имаше същото впечатление. Но вчера пристигна един господин от Тенеси и донесе скица, от която се виждаше, че ние все още притежаваме 1000 акра от стоте хиляди, които баща ми остави, когато почина в 1847 година. Господинът от Тенеси, който дойде при нас с един уважаван и заможен нюйоркски гражданин, ни направи предложение. Предложи ни господинът да се заеме с продажбата на това, което е останало от имота; господинът от Ню Йорк щеше да плати всички разходи и да води всички дела, ако това се наложеше, за което щеше да получи една трета от парите от продажбата на имота; втората трета щеше да получи господинът от Тенеси, а третата — Сам Мофет, сестра му и аз, които бяхме наследници.

Този път се надявах, че ще се отървем завинаги от този имот и никога вече няма да се занимаваме с него. Баща ми се беше нагърбил с

него по недоразумение, беше го прехвърлил на наш гръб пак по недоразумение и аз исках да се отърва от всички тези недоразумения и от остатъка от имота, колкото е възможно по-скоро. През януари 1867 година заминах за източното крайбрежие. Орайън остана в град Карсън още една година.

След това продаде къщата си, която струваше 12000 долара, за 3500 долара в брой. След това той и жена му си купиха билет от първа класа за Ню Йорк. В Ню Йорк отседнаха в един от скъпите хотели; разглеждаха града един ден, два, три, четири, което им излезе доста скъпо; после заминаха за Кеокук без пукнат грош — точно така, както бяха пристигнали някога там. Около 1871 или 1872 те отново дойдоха в Ню Йорк. Все трябваше да идат някъде. Орайън се мъчеше да изкарва прехраната си с адвокатство още откакто се бе върнал от Тихоатлантическото крайбрежие, но досега бе успял да вземе само две дела; и ги беше гледал безплатно. Не се знае как са завършили тези дела, защото страните си бяха уредили въпроса в съда без помощта на брат ми.

Аз бях купил на майка ми къща в Кеокук. Всеки месец ѝ давах определена сума, а същото вършеше и Орайън. Те живееха заедно в тази къща. Орайън можеше да хване каквато си ще работа, при това на добра надница, в словослагателското отделение на „Гейт сити“ (един ежедневник). Но нали жена му беше някога губернаторша, не му разрешаваше такова падение. Според нея беше по-добре да живеят от подаяния.

Но както казах, те се заселиха на изток и Орайън получи работа като коректор в нюйоркския „Ивнинг пост“, където му плащаха десет долара на седмица. Двамата наеха една стаичка, в която готвеха, спяха и живееха с тези пари. След време Орайън пристигна в Хартфорд и искаше да му намеря място като репортер в някой вестник. Ето че ми се удаваше възможност да изпробвам своята система за намиране на работа. Накарах го да отиде в хартфордския „Ивнинг пост“, без каквито и да било препоръки, и да им каже, че е готов да върши и най-черната работа безплатно, да обясни, че пари не са му нужни, а просто иска да работи, не може без работа. След шест седмици той беше вече в редакционната колегия на вестника и взимаше напълно заслужено по двадесет долара на седмица. Не след дълго от друг вестник му предложиха по-добра заплата и аз го накарах да отиде при своите

шефове от „Ивнинг пост“ и да им каже, че е получил такава предложение. Те му повишиха заплатата и той остана във вестника. Това беше най-добрата работа, която той бе намирал в живота си. При това лека. Орайън беше добре във всяко отношение. Но скоро го сполетя нещастие. Нямахме как да не го сполети.

Аз вече бях научил, че в Рутланд, щата Върмонт, щеше да започне издаването на един нов републикански вестник. Компанията и заможните политици, които започваха издаването му, предложиха на Орайън да стане главен редактор при 3000 долара годишна заплата. Той беше готов да приеме. Жена му също — дори два пъти по-готова. Как ли не го молих и увещавах да откаже. Но не.

— Ти си непостоянен като вода — казвах му. — Хората ще го разберат веднага. Ще видят, че си несериозен човек, че ще трябва да се отнасят с тебе като с безгръбначно. Едва ли ще те търпят повече от шест месеца. А след това ще те уволнят, но не тъй както се уволнява един джентълмен: ще те изритат като парцал.

Така и стана. След това Орайън и жена му се преселиха отново в това спокойно и безобидно градче Кеоук. Орайън ми писа оттам, че вече няма да се заема с адвокатството, че се нуждае от чист въздух заради здравето си и някаква работа на открито; че тъстът му имал парче земя край реката на около една миля от Кеоук и на мястото имало някаква къщичка; той мислел да купи това място и да направи пилешка ферма, която да снабдява Кеоук с пилешко и яйца, а може би дори и с масло, въпреки че аз не знам дали пилетата дават масло. Орайън пишеше, че може да вземе мястото за 3000 долара и ме молеше да му пратя пари. Той се зае с отглеждането на пилета и след един месец ми изпрати подробен отчет, от който се виждаше, че има възможност да продава пилетата в Кеоук по долар и четвърт чифта. Но от отчета се виждаше също, че на него чифтът му излизаше долар и шестдесет цента. Това, изглежда, не смущаваше Орайън и аз го оставих да прави каквото знае. Междувременно му изпращах всеки месец по сто долара, които той казваше, че ще ми върне някога. Сега, за да илюстрирам търговските възможности и способности на Орайън — а той истински се гордееше, че има такива способности, — трябва да кажа, че в началото на всеки месец след получаването на стоте долара той ми изпращаше разписка за сумата и отделяше от изпратените пари, за да ми даде лихва. Лихвата беше 6% годишно и

той я изпращаше на всяко тримесечие. Разбира се, аз не пазех разписките, защото те нямаха никакво значение.

Както отбелязах, той редовно изпращаше подробен отчет за месечните си печалби и загуби от билетата — по-скоро за загубите — и този отчет съдържаха всички разходни пера: зърно за билетата, шапка за жена му, обувки за него и т.н.; дори разноските за билета за влака и ежеседмичната помощ от десет цента, давана на мисионерите, които се мъчеха да покръстят китайците по един неприятен за тях начин. Но когато веднъж с всичките тези неща ми изпрати и отчет за 25 долара, предплатени за запазено място в черквата, аз не се въздържах. Писах му да си измисли някаква друга религия, за която не ще е нужно да плаща.

Доколкото си спомням, експериментът с билетата трая една година, най-много две. Този експеримент ми струваше шест хиляди долара. Имам впечатление, че Орайън просто не можеше да продаде фермата и затова тъстът му я откупи, правейки по такъв начин жертва.

Орайън се върна към адвокатството и работи тази професия в течение на четвърт век, но доколкото ми е известно, той беше адвокат само по име, а клиенти нямаше.

Майка ми умря през лятото на 1890 година. Тя беше спестила малко пари, които остави на мен, защото това всъщност бяха мои пари. Аз ги дадох на Орайън, той благодари и каза, че съм го издържал вече достатъчно дълго и ще ме освободи от това бреме, като един ден ще ми върне част от парите, а може би и всичките. В съответствие с това решение той пак взе пари от мен, за да направи голяма пристройка към къщата с намерение да я дава под наем и да забогатее. Мисля, че не е нужно да се разпростирам върху това ново негово начинание. И то се провали. Жена му правеше всичко възможно начинанието да успее и щом тя не можа да постигне нищо, значи, че никой не би могъл да постигне. Тя беше добра жена и много харесвана. Суетността ѝ не познаваше граници, но затова пък тя бе много практична и щеше да разработи общежитието, ако обстоятелствата не се бяха сложили против нея.

Орайън градеше и други планове с оглед да ми върне парите, но тъй като те винаги изискваха капитал, аз гледах да стоя настрана от тях. Тези планове естествено не се осъществяваха. По едно време той реши да издава вестник. Това ме ужаси и аз го разубедих, стигайки

почти до грубост. След това той измисли някаква дърворезачка, направи я сам и наистина започна да реже дърва с нея. Това беше гениална машина и работеше безотказно; тя щеше да му донесе известно богатство, ако най-неочаквано съдбата не се беше намесила още веднъж. Орайън поиска да патентова изобретението си и тогава разбра, че подобна машина е патентована отдавна и е влязла в употреба преди сума време.

Но ето че щатът Ню Йорк предложи награда от петдесет хиляди долара за онзи, който разработи някакъв параход, който да се използва по плавателния канал Ери. Орайън работи две-три години върху това нещо, разработи някаква система и богатството беше вече почти в ръцете му, когато някой забеляза някакъв недостатък в системата му. Измисленият от Орайън параход не можеше да се използва зиме; а лете имаше опасност водните колела на парахода да разплискат водата така, че да отнесе целия щат Ню Йорк.

Едва ли може да се изброят всички проекти, които разработваше Орайън, за да може да спечели пари и да ми върне дълга. Тези проекти не секнаха цели тридесет години, но винаги се проваляха. През тези тридесет години Орайън, чиято честност беше всеизвестна, успяваше да намира работа на места, където трябваше да се пазят чужди пари, но където заплата не се получаваше. Той беше касиер на благотворителни организации; грижеше се за парите и имота на вдовици и сираци; при него никога не се загуби нито цент, но и той не спечели нито цент. При всяка смяна на религията му новата църква, към която минаваше, го приемаше с радост; веднага го правеха касиер и той веднага оправяше финансовите работи на църквата. Той имаше и една друга способност, която удивяваше всички — да сменя политическите си убеждения.

Веднъж се беше случила следната любопитна история, за която той сам ми писа.

Една сутрин, когато бил републиканец, го поканили да произнесе реч на масово републиканско събрание вечерта и той приел. До обед дори подготвил речта си. Но следобед станал демократ и се заел да пише на транспаранти лозунги, които демократите щели да носят същата вечер на едно факелно шествие. Целия следобед той писал тези лозунги и загубил толкова време, че вечерта настъпила преди той да успее да промени политическата си принадлежност. И тъй Орайън

произнесъл на открито голяма реч в полза на републиканците, а в това време за радост на всички покрай трибуната минавало факелното шествие на демократите с написаните от него лозунги.

Той беше особняк, но въпреки неговата ексцентричност всички го обичаха. И не само го обичаха, но го и уважаваха, защото в душата си беше златен човек.

Имаше ли възможност да изпадне в смешно положение, той не я пропускаше. Когато работеше в хартфордския „Ивнинг пост“, той и жена му живееха в едно общежитие, пълно със симпатични мъже и жени, неразполагащи с големи средства. Общежитието имаше една-единствена баня за всички и една неделя, когато спели или почивали, Орайън решил да се изкъпе и привел в изпълнение този план. Но забравил да заключи вратата. Лете той имаше навик да пълни ваната до половината със студена вода, да коленичи в нея и да потопи главата си във водата, в което положение оставаше по няколко секунди. В банята влязла случайно една от прислужничките и като го видяла, побягнала и се разпискала: „Господин Клемънс се удави.“

Всички наизскачали от стаите си, жена му също. Тя се разревала и попитала момичето през сълзи:

— Как разбрахте, че е господин Клемънс?

— Не съм разбрала — отвърнало момичето.

Това ми напомня за Били Най — този истински хуморист, тази нежна, добра душа. Той почина. Мир на праха му. Той беше най-плешивият човек, който съм познавал някога. Черепът му лъщеше като билиардна топка или като черковно кубе, огряно от слънцето. Почти нямаше косъм на главата си. Веднъж някой изразил гласно учудването си, че Били е толкова плешив.

— Това е нищо — казал Били. — Да видите брат ми.

Един ден той беше паднал от ферибота и когато изплувал на повърхността на водата, някакъв женски глас се извисил над уплашените възклицания:

— Безсрамен тип! Тук има дами! Потопете се и излезте от другата страна.

Преди около 25 години предложих на Орайън да напише автобиографията си. Посъветвах го да разкаже цялата истина в нея, да се въздържа да се показва само в благоприятна светлина и откровено да регистрира всички по-особени случки в живота си, включително и

тези, от които се срамува. Казах му, че никой не е правил досега толкова нещо и ако той напише по този начин автобиографията си, това ще бъде едно от най-ценните литературни произведения. Обясних му, че по такъв начин аз всъщност му предлагам работа, с която сам не мога да се заема, но се надявам, че той ще успее в нея. Сега разбивам, че съм се мъчел да го накарам да направи нещо невъзможно. Аз диктувам моята автобиография вече три месеца^[1] — всеки ден. Припомням си хиляди случки от живота ми, от които би трябвало да се срамувам, но не съм сложил нито една от тях на хартия. И предполагам, че този капитал ще си остане цял и непокътнат, когато завърша автобиографията си — ако изобщо някога я завърша. Сигурен съм, че ако запиша тези случаи, при прочитането на ръкописа ще ги зачеркна.

Орайън написа автобиографията си и ми я изпрати. Но как се разочаровах! И колко се ядосах! В нея той непрекъснато се представяше за герой — точно тъй, както аз бих направил и както правя сега — и непрекъснато забравяше епизодите, които го представят в неблагоприятна светлина. Аз зная няколко случки в неговия живот, в които няма нищо героично, но когато ги чета в автобиографията му, виждам, че те съвсем са се видоизменили. Обърнали са се просто с главата надолу, обърнали са се в неща, с които той се гордее.

Когато живеех във Виена в 1898, от Кеокук пристигна и телеграма, която ме уведомяваше за смъртта на Орайън. Той беше седемдесет и две годишен. Една студена декемврийска утрин влязъл в кухнята, запалил огъня, седнал на масата да пише нещо и така умрял — с перо в ръката, спряло точно по средата на една незавършена дума. Това показва, че той много бързо и безболезнено се е освободил от плена на един дълъг, пълен с трудности и лишения трагичен живот.

[1] Писано на 6 април 1906. — Б.пр. ↑

АВТОР И ИЗДАТЕЛИ

През 1872 година написах нова книга — „В несгоди“. Вече бях издал „Наивници в чужбина“ при хонорар 5%, което правеше около двадесет и два цента на екземпляр. По това време вече получавах предложения от няколко богати издателства. Едни ми предлагаха петнадесет процента, други — да взема цялата печалба, а на тях им стигала рекламата, че са издали моя книга. Повиках Блис да дойде в Елмайра. Ако тогава разбирах от издателска дейност, колкото разбирам сега, щях да поискам от Блис седемдесет и пет или осемдесет процента и това щеше да бъде напълно справедливо. Но аз нищо не разбирах от търговия, а и не си давах труд да науча нещо. Казах на Блис, че нямам намерение да се отказвам от неговото издателство и не желая да поставям никакви допълнителни условия. Обясних му, че половината от печалбата ми е предостатъчна, и той отговори радостно: „Именно, именно.“

Той се прибра в хотела си, изготви договора и следобед го донесе. Имаше нещо неясно в него. Не се казваше „половината от печалбата“, а „седем и половина процента“. Казах му, че тук нещо не ми е ясно, и го помолих да ми обясни положението. Нали се бяхме разбрали друго. Той отвърна, че това е вярно, но направил договора на процент, за да опрости нещата — седем и половина процента представлявали точно половината от печалбата и дори повече, ако се продадат над сто хиляди екземпляра, и при това положение издателството щяло да вземе само много малко повече от мен.

Аз изпитвах известни съмнения, известни подозрения и го накарах да се закълне, че това, което казва, е вярно. Той незабавно вдигна ръка и се закле.

Трябваше да минат девет-десет години, за да разбере, че това е било лъжлива клетва и че седем и половина процента не представляват дори една четвърт от печалбата. Но през това време бях издал вече няколко книги в издателството на Блис при седем и половина процента

и десет процента и естествено бях излъган в печалбата от всички тези книги.

В 1879 година се върнах от Европа с готова за издаване книга — „Пеша из Европа“. Повиках Блис и той дойде да обсъдим въпроса за издаването на книгата. Казах му, че не съм доволен от тези седем и половина процента и не вярвам, че те представляват половината от печалбата; че този път в договора ще трябва да впише „половината от печалбата“ и да няма разни там проценти. Дори заплаших, че ако не се съгласи, ще дам книгата на друго издателство. Той каза, че няма защо да не се съгласи, тъй като това е напълно справедливо, и ако директорите се противопоставят на това условие, той ще напусне издателството и ще издаде книгата на свои разноски — хубави приказки, но аз знаех, че той е един от господарите на това издателство и че то ще трябва да приеме всеки договор, подписан от него. Този договор лежи тук на билиардната маса и на него може да се види подписът на Блис. Той се беше разправял с директорите си много пъти след излизането на „Наивници в чужбина“ и неведнъж ми беше казвал, че е принуждавал директорите да подписват договори, които те не желаели да подписват, като ги заплашвал, че ако не се съгласят, той ще напусне издателството.

Не мога да си представя как един голям човек може да бъде толкова прост и наивен, колкото бях аз в онези дни. Би трябвало да се досетя веднага, че човек, който говори така, или е глупак, или смята другия за глупак. Излиза, че аз съм бил глупакът. Най-прости и елементарни неща просто не можеха да проникнат в моя мозък.

Напомних му, че компанията едва ли ще има някакви възражения против един договор, който е подписан от него. Тогава той пусна една от своите беззъби усмивки и ми обърна внимание върху една подробност, която не бях забелязал: в договора фигурираше името на Елиша Блис, частно лице, а „Америкън пбблишинг къмпани“ не се споменаваше никъде.

По-късно той ми каза, че занесъл договора на директорите им и им казал, че ще даде книгата на издателството срещу една четвърт от печалбата от книгата и увеличение на неговата заплата и заплатата на сина му Франк; ако не приемели тези условия, той щял да напусне издателството и да издаде книгата на свои разноски. Тогава директорите се съгласили и подписали договора. Само фактът, че Блис

сам ми разказваше тези неща, е неопровержимо доказателство, че те не са верни. Шест седмици преди излизането на книгата Блис за първи път в живота си каза истината — просто за да опита какъв вкус има, но това му струваше толкова големи усилия, че той пукна.

Три месеца след излизането на книгата имаше годишно събрание на акционерите от издателството, на което присъствах и аз, тъй като участвах в печалбите от книгата. Събранието се състоя в къщата на един мой съсед, Нютън Кейз, директор на издателската компания още от основаването ѝ. Прочетоха отчета на издателството за неговата дейност и той се оказа истинско откровение за мен. Седемдесет и четири хиляди екземпляра от моята книга бяха вече продадени и моята половина, моята част от печалбата възлизаше на тридесет и две хиляди долара. А през 1872 година Блис ме беше убеждавал, че седем и половина процента, което прави малко повече от двадесет цента на екземпляр, правело половината от печалбата, докато всъщност в онези дни то едва ли е представлявало шест процента от печалбата. Времената сега бяха по-трудни, но въпреки това бяха нужни петдесет цента на екземпляр, за да представлява това половината.

Както и да е, Блис е мъртъв и вече е късно да си уреждам сметките с него. Той е мъртъв от двадесет и пет години. Озлобението ми против него вече е избледняло, дори напълно изчезнало. Сега изпитвам само съжаление към него.

Когато разбрах от баланса на какъв обир ме е подложила „Америкън пъблиш къмпани“, вдигнах се и прочетох едно конско евангелие на Нютън Кейз и останалите заговорници — с други думи, останалите директори.

Сега беше дошъл удобният момент да си разчистя сметките с издателството, но аз, разбира се, не забелязах този момент. Винаги пропусках удобните случаи — забелязвах ги твърде късно. Сега вече знаех всички мошеничества на компанията и би трябвало да продължа да работя с нея. Би трябвало да наложа някакъв данък на печалбите им в моя полза и този данък да се удържа, докато се изравни разликата между условието на процент и половин печалба и парите се върнат от джоба на компанията в моя джоб. Но, разбира се, аз не бях в състояние да се сетя за такова разумно нещо. Единственото, което си мислех, е, че трябва да се отдръпна от тази мръсна атмосфера, за да не петни повече името ми. Исках да престана да издавам книгите си в това

издателство и да се обърна към друго. Един ден отидох при Нютън Кейз и му предложих компанията да ликвидира всички договори с мен, да ми даде всички екземпляри от книгите ми, с които разполага, и то безплатно, като компенсация за ограбеното от „В несгоди“, „Позлатеният век“, „Том Сойер“, „Стари и нови записки“.

Господин Кейз възрази, че съм държал остър език, но аз му отвърнах, че не мога да постъпя другояче и ми е напълно достатъчно, че той и останалите разбойници са знаели какви мошеничества е вършил Блис спрямо мен — знаели са и са ги приемали мълчаливо. Той възрази, задето съм нарекъл директорите разбойници. Казах му, че ако не искат да ги наричат така, трябва да престанат да обират писателите. Очаквах, че господин Кейз ще опровергае обвинението, че са знаели за мошеничествата, но той нищо не каза. Това ме убеди напълно, че обвинението ми е основателно, затова аз го повторих и му надумах още сума неща. Казах му: „Вие сте вложил седемдесет и пет хиляди долара във вашия семинар по богословие и получавате безброй похвали за това, а моето участие в него никъде не се споменава. Обаче аз имам дял в него, защото всеки долар, вложен в него, е излязъл от моя джоб.“ Той не ми благодари за тези комплименти. Беше груб и неучтив човек.

Накрая се помъчих да откупя договорите си, но той каза, че това е невъзможно — директорите нямало да се съгласят, защото девет десети от печалбите на компанията идвали от моите книги и ако те се откажат от тях, нямало за какво да работят. По-късно съдията... забравих как му беше името — който също беше директор в компанията, — ми каза, че директорският съвет действително е знаел за всички мошеничества на Блис, и то в момента, когато той ги е вършел.

Както казах вече, при това положение би трябвало да продължа да работя с това издателство, като преди това си оправим сметките. Но аз не постъпих така. Реших да се махна от тази зловонна атмосфера и предадох следващата си книга на Джеймс Р. Озгуд от Бостън. Тази книга беше „Някогашните дни по Мисисипи^[1]“. Озгуд трябваше да издаде книгата на мои разноски, да я пусне на пазара по абонаментна система и да си удържи известен процент за своята работа.

Озгуд беше един от най-милите и приятни хора, които може да се срещнат на земята, но не разбираше нищо от издателска дейност чрез

абонаменти и забърка страшна каша. Той обичаше компаниите, играеше ден и нощ бiliarд и изобщо добре си прекарваше времето. Междувременно неговите чиновници вършеха работата и ми се струва, че нито той, нито аз имахме някаква представа какво точно вършат. Подготовката на книгата за печат трая много дълго; проточи се и самото издаване и когато вече всичко бе готово, направих сметка, че съм платил петдесет и шест хиляди долара за цялата работа. Блис би могъл да построи цяла библиотека с тези пари. Едва след една година си възвърнах вложените средства, а след това почти нямаше постъпления. И тъй, моят първи опит да се занимавам с търговско-издателска дейност се провали.

Озгуд направи нов опит. Той издаде „Принцът и просякът“. Изданието беше много хубаво, но моята печалба възлезе само на седемнадесет хиляди долара.

След това Озгуд реши, че сигурно ще има успех, ако издаде някоя книга не по абонаментна система, а по обикновения начин. В това отношение сигурно имаше по-голям опит. Дадох му „Откраднатият бял слон“, което беше сборник от предимно несклопосни разкази. Предлагах му да се обзаложим, че за шест месеца няма да продаде и десет хиляди бройки и той прие. Басът беше на пет долара. Той ги спечели, но не много убедително. Мисля, че това беше всъщност първият опит на Озгуд, а не третият. Мисля си, че трябваше да продължа да работя с Озгуд след неуспеха с „Принцът и просякът“, защото Озгуд ми беше симпатичен. Но нямаше как, работата не вървеше и трябваше да потърся друг.

Междувременно ми се случи едно приключение. Един стар и много близък мой приятел ми се тръсна с някакъв патент на стойност петнадесет хиляди долара. Всъщност този патент не струваше нищо и приятелят ми вече втора година напразно влагаше пари в изобретението, но аз не знаех тези подробности, защото той забрави да ми ги каже. Той рече само, че ако аз купя патента, той пък ще се заеме с производството и продажбата. И аз го купих. Всеки месец от джоба ми започнаха да излизат по петстотин долара. Този гарван излиташе от ковчега всеки тридесет дни, но не носеше нищо, а и гълъба никакъв го нямаше да каже какво става. Мина известно време, после още половината и още толкова и аз избавих моя приятел от тежкия труд и предадох патента на Чарлс Л. Уебстър, женен за моя племенница,

който изглеждаше много способен и енергичен младеж. Срещу заплата от хиляда и петстотин долара на година той продължи да пуска гарвана със същия резултат.

Накрая, след като бях потрошил по този патент четиридесет и две хиляди долара, аз го продадох на един човек, когото ненавиждах отдавна и исках да погубя семейството му. После взех да се оглеждам за други приключения. Оказа се, че същият приятел работи върху нов патент. За осем месеца похарчих за него десет хиляди долара. После се опитах да го пробутам на човека, чието семейство преследвах. Той изказа много благодарности, но междувременно беше поумнял и се отнасяше с подозрение към благодетелите си. Не пожела да купи патента и така той пропадна.

По това време при мен дойде друг стар приятел с някакво невероятно изобретение. Това беше някаква машина или котел, или нещо подобно; тя даваше деветдесет и девет процента от количеството пара, което се съдържа в един паунд въглища. Отидох при господин Ричардс от оръжейната фабрика „Колт“ и му разказах за тази машина. Той беше специалист и знаеше абсолютно всичко във връзка с въглищата и парата. Машината му се стори съмнителна и аз го попитах защо. Той ми обясни: защото количеството пара в един паунд въглища било известно до най-малката дроб и моят изобретател очевидно се лъжел със своите деветдесет и девет процента. Той ми показа една дебела книга с цифри, цифри — толкова цифри, че станах пиан и ми се зави свят. Ричардс ми доказа, че машината на моя човек няма да изпълни и деветдесет процента от работата, която се полага да изпълни. Отидох си малко обезсърчен, но си помислих, че в книгата може би има грешка, затова наех изобретателя да построи машината, като му дадох заплата тридесет и пет долара на седмица — всички разходи за моя сметка. Построяването на машината му отне много седмици. Всеки няколко дена той идваше при мен да ми докладва как върви работата и аз скоро забелязах по дъха и походката му, че той харчи тридесет и шест долара на седмица за уиски, само не можах да си обясня откъде вземаше единия долар.

Най-сетне, след като бях хвърлил пет хиляди долара в това начинание, машината беше готова — само дето не работеше. Вярно, тя икономисваше един процент пара на паунд въглища, но това беше нищо. То можеше да се постигне и с чайник. Предложих машината на

човека, чието семейство ненавиждах, но безуспешно. Тогава я пратих по дяволите и взех да търся нещо по-ново. Но вече толкова се бях увлякъл по парата, че купих акции от една компания в Хартфорд, която се готвеше да извърши революция в техниката с някакъв нов вид парна тяга. Тази парна тяга изтегли от джоба ми за шестнадесет месеца тридесет и две хиляди долара, а после цялото предприятие стана на пух и прах и аз отново се озовах сам на тоя свят и не знаех с какво да се заловя.

Но скоро се сетих. Изобретих албум за снимки — и макар да е нескромно аз да казвам това, такъв рационален албум нямаше никъде по света. Патентовах го и го предадох на онзи мой стар и добър приятел, който пръв събуди интереса ми към патентите. Той изкара сума пари от него. Но след време, точно когато предстоеше и аз вече да вземам дял от печалбата, неговата фирма фалира. Аз не предполагах, че фирмата му е застрашена от фалит — той не ми беше казал нищо по този въпрос. Един ден ме помоли да заема на фирмата пет хиляди долара и обеща седем процента лихва. Като гаранция предложи разписка от фирмата. Аз поисках да посочи поръчител. Той се изненада много и каза, че ако поръчители се намирали лесно, нямало да дойде при мен за пари, тогава можел да вземе от всекиго. Това обяснение ми се видя задоволително и аз му дадох петте хиляди долара. Фирмата фалира само след три дни, а подир две-три години аз си получих обратно две хиляди от петте.

Тези пет хиляди долара имат цяла история. В началото на 1872 година Джо Гудман ми писа от Калифорния, че нашият общ приятел, сенаторът Джон П. Джонс, се готви да открие в Хартфорд застрахователна компания, която да конкурира застрахователната компания „Пътешественик“, и че Джонс иска да му даде акции за дванадесет хиляди долара, като му обещава, че няма да загуби тези пари. Джо ми предлагаше да се възползвам от тази възможност и пишеше, че ако се реша, Джонс ще има грижата парите ми да не пропаднат. Аз взех акциите и станах един от директорите. Зетят на Джонс, Лестър, беше от дълго време в „Пътешественик“. Сега той се прехвърли в нашата компания и започнахме работа. Компанията имаше петима директори. В течение на година и половина трима от нас присъстваха на всеки дирекционен съвет.

След тази година и половина компанията фалира и аз бях вътре с двадесет и три хиляди долара. Джонс живееше в Ню Йорк, където беше купил хотел „Сейнт Джеймс“, и аз изпратих Лестър при него да вземе моите двадесет и три хиляди. Но когато се върна, Лестър ми предаде, че Джонс бил вложил пари в много предприятия, бил много притеснен и щял да ми бъде благодарен, ако мога да почакам. Аз не подозирах, че Лестър си ги съчинява, но беше така. Той не бе казал на Джонс нищо за парите. Но това, което ми предаде, ми се видя правдоподобно, защото знаех, че Джонс беше построил редица фабрики за изкуствен лед из целите южни щати — такова нещо не бе виждано отсам Великата китайска стена. Знаех, че тези фабрики му бяха излезли към един милион долара, че южняците не бяха особено възхитени от изкуствения лед, не го искаха и не го купуваха — значи Великата китайска стена носеше само загуби.

Знаех също, че хотел „Сейнт Джеймс“ вече не носеше печалби, понеже Джонс — човек щедър, направен деветдесет и девет процента от великодушие, какъвто си е и досега — беше натъпкал хотела от мазето до покрива с бедни роднини, събрани от четирите краища на света — водопроводчици, зидари, неуспели пастори и всякакви други, които нищо не разбираха от хотелиерство. Беше ми известно също, че в хотела нямаше място за външна клиентела, понеже всички бяха заети от множество други бедни роднини, събрани от Джонс от четирите краища на света, които чакаха той да им намери доходна работа. Знаех, освен това, че Джонс беше купил доста голямо парче от щата Калифорния с обширни места за строеж на градове и железопътни линии, с много красив и удобен залив, разположен пред бъдещото пристанище, и че Джонс беше задлъжнял, за да купи всичко това. Ето защо се съгласих да почакам известно време.

Минаваха месеци и от време на време Лестър прескачаше — без да го карам — до Джонс да види какво става с парите. Тези посещения не даваха резултат. Работата е там, че на Лестър му беше неудобно от Джонс и не се решаваше да го безпокои за мои работи, когато онзи си имаше достатъчно свои. Лестър предпочиташе да ме лъже, че се е виждал с Джонс и е говорил за парите, а истината е, че той никога нищо не бе му споменавал по този въпрос. След две-три години господин Слий от каменовъглената фирма в Елмайра предложи да поговори с Джонс и аз се съгласих. С присъщата му тактичност и

дипломатичност той подхванал разговора, но още не казал и две думи, Джонс вдигнал очи и попитал: „Какво? Да не би да искате да кажете, че Клемънс не си е получил парите?“ После извадил чек за двадесет и три хиляди долара и казал, че тези пари отдавна би трябвало да бъдат платени и щели да бъдат платени, ако той знаел положението ми.

Това беше през пролетта на 1877 година. С този чек в джоба аз пак бях готов да търся начини за бързо забогатяване. Подведен от това, което разказвам за моите авантюри, читателят сигурно ще помисли, че веднага съм се хвърлил да търся подходяща възможност... Нищо подобно. Бях се парил вече и не исках да чуя за спекулации. Един ден генерал Холи ме покани в редакцията на вестник „Курант“. Отидох с чека в джоба. Там заварих някакъв млад човек, който каза, че преди е бил репортер в град Провидънс, но сега работел друга работа. Постъпил при Греъм Бел като агент по разпространяването на едно ново изобретение, наречено телефон. Той вярваше, че това изобретение ще има голямо бъдеще, и ми предложи да купя известно количество акции. Аз отказах. Обясних му, че не желая повече да се занимавам с опасни спекулации. Тогава той ми предложи акциите с намаление. Казах му, че и без пари да ми ги дава, не ги ща. Но той беше нахален и започна да настоява да купя поне за петстотин долара. Каза, че за петстотин долара ще ми даде колкото искам акции, дори предложи да загребва колкото мога с ръце и да ги мерим на шапка — за петстотин долара съм можел да взема пълна шапка. Но аз се бях парил и устоях на тези съблазни, устоях много лесно и си върнах чека цялцеленичък, а на другия ден дадох от него пет хиляди на заем, без разписка, на онзи приятел, който фалира след три дни.

В края на същата година (или може би в началото на 1878) аз си сложих телефон у дома, който беше свързан с редакцията на „Курант“. Това беше първата телефонна връзка в града и първият частен телефон в света.

На мен младият човек не успя да продаде нито една акция, но затова пък продаде няколко пачки на един стар продавач от манифактурен магазин в Хартфорд за пет хиляди долара. Това бяха всичките пари на стареца. Беше ги събирал цял живот. Интересно колко неблагоразумни могат да бъдат хората и на какви рискове са готови, когато искат да забогатеят бързо. Стана ми мъчно за стареца,

когато научих, че е купил акции. Дори си помислих, че може би щях да го спася, ако бе ми се удал случай да му разкажа своя горчив опит.

Отплавахме за Европа на 10 април 1878 година. Нямахме ни четиринадесет месеца и когато се върнахме, едва ли не първото, което видяхме, беше въпросният продавач — в разкошна каляска с лакеи в ливреи на стъпалата: неговите телефонни акции му изсипваха долари с такава бързина, че той трябваше да ги изгребва с лопата. Интересно как хора неопитни и неуки често пъти успяват там, където опитните и образованите се провалят.

[1] Първоначалното заглавие на „Животът по Мисисипи“. — Б.пр. ↑

АЗ СТАВАМ ИЗДАТЕЛ

Както споменах вече, аз си изписах моя роднина Уебстър от градчето Дюнкърк (щат Ню Йорк), за да води работите ми около първия патент със заплата хиляда и петстотин долара на година. Това предприятие ми донесе четиридесет и две хиляди долара загуба и аз реших, че сега е най-подходящият момент да го закрия. Мислех да стана свой собствен издател, като със самата работа се заеме Уебстър. Той беше на мнение, че трябва да получава две хиляди и петстотин долара годишно, докато свикне с новата работа. Помолих го да ми даде един-два дена, за да обмисля въпроса от всички страни. За мен неговата идея беше истинска новост. Аз си спомних, че печатарските чираци не получаваха никаква заплата. Поразпитах тук-там и разбрах, че така стои работата и със зидари, мазачи, тенекеджии и прочие. Разбрах, че дори адвокатите и лекарите не получават пари, докато още учат занаята. Спомних си, че на Мисисипи лоцманският ученик не само не получаваше заплата, ами трябваше да плаща на лоцмана, и то немалко пари. Самият аз съм правил това. На Бигсби трябваше да дам сто долара и взех на заем, за да му ги платя. От едного, който се готви за проповедник, научих, че дори Ной не е получавал заплата първите шест месеца — отчасти поради времето и отчасти поради това, че тепърва е учил навигацията.

Всички тези мои размишления и справки ме доведоха до убеждението, че в лицето на Уебстър аз съм се сдобил с нещо съвсем ново в историята. Освен това реших, че един младеж от дълбоката провинция, който е дошъл в Ню Йорк да започне живота си с празни ръце, който още не е проявил никакви способности и не се знае дали ще ги прояви, но въпреки това, без да му мигне окото, се готви да учи занаят на чужд гръб и иска това благоволение повече, отколкото президентът на Съединените щати е могъл да спести някога от

заплатата си, която му дават за ръководенето на най-трудната страна в света след Ирландия — че такъв младеж непременно трябва да го взема на работа, и то веднага — иначе може да го изпусна. Мислех си, че ако успее да отклоня поне част от неговия огромен интерес към себе си и да го насоча към работата, от това само ще спечеля.

Произведох Уебстър в чин фирма — фирма, която се наричаше „Уебстър и компания — издателство“ — и го настаних в две скромни канцеларски помещения на втория етаж, някъде близо до Юниън скуеър, но не помня точно къде. За помощници му дадох едно момиче и един мъж среден размер — около осемстотин долара. На първо време той имаше още един помощник. Това беше човек, който дълго време се бе занимавал с издаване на книги по абонаментна система, познаваше изтънко тая работа и можеше да предаде познанията си на Уебстър — което и правеше, — а за обучението плащах аз. Това беше в началото на 1884 година. Дадох на Уебстър достатъчно солиден капитал, а заедно с него и ръкописа на „Хъкълбери Фин“. Уебстър ставаше мой главен агент. Неговата работа бе да разпраца агенти по цялата страна. По това време той разполагаше с шестнадесет такива агенти. А всеки от тях имаше събирачи, които събираха абонамента. Уебстър трябваше да се грижи лично за абонаментите в Ню Йорк.

Но преди да се организира цялата тази мрежа, предвидливият Уебстър ми предложи да изготвим договор, да го подпишем и подпечатим и тогава да пристъпим към работа. Това предложение ми се видя разумно, въпреки че самият аз никога не бих се сетил за такова нещо — и може би тъкмо затова беше разумно. За изготвянето на договора Уебстър си взе адвокат. Аз вече започвах да се възхищавам неимоверно от Уебстър и в порив на великодушие, без дори да се замисля, му предложих извън заплатата една десета от приходите. Той веднага отхвърли предложението ми с обикновените в такива случаи благодарности. Това още повече го издигна в очите ми. Разбирах много добре, че му предлагах участие, което щеше да му донесе през идните девет месеца най-малко два пъти повече пари, отколкото заплатата, но той не знаеше това. Спокойно и разсъдливо той отхвърляше всичките ми пророчества за голямата търговска изгода от „Хъкълбери Фин“. И това беше още едно доказателство, че в лицето на Уебстър бях намерил безценно съкровище, човек, който не губи здравия разум, човек

предпазлив, човек, който не поема рискове, когато навлиза в непознат терен. Освен ако това може да стане за чужда сметка.

Договорът бе изготвен, както казах, от един млад адвокат от Дюнкърк, градче, което бе произвело и единия, и другия и още не можеше да се съвземе от това напрежение. Уитфорд имаше право да се подписва: „представител на фирмата «Алегзандър и Грийн»“. Алегзандър и Грийн имаха голямо и доходно предприятие и недостатъчно съвест, за да му причинят загуби — това пролича ясно миналия месец, когато земетресението разтърси от дъно трите големи застрахователни компании. Те държаха двадесет и пет адвокати и Уитфорд беше един от тях. Това беше добродушен, любезен и безкрайно невеж човек, в когото имаше толкова глупост, че с нея можеше да се опаше четири пъти земното кълбо и да остане за флъонга.

Този първи договор бе съвсем редовен. Нямахме никакъв пропуск в него. Той обвързваше мен с всички задължения, всички разходи и с цялата отговорност — както и трябваше да бъде.

Уебстър и неговият юрист бяха едно щастливо съчетание. Въпросите, от които те нямаха понятие, бяха толкова много, че аз се ужасявах и вцепенявах: не бих се ужасил толкова, ако видех Млечният път да се разпада на части и да се разхвърчава по целия небесен свод. Мъжество, морално или физическо, им липсваше напълно. Уебстър не смееше да направи и крачка, преди да е получил уверението на юрист, че за тази крачка няма да влезе в затвора. Съветите с юриста бяха толкова чести, че той почти стана щатен сътрудник наравно с момичето и специалиста по книгоиздаването по абонаментна система. Но понеже нито той, нито Уебстър имаха опит в боравенето с пари, услугите на юриста не излизаха толкова скъпи, колкото той може би си мислеше.

В началото на есента заминах с Джордж У. Кейбъл на четиримесечна обиколка по източното и западното крайбрежие да чета свои произведения — последните ми публични четения в Америка, както смятах тогава, защото реших никога вече да не обирам публиката от подиума, освен ако не ме принудят парични затруднения. Единадесет години по-късно пак се явиха споменатите затруднения и аз отново започнах своите четения по цял свят.

Оттогава изминаха още десет години, през което време съм изнасял четения само с благотворителна цел, безплатно. На 19-и миналия месец аз се сбогувах официално с публиката от подиума — нещо, което никога не бях правил — на едно четене за Робърт Фултън, приходите, от което постъпиха във фонд за издигане паметник на Фултън.

Струва ми се, че доста се отдалечих от Уебстър и адвоката му, но това няма значение. Това е един от случаите, когато разстоянието прави изгледа по-хубав. Уебстър има успех с „Хъкълбери Фин“ и след една година ми връчи чек за петдесет и четири хиляди и петстотин долара, в които влизаше и даденият му от мен капитал от петнадесет хиляди долара.

Ето че още веднъж се раждах отново. Мисля, че съм се раждал по-често от всеки друг, с изключение на Кришна. Уебстър се блазнеше от мисълта, че аз съм негово откритие, но не кудкудякаше толкова над яйцето си, колкото Уеб и Блис преди него.

Позволете ми да приключа по-скоро с тази неприятна история. Едно нещо тровеше ден и нощ живота на Уебстър: това, че макар той, Чарлс Л. Уебстър, да беше голям издател, най-големият издател, а моето име да не фигурираше дори сред членовете на фирмата, общественото мнение упорито смяташе мен за истински глава на издателството, а Уебстър — за моя сянка. Всеки, който искаше да издаде някаква книга, се обръщаше към мен, а не към Уебстър. Аз приех за издаване няколко великолепни книги, но Уебстър ги отхвърли една след друга — нали той беше господарят. Обаче случеше ли се някой да предложи книга на *него*, той оставаше толкова очарован от този комплимент, че приемаше книгата, без дори да я погледне.

Джо Джеферсън^[1] ми писа, че е завършил биографията си и иска аз да я издам. Разбира се, аз бях готов да приема с радост това предложение. Препратих писмото на Уебстър и го помолих да се заеме с книгата. Уебстър не я отхвърли. Той просто се направи на разсеян. А в същото време прие и издаде две-три книги за войната, които не донесоха никаква печалба. Той прие и още една книга, сключи договор с агентите за нея, определили й цената (три и половина долара с платнена подвързия), и освен това се задължи да я издаде в определен

срок — след два или три месеца. Един ден аз пристигнах в Ню Йорк, отидох в канцеларията и поисках да видя тази книга. Попитах Уебстър колко хиляди думи съдържа книгата. Той каза, че не знае. Тогава го помолих да изчисли думите поне приблизително. Той направи това. Казах му: „Този обем не отговаря дори на една пета от определената цена. Ще трябва да я допълваш с тухли. Налага се да отворим тухларна фабрика, и то незабавно, защото е много по-евтино сами да си произведем тухлите, отколкото да ги купуваме на пазара.“

Това го вбеси. Той винаги беше в състояние да побеснее от такава невинна забележка. Рядко съм виждал толкова чувствително същество — особено като се има предвид материалът, от който бе направено.

В момента той се беше ангажирал с няколко книги — книги без никаква стойност, които бе приел само защото ги бяха предложили на него, а не на мен — и аз разбрах, че той не си е направил труда да изчисли обема поне на една от тях. Беше ги приел за издаване, без да ги погледне. Уебстър беше добър агент, но не разбираше нищо от издателска работа и което е по-лошото — не беше способен да я научи. След известно време разбрах, че се е съгласил да възкреси „Животът на Христа“ от Хенри Уърд Бийчър. Подхвърлих му, че би трябвало да опита да възкреси Лазар, защото това нещо е правено вече веднъж и се знае, че е по-лесно осъществимо. Той пак се вбеси. Да, той беше най-чувствителното същество между себеподобните си. На всичко отгоре беше дал аванс на господин Бийчър от пет хиляди долара — Бийчър тогава се намираше в тежко финансово положение. А господин Бийчър се бе задължил да преработи книгата — или по-точно да я завърши. Ако не се лъжа, Уебстър тъкмо беше издал единия от двата предполагаеми тома, когато избухна прословутият скандал, който сложи край на тази история. Мисля, че вторият том изобщо не беше написан и господин Бийчър се задължаваше да го пише тепърва. Ако не изпълнеше задължението си в определения срок, трябваше да върне взетия аванс. Той не изпълни обещаното и в края на краищата върна парите.

Уебстър протака сума време издаването на моята книга „Един янки в двора на крал Артур“, а когато най-после я издаде, това стана така тихомълком, че трябваше да минат две-три години, докато хората разберат, че е излязла такава книга. По същия начин той протака и

сборника „Хумористична библиотека“, съставен от Хауълс и мен, и накрая го издаде толкова тайно, че се съмнявам дали някой в Америка изобщо е разбрал, че съществува такава книга.

Уилям М. Лафен ми каза, че господин Уолтърс от Балтимор подготвя забележителна книга — най-подробно описание на неговата великолепна колекция от произведения на изкуството; че за илюстрирането ѝ той смята да ангажира най-добрите парижки художници; че той лично ще следи подготовката на книгата, за да стане тя по негов вкус, че смята да похарчи за нея четвърт милион долара; че иска да ѝ се постави висока цена, която да отговаря на такова изящно издание, и че не желае никакъв хонорар. Единствената работа на издателя ще бъде да разпространи книгата и да си прибере печалбата.

В заключение Лафен ми каза:

— Тъй че, Марк, можеш да натрупаш състояние от тази книга, без да си създаваш грижи, без рискове и разходи.

Казах му, че веднага ще изпратя Уебстър в Балтимор. И се опитах да го изпратя, ала не успях. Уебстър изобщо не пожела да обсъжда този въпрос. Ако господин Уолтърс искаше да издаде нещо незначително, трябваше само да се обърне към Уебстър. Уебстър щеше да си строши врата, но щеше да отиде до Балтимор. Но господин Уолтърс се беше обърнал не, към когото трябва. Честолюбието на Уебстър бе засегнато и той не желаше да хвърли поне един поглед на книгата. Уебстър се отличаваше с невероятно честолюбие, но други дарби нямаше.

Уебстър страдаше от мъчителна мигрена. И облекчаваше болките си с едно ново немско лекарство — фенацетин. Лекарите му забраняваха да го употребява безразборно, но той намираще начин да си го доставя в големи количества: при нашите свободни институции всеки е свободен да се трови колкото си иска, стига да плати необходимата цена за това. Уебстър вземаше фенацетина все по-често и все повече увеличаваше дозите. Лекарството му действаше притъпяващо и той ходеше като насън. В канцеларията започна да се явява много рядко, а когато се явеше, използваше властта си само за да навреди на работата. В това състояние той не можеше да отговаря за постъпките си.

Трябваше да се вземат някакви мерки. Уитфорд обясни, че можем да се избавим от този опасен елемент само като откупим неговия дял. Но какво да откупим? Уебстър веднага прибираще всички

пари, които му се полагаха. Той отдавна беше разпилял моя дял от печалбата от книгата на генерал Грант — сто хиляди долара. Предприятието вървеше към последно издихание. То вече не струваше долар и половина. И колко трябваше да платя аз за една десета част в него? След дълги преговори и много писма се изясни, че Уебстър е готов да се задоволи с дванадесет хиляди долара и да се оттегли. Изпратих му чека.

Работата на Уебстър пое един човек на име Фредерик Дж. Хол, изписан също от Дюнкърк. Всички наши таланти са излезли от конезавода в Дюнкърк. Горкият Хол се стараяше дори повече, отколкото трябва, но не го биваше за тази работа. Той се бори известно време с героичния оптимизъм на младостта, но на пътя му се изпречи препятствие, което рано или късно щеше да го унищожи. Ето как стоеше работата:

Преди няколко години поетът Стедман бе подготвил сборник, озаглавен „Библиотека на американската литература“, в деветдесет тома. Някакъв издател от Синсинати се бе опитал да издаде сборника. Но сборникът беше изгълтал издателя заедно със семейството му. Ако Стедман ми беше предложил сборника си, щях да му кажа: „Ако тази книга трябва да се продава по абонаментна система, при хонорар над четири процента, тя няма да ни донесе нищо. Дори ще ни разори, какъвто и да е хонорарът, защото за такова издание е нужен капитал от неколкостотин хиляди долара, а ние нямаме и сто хиляди.“

Но Стедман беше представил сборника не на мен, а на Уебстър. И Уебстър, разбира се, бе останал доволен и поласкан. Той приел книгата, като се задължил да плати хонорар от осем процента и по този начин осигурил бавното самоубийство на „Чарлс Л. Уебстър и компания“. Две-три години се борихме някак, задъхвайки се под тежестта на това убийствено бреме. След напускането на Уебстър горкият Хол продължи борбата и започна да тегли заеми от банка, в която Уитфорд беше един от директорите — теглеше срещу полици, подписани от мен. От време на време ми изпращаха тези полици в Италия да ги преподписвам и аз слагах подписа си, без да ги погледна. Накрая открих, че заемите от банката растат без мое знание и съгласие. Започнах да се тревожа. Писах на господин Хол, че искам подробен отчет за състоянието на работите. Със следващата поща получих отчета, от който се виждаше, че активът на издателството надвишава

пасива с деветдесет и две хиляди долара. Това ме успокои. Но нямаше никакво основание да се успокоявам, защото отчетът би трябвало да се разбира обратно. Скоро горкият Хол ми писа, че са ни нужни още пари, и то незабавно — иначе издателството ще фалира.

Заминах за Ню Йорк. Изсипах в касата на издателството двадесет и четири хиляди долара, които бях спечелил с перото си. Замислих се откъде може да вземем още. Нямаше откъде. Това ставаше точно в разгара на страшната криза от 1893 година. Отидох до Хартфорд да търся пари на заем — не успях да намеря нито цент. Реших да ипотекирам къщата с мебелите и мястото срещу някакъв, макар и малък заем. Навремето всичко това ми струваше сто шестдесет и седем хиляди долара и аз смятах, че то е добър залог за един малък заем. Но Хенри Робинсън ми каза:

— Клемънс, давам ви честната си дума, че за този имот няма да получите и три хиляди долара заем.

Чудесно. При това положение разбрах, че не мога да получа пукната пара дори за цяла кошница държавни ценни книжа.

Фирмата „Уебстър и компания“ фалира и ми остана дължна с шестдесет хиляди долара, взети от мен на заем. Освен това тя остана дължна на госпожа Клемънс с шестдесет и пет хиляди долара, взети на заем. Остана дължна още на деветдесет и шест кредитори, на всеки от които дължеше средно по хиляда долара. Кризата беше лишила госпожа Клемънс от приходите ѝ. Тя бе лишила и мен от доходите ми от книгите. Имахме всичко на всичко деветстотин долара в банката. И никакви пари да се разплатим с кредиторите на фирмата. Хенри Робинсън ме посъветва:

— Предайте на кредиторите всичко, което принадлежи на фирмата, и им кажете, че повече от това не можете да им дадете за покриване на дълговете. Те ще се съгласят. Ще видите, че ще се съгласят. Те знаят, че не вие лично сте отговорен за тези дългове, че отговорността лежи върху фирмата като фирма.

Този изход от положението не ми хареса много и аз реших да се посъветвам с жена ми. Но тя не щеше и да чуе за такова нещо. „Тази къща е моя — каза тя, — нека кредиторите я вземат. Твоите книги са твоя собственост — нека вземат и тях. Гледай да намалиш дълговете по всички възможни начини, а после се залови за работа, за да

спечелиш и се разплатиш окончателно. И не се страхувай. Ще им платим и ще им платим по сто цента за долар.“

Това предсказание се сбъдна. По това време с работата се зае господин Роджърс и обясни на кредиторите как стоят работите. Той им каза, че нямат право да вземат къщата на госпожа Клемънс, защото тя е привилегирован кредитор и ще си потърси от „Уебстър и компания“ дадените на заем шестдесет и пет хиляди долара. Той им каза, че нямат право на моите книги, понеже те не са имущество на фирмата, но че имат право на всичко, което принадлежи на фирмата; че аз се отказвам от шестдесетте хиляди долара, които издателството ми дължи, и ще се помъча да спечеля достатъчно, за да изплатя всички останали дългове на „Уебстър и компания“ по сто цента за долар — но това не бива да се приема като обещание.

[1] Джоузеф Джеферсън (1829–1905), американски актьор. — Б.пр. ↑

КОГАТО КНИГАТА СЕ УМОРИ

Никога не се е случвало през последните тридесет и пет години в моя литературен док да няма два или повече полузавършени кораби, изоставени да се пекат на слънце, обикновено са три-четири; сега са пет. Това изглежда непрактично, но не ставаше безцелно, а преднамерено. Докато някоя книга се пише сама, аз съм верен и любопитен преписвач и прилежанието ми не отслабва, но щом книгата се опита да прехвърли на *моята* глава да подрежда положенията, да измисля приключенията и да ръководи разговорите в нея, аз я изоставям и прогонвам от съзнанието си. След това преглеждам незавършените си притежания, за да видя дали между тях няма някое, което да се е заинтересувало отново от себе си след двегодишно спокойно безделие и да е готово да ме вземе пак за преписвач.

Съвсем случайно открих, че книгата почти сигурно се уморява към средата и отказва да продължи работата си, докато силите и любопитството ѝ не се освежат с почивка, а изчерпаните запаси от суровини не се подсилят с промеждутък от време. Това неоценимо откритие направих, когато бях към средата на „Том Сойер“. Към четиристотната страница от ръкописа повестта внезапно и решително спря и отказа да направи крачка напред. Ден след ден продължаваше да не мръдва. Аз бях разочарован, огорчен и безкрайно изненадан, защото знаех много добре, че повестта не е завършена, а не можех да разбера защо не съм в състояние да я продължа. Причината беше много проста — резервоарът ми бе пресъхнал, беше изчерпан. Повестта не можеше да продължава без материали; не можеше да се направи от нищо. След като ръкописът полежа в едно чекмедже две години, един ден го извадих и прочетох последната глава, която бях написал. Тогава именно направих великото откритие, че щом резервоарът пресъхне, трябва само да го оставите на спокойствие и с време той ще се напълни отново, докато вие спите... както и докато работите върху други неща и никак не подозирате извършването на тази подсъзнателна и полезна мозъчна дейност. Сега вече имаше

достатъчно материал, книгата тръгна и се довърши сама без никакви неприятности.

Оттогава всякога, когато пишех книга, аз я прибирах без страх, щом резервоарът ѝ пресъхваше, защото знаех, че през следващите две-три години той ще се напълни отново без никаква помощ от моя страна и тогава работата по довършването ѝ ще бъде лека и приятна. „Принцът и просякът“ прекъсна работата по средата, защото резервоарът бе пресъхнал и аз не го пипнах пак цели две години. Двегодишно прекъсване поради суша сполетя и „Един янки в двора на крал Артур“. Подобен промеждутък е настъпвал и при други мои книги. Две такива прекъсвания имаше при повестта ми „Какво беше?“. Всъщност второто от тях продължи значително повече от другите, защото ето вече четири години, откакто се натрапи. Аз съм сигурен, че резервоарът вече се е напълнил и бих могъл да се заема с тази книга и да напиша втората половина без прекъсване или загубване на интерес към нея, но няма да го направя. Перото ми е станало досадно. От рождение съм ленив, а диктуването ме разглези. Убеден съм, че няма вече да взема перо в ръка; затова тази книга ще остане nedovършена... за съжаление, защото замисълът ѝ е всъщност нов и накрай би бил прекрасна изненада за читателя.

Имам и друга незавършена книга, която вероятно бих озаглавил „Убежище на изоставените“. Тя е полузавършена и така ще си остане. И още една, озаглавена „Приключенията на един микроб в продължение на три хиляди години — От един микроб“. И тя е полузавършена и ще си остане така. Има и друга — „Тайнственият чужденец“. Повече от половината написана. Много бих желал да я завърша и истински страдам, че няма да го направя. Тези няколко резервоара са вече напълнени и книгите ще поемат весело пътя си и ще се завършат сами, ако взема перото, но ми е дотегнало да го държа.

Има и друга полузавършена повест. Допреди четири години написах от нея тридесет и осем хиляди думи, после я унищожих, защото се страхувах, че може някой ден да я довърша. Разказваше я Хък Фин, а герои бяха, разбира се, Том Сойер и Джим. Но сметнах, че тази тройка достатъчно се е трудила на тоя свят и има право на вечен покой.

През 93-та година унищожих в Руан ръкописи за 15000 долара, а в Париж в началото на 94-та година — за 10000 долара — оценени

като материал за списания. Страхувах се да държа такъв куп ръкописи подръка, за да не се изкуся да ги продам; защото бях дълбоко убеден, че не са на равнище. Обикновено не съм се изкушавал и не съм мислил да обнародвам съмнителни материали — но по онова време бях страшно задлъжнял и изкушението да подобря положението си беше толкова силно, че за да се отърва от него, изгорих ръкописа. Жена ми не само не възропта, но дори ме насърчи да го направя, защото тя се грижеше за доброто ми име повече, отколкото за всичко друго.

Пак около това време тя ми помогна да се отърва от друго изкушение. То беше предложение за 16000 долара годишно в продължение на пет години, срещу което щяха да използват името ми като редактор на едно хумористично списание. Мога само да я похваля за помощта ѝ да устоя на това изкушение, защото дължа това само на нея. Всъщност изкушение в случая нямаше, но тя би ми оказала помощ и ако имаше. Мога да си представя много безумни и чудновати неща, когато въображението ми е в добро състояние, но никак не мога да си представя нещо така безумно и чудновато като това, да приема редактирането на хумористично списание. Бих го сметнал (за себе си) най-тъжното възможно занимание. Ако бих приел, би трябвало да стана и уредник на погребения, за да облекча до известна степен нерадостната служба на хумористичен редактор. С удоволствие и голям интерес бих редактирал сериозно списание, но никога не съм обичал хумора дотолкова, та да се смятам способен да го редактирам или оценявам.

Някои книги просто отказват да бъдат написани. Стоят на своето година след година и не искат да бъдат убедени. Не защото книгата не съществува или не заслужава да бъде написана, а просто защото подходящата форма за повестта не се появява сама. За всяка повест има само една подходяща форма и ако не сполучите да я намерите, повестта няма да се разкаже. Може да опитате цяла дузина погрешни форми, но при всеки случай твърде скоро ще откриете, че не сте намерили подходящата — така че такава повест всякога ще спира и ще отказва да върви по-нататък. В повестта за „Жана д'Арк“ шест пъти започвах погрешно и всеки път, като покажех резултата на мисис Клемънс, тя отговаряше с все същата убийствена критика — с мълчание. Не казваше нито дума, но мълчанието ѝ говореше гръмогласно. Когато намерих накрая подходящата форма, веднага

разбрах, че тъкмо тя е правилна и знаех вече какво ще каже жена ми. И тя то каза без съмнение или колебание.

В продължение на дванадесет години направих шест опита да разкажа една проста малка историйка, като знаех, че тя ще се разкаже сама, ако намеря правилно начало. Записах шест провала; след това разказах един ден в Лондон съдържанието ѝ на Робърт Макклур и му предложих да го напечата в списанието си, като обещае награда на този, който разкаже най-хубаво случката. Бях много въодушевен и говорих за нея половин час; накрая той ми каза: „Вие сам я разказахте. Остава само да я напишете така, както я разказахте.“

Признах, че това е вярно. След четири часа разказът беше готов и напълно ме задоволи. Така ми бяха потребни дванадесет години и четири часа, за да напиша едно разказче, което нарекох „Печатът на смъртта“.

Правилното начало е, разбира се, съществено. Установявал съм го много пъти, та не мога да се съмнявам в това. Преди двадесет и пет-тридесет години започнах разказ, който трябваше да се върти около чудесата на телепатията. Един човек трябваше да измисли средство за свързване на две съзнания, на хиляди мили разстояние едно от друго и да им даде възможност да разговарят свободно по въздуха без помощта на жица. Четири пъти започвах погрешно и нищо не излизаше. Три пъти открих грешката си, след като бях написал стотина страници. Четвъртия път я открих, когато бях написал четиристотин страници — тогава се отказах и изгорих всичко написано.

ХУМОРИСТИ

Западният пират, за когото Дъника^[1] бе чувал да се говори, наистина бе издал книгата си и защитникът на моите авторски права ми изпрати един екземпляр от нея — един дебел, груб, противен том, не с името ми, от което да личи, че съм извършител на това дело, а с голям мой портрет в ярки багри на гърба на книгата, поставен там очевидно, за да посочи, че аз съм автор на престъплението. Тази книга е в известно отношение твърде интересна рядкост. Тя разкрива изненадващия факт, че в обхвата на тези четиридесет години, през които аз минавах пред обществото за професионален хуморист, съм имал за колеги още седемдесет и осем американски хумористи. Всеки от тези седемдесет и осем души се е издигнал в мое време, станал е известен и популярен и постепенно е залязъл. Известен брой от тези имена са били навремето си така познати, както са днес имената на Джордж Ейд и Дули — а сега са така напълно забравени, че навярно погледът на нито един петнадесетгодишен юноша в страната няма да светне, когато се спомене някое от тия седемдесет и осем имена.

Тази книга е гробище; докато я разглеждам, аз си припомням за посещението ми в Ханъбълските гробища, в Мисури, преди четири години^[2], гдето почти всеки паметник напомняше едно забравено име, познато и приятно за слуха ми, когато живеех там като момче преди петдесет години. В този том на покойници намирам Насби, Артимъс, Уърд, Якоб Щраус, Дарби, Бърдит, Ели Пъркинс, „Денбъри нюс мен“, Офрийс С. Кер, Смит О’Брайън, Джош Билингс и още двадесетина, а може би и четиридесетина други, чиито писания и изказвания се повтаряха някога от всички, а сега никой не ги чува или споменава. Седемдесет и осем души изглежда невероятна жетва от добре известни хумористи, изникнали през четиридесетгодишен период, а при това книгата не е отбелязала всички — съвсем не. Не се споменава Айк Партингтън, така любим и известен някога; не се споменава Дъостикс, нито групата на Пфаф, нито многобройните краткотрайни подражатели на Артимъс Уърд, нито тримата твърде известни южни хумористи,

чиито имена не мога да си спомня, нито цяла дузина други мимолетни звезди, блестяли някога, но отдавна вече залезли.

Защо са били забравени? Защото са били само хумористи. „Само“ хуморист не може да оцелее. Хуморът е аромат, украса. Той е често пъти особено изкуство на словото или изказването, какъвто е случаят с Уърд, Билингс и Насби, както и с „Отклонилият се доброволец“, щом мине модата им, минава и славата. Има хора, които твърдят, че романът трябва да бъде само художествена творба, без проповеди и поучения. Това може да е вярно за романа, но не е вярно за хумора. Хуморът не бива явно да проповядва, нито явно да поучава, но трябва да върши и двете, ако иска да живее вечно. Под *вечно* разбирам тридесет години. Колкото и да проповядва, не е вероятно да надживее този срок. Самите неща, които проповядва, новости по времето, когато ги проповядва, след тридесет години може не да бъдат вече новости, а съвсем банални факти. И поради това проповедта няма да интересува никого.

Аз всякога съм проповядвал. Това е причината, че траях тридесет години. Ако хуморът идваше по собствен почин, без да го търся, аз му давах място в проповедта си, но не я пишех заради хумора. Бих я написал по същия начин и ако никакъв хумор не бе потърсил място в нея. Казвам откровено тези празни работи, защото съм мъртвец, който говори от гроба. И аз дори бих имал скромността да не ги кажа приживе. Мисля, че човек никога не се проявява истински, искрено, цялостно и почтено, преди да умре, дори дълги години след като е умрял. Хората трябва най-напред да умрат, тогава много по-рано ще стават искрени.

Мисля, че професията на литературния, музикалния и театралния критик е най-долна от всички професии и няма никаква действителна стойност — положително никаква морална стойност. Когато Чарлс Дъдли Уорнър и аз се готвехме да издадем „Позлатеният век“, редакторът на „Дейли график“ ме убеди да му дам предварително препис от ръкописа, като ми даде честна дума, че няма да отпечата никакво съобщение за него, преди да излезе съобщението в „Атлантик Мънтли“. Но това влечуго напечата рецензия за книгата само след три дни. Всъщност не можех да се оплача, защото той ми бе дал като гаранция само честната си дума. Трябваше да поискам нещо по-съществено. Мисля, че бележката му се занимаваше не толкова с

достойнствата или недостатъците на книгата, колкото с моето морално отношение към публиката. Обвинявах книгата, че съм използвал името си, за да измамя публиката — защото повече от половината книга била написана от мистър Хорнър, а пък аз съм дал името си, за да ѝ осигуря издаване и разпространяване — каквото нямало да се постигне без моето име, — и тази моя постъпка била тежка измама към публиката. „График“ не беше авторитет по никакви въпроси. Той имаше само това качество, че беше първият и единствен илюстриран всекидневник по това време; но нямаше свой облик, беше бедно и евтино издание, мнението му за някоя книга или каквато и да е художествена творба беше без значение. Всички знаеха това и все пак всички американски критици повториха един след друг критиката на „График“, като променяха само изразите и ме оставиха с това обвинение за непочтеност. Дори големият чикагски „Трибюн“, най-значителният вестник в Средния запад, не можа да измисли нещо по-ново, а възприе гледището на скромния „Дейли график“ с обвинението в непочтеност и така нататък. Но Бог е наредил да имаме критици, мисионери, депутати, хумористи и трябва да търпим това бреме.

Разказах всичко това за следното: първият критик, който имаше повод да опише външността ми, затрупа описанието с глупави и непрости грешки, чийто сбор доведе до заключението, че аз съм явно и отвратително грозен. Това описание се ширеше из страната заедно с вестниците и непрекъснато се използваше и повтаряше в продължение на четвърт век. Струва ми се странно, че в страната не можа да се намери, както изглежда, нито един критик, който да ме погледне, да вземе перото си и да опровергае тази лъжа. Тя води началото си от Тихоокеанското крайбрежие през 1864 година, когато ме оприличиха на Петролиъм В. Насби, който държеше там сказки. Цели двадесет и пет години след това никой критик, когато даваше портрета ми, не пропускаше да си помогне, като ме оприличи с Насби. Познавах добре Насби, той беше добър човек, но в живота си съм изпитвал достатъчно злоба само към трима души, за да ги обвиня в прилика с Насби. Всичко това дълбоко ме огорчава. Огорчава ме и до днес; а за семейството ми — дори и за Сузи — беше всякога мъчително, че критиците продължават години наред да правят тази досадна грешка, за която нямаха никакво основание. Дори когато някой критик желаше да бъде особено приятелски и любезно

настроен към мене, не смееше да отиде по-далеко от облеклото ми. Не дръзваше да мине отвъд тази граница. Като свършеше с дрехите ми, смяташе, че е казал всички любезни, приятни и похвални неща, които би могъл да спомене. И веднага се връщаше към Насби.

Вчера намерих следната изрезка в джобчето на един мой стар бележник. Тя е отпреди тридесет и девет години и както хартията, така и мастилото са пожълтели от огорчението, което изпитах в оня далечен ден, когато я изрязах, за да я запазя, да размишлявам за и да страдам от нея. Ще я препиша тук; ето я:

Един кореспондент на филаделфийския в. „Прес“, като пише за прием на Скуйлър Колфакс, казва за нашия вашингтонски кореспондент:

Присъстваше и Марк Твен, изтънченият хуморист; същински лъв, какъвто заслужава да бъде. Марк е ерген, с безукорен вкус, а снежнобялото му палто подсказва непрекъснати кавги с вашингтонските перачки; но геройството на Марк е завинаги установено, защото такава бяла и гладка дреха не е виждана досега. Светлолилавите му ръкавици биха могли да бъдат откраднати от някой турски харем, толкова деликатни са размерите им; но по-вероятно... каквото друго и да кажем, ще бъде по-вероятно. По фигура и черти той прилича донейде на безсмъртния Насби, само че докато Петролиъм е съвсем брюнет, Твен е със златистокехлибарен цвят, нежен, блонд^[3].

[1] Ф. А. Дъника беше подпредседател на издателската фирма „Харпър и братя“, издатели на Марк Твен. В случая става дума за едно самоволно преиздаване на „Хумористична библиотека“ от Марк Твен, една антология, издадена от Хауълс и Чарлс К. Кларк, под редакцията на Марк Твен, издадена първоначално с името на Марк (Де Вото). — Б.ред. ↑

[2] Писано на 31 юли 1906 г. — Б.пр. ↑

[3] Брюнет и блонд оставяме на френски, както са в оригинала, при това дадени погрешно — в женски род. — Б.пр. ↑

ДИЛЕТАНТИ В ЛИТЕРАТУРАТА

При диктуване на автобиография има едно неудобство и то е — многообразните теми, които се представят, когато седнете, отворите уста и се пригответе да започнете. Темите нахлуват понякога от двадесет различни посоки и тази Ниагара за известно време ви замайва, залива и задушва. Вие можете да се занимавате само с една тема в даден момент, а не знаете коя от двадесетте да изберете. Но все пак трябва да изберете; друг изход няма; и вие избирате със съзнанието, че изоставените деветнадесет са навярно завинаги изоставени и загубени, защото може да не се представят вече. Този път обаче темата ми се наложи. Това стана главно, защото тя е последната, която се яви в последния четвърт час, след това, защото е най-„гореща“, тъй като не е имала още възможност да изстине. Това са две любителски литературни произведения. От отдавнашен опит зная, че любителските произведения, представяни привидно за честно и хладнокръвно разглеждане, последвано от безпристрастна, искрена присъда, всъщност никак не се представят с такова намерение. Това, което действително се желае и очаква, е похвала и насърчение. Опитът ме е научил също, че почти при всички любителски творби похвалата и насърчението са невъзможни, ако трябва да бъдат подкрепени с искреност.

Току-що завърших прочитането на тазсутрешните две предложени творби и съм малко смутен. Ако бяха изпратени от чужди хора, нямаше да си дам труда да ги чета, а щях да ги върна по обичая си непрочетени, с оправданието, че нямам редакторска подготовка и следователно не съм компетентен да давам преценка за други творби, освен за моите собствени. Но таз утринната жътва идваше от приятели, а това променя нещата. Прочетох ги и резултатът е все същият: те не са никаква литература. Съдържат месо, но това месо е недоварено. Месото е налице и ако попадне в ръцете на вещ готвач, ще се получи наистина много задоволително ястие. Един от двата образца, дошли тази сутрин, действително се приближава твърде

много до литературата, но любителската ръка личи неизбежно често и разваля всичко. Намерението на автора е, ако издам благоприятна присъда, да предложи ръкописа си на някое списание.

Това наивно безстрашие просто изтръгва възхищение. Такава възвишена и безразсъдна смелост се проявява, струва ми се, само в една област — в литературата. Приблизително такова нещо виждаме във време на война, но между двете смелости има твърде голямо разстояние. Необученият обикновен войник често се излага без ни каква надежда и е готов да посрещне весело всякакви опасности — дотук теглим чертата. И най-самоувереният необучен войник не се предлага за бригаден генерал, а тъкмо това върши писателят любител. Той пише глупости с неопитното си перо и ги предлага едни след други на всички списания — предлага ги за места, запазени за литературни генерали, спечелили званието и мястото си с години и дори десетилетия тежко и честно обучение в нисшите чинове на службата.

Уверен съм, че такова оскърбление се нанася само на нашата професия. Човек, който не се е учил да прави обуца, не иска от майстора на някой магазин да го вземе за обуцар — и най-простият кандидат за литератор не би бил толкова глупав да направи подобно нещо. Той ще разбере колко е смешно; ще разбере колко е нахално, ще признае като най-обикновена истина, че професионалното обучение е необходимо, за да може някой да стане калайджия, зидар, каменоделец, печатар, ветеринарен лекар, касапин, спирач, машинист, акушерка — за каквото и да е друго занятие, с което човек печели хляб и слава. Но когато се стигне до литературата, цялата му мъдрост го напуска изведнъж и той мисли, че се е озовал вече пред професия, която не изисква никакво обучение, никакъв опит, никаква подготовка — нищо друго, освен съзнание за дарба и лъвска смелост.

Ние не съзнаваме колко странно и чудно е това, докато не потърсим някой нагледен пример, който ще ни го изтъкне. Трябва да си представим един сроден случай — например кандидат за отличие и пари чрез операта. Кандидатът подава до управлението молба за длъжността втори тенор. Управлението го приема, уговаря условията и го записва във ведомостта. Разберете, че примерът е измислен. Не твърдя, че се е случвал. Да продължим.

След първото действие директорът повиква втория тенор на обяснение, за да научи някои неща. И пита:

— Учили ли сте някога музика?

— Да... малко, сам, от време на време, за развлечение.

— Никога не сте имали значи редовна прилежна подготовка за оперен артист при учители по това изкуство?

— Не.

— Какво ви накара тогава да мислите, че можете да бъдете втори тенор в „Лоенгрин“?

— Мислех, че ще мога. Исках да опитам. Струваше ми се, че имам глас.

— Да, глас имате и след пет години прилежна подготовка при компетентни учители е възможно и да успеете; но уверявам ви, че засега не сте още годен за втори тенор. Имате глас; имате външност; имате благородна детинска самоувереност; имате поразителна, дори свръхчовешка смелост. Всичко това е съществено и е от полза за вас, но и в тази голяма професия има и други съществени неща, които още ви липсват. Ако не можете да отделите необходимото време и труд, за да ги усвоите, оставете операта и опитайте нещо друго, което не изисква подготовка и опитност. А сега си идете и си потърсете работа в някоя лекарска приемна.

СМЪРТТА НА СУЗИ

Сузи почина в хартфордския ни дом на 18 август 1896 година. При нея, когато настъпил краят, са били Жан, Кети Лири, Джон и Елин (градинарят и жена му). Клара, майка ѝ и аз пристигнахме в Англия след околотетско пътешествие на 31 юли и наехме къща в Гилдфорд. Една седмица по-късно, когато Сузи, Кети и Жан трябваше да пристигнат от Америка, вместо тях дойде писмо.

То обясняваше, че Сузи е малко болна — нищо особено. Но ние се разтревожихме и започнахме да пращаме каблограми за повече новини. Беше петък. До вечерта никакъв отговор — а параход заминаваше от Саутхамптън на другия ден по обяд. Клара и майка ѝ започнаха да събират багажа, за да са готови, ако известията бъдат лоши. Най-после пристигна каблограма, която гласеше: „Очаквайте каблограма сутринта.“ Това не беше задоволително... не беше успокоително. Аз изпратих нова каблограма, като исках отговорът да бъде изпратен в Саутхамптън, защото бяхме вече към края на деня. През нощта чаках в пощата, докато затвориха към полунощ, с надеждата, че все още може да се получи добра вест; но не се получи нищо. В къщи седяхме в мълчание до един часа сутринта, за да чакаме... да чакаме, без да знаем какво. След това взехме най-ранния утринен влак и когато стигнахме в Саутхамптън, известието бе дошло. То гласеше, че оздравяването ще продължи дълго, но е сигурно. Това беше голямо успокоение за мене, но не и за жена ми. Тя се страхуваше. И се качи веднага с Клара на парахода, за да отплават за Америка и да се грижат за Сузи. Аз останах да потърся друга, по-голяма къща в Гилдфорд.

Това стана на 15 август 1896 година. След три дни, когато жена ми и Клара са били почти на половината път сред океана, аз стоях в трапезарията ни, без да мисля за нищо определено, когато ми подадоха каблограма. Тя гласеше:

Сузи почина спокойно днес.

Една от тайните на нашата природа е, че човек може съвършено неподготвен да получи такъв мълниеносен удар като този и да остане жив. За нея има само едно логично обяснение. Разумът се зашеметява от удара и опипом налучква значението на думите. Способността да схване цялото им значение му е милосърдно отнета. Съзнанието усеща смътно една огромна загуба — и това е всичко. На съзнанието и паметта ще бъдат потребни месеци, може би години, да съберат подробностите и така да научат и схванат пълния размер на тази загуба. Един човешки дом е опожарен. Димящите развалини представляват само един разрушен дом, който е бил скъп поради дългогодишно използване и приятни спомени. Постепенно, с отминаването на дните и седмиците, започва да ни липсва едно нещо, после друго, трето. И когато се заемем да ги търсим, откриваме, че те са били в този дом. Всяко от тях е винаги *най-същественото*, единственото в своя жанр. То не може да се замени. Било е в този дом. Безвъзвратно е загубено. Ние не съзнаваме, че то е било съществено и когато сме го имали; откриваме това едва сега, когато неговата липса ни е стреснала и ни спъва. Години ще минат, докато броят на загубените съществени неща се установи, и едва тогава ние узнаваме пълния размер на своето нещастие.

Осемнадесети август ми донесе ужасната вест. Майката и сестрата бяха някъде наред Атлантика, без да знаят това, което се е случило, втурнали се към невероятното нещастие. Всичко, което можеше да ги предпази от пълната сила на удара, е било направено от роднините и добрите приятели. Те отишли на пристанището и посрещнали парахода през нощта, но се обадили едва сутринта, и то само на Клара. Когато се върнала в кабинета, тя не проговорила; и нямало нужда. Майка ѝ я погледнала и казала: „Сузи е умряла.“ В десет и половина през оная нощ Клара и майка ѝ завършиха своето околосветско пътешествие и потеглиха за Елмайра със същия влак и в същия вагон, който ни беше отвел на запад преди една година, един месец и една седмица. И Сузи беше пак там — но не за да ги посрещне при сиянието на лампите, както ни бе махала ръка за сбогом преди

тринадесет месеца, а положена бледа и прекрасна в ковчега в своя роден дом.

Последните тринадесет дни от живота си Сузи бе прекарала в собствената ни къща в Хартфорд, гдето бе израснала — най-милото място за нея в този свят. Край нея са били верните ѝ отдавнашни приятели — пасторът ѝ, мистър Туичъл, който я познаваше още когато тя беше в люлка и бе дошъл отдалеко, за да бъде при нея; вуйчо ѝ и леля ѝ, мистър и мисис Тиодор Крейн; кочияшът Патрик, Кети, постъпила на работа у нас, когато Сузи беше осемгодишна, Джон и Елин, живели дълги години с нас. Там е бил и Жан.

В часа, когато жена ми и Клара отплаваха за Америка, Сузи не е била в опасност. Три часа по-късно положението ѝ внезапно се влошило. Настъпил менингит и веднага се разбрало, че болестта е смъртоносна. Това станало в събота, 15 август.

„Тази вечер тя пое за последен път храна“ (в писмото на Жан до мене). На другата сутрин мозъчното възпаление се усилило. Тя походила малко из стаята от болка и безпаметство, но силите скоро я напуснали и трябвало да легне отново. Преди това намерила окачен в гардероба един пенъоар на майка си. Помислила, че това е майка ѝ, вече умряла, почнала да го целува и се разплакала. Към обяд ослепяла (една от проявите на болестта) и се оплакала на вуйчо си.

От писмото на Жан споменавам само това изречение, което не се нуждае от обяснения:

Към един часа следобед Сузи проговори за последен път.

При това последно проговаряне тя казала само една дума, която посочва за какво е страдала. Протегнала ръце да потърси Кети, погалила я по лицето и казала „мама“.

Колко милосърдно е било, че в този безнадежден последен час на крушение и гибел, когато мракът на смъртта се е сгъстявал около нея, ѝ е била дарена прекрасната илюзия... че последното видение в забуленото огледало на нейното съзнание е бил образът на майка ѝ, а последното вълнение в живота ѝ е било радост и успокоение от скъпото въображаемо присъствие.

Към два часа се настанила като за сън и не мръднала вече. Изпаднала в безсъзнание, в което останала два дни и пет часа, до седем часа и седем минути във вторник сутринта, когато починала. Беше на двадесет и четири години и пет месеца.

На 23-ти майка ѝ и сестра ѝ я изпратили до вечното ѝ жилище...
нея, нашето чудо и божество.

НИЕ, АНГЛОСАКСОНЦИТЕ?

За добро или за зло ние продължаваме да поучаваме Европа. Изпълняваме длъжността на учители вече повече от един век и четвърт. Никой не ни е избирал за нея, просто си я присвоихме. Англосаксонци сме. На миналогодишния банкет на организацията, която се нарича „Клуб на всички краища от света“, председателят, висш запасен офицер от редовната армия, заяви високо и въодушевено: „Ние сме англосаксонци, а когато англосаксонец иска нещо, той *просто си го взема*.“

Това изказване бе посрещнато с оглушителни ръкопляскания. Присъстваха може би седемдесет и пет цивилни и двадесет и пет сухопътни и флотски офицери. На тези хора бяха потребни почти две минути, за да изразят бурното си възхищение от това велико чувство; а междувременно вдъхновеният пророк, който го бе изстрелял — от черния дроб, стомаха, червата, хранопровода или гдето го бе таил — стоеше сияещ, лъчезарен, усмихнат, излъчващ щастие от всяка своя пора; и тия лъчи бяха толкова силни и видими, че той бе заприличал на онзи някогашен образ в алманаха, които разпръсква по всички направления знаците на зодиака и е така погълнат от щастиято си, така разкиснат от щастие, та само се усмихва, напълно забравил, че е тежко разкъсан навсякъде и се нуждае от незабавно зашиване.

Великото изказване на този воин, изтълкувано със значението, което влагаше в него, на обикновен английски език значи: „Англичаните и американците са крадци, разбойници, пирати и ние се гордеем, че сме част от това съчетание.“

Нито един от всички присъстващи англичани и американци не притежаваше необходимото благоприличие да стане и да каже, че се срамува, загдето е англосаксонец, срамува се и че е човек, щом човечеството трябва да търпи присъствието на англосаксонското петно. Аз не можех да изпълня тази задача. Не можех да си позволя да загубя самообладание и да изложа самодоволно и себе си, и повисокото си чувство за нравственост, като покажа, че мога да запозная

тази недоразвита по благоприличие класа с основните задължения на този култ, защото тя нямаше да бъде в състояние да ги възприеме; нямаше да ги разбере.

Странно беше да се гледа този по момчешки откровен, искрен и радостен изблик на възторг от зловонната забележка на воина пророк. Тя приличаше подозрително на откровение, на тайно, съкровено национално чувство, неочаквано изказано и изложено пред всички по някаква злополучна случайност, защото ставаше пред едно представително събрание. Присъстваха главните пружини на машината, която ръководи и вдъхва живот на националната култура — юристи, банкери, търговци, фабриканти, журналисти, политици, военни, моряци, всички бяха тук. Нещо като съединени щати, събрани на банкет, с правото да говорят авторитетно от името на нацията и да открият пред обществото интимния ѝ морал.

Първоначалното посрещане на това странно чувство не беше непредпазлива изява, за която ще се разкаят, след като размислят; това пролича от факта, че щом през останалото време някой оратор откриеше, че става безинтересен и скучен, трябваше само да вмъкне великия англосаксонски морал в глуповатите си изказвания, за да предизвика отново буря от задоволство. В края на краищата това беше само изложба на човешкия род. А човешкият род е имал всякога отликата да държи в запас два вида нравственост — тайна, която е действителната, и явна, която е изкуствената.

Наш публичен девиз е „вярваме в Бога“ и когато видим тези прекрасни думи на нашите търговски долари (които струват шестдесет цента), те сякаш винаги трептят и шептят от набожно вълнение. Това е нашият публичен девиз. Оказа се, че тайният ни девиз е „когато англосаксонец иска нещо, *той просто си го взема*“. Нашата публична нравственост е изложена трогателно в този внушителен, а в същото време благороден и добродушен девиз, който показва, че ние сме народ от безброй любезни и любещи братя, свързани ведно — „*E pluribus unum*“. Нашата тайна нравственост намира просветление в свещената фраза: „*Хайде, пристъпвай живо!*“

Ние внесохме нашия империализъм от монархическа Европа, както и нашите странни понятия за патриотизъм — ако, разбира се, имаме някакъв патриотичен принцип, който би могъл точно и ясно да се определи. Така че съвсем справедливо е, без съмнение, да

просвещаваме Европа в замяна, на тези и други подобни видове просвета, които сме получили от този източник.

Преди малко повече от век ние дадохме на Европа първите понятия за свобода и с това до голяма степен и твърде щастливо спомогнахме за Френската революция, затова претендираме за дял в благотворните ѝ резултати. Много поуки дадохме на Европа оттогава насам. Ако не бяхме ние, Европа нямаше никога може би да знае какво е интервюир; ако не бяхме ние, някои европейски държави никога може би не биха изпитали благого на прекалените данъци; ако не бяхме ние, европейският хранителен тръст можеше никога да не научи изкуството да трови хората за пари; ако не бяхме ние, нейните осигурителни дружества може би никога не биха открили най-добрия начин да експлоатират вдовицата и сирака за печалба; ако не бяхме ние, дълго отлаганото възобновяване на жълтата преса в Европа щеше да се отлага може би от още няколко поколения. Упорито, непрекъснато, настойчиво ние американизираме Европа и с време ще завършим тая работа!

НАУЧНИ ЗВАНИЯ

Преди три седмици от Англия пристигна каблограма, с която ме канеха да отида на 26 идния месец в Оксфорд, за да получа някакво научно звание. Приех, разбира се, без и да губя време. През последните две години съвсем решително заявявах, че моите пътувания са окончателно свършени и нищо не ще ме застави да преплавам отново океана; и все пак не се изненадах от готовността, с която захвърлих това решение, когато пристигна ласкателната покана. Бих отклонил покана да отида да получа един градски парцел в Лондон и бих го направил без никакво затруднение, но едно университетско звание е съвсем различно нещо; то е награда, за която по всяко време бих отишъл далеко. При всяко ново звание аз изпитвам детинската радост на индианец от всеки нов скалп и също като него не си давам труд да скрия радостта си.

Помня как веднъж, когато бях момче, намерих на пътя една очукана стара монета и разбрах, че за мене стойността ѝ е много по-голяма, защото не я бях спечелил. Помня как десет години по-късно в Кеокук намерих на улицата петдесетдоларова банкнота; и нейната стойност също бе увеличена в съзнанието ми от мисълта, че не съм я спечелил. Припомням си как в Сан Франциско, след нови осем години, когато от три месеца бях без работа и без пари, намерих десетцентовата монета на кръстопътя, гдето улица „Търговска“ пресича улица „Монтгомъри“ и почувствах, че това десетаче ме зарадва повече, защото не беше спечелено, отколкото биха ме зараждали сто десетачета, спечелени с труд. През живота си съм спечелил стотици хиляди долари, но тъй като ги печелех с труд, те имаха за мене само номиналната стойност, затова смътно си спомням, дори в някои случаи и съвсем не помня подробностите и датите по спечелването им. А колко вечно и ярко живи са в паметта ми трите спечелени с труд находки, които споменах!

И тъй като за мене университетските звания са неспечелени с труд находки, те ми донасят радостта, свързана с печалба от този род;

досега находките в пари и звания са еднакви по брой — по три; две от Йейлския и една от Мисурския университет. Изпитах безкрайно голямо удоволствие, когато Йейлският университет, ме провъзгласи за магистър на изкуствата, защото не разбирах нищо от изкуство; нова тръпка от удоволствие изпитах, когато Йейлският университет ми даде титлата доктор по литература, защото не бях подготвен да лекувам никаква друга литература, освен моята собствена, пък дори и нея не можех да поддържам в добро здраве без помощта на съпругата ми. Зарадвах се и когато университетът в Мисури ми даде титлата доктор по правото — нова чиста печалба, тъй като от закони разбирам само колкото да мога да ги заобикалям, без да ме заловят. Сега в Оксфорд ще ме провъзгласят за доктор по литература — съвсем чиста печалба, защото невежеството ми по литература би ме превърнало в мултимиллионер, ако можех да го осребря.

Оксфорд изцерява сега една отдавнашна моя рана, която от много, много години ми създава голяма мъка по веднъж в годината. В душата си аз много добре зная, че за цяло поколение съм бил един от най-широко почитаните литератори в Америка; и пак в душата си съзнавам, че през цялото време съм стоял начело на своята гилдия, без някой да ми оспорва това място; затова всяка година ми е било мъчно да виждам, че нашите университети раздават по двеста и петдесет почетни звания на хора с незначително и краткотрайно значение — хора с местна, мимолетна известност, които след десет години потъват в мрак и забрава, — но никога не предложиха някакво звание на мене! През изминалите тридесет и пет — четиридесет години видях нашите университети да раздават девет-десет хиляди почетни звания, при което всеки път ме отминаваха. От всички тези хиляди надали и петдесет са известни извън Америка, а няма и стотина, който да са все още прочути в нея. Това пренебрежение би могло да убие и по-як човек от мене, но не ме уби; само съкрати живота и похаби организма ми; обаче сега ще си възстанови силите. От тези удостоени и забравени хиляди само десетина са били удостоени в Оксфорд, а пък аз много добре зная — както знае и Америка, и останалият християнски свят, че едно награждаване в Оксфорд е по-високо отличие от всякакви отличия, давани от кой да е друг университет от двете страни на океана, и струва толкова, колкото двадесет и пет други чуждестранни или домашни награди.

И така, като се очистих от насъбраната в продължение на тридесет и пет години жлъч и наранена гордост, изоставям въпроса, заглаждам перушината си и започвам да говоря за нещо друго.

МАРИЯ КОРЕЛИ

Запознах се с Мария Корели на една вечеря в Германия преди петнадесет години и веднага изпитах към нея антипатия, която с всяко последователно блюдо се засилваше и затвърдяваше, така че когато се разделихме, първоначалната обикновена антипатия бе прераснала в твърде силна омраза. Когато пристигнах в Англия, в хотел „Браун“ ме чакаше писмо от нея. Беше топло, мило, красноречиво, убедително; от неговия чар петнадесетгодишната омраза се стопи и изчезна. Стори ми се, че тя е почивала на погрешна основа; помислих, че сигурно съм сбъркал в мнението си за тази жена, и почувствах дори известно угризение. Отговорих веднага на писмото ѝ — бих могъл да кажа на любовното ѝ писмо — с едно любовно писмо. Тя живее в Шекспировия Стратфорд. Веднага ми писа отново, като ме увещаваше с най-подмамващи изрази да се отбия за обяд у нея на път за Лондон на 29-ти. Това изглеждаше лесно; отклонението не беше голямо, както предполагах, затова отговорих незабавно, че приемам.

И сега — не за пръв, нито за хиляден път — потъпках едно мое отдавнашно, мъдро и строго правило, именно: „Да предполагаш, е добре, но да се убедиш, е още по-добре.“ Предположението беше свършено, писмото изпратено; време беше да се убедя. Ашкрофт^[1] прегледа разписанията и откри, че аз ще напусна Оксфорд на 29-ти в единадесет часа, ще замина от Стратфорд към средата на следобед и ще пристигна в Лондон едва към шест и половина. Което значеше, че ще бъда в седем и половина часа, така да се каже, във въздуха, без никаква почивка, а после ме очакваше реч пред кмета на Лондон! Това естествено ме ужаси; на банкета в кметството щяха да ме откарат навярно с погребална колесница.

Тогава ние с Ашкрофт се заехме с една безнадеждна задача — да убедим една безсъвестна глупачка да се откаже милостиво от този план за саморекламиране, на който толкова държеше. Но тя не отстъпи; всеки, който я познава, щеше да ни каже, че няма да отстъпи. И пристигна в Оксфорд на 28-ми, за да не изпусне жертвата си. Молих я

да ме освободи, молих я настойчиво, коленопреклонно; позовавах се на побелялата си глава, на своите седемдесет и две години, на вероятността, че цял един ден във влаковете, които ще спират на всеки триста ярда, за да почиват по десет минути, ще ме съсипе и закара в болница. Напразно. Ей богу, все едно че се молах на самия Шейлок! Тя заяви, че не може да ме освободи от поетото задължение; това било съвсем невъзможно. И добави: „Погледнете малко въпроса и от моя страна. Поканих лейди Луси, две други дами и трима господи; да отменя сега обяда, значи да им създам голяма неприятност; те сигурно са отклонили други покани, за да приемат моята; аз самата отмених три други обществени задължения по този случай.“

„Кое е по-голяма беда — казах аз — да се създаде неприятност на половин дузина ваши гости или на триста души, поканени от кмета на Лондон? А щом вече сте отменили три покани и с това сте създали неприятност за три групи поканени и домакини, изглежда, че за вас е лесно да отменяте, и бихте могли, струва ми се, да добавите към списъка още една отмяна от съчувствие към един страдащ приятел.“

Това не оказа никакво въздействие; тя беше твърда като гвоздей. Смятам, че в никой затвор няма престъпник с толкова неотстъпчиво, неподатливо на смекчаване и затрогване, толкова сурово и непоправимо твърдо сърце като това на Мария Корели. Мисля, че ако го ударите с желязо, би пуснало искри.

Тя е към петдесет години, но косата ѝ не е посивяла; дебела и безформена, с едро животинско лице, тя се облича като шестнадесетгодишна девойка и непохватно, безуспешно и трогателно подражава на невинната нежност и очарование на тази най-мила и прекрасна възраст; така че външността се съгласува с вътрешността и в резултат от това — според мене — външно и вътрешно тя е днес най-обидната преструвана, която излага и прави за смях човешкия род. С готовност бих говорил повече за нея, но е безполезно да се опитвам; всички прилагателни тази сутрин ми се струват толкова бедни, слаби и меки.

И така, стигнахме в Стратфорд с влак, като променихме веднъж-дваж вагона, не знаехме, че човек може да спести време и труд, като тръгне пеш. Тя ни посрещна на Стратфордската гара с каретата си и смяташе да ни заведе в Шекспировата черква, но аз не се съгласих; тя настоя, обаче аз казах, че днешната програма е вече достатъчно щедро

отрупана с умора и не се нуждае от нова добавка. Тогава тя каза, че в черквата се е събрало множество, което очаква да ме поздрави и ще остане твърде разочаровано; но аз бях изпълнен до гуша с ненавист и детинско желание да бъда колкото е възможно по-неприятен, затова не отстъпих, главно защото добре познавах вече Мария и предвиждах, че ако отида в черквата, ще попадна в клопка да държа реч; зъбите ми вече се бяха разхлабили от непрекъснато говорене и самата мисъл за ново дрънкане беше мъчителна за мене; освен това Мария, която не пропуска никога случай да си направи реклама, ще съобщи случката във вестниците, а тъй като аз не пропусках никаква възможност да ѝ създам неприятност, естествено използвах и тази.

Каза ни, че купува къщата, гдето е живял някога основателят на Харвардския колеж, за да я подари на Америка — още една реклама. Искаше да спрем в тази сграда, за да ме покаже и там, като заяви, че ме очаквали. Отговорих ѝ, че не искам да видя тая проклета къща. Не казах точно тези думи, но мисълта ми беше тази и Мария я разбра; разбраха и се възмутиха дори конете и, защото видях как потрепериха. Тя започна да ме убеждава, каза, че ще останем само един момент, но аз вече знаех какви са нейните моменти, щом трябва да се направи реклама, и не се съгласих. Когато минавахме покрай къщата, видях, че вътре и отвън, по тротоара, е пълно с хора — а това означаваше, че Мария бе подготвила случай за нова реч. Обаче ние отминахме, като се покланяхме в отговор на приветствията и най-после стигнахме до дома ѝ, много привлекателен и удобен английски дом.

Казах, че съм извънредно уморен и бих искал да отида незабавно да полегна в спалнята, за да си почина поне петнадесет минути. Тя се разбъбри с нежно съчувствие и каза, че желанието ми ще бъде веднага изпълнено; но ловко ме въведе в салона, за да ме представи на гостите. Като свърши с *това*, помолих за позволение да се оттегля, обаче тя поиска да ми покаже градината си, като каза, че това щяло да отнеме само един момент. Разгледахме градината, която аз хвалех и проклинах едновременно — хвалех я с уста и я проклинах в сърцето си. След това ми заяви, че имала още една градина, и ме помъкна към нея. Едва не паднах от умора, но хвалех и проклинах, както и по-рано, с надежда, че всичко вече се е свършило и ще ме оставят да умра спокойно; обаче тя ме подмами към една желязна врата и ме въведе през нея в някакъв

празен двор, гдето бяха строени петнадесет ученици от военното училище заедно с преподавателя си — подготовка за нова реклама.

Помоли ме да кажа малко слова и ме предупреди, че момчетата го очаквали. Съчиних набързо нещо, ръкувах се с учителя, поговорих няколко минути с него, след това — е, след това вече се върнахме в къщи. Починах си четвърт час, после слязох за обяда. Към края на обяда тази безмилостна жена стана с чаша шампанско в ръка и започна да държи реч! За мене, разбира се. Пак реклама, както виждате — да се обнародва във вестниците. Когато тя завърши, аз казах: „Много ви благодаря“, и замълчах. Тази моя постъпка беше задължителна, следователно неизбежна; ако бих държал реч, учтивостта и обичаят изискваха да изкажа благодарности и похвали, а в материала, който се луташе из организма ми, нямаше нито парцал от тоя вид.

В Лондон пристигнах в шест и половина вечерта при пороеен дъжд и след половин час бях в леглото — уморен до мозъка на костите; но денят във всеки случай бе вече приключил и това ме успокояваше. Най-противният ден в моите седемдесет и две години.

Представих се като човек, способен да поддържа и излага в известен случай едно унизително и брутално грозно настроение, но като се изложих по този начин, изпълних своя дълг към себе си и към моите читатели; въпреки това обаче твърдя и поддържам, че във всяко друго общество извън обществото на Мария Корели настроението ми — е най-краткото, донесено на нашата планета от моите прадеди — ангелите.

Същата вечер, при банкета от лондонския кмет, държах някаква скърпена реч.

[1] Секретар на Марк Твен при пътуването му в Англия. — Б.пр.

↑

ПАНИХИДА ЗА ОЛДРИЧ

Миналия понеделник^[1] Албърт Бигълоу Пейн ме заведе лично в Бостон, а на другия ден в Портсмут, Ню Хампшър, за да присъствам на откриването на музея в памет на Томас Бейли Олдрич.

Като основно съдържание ще представя тук няколко прости статистически данни. Покойният Томас Бейли Олдрич е роден в къщата на дядо си в градчето Портсмут, Ню Хампшър, преди седемдесет и две или седемдесет и три години. Вдовицата му купила напоследък къщата и събрала там разни вещи, принадлежали някога на детето Том Олдрич, на ученика Том Олдрич и на остарелия поет Том Олдрич, за да я превърне в музей на Олдрич — за увековечаване на славата му. Учредила дружество за уреждане музей на Олдрич, според законите на щата Ню Хампшър, и предала музея на това дружество, което действа от името на град Портсмут, окончателен наследник на това добро дело, като вмъкнала в дружеството кмета на Портсмут и други видни личности, за да му служат за реклама и да го ръководят. Странна, разкъсвана от тщеславие, противна жена! Не вярвам, че бих се заставил да я обикна, освен на сал сред морето, без никакви изгледи да видя нещо друго.

Оправдание за създаването на музей на Олдрич, гдето почитатели ще идват на поклонение, може и да съществува, но за мене то е съмнително. Олдрич не беше никога особено известен; книгите му не достигнаха никога широко разпространение; прозата му беше разлята, неуверена и неизискана от гледище на стил, славата му като белетрист не е голяма; славата му като автор на поезия е също твърде ограничена; въпреки това човек може да се гордее с нея. Тя се дължи не на цялото му творчество като поет, а на пет-шест стихотворения, ненадминати в нашия език със своята изтънчена нежност, красота и завършеност. Тези бисери са известни, ценени и обичани от един на десет хиляди читатели, способен да прецени истинската им стойност.

Такива пръснати тук-там хора биха посещавали благоговейно музея, ако той се намираше на по-удобно място. Всеки месец сигурно

би идвал по един човек, ако музеят беше в Бостон или Ню Йорк, но той не е там, а в Портсмут, Ню Хемпшър, на час и три четвърти от Бостон по линията Бостън-Мейн, гдето са още в движение вагони, използвани при най-ранната ѝ експлоатация преди петдесет години; гдето все още вода за пиене се разнося с чайници и тенекиени канчета, гдето се използват битуминозни въглища, а изхвърляните от тях сажди проникват в достопочтените стари вагони през всички прозорци, пукнатини и пролуки. Един музей със спомени за Джордж Вашингтон не би предизвикал особен интерес, ако се намираше в този изостанал град и почитателите му би трябвало да пътуват дотам с влака Бостън-Мейн.

Когато трябваше да се осмее някакво безразсъдство, някаква глупост, вятърничава претенция, дива безсмислица, блестящият, язвителен, насмешлив, безпощаден Олдрич беше майстор в това. Безкрайно жалко е, че не можеше да присъства на това паметно тържество в операта в Портсмут, за да го осмее. Никой не би могъл да го порицае и очерни, така жестоко да го подиграе ѝ разкритикува, както би го сторил той. Пропускам обаче една важна подробност: той можеше да направи всичко това и би го направил с въодушевление, ако ставаше дума за глупаво честване на някой друг, но не би му минало през ум да постъпи така, ако тържеството е в негова чест, защото той имаше почти същото високо мнение за себе си и за своите дарби, каквото имаше покойният Едмънд Кларънс Стивънс, който мислеше, че слънцето изгрява, само за да се възхити от неговата поезия, и дотолкова не му се искало вечер да залезе и да се раздели от нея, че всеки ден отлагало, отлагало и губело много минути, преди да залезе, поради което и никога не можело да напусне земята в определено време. Стивънс беше добър човек; и Олдрич беше добър човек; но тщеславни?... Двамата заедно бяха толкова тщеславни, колкото съм аз самият, щом казвам всичко, каквото може да се каже по този въпрос, без да смятам, че съм прекалил.

За предупреждение на читателя трябва да призная, че съм може би пристрастен. Може би не съм в състояние да видя нищо похвално в това, което госпожа Олдрич бе направила. Аз почувствах антипатия към нея още когато я видях за пръв път — преди тридесет и девет години — и тази антипатия си остана и до днес. Тя е от онези прекалено любвеобилни същества, които ви разстройват стомаха с

излиянията си. Никога не можете да им вярвате; всякога ги смятате за измислици, за фантазии с някаква скрита егоистична подбуда. Олдрич беше много приятен, но не го виждахме често, защото не можехме да го видим сам.

Ако би било необходимо още нещо, за да засили, кристализира, затвърди или по какъвто и да е друг начин да увековечи антипатията ми към тази дама, липсата бе запълнена преди три години, по времето, когато трябваше да прекарам шест дни в Бостон и не можах да измисля никакъв приемлив предлог, за да отклоня едно посещение в семейство Олдрич в „Понкапог“ — къща и имение на няколко мили вън от града, които те измъкнаха от горкия стар мистър Пийрс преди смъртта му. По времето, когато той бе на път да умре, мисис Олдрич бе много добре нагласила гнездото на Олдрич в завещанието му. Той им бе дал вече голяма къща в Бостон, на Маунт Върнън стрийт, и им бе построил малка къщица край морския бряг; задоволил бе, освен това, със значителни разходи за кесията си, и охотата на мисис Олдрич за всякакви вехтории; свикнал бе също така доста отдавна тя да купува почти всичко, каквото намери за потребно, като дава нареждане на търговеца да изпрати сметката на него; свикнал бе още да задоволява вкуса на двамата Олдрич към пътешествията и ги бе изпратил на свои разноски да направят скъпо и великолепно околосветско пътуване. Веднъж в Европа, когато бях фалирал и с мъка свързвах двата края, госпожа Олдрич реши да позабавлява мисис Клемънс и мене, като използва за целта многостранните прояви на своята суетност в присъствието на Олдрич и бедния мистър Пийрс, които — както изглежда — ги одобряваха. Тя възнамерявала да уреди едно пътуване до Япония за мистър Пийрс, Олдрич и себе си, но била принудена да го отложи за известно време, защото не могла да си осигури нищо подобро от първокласни кабинни. Беше изпълнена с изтънчено презрение към този вид кабинни и ни разказа как дала на параходното управление да разбере, че трябва да приготвят по-големи удобства, ако желаят и занапред да пътува с техни параходи. Изчакала, докато били в състояние да й продадат един от апартаментите по 750 долара, на най-горната палуба — апартамент само с две легла, като не ни обясни какво ще прави с мистър Пийрс. Ще го настани в трета класа, предполагам. После ни извади половин дузина разкошни рокли, всяка от по неколкостотин долара, и ни разправи как дала на Уърт, прочутия

парижки дамски шивач, някои свои указания за тия рокли. Изтъкнала му, че ѝ отнема много време с проби и суетене около тях, добавила, че никога не го пита за цената на роклите, не се интересува колко ще ѝ вземе, но не желае да ѝ губи времето с несериозното си отношение към пробите и заявила съвсем ясно, че търпението ѝ е изчерпано и той няма да я види между постоянните си клиентки.

Помислете само! Проклятие! Цял живот е била бедна, а ето че тръгна на кокили!

Почина Джоил Чандлър Харис; чичо Ремъс, радост на децата и възрастните, няма вече да разговаря с нас. Тежка загуба.

Ще се опитам да се върна към случката, която увеличи, закръгли и завърши предубеждението ми срещу мисис Олдрич — дребно нещо, станало преди три години в „Понкапог“, за което вече намекнах. Бях отишъл в Бостон да прекарам една седмица у приятел. Не исках да отида в „Понкапог“, но не можах да измисля никакво вярно или невярно извинение, затова приех настойчивата покана и отидох. Знаех какво ще стане: ще се разговаря само за „обществото“, което значи за богатите хора — точно както в Англия: когато човек е между хора с титли, разговорът е почти изключително за хора с титли — какво са правила, когато събеседниците са ги видели последния път или са чули да се говори за тях; знаех, че ще има ярка и самодоволна изложба на всякакви скъпи дреболии, получени по благоволенieto на покойния мистър Пийрс; знаех, че от време на време ще може да зърна някогашния очарователен и мил Том Олдрич, а мадам ще показва и от време на време, и всякога своята някогашна и вековечна егоцентрична, самолюбива, самодоволна, сладкодумна, интересна и непоносимо предвзета особа.

Знаех, че всичко това ще се случи, и то, разбира се, стана точно така. Те имаха автомобил; по това време автомобилът беше нещо ново, вдъхващо страхопочитание, достъпно само за хора, които можеха да си позволят да притежават такова нещо, и хора, които не можеха. Автомобилът беше евтин, но ефектен, с чудесна външност; имаха парна яхта, която не можеха да ми покажат, но това нямаше значение, защото ми я бяха показали вече през юли в Бар Харбър; беше евтино дребосъче, с удобства за трима души, но за парите, които струваше,

беше прекалено важно и просто изказваше на глас претенциите си; трябваше, разбира се, да имат яхта — тя е знак и реклама за финансово издигане; синът играеше сиромашки поло и аз бях отведен до игрището, за да го видя как заедно с още пет-шест души играе тази аристократическа игра; „Понкапог“ трябваше непременно да си позволи игрище за поло, защото и то е символ на реклама за финансово затлъстяване; мъжете бяха с костюми за поло по последна мода, но тъй като всеки имаше само по две кончета, играта беше кратка — кратка и очарователно незряла и неумела; неумела и опасна за всички, освен за топката; никой не я улучваше и бедният Олдрич даваше непрестанно опечалени обяснения за покъртителните несполуки, от които се състоеше зрелището.

Не съм дошъл още до случката, до която от толкова време искам да стигна, но мисля, че вече идвам до нея. Показаха ми цялото старо стопанство и аз си платих входа колкото можех по-добре с безсрамно неискрени похвали, когато ме подпитваха. Имаше все пак две подробности, които налагаха искрени похвали, и аз ги поднесох лесно без подпитване. Една от тези подробности беше всекидневната стая, задоволително приятна, красива, с проявен добър вкус в багрите и наредбата, във всяко отношение привлекателна и удобна; втората подробност беше единствената и усамотена стая за гости, просторна, изискано обзаведена и мебелирана, с красиво голямо легло. Дадох ми тази стая, от която бях действително доволен, и го заявих; но следобед пристигна ненадейно една двадесетгодишна девойка и аз бях преместен от стаята, за да я дадат на нея; мене ме преместиха в една отдалечена стая, толкова тясна, къса и изобщо малка, че човек не можеше да се завърти в нея; тук имаше маса, стол, малка газена лампа, леген и кана, цилиндрична ламаринена печка и никаква друга мебел. Това беше най-скромната, най-тясна, най-малка и най-бедна килия, в която бях попаднал, след като излязох от затвора. Беше през октомври, нощите бяха доста студени; малката печка се палеше с борови съчки, каквито побираше по една шепа, сграбчваше ги със страшен рев, зачервяваше се от долу до горе за три минути, а след десет се изпразваше, охлаждаваше и изстиваше отново; през яростната триминутна пламенност в килията ставаше толкова горещо, че човек просто не можеше да стои, а след половин час настъпваше отново студ.

Газената лампичка изпълваше килията с приятна слаба светлина, докато гореше, и със силна, дразнеща миризма, когато не гореше.

Причината да бъде преместен в този нехигиеничен и неприятен килер скоро се разбра. Младият Олдрич беше тридесет и седем годишен момък; девойката беше дъщеря на бивш губернатор на щата, следователно от „висшето“ общество. Мадам ѝ готвеше капан и използваше цялата изобретателност на своите заговорнически, планиращи и сватовнически способности, за да я пипне за сина си. Беше съвсем откровена по този въпрос и напълно сигурна, че ще успее в намеренията си. Но не успя: девойката се изплъзна.

Изплюх най-после тази мъчителна случка. Тя ме ядосва всякога, когато се сетя за нея. Това, че когато пристигнах, тази жена се хвърли непоканена да ме целува по двете бузи, а след това ме захвърли в килера, на моите седемдесет и две години, за да остави разкошно и просторно място за една обикновена губернаторска дъщеря, ми се струва непростима обида.

А сега да се върнем отново към паметното честване.

Не се осведомих колко ще трябва да пътуваме. Оказа се, че е доста много, защото предполагах, че трябва да отидем до Ню Йорк и оттам да вземем парахода до Бостон, което би било един тежък ден, като се има предвид времето. И дълъг — твърде дълъг ден — дванадесет часа, откакто станеш от леглото у дома си, и влезеш в бостонския хотел. Но случайно открихме, че можем да сменим вагона в Саут Норуок, и да спестим четири часа; така стигнахме в Бостон в четири часа следобед, след прашно, досадно и доста уморително пътуване. За Портсмут щяхме да заминем на другия ден, 30 юни. На поканените бяха изпратени по пощата напечатани карти със сведения за превоза. От тези сведения се разбираше, че експресът за Портсмут в девет часа ще има два вагона, запазени за гостите.

За всеки друг, освен за мене, за всеки разумен, за всеки непредубеден човек предвиждането на специални вагони от богатите живи Олдрич би изглеждало толкова естествено, толкова уместно учтиво — всъщност една съвсем необходима и неизбежна учтивост, — че съобщението не би предизвикало никакви коментари, а би било посрещнато без вълнение, като нещо съвсем редно; но щом съществува

предубеждение, то всякога помрачава нашите мисли, чувства и мнения. Аз бях изпълнен с предубеждение, затова този специален влак ми беше противен. Казах си, че е неуместен; че на други хора, на обикновени представители на човешкия род, може да подобава тази проста учтивост да предложат при подобен случай един специален влак, но на мисис Олдрич не подобаваше такова нещо; на мисис Олдрич не подобаваше да пилее пари за учтивост към гостите, колкото богата и благотворително настроена да е.

Бях раздразнен, разочарован, оскърбен от факта, че тя надхвърля ръста си под възвисяващото влияние на едно високо семейно събитие; в злобата си желях да намеря начин да отнема значението му, затова си казах, че тази голяма, постоянна, натрапчива, драскаща, неуморна рекламаджийка върши тази безвкусица само за да я разгласи чрез вестниците и да я използва за реклама. Това обяснение изглеждаше приемливо, но беше така дълбоко пристрастно, та не ме успокои. Не можех да се примиря с мисълта да си я представя, че изменя на себе си и на своите традиции, за да бъде гостоприемна за своя сметка — но тя все пак ме бе победила, трябваше да го призная и да понеса спокойно наказанието. Въпреки това в омразата си казах, че не ще ѝ позволя да се прослави чрез мене с цената на два долара и четиридесет цента, затова накарах Пейн да купи билети до Портсмут за отиване и връщане. Това хрумване ми достави удоволствие; всъщност човек може да извлече много по-голямо действително удоволствие от една зловна постъпка, когато му е по сърце, отколкото от тридесет по-благородни дела.

Но Пейн и аз отидохме в един от двата специални вагона, за да поприказваме с пътниците в тях, които бяха все писатели и писателки — едни приятели, други познати. Щастие беше, че влязохме там, прекарахме весело. Бях седнал на такова място, че можех да се надвиквам с всички мъже и жени от северния край на вагона, когато кондукторът влезе строг и важен, според навика на тази порода, и започна да събира билетите! За някои от гостите около мене знаех, че са бедни и видях — без удоволствие — как гърлата им се свиха от изненада, а лицата им изразиха трогателна мъка. Те извадиха от джобовете или чантичките си разкошно гравирани покани заедно с картичката, посочваща специалния влак, представиха тези акредитивни писма на безстрастния кондуктор и му обясниха, че са

поканени на посмъртно честване, затова не трябва да плащат. Без да се усмихне, дяволският кондуктор отвърна със своя студен и беззвучен бостонско-мейнски железничарски лай, че няма заповед да пуска никого безплатно и ще им създаде затруднението да заплатят пътуването.

Това произшествие възстанови пред мене госпожа Олдрич непокътната, точно такава, каквато си е била всякога, незагубила нито лъх от благоуханието си. Ето я, богатата, извлякла цялата слава, неразделно свързана с внушителната, величествена постъпка на поръчване специален влак, а заедно с това и ценната реклама, произтичаща от този факт, за да се оттегли след това и да остави шестдесетте глави на семейства да платят сметката вместо нея. Почувствах, че съм си възвърнал загубеното съкровище — истинската мисис Олдрич, че тя беше „цялата тук“, както биха се изразили тарикатите.

Тази тъжна случка има още една жалка подробност; хората, несвикнали да пътуват в луксозните Пулманови вагони и научени да пътуват в обикновените плебейски купета, имат навика да залепват билета си на гърба на предната седалка, точно срещу себе си, гдето кондукторът може да го види, когато минава; във влаковете из Ню Ингленд кондукторът минава през няколко минути, поглежда изложените билети, продупчва ги и продължава така през целия ден, докато най-последният билет престане да е билет и стане само на дупки; но през това време пътникът е спокоен, спестил си е труда да вади всеки две-три минути билета от джоба си.

Затова и тези гости на специалния влак, смятайки напълно естествено, че техните гравирани покани са предназначени да служат за платен билет, ги бяха залепили на гърба на предната седалка срещу себе си, та кондукторът да може да ги направи на решето с перфоратора си, без да закача собствениците им; но когато му показаха тези карти със самоуверено, самодоволно и малко смръщено изражение, а неговото лице им отвърна с явно непочтителна, макар и мълчалива насмешливост, тези хора се почувстваха така видимо засрамени и унижени, та мисля, че и самата мисис Олдрич би ги съжалила. Аз бях достатъчно благороден да ги съжаля, дотолкова ги съжалих, че бих предпочел да не бях видял всичко това. Поканените бяха шестдесет души, десетина-петнадесет от Ню Йорк, останалите от

Бостон или околностите му, и цялата сметка по пътуването можеше да се заплати със сто и петдесет долара, но богатата скъперница беше така безмилостна, че остави пожертвователното общество от бедни литератори да плати сметката от собствените си джобове. Когато я виждах едно време как увисва на врата на горкия щастлив стар мистър Пийрс, как го милва, ласкае, целува по двете бузи и го нарича „миличък“... Но да оставим това. Често се разболявам от морска болест на сушата и почти всяка дреболия може да предизвика повдигане.

На една малка гара се качи губернаторът на Масачусетс със своя щаб — всички в скромна униформа, с две изключения: тези изключения бяха същински райски птици по разкош. Едно от двете беше младият Олдрич, останалият жив син и наследник. Приятно, скромно, привлекателно момче, но от скромността му няма полза; той е собственост на майка си, както беше по-рано баща му, и ще трябва да стане щабен офицер или какъвто манекен тя предпочете, стига да се прави реклама чрез него.

От време на време някое от закланите агнета в този влак запитваше друго агне кой е отговорник на влака; но нито едно агне не можеше да отговори на този въпрос; специалният влак беше очевидно без отговорник; на Бостънската гара нямаше никакъв човек да упъти гостите къде да влязат или кои са специалните вагони; никой във влака не се грижеше момчето с канчетата да минава от време на време в ужасната жега на този горещ ден; в Портсмут никой не се погрижи за гостите, освен за губернатора, придружаващите го лица и още десетина други. Автомобилът на мадам, разкошна и скъпа кола, беше дошъл да отведе губернатора — доколкото чух, безплатно.

В операта около три четвърти от гостите, дошли със специалния влак, бяха настанени между обикновената публика, а губернаторът, щабът му и неколцина повече или по-малко известни писатели бяха въведени да чакат в зелената стая, докато залата се напълни и всичко бъде готово за почване на тържеството. Тук беше и кметът на Портсмут, едро, енергично, яко животно, истински идеален кмет за сегашния жалък век. Най-после се явихме на сцената, приемайки полагаемото ни се шумно посрещане. Хауълс и аз вървахме след кмета и неговия щаб, а останалото литературно простолудие вървеше подир

нас. Седнахме в една редица, от единия до другия край на сцената, Хауълс до мене, по средата, на малко върбово канапе.

Хауълс погледна редицата и промълви: „Каква едновременна, приятна гледка! Ако бяхме в черно, с островърхи дълги яки, издигнати косо нагоре чак до веждите ни, като железопътни стрелки, щеше да е съвсем точно; а пък ако Олдрич беше тук, щеше да изрече старата уводна формула за вечна памет и да каже жизнерадостно: «Как си тази вечер, брат Боунс? Как се чувстваш, брат Теймборин? Как изглеждат ония призраци тая нощ?»“

След малко кметът пристъпи напред и произнесе гръмогласно едно енергично и самоуверено слово, в което каза много прекрасни и заслужено похвални неща за Олдрич, описа спокойния, мечтателен, далечен Портсмут от юношеството на Олдрич преди шестдесет години и го сравни с днешния кипящ живот в Портсмут. Той не употреби тази дума; тя би била неподходяща; само я загатна. Днешният Портсмут не кипи; той е спокоен, напълно спокоен и заспал. Говори за събраните спомени от Олдрич, за подреждането на част от тях в родния му дом, за прибирането на друга част в сграда от огнеупорни материали в двора, за предаването на цялото щедро дарение в ръцете на Дружеството за уреждане музей на Олдрич, което има и привилегията да го пази за поколенията, за сметка на града.

Губернаторът Гилд произнесе непринудено една прекрасна, въодушевена реч, напълно подходяща за случая и безпогрешно заучена наизуст. Нямахме никакви мънкания, препъвания, колебания. Човек, който е длъжен по всяко време и навсякъде да държи реч по всякакви въпроси, е задължен към себе си и към слушателите да си напише речта и да я научи наизуст, ако му остане време. Аз съм бил всякога верен към това задължение — заради себе си, не за слушателите. Една добре запомнена реч може с похват и изкуство напълно да заблуди слушателя и да го накара почтително да се удивлява на дарбата, която позволява някому да се изправи неподготвен и да говори безукорно изразени щастливи мисли така свободно, спокойно и самоуверено, както по-надарени хора говорят безцветни баналности. Този път не поучавам, просто говоря сериозно. Двете добре заучени речи — на кмета и на губернатора, бяха добро начало; бяха уместни, интересни, въодушевени, сполучливи.

След това започна погребалната част. Опечален след опечален пропъльзваше напред и започваше тихо, вяло, плахо да чете поемата, която е написал за случая; четеше я обикновено доверително, защото гласът на истинския поет, дори на третостепенен поет, нарядко стига до средата на залата. Много скоро се зарадвах, че бях дошъл в черен костюм; в къщи ме нагласиха в тоя вид, като ме предупредиха, че в случая не става дума за празненство, а за посмъртно тържество, затова трябва да се облека като за скръб, не за тоя, дето духа. Този черен костюм беше отвратително дебел, тесен, задушаваш се, запарвах се и се потях в него на печалната естрада, обаче той подходеше безукорно на поезията; подходеше безукорно на хленчещото изпълнение; подходеше все така безукорно на отегчените, зачервени лица на публиката; и аз бях доволен, че облеклото ми съответстваше на общото страдание.

Поет след поет ставаше, допъльзваше до пулта, изваждаше ръкописа и започваше да се вайка; и това продължаваше, продължаваше, продължаваше, докато цялата тържественост на случая стана безсмислена и смешна.

Никога и по никакъв повод не бях слушал досега да се четат толкова ръкописи. Няма да отрека, че някои бяха хубави, и дори ще се съглася, че нямаше нито един лош; но никой, освен първокласните поети не знае да чете, затова опитите му са страдание за всички, освен за самия с него.

Дори полковник Хигинсън, колкото и да е невъобразимо стар и от поколения наред кален да се явява на сцена, застана свит като скоба от годините си и изписука речта си от ръкописа с някакъв призрачен, скърцащ гласец, който е гърмял някога като камбанен звън за тревога, когато той се е втурвал в атака с полка си и го е водел към кръвопролитни победи. Речта на Хауълс беше кратка, той я бе научил наизуст и я каза добре; но поемата си чете. Изпълни я изискано и хубаво, прибави я към купчината ръкописи и се върна да седне до мене, доволен, че се е отървал, с изражение на оправдан подсъдим. Тогава аз зарязах моите подготвени и донейде научени тържествени слова и завърших представлението с дванадесет минути необуздани, несдържани, скверни глупости.

Посмъртното честване завърши. Беше ужасно; беше адско; едва поносимо; продължи два знойни часа, но не бих го пропуснал дори ако

би ми струвало двойно по-голяма жега, изтощение, пътуване от Бостон за Мейн и погълнати сажди.

[1] Писано на 3 юли 1908. — Б.пр. ↑

МОНАРХИЯТА

Преди тридесет и пет години в писмо, адресирано привидно до жена ми, а всъщност до господин Хауълс, аз се забавлявах сам, а гледах да развлека и него, като предсказвах идването на монархията и се мъчех да си представя как ли ще изглежда нашата страна, ако републиката бъде заменена с монархия. Сега това писмо отново привлича вниманието ми: не поради съдържанието си, защото в него няма никакви сериозни мисли, а понеже освежава паметта ми и ми припомня съдържанието на друго писмо, писано преди него, в което се разглежда съвсем сериозно въпросът за идването на монархията.

Аз не мислех, че монархията ще възникне през моя живот, през живота на децата ми или в какъвто и да било срок, който човек би могъл да предскаже, макар и съвсем приблизително. Монархията можеше да настъпи скоро, можеше и да закъснее; тя би могла да дойде след век, а и да закъснее с два или дори три века. Но в крайна сметка тя щеше да дойде.

Съществуваха ли някакви особени, специални причини за това? Да. Две причини и едно условие:

1. Природата на човека е такава, че той се нуждае от нещо определено — нещо, което да обича, да тачи, пред което да благоговее и на което да се подчинява — например бог или крал.

2. Малките републики обикновено са се задържали по-дълго време благодарение на своята бедност и незначителност, но големите — не.

3. Условието: огромната власт и богатство, които пораждат корупция в деловия и политическия живот и подтикват към опасни амбиции любимците на общественото мнение.

И тъй мисълта ми е, че републиките не са вечни — с течение на времето те загиват и в повечето случаи не възкръсват, докато свалената монархия не след дълго отново възсяда престола. Или да изразим тази мисъл с други, по-разбрани думи: историята се повтаря; това, което е било закон в историята, ще си остане закон. В конкретния случай това

е така не защото хората съзнателно замислят унищожаването на републиката, а защото *обстоятелствата*, които те създават, без дори сами да подозират, след време ги принуждават да я унищожат — за тяхно собствено съжаление и ужас. Мисълта ми е, че рано или късно ще се създадат най-неусетно такива обстоятелства, че някой амбициозен идол на нацията ще получи възможност да свали републиката и да си изгради трон върху нейните развалини и тогава историята ще бъде готова да го подкрепи.

Но всичко това беше преди тридесет и пет години. Сега изглежда странно, че ми се е присънявала *бъдещата* монархия, без ни най-малко да подозирам, че монархията вече е съществувала, а републиката е била отминала. И все пак случаят е именно такъв. Републиката съществуваше само номинално, а в действителност беше отмряла.

От петдесет години насам нашата страна е конституционна монархия, на чийто трон седи Републиканската партия. Няколкото кратки прекъсвания по време на мандата на господин Кливланд нямат значение — те бяха случайни и временни и не можеха да застрашат сериозно владичеството на републиканците. Ние имаме не просто монархия, а наследствена монархия на една-единствена династия. Тронът преминава от наследник на наследник така редовно, така сигурно и неизбежно, както малко тронове в Европа. Нашата монархия е по-могъща, по-деспотична и по-самовластна от която и да било монархия в Европа; заповедите на Белия дом не са ограничени нито от закона, нито от традицията, нито от Конституцията. Руският цар не може да погазва Думата така, както нашата монархия погазва конгреса. Тя има възможност да съсредоточава в свои ръце националната власт и да я засилва непрекъснато за сметка на законните права на отделните щати — и изявленията на държавния секретар показват, че нейната цел е именно такава. Тя има възможност да подбира такива съдии във Върховния съд, които гледат благосклонно на нейните амбиции, и тя заплаши, че ще направи това — пак чрез гласа на държавния секретар. С най-разнообразни и хитри похвати тя така укрепя позициите си и се загнезди така здраво на трона, че според мен, ще остане на него завинаги. Чрез система от извънредни данъци монархията създаде редица гигантски корпорации в интерес на неколцина богаташи и с тънки и ловки доводи успя да убеди многочислените и признателни бедняци, че тези данъци са въведени в техен интерес. Следващият ход

на Монархията беше да се обяви за враг на своята рожба — монопола, и да дава вид, че иска да я погуби. Но тя е много внимателна и благоразумна и никога не продумва, че трябва да се атакуват жизнените устои на монополите — данъците.

Дълбокомислено тя отлага тази атака за „след изборите“. Съвсем ясно е, че това означава след хиляда години, ала народът не разбира това. Нашата монархия никога не отстъпва назад; тя върви само напред, само към своята крайна и вече осигурена цел: абсолютната власт!

Не съм очаквал да доживея времето, когато тази нейна цел ще се осъществи, но един неин ход — последният и най-изумителният ход напред — ми вдъхва надежда в това отношение. Става дума за следното: преди нашата монархия поне формално избираше своята Сянка чрез гласа на народа; сега обаче тази Сянка при слизането от трона сама определи своя приемник.

Мисля, че с това се смъква, кажи-речи, последната дрипа, която все още покриваше топящата се восъчна фигура на нашата република. Същото стана и при някогашната Римска република.

МАЙСТОР НА РЕКЛАМАТА

Преди три дни вестник „Уърлд“ произнесе безапелационна присъда над господин Рузвелт, задето е купил с пари президентския си пост. Всъщност още от самия ден на изборите се подозираше, че той е извършил това невероятно престъпление, но досега нямаше налице никакви доказателства. Преди време кандидатът на опозицията, съдията Паркър, отправи обвинения на вежлив парламентарен език, но господин Рузвелт ги отрече яростно и така прибави лъжата към своето и без това тежко бреме от лоши постъпки. Впрочем за него тази прибавка не е кой знае какво — той е свикнал с нея и дори проявява известен талант в тази насока, въпреки че ненавижда лъжата в устата на другите и просто не може да я понася. През последните три години при различни случаи той открито обвини в лъжа десетина от най-порядъчните хора в страната и всеки път даваше вид, че е искрено възмутен.

Господин Рузвелт е най-поразителното събитие в историята на Америка — ако не смятаме откриването ѝ от Колумб. Сега вече е известно с всички подробности как е било купено президентското кресло чрез подкупване на гласоподаватели. Известни са дори имената на онези, които са дали сумите, а също и размерът на всяка сума. Тези хора са ръководители на големи корпорации, а трима от тях са монополисти от „Стандарт ойл“. Сега вече е известно, че една седмица преди изборите, когато предизборната кампания приключи и всички законни начини да се отпускат средства за нея са били изчерпвани, господин Рузвелт се изплашил и повикал господин Хариман във Вашингтон, за да вземе мерки за победата на Републиканската партия в щата Ню Йорк. Срещата се състояла и господин Хариман бил подканен да събере за това благородно дело 200000 долара. Той събрал 260000 и цялата тази сума била изразходвана за изборите през последната седмица на кампанията — несъмнено за купуването на гласове, защото времето за използването ѝ по някакъв друг начин било вече минало. Сега съдията Паркър заявява в печата:

Очевидно в последните часове на кампанията тези пари биха могли да се използват само по един начин: да се увеличи вече събраният фонд, предназначен да осигури гласовете на големия контингент колебаещи се избиратели, създаден с цената на дългогодишни усилия, да се корумпират избирателите посредством пари, предлагани от хора, склонни да купят подкрепата на други, които са готови да им я продадат.

Двеста хиляди долара от събраните пари са били изразходвани в Ню Йорк и както изнася господин Хариман, петдесет хиляди колебаещи се избиратели са се отменали от първоначалните си намерения и са дали своите гласове за господин Рузвелт, като по този начин разликата в негова полза е достигнала сто хиляди гласа.

Години наред богатите корпорации отпускат огромни суми, за да укрепват властта на Републиканската партия при условие, че в замяна на това тя ще осигури подкрепата и закрилата на техните монополи. Съгласно това споразумение години наред тази закрила им се осигурява честно и почтено, но този път бе извършено предателство. Господин Рузвелт усети, че един удар срещу големите корпорации може да го направи популярен и не се поколеба да наруши споразумението и да нанесе този удар. Господин Хариман и сие го купиха и му платиха за удара, но какво значи това за човек, който винаги е готов да си продаде честта за толкова, колкото му предложат на пазара — а дори само за една широка реклама.

Сега господин Рузвелт се възхищава от постъпката на един федерален съдия от Чикаго, който се изхитри да глоби компанията „Стандарт ойл“ с 29240000 долара. Президентът е във възторг, защото това е голяма и ефективна реклама за него. В случай на апелация една по-висока съдебна инстанция едва ли ще потвърди решението, но какво го е грижа президента за това — той вече си е направил рекламата.

Президентът изпрати държавния секретар Тафт на предизборна обиколка по света — още една реклама. Той изпраща военноморския флот на САЩ в Сан Франциско през Магелановия пролив — пак, за да се покаже, пак с рекламна цел, — макар да му е добре известно, че ако по време на това авантюристично пътешествие корабите се повредят,

няма къде да ги поправят, защото в Тихия океан липсват докове; обаче тази екскурзия ще вдигне голям шум, а господин Рузвелт това и чака.

Той направи всичко възможно, за да разстрои американската индустрия и сега всички нейни отрасли са в състояние на полуразруха и с ужас очакват следващата негова стъпка — още един удар и с тях може би е свършено. Господин Рузвелт положително ще се погрижи за този удар, стига той да му осигури достатъчно широка реклама. Земетресението в Сан Франциско, което срина града и причини толкова шум в света, не беше нищо — само локално явление; то се ограничи само в една тясна ивица от Тихоокеанското крайбрежие и в сравнение с пищните представления на господин Рузвелт беше нещо като бедна постановка в провинциален театър. Защото истинското земетресение е господин Рузвелт, и то най-колосалното в историята; когато той се разтресе, цялата страна — от Атлантическия до Тихия океан и от Канада до Мексиканския залив — се гърчи и нито едно селце дори не остава незасегнато от тези гърчове.

За някакви си шест месеца той обезцени всички видове собственост в Съединените щати — къде с десет, къде с двадесет, къде с петдесет процента. Преди шест месеца страната като цяло се оценяваше на 114 милиарда долара, а сега тя не струва и 90 милиарда. Общественото доверие изчезна, възможно е това да стане и с обществения кредит. Господин Рузвелт е най-страхотното бедствие, сполетяло страната ни след Гражданската война, но огромната част от населението на страната го обича, лудее по него и дори го боготвори. Такава е простата истина. Тя звучи като клевета против умствените способности на човешкия род, но не е клевета, защото е недопустимо да се клеветят умствените способности на човечеството.

Но да се спрем на дребните неща: президентът се кани да започне друга рекламна обиколка; след две-три седмици той ще разглежда река Мисисипи — този стар, нещастен, изоставен воден път, по който в зенита на неговия разцвет преди близо петдесет години аз се подвизавах като лоцман. Президентът ще тръгне от Кайро с параход по течението на реката и ще вдига аларма по целия път. Той е готов да вземе участие и в най-налудничавия заговор за ограбване на държавната хазна, стига да може да използва ограбеното, за да си направи реклама. Този път президентът отива там като маша на тази стара и ненаситна шайка от Дружеството за подобряване на Мисисипи,

която вече тридесет години пие кръвта на хазната, за да прави фантастични опити за подобряване състоянието на тази негодна за нищо река. Разбира се, това е само претекстът, а всъщност тази кръв се прелива на Републиканската партия по време на избори. Тези опити не можаха да подобрят състоянието на реката по простата причина, че никому не е по силите да направи това. Мисисипи винаги си е била своенравна и никакви технически средства не могат да я укротят; тя винаги е разкъсвала жалките кошничарски изделия на инженерите, разливала е огромните си водни маси, накъдето ѝ скимне, и ще продължава да своенравничи. Обиколката на президента просто ще помогне за разхищаването на нова сума от държавния бюджет и ще му донесе успех — успех и реклама.

ЕСТЕСТВЕНИК И ПРИРОДЕН ФАКИР

Президентът Рузвелт се заяде с преподобния доктор Лонг, който е естественик и има леко и забавно перо. Господин Лонг не е тежка категория като Джон Бъроуз и никога не е намеквал — както понякога прави Бъроуз, — че знае повече за някое животно, отколкото самото животно. Книгите на господин Лонг се радват на голяма популярност особено сред младежта. Той разказва интересно и увлекателно за дивите горски създания и това не са неща чути-казани, а плод на лични наблюдения. Той описва привичките на животните въз основа на собствени, а не на чужди наблюдения. Престъпление ли е, че той тълкува по-особено поведението на животните и им приписва по-високи умствени способности, отколкото те притежават в действителност? Според мен не е, но президентът на Съединените щати е на противното мнение. Аз мисля, че тук и дума не може да става за престъпление. Двадесет и шест процента от нашите вестници и деветдесет и осем процента от осемдесетмилионното население на нашата страна смятат, че президентът притежава високи умствени способности. Нима можем да окачествим това като престъпление? Решително не. Според мен това е чисто и просто глупост, но глупостта не е престъпление. Онзи ден, когато бе интервюиран от представител на „Аутлук“, президентът остави на мира световните въпроси за тридесетата минути и предприе унищожителна офанзива против нещастния и кротък доктор Лонг, като вдигна такава тупурдия, каквато нашата планета не е чувала от времето, когато двете враждебни флоти в Японско море се дънеха с по две хиляди снаряда в минута.

В какво всъщност е виновен господин Лонг? Той просто разказва как попаднал на един елен, чиято гръд била смъртоносно разкъсана от вълк; или как видял горска птица, която оправяла счупения си крак сам-самичка, при това успешно, по някакъв специален, измислен от самата нея начин. Без съмнение това са необикновени случаи, но какво от това? Защо, като са необикновени, трябва да ги смятаме за невъзможни? Дивите животни често правят изумителни неща.

Вгледайте се в постъпките на самия президент. Та не изхвърли ли той от правителството предания Боун, а после вароса и обезмириса зловонния Лумис? Та не издаде ли той незаконния указ 78^[1]? Та не прокара ли той толкова много тунели под конституцията, че транспортната мрежа на Ню Йорк може само да им съперничи, но не и да ги надмине? Та не е ли претендирал той мълчаливо десетки пъти, че е единственият човек в Америка, който знае да казва истината, пренебрегвайки напълно мен и други интелектуалци? Та не мята ли той от висините на нашия Олимп непрекъснати мълнии по въпроси на футбола, бейзбола, мамините синчета и всякакви други глупости, та ни накара да живеем в постоянен страх, че ако някой ден възникне някакъв сериозен проблем, нашите гръмотевици няма да привлекат вниманието на света, нито ще упражняват някакво благотворно влияние върху самите нас? И така нататък, и така нататък — списъкът на недопустимите за един президент постъпки, на постъпки, които досега поне се считаха за невъзможни, напълно невъзможни, безкрайно невъзможни за един президент на Съединените щати, е прекалено дълъг, за да го изложим целия.

Щом един президент може да върши такива необичайни неща, защо да не позволи на малката безобидна птица да си върши изумителната хирургическа операция и да не я обвинява за това? На пръв поглед тази операция е невъзможна, но не е по-невъзможна от указ 78. И едното, и другото не е за вярване. Всички знаем обаче, че указ 78 съществува, следователно имаме право да вярваме и в операцията, извършена от птицата.

Указ 78 ни кара да вярваме по-лесно всичко, което може да се припише на една птица. Мисля си, че ако поставиш някого пред избора да рискува репутацията си с тази птича история или с авторството на указ 78, той едва ли ще се затрудни кое да избере. Уверен съм, че един разумен човек ще предпочете да му се припишат всички лъжи, разказвани някога за животинския свят, нежели да се разчуе, че той е авторът на указ 78.

Може би наистина е изумително, че една птица може да оперира сама счупения си крак; но нима не е дважд по-изумително, по-необикновено и по-невероятно, че един самодържец на осемдесет милиона души слезе от приоблачния връх, за да различи невинния естественик, увлечен в безобидната си страст да създава развлечение

на децата? Нима не е по-необикновено един президент на Съединените щати да отправя нападки против един гражданин, без да има каквато и да било квалификация, за да може да го критикува; и същият този президент след грубите нападки да обръща гръб и да отказва да изслуша обясненията на противната страна под предлог, че било несъвместимо с неговия пост да се занимава с такава личност?

Президентът претърпя тежко поражение в тази схватка и аз смятам, че постъпи разумно, като се оттегли. Друг почтен изход нямаше и според мен най-добре бе за него да приеме и признае мълчаливо поражението. Всъщност както и да постъпеше, за него няма опасност, защото вестниците при всички случаи ще го възхваляват, ще му се възхищават, а нацията ще го аплодира. Отдавна не е имало толкова сляпо и безразсъдно боготворене на държавен глава, каквото се наблюдава днес в нашата страна. И ако господин Рузвелт вземе да умре, за него ще жалеят така, както не е жалено за никой друг владетел, освен за Нерон.

Мисля, че не е редно един император, крал или президент да слезе, образно казано, долу на ринга и да принизи достойнството на своя пост, като се бърка в работите на обикновените граждани. Смятам, че не е редно дори обикновен гражданин да излезе пред публиката и да вдига шум до бога, да критикува и обижда друг гражданин, от чиято професия не разбира нищо. Освен това, струва ми се, че естествената история не е твърде подходящо поле за спорове, понеже не е точна наука. Знаем, че тя се гради върху грижливите или безгрижни наблюдения на хора, изучаващи животинския свят. А кой човек може да бъде толкова точен в наблюденията си, че да играе с успех ролята на последен и неопровержим авторитет? Нито дори Аристотел, нито Плиний, нито сър Джон МанDEVИЛ, нито Йоан, а още по-малко Рузвелт.

Специалистите трябва винаги да са готови да приемат фактите един от друг, като сегиз-тогиз може да си намигват крадешком, но да остават напълно спокойни и да не се нагрубяват. Онзи, който не приема фактите на свой колега, вреди на специалността и излага на опасност своите собствени данни, защото няма данни, които да са абсолютни и неопровержими. Единственият разумен и сигурен път за всички естественици е да се поддържат помежду си и да приемат и

утвърждават всяко откритие — или дори подобие на откритие — на своите колеги.

Господин Рузвелт е крайно нетактичен. Щом той приема за чиста монета историята за гарваните, които хранили пророк Илия, тогава не е ли глупаво от негова страна да поставя под съмнение хирургическите способности на птицата, за която говори господин Лонг? Аз приемам легендата за гарваните и се възхищавам от нея. Познавам гарвана, и то добре; зная, че той никак не е склонен да дели храната си — колкото и долнокачествена и престояла да е тя — с пророци, президенти или с когото и да било. И разбирам, че би било неправилно и неразумно от моя страна да оспорвам гостолюбивия жест на гарваните, а в същото време да пробутвам известни на мен чудеса от естествената история, и то от същия калибър.

Зная една пуйка, която се мъчи няколко седмици да измъти едно порцеланово яйце; после я замести пуйкът, който клеча над яйцето цели две лета и накрая го измъти. От яйцето се пръкна играчка — чаен сервиз от четиринадесет парчета, всичките идеални, без никакъв дефект, с изключение на чайника, на който липсваше чучурката поради недостиг на материал. Зная, че това е вярно, зная го със сигурност и постъпвам като господин Рузвелт или господин Бъроуз, или Йоан и Аристотел, с една дума, като всеки естественик: твърдя нещо и го отстоявам единствено с моето „така е“, без да предлагам каквито и да било други доказателства. Лично аз зная, че се е случило такова необикновено нещо: зная пуйката, аз ѝ сложих яйцето и аз прибрах измътения сервиз. Такова нещо потвърждава по безспорен начин състоятелността на твърдението на господин Лонг за птицата, защото то е най-малко два пъти по-необикновено от това, което е направила горската птица, и въпреки това е вярно. Ако трябва да говоря откровенно, мисля, че е явна глупост от страна на президента или Джон Бъроуз, или който и да било друг да продават на краставичари краставици. Но тези неща все пак са толкова неизяснени — аз гледам по този начин и на някои мои открития, — че елементарното благоразумие изисква поне да не режем клона, на който седим.

[1] Известният някога президентски указ, с който Т. Рузвелт в годината на изборите разширил с пропагандна цел списъка на имащите право на пенсия. — Б.пр. ↑

ИСТИНСКИЯТ ЛИК НА ГОСПОДИН РУЗВЕЛТ

Един коментар в броя на „Колиърс уикли“ от 11 юли съдържа само седем-осем неголеми изречения — един малък пасаж. Интересно как е възможно на толкова малко място да се сместят толкова много глупости. Това е някакъв изблик на сервилно и налудничаво възхищение от президента Рузвелт с претенции да отразява чувствата на народа, по-точно, на огромната част от народа — привържениците на Републиканската партия. Би трябвало да ми е тъжно, че огромна част от народа храни такива чувства, но не ми е тъжно. Според мен мнението на голямата част от който и да е народ за неговия президент, крал или император, за политиката или религията е без значение и не си струва да се преценява, разисква и проучва. В него няма да намерите капка мисъл, то цялото е изтъкано от чувства и е взето от втора ръка, без участието на мисловните способности на неговите изразители.

От друга страна, бих се натъжил дълбоко, ако трябва да повярвам, че голям брой нормални, мислеци, интелигентни републиканци се възхищават и в себе си от господин Рузвелт и не го презират. Пред хората всички разумни и интелигентни републиканци обожават господин Рузвелт и не биха дръзнали да не го обожават, когато имат пред себе си значителна аудитория. Това е съвсем естествено, защото всички разумни и интелигентни хора прикриват грижливо, внимателно и усърдно своите вътрешни, истински убеждения за света и вместо тях пускат за обществена консумация фиктивните си схващания.

Коментарът, за който става реч, е написан от Норман Хапгуд. Той е способен млад човек, начетен и образован и толкова честен и почтен, колкото малцина от кръга на моите познати, към които впрочем принадлежи и той. Но да вярвам ли, че този гнил коментар е дошъл направо от сърцето му и отразява истинските му чувства към опозорилия се президент, който е на път да си отиде? Не, не съм в

състояние да повярвам такова нещо! Ако можех някак си да поговоря насаме с президента, мисля, че ще бъде много трудно да ми изреди поне пет-шест по-значителни добрини, които е направил на страната, след като преди четири години престана да бъде истински президент и се превърна в цар. Коментарът на Хапгуд започва така:

Господин Рузвелт се оттегля от длъжност, спечелил си място в сърцата на всички свои съотечественици. Ловкостта и искреността, с които той отказа да се кандидатира отново и осигури президентския пост за човек, който ще следва неговата политика, засилват още повече чувствата на доверие и привързаност, които човечеството храни към него.

Само по себе си второто изречение е не по-малко ловко от ловкостта на президента, от която толкова се възхищава авторът. То е странна смес от една честна (може би) мисъл и една явно недостойна. Сместа е приготвена толкова умело, че отвлича вниманието от недостойната мисъл и създава впечатление, че една-две съществени думи се отнасят еднакво към двете части, а всъщност употребата на тези думи няма никакво оправдание. Това лукаво изречение трябва да се разкъса на две и всяка част да се съдъчи поотделно: „Ловкостта и искреността, с които той отказа да се кандидатира отново...“

Тази половина от изречението е вярна. Или не, това е силно казано, по-добре: не е напълно вярна. Ако изхвърлим „ловкостта“ и сложим „неохотата“, тогава изречението ще бъде вярно. Господин Рузвелт наистина избягна да се кандидатира отново, след като в продължение на две години се мъчеше да се измъкне някак от бомбастичните си обещания, че ще се откаже от големия пост веднъж завинаги. Журналистите го преследваха като рояк пчели и го тормозиха цели две години, докато накрая успяха да измъкнат от него окончателния му отказ от този пост. Така че ще махнем „ловкостта“ от тази половина на изречението и на нейно място ще сложим „неохотата“, която е по-близо до истината с около 400000 мили. „Ловкостта“ обаче ще ни бъде нужна, и то много, във втората половина

на изречението: „Ловкостта... с която той осигури президентския пост за човек, който ще следва неговата политика...“

Да, той много ловко осигури президентския пост на господин Тафт. Но ловкост не изчерпва целия въпрос; тук думата се нуждае от помощта на още няколко думи, за да стигнем до цялата истина. Самата дума ловкост изисква тези пояснителни думи. Само ловкост звучи като комплимент, а на него не му се полагат комплименти. Ловкостта на президента в случая с господин Тафт беше нечестна, долна ловкост — същият вид ловкост, до която прибягна, когато през главата на петдесет бригадни генерали на действителна служба, истински воители, той издигна този конски доктор Ленард Уд — негов лакей — и го направи генерал-майор с помощта на фамозния „интервал“ — трик, който беше чиста лъжа и измама, а освен това и престъпление против Сената. Постъпката на президента не се отличаваше много по почтеност от това да изнасилиш някоя сляпа, малоумна жена — сляпа и крайно отблъскваща малоумна, хленчеща малоумна. Сенатът беше горе-долу нещо такова — сляпа малоумна, която може да изнасилиш — и президентът „постигна своите нечисти цели“, както обичаха да се изразяват в такива случаи вестниците от западното крайбрежие преди петдесет години.

Ако разгледаме останалата част от коментара на господин Хапгуд в светлината на фактите, които ни дава мандатът на президента, не може да не се разсеем.

Без да се влияе от потока от комплименти и увещания, който се лее всеки ден върху него, той се отказа от властта — удържа думата си и даде блестящ пример с това. Едва бе издигната кандидатурата на господин Тафт, и президентът даде друг благороден пример, като се притече с готовност на помощ на Хенри Спрекълс и неговите приятели от Сан Франциско в момент, когато общественото мнение беше настроено против тях. Не минаха и няколко дни и с похвалите си към Кливланд господин Рузвелт отново изтръгна чисти звуци от струните, които говорят за честност и справедливост. Той беше добър полицейски комисар, добър губернатор, добър президент и добър човек.

Дано води такъв активен живот още двадесет години. Междувременно той вече има блестящи заслуги пред нацията, която му благодари за тях.

Господин Рузвелт да се е отказал от властта? Няма таткова нещо; той просто я предаде на своя роб, господин Тафт, който всеки ден припка при него като послушно кученце, за да му се разреши едно или друго. Тафт носи на господаря си дори своите речи, за да бъдат редактирани, и те звучат с гласа на господаря, а не с гласа на роба. И с какво, моля, президентът е дал блестящ пример? Блестящ пример ли е президентът на Съединените щати да държи на думата си? Нима да държиш на думата си е толкова необикновено нещо, особено когато лицето, извършило този подвиг, е първият гражданин на една цивилизована нация? Би било комплимент за някой крадец да се каже, че е удържал думата си и по този начин е дал блестящ пример на останалите крадци, но за един президент едва ли може да се измисли по-идиотски комплимент от този.

Все пак Хапгуд има известно основание да счита тези думи за комплимент, при това — в случая с господин Рузвелт — за достоен комплимент, защото нашият президент никога не се е отличавал с робска привързаност към думата си. Известно е, че думите на човека трябва да се покриват с делата му. Погледнете господин Рузвелт! Той винаги се пени за душевната чистота и добродетелите, за честността и справедливостта и очевидно се смята за най-големия радетел за тези добродетели. А в неговия живот почти не могат да се посочат примери, които да покажат, че той знае поне значението на тези думи. Характерът и поведението на господин Рузвелт претърпяха много промени, откакто той изгря на политическия небосклон и се прочу, но тези промени не говорят в негова полза.

Преди години той беше привърженик и горещ защитник на реформи в административните служби и в тази си роля събра искрените овации на публиката, на която й беше дошло до гуша от системата за печелене на политически привърженици чрез високи служби и други привилегии. Това беше, преди той да стане президент. Но не мина много време и този величав враг на смесването на службата с политиката изпрати триста държавни чиновници от

столицата да защитават неговите интереси на конгреса на Републиканската партия в Чикаго и да помогнат при избирането на неговата сянка. Господин Рузвелт с охота говори за своята политика, но мълча дискретно за своите принципи. Ако той има някакви принципи, те така миришат на политика, че не можеш да ги различиш от тази пазарна стока. При това те носят характерните белези на тази стока: непостоянство, свойство да избледняват и да изчезват в даден момент.

По въпроса за честността и справедливостта той очевидно няма определена представа. Говори шумно за честност и справедливост, но винаги е готов да ги пожертва, ако това е изгодно, и то без всякакви угризения. Той се възхищава от героя на евтиния роман и винаги се е старал да му подражава, но никога не е успявал да бъде „момче на място“, както се казва на говорим език; винаги е бил готов да играе красиви и импозантни роли, но и винаги е бил готов да се откаже от тях, когато дадена роля се харесва само на половината от публиката.

Преди шест-седем години му се представи възможност да прояви евтино геройство и той използва с готовност случая да направи сензация и да накара цяла Америка да му ръкопляска — да ръкопляска на неговата решителност, смелост и дързост. Той покани на обед в Белия дом един негър и негърът взе, че отиде. Това беше Букър Уошингтън, човек, който струва колкото сто рузвелтовци и на когото господин Рузвелт не е достоен да завърже връзките на обувките. Негър на трапезата в Белия дом! Бурята, която се вдигна в страната от единия до другия ѝ край, сигурно е възраждала неимоверно циркаджийската душа на този каубой-заместител, защото всичките осемдесет милиона участваха в този невъобразим шум, но когато причинителят на бурята разбра, че не всичко в нея е възхвала, че половината е негодувание — негодуванието на Юга, радостта му се изпари и той помръкна.

Говоря, като че ли съм го наблюдавал лично в момента. Не съм, но зная, че е така. Сигурен съм, че е бил много нещастен. Съдя по следното: Йейлският университет беше отприщил река от почетни звания и президентът бе дошъл да се потопи в нея; аз бях там със същата цел ведно с още шестдесет души, които, облечени в тоги, чакаха „покръстването“. Президентът ме попита как смятам, дали е направил добре, като е поканил Букър Уошингтън на обяд в Белия дом. По тона му разбрах, че се тормози и измъчва, че съжалева за този цирк

и му се ще да чуе утешителна или одобрителна дума. Рекох му, че всеки гражданин има право да кани на обед, когото си иска, но че правото на един президент в това отношение е ограничено до известна степен; че ако задълженията на президента изискват такова нещо, може, но ако не го изискват, по-добре е да не го прави, защото една такава постъпка представлява обида за много хора и страната не печели нищо, като се обиждат тези хора.

Но не му казах всичко, каквото мислех — така сме устроени ние хората: крием в себе си част от това, което мислим, и казваме само онова, което е подходящо за обща консумация. В себе си аз си мислех, че едно от задълженията на президента е да се въздържа да дразни нацията и да не прави шумна реклама, но не му го казах. Същевременно бях убеден, че той няма да забрави лесно тази своя грешка, че ще дебне случай да я поправи и да спечели отново благоволението на Юга. След време този случай му се представи, той се хвана за него като удавник за сламка и веднага си спечели необикновена популярност в Юга, на каквато се радва и папа Александър VI в ада. Става дума за случилото се в Браунсвил. Някакъв невъобразим идиот от военното министерство — положително не Тафт, просто не може да бъде Тафт, защото той винаги се намираще извън страната и обикаляше света да прави пропаганда на Рузвелт за сметка на народа — та някакъв идиот заповядал на 25-и пехотен полк да се настани в Браунсвил, до мексиканската граница. Хората от Браунсвил научили за това и понеже полкът се състоеше от негри, помолили военното министерство да не го изпраца там, тъй като при вида на войниците негри тексасците може да кипнат и да станат големи неприятности.

Идиотът от военното министерство — кой го знае кой е бил — не обърнал внимание на молбата. Войниците негри се настанили в казармите и не след дълго наслоената омраза между бели и черни се проявила и нощем започнали да се чуват големи пукотевици — браунсвилци твърдели, че стреляли негрите.

За да успокои населението на Браунсвил, правителството предприе няколко странни и нескопосни мерки: изпрати комисия офицери от редовната армия да разследват случая; те така го разследваха, че взеха само показания против негърските войници и спряха дотук. Защото нямаха интерес да вземат показания в полза на

негрите. Въз основа на доклада на капитан Макдоналд, човек известен с честността си, правителството взе долни и непочтени мерки. Господин Рузвелт гореше от желание да осъди някои от войниците, за да си възвърне симпатиите на южняците, но тъй като докладът на капитана не даваше основание за такова нещо, президентът взе, че обвини целия полк — ей тъй, без доказателства, без обяснения — и го уволни от армията.

Колко ли време ще ми отнеме да изреждам всички постъпки и изявления на президента, които са в пълен разрез с оценката на Норман Хапгуд, изразена в последното изречение на коментара му? Сигурно не съвсем малко. Няма да ми стигне целият ден. Затова ще оставя допълването на списъка за друг път.

СЕНАТОРЪТ КЛАРК В МОНТАНА

Завчера ми се обади по телефона един много близък приятел — нека го наречем Джоунс — и каза, че ще мине да ме вземе в седем и половина, за да отидем на една вечеря в клуба „Юниън лийг“. Той побърза да добави, че щом пожелае, ще ме откара обратно, знаеше, че от тази година и до края на живота си аз отклонявах всички покани, които налагат да се стои до късно, особено пък ако трябва да се държат и речи. Но Джоунс ми беше много близък приятел и аз без неудоволствие се съгласих да наруша правилото си и да приема поканата. Впрочем сбърках — стана ми неприятно, и то много неприятно. Защото когато Джоунс ми обясняваше, че вечерята е в тесен кръг, между поканените той спомена и сенатора Кларк от Монтана. Аз съм човек порядъчен, с определени морални принципи и не съм навикнал да общувам с животни от породата на господин Кларк.

Съжалявам, че съм суетен — по-скоро съжалявам, че трябва да призная, че съм суетен, — но трябва да си го кажа. Не мога да не се похваля, че дадох много голямо доказателство за приятелските си чувства към Джоунс, щом се съгласих да седна на една маса със сенатора Кларк от Монтана. Въпросът не е само в това, че той е член на Сената на Съединените щати — с други думи, човек със съмнителна репутация, — защото има сенатори, които до известна степен уважавам и не бих отказал да отида на вечеря с тях, щом е такава волята божия. Неотдавна изпратихме един сенатор на каторжна работа, но аз разбирам много добре, че между тези, които досега са избягнали това повишение, ще се намерят и невинни — не искам да кажа съвсем без престъпления, защото такива сенатори в Съединените щати няма, — но поне невинни в някои видове престъпления. Всички те грабят държавната хазна, като гласуват безчестни пенсионни закони, за да не си развалят приятелството с Великата армия на републиката, със синовете на воините от Великата армия, с техните внуци и

правнуци. А гласуването на тези закони е явно престъпление и нарушение на сенаторската клетва.

Аз съм готов да пренебрегна донякъде моралните съображения и да се срещна с умерено престъпни сенатори — дори с Плат или Чонси Депю — но Кларк от Монтана е нещо съвсем друго. Казват, че той купувал законодатели и съдии, както хората си купуват храна и облекло. Благодарение на него корупцията е станала нещо съвсем обикновено в Монтана, той така я е захаросал, че тя дори не издава неприятна миризма. Всички знаят неговата история. Едва ли в страната може да се намери толкова гнил човек като него; той е позор за американската нация и всички, които са го избрали за сенатор, знаят много добре, че неговото място е в каторгата — с окови и желязна топка на краката. Мисля, че от времето на Туийд насам в нашата република не се е раждала по-гнусна твар. Отидох на вечерята, която се даваше в едно от по-малките помещения на клуба, където обичайните цигулки и пиано пречат на разговора и не те оставят спокоен нито за миг. Докато се хранехме, двамата ми съседни на масата ми обясниха по какъв повод е това събиране, което всъщност беше в чест на господин Кларк. За предстоящата изложба в клуба той дал на „Юниън лийг“ — който е най-влиятелният и може би най-богатият клуб в Америка — картини на стойност един милион долара. Беше ми ясно, че моят събеседник гледа на този акт едва ли не като на свръхчовешка щедрост. Другият ми събеседник ми довери шепнешком, захласвайки се от възхищение, че ако се съберат всички суми, които господин Кларк е давал на клуба, включително разносните по пренасянето на тези картини, ще се получат най-малко сто хиляди долара. Той очакваше, че аз ще закрепя от възхищение й възторг, но това не стана, понеже пет минути преди това той бе успял да ми съобщи благоговейно, че годишният доход на Кларк възлиза на тридесет милиона долара.

Хората нямат чувство за съотношение. За човек с тридесет милиона доход сто хиляди са капка в морето и съвсем не е нужно да припадаме от възторг и да се захласваме пред такова подаяние. Ако аз дам за нещо десет хиляди долара (една девета от миналогодишния ми доход), ще ми се отрази много повече на материалното положение; една такава постъпка ще заслужава много повече възхищение, учудване, изумление и благодарност, отколкото ако този тип от

Монтана даде двадесет и пет милиона долара, защото на него пак ще му останат по сто хиляди на седмица за дребни разходи.

Това ми напомня за единствения благотворителен жест на Джей Гулд. Когато в Мемфис, щата Тенеси, избухна епидемия от жълта треска, този безсрамен развратител на американските делови нрави, който плуваше в неизчислими милиони, се бръкна, та даде пет хиляди долара за пострадалите от епидемията. Нима това е пожертвувателност? Толкова пари той печелеше за един час, и то часа за молитва (той беше много набожен), но в Америка се надигна такава буря от възхищение, която не отмина ни печата, ни амвона, ни частните разговори, и всеки чужденец би могъл да се убеди, че когато един американски милионер даде пет хиляди долара за болните или умиращи бедняци — вместо да подкупи с тях някой окръжен съдия, — това се смята за най-благородното и най-богоугодното дело в историята на Америка.

В подходящия момент председателят на Комитета за изящни изкуства при клуба стана и започна с онзи изтърган увод, който никого не можеше да измами; че за случая няма да се произнасят речи, а само ще се води приятелски, непринуден разговор. После продължи в същия дух и се оказа, че произнася реч — реч, която можеше да накара всеки нормален човек да се засрами за човешкия род. Ако в този миг при нас беше попаднал някой чужденец, сигурно щеше да си помисли, че се намира на литургия, изпълнявана в присъствието на самия господ бог. Той щеше да реши, че господин Кларк е най-благородният човек, който е раждала републиката, и най-великодушният, и най-самопожертвувателният, и най-безкрайно щедрият благодетел, какъвто светът още не е виждал. А на този оратор, също обожател и притежател на пари, изглежда, и през ум не му минаваше, че господин Кларк просто бе пуснал в шапката на клуба едно петаче.

Когато той завърши отегчителната си проповед, стана председателят на клуба и продължи литургията, буквално бълваше хвалебствия за онзи мошеник, ако човек има що-годе трезва преценка за нещата, биха му прозвучали като най-остър сарказъм, но говорещият съвсем не си даваше сметка за това. И двамата оратори бяха аплодирани бурно, но ето че вторият каза нещо, което според мен трябваше да бъде прието от присъстващите със студено или дори с ледено мълчание; той каза, че разходите по организирането на

изложбата от картини на сенатора са надхвърлили приходите от входа; после той млъкна — ораторите винаги правят тъй, когато искат да постигнат много голям ефект — и след това съобщи на присъстващите, че сенаторът се бръкнал в този съдбоносен момент и дал хиляда и петстотин долара, за да се плати половината от застраховката на картините, и така касата на клуба била спасена. Да пукна, ако присъстващите на литургията не избухнала в овации при това поразително съобщение! Да пукна, ако този мошеник не се беше ухилил до ушите, доволен и щастлив, както може да бъде само още веднъж — в деня, когато сатаната ще го пусне в неделя от котела, за да си почине и поеме дъх в хладилника.

И преди още да бях пукнал, председателят на клуба закри своята сергия от скучни до смърт пошлости, представи Кларк и си седна на мястото. Кларк стана под бесния тътен на пианото и стърженето на цигулките — свиреха „Звездно знаме“ или не, може би „Боже, краля ни пази“, след което събралите се изпяха с пълно гърло „Той е такъв славен момък“. Последва чудо невидяно. Винаги съм смятал, че никое живо същество не е в състояние да произнесе реч за собствените си добродетели, но, изглежда, не съм слагал в сметката влечугите. Сенаторът дрънка, дрънка, дрънка цял половин час и в това дрънкане нямаше нищо друго, освен познатите вече хвалебствия на предишните оратори за неговата щедрост; но той не се задоволи само да повтори дословно всички тези глупости, ами добави нов куп към тях, при което хвалеше себе си така разпалено, с такова чувство, че всички предишни комплименти бледнееха пред неговите. Четиридесет години съм наблюдавал по банкети човешката глупост и суетност, но не ми се беше случвало нито веднъж да наблюдавам нещо поне малко от малко подобно на това просташко самодоволство, на тези нахални и долни автославословия.

Цял живот ще остана благодарен на Джоунс, че ме доведе на това свещенодействие. Аз си мислех, че по банкетите съм успял да видя вече всички зверове от породата на речодържателите и да се запозная с всички разновидности на хората, населяващи нашата страна; но съм се лъгал. Тук видях за първи път как хората могат да слязат на дъното и да коленичат благоговейно пред долларите и техните собственици. Разбира се, аз научавах за тези неща от вестниците, но никога не бях

виждал със собствените си очи някой да падне ничком пред долара и да произнася молитви.

ПОКУПКО-ПРОДАЖБА НА ГРАЖДАНСКИ ДОБРОДЕТЕЛИ

Човешкият род винаги е бил много интересен и ние знаем от историята, че той ще си остане такъв. Неизменно. Той винаги е еднакъв, никога не се променя. обстоятелствата понякога се сменят — за добро или лошо, — но характерът на човешкия род е постоянен, неизменен. В течение на вековете човечеството е създадо няколко велики и могъщи цивилизации и е било свидетел на възникването на най-неочаквани обстоятелства, които са давали смъртоносни плодове, но хората са ги приемали за благодат и са ги посрещали с радост. А после тези величави цивилизации са рухвали и загивали.

Няма никакъв смисъл да се мъчим да пречим на историята да се повтаря, защото характерът на човека е такъв, че той винаги ще осуетява подобни повторения. Всеки път, когато човекът прави голяма крачка напред в областта на материалното състояние и прогреса, той си мисли, че наистина е отбелязал напредък, а всъщност не се е придвижил напред нито на йота; отишли са напред само условията за живот, а той си е останал на предишното място. Той знае повече неща от своите прадеди, но неговият интелект далеч не е по-висок от техния и никога няма да бъде. Той е станал по-богат от дедите си, но характерът му съвсем не се е подобрил в сравнение с техния. Богатството и културата не са вечни, те изчезват, както са изчезнали Рим, Гърция, Египет и Вавилон, а след това настъпва морална и духовна нощ с тежък, продължителен сън и много бавно пробуждане. От време на време на пръв поглед стават все пак някакви промени в характера на човека, но това не са истински промени, да не говорим, че са бързопреходни. Човекът дори не може да си намери религия и да я запази за дълго — обстоятелствата винаги се оказват по-силни от него и от делата му. Условията и обстоятелствата непрестанно се менят и го принуждават да променя вярванията си, да ги нагоди към новата обстановка.

В течение на двадесет и пет-тридесет години аз съм изгубил много — дори прекалено много — време в догадки какъв ще бъде процесът, който ще превърне нашата република в монархия и кога ще стане това събитие. Всеки човек е господар, но същевременно и слуга, васал. Винаги има някой, който гледа на него почитателно, възхищава му се и му завижда; и винаги има някой, на когото самият той гледа почитателно, възхищава му се и му завижда. Такава е природата на човека, такъв е неговият характер — и той си остава нерушим и неизменен; затова републиката и демокрацията са непригодни за него; те не задоволяват изискванията на неговата природа; неговите стремежи винаги ще пораждат такива условия и обстоятелства, които в края на краищата да създават някой крал и аристокрация, та да им се възхищава и да ги боготвори. При демократичен режим той ще полага усилия — при това съвсем честни — да не допусне короната на власт, но обстоятелствата са по-силни от него и в края на краищата той ще бъде принуден да им се подчини.

Републиките са живели дълго, ала монархията е вечна. Още в училище научаваме, че огромното материално благосъстояние води до условия, които развъртават народа и го лишават от мъжество. И веднага след това гражданските свободи се изнасят на пазара, продават се, купуват се, разпиляват се, захвърлят се и ликуващата тълпа понася на раменете и щитовете си своя кумир и го поставя завинаги на трона. Винаги са ни учили — впрочем преди ни учеха — да не забравяме примера с Рим. Учителят ни разказваше за суровите добродетели на Рим, за неговата неподкупност, привързаност към свободата и всеотдайния му патриотизъм — това, когато Рим е бил млад и беден; после учителят ни разказваше как в по-късни дни народът е посрещал с ликуване небивалия материален разцвет и разширяващото се влияние на републиката, без да подозира, че това не са благодатни дарове, не са щастливи придобивки, а болест, смъртоносна болест.

Учителят ни напомняше, че гражданските свободи на Рим не са били продадени на търг за един ден, че те са купувани бавно, постепенно, крадешком, малко по малко; отначало срещу тях са давали малко жито и масло на най-бедните и окаяните, после жито и масло на по-малко бедните избиратели, а след това раздавали жито и масло на всеки, който е готов да продаде своя избирателен глас — с една дума, ставало е същото, което става в съвременната ни история. Отначало —

справедливо и със съвсем честни намерения — ние раздавахме пенсии на тези, които са ги заслужили — инвалидите от Гражданската война. И с това честните намерения свършиха. Ние внесохме много и най-изненадващи добавки в пенсионния списък, водейки се от съображения, които позорят военния мундир и законодателните органи, гласували за тях, защото единственото съображение за разширяването на списъците беше да се купят избирателни гласове. Историята се повтаря: жито и масло и обещания да се съдейства с всички сили за окончателното сваляне на републиката и заместването ѝ с монархия. Монархията ще победи и без това, но този процес е особено интересен в този смисъл, че в невероятна степен приближава до нас деня на нейната победа. Налице са двете условия от времето на Рим: баснословно богатство с неизбежната корупция и морално разложение, които то носи, и раздаване на жито и масло, т.е. пенсии, или, с други думи, подкупване на избирателите, което лишава от честолюбие хиляди хора, неустояли на съблазънта, и ги превръща в просяци, протягащи ръка без всякакъв срам.

Интересно — физическата храброст е толкова обикновено явление в света, а моралната — толкова рядко. Преди година-две един ветеран от Гражданската война ме попита не ми ли се ще някога да изляза с реч пред годишния конгрес на Великата армия на републиката. Видях се принуден да му призная, че нямам моралната смелост за такова нещо, защото ще трябва да упрекна старите воители, че не се вдигат на протест против правителството, което купува с пенсии избирателски гласове и по този начин превръща остатъка от техния доблестен живот в едно позорно петно. Може би щях да се опитам да кажа такива думи, но нямаше да ми стигне смелост и щях да се проваля. Щях да приличам на морален страхливец, който се мъчи да порицае цяла тълпа от същата порода — хора, покорни като него.

Да, няма защо да крия — аз съм морален страхливец, както и всички останали; и въпреки това не мога да се начудя как е възможно между стотици хиляди храбреци, които хиляди пъти са гледали в очите смъртта, без да трепнат, да не се намери поне един достатъчно смел, който да стане и да заклейми открито и Конгреса, който го е довел до положение на блюдолизец, и неговите незаконородени закони. Всеки

се смее на глупавите допълнения в списъците на правоимеещите пенсия; всеки се смее на най-глупавия, най-безсрамния, най-прозрачния от всички тези закони, най-незаконния от тях — безсмъртния указ 78. Всеки се смее, но тихомълком, всеки се подиграва, но тихомълком, всеки се възмуцава, но тихомълком, всеки се срамува да погледне в очите един истински войник, но никой не се решава да изрази открито тези чувства. И това е напълно естествено и неизбежно, защото човек изобщо не обича да казва неприятните неща. Такъв му е характерът, такава му е природата; така е било винаги. Човешката природа не се поддава на промяна. Докато човек съществува, тя никога няма да се промени — нито на йота.

УЧЕНИЕТО НА ДЖЕЙ ГУЛД

Джей Гулд е най-голямата катастрофа, която някога е сполетявала страната ни. Хората са обичали да имат пари и преди, но той ги научи да се прекланят пред парите и да ги боготворят. И някога са уважавали заможните, но това уважение е било примесено с уважение към човека и начина, по който е печелел парите си. Джей Гулд обаче научи цялата нация да гледа на парите и на човека с пари като на бог, независимо по какъв начин са спечелени парите. В моето детство в областта, където живеех, никой не боготвореше нито парите, нито хората, които имаха пари. А между заможните нямаше нито един, който да бе добил парите си по съмнителен начин.

Евангелието, което Джей Гулд ни остави в наследство, върши огромна работа днес. Неговото послание е: „Печели! Печели бързо! Печели много! Печели изключително много! Печели, както можеш — по честен или нечестен начин.“

Това евангелие изглежда едва ли не универсално. Неговите велики апостоли днес са такива като Макърди Макол, Хайдс, Александър и останалите от тази разбойническа шайка. Президентът Макол, както бе съобщено онзи ден, е на смъртно легло. Останалите, според съобщенията на пресата, също са много зле през последните два-три месеца. Някои си въобразяват, че причината за ударите, които получиха, е в това, че съжالياват и се срамуват от разбойничествата си, предприети срещу два-три милиона собственици на акции и техните семейства, вдовици и сираци — но в известни случаи човек с изненада открива, че в тези хора няма и помен от разбунтувала се съвест; те са болни просто защото техните престъпления бяха разкрити.

Както виждам от сутрешния вестник, вчера Джон А. Макол съвсем забравил, че е на смъртен одър, седнал изправен в леглото и разработил своите морални норми в полза на нацията. Той знае много добре, че всичко, което един изключително богат човек има да каже — независимо дали е здрав, или вече умира, — ще бъде разпространено от вестниците от единия до другия край на континента и ще се чете

жадно от всеки грамотен. И тъй Макол седнал и дал някои наставления на своя син — уж на своя син, а в действителност на нацията. По всичко личи, че той е напълно искрен — аз поне мисля така. Струва ми се, че чувството за морал у него е атрофирано. Той явно се смята за светец. А доколкото мога да съдя, за такъв го смятат и всички в Съединените щати. Боготворят го заради богатството му и особено заради съмнителния начин, по който го е натрупал в течение на 20 години. И ми се струва, че той толкова е свикнал с това боготворене, до такава степен се заблуждава, че наистина се смята за възвишен и благороден човек, за образец, чийто пример трябва да следват грядущите поколения. Той подсмърча като кукумявка и очевидно е абсолютно доволен от себе си — сякаш върху името му няма нито петънце, сякаш в живота си не е извършил нито едно престъпление. Чуйте, ето една от неговите малки проповеди:

16 февруари 1906 година

РАБОТА, РАБОТА И САМО РАБОТА, КАЗВА МАКОЛ

Разговор със сина, в който той обяснява кога е изпушил последната си пура.

Специална кореспонденция за „Ню Йорк таймс“.

Лейкуд, 15 февруари — Джон А. Макол се почувства днес много добре и излезе на разходка със сина си Джон К. Макол, на когото разказа някои епизоди от своята кариера.

— Джон — рече той на сина си, — в живота си съм извършил много неща, за които съжалявам, но не съм извършил нищо, от което да се срамувам. Моят съвет за младите хора, които се стремят към успех, е да възприемат света такъв, какъвто е, и да се трудят, трудят, трудят!

Г-н Макол смята, че движещата сила на човечеството е силата на волята и за да илюстрира тази своя мисъл, той каза:

— Преди известно време, Джон, ние с майка ти бяхме седнали и разговаряхме. Аз пуших пура. Обичах да пуша пури и ми беше много приятно да седна и да изпуша някоя на спокойствие. Майка ти ми се скара. „Джон — каза тя, — защо не оставиш тези пури?“ „Ей сега ще ги оставя.“ „Джон — добави тя, — надявам се, че никога вече няма да пушиш.“ Пурата, която хвърлих, беше последната ми пура. Реших да ги откажа веднъж завинаги. Това стана точно преди 35 години.

Г-н Макол разказа на сина си редица случки от своя живот на бизнесмен и изглеждаше в много по-добро разположение от обикновено. Това му състояние се дължи отчасти на обстоятелството, че той получава стотици поздравителни телеграми по повод вчерашното му изявление за приятелските му отношения с Андрю Хамилтън.

— Татко получи цял кош телеграми от свои приятели от северната, южната, източната и западната част на страната, с които те го поздравяват за тези изявления — заяви тази вечер младият г-н Макол. — В редица телеграми народът му пожелава добро здраве и скорошно оздравяване. Това го кара да се чувства особено щастлив.

В 3 часа нощес положението на г-н Макол се е влошило, но след малко той се е оправил, тъй че не е станало нужда да се вика лекар.

Храната му сега се състои главно от мляко и бульони. Той не яде твърди храни и отслабва бързо.

Докторите Вандерпол и Чарлс Линдли имаха консулт в 17 часа тази вечер и малко по-късно съобщиха на г-жа Макол и на г-жа Даруин Кингсли, дъщеря на г-жа Макол, че положението му е добро и не съществува никаква непосредствена опасност.

Джон К. Макол направи тази вечер следното изявление:

— Г-н Макол прекара много приятен ден и се чувства малко по-добре.

Това прилича малко на бюлетин, който се издава всекидневно, когато някой крал или друга изключително важна особа е прекарала деня приятно и се чувства малко по-добре — факт, който интересува и успокоява целия човешки род, но защо, един бог знае.

Синовете и дъщерите на Джей Гулд се движат сега в най-доброто общество — така поне се смята, в аристократичното общество на Ню Йорк. Една от дъщерите му се омъжи преди 12 години за някакъв френски благородник, един глупав грубиян, картоиграч и джентълмен; тя се съгласи да изплати дълговете му, които възлизаха горе-долу на един милион долара. Това съгласие обаче се отнасяше само за съществуващите дългове, а не за бъдещите. Бъдещите са вече настоящи, и то невероятно големи. Сега тя иска развод и цял свят ѝ съчувства и е на нейна страна.

ПРИЛОЖЕНИЕ НА УЧЕНИЕТО

Американският морал в политиката и в деловата дейност дава не само храна за смях, но сам по себе си е истински банкет. Човекът е странно и крайно интересно изобретение. На Кромвел и на няколко хиляди войници и проповедници са били нужни 10 години, за да издигнат английския морал до едно достойно за уважение равнище, но Чарлс II е успял само за две-три години да унищожи тоя морал. Нашите морални норми бяха много високи преди едно поколение и те бяха издигнати на тази висота с честния труд на няколко поколения; но Джей Гулд съвсем сам успя да подкопае изграждането само за пет-шест години; а за 30 години шайката негови наследници — такива като сенатора Кларк — можаха да унищожат окончателно всичко изградено, и то по такъв начин, че няма вече поправяне.

Преди времето на Джей Гулд имаше една много красива мисъл, чудна мисъл, която всеки повтаряше — повтаряше я с радост ден и нощ и тръпнеше от удоволствие: „Печатът е паладиумът на нашите свободи.“ Това беше сериозна мисъл и искрена, но тя отдавна умря и бе предадена на забрава. Сега никой не смее да я изрече, освен като сарказъм.

Напоследък г-н Гугенхайм беше избран за сенатор. За тази цел той подкупи законодателите в Колорадо — нещо съвсем обикновено, когато трябва да се избират сенатори. Говори се, че г-н Гугенхайм е подкупил законодателите със собствени средства. От неговите публични изявления става ясно, че общото политическо загниване до такава степен е проникнало в него, че той дори не разбира, че носи някаква, макар и малка вина, да не говорим за углавно престъпление. В много случаи паладиумът на нашите свободи изказва само похвали за него и се мъчи да го оправдае. „Денвър пост“, който минава за принципен вестник и уж отразява точно общественото мнение в Колорадо, пише:

Вярно е, че г-н Гугенхайм е пръснал голяма сума пари за избирането си, но той само следва един пример, даден вече от други щати. Всъщност няма нищо лошо в неговата постъпка. От г-н Гугенхайм ще излезе най-добрият сенатор, който Колорадо е имал някога. Неговото избиране ще даде на Колорадо това, от което щатът се нуждае — капиталисти и граждани с високи качества. Г-н Гугенхайм ще внесе в Колорадо подобренията, които Том Патерсън не може да внесе. Той е тъкмо човек за този пост. Не е нужно да се мъчим да преобразяваме света. В течение на 2000 години хората са се мъчили да направят това и не са успели. Г-н Гугенхайм е избран от народа и трябва да принадлежи на народа — няма значение, че за целта е похарчил един милион долара. Алтернативата в изборите беше Том Патерсън или Саймън Гугенхайм и народът избра Гугенхайм. „Денвър пост“ се прекланя пред волята на народа.

Купувайки „честта“ да бъде сенатор, г-н Гугенхайм не е подкупил всички законодатели, а е прибягнал до обикновената икономия, като е дал пари само на толкова хора, колкото са били необходими, за да бъде избран. Някои от тези хора, на които той не е дал пари, се възпротивиха; те внесоха предложение да се разгледа въпросът по какъв начин е бил избран Гугенхайм, но подкупеното мнозинство не само гласува против предложението, но и не го включи в анализите на законодателното тяло. На пръв поглед човек би рекъл, че това е израз на някаква чувствителност, но едва ли. Човешката природа е такава, че дори и най-безсъвестните крадци не обичат да бъдат изправяни на позорния стълб.

МАЛКА ПРИКАЗКА

Онази вечер един от гостите, които присъстваха на литургията, давана от клуба „Юниън лийг“ в чест на сенатора Кларк, ми разказа следната приказка:

Свещеникът Елиът Б. от град Х. бил ревностен и много запален букинист; тъй като жена му била богата, той имал възможност да се занимава свободно с тази своя страст. Преди няколко години той пътувал през рядко населена земеделска област и спрял в една ферма, за да си почине или нахрани. Фермата била бедна, но фермерът, жена му и двете им деца посрещнали с радост странника. След малко вниманието на свещеника било привлечено от голяма книга, с която децата си играели и я използвали като стол. Очевидно това била библията на семейството. На г-н Елиът Х. му станало неприятно, че Светото писание се подмята по такъв начин; освен това видът на книгата, която изглеждала доста стара, събудил неговата букинистка страст и той я взел и започнал да я разглежда. Като някакво земетресение от главата до петите го разтърсила радост — книгата представлявала сборник пиеси на Шекспир, първо издание и много добре запазено.

След като успял да се успокои, той запитал фермера откъде има тази книга. Фермерът отвърнал, че неговата рода в Ню Ингленд я имала поколения наред и когато той се отправил към западната част на страната, за да свие ново гнездо, взел книгата със себе си просто защото била книга; лесно ли е току-тъй да изхвърлиш книга?

Г-н Елиът Х. го попитал дали е съгласен да му я продаде. Фермерът се съгласил, в смисъл, че пожелал да получи срещу нея някакви други книги — по-интересни от тази.

Елиът Х. казал, че ще вземе книгата и...

В този миг някой се намеси в разговора и ние не можахме да го възобновим. Прибрах се у дома, като все си мислех за незавършената приказка, и продължих да мисля дори в леглото. Положението беше много интересно и аз съжалявах, че прекъснах разказа на събеседника

ми; след малко, тъй като още не бях заспал, реших да довърша сам приказката. Знаех, че това няма да е трудно, защото подобни разкази се движат обикновено по определена линия и развързката им е една и съща.

Ще се върна за миг малко назад, защото забравих една подробност.

Свещеникът бил разтресен от радост не само веднъж, а два пъти, защото в книгата видял автографа на самия Шекспир — невероятна находка; известно е, че на нашата планета има само още две такива! Наред с името на Шекспир стояло още едно име — Уърд. Несъмнено това име би могло да помогне да се проследи нейната автентичност.

Както казах, няма да е трудно да се довърши тази приказка. Ето че я измислих:

МОЙ ВАРИАНТ

Когато се прибрал у дома, свещеникът проучил състоянието на пазара на редки книги и видял, че съвършено запазените екземпляри от първото издание на Шекспир са се покачили с 5% в сравнение с есента на миналата година; следователно екземплярът на фермера струвал 7300 долара; освен това свещеникът разбрал, че основната цена за автентичен автограф на Шекспир се е покачил от 55000 на 60000. Той отправил горещи благодарствени молитви за намереното съкровище, което бог просто тикнал в ръцете му, и решил да го прибави към своята сбирка, която по този начин ще се прочуе по цял свят; ето защо той изпратил на фермера чек за 67300 долара, а фермерът останал безкрайно изненадан и благодарен — просто нямал думи да изрази благодарността си.

Останах доста доволен от моя вариант, дори се гордеех с него; изгарях от нетърпение да разбера другия вариант, за да видя дали не съм изпаднал в някакви противоречия. Потърсих моя събеседник и той ми разказа края:

ЗАКЛЮЧЕНИЕ НА ПЪРВИЯ ВАРИАНТ

Невероятната находка се оказала истинска и струвала хиляди и хиляди долара на пазара; а стойността на автографа изобщо не можела да се изчисли в долари; някои американски мултимилionери били

готови да дадат за книгата три четвърти от годишния си доход. Благородният свещеник не забравил бедния фермер и му изпратил една енциклопедия и 800 долара.

Велики боже! Останах безкрайно разочарован и си го казах направо. Започна спор с участието на няколко души. Аз настоявах, че свещеникът не е бил щедър към фермера, а се е възползвал от невежеството му, за да го обере; останалите твърдяха, че познанията на свещеника са скъпо струваща придобивка, спечелена с учение и прилежание и че той има право на всички изгоди, които му носи сделката — че никак не е необходимо да дава тези ценни знания на човек, който се интересува само от картофи, царевица, прасета, вместо да се отдаде на учение както свещеника, за да получи същите познания.

Не можах да ме убедят и аз настоявах, че свещеникът е постъпил непочтено спрямо фермера и че последният е и трябвало да получи половината от стойността на книгата и на автографа. Ако с мен се беше случило същото, аз щях да дам на човека половината. Не съм съвсем сигурен в това, но поне така мислех. В себе си бях убеден, че първият ми порив, ако бях на мястото на свещеника, щеше да ме накара да дам на фермера цялата сума; когато този първи порив отминеше, щях да намаля дела на фермера с 10%; когато и вторият порив поизстинеше, щях да намаля още малко дела на фермера. И ако би имало достатъчно време да охладнея, може би накрая щях да свърша с това, че да продам на фермера енциклопедията. Защото такива са нравите на човешкия род, а аз съм човешкият род, събран и натъпкан в един костюм, но с пълно право да представлявам цялото това многообразие във всичките му отсенки.

Казват, имало изключения. Много добре зная това. Аз не съм от тези изключения, а представлявам само обобщен израз на човечеството. Изключение беше Хамънд Тръмбъл от Хартфорд. Той беше голям учен и прекрасен човек. Ако имаше търговски нюх, с тези невероятни знания можеше да забогатее. Но не забогатя; никога не можа да изкара дори едно пени с тези свои знания, използвайки невежеството на другите. Той винаги беше готов да помогне на нещастния притежател на някаква рядкост, да му обясни нещата; и го правеше с радост и съвсем безплатно. Спомням си един такъв случай: двадесетина години след войната една жена от Юга му писала, че сред

боклуците и джунджуриите, оставени от войниците, които разрушили бащиния ѝ дом, намерила екземпляр от индианската библия на Елиът; казали ѝ, че книгата струвала 100 долара; казали ѝ още, че г-н Тръмбъл най-добре ще може да прецени колко струва и да ѝ даде някакъв съвет; жената обяснявала също, че е бедна и че 100 долара представляват голяма сума за нея.

Тръмбъл ѝ отговорил, че ако екземплярът е добре запазен, Британският музей ще го вземе за 1000 долара. Той писал на жената да му изпрати книгата, което тя и сторила. Оказало се, че екземплярът е напълно запазен и Тръмбъл направо ѝ изпратил парите.

Спомням си и друг случай: бедната сестра или някаква друга роднина на Одъбон^[1] притежавала екземпляр, много добре запазен, на Одъбоновото велико произведение и искала да го продаде, защото наистина била много бедна.

Между букинистите томът вървял по определена цена — 1000 долара, — но тя не знаела това. Жената предложила книгата на някакъв професор, който знаел цената ѝ, но дал на жената 100 долара; и не само че измамил нещастната жена, но бил толкова глупав и толкова безсърдечен, да се хвали с това.

[1] Джеймс Одъбон (1785–1861) американски орнитолог. — Б.пр.

↑

Издание:

Марк Твен. Писма от Земята. Автобиография

Редактор: Мариана Шипковенска

Художник: Владислав Паскалев

Художник-редактор: Николай Пекарев

Технически редактор: Иван Андреев

Коректори: Людмила Стефанова, Евдокия Попова

ДИ „Народна култура“

ПК „Д. Благоев“

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.